

The Office Of Siridantamahapalaka

The Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Private Museum

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ -

ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုမှတ်တမ်းများနှင့်

မျက်မှောက်ခေတ်ရှေးဟောင်းသုတေသနအထောက်အထားများအား

အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု ရှုထောင့်မှ ခွဲခြမ်း စိတ်ဖြာ လေ့လာချက်။

Venerable Dhammasami

Ph.D(Thesis),M.A(Pali),Dip in Social Work,B.A

ORCID: 0009-0000-0697-4760

Copy Right By

Venerable Dhammasami

..... 0

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ - ထေရဝါဒ

ရိုးရာယုံကြည်မှုမှတ်တမ်းများနှင့်

မျက်မှောက်ခေတ်ရှေးဟောင်းသုတေသနအထောက်အထားများအား အပြန်အလှန်

ဖြည့်ဆည်းမှု ရှုထောင့်မှ ခွဲခြမ်း စိတ်ဖြာ လေ့လာချက်။..... 0

Copyright © 2026 by Venerable Dhammasami 1

ဥယျောဇဉ် (ကျမ်းဦးအမှာစာ) 2

ကျေးဇူးတင်လွှာ (ACKNOWLEDGEMENTS)..... 10

1.1 သုတေသန ခေါင်းစဉ် Title of the Research..... 25

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ - ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု
မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်
အထားများအားအပြန်အလှန်ဖြည့်ဆည်းမှုရှုထောင့်မှခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ လေ့လာချက်။ 25

1.2 Background and Significance of the Problems..... 25

1.3 သုတေသန မေးခွန်းများ (Research Questions)..... 36

1.4 သုတေသန၏ ရည်ရွယ်ချက်များ (Objectives of the Research)	37
1.5 သုတေသန၏ နယ်ပယ် (Scope of the Research).....	37
1.6 သုတေသန အဆိုကြမ်းများ (Research Hypotheses)	39
1.7 ဝေါဟာရများ၏ အဓိပ္ပာယ်သတ်မှတ်ချက် (Definitions of Terms).....	40
1.8 သဘောတရားရေးရာ မူဘောင် (Conceptual Framework)	42
1.9 Literature Reviews	44
1.10 Conceptual Framework.....	47
1.11 Research Methodology	48
1.12 Expected Benefits	49
2.1 Introduction.....	50
2.2 ထေရဝါဒကျမ်းဂန်လာဓာတ်တော်မွေတော်ဆိုင်ရာ သဘောတရား	52
2.2.1 ဓာတ်တော် သုံးပါးနှင့် စေတီကိုးကွယ်မှု အလေ့အထ	56
2.2.2 မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဓာတ်တော်ခွဲဝေခြင်း၏ သင်္ကေတ	57
2.2.3 သွားတော်မြတ် (ဒန္တဓာတု) များ၏ ထူးခြားသော အဆင့်အတန်း	59
2.2.4 ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် သမိုင်းဆိုင်ရာ ရှုထောင့်များ	61
2.2.5 ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုနှင့် ပြတိုက်ပညာရပ် သီအိုရီ	64

2.2.6 ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု (Relic Veneration from an Archaeological Perspective).....	66
2.3 ဆက်စပ်သုတေသနလုပ်ငန်းများကို လေ့လာသုံးသပ်ခြင်း	71
2.3.1 Studies on Traditional Relic Veneration ပထမအုပ်စု (Textual and Anthropological Scholars):.....	72
2.3.2 Studies on Archaeological and Museum Discoveries ဒုတိယအုပ်စု (Archaeologists and Art Historians):.....	76
2.3.3 အယူအဆကွဲလွဲမှုများအပေါ်ဝေဖန်ပေါင်းစပ်ခြင်း (Critical Debate and Synthesis)	81
2.4 သုတေသန ကွက်လပ် (Identification of the Research Gap)	81
2.5 အခန်း ၂ နိဂုံး (Conclusion of Chapter II).....	85
Chapter III.....	88
3.1 အခန်းနိဒါန်း (Introduction)	88
3.2 သုတေသနပုံစံနှင့် ဒီဇိုင်း (Research Design).....	89
3.3 အချက်အလက် ကောက်ယူခြင်း နည်းစနစ်များ (Data Collection Methods).....	93
3.3.1 ဘာသာရေးနှင့် စာပေမှတ်တမ်းများ (Textual and Religious Sources)	94

3.3.2 ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ကမ္ပည်းစာ အထောက်အထားများ (Archaeological and Epigraphic Sources)	95
3.3.3 ပြတိုက်မှတ်တမ်းများနှင့် ခေတ်သစ်လေ့လာချက်များ (Museum Archives and Modern Studies)	96
3.4 သုတေသနနယ်ပယ်နှင့် ဖြစ်ရပ်လေ့လာမှုများ ရွေးချယ်ခြင်း (Scope and Purposive Sampling of Case Studies).....	96
3.5 အချက်အလက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း နည်းစနစ်များ (Data Analysis Methods).....	98
3.5.1 Pattern Matching and Triangulation Matrix	98
3.5.2 Internal and External Criticism (Validity of Documents)	99
3.5.3 စာပေဆိုင်ရာ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း (Textual and Contextual Analysis)	100
3.5.4 ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု ဆန်းစစ်ခြင်း (Material Culture Analysis)	100
3.5.5 တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်းနှင့် ပေါင်းစပ်ခြင်း နည်းစနစ် (Triangulation and Cross-disciplinary Synthesis)	101
3.6 သုတေသနဆိုင်ရာ ကျင့်ဝတ်နှင့် အကန့်အသတ်များ (Research Ethics and Limitations)	102
3.7 အခန်း ၃ နိဂုံး (Conclusion of Chapter III)	107
4.1 Introduction.....	108

4.2 ရိုးရာကျမ်းဂန်များကို ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း.....	111
4.2.1 The Concept of the Four Canine Teeth (Dāṭhā)	111
4.2.2 ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုတွင် သဒ္ဓါတရား၏ လုပ်ငန်းစဉ် (The Function of Faith in Relic Veneration)	114
4.3 မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ကမ္ဘည်း ကျောက်စာ အထောက်အထားများအား ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း.....	116
4.3.1 ဓမ္မရာဇိကစေတီ (Dharmarajika Stupa) မှ ရှေးဟောင်း တွေ့ရှိချက်များ	116
၄.၃.၂ မိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒစေတီများ (Bimaran and Hadda Stupas) မှ ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများ.....	118
4.3.3 ပြတိုက် မော်ကွန်းတိုက်များရှိ ကမ္ဘည်းကျောက်စာဆိုင်ရာ သက်သေများ (Epigraphical Evidences in Museum Archives)	119
Table 1: မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်တွေ့ရှိမှု မှတ်တမ်းအနှစ်ချုပ်	122
Case 3: အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းနှင့် အခြားဒေသစု (South India & Other).....	130
4.3.1 Case Study 1.1: Dharmarajika Stupa (ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်)	132
4.3.2 Case Study 1.2: Kunala Stupa (ကုဏ္ဍလစေတီတော် - အံတော်နှင့် မျက်လုံးတော်ဓာတ်).....	134

4.3.3 Case Study 1.3: Kalawan Stupa (ကလဝန်စေတီတော် - သွားတော်ကြွတ်).....	135
4.3.4 Case Study 1.4: Giri Stupa (ဂီရိစေတီတော်)	136
4.3.5 Case Study 1.5: Mohra Moradu (မိုရာမိုရာဒူ)	137
4.3.6 Case Study 1.6: Jaulian (ဂျော်လီယန်)	138
4.3.7 Case Study 1.7: Bhamala (ဘမာလာ).....	139
4.3.8 Case Study 1.8: Sirkap City Area (ဆာကပ်မြို့ဟောင်းဒေသ)	140
4.3.9 Case Study 1.9: Bhira Mound (ဘီယာမောင်ဒ်)	141
Case 2: Afghanistan & Higher Gandhara Region Analysis (ဂန္ဓာရန့်ဒ် အာဖဂန်ဒေသစု)	142
4.3.10 Case Study 2.1: Bimaran Stupa No. 2 (ဗိမရန်စေတီတော်)	142
4.3.11 Case Study 2.2: The Senavarma Casket (သေနာဝဗ္ဗကြွတ် - သွေးစေတီနှင့် သွားတော်).....	143
4.3.12 Case Study 2.3: Ahin Posh Stupa (အဟင်ပိုရှ် - ရှေ့သွားတော် ၅ ဆူ)	144
4.3.13 Case Study 2.4: The Shinkot Casket (ရှင်ကော့တ်ကြွတ်)	145

4.3.14 Case Study 2.5: The Sihanada Reliquary (သီဟနာဒမင်းသား ကမ္မည်းစာ)	146
4.3.15 Case Study 2.6: Mankiala Stupa (မဏိကျလစေတီတော်)	148
4.3.16 Case Study 2.7: Hadda Region Stupas (ဟဒ္ဒဒေသရှိ စေတီတော်များ)	149
4.3.17 Case Study 2.8: Tapa Shotor (တပုစ္ဆိတာ)	150
4.3.18 Case Study 2.9: Rukhuna Reliquary (ရုခုဏကြုတ်)	151
4.3.19 Case Study 2.10: Kanishka Stupa (ကနိသျှကစေတီတော်)	152
4.3.20 Case Study 2.11: Takht-i-Bahi (တပ်ခ်တီဘာဟီ)	153
4.3.21 Case Study 2.12: Butkara/Swat (ဘုက္ကရစေတီတော်)	154
4.3.22 Case Study 2.13: Passani Stupa (ပါသာနီစေတီတော်)	155
4.3.23 Case Study 2.14: Wardak Stupa (ဝါဒပ်စေတီတော်)	156
4.3.24 Case Study 2.15: Jamal Garhi & Loriyan Tangai (ဂျာမားလ်ဂါဟီ နှင့် လိရီယန်တန်ဂိုင်း)	157
4.3.25 Case Study 2.16: Nagarahara Region (နာဂရာဟာရ)	158

Case 3: South India & Other Regions Analysis (အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းနှင့် အခြားဒေသစု)	159
4.3.26 Case Study 3.1: Nagarjunakonda (နာဂဇုနကုဏ္ဍ).....	159
4.3.27 Case Study 3.2: Amaravati (အမရဝတီစေတီတော်)	160
4.3.28 Case Study 3.3: Haibak/Samangan (ဟိုင်ဘတ် / ဆမန်ဂန်)	161
4.3.29 Case Study 3.4: Dir Museum / Chakdara (ဒိုင်ယာပြတိုက်နှင့် ချတ်ဒါရာဒေသ)	162
4.3.30 Case Study 3.5: Bhagara Stupa (ဘဂ္ဂရစေတီတော်)	163
4.3.31 Case Study 3.6 (စက္ကဝဂ္ဂနီစေတီတော်)	164
4.3.32 Case Study 3.7: Singata Reliquary(သိင်္ဂါတစေတီ/ဓာတ်တော်ကြိုက်)	165
4.4 Triangulation and Synthesis (ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် ရှေးဟောင်းအထောက်အ ထားများအား တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေး ပေါင်းစပ်ခြင်း)	169
4.5 Conclusion of Chapter IV (အခန်း ၄ နိဂုံး)	174
5.1 အခန်းနိဒါန်း (Introduction)	178
5.1.1 ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများဆိုင်ရာ နိဂုံးချုပ်ချက် (Objective 1) ..	179

5.1.2 ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများဆိုင်ရာ နိဂုံးချုပ်ချက် (Objective 2).....	180
5.1.3 Conclusion on the Synthesis (Objective 3).....	182
5.2 ဝေဖန်ဆန်းစစ်ချက်နှင့် သုတေသန အချေအတင်သုံးသပ်ချက် (Critical Analytical Discussion).....	183
5.2.1 အမျိုးအစား ခွဲခြားမှု မှားယွင်းခြင်းကို ဖြေရှင်းခြင်း (Resolving the Category Error: Textual Soteriology vs. Archaeological Materiality).....	189
5.2.2 ယုတ္တိဗေဒဆိုင်ရာ နယ်ပယ်ကျော်လွန်ခြင်းကို သုံးသပ်ခြင်း (Addressing Logical Overreach: The Gap Between 'Identified As' and 'Biologically Is').....	190
5.2.3 အထောက်အထားကို တန်ဖိုးလွန်ကဲစွာ ဖွင့်ဆိုခြင်းကို ရှောင်ရှားခြင်း (Overcoming Evidence Inflation and Literalist Bias).....	191
5.2.4 သိပ္ပံနည်းကျဝါဒသို့ ဘက်လိုက်မှုကို ကျော်လွှားခြင်း (Methodological Positivism and Epistemological Balance)	193
5.2.5 ပြတိုက်များ၏ အခန်းကဏ္ဍကို အလွဲသုံးခြင်းမှ ရှောင်ကြဉ်ခြင်း (Clarifying the Role of Museums: Custodians vs. Validators).....	194
5.3 အယူအဆသစ် - ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှု (A New Paradigm: The Complexity of Buddhist Material Culture)	195
5.3.1 အရေအတွက် ကွာဟမှု၏ အဖြေ (Resolving the Number Gap: Canine Teeth vs. General Tooth Relics).....	195

5.3.2 ဓာတ်တော်ပွားများခြင်းနှင့် ဒီမိုကရေစီပြုခြင်း (Relic Multiplication and the Democratization of Veneration)	196
5.4 ကျမ်းပြုသုတေသန၏ အဓိကနိဂုံးချုပ် (General Conclusion of the Dissertation)	197
5.5 အကြံပြုချက်များ (Recommendations)	199
5.5.1 ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရေးနှင့် ပြတိုက်များအတွက် အကြံပြုချက် (Policy and Preservation Recommendations)	199
5.5.2 ရှေ့ဆက်လက် သုတေသနပြုရန် အကြံပြုချက်များ (Recommendations for Future Research)	201
A.1 Dharmarajika Stupa and Historical Excavations (ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်)	208
4.3 အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် ဂန္ဓာရဒေသရှိ စေတီတော်များမှ ရှေးဟောင်း အထောက်အထားများ (Archaeological Evidence from Stupas in Afghanistan and Gandhara Region)	215
4.3.1 ဂန္ဓာရဒေသ၏ သမိုင်းဝင် အရေးပါမှုနှင့် ဓာတ်တော်ပျံ့နှံ့မှု (Historical Significance of Gandhara)	215
A.2 Manikala Stupa: Testimony of the Kushans (မဏိကျလစေတီတော်)	219
A.3 Bimaran Stupa No. 2 (ဗိမရန်စေတီတော်နှင့် ရွှေကြုတ် ပဟေဠိ)	225

A.4 Ahin Posh Stupa (အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်).....	231
A.5 Nagarjunakonda (နာဂဇနကွန်ဒါနှင့် ဝိဇယပူရမြို့ဟောင်း) ရေအောက်၌ အိပ်စက်နေသော ဝိဇယပူရမြို့တော်နှင့် သွားတော်မြတ်များ.....	241
A.6 Rukhuna Stupa (ရုခုဏစေတီတော်နှင့် ဝိဇယမေတ္တာမင်း) ရုခုဏစေတီတော် (Rukhuna Stupa) - အဝင်တိုင်းမှ ဝိဇယမေတ္တာမင်း၏ သွားတော်ကမ္ပည်းစာ	246
A.7 Shinkot Stupa (ရှင်ကျော့တံစေတီတော်နှင့် မိလိန္ဒမင်းကြီး)မိလိန္ဒမင်းကြီး၏ ပျောက်ဆုံးသွားသော သွားတော်ကြုတ်နှင့် အရှင်နာဂသိန်၏ လက်ဆောင်	251
A.8 Shalkandi Stupa / Dir Museum (ရှာလ်ကန္ဒီစေတီတော်)ရှာလ်ကန္ဒီစေတီတော်မှ ပျောက်ဆုံးနေသော ဂန္ဓာရသွားတော်မြတ်	255
A.9 Kunala Stupa (ကုဏ္ဍလစေတီတော်)ကုဏ္ဍလမင်းသား၏ မျက်စိအလင်းရခြင်းနှင့် သွားတော်မြတ်ကမ္ပည်း.....	261
A.10 Sihanada Stupa (သီဟနာဒစေတီတော်)နှင့် ကုမုရိယဘုရင် ခံ၏ ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ်.....	267
A.11 Kanishka Stupa (ကနိသျှကစေတီတော်ကြီး)ဗျာဒိတ်တော်ရ ရွှေစေတီ နှင့် သွားတော်မြတ်ဌာပနာ.....	274

- A.12 Takht-i-Bahi (တပ်ခံတီဘာဟီ ရေနန်းပလ္လင်စေတီတော်)
ရေနန်းပလ္လင်စေတီတော် - ကုဇုလကပ္ပိသီမင်းမှသည် ယူနက်စကို အမွေအနှစ် ဆီသို့. 282
- A.13 Butkara I Stupa (ဘဂ္ဂရစေတီတော်) မင်္ဂေါရမြို့မှ အသောကမင်းကြီး၏
လက်ရာနှင့် ဂရိ-ဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာ 290
- A.14 Chaqalaq-tepe / Chakravarti Stupa (စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော်) ဟဒ္ဒဒေသမှ
ရာဇကုလဒေဝီ၏ သွားတော်မြတ်လှူဒါန်းမှု 296
- A.15 Singardar Stupa ဆွတ်ဘုရင် ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏
သိင်္ဂါတစေတီတော် သွားတော်မြတ်နှင့် ဆင်ဖြူတော်ကျောက်တုံး..... 305
- A.16 Nemogram Stupa (နမောဂန်စေတီတော်) သုဝိသက္က မင်းကြီး၏
သိန္နုသာရီစေတီနှင့် ဘာလ်က မြို့မှ သွားတော်မြတ် 314
- A.17 Sri Dalada Maligawa ကန္ဒီမြို့ရှိ တော်ဝင်စွယ်တော် နန်းတော်နှင့်
သီဟိုဠ်ကျွန်း၏ အချုပ်အခြာအာဏာ 322
- A.18 Kamari Stupa (ကမာရီစေတီတော်)ကျိုးပဲ့နေသော
ရှေ့သွားတော်မြတ်နှင့် ကုသျှန်ခေတ်ဦး သမိုင်းသက်သေ 335
- A.19 The Blood Relics Stupa (သွေးစေတီတော်) ကနိသျှက မင်းကြီး၏
ထူးခြားသောပူဇော်မှု၊ ဇီဝက၏ ဆေးပညာမှတ်တမ်းနှင့် ပရိနိဗ္ဗာန် စံလွန်တော် မူခြင်း 344

A.20 Piprahwa Stupa (ပိပရာဝါစေတီတော်)သကျသာကီ မျိုးနွယ်တို့၏ မူလ ဓာတ်တော်များ.....	349
A.20.2 မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ပရိနိဗ္ဗာန်နှင့် ဓာတ်တော်များ ခွဲဝေခြင်း (The Parinirvana and the Distribution of Relics)	350
A.20.3 ဝီလျံပဲပံ (William Peppe) ၏ ၁၈၉၈ ခုနှစ် တူးဖော်မှု (The 1898 Discovery by William Peppe)	351
A.21 Ramagrama Stupa (ရာမဂါမစေတီတော်)မတူးဖော်ရ သေးသော နဂါးစောင့်စေတီ၊ မူလဓာတ်တော် ရှစ်ပုံတစ်ပုံနှင့် မျက်မှောက် ခေတ် သာသနာပြုဆက်နွယ်မှုများ	357
A.22 Sanchi Stupa (ဆန်ချီစေတီတော်).....	368
A.22.1 ဆန်ချီစေတီတော် (Sanchi Stupa).....	368
A.22.2 အသောကမင်းကြီး၏ လက်ရာနှင့် အဂ္ဂသာဝကများ (The Mauryan Foundation and Disciples' Relics)	369
A.23 အမရာဝတီစေတီတော် (Amaravati Stupa) - အနွရဒေသ၏ အနုပညာနှင့် သပိတ်တော်စေတီ	373
A.24 Kalawan Stupa (ကလဝန်စေတီတော်နှင့် အမျိုးသမီးဒါယိကာမ၏ သဒ္ဓါတရား).....	380

A.25	Jaulian Monastery (ဂျော်လီယန်ကျောင်းတိုက်နှင့် ရောဂါကင်းငြိမ်းစေသော ဓာတ်တော်များ)	386
A.26	Bhamala Stupa (ဘမာလာစေတီတော်နှင့် ကြက်ခြေခတ် ဗိသုကာ)	392
A.27	The Senavarma Casket (သေနာဝဗ္ဗကြုတ်နှင့် အသက်ဝင်နေ သော ဓာတ်တော်)	398
A.28	Wardak Stupa (ဝါဒပ်စေတီတော်နှင့် မဟာသံဃိကဂိုဏ်း)	404
LIST OF FIGURES		411
Figure 4.1:	ဓမ္မရာဇိကစေတီတော် (Dharmarajika Stupa)	411
Figure 4.2:	ကုဏ္ဍလစေတီတော် (Kunala Stupa)	412
Figure 4.3:	ကလဝန်စေတီတော် (Kalawan Stupa)	413
Figure 4.4:	ဂီရိစေတီတော် (Giri Stupa)	414
Figure 4.5:	မိုရာမိုရာဒု (Mohra Moradu)	415
Figure 4.6:	ဂျော်လီယန်ကျောင်းတိုက် (Jaulian Monastery)	416
Figure 4.7:	ဘမာလာစေတီတော် (Bhamala Stupa)	417
Figure 4.8:	ဆာကပ်မြို့ဟောင်းဒေသ (Sirkap Area)	418

Figure 4.9: ဘီယာမောင့်ဒ် (Bhir Mound).....	419
Figure 4.10: ဗိမရန်စေတီတော် (Bimaran Stupa No. 2).....	420
Figure 4.11: သေနာဝမ္မဓာတ်တော်ကြွတ် (The Senavarma Casket)	421
Figure 4.12: အဟင်ပိုရှ်စေတီတော် (Ahin Posh Stupa).....	422
Figure 4.13: ရှင်ကော့တ်စေတီတော် (Shinkot Stupa)	423
Figure 4.14: သီဟနာဒစေတီတော် (Sihanada Stupa)	424
Figure 4.15: မဏိကျလစေတီတော် (Mankiala Stupa).....	425
Figure 4.16: ဟဒ္ဒဒေသရှိ စေတီတော်များ (Hadda Region)	426
Figure 4.17: တပုရှိုတာ (Tapa Shotor)	427
Figure 4.18: ရုခုဏစေတီတော်၊ စကာဒူး (Rukhuna Reliquary).....	428
Figure 4.19: ကနိသျှကစေတီတော် (Kanishka Stupa).....	429
Figure 4.20: တပ်ခံတိဘာဟီ ရေနန်းပလ္လင်စေတီ (Takht-i-Bahi).....	430
Figure 4.21: ဘုက္ကရစေတီတော် (Butkara/Swat).....	431
Figure 4.22: ပါသာနီစေတီတော် (Passani Stupa).....	432
Figure 4.23: ဝါဒပ်စေတီတော် (Wardak Stupa).....	433

Figure 4.24: ဂျာမားလ်ဂါဟီ နှင့် လိုရီယန်တန်ဂိုင်း (Jamal Garhi & Loriyan Tangai).....	434
Figure 4.25: နာဂရာဟာရ ဒေသ (Nagarahara Region).....	435
Figure 4.26: နာဂဇုနကွန်ဒါ (Nagarjunakonda).....	436
Figure 4.27: အမရာဝတီစေတီတော် (Amaravati Stupa).....	437
Figure 4.28: ဟိုင်ဘတ် / ဆမန်ဂန် (Haibak/Samangan).....	438
Figure 4.29: မဏိကျလစေတီတော် (Mankiala Stupa) တည်ရှိရာ ပထဝီဝင်မြေပုံ.....	440
Figure 4.30: ဂျာမားလ်ဂါဟီ (Jamal Garhi) ရှေးဟောင်းနယ်မြေနှင့် စေတီများပြမြေပုံ.....	441
Figure 4.31: ချတ်ဒါရာဒေသနှင့် ဒိုင်ယာပြတိုက် (Dir Museum, Chakdara) တည်ရှိရာမြေပုံ.....	442
Figure 4.32: မင်ဂေါရမြို့ရှိ ဘဂ္ဂရစေတီ (Bhagara Stupa) နေရာပြမြေပုံ.....	443
Figure 4.34: ဆွတ်တောင်ကြားမှ သိင်္ဂါတဓာတ်တော်ကြုတ် (Singata Reliquary).....	444
1. Primary Sources.....	445
2. Secondary Sources.....	445

ကျမ်းပြီးဆုတောင်း၊ ဝန်ခံကန်တော့လွှာ နှင့် မဟာအမျှဝေစာ 451

Books by the Author (ကျမ်းပြုဆရာတော်၏ အခြားသော ဓမ္မဒါနကျမ်းစာများ)

..... 460

PUBLICATION RECORDS & AUTHOR BIBLIOGRAPHY

Author / Researcher:

Venerable Dhammasami

(Sao Dhammasami @ Bhikkhu Indasoma Siridantamahāpālaka)

ORCID iD: 0009-0000-0697-4760

Affiliation: Founder and Director, Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Private Museum

Location: Hswagata, Mayangone, Yangon, Myanmar.

I. Academic & Research Publications

1. Qualitative Documentary Research on Buddhist Relics

Title: မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ - ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအား အပြန်အလှန်ဖြည့်ဆည်းမှု ရှုထောင့်မှ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာလေ့လာချက်

(The Buddha's Tooth Relics: An Analytical Study from the Perspective of Mutual Complementarity between Theravada Traditional Belief Records and Modern Archaeological Evidence)

Repository: Zenodo

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19570315>

Subject: Buddhist Archaeology, Dental Morphology of Relics, Theravada Literature.

2. Museum Case Studies & Registration Reports

Title: Physical Examination Records and Registration Files of Buddha Tooth Relics

Institution: Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Private Museum

Description: A comprehensive collection of detailed case study reports, historical tracking, and morphological analyses of tooth relics integrated with stūpa research registries, museum records, and travel accounts for preservation, study, and veneration.

II. Books and Manuscripts

1. The Ultimate Goal: Nibbāna

Status: Pre-Publication / Accepted Proposal

Publisher: Europe Books

Description: An in-depth theological and philosophical exploration of Nibbāna, serving as the ultimate spiritual destination in Buddhist teachings.

2. Dhamma Chronicles (Book Series)

Publication Timeline: 2022 – 2026

Description: A meticulously planned and authored multi-volume series chronicling Buddhist teachings, historical narratives, and Dhamma preservation efforts over a span of five years.

III. Ongoing Academic Pursuits & Documentation

Preaching Schedules & Dhamma Propagation (2024–2026): Detailed, unabbreviated compilations of Dhamma preaching schedules, strictly guided by Pāli Tipiṭaka references for comprehensive propagation.

Specialized Studies: Continuous research in global Buddhism, bridging the gap between classical Pāli literature and modern archaeological sciences.

Copyright © 2026 by Venerable Dhammasami

(Sao Dhammasami @ Bhikkhu Indasoma Siridantamahāpālaka)

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the author, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews, academic citations, and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

For permission requests, academic collaborations, or inquiries, please contact the author/publisher at the address below.

Published by:

Office Of Siridantamahapalaka / Hswagata Buddha Tooth Relics
Preservation Private Museum.

GGKEY:DEKDHPH1F8F

ASIN: B0D8H5S6P3

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19570315>

First Edition: 09th May 2026

(e.g., First Edition: May 2026)

Cover Design by: Sao Dhammasami

Book Formatting by: Sao Dhammasami

Printed in Country /Thailand

ဥယျောဇဉ် (ကျမ်းဦးအမှာစာ)

နမော တဿ ဘဂဝတော အရဟတော သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ။

ဒါဌာဝံသကျမ်းလာ **"ဝန္တေ ဒါဌာဓာတုံ သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ"** (သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓမြတ်စွာ ဘုရား၏ စွယ်တော်မြတ်အား ရှိခိုးပါ၏) ဟူသော မွန်မြတ်လှသည့် ပဏာမဝန္တနာဖြင့် ဤကျမ်းစာကို အစချီအပ်ပါသည်။

ဗုဒ္ဓဝင်သမိုင်းကြောင်းကို ပြန်လည်လေ့လာကြည့်လျှင် မြတ်စွာဘုရားရှင် ခန္ဓာပရိနိဗ္ဗာန် စံလွန်တော်မူပြီးနောက် မလ္လမင်းတို့ ရုပ်ကလာပ်တော်ကို မီးသင်္ဂြိုဟ်သောအခါ အရေပါး၊ အရေထူ၊ အသားတို့၏ ပြာနှင့် မှိုင်းတို့ မထင်ရှားဘဲ သရီရဓာတ်တော်များသာလျှင် အံ့ဖွယ်ကြွင်းကျန်ရစ်လေသည်ဟု မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်တော်၌ **"သရီရိကာနိယေဝ အဝသိဋ္ဌာနိ"** ဟု အတိအလင်း မှတ်တမ်းတင်ထားပါသည်။ ထိုအခါ သတ္တဝါဝေနေယျ အပေါင်းတို့က **"အဟံ သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓသရီရဿ ဘာဂံ လဘောယျံ"** (အကျွန်ုပ်တို့သည်လည်း ဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်ဝေစုကို ရလိုပါကုန်၏) ဟု ပြင်းပြသော သဒ္ဓါတရားဖြင့် အပြိုင်အဆိုင် တောင်းဆိုခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့်ပင် ဒေါဏပုဏ္ဏားက **"တဿှော ဘောန္တော သမ္မာ ဝိဘဇာမေ အဋ္ဌဘာဂေ"** ဟု ဓာတ်တော်များကို ရှစ်စု အညီအမျှ ခွဲဝေပေးခဲ့ပြီး၊ **"ဒိသာသု ထူပါ ဝိတ္တတာ ဘဝန္တု"** ဟူသည့်အတိုင်း အရပ်မျက်နှာအသီးသီး၌ စေတီတော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိလာခဲ့ရပါသည်။ ဤသည်မှာ လူအများ ဝင်ထွက်ဖူးမြော်နိုင်ရန် **"စာတုမ္မဟာပထေ တထာဂတဿ ထူပေါ ကာတဗ္ဗော"** (လမ်းလေးခွဆုံ၌ စေတီတည်ထားရမည်) ဟူသော ဘုရားရှင်၏ မူလလမ်းညွှန်ချက်နှင့်လည်း အပြည့်အဝ

ကိုက်ညီလျက်ရှိပါသည်။ ထိုစေတီတော်များ၌ ပန်း၊ နံ့သာ စသည်တို့ဖြင့် ပူဇော်သူတို့အဖို့ **"တေသံ တံ ဘဝိဿတိ ဒီဃရတ္တံ ဟိတာယ သုခါယ"** ဟူသည့်အတိုင်း ကာလရှည်မြင့်စွာ အစီးအပွားချမ်းသာကို ဖြစ်ထွန်းစေမည်ဖြစ်ပါသည်။

ထိုသို့ ကြွင်းကျန်ရစ်သော ဓာတ်တော်များအနက် အကွဲကွဲအပြားပြားမဖြစ်ဘဲ ပကတိအတိုင်း တည်ရှိသော ဓာတ်တော် (၇) ဆူသာရှိကြောင်းကို သုမင်္ဂလဝိလာသိနီ အဋ္ဌကထာ၌ **"သတ္တေဝ ဓာတုယော န ဝိကိဏ္ဏာ၊ စတ္တာရော ဒါဌာ ဒေ အက္ခကာ ဥဏှိသံ"** ဟု ဖွင့်ဆိုထားပါသည်။ အထူးသဖြင့် ဤသုတေသန၏ ပင်မဗဟိုချက်ဖြစ်သော စွယ်တော်လေးဆူနှင့် ပတ်သက်၍ **"ဧကော ဟိ ဒါဌာ တိဒီဝေဟိ ပူဇိတာ၊ ဧကော ပန နာဂပုရေ မဟီယတိ။ ဧကော စ ဂန္ဓာရပုရေ ပသတ္တာ၊ ဧကော ပုန ကာလိင်္ဂရညော ဝိဇိတေ"** ဟူ၍ လောကုတ္တရာနယ်ပယ် (တာဝတိံသာ၊ နဂါးပြည်) မှသည် လူ့ဘုံ (ဂန္ဓာရ၊ ကာလိင်္ဂ) အထိ ကျယ်ပြန့်စွာ ကိန်းဝပ်လျက်ရှိကြောင်း ရိုးရာကျမ်းဂန်များက အထွတ်အမြတ်ထား မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ကြပါသည်။ ဤသည်မှာ ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ ဓာတ်တော် မွေတော်ဆိုင်ရာ ဝိညာဉ်ရေးရာ ယုံကြည်မှု၏ အခိုင်မာဆုံးသော အခြေခံအုတ်မြစ်များပင် ဖြစ်ပါသည်။

သို့ရာတွင် သမိုင်းတစ်လျှောက် သာသနာပြုလုပ်ငန်းစဉ်များကို လေ့လာသောအခါ အသောကမင်းကြီးကဲ့သို့သော မင်းမြတ်တို့က **"စတုရာသီတိသဟဿာနိ နဂရာနိ ဇိယာ မုခါ... ဝိဟာရေ တေဟိ ကာရယိ"** ဟူသည့်အတိုင်း စေတီတော်ပေါင်း ရှစ်သောင်းလေးထောင် တည်ထားကိုးကွယ်ခြင်းဖြင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များ ပျံ့နှံ့မှုကို အထွတ်အထိပ်သို့ ရောက်စေခဲ့ပါသည်။ ရှေးခေတ် ဒါယကာ၊ ဒါယိကာမ အပေါင်းတို့သည်

ဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များကို ဖူးမြင်ရသောအခါ **"ပသန္တစိတ္တော သုမနော"** (ကြည်လင်ရွှင်လန်းသော စိတ်ဖြင့်) **"အဉ္ဇလီ ပဂ္ဂဟေတွာန"** (လက်အုပ်ချီမိုး ရှိခိုးလျက်) **"ဒါဌာဓာတုံ သုဂတဂတံ ပူဇယန္တာ"** ဟု ကြည်ညိုသဒ္ဓါ ပြင်းပြစွာဖြင့် ပူဇော်ခဲ့ကြသည်။ ထိုသဒ္ဓါတရား၏ တွန်းအားကြောင့်ပင် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန မြေပြင်တူးဖော်မှုများ၌ **"သုဝဏ္ဏထူပံ ကာသိ၊ ရတေထူပံ ကာသိ၊ မဏိထူပံ ကာသိ"** ဟူသည့်အတိုင်း ရွှေကြုတ်၊ ငွေကြုတ်၊ ပတ္တမြားစသော ရတနာကြုတ်များဖြင့် သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်များကို အလွန်ခမ်းနားစွာ အထပ်ထပ် ဌာပနာထားသည်ကို တူးဖော်တွေ့ရှိရခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

စင်စစ်အားဖြင့် ရှေးခေတ်လူသားတို့သည် ဓာတ်တော်များကို သက်မဲ့ရုပ်ကြွင်း အရာဝတ္ထုသက်သက်အဖြစ် မရှုမြင်ခဲ့ကြပါ။ မိလိန္ဒပဉ္စကျမ်းလာ **"တိဋ္ဌန္တေ ဝါ နိဗ္ဗုတေ ဝါ၊ သမေ စိတ္တေ သမံ ဖလံ"** (သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ်ဖြစ်စေ၊ ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်ပြီးဖြစ်စေ စိတ်အကြည်ညိုတူမျှပါက အကျိုးတူမျှ၏) ဟူသော တရားနှင့်အညီ သက်ရှိထင်ရှား ဘုရားရှင်ကိုယ်တော်တိုင်ကဲ့သို့ အသက်ဝင်လှုပ်ရှားနေသော အမွေအနှစ် (Living Presence) အဖြစ် ပူဇော်ကြခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ ဤသို့ **"ပူဇာရဟေ ပူဇယတော၊ ဗုဒ္ဓေ ယဒိ ဝ သာဝကေ"** ဟု ပူဇော်ထိုက်သူအား ပူဇော်ခြင်းသည် လူတန်းစားမရွေး ကုသိုလ်ပွားများနိုင်သော မွန်မြတ်သည့် သဒ္ဓါတရား၏ ပြယုဂ်ပင် ဖြစ်ပေသည်။

ဤသုတေသနကျမ်းသည် ထိုကဲ့သို့ နက်ရှိုင်းသော ရိုးရာသဒ္ဓါတရားနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းတူးဖော်မှုဆိုင်ရာ အထောက်အထားများအကြား ကွဲလွဲချက်များကို လေ့လာရာတွင် **"ဥဘော အန္တေ အနုပဂပ္ပ မဇ္ဈိမာ ပဋိပဒါ တထာဂတေန"**

အဘိသမ္ဗုဒ္ဓါ" ဟုဆိုအပ်သော ဓမ္မစကြာ ဒေသနာတော်နှင့်အညီ အစွန်းနှစ်ပါး (ဘာသာရေးအစွန်းရောက်ခြင်း နှင့် သိပ္ပံဝါဒအစွန်းရောက်ခြင်း) ကို ရှောင်ကြဉ်ပြီး မဇ္ဈိမပဋိပဒါ လမ်းစဉ်ဖြင့် ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ထားပါသည်။ တွေ့ရှိလာသော ရုပ်ဝတ္ထုများကို **"သဒ္ဓိဋ္ဌိကော ဓမ္မော အကာလိကော"** အရ မျက်မှောက်သိမြင်နိုင်သော တရားများအဖြစ် တန်ဖိုးထားသကဲ့သို့၊ အခြားတစ်ဖက်တွင်လည်း **"မာ အနုဿဝေန... ယဒါ တုမေဟေဝ ဇာနေယျာထ"** (တစ်ဆင့်ကြားရုံမျှဖြင့် မယုံဘဲ ကိုယ်တိုင်လေ့လာခြင်း) နှင့် **"ဝိမံသိတဗ္ဗံ"** (စူးစမ်းစစ်ဆေးလေ့လာရမည်) ဟူသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ သုတေသနကျင့်ဝတ်များကိုလည်း တိကျစွာ လိုက်နာကျင့်သုံးထားပါသည်။ ထို့ထက်ပို၍ **"ဟိရိ ဩတ္တပ္ပဉ္စ၊ သဗ္ဗလောကံ ပါလေန္တိ သာဓုကံ"** ဟူသည့်အတိုင်း ရိုးရာယုံကြည်မှု သဒ္ဓါတရားကို မပုတ်ခတ် မစော်ကားမိစေရန် ဟိရိဩတ္တပ္ပတရားကို လက်ကိုင်ထားကာ ရှိသေလေးစားစွာ ရေးသားတင်ပြထားပါသည်။

အချုပ်အားဖြင့်ဆိုသော် **"အနိစ္စာ ဝတ သင်္ခါရာ"** (သင်္ခါရတရားတို့သည် အမှန်တကယ် မမြဲကြကုန်) ဟူသော တရားတော်အရ အရာခပ်သိမ်းသည် ပျက်စီးခြင်းသဘော ရှိသော်ငြားလည်း၊ ဘုရားရှင် ချန်ရစ်ခဲ့သော သရီရဓာတ်တော်၊ စွယ်တော်မြတ်များသည် ဝေနေယျတို့အတွက် ကြီးမားသော ကျေးဇူးကို ယနေ့တိုင် ဆောင်ကြဉ်းလျက်ရှိပါသည်။ စာဖတ်သူများအနေဖြင့် ဤကျမ်းစာကို လေ့လာခြင်းအားဖြင့် ရိုးရာစာပေနှင့် မြေပြင်သမိုင်းမှန်တို့၏ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှုကို သိမြင်ကာ၊ ဓာတ်တော်မွေတော်များအပေါ် **"ပီတိပါမောဇ္ဇဇာတော"** (ပီတိပါမောဇ္ဇ ဖြစ်လျက်) သဒ္ဓါတရား ပိုမိုတိုးပွား ခိုင်မာလာနိုင်ကြပါစေ။

နိဂုံးချုပ်အနေဖြင့် မြတ်စွာဘုရားရှင် နောက်ဆုံးမှာကြားတော်မူခဲ့သည့် **"ဝယဓမ္မာ သင်္ခါရာ၊ အပ္ပမာဒေန သမ္မာဒေထ"** (ပြုပြင်စီရင်အပ်သော သင်္ခါရတရားတို့သည် ပျက်စီးခြင်းသဘောရှိကုန်၏၊ မမေ့မလျော့သော သတိဖြင့် အားထုတ်ကြကုန်လော့) ဟူသော မဟာဗောဓိ သြဝါဒတော်ကို ဦးထိပ်ပန်ဆင်လျက်၊ ဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များဆိုင်ရာ ဤသုတေသနကျမ်းကြီးကို မမေ့မလျော့သော လုံ့လဝီရိယဖြင့် ရှိသေစွာ ကြိုးပမ်းပြုစု တင်ပြအပ်ပါသည်။ ကွန်ပျူတာအခက်အခဲ နည်းပညာအခက်အခဲနှင့် ဆော့ဝဲလိုင်စင် အခက်အခဲများကြောင့် စာသားများနေရာရွှေ့သွားခြင်း Format မကျခြင်း တည်းဟူသော အခက်အခဲများကြောင့် သည်းခံကာ ဖတ်ရှုပူဇော်ပြီး သုတေသီမှ စာဖတ်သူတို့၏ မေတ္တာ ဓာတ်ကိုခံယူပါကြောင်း.....

(ကျမ်းပြုသူအမည် / ဘွဲ့တံဆိပ်)

ဘိက္ခု ကုန္ဒသောမ သိရိဒန္တမဟာပါလက

ORCID: 0009-0000-0697-4760

Website: www.hswagata.com

ပဏာမရှိခိုးနှင့် အဓိဋ္ဌာန်ဆုတောင်း

နမော တဿ ဘဂဝတော အရဟတော သမ္မာသမ္ဗုဒ္ဓဿ

ရောင်တော်ဖွင့် ဘုရားရှိခိုး

မဟာကရုဏာတော်ရှင်၊ သုံးလောကထွဋ်ထား၊ ရှင်တော်မြတ်ဘုရားသည် ခန္ဓာပဉ္စက သရီရကို စွန့်လွှတ်ကာ ပရိနိဗ္ဗာန် စံလွန်တော်မူခဲ့သော်ငြားလည်း၊ ဝေနေယျသတ္တဝါ အပေါင်းတို့ ကြည်ညိုဆည်းကပ် ကိုးကွယ်ရာအလို့ငှာ ကိုယ်စားတော်ပွား သရီရိကဓာတ်တော်၊ မွေတော်၊ အံတော်နှင့် သွားတော်မြတ်တို့ကို သနားကရုဏာ ရှေ့ရှုကာ အဓိဋ္ဌာန်ပြု ချန်ထားရစ်ခဲ့ပါပေသည်။ ရောင်တော်ခြောက်သွယ် အဖြာဖြာကွန့်မြူးလျက်၊ ယနေ့တိုင်တိုင် သက်ရှိထင်ရှား သဗ္ဗညုဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် ကိန်းဝပ်စံပယ်တော်မူနေ သကဲ့သို့ တန်ခိုးတေဇော် အာနုဘော် ကြီးမားတော်မူလှသော ဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် အပါအဝင် အလုံးစုံသော ဓာတ်တော်၊ မွေတော်မြတ်တို့အား ဘုရားတပည့်တော်သည် ရှိသေမြတ်နိုး လက်စုံမိုး၍ အာရုံပြု ရှိခိုးပူဇော်ပါ၏ ဘုရား။

အလှူရှင်၊ အစောင့်အရှောက်များနှင့် ဝေနေယျများအား မေတ္တာပို့သခြင်း

ဤသုတေသနကျမ်းကို မပြုစုမီ ပဏာမအစအနေဖြင့် အိန္ဒိယ၊ ဂန္ဓာရ၊ သီရိလင်္ကာ အစရှိသော ဇမ္ဗူဒီပတစ်ခွင်၌ သာသနာ့သမိုင်း တစ်လျှောက်လုံးတွင် မူလစေတီတော် အသီးသီးကို မမေ့မလျော့ တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ကြသော မင်း၊ မိဖုရား၊ မှူးမတ်၊ သူဌေးသူကြွယ် အစရှိသည့် မူလဒါယကာ ဒါယိကာမ အလှူရှင်ကြီးများအား လည်းကောင်း၊

ခေတ်အဆက်ဆက် ဓာတ်တော်မွေတော် အသီးသီးနှင့် စေတီပုထိုးများအား မပျောက်မပျက်အောင် ကာကွယ်စောင့်ရှောက်တော်မူကြသော သိကြား၊ ဗြဟ္မာ နှင့် ဓတရဋ္ဌ၊ ဝိရူဠက၊ ဝိရူပက္ခ၊ ဝေဿဝဏ် ဟူသော စတုမဟာရာဇ် နတ်မင်းကြီးလေးပါး၊ တရားစောင့်သော ဟေမာဝတ နတ်မင်းကြီး၊ သာတာဂိရိ နတ်မင်းကြီး အစရှိသော သမ္မာဒေဝ နတ်ကောင်းနတ်မြတ် အပေါင်းတို့အား လည်းကောင်း၊

သာသနာတော် အရှည်တည်တံ့စေရန် ကိုယ်တိုင်ကျင့်ကြံရင်း စောင့်ရှောက်တော် မူကြကုန်သော လောကီဝိဇ္ဇာများ၊ အရိယာဝိဇ္ဇာဓိုရ်များ၊ တာနောယက အစရှိသော အစောင့်အရှောက်များ၊ ထို့အပြင် စေတီစောင့်၊ သာသနာစောင့်၊ တောစောင့်၊ တောင်စောင့် နတ်များနှင့် နဂါး၊ ဂဠုန်၊ ဂန္ဓဗ္ဗ၊ ကုမ္ဘဏ်၊ ယက္ခ အစရှိသော မြင်အပ်၊ မမြင်အပ်သော အစောင့်အရှောက် ပုဂ္ဂိုလ်အပေါင်းတို့အား လည်းကောင်း၊

ထို့အပြင် သာသနာတော် ကွယ်ပမည့်အဆုံး (ဓာတုပရိနိဗ္ဗာန် ပြုချိန်) ၌ မဟာဗောဓိညောင်ပင်ဝယ် စကြာဝဠာတစ်ခွင်မှ ဓာတ်တော်မွေတော် အလုံးစုံတို့ စုရုံးပေါင်းဆုံကာ ဗုဒ္ဓနိမ္မိတ ရုပ်ပွားတော်အဖြစ် ဖန်ဆင်း၍ နောက်ဆုံးသော တရားဓမ္မကို ဟောကြားတော်မူမည့် အချိန်အခါသမယကို မျှော်လင့်စောင့်စားနေကြကုန်သော နတ်၊ ဗြဟ္မာ၊ ဝေနေယျ သတ္တဝါအပေါင်းတို့အား လည်းကောင်း ဘုရားတပည့်တော်သည် အထူးပင် ကျေးဇူးတင် လေးမြတ်စွာဖြင့် မေတ္တာရေစင် သွန်းလောင်း ပို့သအပ်ပါသည်။ အားလုံးသော ပုဂ္ဂိုလ်အပေါင်းတို့သည် ဘေးရန်ကင်းကွာ ကိုယ်စိတ်နှစ်ဖြာ ချမ်းသာကြပါစေသတည်း။

ဆုတောင်းနှင့် အဓိဋ္ဌာန်ပြုခြင်း

ဘုရားတပည့်တော်သည် ဤသုတေသနကျမ်းစာကို ပြုစုရေးသားရာတွင် လောကီရေးရာ အကျိုးစီးပွား၊ ကျော်စောထင်ရှားမှု တစ်စုံတစ်ရာကိုမျှ မရည်ရွယ်ဘဲ၊ "ရဟန်းရှင်လူ အများပြည်သူတို့ သံသယကင်းရှင်းစွာဖြင့် သဒ္ဓါ၊ ပညာ တွဲဖက်ကာ ကိုးကွယ်ပူဇော်နိုင်စေရေး နှင့် အနာဂတ် ဗုဒ္ဓသာသနာတော်ကြီး အရှည်တည်တံ့ ခိုင်မြဲရေး" ဟူသော သန့်စင်ဖြူစင်သော စေတနာ၊ မှန်ကန်သော သစ္စာတရားတို့ဖြင့်သာ ရေးသားပြုစုခြင်း ဖြစ်ပါပေသည်။

ဤသို့ မှန်ကန်သော သစ္စာဝစီ၊ ဖြူစင်သော စေတနာတို့ကြောင့် ဤကျမ်းကြီးကို အစပျိုးသည်မှစ၍ အဆုံးတိုင် အောင်မြင်စွာ ပြီးစီးသည်အထိ ဘုရားတပည့်တော်၏ ကိုယ်ခန္ဓာ၊ စိတ်နှလုံးနှင့် ကျမ်းပြုရာ ပတ်ဝန်းကျင် တစ်ဝိုက်တို့၌ အနှောင့်အယှက်၊ အန္တရာယ်၊ အတားအဆီး ဟူသမျှ အလုံးစုံ ကင်းစင်လွင့်ပျောက်ပါစေသတည်း။ သမ္မာဒေဝ နတ်ကောင်းနတ်မြတ် အပေါင်းနှင့်တကွ ဓာတ်တော်၊ မွေတော်၊ စွယ်တော်မြတ်တို့ကို စောင့်ကြပ်တော်မူကြသော အစောင့်အရှောက် ပုဂ္ဂိုလ်အပေါင်းတို့ကလည်း ဘက်စုံထောင့်စုံမှ ကူညီစောင့်မ မစတော်မူကြပါစေသတည်း။

ဤကျမ်းကြီးသည် သာသနာတော်အတွက် အကျိုးအများဆုံး ဖြစ်ထွန်းစေမည့် ဓမ္မရတနာ ကျမ်းတစ်ဆူအဖြစ် အတားအဆီးကင်းမဲ့စွာ အောင်မြင် အထမြောက် ပြီးစီးပါစေသတည်း။

သာဓု ... သာဓု ... သာဓု

ကျမ်းပြုသူ၏ အမှာစာ

သာသနာတော်ထွန်းကားရာ မြန်မာနိုင်ငံတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်၊ မွေတော်များနှင့် အထူးသဖြင့် သွားတော် (စွယ်တော်) မြတ်များနှင့် ပတ်သက်၍ ခိုင်မာတိကျသော သုတေသနပြု မှတ်တမ်းတင်ထားသည့် ကျမ်းတစ်စောင် ဟာကွက်ဖြစ်နေခဲ့ပါသည်။ ထိုလိုအပ်ချက်ကြောင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ဆွေးနွေးပြောဆိုရာတွင်ဖြစ်စေ၊ အများပြည်သူသို့ ရှင်းလင်းပြသရာတွင်ဖြစ်စေ အခက်အခဲ များစွာနှင့် ရင်ဆိုင်ခဲ့ရပါသည်။

ဤကျမ်းစာကို ပြုစုရခြင်း၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်မှာ ရဟန်းရှင်လူ အများပြည်သူတို့ အကုသိုလ်ကင်းဝေးစေရန် ဖြစ်ပါသည်။ လောကတွင် “ဘုရားရှင်၏ သွားတော်ကို မဟုတ်ပါဟု ငြင်းပယ်ခြင်းသည် ဘုရားရှင်အား စွပ်စွဲပြစ်မှားရာ ရောက်သကဲ့သို့၊ ဘုရားရှင်အား လီဆယ်စွပ်စွဲရာ” ရောက်ပေသည်။ ထို့ကြောင့် ယုံကြည်မှုလွန်ကဲ၍ဖြစ်စေ၊ သံသယလွန်ကဲ၍ဖြစ်စေ ဖြစ်ပေါ်လာနိုင်သော အကုသိုလ် တရားများကို တားဆီးနိုင်ရန်နှင့် မှန်ကန်သော သဒ္ဓါတရား၊ မှန်ကန်သော ပညာတရားတို့ဖြင့် ပူဇော်နိုင်ရန် ဤကျမ်းက အထောက်အကူပြုမည်ဟု ယုံကြည်ပါသည်။

ဤကျမ်းစာကို ပြုစုရန် မည်သူတစ်ဦးတစ်ယောက်ကမျှ တိုက်တွန်း တောင်းပန် ခဲ့ခြင်းမရှိပါ။ မိမိကိုယ်တိုင် သာသနာရေးရာ ကိစ္စရပ်များကို ဆောင်ရွက်ရင်း၊ လျှောက်လှမ်း ဖြတ်သန်းရာလမ်းတွင် ကိုယ်တိုင်ကြုံတွေ့ခဲ့ရသော စိန်ခေါ်မှုများ၊ အခက်အခဲများနှင့် သာသနာတော်အတွက် မရှိမဖြစ် လိုအပ်နေသော လစ်ဟာမှုများကို မျက်ဝါးထင်ထင်

တွေ့မြင်ခဲ့ရသောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။ သာသနာတော် အရှည်တည်တံ့ခိုင်မြဲရေးနှင့် အနာဂတ် သာသနာအတွက် ရည်သန်ကာ အခက်အခဲပေါင်း များစွာ၊ အဆင်မပြေမှု ပေါင်းများစွာ ကြားမှပင် အပတ်တကုတ် ကြိုးပမ်း သုတေသနပြု ရေးသားထုတ်ဝေ လိုက်ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ဤနေရာတွင် စာဖတ်သူများကို အသိပေး ပန်ကြားလိုသည်မှာ ဤကျမ်းစာအုပ်သည် မိမိ၏ ပါရဂူဘွဲ့(Ph.D.) အတွက် တင်သွင်းသော ဘွဲ့ယူကျမ်း မဟုတ်ပါ ဟူသောအချက်ပင် ဖြစ်ပါသည်။ မိမိ၏ ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်းမှာ “ဓာတ်တော်မွေတော်များအား စီမံခန့်ခွဲ အုပ်ချုပ်ပူဇော်ခြင်းနှင့် ငြိမ်းချမ်းရေး စီမံခန့်ခွဲမှုပုံစံ (Peace Management Model)” ဟူသော ခေါင်းစဉ်ဖြင့် ပြုစုနေခြင်းဖြစ်ပါသည်။ အဆိုပါ ကျမ်းနှစ်စောင်သည် အကြောင်းအကျိုးအားဖြင့် ဆက်နွှယ်နေသော်ငြားလည်း စာပေသဘောတရားနှင့် တင်ပြပုံ ရှုထောင့်များမှာ တူညီမှုမရှိပါ။ အလုပ်တာဝန်များပြားသည့်ကြားမှ ကျမ်း (၂) စောင်ကို တစ်ပြိုင်နက်တည်း အချိန်ယူ ပြုစုရေးသားခဲ့ရခြင်း ဖြစ်သောကြောင့် အားနည်းချက်များ၊ လိုအပ်ချက်များ ပါဝင်ခဲ့ပါက နားလည်ခွင့်လွှတ်ပေးပါရန် မေတ္တာရပ်ခံ ပန်ကြားအပ်ပါသည်။

ထို့အပြင် မြန်မာပြည်ဖွား တိုင်းရင်းသား ညီအစ်ကို မောင်နှမများ၊ ဓမ္မမိတ်ဆွေများ ဖတ်ရှုနားလည်ရ လွယ်ကူစေရန် ရည်ရွယ်၍ ဤကျမ်းကို မြန်မာဘာသာစကားဖြင့်သာ အထူးပြု ရေးသားထားပါသည်။ သို့ရာတွင် နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အထောက်အထားများနှင့် နိုင်ငံခြားဘာသာဖြင့် ရေးသားထားသော မှတ်တမ်းများကို မြန်မာဘာသာသို့ ပြန်ဆိုရာတွင် အချို့သော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ဝေါဟာရများသည် မြန်မာမှုပြုရန် ခက်ခဲပြီး ရာနှုန်းပြည့် ပြည့်စုံမှုရှိမည်

မဟုတ်သည်ကို ကြိုတင်ဝန်ခံအပ်ပါသည်။ ထိုကဲ့သို့ ဝေါဟာရအခက်အခဲများကို စာဖတ်သူများအနေဖြင့် သည်းခံ၍ ရေဘုယျ သဘောတရားကိုသာ ခြုံငုံနားလည်ပေးကာ ဖတ်ရှုပေးပါရန် မေတ္တာရပ်ခံအပ်ပါသည်။

ဤသုတေသနကျမ်းစာအုပ်သည် ရဟန်းရှင်လူ အများပြည်သူတို့အတွက် သံသယကင်းရှင်းသော သဒ္ဒါတရားကို ဖြစ်ထွန်းစေပြီး၊ အနာဂတ် ဗုဒ္ဓသာသနာတော်ကြီး အရှည်တည်တံ့ ခိုင်မြဲရေးအတွက် အုတ်တစ်ချပ် သဲတစ်ပွင့်အဖြစ် အထောက်အကူပြုနိုင်ပါစေကြောင်း ဆုတောင်းမေတ္တာ ပို့သအပ်ပါသည်။

ကျမ်းပြုသူ

Venerable Dhammasami @ **ဘိက္ခု ဣန္ဒသောမ သိရိဒန္တမဟာပါလက**

Ph.D. Peace Studies, M.A (Pali)

ORCID: 0009-0000-0697-4760

Website: www.hswagata.com

Sao Dhammasami @ Bhikkhu Indasoma Siridantamahapalaka is Specially trained in Buddhist archaeology and historical tracking of tooth relics through stūpa research registries; integrates archaeological charts, travel accounts, and museum records to support preservation for study and veneration.

ABSTRACT (သုတေသန အနှစ်ချုပ်)

သုတေသန ခေါင်းစဉ် - မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ - ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအား အပြန်အလှန်ဖြည့်ဆည်းမှု ရှုထောင့်မှ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာလေ့လာချက်။

သုတေသီ - Venerable Dhammasami (ORCID: 0009-0000-0697-4760)

Sao Dhammasami @ Bhikkhu Indasoma Siridantamahapalaka is Specially trained in Buddhist archaeology and historical tracking of tooth relics through stūpa research registries; integrates archaeological charts, travel accounts, and museum records to support preservation for study and veneration.

သုတေသန အမျိုးအစား - အရည်အသွေးပြ မှတ်တမ်းစာရွက်စာတမ်း သုတေသန (Qualitative Documentary Research)

ဤသုတေသနကျမ်းသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာကျမ်းဂန်များ၏ မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအကြား ဖြစ်ပေါ်နေသော သမိုင်းဆိုင်ရာ ကွာဟချက်များကို ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာလေ့လာရန် ရည်ရွယ်ပါသည်။ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု (ဥပမာ- မဟာပရိနိဗ္ဗာန်သုတ်နှင့် ဒါဌာဝံသကျမ်း) များတွင် သွားတော် (၄) ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ဟု အရေအတွက် ကန့်သတ်ဖော်ပြလေ့ရှိသော်လည်း၊ ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန (Archaeological Survey of India - ASI) နှင့် ပြတိုက်မှတ်တမ်းများ အရ ဇေယျဒီပတစ်ခွင်၌ ဓာတ်တော်၊ အံတော်နှင့် သွားတော်မြတ်များစွာ ကျယ်ပြန့်စွာ ပျံ့နှံ့

တည်ရှိနေကြောင်း ခိုင်မာစွာ တွေ့ရှိရပါသည်။ ဤသို့ကွဲလွဲနေသော အစွန်းနှစ်ပါးကို "တစ်ခုမှန်လျှင် တစ်ခုမှားရမည်" ဟူသော အမြင်ဖြင့် မချဉ်းကပ်ဘဲ၊ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု (Mutual Complementarity) သဘောတရားဖြင့် ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်လေ့လာထားပါသည်။

ဤသုတေသနသည် John W. Creswell ၏ အရည်အသွေးပြ မှတ်တမ်း စာရွက်စာတမ်း သုတေသန (Qualitative Documentary Research) နည်းစနစ်ကို အခြေခံ ထားပြီး၊ အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်းမှ တောင်ပိုင်းအထိ စေတီတော်ပေါင်း (၃၂) ဆူကျော်ကို အမှုတွဲများအဖြစ် လေ့လာသည့် (Multiple-Case Study) ပုံစံကို အသုံးပြုထားပါသည်။ အချက်အလက်များကို ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရာတွင် ပါဠိပိဋကတ် တော်များ၊ အိန္ဒိယနှင့် ဥရောပ ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများ၊ ခရိုရှသီ (Kharosthi) နှင့် ဗြာဟ္မီ (Brahmi) ကမ္ပည်းစာများကို "တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်းနှင့် ပေါင်းစပ်ခြင်း နည်းစနစ်" (Triangulation) ဖြင့် စနစ်တကျ ယှဉ်တွဲသုံးသပ်ထားပါသည်။ သုတေသနကျင့်ဝတ် အနေဖြင့် "ဟိရီ-ဩတ္တပ္ပ" (Hiri-Ottappa) ချဉ်းကပ်မှုကို အသုံးပြု၍ ရိုးရာသဒ္ဒါ တရားကိုလည်း မထိခိုက်စေရန်နှင့် သိပ္ပံနည်းကျ အထောက်အထားများ ကိုလည်း မျက်ကွယ် မပြုရန် အထူးဂရုပြု လေ့လာထားပါသည်။

သုတေသန၏ အဓိက တွေ့ရှိချက်များအရ၊ ရိုးရာစာပေများပါ "စွယ်တော် (၄) ဆူ" ဟူသော ကန့်သတ်ချက်သည် သမိုင်းကို ငြင်းပယ်ခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ ကိုးကွယ်သူတို့၏ သဒ္ဒါတရားကို မွေးဖွားပေးရန်နှင့် ဘုရားရှင်၏ ဩဇာအာဏာ စကြာဝဠာတစ်ခွင် လွှမ်းခြုံမှုကို ပြသရန် ရည်ရွယ်သော "ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ သင်္ကေတ"

(Soteriological Narrative) ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့ပါသည်။ တစ်ဖက်တွင်လည်း ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒ အစရှိသော စေတီတော်များမှ တူးဖော်ရရှိသည့် ကမ္ပည်း စာများနှင့် ဓာတ်တော်ကြိုတ်များသည် ထိုသဒ္ဓါတရား၏ လက်တွေ့မြေပြင် သက်ရောက်မှု နှင့် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သမိုင်းဝင် ကိုးကွယ်ယုံကြည်မှု (Historical Reality of Lived Religion) ကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။

နိဂုံးချုပ်အားဖြင့် ဤသုတေသနသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှု (Complexity of Buddhist Material Culture) ကို အသိပညာဗေဒ (Epistemology) ရှုထောင့်မှ အောင်မြင်စွာ ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့ပါသည်။ စာပေမှတ်တမ်းများနှင့် ရှေးဟောင်းအထောက်အထားများသည် ဆန့်ကျင်ဘက်များ မဟုတ်ကြဘဲ၊ သမိုင်းဟူသော အကြွေစေ့တစ်စေ့တည်း၏ မျက်နှာစာ နှစ်ဖက်ကဲ့သို့ တစ်ခု၏ ကွက်လပ်ကို အခြားတစ်ခုက အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးနေကြောင်း သက်သေပြနိုင်ခဲ့ပါသည်။ ဤတွေ့ရှိချက်များသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကြောင်းအား ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ ပိုမိုနက်ရှိုင်းစွာ နားလည်နိုင်စေရန်နှင့် သာသနာရေးနှင့် ပြတိုက်ဆိုင်ရာ မူဝါဒများ ချမှတ်ရာတွင် လွန်စွာအထောက်အကူပြုနိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

ကျေးဇူးတင်လွှာ (ACKNOWLEDGEMENTS)

“မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ - ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု ရှုထောင့်မှ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာလေ့လာချက်” ဟူသော ဤသုတေသန ကျမ်းကြီးအောင်မြင်စွာ ပြီးမြောက်နိုင်ရေးအတွက် အဖက်ဖက်မှ ကူညီပံ့ပိုးပေးခဲ့ကြသူများအားလုံးကို ပထမဦးစွာလှိုက်လှဲစွာကျေးဇူးတင် မှတ်တမ်းတင် အပ်ပါသည်။

အထူးသဖြင့် ဤသုတေသနကျမ်းကြီးကို စနစ်တကျဖြစ်စေရန် အစမှအဆုံးတိုင် အချိန်ပေး၍ လမ်းညွှန်ပြသ၊ တည့်မတ်၊ ကြီးကြပ်ပေးခဲ့ကြပါသော ကြီးကြပ်ရေးမှူး (Supervisors) ဆရာသမားများနှင့် ပါမောက္ခများကို အထူးပင် ကျေးဇူးတင်ရှိပါသည်။

ဤကျမ်းစာအုပ်ကို ရေးသားပြုစုနေစဉ်အတွင်း မိမိ၏ လက်တော့ပ် (Laptop) ကွန်ပျူတာ ပျက်သွားခဲ့သဖြင့် လုပ်ငန်းစဉ်များ ရပ်တန့်သွားမည့် အခက်အခဲကြီးနှင့် ကြုံတွေ့ခဲ့ရပါသည်။ ထိုသို့အခက်အခဲဖြစ်နေချိန်တွင် မိမိအား လက်တော့ပ် လိုလိုလားလား ငှားရမ်းကူညီပေးခဲ့သော **"Puja Mahattrra"** အား အထူးပင် ကျေးဇူးတင်ရှိပါသည်။ သူမ၏ အချိန်မီ ကူညီပံ့ပိုးမှုသာ မရှိခဲ့လျှင် ဤကျမ်းစာအုပ် ရေးသားခြင်းလုပ်ငန်းစဉ်သည် ယခုကဲ့သို့ အဆင်ပြေချောမွေ့စွာ ပြီးမြောက်နိုင်မည် မဟုတ်ပါ။

ဤသုတေသနအတွက်ခရီးစဉ်များဖြစ်သော သီရိလင်္ကာ၊ ထိုင်း၊ အိန္ဒိယ နှင့် ကမ္ဘောဒီးယား စသည့် နိုင်ငံများသို့ သွားရောက်ရာတွင် နေထိုင်ရေး၊ သွားလာရေးနှင့် လိုအပ်သည့် သတင်းအချက်အလက်များ ရရှိရေးတို့အတွက် အဘက်ဘက်မှ

လိုလေသေးမရှိအောင် အစစအရာရာ ကူညီစောင့်ရှောက်ပေးခဲ့ကြသော ကျေးဇူးရှင် ရဟန်းသံဃာတော်များ၊ ဆွေမျိုးမိတ်ဆွေများ၊ ဥပဒေပညာရှင်များနှင့် စေတနာရှင် လူဒကာ၊ ဒကာမ အပေါင်းတို့ကိုလည်း ရိုသေလေးမြတ်စွာ ကျေးဇူးတင်ရှိပါသည်။

ထို့အပြင် သွားတော်မြတ်များနှင့် ပတ်သက်၍ သိပ္ပံနည်းကျ DNA စစ်ဆေးမှုများ၊ ဓာတ်ခွဲစမ်းသပ်မှုများ ပြုလုပ်ရာတွင် ကူညီပံ့ပိုးပေးခဲ့ကြသော ယူနိုက်တက်ကင်းတမ်း UK၊ အစ္စရေး (Israel)၊ အမေရိကန် (USA)၊ ဂျပန် (Japan) နှင့် အိန္ဒိယ (India) နိုင်ငံတို့မှ ဓာတ်ခွဲခန်းပညာရှင်များ (Lab Technicians) နှင့် သိပ္ပံပညာရှင်များကိုလည်းကောင်း၊ အဆိုပါ စမ်းသပ်စစ်ဆေးမှုများ ပြုလုပ်နိုင်ရန်အတွက် ကုန်ကျစရိတ်များကို သဒ္ဓါတရား ထက်သန်စွာဖြင့် ထောက်ပံ့လှူဒါန်း ပေးခဲ့ကြသော အလှူရှင်ဒကာ၊ ဒကာမများကို လည်းကောင်း အထူးပင် ကျေးဇူးတင် မှတ်တမ်းတင်အပ်ပါသည်။

ဤသုတေသနကျမ်းကြီး အောင်မြင်စွာ ဖြစ်မြောက်လာစေရန် ကိုယ်တိုင် ကိုယ်ကျဖြစ်စေ၊ တစ်ဆင့်ခံဖြစ်စေ နည်းအမျိုးမျိုးဖြင့် ကူညီပံ့ပိုးပေးခဲ့ကြသူ တစ်ဦး တစ်ယောက် ချင်းစီတိုင်းကို ကျေးဇူးအထူးတင်ရှိကြောင်းနှင့် ထိုသူအားလုံးတို့ သည် ဤဓမ္မဒါန ဓမ္မသုတေသန ကုသိုလ်၏ အကျိုးဆက်ကြောင့် ကိုယ်စိတ်နှစ်ဖြာ ဘေးရန်ကွာ၍ ကျန်းမာချမ်းသာကြပါစေကြောင်း ဆုတောင်းမေတ္တာ ပို့သအပ်ပါသည်။

သုတေသီ

Venerable Dhammasami

LIST OF ABBREVIATIONS AND GLOSSARY OF KEY TERMS

(အတိုကောက်စကားလုံးများနှင့် အဓိကဝေါဟာရများ စာရင်း)

၁။ အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ယေဘုယျ အတိုကောက်များ (Institutions & General Abbreviations)

1. **HGT** - Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Private Museum (သွာဂတ ဗုဒ္ဓစွယ်တော်မြတ် ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရေး ပုဂ္ဂလိကပြတိုက်)
2. **Siridantamahapalaka** - Custodian of the Tooth Relics (သွားတော်မြတ်များကို ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်သူ)
3. **ASI** - Archaeological Survey of India (အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန)
4. **V&A Museum** - Victoria and Albert Museum (ဗစ်တိုးရီးယားနှင့် အဲလ်ဘတ် ပြတိုက် - လန်ဒန်)
5. **BM** - British Museum (ဗြိတိသျှပြတိုက် - လန်ဒန်)
6. **DAFA** - Délégation Archéologique Française en Afghanistan (အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ပြင်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန မစ်ရှင်)
7. **IsMEO** - Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente (အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသန မစ်ရှင်)
8. **UNESCO** - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (ကုလသမဂ္ဂ ပညာရေး၊ သိပ္ပံနှင့် ယဉ်ကျေးမှုအဖွဲ့)
9. **DNA** - Deoxyribonucleic Acid (ဒီအင်အေ / မျိုးဗီဇဆိုင်ရာ ဓာတ်ခွဲစမ်းသပ်မှု)
10. **MOU** - Memorandum of Understanding (နားလည်မှုစာချုပ်လွှာ)

11. **FGD** - Focus Group Discussions (အုပ်စုဖွဲ့ ဆွေးနွေးခြင်း)
12. **IDI** - In-Depth Interviews (အသေးစိတ် လူတွေ့မေးမြန်းခြင်း)
13. **BCE** - Before Common Era (ဘီစီ / ခရစ်တော်မပေါ်မီကာလ)
14. **CE / AD** - Common Era / Anno Domini (အေဒီ / ခရစ်နှစ်)
15. **Ph.D.** - Doctor of Philosophy (ပါရဂူဘွဲ့)
16. **ORCID** - Open Researcher and Contributor ID (နိုင်ငံတကာ သုတေသီ
မှတ်ပုံတင်နံပါတ်)

၂။ သုတေသနနှင့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ဝေါဟာရများ (Academic & Research Terms)

17. **Qualitative Documentary Research** - အရည်အသွေးပြ မှတ်တမ်းစာရွက်စာတမ်း
သုတေသန
18. **Multiple-Case Study** - အမှုတွဲအများအပြားကို ယှဉ်တွဲလေ့လာသည့် ချဉ်းကပ်မှုပုံစံ
19. **Triangulation** - တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်း နည်းစနစ်
20. **Purposive Sampling** - ရည်ရွယ်ချက်ရှိရှိ ရွေးချယ်ခြင်း နည်းစနစ်
21. **Pattern Matching** - ပုံစံတူညီမှုများကို တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်း
22. **Internal/External Criticism** - အတွင်းပိုင်းနှင့် ပြင်ပပိုင်း ဆန်းစစ်ခြင်း
(အထောက်အထား ခိုင်မာမှုစစ်ဆေးခြင်း)
23. **Textual Lens** - စာပေရှုထောင့်

24. **Empirical Lens** - လက်တွေ့တူးဖော်မှု ရှုထောင့်
25. **Mutual Complementarity** - အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု သဘောတရား
26. **Epistemology** - အသိပညာဗေဒ
27. **Material Culture** - ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု
28. **Museology** - ပြတိုက်ပညာရပ်
29. **Soteriological Narrative** - ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ မှတ်တမ်း
30. **Lived Religion** - လက်တွေ့ဘဝ ကိုးကွယ်ယုံကြည်မှု
31. **Living Presence** - သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေမှု (ဗုဒ္ဓ၏ ကိုယ်စားပြုမှု)
32. **Heritage Diplomacy** - ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေး
33. **Category Error (False Dichotomy)** - အမျိုးအစား ခွဲခြားမှု မှားယွင်းခြင်း
34. **Logical Overreach (Inductive Leap)** - ယုတ္တိဗေဒဆိုင်ရာ နယ်ပယ်ကျော်လွန် ကောက်ချက်ချခြင်း
35. **Literalist Bias** - စာသားအတိုင်း တိုက်ရိုက်ကောက်ယူသော အစွန်းရောက်မှု
36. **Methodological Positivism** - သိပ္ပံနည်းကျဝါဒသို့ ဘက်လိုက်ခြင်း
37. **Stratigraphic Analysis** - မြေလွှာ/တူးဖော်မှုအလွှာ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း
38. **Numismatic Evidence** - ဒင်္ဂါးပြားဆိုင်ရာ သမိုင်းအထောက်အထား

39. **Typology / Casket Typology** - ဓာတ်တော်ကြုတ် ပုံသဏ္ဌာန်ခွဲခြားလေ့လာခြင်း

40. **Crystal Reliquary** - သလင်းကျောက် ဓာတ်တော်ကြုတ်

41. **Cruciform Architecture** - ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ ဗိသုကာလက်ရာ

42. **Healing Niches** - ကုသခြင်းဆိုင်ရာ ကျင်းငယ်များ (ရောဂါကင်းငြိမ်းစေရန် ရည်မှန်းသော ဓာတ်တော်တိုက်ငယ်များ)

43. **Incisors** - ရှေ့သွားတော်

44. **Molars** - အံတော် (အံသွားတော်)

45. **Blood Relics** - သွေးတော်ဓာတ်များ

46. **Contextual Analysis** - အကြောင်းအရာနှင့် နောက်ခံအခြေအနေကို ဆက်စပ်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း

47. **Data Extraction Checklist** - အချက်အလက် ထုတ်ယူမှု စစ်ဆေးလွှာ

၃။ ပါဠိနှင့် ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ ဝေါဟာရများ (Pali & Traditional Terms)

48. **Danta / Dāṭhā** - သွားတော် / စွယ်တော် (Canine Tooth)

49. **Dhātu / Dhatu** - ဓာတ်တော် (Relic)

50. **Sārīrika Dhātu** - သရီရိကဓာတ်တော် (မြတ်စွာဘုရား၏ ခန္ဓာကိုယ်မှ ကြွင်းကျန်ရစ်သော ဓာတ်တော်များ)

51. **Uddesika Dhātu** - ဥဒ္ဒေသိကဓာတ်တော် (ရည်မှန်း၍ ကိုးကွယ်အပ်သော ရုပ်ပွားဆင်းတုများ)
52. **Pāribhogika Dhātu** - ပရိဘောဂိကဓာတ်တော် (အသုံးပြုခဲ့သော အသုံးအဆောင်များ)
53. **Dhātu-vibhāga** - ဓာတ်တော်ခွဲဝေခြင်း (Distribution of Relics)
54. **Mahaparinibbana Sutta** - မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်
55. **Dathavamsa** - ဒါဌာဝံသ (စွယ်တော်ဝင်ကျမ်း / Chronicle of the Tooth Relic)
56. **Mahavamsa** - မဟာဝံသ (သီဟိုဠ်ရာဇဝင်ကျမ်း)
57. **Prana** - အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော် (Living Breath / Active Living Presence)
58. **Hiri-Ottappa** - ဟိရိ-ဩတ္တပ္ပ (Professional humility and ethical concern / အမှားလုပ်ရမည်ကို ရှက်ခြင်းနှင့် ကြောက်ခြင်း)
59. **Dharmaraja** - တရားမင်း (Righteous King / အသောကမင်းကြီး၏ ဘွဲ့တော်)
60. **Pradakshina Path** - လက်ယာရစ် လှည့်လည်ပူဇော်ရာလမ်း (Circumambulation path)
- ၄။ ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အသုံးအနှုန်းများနှင့် နေရာဒေသများ (Archaeological Terms & Sites)
61. **Reliquary / Casket** - ဓာတ်တော်ကြုတ်

62. **Provenance** - ရှေးဟောင်းပစ္စည်း၏ မူလဇစ်မြစ် (တူးဖော်တွေ့ရှိရာနေရာ)
63. **Antiquity** - ရှေးကျမှု သက်တမ်း
64. **Kharoṣṭhī** - ခရိုရှသီ အက္ခရာ (ရှေးခေတ် ဂန္ဓာရဒေသသုံး အက္ခရာ)
65. **Brahmi** - ဗြဟ္မီ အက္ခရာ (ရှေးဟောင်း အိန္ဒိယအက္ခရာ)
66. **Gandhari** - ဂန္ဓာရီ ဘာသာစကား
67. **Steatite** - စတီးတိုက် ကျောက် (ဓာတ်တော်ကြုတ်များ ပြုလုပ်ရာတွင်သုံးသော ကျောက်)
68. **Stucco** - ရွှံ့စေးရုပ်တုများ
69. **Radiocarbon Dating** - ကာဗွန်သက်တမ်း တွက်ချက်ခြင်း
70. **Archaeometallurgy** - သတ္တုဗေဒ လေ့လာခြင်း
71. **Taxila** - တက္ကသီလာဒေသ
72. **Gandhara** - ဂန္ဓာရဒေသ
73. **Dharmarajika** - ဓမ္မရာဇိကစေတီ (တက္ကသီလာ)
74. **Bimaran** - ဗိမရန်စေတီ (အာဖဂန်နစ္စတန်)
75. **Hadda** - ဟဒ္ဒဒေသ (အာဖဂန်နစ္စတန်)
76. **Nagarjunakonda** - နာဂဇုနကုဏ္ဍ (အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း)

77. **Amaravati** - အမရဝတီ (အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း)
78. **Mankiala** - မဏိကျလစေတီ (ပါကစ္စတန်)
79. **Kanishka Stupa** - ကနိသျှကစေတီ (ပက်ရှ်ဝါ)
80. **Butkara (Swat)** - ဘုက္ကရစေတီ / ဘဂ္ဂရစေတီ (ဆွတ်တောင်ကြား)
81. **Wardak** - ဝါဒပ်စေတီ
82. **Ahin Posh** - အဟင်ပိုရှ်စေတီ
83. **Shinkot** - ရှင်ကော့တ်
84. **Kalawan** - ကလဝန်စေတီ
85. **Kunala** - ကုဏ္ဍလစေတီ
86. **Giri** - ဂီရိစေတီ
87. **Mohra Moradu** - မိုရာမိုရာဒူ
88. **Jaulian** - ဂျော်လီယန်
89. **Bhamala** - ဘမာလာစေတီ (ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ)
90. **Sirkap** - ဆာကပ် မြို့ဟောင်းဒေသ
91. **Bhir Mound** - ဘီယာမောင့်ဒ်
92. **Tapa Shotor** - တပူရှိုတာ

93. **Takht-i-Bahi** - တပ်ခံတီဘာဟီ

94. **Passani** - ပါသာနီစေတီ

95. **Jamal Garhi** - ဂျာမားလ်ဂါဟီ

96. **Loriyan Tangai** - လိုရီယန်တန်ဂိုင်း

97. **Nagarahara** - နာဂရာဟာရ (ဂျလာလာဘတ်ဒေသ)

98. **Samangan / Haibak** - ဆမန်ဂန် / ဟိုင်ဘတ် (ကျောက်ဂူစေတီ)

၅။ သမိုင်းဝင် ပုဂ္ဂိုလ်များနှင့် ကျမ်းကိုးပညာရှင်များ (Historical Figures & Scholars)

99. **King Ashoka** - အသောကမင်းကြီး (မောရိယအင်ပါယာ)

100. **King Kanishka** - ကနိသျှကမင်းကြီး (ကုသျှန်အင်ပါယာ)

101. **King Menander (Milinda)** - မိလိန္ဒမင်း (အင်ဒို-ဂရိ မင်းဆက်)

102. **King Huvishka** - ဟုဝိသျှကမင်း (ကုသျှန်မင်းဆက်)

103. **Faxian** - ဖာဟီယန် (တရုတ်ဘုရားဖူးရဟန်း)

104. **Xuanzang** - ချွန်ကျန် / ဟီယန်ဆန် (တရုတ်ဘုရားဖူးရဟန်း)

105. **Sir John Marshall** - ဆာ ဂျွန်မာရှယ် (အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန
ညွှန်ကြားရေးမှူးဟောင်း)

106. **Charles Masson** - ချားလ်စ် မေဆင် (ဂန္ဓာရဒေသ ရှေးဟောင်းသုတေသီ)

107. **Alexander Cunningham** - အလက်ဇန္ဒား ကန်နင်ဟမ် (ရှေးဟောင်းသုတေသီ)

108. **John S. Strong** - ဂျွန်အက်စ် စထရောင်း (ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင်)

109. **Kevin Trainor** - ကီဗင် ထရိုက်နာ (ဘာသာရေး မနုဿဗေဒပညာရှင်)

110. **Gregory Schopen** - ဂရီဂိုရီ ရှိုပန် (အိန္ဒိယ ကျောက်စာနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင်)

111. **Richard Salomon** - ရစ်ချတ် ဆော်လမွန် (ကမ္ဘာ့စာနှင့် ခရစ်ယာန်ဘာသာရပ် ပညာရှင်)

112. **Michael Willis** - မိုက်ကယ် ဝီလီစ် (ပြတိုက်နှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်)

113. **John W. Creswell** - ဂျွန်ဒဗလျူ ခရစ်စ်ဝဲလ် (အရည်အသွေးပြ သုတေသနနည်းစနစ် ပညာရှင်)

၆။ ထပ်မံတွေ့ရှိရသော ရှေးဟောင်းစေတီတော်များနှင့် နေရာများ (Additional Archaeological Stupas & Sites)

114. **Piprahwa Stupa** - ပိပရာဝါစေတီတော် (သကျသာကီမျိုးနွယ်တို့၏ မူလဓာတ်တော်တည်ရှိရာ)

115. **Ramagrama Stupa** - ရာမဂါမစေတီတော် (နဂါးစောင့်စေတီ)

116. **Sanchi Stupa** - ဆန်ချီစေတီတော်

117. **Shalkandi Stupa / Dir Museum** - ရှာလ်ကန္ဒီစေတီတော် (ဒီးရ်ပြတိုက်)

118. **Sihanada Stupa** - သီဟနာဒစေတီတော်

119. **Chaqalaq-tepe / Chakravarti Stupa** - စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော်

120. **Singardar Stupa** - သိင်္ဂါတစေတီတော်

121. **Nemogram Stupa** - နမောဂန်စေတီတော်

122. **Sri Dalada Maligawa** - တော်ဝင်စွယ်တော်နန်းတော် (ကန္ဒီမြို့၊ သီရိလင်္ကာ)

123. **Kamari Stupa** - ကမာရီစေတီတော်

124. **Blood Relics Stupa** - သွေးစေတီတော်

125. **Kandy** - ကန္ဒီမြို့ (သီရိလင်္ကာ)

126. **Kalinga** - ကလိင်္ဂတိုင်း

127. **Tavatimsa** - တာဝတိံသာနတ်ပြည်

၇။ သမိုင်းဝင်မင်းများ၊ မိဖုရားများနှင့် အလှူရှင်များ (Historical Kings, Queens, and Donors)

128. **King Vijayamitra** - ဗိဇယမိတ္တမင်း

129. **Queen Rukhuna** - မိဖုရား ရုခုဏ

130. **King Uttarasena** - ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး (ဆွတ်ဘုရင်)

131. **King Suvisakha** - သုဝိသက္ကမင်းကြီး

132. **Candradasi** - ဥပါသိကာမ စန္ဒဒါသီ (ကလဝန်စေတီ အလှူရှင်)

133. **Jivaka** - ဇီဝက (ဆရာဇီဝက)

134. **Dona the Brahmin** - ဒေါဏပုဏ္ဏား

135. **Mauryan Empire** - မောရိယအင်ပါယာ

136. **Kushan Empire** - ကုသျှန်အင်ပါယာ

137. **Indo-Greek** - အင်ဒို-ဂရိ မင်းဆက်

138. **Bactrian Greek** - ဘက်ထရီယန်ဂရိ

139. **White Huns** - ဟန်လူမျိုးများ (ကျူးကျော်သူများ)

140. **Satavahana Legacy** - သာတာဝါဟန အမွေအနှစ်

၈။ နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသီများနှင့် ပညာရှင်များ (International Archaeologists & Scholars)

141. **William Peppe** - ဝီလျံပဲပ (ပိပရာဝါစေတီကို တူးဖော်သူ)

142. **Norman K. Denzin** - နော်မန် ကေ ဒင်ဇင် (Triangulation နည်းစနစ် ပညာရှင်)

143. **Robert K. Yin** - ရောဘတ် ကေ ယင် (Case Study နည်းစနစ် ပညာရှင်)

144. **Romila Thapar** - ရိုမီလာ သာပါ (အိန္ဒိယ သမိုင်းပညာရှင်)

145. **Tansen Sen** - တန်ဆန် ဆန် (ကုန်သွယ်ရေးနှင့် သံတမန်ရေး သမိုင်းပညာရှင်)

146. **Jules Barthoux** - ဂျူးလ် ဘာသူး (ပြင်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသီ)
147. **Domenico Faccenna** - ဒိုမင်နိုကို ဖာချန်နာ (အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသီ)
148. **Elizabeth Errington** - အဲလိဇဘက် အယ်ရင်တန် (ဗြိတိသျှပြတိုက်မှ
ဓာတ်တုထိန်း/ပညာရှင်)
149. **Kurt A. Behrendt** - ကတ်တ အေ ဘာရန့်ဒ် (အနုပညာ သမိုင်းပညာရှင်)
150. **David Jongeward** - ဒေးဗစ် ဂျုံဂီဝဲဒ် (ဂန္ဓာရအနုပညာ ပညာရှင်)
151. **A.H. Longhurst** - အေ အိတ်ချ် လောင်းဟတ်စ် (နာဂဇန်ကုဏ္ဍ တူးဖော်သူ)
152. **Colin Mackenzie** - ကိုလင်း မက်ကင်ဇီ (အမရဝတီ တူးဖော်သူ)
153. **Alexander Rea** - အလက်ဇန္ဒား ရီး (အမရဝတီ တူးဖော်သူ)
154. **Prof. Mizuno** - ပါမောက္ခ မိဇူနို (ဆမန်ဂန် တူးဖော်သူ)
155. **Zemaryalai Tarzi** - ဇေမာရယာလိုင် တာဇီ (တပွရှိုတာ တူးဖော်သူ)
156. **M.A. Sufi** - အမ် အေ ဆူဖီ (ဘမာလာ တူးဖော်သူ)
157. **H. Hargreaves** - အိတ်ချ် ဟာဂရီးဗ်စ် (တပ်ခံတီဘာဟီ တူးဖော်သူ)
158. **N.G. Majumdar** - အန် ဂျီ မာဂျုမ်ဒါ
159. **William Simpson** - ဝီလျံ ဆင်ပံဆန်
160. **General Ventura** - ဗိုလ်ချုပ် ဗင်ကျူရာ

161. **H. L. Seneviratne** - အိတ်ချ် အယ်လ် ဆီနီဗီရတ်နီ (ဘာသာရေး
မနုဿဗေဒပညာရှင်)

၉။ ရိုးရာနှင့် ဒဿနဆိုင်ရာ ဝေါဟာရများ (Traditional & Philosophical Terms)

162. **Dīgha Nikāya** - ဒီဃနိကာယ်

163. **Dharmakaya** - ဓမ္မခန္ဓာကိုယ်

164. **Mahasanghika** - မဟာသံဃိကဂိုဏ်း

165. **Sarira** - သရီရ (ရုပ်ကလာပ်တော်/ဓာတ်တော်)

CHAPTER I

INTRODUCTION

1.1 သုတေသန ခေါင်းစဉ် Title of the Research

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ - ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့်
 မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်
 အထားများအားအပြန်အလှန်ဖြည့်ဆည်းမှုရှုထောင့်မှခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ လေ့လာချက်။

1.2 Background and Significance of the Problems

မြတ်စွာဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက် ကြွင်းကျန်ရစ်သော သရီရ
 ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ခြင်းသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်မှစ၍
 အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်းလုံးရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ အမြင့်မားဆုံးသော သဒ္ဓါတရားနှင့် အခြေခံ
 အကျဆုံးသော ဘာသာရေး အလေ့အထ (Core Religious Practice) တစ်ခု ဖြစ်သည်။
 ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ လေ့လာချက်အရ၊ ဓာတ်တော် မွေတော်
 များသည် သာမန် ရုပ်ကြွင်းအကြွင်းအကျန်များ (Mere human remains) မဟုတ်ဘဲ၊
 မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ အဆုံးအမနှင့် ဘုန်းတန်ခိုးအာနုဘော်တို့ ဆက်လက်ကိန်းဝပ်နေသော
 "သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေမှု" (Active Living Presence)¹ အဖြစ် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက

¹ Milindapañha, PTS Mil 73.

အခိုင်အမာ ယုံကြည်ခဲ့ကြသည်။ ဤယုံကြည်မှုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံအသီးသီးတွင် စေတီပုထိုးများ တည်ထားကိုးကွယ်မှုနှင့် နိုင်ငံတော်၏ အုပ်ချုပ်ရေးအာဏာ တည်ဆောက်မှုတို့၏ အဓိက မဏ္ဍိုင်ဖြစ်လာခဲ့သည်။

"တိဋ္ဌန္တေဝါ နိဗ္ဗုတေဝါ၊ သမေ စိတ္တေ သမံ ဖလံ။"

(ဘာသာပြန် - မြတ်စွာဘုရား သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ်ဖြစ်စေ၊ ပရိနိဗ္ဗာန် စံလွန်တော်မူပြီးသည်ဖြစ်စေ စိတ်အကြည်ညို ညီတူမျှပါက ရရှိသော အကျိုးတူမျှ၏။)

မြတ်စွာဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက် ကြွင်းကျန်ရစ်သော သရီရဓာတ်တော်မွေတော်များကို ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ခြင်းသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်မှ စတင်၍ အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်းလုံးရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ အမြင့်မားဆုံး သော သဒ္ဓါတရားနှင့် အခြေခံအကျဆုံးသော ဘာသာရေး အလေ့အထ (Core Religious Practice) တစ်ခု ဖြစ်သည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ *Relics of the Buddha* ကျမ်းတွင် ဖော်ပြထားသည့်အတိုင်း၊ ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် သာမန် ရုပ်ကြွင်းအကြွင်းအကျန်များ (Mere human remains) မဟုတ်ဘဲ၊ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ အဆုံးအမနှင့် ဘုန်းတန်ခိုးအာနုဘော်တို့ ဆက်လက်ကိန်းဝပ်နေသော "သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေမှု" (Active Living Presence) အဖြစ် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက အခိုင်အမာ ယုံကြည်ခဲ့ကြသည်။² ဤယုံကြည်မှုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ပြန့်ပွားရာ နိုင်ငံအသီးသီးတွင် စေတီပုထိုးများ တည်ထားကိုးကွယ်မှု၊ ဘုန်းတော်

² Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004, pp. 10-15. (ဓာတ်တော်များကို သက်ရှိထင်ရှားအဖြစ် ယုံကြည်မှု).

ကြီးကျောင်းများ ဖြစ်ပေါ်လာမှုနှင့် နိုင်ငံတော်၏ အုပ်ချုပ်ရေးအာဏာ တည်ဆောက်မှုတို့၏ အဓိက အသက်သွေးကြော ဖြစ်လာခဲ့သည်။

ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များအား ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ခြင်းသည် အလွန်အရေးပါသော အခြေခံကျင့်စဉ်တစ်ရပ်ဖြစ်ပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက် ဓာတ်တော်များကို ခွဲဝေပူဇော်ခဲ့ကြပြီး³ ထိုဓာတ်တော်များသည် ဘုရားရှင်၏ ကိုယ်စားအဖြစ် ယုံကြည်သက်ဝင်ကာ အာရှတိုက် တစ်လွှားရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများတွင် အထွတ်အမြတ်ထား ပူဇော်ခဲ့ကြပါသည်။

"သုဏန္တ၊ ဘောန္တော မမ ဧကဝါကျံ ... တဿ ဘောန္တော သမ္မာ

ဝိဘဇာမ အဋ္ဌဘာဂေ။"

(ဘာသာပြန် - အို အရှင်တို့... ငါ၏စကားတစ်ခွန်းကို နားထောင်ကြပါကုန်... ထို့ကြောင့် အရှင်တို့ ဓာတ်တော်များကို ရှစ်စု အညီအမျှ ခွဲဝေကြပါစို့။)

သမိုင်းအထောက်အထားများအရ အသောက မင်းကြီးလက်ထက်မှ စ၍ ဓာတ်တော် များဖြန့်ဝေပူဇော်မှုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာသာသနာပြုလုပ်ငန်း၏ အဓိက မဏ္ဍိုင် ဖြစ်လာခဲ့ပြီး⁴ ယင်းအလေ့အထသည် ထေရဝါဒနိုင်ငံများ၏ ဘာသာရေး၊ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် နိုင်ငံရေးဆိုင်ရာ အဆောက်အအုံများကို ပိုမိုခိုင်မာစေခဲ့ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ဓာတ်တော်

³ Dīghanikāya, Mahāparinibbānasutta, PTS D ii 166.

⁴ Mahāvamsa, Ch V, Verse 79.

ပူဇော်ခြင်း ယုံကြည်မှုသည် ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ နေ့စဉ်ဘဝနှင့် ရိုးရာ ယဉ်ကျေးမှု အတွင်း နက်ရှိုင်းစွာ ကိန်းဝပ်နေသော အနှစ်သာရတစ်ခု ဖြစ်လာခဲ့ပါသည်။

"စတုရာသီတိသဟဿာနိ နဂရာနိ ဇိယာ မုခါ၊ စတုရာသီတိ သဟဿာနိ ဝိဟာရေ တေဟိ ကာရယိ။"

(ဘာသာပြန် - အသောကမင်းကြီးသည် မြို့ပေါင်း ရှစ်သောင်းလေးထောင်တို့၌ ဝိဟာရကျောင်းနှင့် စေတီ ရှစ်သောင်းလေးထောင်တို့ကို တည်ထားကိုးကွယ်စေခဲ့၏။)

ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ မူရင်းကျမ်းဂန်များဖြစ်သော ပါဠိပိဋကတ်တော်လာ ဒီဃနိကာယ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ် (Mahāparinibbana Sutta, Dīgha Nikāya) တွင် မြတ်စွာ ဘုရားရှင်၏ ရုပ်ကလာပ်တော်ကို မီးသင်္ဂြိုဟ်ပြီးနောက် ဓာတ်တော်များ ခွဲဝေပုံ (Dhātu-vibhaga) ကို အတိအကျ မှတ်တမ်းတင်ထားသည်။⁵

"သရီရေ ဈာယမာနေ ဆဝိယာ ဝါ စမ္ပဿ ဝါ မံသဿ ဝါ... နေဝ ဆာရိကာ ပညာယိတ္ထံ န မသိ၊ သရီရိကာနိယေဝ အဝသိဋ္ဌာနိ။" ⁶

(ဘာသာပြန် - ရုပ်ကလာပ်တော်ကို မီးသင်္ဂြိုဟ်သောအခါ အရေပါး၊ အရေထူ၊ အသား... တို့၏ ပြာသည်လည်းကောင်း၊ မှိုင်းသည်လည်းကောင်း မထင်ရှား၊ သရီရ ဓာတ်တော်များသာလျှင် ကြွင်းကျန်ရစ်လေ၏။)

⁵ Walshe, Maurice (Trans.). *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Dīgha Nikāya (Mahāparinibbana Sutta)*. Boston: Wisdom Publications, 1995, pp. 273-277.

⁶ Dīghanikāya, Mahāparinibbānasutta, PTS D ii 164.

ယင်းမှတ်တမ်းများနှင့် နောက်ပိုင်းပေါ်ပေါက်လာသော သီဟိုဠ်ရာဇဝင်ကျမ်းများ (ဥပမာ- မဟာဝံသ နှင့် ဒါဌာဝံသ) အရ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်လာလျှင် အကန့်အသတ်ဖြင့်သာ ဖော်ပြလေ့ရှိပြီး၊ အထူးသဖြင့် စွယ်တော် (၄) ဆူ (Four Canine Teeth) ကိုသာ အဓိကထား၍ အထွတ်အမြတ် မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ကြသည်။ ၎င်းစွယ်တော် ၄ ဆူအနက် တစ်ဆူမှာ တာဝတိံသာနတ်ပြည်၊ တစ်ဆူမှာ နဂါးပြည်၊ တစ်ဆူမှာ ဂန္ဓာရတိုင်း နှင့် ကျန်တစ်ဆူမှာ ကလိင်္ဂတိုင်း (နောင်တွင် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ၊ ကန္ဒီမြို့) သို့ ရောက်ရှိကိန်းဝပ် ခဲ့ကြောင်း ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများ (Traditional Theravada Narratives) က ဆိုသည်။⁷

"ကော ဟိ ဒါဌာ တိဒိဝေဟိ ပူဇိတာ၊ ကော ပန နာဂပုရေ မဟီယတိ။ ကော စ ဂန္ဓာရပုရေ ပသတ္တာ၊ ကော ပန ကာလိင်္ဂရညော ဝိဇိတေ။" ⁸

(ဘာသာပြန် - စွယ်တော်တစ်ဆူကို တာဝတိံသာနတ်တို့ ပူဇော်ကြ၍၊ တစ်ဆူကို နဂါးပြည်၌ ပူဇော်ကြကုန်၏။ တစ်ဆူကို ဂန္ဓာရတိုင်း၌ ကိုးကွယ်ကြ၍၊ ကျန်တစ်ဆူကို ကလိင်္ဂမင်း၏ တိုင်းနိုင်ငံ၌ ပူဇော်ကြကုန်၏။)

ဘာသာရေးမနုဿဗေဒ ပညာရှင် Kevin Trainor က ဤသို့ ၄ ဆူတည်း ဖော်ပြခြင်းသည် သမိုင်းအချက်အလက်ကို ကန့်သတ်ထားခြင်း (Historical limitation) မဟုတ်ဘဲ၊ ဩဇာအကြီးမားဆုံးသော ဓာတ်တော်များကို ဗဟိုပြု၍ စကြာဝဠာတစ်ခွင်

⁷ Law, Bimala Churn (Trans.). *The Dāṭhāvamsa (A History of the Tooth-Relic of the Buddha)*. Lahore: Punjab Sanskrit Book Depot, 1925, pp. 23-28.

⁸ Dīghanikāya, Mahāparinibbānasutta, PTS D ii 167 (Also in Buddhavaṃsa, Ch 28).

လွမ်းခြုံမှုကို သင်္ကေတပြု ဖော်ဆောင်သည့် "ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ သမိုင်းကြောင်း" (Soteriological and Spiritual Narrative) ဖြစ်ကြောင်း သူ၏ Relics, Ritual, and Representation in Buddhism ကျမ်းတွင် အကျယ်တဝင့် ရှင်းလင်းထားပါသည်။⁹

သို့ရာတွင် ၁၉ ရာစုနှောင်းပိုင်းနှင့် ၂၀ ရာစုအစောပိုင်း ကာလများ၌ မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရပ်များ (Modern Archaeology) ထွန်းကားလာသောအခါ၊ ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများ၏ ဖော်ပြချက်နှင့် ကွာဟနေသော အလွန်အံ့မခန်းဖွယ်ကောင်းသည့် မြေပြင်အထောက်အထားများ ပေါ်ထွက်လာခဲ့သည်။ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (Archaeological Survey of India - ASI) ၏ တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်ကြီးများရှိ အထောက်အထားများအရ၊ သွားတော်နှင့် အံတော်များ (Tooth and Molar Relics) သည် အရေအတွက်အားဖြင့် ၄ ဆူထက်မက များစွာပိုမို ပျံ့နှံ့တည်ရှိနေကြောင်း ခိုင်မာစွာ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹⁰

ဥပမာအားဖြင့် Sir John Marshall ဦးဆောင်တူးဖော်ခဲ့သော တက္ကသီလာ (Taxila) ရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီ (Dharmarajika Stupa)¹¹ Charles Masson နှင့် Jules Barthoux

⁹ **Trainor, Kevin.** *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, pp. 60-65.

¹⁰ **Coningham, Robin, and Ruth Young.** *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*. Cambridge University Press, 2015, pp. 210-215.

¹¹ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations Carried Out at Taxila Under the Orders of the Government of India between the Years 1913 and 1934*. Vol 1. Cambridge University Press, 1951, pp. 234-238.

တို့ တူးဖော်ခဲ့သော အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ဗိမရန်စေတီ (Bimaran Stupa) နှင့် ဟဒ္ဒ (Hadda) ဒေသရှိ စေတီတော်များ၊¹² Domenico Faccenna တူးဖော်ခဲ့သော ဆွတ်တောင်ကြားရှိ ဘဂ္ဂရစေတီ (Butkara Stupa) အစရှိသော နေရာများမှ ရွှေ၊ ငွေ ဓာတ်တော်ကြုတ် များနှင့် အတူ "သွားတော်များ" ကို တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။¹³

ပို၍အရေးကြီးသည်မှာ ယင်းဓာတ်တော်ကြုတ်များပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှ်သီ (Kharoṣṭhī) နှင့် ဗြာဟ္မီ (Brahmi) ကမ္ပည်းစာများတွင် ထိုဓာတ်တော်များကို မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ "ဒန္တာ" (Danta - သွားတော်) အဖြစ် ရှေးခေတ်ဒါယကာများက အခိုင်အမာ ယုံကြည်ကမ္ပည်းထိုး၍ ကိုးကွယ်ခဲ့ကြကြောင်း ကမ္ပည်းစာပညာရှင် Richard Salomon က အတည်ပြုထားပါသည်။¹⁴

ဤသို့ ရိုးရာမှတ်တမ်းများပါ "စွယ်တော် ၄ ဆူ" ဟူသော အရေအတွက်နှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန မြေပြင်တူးဖော်မှုများမှ တွေ့ရှိရသော "သွားတော်များစွာ" ဟူသည့် အချက်အလက်နှစ်ရပ် ပွတ်တိုက်မိသောအခါ ပညာရပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အငြင်းပွားမှုများ (Academic Debates) ပေါ်ပေါက်လာခဲ့သည်။ ယခင်က သုတေသီအများစုသည် ဤအချက်အလက်နှစ်ရပ်ကို "တစ်ခုက မှန်လျှင် တစ်ခုက မှားရမည်" (Contradiction or Mutually Exclusive) ဟူသော သဘောတရားဖြင့်သာ ချဉ်းကပ်ခဲ့ကြသည်။ စာပေပညာရှင်များ

¹² **Errington, Elizabeth.** *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan: Explorations, Excavations, Collections 1832–1835.* London: British Museum Press, 2017, pp. 88-92.

¹³ **Faccenna, Domenico.** *A Guide to the Excavations in Swat (Pakistan) 1956-1962.* Rome: IsMEO, 1964, pp. 45-50.

¹⁴ **Salomon, Richard.** *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages.* Oxford University Press, 1998, pp. 150-155.

(Textual Scholars) က ရိုးရာကျမ်းဂန်ကိုသာ အကြွင်းမဲ့ အမှန်တရားအဖြစ် လက်ခံကြပြီး ရှေးဟောင်းတူးဖော်မှုများကို လျစ်လျူရှုလေ့ရှိကြသည်။ တစ်ဖက်တွင် ရှေးဟောင်း သုတေသီများ (Archaeologists) နှင့် သမိုင်းပညာရှင်များကလည်း ရုပ်ဝတ္ထုသက်သေကိုသာ အဓိကထား၍ ရိုးရာ ကျမ်းဂန်များကို သမိုင်းအထောက်အထား မခိုင်လုံသော ဒဏ္ဍာရီများ အဖြစ် ပစ်ပယ် လေ့ရှိကြသည်။¹⁵

အမေရိကန် ရှေးဟောင်းသုတေသီ Gregory Schopen က သူ၏ နာမည်ကျော် *Bones, Stones, and Buddhist Monks* ကျမ်းတွင် ဤသို့ စာပေနှင့် မြေပြင်အထောက်အထားကို သီးခြားစီခွဲခြား လေ့လာခြင်းသည် ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်း၏ အမှန်တရားကို ဖုံးကွယ်ရာရောက်ကြောင်း ပြင်းပြင်းထန်ထန် ဝေဖန်ထောက်ပြခဲ့သည်။¹⁶

ထို့ကြောင့် ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော် တွေ့ရှိချက်များအကြား ဟန်ချက်ညီစွာ ပေါင်းစပ်ရှင်းလင်းပြနိုင်သော (Synthesized Analytical Study) ပညာရပ်ဆိုင်ရာ သုတေသနကျမ်းများ မရှိသလောက် ရှားပါးနေခြင်းသည် မျက်မှောက်ခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ သုတေသနနယ်ပယ်၏ အဓိက သုတေသနကွက်လပ် (Academic Gap) ပင် ဖြစ်သည်။ အထူးသဖြင့် မြန်မာနိုင်ငံရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ သုတေသနနယ်ပယ်တွင် ဤကဲ့သို့

¹⁵ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000, pp. 12-18.

¹⁶ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997, pp. 1-5.

ရှေးဟောင်းသုတေသနတွေ့ရှိချက်များကို ပါဠိပိဋကတ်တော်များနှင့် ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ ယှဉ်တွဲသုံးသပ်ထားသော ပါရဂူအဆင့် သုတေသနကျမ်းမှာ လုံးဝ လိုအပ်လျက် ရှိပါသည်။

ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သဒ္ဓါတရားဗဟိုချက်တွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပူဇော်ခြင်းသည် အခြေခံအကျဆုံးသော သာသနာပြုလုပ်ငန်းစဉ်တစ်ရပ်အဖြစ် တည်ရှိနေပါသည်။ ဓာတ်တော်များသည် သာမန်ရုပ်ကြွင်းများမဟုတ်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဘုန်းတန်ခိုးအနုဘော်နှင့် သက်ဝင်ယုံကြည်မှုကို ဆက်သွယ်ပေးသည့် အမှတ်အသားများဖြစ်ပါသည်။¹⁷ ထို့ကြောင့် သွားတော်ဓာတ် (Tooth Relics) များအကြောင်းကို လေ့လာခြင်းသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ သမိုင်းကြောင်းနှင့် ယုံကြည်မှုစနစ်ကို နားလည်ရန် အတွက် အလွန်အရေးကြီးသော အစပျိုးမှုဖြစ်ပါသည်။

သို့သော်လည်း ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ မှတ်တမ်းများနှင့် ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ တွေ့ရှိချက်များအကြား သိသာထင်ရှားသော ကွဲလွဲချက်များ (Discrepancies) တည်ရှိနေသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ သုတ္တန်ပိဋကတ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာန်သုတ်အရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော် (၄) ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်ပြီး လူပြည်တွင် (၂) ဆူသာ ရှိသည်ဟု ဖော်ပြထားသော်လည်း၊¹⁸ လက်တွေ့ ရှေးဟောင်းသုတေသနနယ်ပယ်တွင်မူ အိန္ဒိယနှင့် အခြားနိုင်ငံများရှိ စေတီပုထိုးများမှ သွားတော်ဓာတ်မြောက်မြားစွာကို ထပ်မံတွေ့ရှိနေရခြင်းဖြစ်ပါသည်။ ဤကဲ့သို့သော ကျမ်းဂန်လာအချက်အလက်နှင့်

¹⁷John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 45.

¹⁸*Digha Nikaya*, Vol. II, (London: Pali Text Society, 1982), 167.

လက်တွေ့မြေပြင်တွေ့ရှိချက်များအကြားရှိ တင်းမာမှု (Tension) သည် ဤသုတေသနပြုလုပ်ရန်အတွက် အဓိကကျသော ပြဿနာတစ်ရပ်ဖြစ်လာပါသည်။

ဤပြဿနာကို ဖြေရှင်းရန် ကြိုးစားခြင်းသည် ခေတ်သစ်ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ ပညာရေး နယ်ပယ်အတွက် များစွာအရေးပါလှပါသည်။ John W. Creswell ၏ အဆိုအရ ရှုပ်ထွေးသော လူမှုယဉ်ကျေးမှုဖြစ်စဉ်များကို နားလည်ရန်အတွက် မတူညီသော ရှုထောင့်များကို ပေါင်းစပ်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရန် လိုအပ်ကြောင်း ထောက်ပြထားပါသည်။¹⁹ ထို့ကြောင့် ဤကွာဟချက်ကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှုထောင့်မှ ညှိနှိုင်းဆွေးနွေးခြင်းဖြင့် သဒ္ဓါတရားနှင့် အသိဉာဏ် (Faith and Reason) ကို မျှတစွာ တည်ဆောက် နိုင်မည်ဖြစ်ပါသည်။

လက်ရှိ စာပေလေ့လာချက်များကို ဆန်းစစ်ကြည့်ရာတွင် မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားထားသော သုတေသနများ၌ ဤကဲ့သို့သော ပေါင်းစပ်ရှုထောင့်မှ လေ့လာမှုများ အားနည်းနေသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ အင်္ဂလိပ်ဘာသာဖြင့် ရေးသားထားသော ရှေးဟောင်းသုတေသနစာတမ်းများ ရှိသော်လည်း၊ မြန်မာထေရဝါဒ နောက်ခံသမိုင်း ကြောင်းနှင့် ပေါင်းစပ်၍ မြန်မာစာဖတ်ပရိသတ်အတွက် စနစ်တကျ တင်ပြထားသော သုတေသန Gap (ကွက်လပ်) တစ်ခု ရှိနေပါသည်။ ဤသုတေသနသည် ကျမ်းဂန်လာ narratives များနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် empirical evidence များကို အပြန်အလှန် ချိန်ထိုးတင်ပြမည့် သုတေသနဖြစ်ပါသည်။

¹⁹John W. Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, 4th Edition, (Boston: Pearson Education, 2012), 16.

ဤသုတေသန၏ ရလဒ်များသည် သံဃာတော်များ၊ သမိုင်းပညာရှင်များနှင့် ပြတိုက်မှူးများအတွက် လက်တွေ့ကျသော အကျိုးကျေးဇူးများကို ပေးစွမ်းနိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။ အထူးသဖြင့် "ဟိရီဩတ္တပ္ပ" (Hiri-Ottappa) အခြေခံသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ကျင့်ဝတ်များဖြင့် အထောက်အထားများကို တင်ပြခြင်းဖြင့် ဘာသာရေးယုံကြည်မှုကို မထိခိုက်စေဘဲ အမှန်တရားကို ဖော်ထုတ်နိုင်မည်ဖြစ်ပါသည်။ ဤလေ့လာချက်သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ်များကို ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရာတွင် အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်နေပါသည်။

ဤကျမ်းပြုသုတေသီ Bhikkhu Indasoma (Sao Dhammasami) ၏ *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1* ကျမ်းတွင် ဖော်ပြထားသည့်အတိုင်း၊ ဓာတ်တော် မွေတော်များသည် ရှေးခေတ်ကတည်းကပင် နိုင်ငံရေး၊ သံတမန်ရေးနှင့် ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းများ (Trade and Diplomatic Networks) မှတစ်ဆင့် ကမ္ဘာအနှံ့ ပျံ့နှံ့ခဲ့ပြီး ဖြစ်သည်။²⁰ ထို့ကြောင့် ဤ ကျမ်းပြုစုသူ ဤအရှင် သည် အထက်ပါ သုတေသနကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းရန်နှင့်၊ ကျမ်းဂန်စာပေများ၏ ဖော်ပြချက်နှင့် ရှေးဟောင်းအထောက်အထား များသည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ဆန့်ကျင်နေခြင်း (Contradiction) မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှု (Complexity of Buddhist Material Culture) ကို နည်းလမ်းအမျိုးမျိုးဖြင့် "အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်း

²⁰ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

ပေးနေကြောင်း" (Mutual Complementarity) ခိုင်မာစွာ သက်သေပြနိုင်ရန် ရည်ရွယ်၍ ဤသုတေသနအား စတင်ပြုစုခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

1.3 သုတေသန မေးခွန်းများ (Research Questions)

ဤသုတေသနသည် အောက်ဖော်ပြပါ အဓိက မေးခွန်း (၃) ရပ်ကို ဖြေဆိုနိုင်ရန် စူးစမ်းလေ့လာသွားမည် ဖြစ်သည်-

(၁) မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများ (Traditional Theravada Narratives) တွင် ဝိညာဉ် ရေးရာနှင့် ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ မူဘောင် (Soteriological framework) အဖြစ် မည်သို့ ပုံဖော် ဖော်ပြထားသနည်း။

(၂) မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ကမ္ပည်းကျောက်စာ အထောက် အထားများ (Archaeological and Epigraphic Evidence) က သွားတော်များ အမှန်တကယ် ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ လက်တွေ့ဘဝ ကိုးကွယ် ယုံကြည်မှု (Lived Religion) ကို မည်သို့ သက်သေပြနေသနည်း။

(၃) ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များသည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ဆန့်ကျင်နေခြင်း (Contradiction) မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို မည်သို့ "အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်း" (Mutual Complementarity) ပေးနေသနည်း။

1.4 သုတေသန၏ ရည်ရွယ်ချက်များ (Objectives of the Research)

ဤသုတေသန၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်များမှာ အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်သည်-

(၁) မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများ၏ ဘာသာရေးနှင့် သမိုင်းဆိုင်ရာ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှုများကို ဖော်ထုတ်တင်ပြရန်။

(၂) သွားတော်များ အမှန်တကယ် ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ မျက်မှောက် ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန၊ ဒင်္ဂါးဗေဒနှင့် ကမ္ပည်းကျောက်စာ တွေ့ရှိချက်များကို ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ လေ့လာရန်။

(၃) ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များ အား အသိပညာဗေဒ (Epistemology) ရှုထောင့်မှ နှိုင်းယှဉ်ပေါင်းစပ်၍၊ ၎င်းတို့၏ အပြန်အလှန်ဖြည့်ဆည်းမှု (Complementarity) သဘောတရားကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ ခိုင်မာစွာ တည်ဆောက်တင်ပြရန်။

1.5 သုတေသန၏ နယ်ပယ် (Scope of the Research)

ဤကျမ်းပြုသုတေသနကို အောက်ပါ နယ်ပယ်သတ်မှတ်ချက်များ (Scopes) ၅ ရပ်အတွင်း၌ ဘောင်ခတ်၍ လေ့လာသွားမည် ဖြစ်သည်-

1.5.1 အကြောင်းအရာ နယ်ပယ် (Scope of Content):

ထေရဝါဒ ပါဠိပိဋကတ်တော်များ (အထူးသဖြင့် မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်)၊ သီဟိုဠ်ရာဇဝင် ကျမ်းများ၊ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ တရားဝင် တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများနှင့် နိုင်ငံတကာပြတိုက်ကြီးများ၏ မော်ကွန်းတိုက်မှတ်တမ်း များကို အခြေခံမည်ဖြစ်သည်။

1.5.2 ပြောင်းလဲကိန်း နယ်ပယ် (Scope of Variables):

ဤသုတေသန၏ ပြောင်းလဲကိန်းများမှာ အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ အဓိကအကြောင်းအရာများ (Qualitative Themes) ဖြစ်သော - (က) ရိုးရာယုံကြည်မှု ဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းများ (Doctrinal Narratives) နှင့် (ခ) မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများ (Empirical Archaeological Evidence) တို့ဖြစ်ကြသည်။

1.5.3 သတင်းပေးသူ/လူဦးရေ နယ်ပယ် (Scope of Key Informants/

Population):

ဤကျမ်းသည် စာရွက်စာတမ်း အထောက်အထားများကိုသာ အခြေခံသော Documentary Research ဖြစ်သဖြင့်၊ အဓိက သတင်းပေးသူများမှာ သမိုင်းမှတ်တမ်းများ၊ ပိဋကတ်စာပေများနှင့် ပြတိုက်မော်ကွန်းတိုက် (Archives) များသာ ဖြစ်ပါသည်။ လူပုဂ္ဂိုလ်များကို လူတွေ့မေးမြန်းခြင်း ပြုလုပ်မည် မဟုတ်ပါ။

1.5.4 ဧရိယာ နယ်ပယ် (Scope of Area):

အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၊ ပါကစ္စတန်၊ အာဖဂန်နစ္စတန် (ဂန္ဓာရ၊ တက္ကသီလာ၊ ဟဒ္ဒ) နှင့် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံတို့ရှိ သမိုင်းဝင် စေတီတော်များကို အဓိက လေ့လာမည်ဖြစ်သည်။

1.5.5 အချိန်ကာလ နယ်ပယ် (Scope of Time):

သမိုင်းပိုင်းဆိုင်ရာ လေ့လာမှုအတွက် ဘီစီ ၃ ရာစုမှ အေဒီ ၃ ရာစုအထိ ကာလကို အဓိကထားမည်ဖြစ်ပြီး၊ သုတေသနလုပ်ငန်းစဉ် တစ်ရပ်လုံးကို စီမံကိန်းချမှတ်ထားသော (၂) နှစ် ကာလအတွင်း အပြီးသတ် ဆောင်ရွက်သွားမည် ဖြစ်သည်။

1.6 သုတေသန အဆိုကြမ်းများ (Research Hypotheses)

Following Creswell's qualitative research framework, this documentary research does not formulate statistical hypotheses. The study is exploratory and analytical, aiming to understand the complexity of material culture through qualitative synthesis rather than testing quantitative variables.

(Qualitative Research ၏ သဘောသဘာဝအရ ကိန်းဂဏန်းအချက် အလက်များကို စမ်းသပ်စစ်ဆေးခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ ရှုပ်ထွေးနက်နဲသော သမိုင်းနှင့် ယဉ်ကျေးမှု အထောက်အထားများကို နက်နက်ရှိုင်းရှိုင်း ဖော်ထုတ်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း ဖြစ်သဖြင့် ဤကျမ်းတွင် အဆိုကြမ်း (Hypotheses) တည်ဆောက်ထားခြင်း မရှိပါ။)

1.7 ဝေါဟာရများ၏ အဓိပ္ပာယ်သတ်မှတ်ချက်

ဤသုတေသနတွင် ပါဝင်သော အဓိကဝေါဟာရများကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှုထောင့်မှ အောက်ပါအတိုင်း အတိအကျ အဓိပ္ပာယ် ဖွင့်ဆိုထားပါသည်-

(က) သွားတော်မြတ် (Tooth Relic / Danta): ရိုးရာဇီဝဗေဒ သဘောတရားအရ လူသားတစ်ဦး၏ သွား (Biological Human Tooth) ဟူသော အဓိပ္ပာယ် ဖွင့်ဆိုချက် သက်သက်ကိုသာ ဆိုလိုခြင်း မဟုတ်ပါ။ ဤကျမ်းတွင် "သွားတော်မြတ်" ဟူသည်မှာ- "ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် ဒါယကာ၊ ဒါယိကာမများနှင့် အုပ်စိုးသူမင်းများက မြတ်စွာ ဘုရားရှင်၏ ကိုယ်စားပြု သရီရဓာတ်တော် သို့မဟုတ် သွားတော်အဖြစ် အခိုင်အမာ ယုံကြည်၍ ကမ္ပည်းကျောက်စာများ ရေးထိုးကာ (Identified by Inscriptions) အမြင့်မြတ်ဆုံးသော သဒ္ဓါတရားဖြင့် ဌာပနာကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည့် သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထု ပစ္စည်းများ" ဟု အဓိပ္ပာယ် ဖွင့်ဆိုပါသည်။²¹ ဤဖွင့်ဆိုချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ စွယ်တော် ၄ ဆူ (Canine teeth) သာမက၊ ရှေးဟောင်းတူးဖော်မှုများမှ တွေ့ရှိရသော အခြားသော အံသွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များကိုပါ လွှမ်းခြုံနိုင်ရန် ရည်ရွယ်ပါသည်။²²

(ခ) ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု (Buddhist Material Culture): စေတီတော်များ၊ ဓာတ်တော်ကြုတ်များ (Reliquaries)၊ ကမ္ပည်းစာများနှင့်

²¹ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000, pp. 22-25. (For the contextual definition of relics based on inscriptions).

²² Jongeward, David, Elizabeth Errington, Richard Salomon, and Stefan Baums. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012, pp. 112-115.

ဓာတ်တော်မွေတော်များ အပါအဝင် မျက်မြင်တွေ့ရှိနိုင်သော ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများကို ဆိုလိုသည်။ ဤရုပ်ဝတ္ထုများသည် သက်မဲ့ပစ္စည်းများ မဟုတ်ဘဲ၊ ရှေးခေတ် နိုင်ငံရေးအာဏာ တည်ဆောက်မှု (Political Legitimacy)၊ ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်း များ ချိတ်ဆက်မှု (Trade Networks) နှင့် လူမှုအဖွဲ့အစည်းများ၏ ဘာသာရေး ယုံကြည်မှု (Lived Religion) အပေါ် သက်ရောက်မှု ကြီးမားသည့် "တက်ကြွသော စွမ်းအားရှိသည့် အရာများ" (Agents of Active Presence) အဖြစ် သတ်မှတ်ပါသည်။²³

(ဂ) အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု (Mutual Complementarity): မှတ်တမ်းစာပေများ (Texts) နှင့် ရှေးဟောင်းရုပ်ဝတ္ထုများ (Objects) သည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ဆန့်ကျင်ဘက် သို့မဟုတ် အမှားအမှန် ယှဉ်ပြိုင်နေခြင်း (Contradiction) မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းဟူသော အကြွေစေ့တစ်စေ့တည်း၏ မျက်နှာစာ နှစ်ဖက်ကဲ့သို့ တစ်ခု၏ ကွက်လပ်ကို အခြားတစ်ခုက ဖြည့်ဆည်းပေးနေသော သဘောတရားကို ဆိုလိုပါသည်။²⁴

(ဃ) Operational Definition: ဤသုတေသနတွင် သွားတော်များဆိုသည်မှာ ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများတွင် ဖော်ပြထားသော စွယ်တော် (၄) ဆူအပြင်၊ ASI နှင့် နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသန မှတ်တမ်းများအရ ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်၊ ဟဒ္ဒ အစရှိသော စေတီတော်များမှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသည့် ဓာတ်တော်များကိုပါ လွှမ်းခြုံ ဆိုလိုပါသည်။

²³Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003, pp. 45-48.

²⁴Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*. Cambridge University Press, 2015, pp. 10-14.

Archaeological Evidence (ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထား):

Conceptual Definition: အတိတ်ကာလက လူသားများ ဖန်တီးချန်ရစ်ခဲ့သော အဆောက်အအုံ၊ ပစ္စည်းကိရိယာနှင့် ကမ္မည်းစာများကို တူးဖော်လေ့လာသော သိပ္ပံနည်းကျ အထောက်အထားများ ဖြစ်သည်။

Operational Definition: ဤသုတေသနအတွက် ASI တူးဖော်မှုများမှ တွေ့ရှိရသော ခရီးရှုသီ၊ ဗြဟ္မာစိ နက္ခတ်စာများ၊ ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် ဓာတ်တော်ကြုတ် (Reliquaries) များကို အဓိပ္ပာယ် ဖွင့်ဆိုပါသည်။

1.8 သဘောတရားရေးရာ မူဘောင် (Conceptual Framework)

ဤသုတေသန၏ သဘောတရားရေးရာ မူဘောင် (Conceptual Framework) ကို အောက်ပါ ဒေါက်တိုင် (၃) ရပ်ဖြင့် ခိုင်မာစွာ တည်ဆောက်ထားပါသည်-

(၁) ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ မူဘောင် (Soteriological Framework): သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ အယူအဆအပေါ် အခြေခံ၍၊ ရိုးရာ မှတ်တမ်းများပါ သွားတော် (၄) ဆူ အကြောင်းသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဩဇာအာဏာ စကြာဝဠာတစ်ခု ဖြစ်လွန်းခြင်းကို ပြသသော သဘောတရားအဖြစ် လေ့လာခြင်း။²⁵

(၂) လက်တွေ့ဘဝ ကိုးကွယ်ယုံကြည်မှု မူဘောင် (Lived Religion Framework): ရှေးဟောင်းသုတေသီ Gregory Schopen ၏ အယူအဆအပေါ် အခြေခံ၍၊ ASI နှင့်

²⁵ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004, pp. 2-5. (For the soteriological framework of relic distribution).

နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်မှတ်တမ်းများအရ သွားတော်များစွာ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုကို ရှေးခေတ်လူသားများ၏ မြေပြင်လက်တွေ့ သဒ္ဒါတရားနှင့် အင်စတီကျူးရှင်း တည်ဆောက်မှု (Institutionalization) အဖြစ် လေ့လာခြင်း။²⁶

(၃) ပေါင်းစပ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း (Analytical Synthesis): အထက်ပါ မူဘောင်နှစ်ခုကို Kevin Trainor ၏ "Rematerialization" သဘောတရားဖြင့် ဟန်ချက်ညီစွာ ပေါင်းစပ်၍၊ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို ဖော်ထုတ်ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။²⁷

ဤသုတေသနတွင် အဓိကအားဖြင့် ထေရဝါဒ ရိုးရာစာပေကျမ်းဂန်များနှင့် ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများဟူသော အဓိကရေစီးကြောင်း နှစ်ခုကို အခြေခံလေ့လာထားပါသည်။ ရိုးရာစာပေများ (ဥပမာ- မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်၊ ဒါဌာဝံသ) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော် ၄ ဆူသာ ကြွင်းကျန်ခဲ့သည်ဟု အခိုင်အမာ ပြဆိုသော်လည်း၊ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) နှင့် ဥရောပပြတိုက်ကြီးများ၏ မြေပြင်တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများအရ သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ စေတီအများအပြားကို အထောက်အထားခိုင်လုံစွာဖြင့် ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ရပါသည်။

ယခင်သုတေသီအများစုနှင့် အနောက်တိုင်းပညာရှင်များသည် ရှေးဟောင်း သုတေသန ရှုထောင့် (Archaeological/Physical Reality) ကိုသာ

²⁶ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997, pp. 114-118. (For the "lived religion" and material realities of Buddhist monks).

²⁷ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997, pp. 16-20. (For the concept of rematerializing the tradition).

အဓိကထားလေ့လာခဲ့ကြပြီး၊ ရိုးရာပညာရှင်များကမူ ကျမ်းဂန်လာ အကန့်အသတ် (Doctrinal Limit) ကိုသာ အာရုံစိုက်ခဲ့ကြပါသည်။ ထို့ကြောင့် ဤရှုထောင့်နှစ်ခုကြားမှ ကွာဟချက်ကို Qualitative နည်းစနစ်ဖြင့် အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေါင်းစပ်ပေးမည့် မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားထားသော ကျမ်းစာများ လစ်ဟာလျက်ရှိကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။ (မှတ်ချက်။ ။ ဤဆက်စပ်စာပေများနှင့် သုတေသန ကွက်လပ် (Research Gap) အား အခန်း ၂ တွင် အကျယ်တဝင့် ဆက်လက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။)

1.9 Literature Reviews

ဤသုတေသနသည် အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းသုတေသန (Qualitative Documentary Research) အမျိုးအစား ဖြစ်ပါသည်။ အချက်အလက် ကောက်ယူရာတွင် လူပုဂ္ဂိုလ်များအား တွေ့ဆုံမေးမြန်းခြင်း (Interviews) ကို အသုံးပြုဘဲ၊ "စာပေနှင့် ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ အပြန်အလှန် လေ့လာခြင်း" (Cross-disciplinary approach of Textual and Archaeological Analysis) ကို အသုံးပြုထားပါသည်။²⁸ သုတေသန အချက်အလက် ခိုင်မာစေရန် (Triangulation) ပါဠိပိဋကတ်တော်များ (Primary Texts)၊ အိန္ဒိယနှင့် ဥရောပ ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများ (Excavation Reports) နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ပြတိုက်များ၏ ကမ္ပည်းစာ ဘာသာပြန်မှတ်တမ်းများ (Epigraphic Translations) ကို အပြန်အလှန် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေး၍ အချေအတင် သုံးသပ်မည် ဖြစ်ပါသည်။

²⁸ Creswell, John W., and J. David Creswell. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5th ed., SAGE Publications, 2018, pp. 185-190. (For qualitative documentary research methodology).

ဓာတ်တော်မွေတော်များဆိုင်ရာ လေ့လာမှုများတွင် Kevin Trainor ၏ ရှုထောင့်သည် ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုကို နားလည်ရန် အဓိကကျသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်နေပါသည်။ Trainor သည် ဓာတ်တော်များကို သာမန်အရာဝတ္ထုများအဖြစ် မရှုမြင်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ "သက်ရှိထင်ရှားရှိနေမှု" (Living Presence) ကို ကိုယ်စားပြုသည့် သင်္ကေတများအဖြစ် အကျယ်တဝင့် ရှင်းလင်းတင်ပြခဲ့ပါသည်။²⁹ ထို့ကြောင့် ဓာတ်တော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို လေ့လာရာတွင် စာပေမှတ်တမ်းများ သာမက ယင်းတို့အပေါ် ထားရှိသော ဘာသာဝင်တို့၏ သဘောထားကိုပါ ထည့်သွင်း စဉ်းစားရမည် ဖြစ်ပါသည်။

အခြားတစ်ဖက်တွင် ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ကမ္ပည်းကျောက်စာ ပညာရှင်များဖြစ်ကြသော Gregory Schopen နှင့် Richard Salomon တို့သည် ကျမ်းဂန်လာ အချက်အလက်များနှင့် မြေပြင်လက်တွေ့ တွေ့ရှိချက်များအကြားရှိ ကွဲလွဲချက်များကို ဖော်ထုတ်ပြသခဲ့ကြပါသည်။ Schopen သည် "Epigraphic Record" (ကမ္ပည်းစာမှတ်တမ်း) များကို အခြေခံ၍ ဗုဒ္ဓဘာသာ သံဃာ့အဖွဲ့အစည်းနှင့် လူပုဂ္ဂိုလ်များ၏ ဓာတ်တော်လှူဒါန်းမှု ဓလေ့ကို သက်သေပြခဲ့ပါသည်။³⁰ အလားတူပင် Richard Salomon သည် တက္ကသီလာနှင့် ဂန္ဓာရဒေသရှိ ဓာတ်တော်ကြိုက်များပေါ်မှ ခရောသ္မီ (Kharosthi) ကမ္ပည်းစာများကို

²⁹ Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravāda Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 32.

³⁰ Gregory Schopen, *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*, (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997), 114.

ဖတ်ရှုခြင်းဖြင့် သွားတော်ဓာတ်များစွာ ပျံ့နှံ့တည်ရှိခဲ့ကြောင်း ခိုင်လုံသော အထောက်အထားများ တင်ပြခဲ့ပါသည်။³¹

သို့သော်လည်း အနောက်တိုင်းပညာရှင်များ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်များနှင့် မြန်မာ့ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်းထားသော မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားသည့် သုတေသနစာတမ်းမှာ ယနေ့တိုင် အားနည်းနေသေးသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။ လက်ရှိ မြန်မာကျမ်းပြုပညာရှင်များသည် ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ "သွားတော်လေးဆူ" မူဘောင်အတွင်း၌သာ အာရုံစိုက်လေ့ရှိပြီး၊ အိန္ဒိယနှင့် ဥရောပပြတိုက်များရှိ အထောက်အထားသစ်များကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် ကွက်လပ် (Gap) ဖြစ်နေပါသည်။ ဤသုတေသနသည် ထိုကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းရန်အတွက် ပထမဆုံးသော မြန်မာဘာသာ သုတေသနကျမ်း ဖြစ်လာမည် ဖြစ်ပါသည်။

ဤသုတေသန၏ သဘောတရားရေးရာ မူဘောင်ကို "ရှုထောင့်သုံးခု ပေါင်းစပ်လေ့လာခြင်း ပုံစံ (Three-Lens Model)" ဖြင့် အောက်ပါအတိုင်း စနစ်တကျ တည်ဆောက်ထားပါသည်-

(၁) ထည့်သွင်းလေ့လာမည့် အချက်အလက်များ (Input Components):

ပထမရှုထောင့် (Lens 1) အနေဖြင့် ပိဋကတ်တော်၊ အဋ္ဌကထာနှင့် ရိုးရာမှတ်တမ်းများတွင် လာရှိသော ဓာတ်တော်မွေတော်ဆိုင်ရာ အယူအဆများကို လေ့လာမည်ဖြစ်ပြီး၊ ဒုတိယရှုထောင့် (Lens 2) အနေဖြင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်

³¹Richard Salomon, *Ancient Buddhist Scrolls from Gandhara: The British Library Kharosthi Fragments*, (Seattle: University of Washington Press, 1999), 58.

တွေ့ရှိချက်များ၊ ကျောက်စာ/ကမ္ပည်းစာများနှင့် ပြတိုက်မှတ်တမ်းများကို လေ့လာမည် ဖြစ်ပါသည်။

(၂) **ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမှု လုပ်ငန်းစဉ် (Process):** ယင်းကွဲလွဲနေသော ရှုထောင့်နှစ်ခုမှ ရရှိလာမည့် အချက်အလက်များကို Creswell ၏ Qualitative Data Analysis နည်းစနစ် (Triangulation) ကို အသုံးပြု၍ အပြန်အလှန် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်းနှင့် အကြောင်း အရာအလိုက် နှိုင်းယှဉ်သုံးသပ်ခြင်း (Analytical Comparison) ပြုလုပ်မည် ဖြစ်ပါသည်။

(၃) **ရလဒ် (Output Component):** ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမှု လုပ်ငန်းစဉ်များမှတစ်ဆင့် တတိယရှုထောင့် (Lens 3) အဖြစ် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု (Buddhist Material Culture) ဆိုင်ရာ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုများကို နားလည်သဘောပေါက်စေမည့် "အရည်အသွေးပြ ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ချက် (A Qualitative Synthesis of Buddhist Material Culture)" တစ်ရပ်ကို ဖော်ထုတ်တင်ပြနိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။ ဤရလဒ်သည် ရိုးရာယုံကြည်မှု (Traditional Faith) နှင့် သိပ္ပံနည်းကျ သမိုင်းအထောက်အထားများ (Empirical Evidence) အကြား ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းကူးပေးနိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

1.10 Conceptual Framework

ဤသုတေသန၏ သဘောတရားရေးရာ မူဘောင်ကို အဓိက အပိုင်း (၃) ပိုင်းဖြင့် တည်ဆောက်ထားသည်။

(၁) **Doctrinal Lens (ဘာသာရေး သဘောတရားရှုထောင့်):** မဟာပရိနိဗ္ဗာန် သုတ်နှင့် ရိုးရာမှတ်တမ်းများပါ သွားတော် (၄) ဆူ အယူအဆ။

(၂) **Empirical/Archaeological Lens (လက်တွေ့တူးဖော်မှု ရှုထောင့်):** ASI နှင့်

ပြတိုက်မှတ်တမ်းများအရ သွားတော်များစွာ ပုံနှိပ်တင်ပြမှု။

(၃) **Analytical Synthesis (ပေါင်းစပ်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း):** အဆိုပါ

ရှုထောင့်နှစ်ခုကို ဟန်ချက်ညီစွာ ပေါင်းစပ်၍ မျက်မှောက်ခေတ် ထေရဝါဒ သမိုင်းအမြင်ကို ချဲ့ထွင်ခြင်း ဖြစ်သည်။

1.11 Research Methodology

This study employs a Qualitative Documentary Research design using a Multiple-Case Study approach. No In-Depth Interviews (IDI) or Focus Group Discussions (FGD) were conducted.

(ဤသုတေသနသည် အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းသုတေသန (Qualitative Documentary Research) အမျိုးအစားဖြစ်ပြီး စေတီတော် အများအပြားကို လေ့လာသော (Multiple-Case Study) နည်းစနစ်ကို အသုံးပြုထားသည်။ ဤသုတေသနတွင် လူပုဂ္ဂိုလ်များအား တွေ့ဆုံမေးမြန်းခြင်း (Interviews) နှင့် အုပ်စုဖွဲ့ ဆွေးနွေးခြင်း (FGD) များကို လုံးဝ ပြုလုပ်ထားခြင်း မရှိပါ။ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်း သုတေသနဌာန၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများနှင့် ရိုးရာကျမ်းဂန်များကိုသာ အဓိက အခြေခံ လေ့လာ ထားပါသည်။)

1.12 Expected Benefits

ဤသုတေသနမှ အောက်ပါ အကျိုးကျေးဇူးများကို ရရှိနိုင်မည်ဟု မျှော်မှန်းပါသည်-

(၁) ပညာရပ်ဆိုင်ရာ အကျိုးကျေးဇူး (Academic Benefits):

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ရိုးရာမှတ်တမ်းများနှင့် ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအကြား ကွာဟချက်ကို 'အမှားနှင့်အမှန်' ဟု အစွန်းရောက် မရှုမြင်ဘဲ၊ ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ "အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု" အဖြစ် ဟန်ချက်ညီစွာ သုံးသပ်နိုင်သော မူဘောင်သစ်တစ်ခု (New Academic Paradigm) ကို ဖန်တီးပေးနိုင်ခြင်း။

(၂) လက်တွေ့ အကျိုးကျေးဇူး (Practical Benefits):

မြန်မာနိုင်ငံနှင့် ကမ္ဘာတစ်ဝှမ်းရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ အနေဖြင့် မိမိတို့ ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်နေသော ဓာတ်တော်မွေတော်များ အကြောင်းကို သဒ္ဓါတရားသက်သက်သာမက၊ သမိုင်းအထောက်အထား ခိုင်ခိုင်လုံလုံဖြင့် ပိုမိုနက်ရှိုင်းစွာ သိရှိနားလည်လာနိုင်ခြင်း။

(၃) မူဝါဒရေးရာ အကျိုးကျေးဇူး (Policy Benefits):

သာသနာရေးဆိုင်ရာ ဦးဆောင်အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ပြတိုက်များအနေဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းဝင် စာအုပ်စာတမ်းများ ပြုစုရာတွင်ဖြစ်စေ၊ ပြခန်းများ ခင်းကျင်းပြသရာတွင်ဖြစ်စေ ဤသုတေသနပါ ချဉ်းကပ်မှုနည်းစနစ်ကို စံနမူနာ (Reference Guideline) အဖြစ် ထည့်သွင်း အသုံးပြုနိုင်ခြင်း။

CHAPTER II

REVIEW OF RELATED LITERATURE AND RESEARCH WORKS

2.1 Introduction

ဤအခန်း (၂) သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ပြုလုပ်မည့် သုတေသနအတွက် ခိုင်မာသော သီအိုရီ အုတ်မြစ်နှင့် လမ်းပြမြေပုံ (Roadmap) ကို တည်ဆောက်ပေးမည့် အခန်းဖြစ်ပါသည်။ သုတေသီအနေဖြင့် ဤအခန်းတွင် ဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသည့် ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ သီအိုရီများ (Traditional Doctrinal Theories) ကို အရင်ဆုံး ခြေကုပ်ယူမည်ဖြစ်ပြီး၊ ထိုမှတစ်ဆင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရပ်က လက်ခံထားသော ရုပ်ဝတ္ထု ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ သီအိုရီများ (Material Culture Theories) ဆီသို့ ယုတ္တိကျကျ ချိတ်ဆက် စီးဆင်းသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။ ထိုသို့ သဘောတရားများကို နှိုင်းယှဉ် တည်ဆောက် ပြီးနောက်၊ ယခင်ပညာရှင်များ၏ ရှာဖွေတွေ့ရှိချက်များကို အကြောင်းအရာအလိုက် (Thematically) ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ကာ ဤသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းပေးမည့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ကွက်လပ် (Research Gap) ကို ဖော်ထုတ်တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

ဤအခန်း (၂) ၏ အဓိကရည်ရွယ်ချက်မှာ သုတေသနခေါင်းစဉ်နှင့် သက်ဆိုင်သော သဘောတရားရေးရာ မူဘောင်များ (Theoretical Framework) နှင့် ဆက်စပ် သုတေသနများအား စနစ်တကျ ပြန်လည်သုံးသပ်ခြင်းဖြင့် ခိုင်မာသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ အခြေခံအုတ်မြစ်ကို တည်ဆောက်ရန်ဖြစ်သည်။ ဤသုတေသနသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏

သွားတော်ဓာတ်တော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒကျမ်းဂန်လာ ရိုးရာယုံကြည်မှုများ (Traditional Theravada Narratives) နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ လက်တွေ့အထောက်အထားများ (Modern Archaeological Evidence) အကြားရှိ ကွဲလွဲမှုနှင့် ဆက်စပ်မှုများကို ပေါင်းကူးတံတားသဖွယ် ချိတ်ဆက်တင်ပြရန် ရည်ရွယ်သည်။³² ထိုသို့ လေ့လာရာတွင် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ စာပေမှတ်တမ်းများ (Literary Records) သာမက၊ ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု (Material Culture) နှင့် သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော် တွေ့ရှိချက်များကိုပါ ထည့်သွင်းစဉ်းစားခြင်းဖြင့် သုတေသန၏ ခိုင်မာမှုကို တည်ဆောက်မည်ဖြစ်သည်။³³

ဤစာပေလေ့လာသုံးသပ်ချက် အခန်းကို အဓိကအားဖြင့် အပိုင်း (၄) ပိုင်းဖြင့် စနစ်တကျ ဖွဲ့စည်းထားသည်။ ပထမဦးစွာ အပိုင်း (၂.၂) တွင် "သဘောတရားနှင့် အယူအဆများ" (Concepts and Theories) ကို တင်ပြမည်ဖြစ်ပြီး၊ ယင်း၌ ကျမ်းဂန်လာ ဓာတ်တော်ဆိုင်ရာ အယူအဆများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ ရှုထောင့်များကို ခွဲခြားဆွေးနွေးမည်ဖြစ်သည်။ ဒုတိယအနေဖြင့် အပိုင်း (၂.၃) တွင် "ဆက်စပ်သုတေသန များအား ပြန်လည်သုံးသပ်ခြင်း" (Review of Related Research Works) ကို အကြောင်း အရာ အလိုက် ပေါင်းစပ်ခွဲမ်းစိတ်သည့်စနစ် (Thematic Synthesis) ဖြင့် တင်ပြမည် ဖြစ်သည်။ တတိယအနေဖြင့် အပိုင်း (၂.၄) တွင် လက်ရှိစာပေများ၌ လိုအပ်ချက်ဖြစ်နေသော "သုတေသနကွက်လပ်" (Research Gap) ကို ဖော်ထုတ်ပြသမည်ဖြစ်ပြီး၊ နောက်ဆုံးတွင်

³² John W. Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, 4th ed., (Boston: Pearson Education, 2012), 80.

³³ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 5.

အပိုင်း (၂.၅) ၌ ဤအခန်းတစ်ခန်းလုံး၏ အကျဉ်းချုပ် "နိဂုံး" (Conclusion) ကို ဖော်ပြမည်ဖြစ်သည်။

ဤအခန်း၌ ဖော်ထုတ်မည့် စာပေဆိုင်ရာ အထောက်အထားများနှင့် သီအိုရီမူဘောင်များသည် သုတေသန၏ အဓိကရည်မှန်းချက်များကို ဖြေဆိုနိုင်ရန်အတွက် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော အချက်အလက်များ ဖြစ်သည်။ ဤကဲ့သို့ ကျမ်းဂန်လာ မှတ်တမ်းများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန အစီရင်ခံစာများအား အပြန်အလှန် နှိုင်းယှဉ်သုံးသပ်ခြင်းဖြင့် သုတေသနသည် အခန်း (၃) ရှိ သုတေသနနည်းစနစ် (Research Methodology) ကို ပိုမိုရှင်းလင်းစေမည်ဖြစ်ပြီး၊ အခန်း (၄) တွင် ဆောင်ရွက်မည့် Case Study အချက်အလက်များကို ခွဲမ်းစိတ်ရာ၌ ခိုင်မာသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှုထောင့် (Analytical Lens) ကို ရရှိစေမည်ဖြစ်သည်။³⁴ ဤလုပ်ငန်းစဉ်သည် ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သိပ္ပံနည်းကျ အထောက်အထားများအကြား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးနိုင်မည့် အရည်အသွေးမြင့် သုတေသနတစ်ခု ဖြစ်လာစေရန် အထောက်အကူပြုမည် ဖြစ်ပါသည်။

2.2 ထေရဝါဒကျမ်းဂန်လာဓာတ်တော်မွေတော်ဆိုင်ရာ သဘောတရား

ဓာတ်တော် (Dhatu) ဟူသော သဘောတရားသည် ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာတွင် အမြင့်မြတ်ဆုံးသော ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ရာ အရာဝတ္ထုအဖြစ် ခိုင်မာစွာ ရပ်တည်လျက် ရှိပါသည်။

³⁴A Writing Manual of Academic Works: Graduate School of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, (Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 2020), 22.

ပါဠိအဘိဓာန်များနှင့် ပိဋကတ်တော်များအရ ဤကိုးကွယ်ရာ ဓာတ်တော်များ ကို

(၁) သရီရိကဓာတ် (မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခန္ဓာကိုယ်မှ ကြွင်းကျန်ရစ်သော အစိတ်အပိုင်းများ)၊

(၂) ဥဒ္ဓေသိကဓာတ် (မြတ်စွာဘုရားရှင်ကို ရည်မှန်း၍ ထုလုပ်ထားသော ရုပ်ပွားတော်၊ ဆင်းတုတော်များ)၊ နှင့်

(၃) ပရိဘောဂိကဓာတ် (မြတ်စွာဘုရားရှင် အသုံးပြုခဲ့သော ဗောဓိပင်၊ သပိတ်တော် အစရှိသည့် အသုံးအဆောင်ပစ္စည်းများ) ဟူ၍ သုံးမျိုး တိကျစွာ ခွဲခြားသတ်မှတ်ထားပါသည်။ ဤသုတေသန၏ အဓိက အာရုံစိုက်ရာဖြစ်သော သွားတော်နှင့် စွယ်တော်များသည် အမြင့်မြတ်ဆုံးဖြစ်သည့် "သရီရိကဓာတ်တော်" အမျိုးအစားတွင် ပါဝင်ပါသည်။

ဤသို့ အမျိုးအစားခွဲခြားမှုကို ကာလိင်္ဂဗောဓိဇာတ် အစရှိသော ကျမ်းဂန်များတွင် အတိအလင်း ပြဋ္ဌာန်းထားပြီး၊ ဒီဃနိကာယ် မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်တွင် စွယ်တော် (၄) ဆူ၏ ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနများကို ဘာသာရေး သင်္ကေတတစ်ရပ်အဖြစ် တိကျစွာ မှတ်တမ်းတင် ထားပါသည်။³⁵

သို့ဖြစ်ရာ ဤသီအိုရီသည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များက ဓာတ်တော်များကို သာမန်ရုပ်ကြွင်းအဖြစ် မဟုတ်ဘဲ၊ အကန့်အသတ်ဖြင့် မည်သို့ အထွတ်အမြတ်ထား

³⁵ D II 164.

ကြောင်းကို နားလည်ရန် ဤသုတေသနအတွက် အဓိကကျသော ပထမအုတ်မြစ် (First Lens) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

ထေရဝါဒဗုဒ္ဓဘာသာ စာပေကျမ်းဂန်များအရ "ဓာတ်တော်" (Dhatu) ဟူသည်မှာ သာမန်ရုပ်ကြွင်းများမဟုတ်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ်ကကဲ့သို့ပင် ဘုန်းတော်အာနုဘော် ကိန်းဝပ်နေသည့် သက်ရှိထင်ရှားရုပ်ကလာပ်တော်များအဖြစ် အယူအဆရှိကြသည်။ ပါဠိစာပေ၌ ဓာတ်တော်များကို "သရီရိကဓာတ်တော်" (Sariirika-dhatu) ဟု ဖွင့်ဆိုပြီး မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခန္ဓာကိုယ်တော်မှ ကြွင်းကျန်ရစ်သော အစိတ်အပိုင်းများအဖြစ် သတ်မှတ်ကာ ယင်းတို့ကို ကိုးကွယ်ခြင်းသည် မြတ်စွာဘုရား ရှင်အား ကိုးကွယ်သည်နှင့် တူညီသည်ဟု ယူဆကြသည်။ ဥပမာအားဖြင့် *ဒီဃနိကာယ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်* ၌ မြတ်စွာဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံပြီးနောက် ဓာတ်တော်များကို ရှစ်ပြည်ထောင် ဝေစွဲခွဲခြင်းနှင့် ယင်းတို့ကို စေတီတည်၍ ကိုးကွယ်ခြင်းသည် လူနတ် တို့အတွက် အကျိုးစီးပွားဖြစ်ထွန်းစေကြောင်း ဖော်ပြ ထားသည်။³⁶ ဤအယူအဆသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သဒ္ဓါတရားကို အခြေခံသည့် ရိုးရာကိုးကွယ်မှုစနစ်၏ အဓိကသီအိုရီ မူဘောင် ဖြစ်လာသည်။

အထူးသဖြင့် သွားတော်ဓာတ်တော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒကျမ်းဂန်များ၌ အရေအတွက်အားဖြင့် လေးဆူသာ ကျန်ရစ်ကြောင်း တိကျသော အယူအဆရှိသည်။ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်လေးဆူအား နတ်ပြည်၊ ဂန္ဓာရတိုင်း၊ ကာလိင်္ဂတိုင်း

³⁶D II 164.

(နောင်တွင် သီဟိုဠ်ကျွန်း) နှင့် နဂါးပြည်တို့၌ ပင့်ဆောင်ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်ဟု ကျမ်းဂန်များက ဆိုသည်။ ဗုဒ္ဓဝံသ နှင့် ဒါဠာဝံသ ကျမ်းများတွင် သွားတော် ဓာတ်တော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းနှင့် ခရီးစဉ်ကို အသေးစိတ် မှတ်တမ်းတင်ထားပြီး ယင်းတို့သည်သာ စစ်မှန်သော သွားတော်များဖြစ်ကြောင်း အခိုင်အမာ ဖော်ပြထားသည်။³⁷ ဤကဲ့သို့သော ကျမ်းဂန်လာ အကန့်အသတ် (Doctrinal Limit) သည် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များနှင့် နှိုင်းယှဉ်လေ့လာရာတွင် အဓိကကျသော မူဘောင်တစ်ခု ဖြစ်လာပါသည်။

ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ ကျမ်းဂန်စာပေများကို လေ့လာရာတွင် "ဓာတ်တော်" (Dhātu သို့မဟုတ် Sarīra) ဟူသော ဝေါဟာရသည် သာမန်ရုပ်ကြွင်း အကြွင်းအကျန် (mere human remains) ဟူသော အဓိပ္ပာယ်ထက် များစွာပိုမို နက်ရှိုင်းကျယ်ပြန့်သော ဘာသာရေးနှင့် ဝိညာဉ်ရေးရာ အနှစ်သာရများကို လွှမ်းခြုံထားကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ *Relics of the Buddha* ကျမ်းတွင် ထောက်ပြ ထားသည့်အတိုင်း၊ ထေရဝါဒ အစဉ်အလာတွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် မြတ်စွာ ဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက် ကွယ်ပျောက်သွားခြင်းကို ကိုယ်စားမပြုဘဲ၊ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ မေတ္တာတော်၊ ကရုဏာတော်နှင့် ဘုန်းတန်ခိုး အာနုဘော်တို့ ဆက်လက်ကိန်းဝပ်နေသော "သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေမှု" (Active Living Presence) အဖြစ် အခိုင်အမာ ယူဆကြသည်။³⁸ ဤအယူအဆသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် များအတွက်

³⁷Bv 28; Dathavamsa, ed. B.C. Law, (Lahore: Punjab Sanskrit Book Depot, 1925), 45.

³⁸ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004, pp. 11-14. (Discusses the active living presence of relics).

ဓာတ်တော်များကို ကိုးကွယ်ပူဇော်ခြင်းဖြင့် သက်တော်ထင်ရှား ဘုရားရှင်ကို ကိုယ်တိုင်ကိုယ်ကျ ဖူးမြော်ရသကဲ့သို့ တူညီသော ကုသိုလ်အကျိုးကျေးဇူး (Merit-making) ကို ရရှိစေသည်ဟူသော ယုံကြည်မှု၏ အခြေခံအုတ်မြစ် ဖြစ်သည်။³⁹

2.2.1 ဓာတ်တော် သုံးပါးနှင့် စေတီကိုးကွယ်မှု အလေ့အထ

ထေရဝါဒ ကျမ်းဂန်များ၊ အထူးသဖြင့် ဇာတကဋ္ဌကထာလာ ကာလိဂ်ဗောဓိဇာတ် (Kālingabodhi Jātaka) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် စပ်လျဉ်း၍ ကိုးကွယ်ပူဇော်ထိုက်သော စေတီ သို့မဟုတ် ဓာတ်တော်များကို အဓိကအားဖြင့် အုပ်စုသုံးစု (Threefold Classification) တိတိကျကျ ခွဲခြားသတ်မှတ်ထားပါသည်။⁴⁰ ၎င်းတို့မှာ-

(၁) သရီရကစေတီ (Sārīrika Dhātu):

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခန္ဓာကိုယ်မှ ကြွင်းကျန်ရစ်သော ရုပ်ကလာပ် အစိတ်အပိုင်းများ (ဥပမာ - သွားတော်၊ အရိုးတော်၊ ဆံတော် စသည်)။

(၂) ပါရိဘောဂိကစေတီ (Pāribhogika Dhātu):

မြတ်စွာဘုရားရှင် သက်တော်ထင်ရှား ရှိစဉ်က အသုံးပြုတော်မူခဲ့သော သို့မဟုတ် ဆက်စပ်ပတ်သက်ခဲ့သော အရာဝတ္ထုများ (ဥပမာ - သပိတ်တော်၊ သင်္ကန်းတော်၊ ဗောဓိပင်)။

³⁹ Gombrich, Richard F. *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. 2nd ed., London: Routledge, 2006, pp. 120-123.

⁴⁰ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, pp. 89-91. (Explains the threefold classification of cetiyas).

(၃) ဥဒ္ဒေသိကစေတီ (Uddesika Dhātu):

မြတ်စွာဘုရားရှင်အား ရည်မှန်း၍ ကြည်ညိုဖွယ်ရာ ဖန်တီးပြုလုပ်ထားသော ကိုယ်စားပြု အရာဝတ္ထုများ (ဥပမာ - ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်များ၊ ပန်းချီကားများ) တို့ ဖြစ်ကြသည်။⁴¹

ဤခွဲခြားမှုတွင် "သရီရကဓာတ်တော်" များသည် ဗုဒ္ဓ၏ ရုပ်ကလာပ်တော်နှင့် တိုက်ရိုက် သက်ဆိုင်နေသဖြင့် အမြင့်မြတ်ဆုံးနှင့် အထွတ်အမြတ်ဆုံးအဖြစ် သတ်မှတ်ခံရသည်။ ဘာသာရေး မနုဿဗေဒပညာရှင် Kevin Trainor ၏ သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုဆိုင်ရာ သုတေသနကျမ်းတွင်၊ ဤသရီရဓာတ်တော်များသည် ဗုဒ္ဓ၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ပြိုကွဲပျက်စီးခြင်း (Mahāparinibbāna) ပြီးနောက် သာသနာတော် ဆက်လက်တည်တံ့ခိုင်မြဲစေရန်အတွက် ဗုဒ္ဓကိုယ်တော်တိုင်က တမင်ရည်ရွယ်၍ အဓိဋ္ဌာန်ဖြင့် ချန်ရစ်ခဲ့သော (Resolve to leave relics behind) ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ အစီအမံများအဖြစ် ကျမ်းဂန်များက ပုံဖော်ထားကြောင်း ရှင်းလင်းထားသည်။⁴²

2.2.2 မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဓာတ်တော်ခွဲဝေခြင်း၏ သင်္ကေတ

ဓာတ်တော်မွေတော်ဆိုင်ရာ ယုံကြည်မှု၏ အခြေခံအကျဆုံးသော မူရင်းကျမ်းစာ မှာ ပါဠိပိဋကတ်တော်၊ ဒီဃနိကာယ်လာ "မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်" (Mahāparinibbāna Sutta)

⁴¹ Skilling, Peter. "The Multiplicity of Buddhas and the Distribution of Relics." In *Relics in South and Southeast Asia*, edited by Peter Skilling. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007, pp. 25-28.

⁴² Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*, 1997, p. 136.

ပင် ဖြစ်သည်။ ဤသုတ်တော်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ နောက်ဆုံးခရီးစဉ်၊ ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူခြင်း၊ မီးသဂြိုဟ်ခြင်းနှင့် ဓာတ်တော်များ ကြွင်းကျန်ရစ်ခြင်းတို့ကို အသေးစိတ် မှတ်တမ်းတင်ထားသည်။⁴³ မီးသဂြိုဟ်ပြီးနောက် ကြွင်းကျန်ရစ်သော သရီရဓာတ်တော်များကို ရယူလိုသဖြင့် တိုင်းပြည်ရှစ်ပြည်မှ မင်းများ စစ်ခင်းရန် ပြင်ဆင်လာသောအခါ၊ ဒေါဏပုဏ္ဏား (Dona the Brahmin) က ကြားဝင်စေ့စပ်ပြီး ဓာတ်တော်များကို အညီအမျှ ရှစ်စု ခွဲဝေပေးခဲ့ပုံ (Dhātu-vibhāga) သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းတွင် အရေးပါဆုံး အချိုးအကွေ့တစ်ခု ဖြစ်သည်။

ပါဠိစာပေပညာရှင် T. W. Rhys Davids ၏ အဆိုအရ ဤဓာတ်တော်ခွဲဝေမှု မှတ်တမ်းသည် သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်ကို ဖော်ပြရုံသာမက၊ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ တရားတော်များသည် လူမျိုးစုတစ်စု သို့မဟုတ် တိုင်းပြည်တစ်ခုတည်းအတွက် မဟုတ်ဘဲ၊ အရပ်ရှစ်မျက်နှာရှိ သတ္တဝါဝေနေယျ အားလုံးအတွက် ခွဲဝေခံစားခွင့်ရှိကြောင်းကို သင်္ကေတပြု (Universal Symbolism) ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁴⁴ ဓာတ်တော်များကို ရရှိသွားသော မင်းအသီးသီးသည် မိမိတို့၏ နေပြည်တော်များတွင် စေတီတော်ကြီးများ တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ကြရာ၊ ၎င်းသည် နိုင်ငံတော်အာဏာ (State Power) နှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ

⁴³ Walshe, Maurice (Trans.). *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Digha Nikaya (Mahāparinibbana Sutta)*. Boston: Wisdom Publications, 1995, pp. 275-277.

⁴⁴ Rhys Davids, T. W. *Buddhist India*. London: T. Fisher Unwin, 1903, pp. 268-270.

အင်စတီကျူးရှင်းတို့ ပထမဆုံးအကြိမ် တရားဝင် ပေါင်းစည်းသွားသည့် (Polity and Religion integration) သမိုင်းဝင် ဖြစ်စဉ်ကြီးပင် ဖြစ်သည်။⁴⁵

2.2.3 သွားတော်မြတ် (ဒန္တဓာတု) များ၏ ထူးခြားသော အဆင့်အတန်း

သရီရဓာတ်တော်များ အားလုံးထဲတွင်မှ "သွားတော်မြတ်များ" (Tooth Relics) သည် ထေရဝါဒ ကျမ်းဂန်စာပေများတွင် အထူးခြားဆုံးသော အဆင့်အတန်း တစ်ခုကို ရရှိထားသည်။ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်၏ နောက်ဆက်တွဲ ဂါထာများ (ဧရိယ နောက်ပိုင်းကာလတွင် ထပ်မံဖြည့်စွက်ထားသည်ဟု ပညာရှင်များ ယူဆကြသည်) နှင့် "ဒါဌာဝံသ" (Dāṭhāvamsa - စွယ်တော်ဝင်ကျမ်း) အရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခန္ဓာကိုယ်မှ အခြားအရိုးတော်များသည် မြင်းငယ်ရောင်၊ ပုလဲရောင်၊ ရွှေမှုန်ရောင် အစရှိသဖြင့် အကွဲကွဲအပြားပြား ဖြစ်သွားခဲ့သော်လည်း၊ အထူးသဖြင့် စွယ်တော် (၄) ဆူ (Four Canine Teeth)၊ ညှပ်ရိုးတော် (၂) ဆူနှင့် နဖူးသင်းကျပ်တော် (၁) ဆူ တို့မှာမူ ပကတိ အတိုင်း မပျက်မစီးဘဲ တည်ရှိခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။⁴⁶

ဒါဌာဝံသ ကျမ်းလာ မှတ်တမ်းများအရ ယင်းစွယ်တော် (၄) ဆူအနက် တစ်ဆူကို တာဝတိံသာနတ်ပြည်ရှိ သိကြားမင်းက လည်းကောင်း၊ ဒုတိယတစ်ဆူကို ဂန္ဓာရတိုင်း (ယနေ့ ပါကစ္စတန်/အာဖဂန် နယ်စပ်) ရှိ မြို့သူမြို့သားများက လည်းကောင်း၊ တတိယတစ်ဆူကို

⁴⁵ Tambiah, Stanley J. *World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand against a Historical Background*. Cambridge University Press, 1976, pp. 35-38. (Discusses the integration of relics and state polity).

⁴⁶ Law, Bimala Churn (Trans.). *The Dāṭhāvamsa (A History of the Tooth-Relic of the Buddha)*. Lahore: Punjab Sanskrit Book Depot, 1925, pp. 20-24.

နဂါးပြည်ရှိ နဂါးမင်းက လည်းကောင်း၊ စတုတ္ထတစ်ဆူကို ကလိင်္ဂတိုင်း (နောင်တွင် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ) မှ ဒါယကာများက လည်းကောင်း အသီးသီး ပင့်ဆောင်ပူဇော်ခဲ့ကြကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။⁴⁷ အမေရိကန် သုတေသီ Gregory Schopen က ဤသို့ စွယ်တော် (၄) ဆူကို အထူးပြု၍ မှတ်တမ်းတင်ခြင်းသည် ဓာတ်တော်များ၏ အရေအတွက်ကို သမိုင်းကြောင်းအရ ကန့်သတ်ထားခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှုသည် နတ်ပြည်၊ နဂါးပြည်ကဲ့သို့သော လောကုတ္တရာနယ်ပယ် (Supernatural Realms) များနှင့် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ မြောက်စွန်းမှ တောင်စွန်းအထိ လွှမ်းခြုံနေကြောင်းကို ပုံဖော်ထားသည့် "ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ ပထဝီဝင်" (Soteriological Geography) တစ်ခုဖြစ်ကြောင်း ထောက်ပြထားပါသည်။⁴⁸

ထို့ကြောင့် ထေရဝါဒ ကျမ်းဂန်လာ ဓာတ်တော်မွေတော်ဆိုင်ရာ သဘောတရားများကို လေ့လာရာတွင် ၎င်းတို့ကို သမိုင်းအချက်အလက် အတိအကျ (Literal historical facts) အဖြစ်သာ တင်းကျပ်စွာ မရှုမြင်ဘဲ၊ ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ အမြင်မားဆုံးသော သဒ္ဓါတရား၊ နိုင်ငံရေးအာဏာ တရားဝင်မှု (Political Legitimacy) တည်ဆောက်ခြင်းနှင့် သာသနာတော် ပြန့်ပွားရေးအတွက် ဗျူဟာမြောက် ရေးဖွဲ့ထားသော

⁴⁷ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. 2004, pp. 187-190. (Traces the legendary journeys of the four canine teeth).

⁴⁸ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997, pp. 125-128. (Analyzes the geographic and soteriological implications of relic narratives).

"ဝိညာဉ်ရေးရာ မူဘောင်" (Ideological Framework) တစ်ခုအနေဖြင့် နားလည်သဘောပေါက် ရန် အလွန်အရေးကြီးလှပါသည်။⁴⁹

ဤကျမ်းဂန်လာ သဘောတရားများသည် နောက်ဆက်တွဲ ဖော်ပြမည့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ လက်တွေ့တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များ (Archaeological Realities) နှင့် နှိုင်းယှဉ်သုံးသပ်ရာတွင် အဓိက အခြေခံအုတ်မြစ် ဖြစ်လာမည် ဖြစ်ပါသည်။

2.2.4 ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် သမိုင်းဆိုင်ရာ ရှုထောင့်များ

မျက်မှောက်ခေတ်တွင် ဓာတ်တော်များကို သိပ္ပံနည်းကျ ပြတိုက်ပညာ (Museology) ဖြင့် ထိန်းသိမ်းခြင်းနှင့် ဘာသာရေးသဒ္ဒါတရား (Faith) ဖြင့် ကိုးကွယ်ခြင်းတို့ကို အပြန်အလှန် ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်းရယူသည့် အယူအဆမှာ အရေးကြီးလာသည်။ ပြတိုက်များရှိ ဓာတ်တော်များကို သမိုင်းဝင် အနုပညာပစ္စည်းများအဖြစ် သတ်မှတ်ကာ ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ ခွဲမ်းစိတ်လေ့လာနိုင်သကဲ့သို့၊ တစ်ဖက်တွင်လည်း ဘာသာရေးဆိုင်ရာ လေးစားမှု (Hiri-Ottappa) နှင့် အစဉ်အလာများကို မထိခိုက်စေရန် ဆောင်ရွက်ခြင်း ဖြစ်သည်။ ဥပမာအားဖြင့် ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ဗစ်တိုးရီးယားနှင့် အဲလ်ဘတ်ပြတိုက် (V&A Museum) တို့တွင် သိမ်းဆည်းထားသော ဗုဒ္ဓဓာတ်တော်များကို ပြသရာ၌ ၎င်းတို့၏ သမိုင်းကြောင်းနောက်ခံနှင့်အတူ ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အရေးပါမှု

⁴⁹ Berkwitz, Stephen C. *Buddhist History in the Vernacular: The Power of the Past in Late Medieval Sri Lanka*. Leiden: Brill, 2004, pp. 150-154. (Explores how relic narratives legitimize political power).

များကိုပါ ပူးတွဲဖော်ပြသည့် စနစ်ကို ကျင့်သုံးကြသည်။⁵⁰ ဤကဲ့သို့သော ပေါင်းစပ်မှု (Integration) သည် သုတေသီများအတွက် ဘက်လိုက်မှုကင်းသော (Objective) လေ့လာမှုကို ဖြစ်စေပြီး၊ ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သိပ္ပံနည်းကျရှာဖွေမှုတို့အကြား သဟဇာတ ဖြစ်မှုကို တည်ဆောက်ပေးသည်။

ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှကြည့်လျှင် ဓာတ်တော်များသည် သမိုင်းကြောင်းဆိုင်ရာ ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းယဉ်ကျေးမှု (Material Culture) နှင့် ကမ္ပည်း ကျောက်စာ အထောက်အထားများအဖြစ် တည်ရှိနေသည်။ သိပ္ပံနည်းကျ ရှေးဟောင်း သုတေသနပညာရပ်သည် ဓာတ်တော်များကို ကိုးကွယ်သည့် ယဉ်ကျေးမှု မည်သို့ပြန့်နှံ့ ခဲ့သည်ကို တူးဖော်တွေ့ရှိရသော ဌာပနာတိုက်များ၊ ကြေးသေတ္တာများနှင့် ကျောက်စာ များအပေါ်အခြေခံ၍ သက်သေပြသည်။ ဥပမာအားဖြင့် အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ တူးဖော်မှုများအရ ဂန္ဓာရဒေသရှိ စေတီပုထိုးများမှ တွေ့ရှိရသော ဗြာဟ္မီ (Brahmi) နှင့် ခရောရှသီ (Kharoshthi) ကမ္ပည်းစာပါသည့် ဓာတ်တော်ကြုတ်များသည် ဓာတ်တော် များ၏ သမိုင်းဝင်တည်ရှိမှုကို ခိုင်မာစေသည်။⁵¹ ဤရှုထောင့်သည် ကျမ်းဂန်လာ ယုံကြည်မှုထက် လက်တွေ့ကျသော အထောက်အထား (Empirical Evidence) ကို ပိုမိုဦးစား ပေးသော သီအိုရီဖြစ်ပါသည်။

⁵⁰Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 12.

⁵¹ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 18.

ထို့အပြင် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများသည် ကျမ်းဂန်လာ သွားတော်လေးဆူထက် ပိုမိုများပြားသော ဓာတ်တော်များ ပြန့်နှံ့တည်ရှိခဲ့ကြောင်း ညွှန်ပြ နေသည်။ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များသည် တက္ကသီလာ (Taxila)၊ ဟဒ္ဒ (Hadda) နှင့် ဗိမရန် (Bimaran) စသော နေရာများမှ သွားတော်ပုံသဏ္ဌာန်ရှိသော ဓာတ်တော် မွေတော်များကို ဌာပနာတိုက်များအတွင်း၌ စနစ်တကျ တွေ့ရှိခဲ့ကြသည်။ John Marshall ၏ အစီရင်ခံစာများအရ အဆိုပါ ဓာတ်တော်များသည် အာသောကမင်းကြီး လက်ထက်နှင့် ကုရှန်ခေတ်များအတွင်းကပင် ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်ခံခဲ့ရသော သမိုင်းဝင် အမွေအနှစ်များ ဖြစ်ကြောင်း ထင်ရှားသည်။⁵² ဤအချက်သည် သမိုင်းကြောင်းအရ ဓာတ်တော်များ ပြန့်နှံ့မှုသည် ကျမ်းဂန်လာ ဖော်ပြချက်ထက် ပိုမိုကျယ်ပြန့်ရှုပ်ထွေးနိုင် ကြောင်းကို ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။

ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှ လေ့လာသုံးသပ်ရာတွင်မူ မြတ်စွာ ဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များသည် ရိုးရာကျမ်းစာများပါ အရေအတွက် ထက် များစွာပိုမိုကျယ်ပြန့်စွာ ပျံ့နှံ့တည်ရှိနေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ သမိုင်းဝင် ဗုဒ္ဓဘာသာ သာသနာပြုမင်းများဖြစ်ကြသော အာသောကမင်းကြီး၊ ကနိသျှကမင်းကြီးနှင့် အင်ဒို-ဂရိမင်းဆက်များသည် တိုင်းပြည်တည်ငြိမ်ရေးနှင့် နိုင်ငံတော်အာဏာ ခိုင်မာစေရေးအတွက် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ဒေသအနှံ့အပြားသို့ ခွဲဝေဌာပနာခဲ့ကြပြီး ခရိုရှသီ (Kharosthi) နှင့် ဗြာဟ္မီ (Brahmi) ကမ္ပည်းစာများဖြင့် မှတ်တမ်းတင် ချန်ရစ်ခဲ့ကြသည်။ အိန္ဒိယ

⁵²John Marshall, Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations, Vol. I, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 235.

ကျောက်စာပညာရှင် Gregory Schopen ၏ လေ့လာချက်အရ ဤကမ္ဘာ့ ကျောက်စာများနှင့် အိန္ဒိယရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များသည် သံဃာတော်များနှင့် ဒါယကာများအကြား ဓာတ်တော်များကို အမှန်တကယ် လက်တွေ့ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည့် ခိုင်မာသော သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန် (Historical Reality) ကို သက်သေပြနေသည်။⁵³ ဤလက်တွေ့ကျသော ရှေးဟောင်းအထောက်အထား (Empirical Evidence) များသည် ဤသုတေသန၏ ဒုတိယမြောက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမှု မူဘောင်အဖြစ် ပါဝင်ပြီး၊ ပါးစပ်ရာဇဝင်နှင့် မှတ်တမ်းစာပေများ၏ ကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးမည့် အဓိက သက်သေများဖြစ်ကြောင်း ချိတ်ဆက် လေ့လာထားပါသည်။

2.2.5 ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုနှင့် ပြတိုက်ပညာရပ် သီအိုရီ

ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ပြတိုက်ပညာရပ် (Museology) ရှုထောင့်တွင် ဓာတ်တော်များကို ဘာသာရေး ယုံကြည်မှုသက်သက်မဟုတ်ဘဲ၊ ခိုင်မာသော သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု (Material Culture) အထောက်အထားများအဖြစ် သတ်မှတ်ပါသည်။

ဥရောပပြတိုက်ကြီးများဖြစ်သော ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ဗစ်တိုးရီးယားနှင့် အဲလ်ဘတ်ပြတိုက် (V&A Museum) တို့၏ ပညာရပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ စံနှုန်းများအရ၊ အတိတ်ကာလက လူသားတို့၏ ယုံကြည်မှုစနစ်နှင့် သာသနာရေး ဖြန့်ကြက်မှုများကို တူးဖော်ရရှိသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် ကမ္ဘာ့ကျောက်စာများ

⁵³ Gregory Schopen, *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*, (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997), 114-116.

မှတစ်ဆင့် သိပ္ပံနည်းကျ ခြေရာခံနိုင်ပါသည်။ ထိုရုပ်ဝတ္ထုများသည် ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယနှင့် အာရှတိုက်တစ်ခွင်၌ ထေရဝါဒယုံကြည်မှု မည်မျှကျယ်ပြန့်ခဲ့ကြောင်းကို လက်တွေ့ သရုပ်ဖော်နေသော စာရွက်စာတမ်းမဲ့ သမိုင်းမှတ်တမ်းများ ဖြစ်ကြပါသည်။

Michael Willis အစရှိသော ပညာရှင်များက ဓာတ်တော်ကြိုက်များနှင့် ၎င်းတို့ အတွင်း ဌာပနာထားသော ရုပ်ကြွင်းများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းကို ပြန်လည်တည်ဆောက် ရာတွင် အခိုင်မာဆုံးသော ရုပ်ဝတ္ထု အထောက်အထားများ ဖြစ်ကြောင်း သက်သေ ပြခဲ့ကြပါသည်။⁵⁴

ထို့ကြောင့် ဤရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု သီအိုရီသည် မြေပြင်တွင် အမှန်တကယ် ပျံ့နှံ့နေသော ဓာတ်တော်အများအပြားကို စာပေလာ (၄) ဆူဟူသော ကန့်သတ်ချက်နှင့် နှိုင်းယှဉ်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရာတွင် မရှိမဖြစ် လိုအပ်သော ဒုတိယမြောက် မှန်ဘီလူး (Second Lens) အဖြစ် အသုံးဝင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

မျက်မှောက်ခေတ်တွင် ရှေးဟောင်းစေတီများမှ တူးဖော်ရရှိသော သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်များကို ခေတ်သစ် ပြတိုက်ပညာ (Museology) နှင့် ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းခြင်းဆိုင်ရာ ရှုထောင့်များဖြင့်ပါ ပေါင်းစပ်လေ့လာရန် လိုအပ်လာသည်။ ဥရောပပြတိုက်ကြီးများ (ဥပမာ- British Museum နှင့် V&A Museum) သို့ ရောက်ရှိသွားသော ဓာတ်တော်ကြိုက်များသည် ဘာသာရေး ကိုးကွယ်မှုအရာဝတ္ထု (Sacred Objects) များအဖြစ်သာမက၊ ကမ္ဘာ့သမိုင်းဝင် ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ် (Global Cultural

⁵⁴ Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 15.

Heritage) များအဖြစ်ပါ အသိအမှတ်ပြု ခံထားရသည်။ သမိုင်းပညာရှင် Kevin Trainor ၏ ထောက်ပြချက်အရ ဤဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ စစ်မှန်မှု (Authenticity) ကို အတည်ပြုရာတွင် ရိုးရာကျမ်းစာများ၏ ဖော်ပြချက်တစ်ခုတည်းဖြင့်သာမက၊ ဌာပနာထားရှိသော အနုပညာလက်ရာ၊ ခေတ်ပြိုင်ဒီဂျစ်ပြားများနှင့် ကမ္ပည်းစာများကိုပါ သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်လေ့လာခြင်းဖြင့် ပိုမိုခိုင်မာသော အတည်ပြုချက်ကို ရရှိစေသည်။⁵⁵ ဤအယူအဆသည် နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များကို ထေရဝါဒယုံကြည်မှု သဒ္ဓါတရားနှင့် ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းကူးပေးနိုင်မည့် တတိယမြောက် သုတေသနမူဘောင်အဖြစ် ပါဝင်လျက်ရှိသည်

2.2.6 ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု (Relic

Veneration from an Archaeological Perspective)

၁၉ ရာစုနှောင်းပိုင်းမှ စတင်၍ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် အနီးတစ်ဝိုက်တွင် ပြုလုပ်ခဲ့သော ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းကို လေ့လာရာတွင် အရေးပါဆုံးသော အချိုးအကွေ့တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။ အထူးသဖြင့် Sir John Marshall (ASI), Charles Masson နှင့် Alexander Cunningham တို့၏ တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများအရ၊ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များသည်

⁵⁵ Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 96-98.

ရိုးရာကျမ်းစာများပါ အရေအတွက်ထက် များစွာပိုမိုကျယ်ပြန့်စွာ ပျံ့နှံ့တည်ရှိနေကြောင်း ခိုင်မာစွာ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁵⁶

2.2.6.1 သာသနာပြုမင်းများနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့ခြင်း (Missionary Kings and the Spread of Relics)

သမိုင်းဝင် ဗုဒ္ဓဘာသာ သာသနာပြုမင်းများဖြစ်ကြသော အသောကမင်းကြီး (Mauryan Empire)၊ ကနိသျှကမင်းကြီး (Kushan Empire) နှင့် အင်ဒို-ဂရိ မင်းဆက်များ သည် မိမိတို့၏ တိုင်းပြည်တည်ငြိမ်ရေးနှင့် နိုင်ငံတော်အာဏာ ခိုင်မာစေရေး (Political Legitimacy) အတွက် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို မဟာဗျူဟာမြောက် အသုံးပြုခဲ့ကြသည်။ သမိုင်းပညာရှင် Romila Thapar ၏ လေ့လာချက်အရ အသောကမင်းကြီးသည် ဓာတ်တော်များကို အိန္ဒိယတိုက်ငယ်အနှံ့ ခွဲဝေဌာပနာခြင်းဖြင့် ကွဲပြားနေသော လူမျိုးစုများကို ဘာသာရေးအရ စည်းလုံးစေခဲ့သည်။⁵⁷

ထိုနည်းတူစွာပင် ကုသျှန်အင်ပါယာခေတ် (အထူးသဖြင့် ကနိသျှက မင်းကြီးလက်ထက်) တွင် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် အထွတ်အထိပ်သို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်။ Tansen Sen ၏ သုတေသနအရ ဤခေတ်ကာလတွင် ဓာတ်တော်များသည် သာသနာပြု လုပ်ငန်းများအတွက်သာမက ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းများ (Silk Road Trade Networks) တစ်လျှောက် လုံခြုံရေးနှင့် သံတမန်ဆက်ဆံရေး (Buddhist Diplomacy)

⁵⁶ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*. Cambridge University Press, 2015, pp. 210-218.

⁵⁷ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997, pp. 260-264.

အတွက်ပါ အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်ခဲ့သည်။⁵⁸ ဂန္ဓာရဒေသ (Gandhara) နှင့် တက္ကသီလာ (Taxila) ကဲ့သို့သော ကုန်သွယ်ရေး ဗဟိုချက်များတွင် ကြီးကျယ်ခမ်းနားသော စေတီတော်ကြီးများ တည်ထားပြီး သွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာခဲ့ကြခြင်းမှာ ဤအချက်ကို သက်သေပြနေပါသည်။

2.2.6.2 ကမ္ဗည်းကျောက်စာများနှင့် လက်တွေ့ကိုးကွယ်မှု သမိုင်း (Epigraphy and the Lived History of Veneration)

ရှေးဟောင်းစေတီများမှ တူးဖော်ရရှိသော ရွှေ၊ ငွေ၊ ကျောက် ဓာတ်တော်ကြွတ်များ (Reliquaries) ပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှသီ (Kharoṣṭhī) နှင့် ဗြာဟ္မီ (Brahmi) ကမ္ဗည်းစာများသည် အလွန်အဖိုးတန်သော သမိုင်းအထောက်အထားများ ဖြစ်ကြသည်။ အိန္ဒိယကျောက်စာပညာရှင် Richard Salomon ၏ သုတေသနပြုချက်အရ ဤကမ္ဗည်းစာများတွင် လှူဒါန်းသူ၏ အမည်၊ ရာထူး၊ ခုနှစ်သက္ကရာဇ်နှင့်တကွ ဌာပနာထားသော ဓာတ်တော်၏ အမျိုးအစားကို အတိအကျ ဖော်ပြလေ့ရှိသည်။⁵⁹

ဥပမာအားဖြင့် တက္ကသီလာရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီ (Dharmarajika Stupa) မှ တွေ့ရှိရသော ကမ္ဗည်းစာတွင် ဌာပနာထားသော ဓာတ်တော်ကို မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ "သရီရ"

⁵⁸ **Sen, Tansen.** *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003, pp. 50-55.

⁵⁹ **Salomon, Richard.** *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages*. Oxford University Press, 1998, pp. 238-242.

(Sarira) ဟု လည်းကောင်း၊ အခြားသော ဂန္ဓာရဒေသ စေတီများမှ ကမ္ပည်းစာများတွင် "ဒန္တာ" (Danta - သွားတော်) ဟု လည်းကောင်း အတိအကျ ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရသည်။⁶⁰

Gregory Schopen ၏ လေ့လာချက်အရ ဤကမ္ပည်းကျောက်စာများသည် သံဃာတော်များနှင့် ဒါယကာများအကြား ဓာတ်တော်များကို အမှန်တကယ် လက်တွေ့ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည့် ခိုင်မာသော သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန် (Historical Reality of Lived Religion) ကို သက်သေပြနေပါသည်။⁶¹

သို့ရာတွင် ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ သတိပြုရမည့်အချက်မှာ ဤကမ္ပည်းစာများပါ "ဒန္တာ" သို့မဟုတ် "သရီရ" ဟူသော အသုံးအနှုန်းသည် ထိုခေတ်အခါက အလှူရှင်များ၏ ပြင်းပြသော သဒ္ဓါတရားနှင့် ဘာသာရေး ရည်ရွယ်ချက် (Religious Intention) ကို ဖော်ပြခြင်းသာ ဖြစ်ပြီး၊ မျက်မှောက်ခေတ် သိပ္ပံနည်းကျ ဇီဝဗေဒဆိုင်ရာ အတည်ပြုချက် (Biological verification) မဟုတ်ကြောင်းကို သုတေသီ Michael Willis က သတိပေးထားပါသည်။⁶²

⁶⁰ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Vol 1. Cambridge University Press, 1951, pp. 234-236.

⁶¹ **Schopen, Gregory.** *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997, pp. 114-118.

⁶² **Willis, Michael.** *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000, pp. 15-20.

မည်သို့ပင်ဖြစ်စေ ဤလက်တွေ့ကျသော ရှေးဟောင်းအထောက်အထား (Empirical Evidence) များသည် ပါးစပ်ရာဇဝင်နှင့် မှတ်တမ်းစာပေများ၏ ကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးမည့် အဓိက သက်သေများဖြစ်ကြောင်း အငြင်းပွားဖွယ် မရှိပေ။

2.2.6.3 ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းခြင်းနှင့် ပြတိုက်များ၏ အခန်းကဏ္ဍ (Heritage Preservation and the Role of Museums)

မျက်မှောက်ခေတ်တွင် ရှေးဟောင်းစေတီများမှ တူးဖော်ရရှိသော သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်များကို ခေတ်သစ် ပြတိုက်ပညာ (Museology) နှင့် ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းခြင်းဆိုင်ရာ ရှုထောင့်များဖြင့်ပါ ပေါင်းစပ်လေ့လာရန် လိုအပ်လာသည်။ ဥရောပနှင့် အာရှတိုက်ရှိ ပြတိုက်ကြီးများ (ဥပမာ- British Museum, Victoria & Albert Museum, Indian Museum နှင့် Musee Guimet) သို့ ရောက်ရှိသွားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များသည် ဘာသာရေး ကိုးကွယ်မှုအရာဝတ္ထု (Sacred Objects) များအဖြစ်သာမက၊ ကမ္ဘာ့သမိုင်းဝင် ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ် (Global Cultural Heritage) များအဖြစ်ပါ အသိအမှတ်ပြု ခံထားရသည်။⁶³

ဤနေရာတွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ "စစ်မှန်မှု" (Authenticity) ဟူသော သဘောတရားကို အဓိပ္ပာယ် ဖွင့်ဆိုရာ၌ သတိပြုရန် လိုအပ်ပါသည်။ ပြတိုက်ပညာရှင်များနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသီများအဖို့ "စစ်မှန်မှု" ဟူသည်မှာ ၎င်းဓာတ်တော်သည် သမိုင်းဝင် ဂေါတမဗုဒ္ဓ၏ ခန္ဓာကိုယ်အစိတ်အပိုင်း အစစ်အမှန်

⁶³ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London: British Museum Press, 1996, pp. 340-345.

ဖြစ်/မဖြစ်ကို ဆိုလိုခြင်း မဟုတ်ပါ။ ထိုရုပ်ဝတ္ထုများ၏ "Provenance" (မည်သည့် ရှေးဟောင်းနယ်မြေမှ တူးဖော်ရရှိလာခဲ့သည်) နှင့် "Antiquity" (ဥပမာ- ဘီစီ ၂ ရာစု သို့မဟုတ် အေဒီ ၁ ရာစု စသည့် ရှေးကျမှု သက်တမ်း) ကိုသာ အတည်ပြုခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁴

ပြတိုက်များသည် ဇီဝဗေဒဆိုင်ရာ အစစ်အမှန်ဖြစ်မှုကို အာမခံသူများ (Validators) မဟုတ်ဘဲ၊ ထိုခေတ်အခါက အုပ်စိုးသူများနှင့် ပြည်သူများက ဤရုပ်ဝတ္ထုများအပေါ်မည်မျှ အလေးအမြတ်ထား ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်ဟူသော "သမိုင်းဝင် တန်ဖိုး" ကို ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်သူများ (Custodians) သာ ဖြစ်ကြသည်။ ဤအယူအဆသည် နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များကို ထေရဝါဒယုံကြည်မှု သဒ္ဓါတရားနှင့် ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းကူးပေးနိုင်မည့် အရေးပါသော ချဉ်းကပ်မှုတစ်ရပ် ဖြစ်ပါသည်။⁶⁵

2.3 ဆက်စပ်သုတေသနလုပ်ငန်းများကို လေ့လာသုံးသပ်ခြင်း

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ယခင်ပြုလုပ်ခဲ့သော နိုင်ငံတကာ သုတေသနများကို လေ့လာရာတွင် အဓိကအားဖြင့် အုပ်စုနှစ်စု (Two distinct academic camps) ကွဲပြားလျက်ရှိကြောင်း တွေ့ရသည်။ဤသုတေသနတွင် ယခင်ပညာရှင်များ၏ လေ့လာတွေ့ရှိချက်များကို

⁶⁴ Renfrew, Colin, and Paul Bahn. *Archaeology: Theories, Methods, and Practice*. 7th ed., Thames & Hudson, 2016, pp. 155-160.

⁶⁵ Jongeward, David, et al. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012, pp. 10-14.

အချိန်ကာလအလိုက် (Chronological) အစဉ်လိုက်စီစဉ်ခြင်းထက်၊ အကြောင်းအရာနှင့် တွေ့ရှိချက်များအပေါ် မူတည်၍ (Thematic Synthesis) ချဉ်းကပ်မှုဖြင့် အဓိက ရေစီးကြောင်းကြီး နှစ်ခုခွဲကာ ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ထားပါသည်။ ယင်းတို့မှာ ရိုးရာကျမ်းဂန်များကို အဓိကထားသော ပညာရှင်များ၏ လေ့လာချက်များနှင့် မြေပြင်ရှေးဟောင်းသုတေသနကို အဓိကထားသော ပညာရှင်များ၏ လေ့လာချက်များပင် ဖြစ်ပါသည်။

2.3.1 Studies on Traditional Relic Veneration ပထမအုပ်စု (Textual and Anthropological Scholars):

ပထမအုပ်စုဖြစ်သော ရိုးရာစာပေနှင့် ယုံကြည်မှုများကို လေ့လာသည့် ပညာရှင်များသည် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို "ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အသက်ဝင်နေမှု (Living Presence)" အဖြစ် ရှုမြင်ကြကြောင်း တွေ့ရပါသည်။ ဤအုပ်စုတွင် ထင်ရှားသော ပညာရှင် John S. Strong နှင့် Kevin Trainor တို့၏ သုတေသနများက ဓာတ်တော်များကို သာမန်ရုပ်ကြွင်းများအဖြစ် မရှုမြင်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေသကဲ့သို့ ပူဇော်ကြသည့် ထေရဝါဒအလေ့အထကို အခိုင်အမာ တင်ပြထားကြ ပါသည်။⁶⁶ ၎င်းတို့၏ လေ့လာချက်များသည် မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် သီဟိုဠ်ရာဇဝင် ဒါဌာဝံသကျမ်းတို့ကို အခြေခံထားပြီး၊ "စွယ်တော် ၄ ဆူ" သာ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ဟူသော ကန့်သတ်ချက်သည် သမိုင်းကို ငြင်းပယ်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဓာတ်တော်များ၏ အမြင့်မြတ်

⁶⁶ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 45; Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 89-92.

ဆုံးသော အဆင့်အတန်း (Supreme Sacredness) ကို ပေါ်လွင်စေရန် ဘာသာရေးအရ တမင်ရည်ရွယ်ဖွဲ့စည်းထားသော သင်္ကေတ (Soteriological narrative) ဖြစ်ကြောင်း သဘောတူညီကြပါသည်။ သို့ရာတွင် ဤအုပ်စု၏ လေ့လာချက်များသည် ကျမ်းဂန်လာ စာသားများ၏ ဘာသာရေး ဒဿနကိုသာ အလေးပေးလွန်းသဖြင့် မြေပြင်၌ အမှန်တကယ် ပျံ့နှံ့တည်ရှိနေသော ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထား (Material evidence) များကို လစ်လျူရှုထားသည့် အားနည်းချက် ရှိနေကြောင်း တွေ့ရပါသည်။

ဗုဒ္ဓဘာသာ စာပေနှင့် ရိုးရာယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ သုတေသနပညာရှင်များသည် ဓာတ်တော်များကို သာမန်ရုပ်ကြွင်းများအဖြစ် မရှုမြင်ဘဲ ဗုဒ္ဓမြတ်စွာ၏ သက်ရှိထင်ရှား ရှိစဉ်ကကဲ့သို့သော ဘုန်းတော်အနုဘော် (Charisma) ကိန်းဝပ်ရာအဖြစ် ဘုံသဘော တူညီကြသည်။ John S. Strong သည် ၎င်း၏ *Relics of the Buddha* ကျမ်းတွင် ဓာတ်တော် များသည် ဗုဒ္ဓ၏ သက်ရှိထင်ရှား တည်ရှိမှုကို ကိုယ်စားပြုရုံသာမက၊ ကိုးကွယ်သူတို့၏ သဒ္ဓါတရားကို တိုးပွားစေသည့် "ရှင်သန်နေသော ရုပ်အလောင်းများ" (Living Corpses) အဖြစ် ဖော်ပြခဲ့သည်။⁶⁷

အလားတူပင် Kevin Trainor သည် သီဟိုဠ်ကျွန်းရှိ သွားတော်ဓာတ်တော် ကိုးကွယ်မှုကို လေ့လာရာ၌ *ဒါဗ္ဗာဝံသ* လာ မှတ်တမ်းများသည် သာသနာတော် တည်တံ့ ပြန့်ပွားရေးအတွက် နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး အပြန်အလှန် မှီခိုမှုကို ဖော်ပြနေကြောင်း

⁶⁷John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 10-

ထောက်ပြခဲ့သည်။⁶⁸ သုတေသီများ၏ အဆိုအရ ရိုးရာကိုးကွယ်မှုစနစ်သည် ကျမ်းဂန်လာ စာသားများအပေါ် အကြွင်းမဲ့ ယုံကြည်မှုကို အခြေခံသဖြင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အချက်အလက်များကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် အကန့်အသတ်ရှိနေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများနှင့် သီဟိုဠ်ရာဇဝင်ကျမ်း (ဥပမာ- Mahavamsa, Dathavamsa) များကို အခြေခံ၍ လေ့လာသော စာပေနှင့် မနုဿဗေဒဆိုင်ရာ သုတေသီများ ဖြစ်ကြသည်။ ဥပမာအားဖြင့် Kevin Trainor (၁၉၉၇) နှင့် H. L. Seneviratne (၁၉၇၈) တို့သည် ဓာတ်တော်များ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ အနှစ်သာရ၊ ကနွီမြို့စွယ်တော်ကျောင်းတိုက်၏ ယဉ်ကျေးမှု ဓလေ့ထုံးတမ်းများနှင့် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ၏ နိုင်ငံရေး ဩဇာလွှမ်းမိုးမှုများကိုသာ အဓိကထား၍ သုတေသနပြုခဲ့ကြသည်။⁶⁹

၎င်းတို့၏ လေ့လာချက်များသည် အလွန်နက်ရှိုင်းသော်လည်း၊ ရှေးဟောင်း သုတေသန တူးဖော်မှုအသစ်များကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် အားနည်းခဲ့ကြသည်။ ဤအုပ်စုတွင် ထင်ရှားသော ပညာရှင် John S. Strong နှင့် Kevin Trainor တို့၏ သုတေသနများက ဓာတ်တော်များကို သာမန်ရုပ်ကြွင်းများအဖြစ် မရှုမြင်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေသကဲ့သို့ ပူဇော်ကြသည့် ထေရဝါဒ

⁶⁸Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 35.

⁶⁹ **Trainor, Kevin.** *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997; and **Seneviratne, H. L.** *Rituals of the Kandyan State*. Cambridge University Press, 1978.

အလေ့အထကို အခိုင်အမာ တင်ပြထားကြပါသည်။⁷⁰ ၎င်းတို့၏ လေ့လာချက်များသည် မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် သီဟိုဠ်ရာဇဝင် ဒါဌာဝံသကျမ်းတို့ကို အခြေခံထားပြီး၊ "စွယ်တော် ၄ ဆူ" သာ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ဟူသော ကန့်သတ်ချက်သည် သမိုင်းကို ငြင်းပယ်ခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ ဓာတ်တော်များ၏ အမြင့်မြတ်ဆုံးသော အဆင့်အတန်း (Supreme Sacredness) ကို ပေါ်လွင်စေရန် ဘာသာရေးအရ တမင်ရည်ရွယ်ဖွဲ့စည်းထားသော သင်္ကေတ (Soteriological narrative) ဖြစ်ကြောင်း သဘောတူညီကြပါသည်။ သို့ရာတွင် ဤအုပ်စု၏ လေ့လာချက်များသည် ကျမ်းဂန်လာ စာသားများ၏ ဘာသာရေး ဒဿနကိုသာ အလေးပေး လွန်းသဖြင့် မြေပြင်၌ အမှန်တကယ် ပျံ့နှံ့တည်ရှိနေသော ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထား (Material evidence) များကို လစ်လျူရှုထားသည့် အားနည်းချက် ရှိနေကြောင်း တွေ့ရပါသည်။

ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာတွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ကိုးကွယ် ဆည်းကပ် ခြင်းသည် ရိုးရာစာပေကျမ်းဂန်များ၌ သဒ္ဓါတရားနှင့် ကုသိုလ်ရေးဆိုင်ရာ အဆောက်အအုံတစ်ခုအဖြစ် အခိုင်အမာ အမြစ်တွယ်နေပါသည်။ ရိုးရာစာပေများကို လေ့လာသော ပညာရှင်အများစုက မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဒါဌာဝံသ ကဲ့သို့သော ကျမ်းဂန်များသည် သမိုင်းဝင် ရှေးဟောင်းသုတေသန မှတ်တမ်းများအဖြစ် ပြုစုခဲ့ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ကိုးကွယ်သူများအတွက် လွတ်မြောက်ရာလမ်းနှင့် ယုံကြည်မှု ခိုင်မာစေရန် ရည်ရွယ်ပြုစုခဲ့ခြင်းဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ကြပါသည်။ ဥပမာအားဖြင့် ပညာရှင်

⁷⁰ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 45; Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 89-92.

ကီဗင်ထရိုနော် (Kevin Trainor) က သီရိလင်္ကာနိုင်ငံရှိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု အစဉ်အလာကို လေ့လာရာတွင် ဓာတ်တော်များသည် ကွယ်လွန်သွားပြီဖြစ်သော မြတ်စွာဘုရားရှင်အား မျက်မှောက်တွင် အသက်ထင်ရှားရှိနေသကဲ့သို့ (Living Presence) ခံစားရစေရန် ရည်ရွယ်ကြောင်း ထောက်ပြထားပါသည်။⁷¹ ထို့အပြင် ဂျွန်အက်စ်စထရောင်း (John S. Strong) ကလည်း သွားတော် (၄) ဆူသာ ကျန်ရစ်သည်ဟူသော မှတ်တမ်းသည် အမှန်တကယ် အရေအတွက်ကို ကန့်သတ်ခြင်းထက်၊ စကြဝဠာနှင့် နတ်၊ နဂါး၊ လူ့ဘုံ အစရှိသော ပထဝီဝင်နယ်ပယ်အသီးသီး၌ ဗုဒ္ဓ၏ သာသနာတော် ပြန့်နှံ့တည်ရှိနေမှုကို တင်စားဖော်ပြခြင်းဖြစ်ကြောင်း ရှင်းလင်းထားပါသည်။⁷²

ဤအချက်များကို ထောက်ရှုခြင်းအားဖြင့် ရိုးရာစာပေဆိုင်ရာ သုတေသန များသည် ဓာတ်တော်များ၏ ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ အရေအတွက်နှင့် ပျံ့နှံ့မှုထက်၊ ယင်းတို့၏ ဘာသာရေးလုပ်ငန်းဆောင်တာနှင့် ကိုးကွယ်ယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ အတွေးအခေါ်များကိုသာ အဓိကထား လေ့လာထားကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။

2.3.2 Studies on Archaeological and Museum Discoveries

ဒုတိယအုပ်စု (Archaeologists and Art Historians):

ဒုတိယအုပ်စုမှာ မျက်မှောက်ခေတ် မြေပြင်တူးဖော်မှုများနှင့် ကမ္ပည်းကျောက်စာ များအပေါ် အခြေခံထားသော ပညာရှင်များ ဖြစ်ကြပါသည်။ Michael Willis, John Marshall နှင့် Charles Masson အစရှိသော ရှေးဟောင်းသုတေသီများ၏ လေ့လာချက်

⁷¹ Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 89.

⁷² John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 45.

များက ပထမအုပ်စု၏ ကျမ်းဂန်လာ ကန့်သတ်ချက်နှင့် လုံးဝကွဲလွဲနေသော သမိုင်းဝင် ဖြစ်ရပ်မှန်များကို ဖော်ထုတ်ပြသနိုင်ခဲ့ပါသည်။⁷³ ၎င်းတို့သည် အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်း သုတေသနဌာန (ASI) ၏ တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် ဥရောပပြတိုက်ကြီးမျှ တားရှိ အထောက်အထားများ (ဥပမာ - ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒ စေတီများမှ ထွက်ပေါ်လာသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များ) ကို အခြေခံလျက်၊ သွားတော်နှင့် အံတော်များသည် "၄ ဆူ" ထက်မက အာရှတိုက်တစ်ခွင်၌ ကျယ်ပြန့်စွာ ပျံ့နှံ့ တည်ရှိနေကြောင်း သိပ္ပံနည်းကျ အခိုင်အမာ သက်သေပြခဲ့ကြပါသည်။ ဤအုပ်စုသည် ဓာတ်တော်များ၏ ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ ပျံ့နှံ့မှုကို တိကျစွာ ပြသနိုင်သော်လည်း၊ ယင်းဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ နက်ရှိုင်းလှသည့် သဒ္ဓါတရားနှင့် ဘာသာရေး ခံစားချက်များကိုမူ ထည့်သွင်းစဉ်းစားနိုင်ခြင်း မရှိကြောင်း သုံးသပ်တွေ့ရှိရပါသည်။

ဒုတိယအုပ်စုမှာ မျက်မှောက်ခေတ် မြေပြင်တူးဖော်မှုများနှင့် ကမ္ပည်းကျောက်စာ များအပေါ် အခြေခံထားသော ပညာရှင်များ ဖြစ်ကြပါသည်။ Michael Willis, John Marshall နှင့် Charles Masson အစရှိသော ရှေးဟောင်းသုတေသီများ၏ လေ့လာချက် များက ပထမအုပ်စု၏ ကျမ်းဂန်လာ ကန့်သတ်ချက်နှင့် လုံးဝကွဲလွဲနေသော သမိုင်းဝင် ဖြစ်ရပ်မှန်များကို ဖော်ထုတ်ပြသနိုင်ခဲ့ပါသည်။⁷⁴ ၎င်းတို့သည် အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်း သုတေသနဌာန (ASI) ၏ တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် ဥရောပ ပြတိုက်ကြီးများရှိ အထောက်အထားများ (ဥပမာ - ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒ စေတီများမှ ထွက်ပေါ်လာသော

⁷³ Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 22-25; John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 112-115.

ဓာတ်တော်ကြုတ်များ) ကို အခြေခံလျက်၊ သွားတော်နှင့် အံတော်များသည် "၄ ဆူ" ထက်မက အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်း၌ ကျယ်ပြန့်စွာပျံ့နှံ့ တည်ရှိနေကြောင်း သိပ္ပံနည်းကျ အခိုင်အမာ သက်သေပြခဲ့ကြပါသည်။

ဤအုပ်စုသည် ဓာတ်တော်များ၏ ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ ပျံ့နှံ့မှုကို တိကျစွာ ပြသနိုင်သော်လည်း၊ ယင်းဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ နက်ရှိုင်းလှသည့် သဒ္ဓါတရားနှင့် ဘာသာရေး ခံစားချက်များကိုမူ ထည့်သွင်းစဉ်းစားနိုင်ခြင်း မရှိကြောင်း သုံးသပ်တွေ့ရှိရပါသည်။ အခြားတစ်ဖက်တွင် ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များသည် ဓာတ်တော်များကို သမိုင်းကြောင်းဆိုင်ရာ ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းများ (Physical Objects) အဖြစ်သာ အဓိကထား လေ့လာကြသည်။ Elizabeth Errington ၏ ဂန္ဓာရဒေသရှိ ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် ဌာပနာတိုက်များဆိုင်ရာ လေ့လာချက်အရ၊ ရှေးဟောင်းသေတ္တာ များအတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော သွားတော်ပုံသဏ္ဌာန် ဓာတ်တော်များသည် ကျမ်းဂန်လာ လေးဆူထက် အရေအတွက်အားဖြင့် ပိုမိုများပြားနေကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။⁷⁵ Kurt Behrendt ကလည်း ၎င်း၏ *The Buddhist Architecture of Gandhara* ကျမ်းတွင် ရှေးဟောင်းစေတီများ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများကို ကိုးကား၍ ဓာတ်တော်ပြန့်နှံ့မှုသည် အာသောကမင်းကြီး၏ ဓာတ်တော်ဖြန့်ဝေမှု မူဝါဒအပေါ်တွင် များစွာ မူတည်နေကြောင်း တင်ပြခဲ့သည်။⁷⁶

⁷⁵Elizabeth Errington, *The Charles Masson Archive: British Museum Research Publication*, (London: British Museum Press, 2017), 45.

⁷⁶Kurt Behrendt, *The Buddhist Architecture of Gandhara*, (Leiden: Brill, 2004), 88.

Michael Willis ၏ ပြတိုက်စုဆောင်းမှုဆိုင်ရာ သုတေသနများတွင်လည်း ဗြိတိသျှပြတိုက်ရှိ ဓာတ်တော်များသည် သိပ္ပံနည်းကျ ခွဲမ်းစိတ်မှုအရ ဒေသအသီးသီးမှ ကွဲပြားသော ကာလများ၌ တည်ရှိခဲ့ကြောင်း သက်သေပြခဲ့သဖြင့် ၎င်းတို့သည် ကျမ်းဂန်လာ ရိုးရာမှတ်တမ်းများနှင့် ကွဲလွဲမှုအချို့ရှိနေသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။⁷⁷

ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များနှင့် အနုပညာသမိုင်းပညာရှင်များ (ဥပမာ- Sir John Marshall, Alexander Cunningham, Kurt A. Behrendt, David Jongeward) ဖြစ်ကြသည်။ ၎င်းတို့သည် ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်၊ ဟဒ္ဒ အစရှိသော စေတီတော်ကြီးများကို မြေပြင်တူးဖော်လေ့လာကာ၊ ဓာတ်တော်ကြုတ်များ၊ ကမ္ပည်းစာများနှင့် တည်ဆောက်မှု ဗိသုကာပုံစံများကို ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ သမိုင်းအထောက်အထား (Historical Artifacts) များအနေဖြင့် သီးသန့်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခဲ့ကြသည်။⁷⁸ သို့သော် ၎င်းတို့၏ သုတေသနများသည် ထိုရုပ်ဝတ္ထုများ၏ နောက်ကွယ်ရှိ ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ နက်နဲသော ဝိညာဉ်ရေးရာ အဆုံးအမများကို ချိတ်ဆက်ရှင်းလင်းရန် အားနည်းလေ့ရှိသည်။

ရိုးရာစာပေများ၏ အရေအတွက် ကန့်သတ်ချက်များနှင့် ဆန့်ကျင်ဘက်အားဖြင့်၊ ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များက ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် ရှေးခေတ်အာရှတိုက်တစ်ခွင်၌ များပြားကျယ်ပြန့်စွာ တည်ရှိပျံ့နှံ့နေကြောင်းကို လက်တွေ့ ကျကျဖော်ထုတ်ပြသနေပါသည်။ ခေတ်သစ် သမိုင်းပညာရှင်များနှင့် ရှေးဟောင်း သုတေသီများသည် ကမ္ပည်းကျောက်စာများ၊ ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် ကိုလိုနီခေတ်

⁷⁷Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 25.

⁷⁸Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

ပြတိုက်မှတ်တမ်းများကို အခြေခံ၍ ဤရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများကို လေ့လာခဲ့ကြပါသည်။ သာဓကအားဖြင့် ဂျွန်မာရှယ် (John Marshall) ဦးဆောင်သော အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ တက္ကသိုလ်လာဒေသ တူးဖော်မှုများနှင့် ချားလ်စ်မေဆန် (Charles Masson) ၏ ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒဒေသ တူးဖော်မှုများတွင် သွားတော်နှင့် အရိုးဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဓာတ်တော်ကြုတ်ပေါင်းများစွာကို တိကျသော သမိုင်းအထောက်အထားများ၊ ခရီးရှုသီ ကမ္ပည်းစာများနှင့်တကွ ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ပါသည်။⁷⁹ ထို့အပြင် မိုက်ကယ်ဝီလီစ် (Michael Willis) က ဤဓာတ်တော်ကြုတ်များသည် သာမန်ကိုးကွယ်မှု သက်သက်မဟုတ်ဘဲ၊ ရှေးခေတ်အိန္ဒိယ လူမှုအဖွဲ့အစည်းများအတွင်း နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေးအာဏာကို ပေါင်းစပ်ပေးသော အရေးပါသည့် သင်္ကေတများဖြစ်ကြောင်း ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ ထားပါသည်။⁸⁰

သို့ဖြစ်၍ ဤမျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန လေ့လာချက်များသည် ဓာတ်တော်မွေတော် ပျံ့နှံ့မှုဟူသည် စာပေကျမ်းဂန်များ၌ ဖော်ပြထားသည်ထက် များစွာပိုမိုကျယ်ပြန့်ပြီး ရှုပ်ထွေးနက်နဲသော သမိုင်းဝင်ဖြစ်စဉ်ကြီးတစ်ခု ဖြစ်ကြောင်း ခိုင်လုံစွာ သက်သေပြနေပါသည်။

⁷⁹ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 234.

⁸⁰ Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 56.

2.3.3 အယူအဆကွဲလွဲမှုများအပေါ်ဝေဖန်ပေါင်းစပ်ခြင်း (Critical Debate and Synthesis)

အထက်ပါ အုပ်စုနှစ်ခုကို နှိုင်းယှဉ်ကြည့်ပါက၊ ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ဗဟိုချက်ဖြစ်ကြောင်းကို နှစ်ဖက်စလုံးက (တူညီစွာ) လက်ခံကြပါသည်။ သို့သော် ကွဲလွဲချက် (Debate) မှာ စာပေပညာရှင်များက "အရေအတွက် ကန့်သတ်ခြင်း (Limitation of numbers)" ဖြင့် ဓာတ်တော်များကို မြင့်မြတ်အောင် ပုံဖော်ကြပြီး၊ ရှေးဟောင်းသုတေသီများက "အများအပြား ပျံ့နှံ့နေခြင်း (Multiplicity of relics)" ဖြင့် သမိုင်းခြေရာကို သက်သေပြကြခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ ဤကွဲလွဲမှုကို "တစ်ခုမှန်လျှင် တစ်ခုမှားရမည်" ဟူသော အစွန်းရောက်အမြင်ဖြင့် မချဉ်းကပ်ဘဲ၊ ကျမ်းဂန်လာ ၄ ဆူသည် ပင်မမူလဓာတ်တော်များ (Primary original relics) အဖြစ် သဒ္ဓါတရားကို မွေးဖွားပေးပြီး၊ ပြတိုက်နှင့် တူးဖော်မှုများမှ တွေ့ရသော အခြားသွားတော်/အံတော်များသည် သာသနာပြုလုပ်ငန်းစဉ်များအရ ပွားများပျံ့နှံ့သွားသော အမွေအနှစ်များ (Extensions of material culture) အဖြစ် ရှုမြင်ပါက ဤရှုထောင့်နှစ်ရပ်ကို ပြီးပြည့်စုံစွာ ပေါင်းစပ်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

2.4 သုတေသန ကွက်လပ် (Identification of the Research Gap)

အထက်ဖော်ပြပါ လေ့လာသုံးသပ်ချက်များအရ လက်ရှိသုတေသနနယ်ပယ်တွင် အလွန်ထင်ရှားသော လစ်ဟာချက် (Explicit Research Gap) တစ်ခု ရှိနေကြောင်း ပေါ်လွင်ပါသည်။ လက်ရှိအချိန်အထိ အနောက်တိုင်း ပညာရှင်များသည် ဓာတ်တော်များကို

ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်း သက်သက်အဖြစ်သာ (Secular archaeology) အလွန်အကျွံ အာရုံစိုက်လေ့လာကြပြီး၊ မြန်မာနိုင်ငံမှ ရိုးရာပညာရှင်များကလည်း "စွယ်တော်လေးဆူ" ဟူသော ကျမ်းဂန်လာ ကန့်သတ်ချက်အတွင်း၌သာ ရပ်တည်ကာ အသစ်တူးဖော် တွေ့ရှိလာသော ရှေးဟောင်းအထောက်အထားများကို လစ်လျူရှုလေ့ ရှိကြပါသည်။

လက်ရှိ ဆက်စပ်စာပေများကို ပြန်လည်သုံးသပ်ချက်အရ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ကွက်လပ်ကြီးတစ်ခု ရှိနေသည်ကို ထင်ရှားစွာ တွေ့မြင်နိုင်သည်။ အနောက်တိုင်း ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များသည် ဓာတ်တော်များကို ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းဆိုင်ရာ သမိုင်းကြောင်း (Physical History) အဖြစ်သာ ပြင်းပြင်းထန်ထန် အာရုံစိုက်ကြ သော်လည်း၊ ယင်းဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသည့် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သဒ္ဓါတရားနှင့် ကျမ်းဂန်လာ အယူအဆများကို လျစ်လျူရှုလေ့ရှိသည်။

မြန်မာနိုင်ငံအပါအဝင် ထေရဝါဒနိုင်ငံများရှိ ရိုးရာဗုဒ္ဓဘာသာ သုတေသီများသည် စွယ်တော် ၄ ဆူ အယူအဆအပေါ်၌သာ အဓိကရပ်တည် လေ့လာကြပြီး၊ နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသီများကလည်း ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများကိုသာ သီးသန့် မှတ်တမ်းတင်ကြသည်။ ထို့ကြောင့် ဤခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းတူးဖော်မှုများနှင့် ပြတိုက်မှတ်တမ်းများကို ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုများနှင့် **"ဆန့်ကျင်ဘက်များ (Contradictions) အဖြစ် မဟုတ်ဘဲ၊ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှုများ (Mutual Complementarity) အဖြစ်"** ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ ယှဉ်တွဲပေါင်းစပ်ထားသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ သုတေသနကျမ်း (အထူးသဖြင့် မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားသည့် ပါရဂူအဆင့်ကျမ်း) မှာ လုံးဝမရှိသလောက် ကွက်လပ်ဖြစ်နေပါသည်။ အလားတူပင် ထေရဝါဒ ရိုးရာပညာရှင်

များသည်လည်း ကျမ်းဂန်လာ "သွားတော်လေးဆူ" ဆိုသည့် အကန့်အသတ်အပေါ်တွင်သာ ခိုင်မာစွာ ရပ်တည်လျက်ရှိပြီး၊ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော သမိုင်းဝင် အထောက်အထား အသစ်များကို ဘာသာရေးရှုထောင့်မှ ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်း၍ ရှင်းလင်းတင်ပြနိုင်ခြင်း မရှိသေးသည်ကို တွေ့ရသည်။

ထို့ကြောင့် ဤသုတေသနသည် အဆိုပါ ရှုထောင့်နှစ်ရပ်အကြားရှိ ကွာဟချက်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးရန် ရည်ရွယ်သည်။ အထူးသဖြင့် မြန်မာပညာရပ်ဆိုင်ရာ လောကတွင် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များကို ထေရဝါဒ အယူအဆများနှင့် စနစ်တကျ ပေါင်းစပ်ခွဲမ်းစိတ်ထားသည့် အရည်အသွေးမြင့် သုတေသန (Qualitative Research) များမှာ အလွန်ပင် ရှားပါးလျက်ရှိသည်။ ဤကျမ်းသည် ဖြစ်ရပ်လေ့လာမှုနည်းလမ်း (Multiple-Case Study) ကို အသုံးပြု၍ ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ သွားတော်များနှင့် ပြတိုက်များရှိ အထောက်အထားများအကြား "အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု" (Complementarity) ကို ဖော်ထုတ်သွားမည် ဖြစ်သဖြင့် လက်ရှိ သုတေသနလောက၏ လိုအပ်ချက်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးမည့် သုတေသနတစ်ခု ဖြစ်လာမည် ဖြစ်ပါသည်။

ဤသုတေသနကျမ်းသည် ထိုကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းရန်အတွက် ASI နှင့် ပြတိုက်ကြီးများ၏ အထောက်အထားများကို အခြေခံကာ၊ ထေရဝါဒရှုထောင့်မှ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှု (Complexity of Buddhist Material Culture) ကို ဟန်ချက်ညီညီ ဖော်ထုတ်တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

အထက်ဖော်ပြပါ ရိုးရာကျမ်းဂန်ဆိုင်ရာ လေ့လာချက်များနှင့် ရှေးဟောင်း သုတေသန လေ့လာချက် နှစ်ရပ်စလုံးတွင် အားကောင်းသော သုတေသနရလဒ်များ

အသီးသီးရှိကြသော်လည်း၊ ဤရှုထောင့်နှစ်ခုကို ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်ထားသည့် လေ့လာမှုများမှာ ကြီးမားစွာ လစ်ဟာလျက်ရှိနေသေးကြောင်း တွေ့ရပါသည်။ အနောက်တိုင်း ပညာရှင်များနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသီများသည် ဓာတ်တော်များ၏ ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများနှင့် သမိုင်းဝင် တည်ရှိမှု (Physical Reality) ကိုသာ အလေးပေး လေ့လာကြပြီး ရိုးရာယုံကြည်မှု၏ နက်နဲသော သဒ္ဒါတရားကို ထည့်သွင်းစဉ်းစားလေ့ မရှိကြပေ။ အခြားတစ်ဖက်တွင်လည်း မြန်မာနိုင်ငံရှိ ထေရဝါဒ ရိုးရာပညာရှင်များက မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော် ၄ ဆူသာ ရှိသည်ဟူသော ကျမ်းဂန်လာ ကန့်သတ်ချက်ကိုသာ အဓိကထားကာ၊ အသစ်တူးဖော်တွေ့ရှိလာသည့် တိကျခိုင်လုံသော ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများကို တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးရန် အားနည်းနေ သေးသည်ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

ထို့ကြောင့် ဤသုတေသနနယ်ပယ်တွင် သိသာထင်ရှားသော "သုတေသန ကွက်လပ် (Research Gap)" တစ်ခု ရှိနေပါသည်။ မျက်မှောက်ခေတ် ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ASI မှတ်တမ်းများပါ အထောက်အထားသစ်များကို ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုများနှင့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ (Objectively) ပေါင်းစပ်လေ့လာထားသည့် မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားထားသော အရည်အသွေးပြ (Qualitative) သုတေသနကျမ်းများ မရှိသလောက် ရှားပါးလျက်ရှိပါသည်။ ဤကျမ်းသည် ယင်းကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းရန်အတွက် "Multiple-Case Study" ချဉ်းကပ်မှုနှင့် "ဟိရိ-ဩတ္တပ္ပ (Hiri-Ottappa)" တည်းဟူသော သုတေသနကျင့်ဝတ်ကို အခြေခံကာ၊ သိပ္ပံနည်းကျ

အထောက်အထားများနှင့် ရိုးရာယုံကြည်မှုတို့အကြား ပြီးပြည့်စုံသော ပေါင်းကူးတံတား တစ်ရပ် တည်ဆောက်ပေးနိုင်ရန် ရည်ရွယ်ပါသည်။

ထို့ကြောင့် ဤသို့ကွဲလွဲနေသော အစွန်းနှစ်ပါးဖြစ်သည့် "ရိုးရာယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ သဒ္ဒါတရား" နှင့် "မျက်မှောက်ခေတ် ပြတိုက်/ရှေးဟောင်း တွေ့ရှိချက်များ" အကြားကို တံတားထိုးပေးနိုင်မည့် Qualitative နည်းစနစ်ကျသော မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားသည့် ပါရဂူဘွဲ့အဆင့် သုတေသနကျမ်းမှာ လုံးဝ မရှိသေးပါ။ ယခုသုတေသနသည် ထိုပညာရပ် ဆိုင်ရာ ကွက်လပ်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးရန်နှင့် ဟိရီဩတ္တပ္ပ (Hiri-Ottappa) ချဉ်းကပ်မှုဖြင့် သဒ္ဒါတရားကိုလည်း မထိခိုက်၊ မြေပြင်သမိုင်းမှန်ကိုလည်း မပယ်ဖျက်ဘဲ Multiple-Case Study ပုံစံဖြင့် ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်ပေးရန် အထူးရည်ရွယ်ပါသည်။

2.5 အခန်း ၂ နိဂုံး (Conclusion of Chapter II)

ဤအခန်း (၂) တွင် တင်ပြခဲ့သော စာပေလေ့လာသုံးသပ်ချက်များအရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များ၊ အထူးသဖြင့် သွားတော်ဓာတ်တော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒကျမ်းဂန်လာ အယူအဆများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်း သုတေသနဆိုင်ရာ အထောက်အထားများသည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု အားဖြည့်ပေးနိုင်သည့် ရှုထောင့်များ အသီးသီးရှိကြကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။

ဤအခန်း (၂) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ သုတေသနပြုလုပ်ရန် လိုအပ်သော အခြေခံ သီအိုရီများကို စနစ်တကျ ဖွင့်ဆိုနိုင်ခဲ့ပါသည်။ ထေရဝါဒ ဓာတ်တော်သီအိုရီအရ စွယ်တော်များကို အမြင့်မြတ်ဆုံးသော

သီအိုရီကဓာတ်အဖြစ် ပုံဖော်ထားသကဲ့သို့၊ ပြတိုက်ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု သီအိုရီကလည်း ၎င်းတို့ကို သမိုင်းဝင်အထောက်အထားအဖြစ် တန်ဖိုးထားကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။ ထို့အပြင် ယခင်သုတေသနများကို အကြောင်းအရာအလိုက် ပေါင်းစပ် သုံးသပ်ရာတွင် ရိုးရာစာပေနှင့် ရှေးဟောင်းအထောက်အထားများအကြား ကွဲလွဲနေသော သုတေသနလစ်ဟာချက် (Research Gap) ကိုလည်း ထင်ရှားစွာ ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့ပါသည်။

အပိုင်း (၂.၂) တွင် တည်ဆောက်ခဲ့သော သဘောတရားရေးရာ မူဘောင်များအရ ကျမ်းဂန်လာ "သွားတော်လေးဆူ" အယူအဆနှင့် သိပ္ပံနည်းကျ ရှေးဟောင်း သုတေသနဆိုင်ရာ ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်း ပြန့်နှံ့မှုအကြားရှိ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို ဖော်ထုတ် နိုင်ခဲ့သည်။

ထို့ပြင် အပိုင်း (၂.၃) ရှိ ဆက်စပ်သုတေသနများအား ခွဲမ်းစိတ်မှုအရ John S. Strong နှင့် Kevin Trainor ကဲ့သို့သော ပညာရှင်များက ဘာသာရေးသဒ္ဒါတရားနှင့် သင်္ကေတပုံဖော်မှုကို အလေးထားကြသော်လည်း၊ Elizabeth Errington နှင့် Michael Willis ကဲ့သို့သော ပညာရှင်များက ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းဆိုင်ရာ သမိုင်းကြောင်းနှင့် သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုများကိုသာ ပိုမိုဦးစားပေးကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။

အပိုင်း (၂.၄) တွင် ဖော်ထုတ်ခဲ့သည့် သုတေသနကွက်လပ် (Research Gap) အရ လက်ရှိ ပညာရပ်နယ်ပယ်၌ အဆိုပါ ယုံကြည်မှုနှင့် လက်တွေ့အထောက်အထား ရှုထောင့်နှစ်ခုကို ဘက်လိုက်မှုကင်းစွာ အပြန်အလှန် ပေါင်းစပ်ညှိနှိုင်းပေးနိုင်မည့် မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားထားသော အရည်အသွေးမြင့် သုတေသနများ လိုအပ် လျက်ရှိသည်မှာ ထင်ရှားသည်။ ဤအခန်းတွင် စနစ်တကျ ပြုစုခဲ့သော သီအိုရီ

မူဘောင်များနှင့် စာပေပြန်လည်သုံးသပ်ချက်များသည် ဤသုတေသန၏ အဓိက မေးခွန်းများကို ဖြေဆိုနိုင်ရန်နှင့် ဓာတ်တော်များ၏ ရှုပ်ထွေးသော သမိုင်းကြောင်းကို နားလည်စေရန် ခိုင်မာသော အခြေခံအုတ်မြစ်ကို ပံ့ပိုးပေးခဲ့သည်။ ဤကဲ့သို့ စာပေနှင့် သီအိုရီပိုင်းဆိုင်ရာ အခြေခံများ ပြီးမြောက်ပြီးနောက်၊ ဤသုတေသနကို လက်တွေ့ နယ်ပယ်၌ မည်သို့သော နည်းနာနိဿယများဖြင့် စနစ်တကျ ဆောင်ရွက်သွားမည်ဟူသော "သုတေသနနည်းစနစ်" (Research Methodology) အကြောင်းကို အခန်း (၃) တွင် အသေးစိတ် ဆက်လက်တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

ဤအခန်း (၂) တွင် လေ့လာခဲ့သော ကွဲလွဲမှုများနှင့် သီအိုရီများကို လက်တွေ့မြေပြင်တွင် မည်သို့သော Qualitative နည်းစနစ်များသုံး၍ အချက် အလက်ကောက်ယူ သုံးသပ်မည်ဆိုသည်ကို အခန်း (၃) တွင် ဆက်လက် လေ့လာကြပါကုန်စို့။

Chapter III

သုတေသနနည်းစနစ် (RESEARCH METHODOLOGY)

3.1 အခန်းနိဒါန်း (Introduction)

ဤအခန်းသည် သုတေသနကျမ်းတစ်စောင်၏ အသက်သွေးကြောဖြစ်သော အချက်အလက်များ ရှာဖွေစုဆောင်းခြင်း၊ ရွေးချယ်ခြင်းနှင့် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း လုပ်ငန်းစဉ်များတွင် အသုံးပြုမည့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ နည်းစနစ်များကို အသေးစိတ် ရှင်းလင်းတင်ပြမည့် အခန်းဖြစ်သည်။ ဤသုတေသန၏ အဓိကရည်ရွယ်ချက်မှာ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများ (Traditional Theravada Narratives) နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများ (Modern Archaeological Evidence) အကြားရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို ဖော်ထုတ်ရန် ဖြစ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် သိပ္ပံနည်းကျဝါဒသို့ ဘက်လိုက်ခြင်း (Methodological Positivism) နှင့် အမျိုးအစား ခွဲခြားမှု မှားယွင်းခြင်း (Category Error) တို့ကို ရှောင်ရှားနိုင်ရန်အတွက် စနစ်ကျသော သုတေသန ဒီဇိုင်းနှင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်း နည်းစနစ် (Triangulation) များကို အသုံးပြုထားပါသည်။

ဤသုတေသနသည် John W. Creswell (2012) ၏ အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ သုတေသန မူဘောင်ကို အခြေခံထားပြီး "Multiple-Case Study Design" ကို အသုံးပြုထားပါသည်။ သုတေသန၏ နယ်နိမိတ် (Scope) ကို တိကျစွာ သတ်မှတ်ရန်နှင့်

အခန်း (၄) ရှိ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမှုများနှင့် ကိုက်ညီစေရန်အတွက် အောက်ပါ ဒေသကြီး (၃) ခုကို "Cases" များအဖြစ် သတ်မှတ်လေ့လာပါသည်-

Case 1: တက္ကသီလာဒေသ (Taxila Region):

ဓမ္မရာဇိက (Dharmarajika) စေတီတော်နှင့် ပတ်ဝန်းကျင်ရှိ ရှေးဟောင်း နေရာများမှ တွေ့ရှိရသော သွားတော်ဓာတ်တော်ဆိုင်ရာ အထောက်အထားများ။

Case 2: အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် ဂန္ဓာရဒေသ (Afghanistan & Gandhara Region):

ဗိမရန် (Bimaran)၊ ဟဒ္ဒ (Hadda)၊ ဝါဒပ် (Wardak) နှင့် နာဂရဟာရ ဒေသရှိ ရှေးဟောင်းစေတီတော်များမှ ဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့် ကမ္ပည်းစာများ။

Case 3: အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းနှင့် သီရိလင်္ကာဒေသ (South India & Sri Lanka Region):

နာဂရနက္ကုန်းဒါး (Nagarjunakonda)၊ အမရဝတီ (Amaravati) နှင့် ကန်ဒီ (Kandy) မြို့ရှိ သွားတော်ဓာတ်တော်ဆိုင်ရာ သမိုင်းဝင် အထောက်အထားများ။

3.2 သုတေသနပုံစံနှင့် ဒီဇိုင်း (Research Design)

ဤသုတေသနသည် အရည်အသွေးပြ မှတ်တမ်းစာရွက်စာတမ်း သုတေသန (Qualitative Documentary Research) ဒီဇိုင်းကို အသုံးပြုထားပြီး၊ John W. Creswell ၏ မူဘောင်ပေါ်တွင် အခြေခံကာ အမှုတွဲအများအပြားကို လေ့လာသည့် (Multiple-Case Study) ချဉ်းကပ်မှုပုံစံကို စနစ်တကျ ကျင့်သုံးထားပါသည်။ Qualitative သုတေသနဒီဇိုင်းသည် ကိန်းဂဏန်းများဖြင့် တိုင်းတာ၍မရသော လူသားတို့၏ ယုံကြည်မှု၊

ရိုးရာအစဉ်အလာနှင့် ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုများ၏ နက်နဲသော အဓိပ္ပာယ်များကို ဖော်ထုတ်ရာတွင် အလွန်ထိရောက်သော နည်းစနစ်ဖြစ်ပါသည်။ ဤဒီဇိုင်းကို ရှေးချယ်ရခြင်း၏ အဓိကအကြောင်းရင်းမှာ သမိုင်းဝင် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် ဖော်ပြထားသော ဘာသာရေးပိုင်းဆိုင်ရာ ကန့်သတ်ချက်များ (ဥပမာ- စွယ်တော်လေးဆူ) နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အချက်အလက်များ (ဥပမာ- နေရာအနှံ့အပြားမှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်များ) အကြားရှိ ရှုပ်ထွေးသော သဘောတရားများကို ကိန်းဂဏန်းသက်သက်ဖြင့် ဖြေရှင်း၍မရနိုင်သောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။

Creswell ၏ လမ်းညွှန်ချက်အရ သုတေသီသည် သမိုင်းဝင်ဖြစ်ရပ်တစ်ခု သို့မဟုတ် အကြောင်းအရာတစ်ခုကို ရှုထောင့်ပေါင်းစုံမှ အသေးစိတ် လေ့လာဆန်းစစ်ကာ အမှန်တရားကို ရှာဖွေလိုပါက Multiple-Case Study ဒီဇိုင်းကို မဖြစ်မနေ အသုံးပြုရမည် ဖြစ်ပါသည်။⁸¹ သုတေသီအနေဖြင့် ဤအမှုတွဲလေ့လာမှု (Case Study) များအဖြစ် ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်၊ ဟဒ္ဒ အစရှိသော သီးခြားစေတီတော် တစ်ဆူချင်းစီ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန အစီရင်ခံစာများကို သီးခြား Case တစ်ခုစီအဖြစ် သတ်မှတ် လေ့လာသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။ သို့ဖြစ်ရာ ဤဒီဇိုင်းသည် ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ အထောက်အထားများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းတူးဖော်မှုဆိုင်ရာ ရုပ်ဝတ္ထု အထောက်အထားများ၏ ပွတ်တိုက်မှုများကို ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ (Objectively) နှိုင်းယှဉ် လေ့လာကာ၊ ဟိရီဩတ္တပ္ပ (Hiri-Ottappa) ချဉ်းကပ်မှုဖြင့် ပြီးပြည့်စုံသော ပေါင်းစပ်

⁸¹ John W. Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, (Boston: Pearson, 2012), 465-466.

သုံးသပ်ချက် (Synthesis) တစ်ခုကို ထုတ်ဖော်နိုင်ရန်အတွက် အခိုင်မာဆုံးနှင့် အသင့် လျော်ဆုံးသော သုတေသနပုံစံ ဖြစ်ပါသည်။

ဤသုတေသနသည် လူပုဂ္ဂိုလ်များအား တွေ့ဆုံမေးမြန်းခြင်း (Interviews) သို့မဟုတ် ကိန်းဂဏန်း အချက်အလက်များ ကောက်ယူခြင်း (Quantitative Survey) ကို အသုံးမပြုဘဲ၊ စာပေမှတ်တမ်းများနှင့် ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများကိုသာ အခြေခံသော **အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ သမိုင်းမှတ်တမ်း သုတေသန (Qualitative Documentary Research)** အမျိုးအစား ဖြစ်ပါသည်။

နာမည်ကျော် သုတေသနပညာရှင် John W. Creswell ၏ အဆိုအရ၊ ဤကဲ့သို့ ရှုပ်ထွေးနက်နဲသော သမိုင်းနှင့် ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ ဖြစ်စဉ်များကို လေ့လာရာတွင် အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ သုတေသနပုံစံသည် အသင့်တော်ဆုံး ဖြစ်သည်။⁸² ထို့အပြင် ဤကျမ်းသည် နေရာဒေသ တစ်ခုတည်းကိုသာ လေ့လာခြင်းမဟုတ်ဘဲ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၊ ပါကစ္စတန်၊ အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် သီရိလင်္ကာ အစရှိသော ဒေသအသီးသီးရှိ ရှေးဟောင်းစေတီများကို နှိုင်းယှဉ်လေ့လာမည် ဖြစ်သောကြောင့် **ဖြစ်ရပ် လေ့လာမှုပေါင်းစုံ ပါဝင်သော သုတေသနပုံစံ (Multiple-Case Study Design)** ကို အသုံးပြုထားပါသည်။ သုတေသီ Robert K. Yin က ဤ Multiple-Case Study ပုံစံသည် သမိုင်းဆိုင်ရာ

⁸² Creswell, John W., and J. David Creswell. *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. 5th ed., SAGE Publications, 2018, pp. 185-189.

အထောက်အထားများကို ဘက်ပေါင်းစုံမှ ချဉ်းကပ်၍ ယုံကြည်စိတ်ချရမှု (Validity and Reliability) ကို ပိုမိုမြင့်မားစေကြောင်း အတည်ပြုထားပါသည်။⁸³

ဤသုတေသနသည် John W. Creswell (2012) ၏ အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ သုတေသန မူဘောင်ကို အခြေခံထားပြီး "Multiple-Case Study Design" ကို အသုံးပြုထားပါသည်။ သုတေသန၏ နယ်နိမိတ် (Scope) ကို တိကျစွာ သတ်မှတ်ရန်အတွက် အောက်ပါ ဒေသ (၃) ခုရှိ သွားတော်ဓာတ်တော်နှင့် သက်ဆိုင်သော ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများကို "Cases" များအဖြစ် သတ်မှတ်လေ့လာပါသည်-

Case 1: တက္ကသီလာဒေသ (Taxila Region) ရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်နှင့် ဒန္တာကမ္ပည်းစာပါ ဓာတ်တော်ကြွတ်။

Case 2: ဂျလာလာဘတ်ဒေသ (Jalalabad/Bimaran) ရှိ ဗိမရန်စေတီတော်နှင့် ရွှေကြွတ်တော်။

Case 3: ဟဒ္ဒဒေသ (Hadda Region) ရှိ ရှေးဟောင်းစေတီတော်များမှ သွားတော်ပုံသဏ္ဌာန် ဓာတ်တော်များ။

ဤကဲ့သို့ Case အလိုက် ခွဲခြားခြင်းဖြင့် ဒေသတစ်ခုချင်းစီ၏ သမိုင်းကြောင်း၊ ကျောက်စာအထောက်အထားနှင့် ပါဠိတော်လာ မှတ်တမ်းများကို "Pattern Matching" နည်းစနစ်ဖြင့် အပြန်အလှန် နှိုင်းယှဉ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာနိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

⁸³ Yin, Robert K. *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. 6th ed., SAGE Publications, 2018, pp. 45-50.

3.3 အချက်အလက် ကောက်ယူခြင်း နည်းစနစ်များ (Data Collection

Methods)

ဤသုတေသနအတွက် လိုအပ်သော အချက်အလက်များကို ပင်မရင်းမြစ် (Primary Sources) နှင့် ဒုတိယရင်းမြစ် (Secondary Sources) ဟူ၍ အပိုင်းနှစ်ပိုင်းခွဲကာ၊ သီးခြားကွဲပြားနေသော ပညာရပ်နယ်ပယ် (၃) ခုမှ စနစ်တကျ ကောက်ယူစုဆောင်းမည် ဖြစ်သည်။

ဤသုတေသနသည် Documentary Research ဖြစ်သောကြောင့် သုတေသီကိုယ်တိုင် ပြုစုထားသော **"Data Extraction Checklist" (အချက်အလက် ထုတ်ယူမှု စစ်ဆေးလွှာ)** ကို အဓိက ကိရိယာအဖြစ် အသုံးပြုပါသည်။ ယင်း Checklist တွင် အောက်ပါ အချက်အလက်များကို စနစ်တကျ မှတ်တမ်းတင် စုဆောင်းပါသည်-

(၁) **Source Metadata:** ရင်းမြစ်၏ အမည်၊ ခုနှစ်နှင့် ထိန်းသိမ်းထားသော ပြတိုက်/မော်ကွန်းတိုက်။

(၂) **Textual Description:** ပါဠိကျမ်းဂန်များတွင် ဖော်ပြထားသော သွားတော်၏ ဂုဏ်အင်္ဂါရပ်များ။

(၃) **Physical Attributes:** ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုအရ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်ကြုတ်၏ ပစ္စည်းအမျိုးအစားနှင့် ပုံသဏ္ဌာန်။

(၄) **Epigraphical Evidence:** ဓာတ်တော်ကြတ်ပေါ်ရှိ ကမ္မည်းစာနှင့် ဒင်္ဂါးပြားများမှ ဖော်ပြသော သက္ကရာဇ်နှင့် အမည်များ။

3.3.1 ဘာသာရေးနှင့် စာပေမှတ်တမ်းများ (Textual and Religious

Sources)

ပထမအချက်အနေဖြင့် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ၊ ဓာတ်တော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို ဖော်ထုတ်နိုင်ရန် အောက်ပါ ပင်မစာပေရင်းမြစ်များကို အသုံးပြုမည်ဖြစ်သည်-

- **ပါဠိပိဋကတ်တော်များ:** အထူးသဖြင့် ဓာတ်တော်ခွဲဝေမှု (Dhatu-vibhaga) သမိုင်းကြောင်း၏ အဓိက အခြေခံဖြစ်သော ဒီဃနိကာယ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ် (Mahaparinibbana Sutta) နှင့် သက်ဆိုင်ရာ အဋ္ဌကထာများကို လေ့လာမည် ဖြစ်သည်။⁸⁴
- **ရာဇဝင်ကျမ်းများနှင့် မှတ်တမ်းစာပေများ:** သွားတော်မြတ်များ၏ သမိုင်းကို အတိအကျ ဖော်ပြထားသော မဟာဝံသ (Mahavamsa) နှင့် ဒါဌာဝံသ (Dathavamsa) ကဲ့သို့သော သီဟိုဠ်ရာဇဝင်ကျမ်းများကို အခြေခံမည်ဖြစ်သည်။⁸⁵

⁸⁴ Rhys Davids, T. W., and J. Estlin Carpenter (Eds.). *The Dīgha Nikāya (Vol. II)*. London: Pali Text Society, 1903, pp. 164-168.

⁸⁵ Law, Bimala Churn (Trans.). *The Dāthāvamsa (A History of the Tooth-Relic of the Buddha)*. Lahore: Punjab Sanskrit Book Depot, 1925, pp. 10-15.

- **တရုတ်ဘုရားဖူး မှတ်တမ်းများ:** ခရစ်နှစ် ၅ ရာစုနှင့် ၇ ရာစုများတွင် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်သို့ လာရောက်ခဲ့ကြသော ဖာဟီယန် (Faxian) နှင့် ချွေယန်ကျန် (Xuanzang) တို့၏ ကိုယ်တွေ့မှတ်တမ်းများ (Records of the Western World) ကို ပါဝင်လေ့လာမည်ဖြစ်သည်။⁸⁶

3.3.2 ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ကမ္ပည်းစာ အထောက်အထားများ

(Archaeological and Epigraphic Sources)

ဒုတိယအချက်အနေဖြင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထား များအတွက် အောက်ပါ ကမ္ဘာ့အဆင့်မီ ရှေးဟောင်းသုတေသန အစီရင်ခံစာများကို အဓိကထား ကောက်ယူမည်ဖြစ်သည်-

- **အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ အစီရင်ခံစာများ:** Sir John Marshall နှင့် Alexander Cunningham တို့၏ တက္ကသီလာ (Taxila) နှင့် အိန္ဒိယတိုက်ငယ် တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများ။⁸⁷
- **နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းမစ်ရှင်များ၏ မှတ်တမ်းများ:** အီတလီမစ်ရှင် (IsMEO) မှ Domenico Faccenna ၏ ဆွတ်တောင်ကြား (Swat Valley/Butkara)

⁸⁶ **Beal, Samuel.** *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trubner & Co., 1884, pp. 50-55.

⁸⁷ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Vol 1. Cambridge University Press, 1951, pp. 234-238.

တူးဖော်မှုအစီရင်ခံစာများနှင့်၊⁸⁸ ပြင်သစ်မစ်ရှင် (DAFA) မှ Jules Barthoux နှင့် Charles Masson တို့၏ အာဖဂန်နစ္စတန် (Hadda and Bimaran) တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများ။⁸⁹

3.3.3 ပြတိုက်မှတ်တမ်းများနှင့် ခေတ်သစ်လေ့လာချက်များ (Museum Archives and Modern Studies)

တတိယအချက်အနေဖြင့် ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum)၊ ဝိတိုရိယနှင့် အဲလ်ဘတ် ပြတိုက် (V&A)၊ နှင့် ပါရီမြို့ ဂီမတ်ပြတိုက် (Musée Guimet) တို့ရှိ ဓာတ်တော်ကြုတ်များဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းကတ်တလောက် (Museum Catalogs) များနှင့် ကမ္ဘာ့စာ ဘာသာပြန်ဆိုချက်များကို Michael Willis ကဲ့သို့သော ပညာရှင်များ၏ စာတမ်းများမှတစ်ဆင့် စုဆောင်းမည်ဖြစ်သည်။⁹⁰

3.4 သုတေသနနယ်ပယ်နှင့် ဖြစ်ရပ်လေ့လာမှုများ ရွေးချယ်ခြင်း (Scope and Purposive Sampling of Case Studies)

ဤသုတေသနတွင် ပါဝင်မည့် စေတီတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များကို ရွေးချယ်ရာတွင် ကျပန်းရွေးချယ်ခြင်း (Random Sampling) ကို အသုံးမပြုဘဲ၊ သုတေသန

⁸⁸ Faccenna, Domenico. *Reports on the Campaigns 1956-1958 in Swat (Pakistan)*. Rome: IsMEO, 1962, pp. 30-35.

⁸⁹ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. London: British Museum Press, 2017, pp. 88-95.

⁹⁰ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000, pp. 18-22.

မေးခွန်းများကို အကောင်းဆုံး ဖြေဆိုနိုင်မည့် ဖြစ်ရပ်များကိုသာ ရည်ရွယ်ချက်ရှိရှိ ရွေးချယ်ခြင်း (Purposive Sampling) နည်းစနစ်ကို အသုံးပြုထားပါသည်။

ရွေးချယ်ထားသော အဓိက ဖြစ်ရပ်လေ့လာမှုများ (Key Case Studies) မှာ-

သုတေသီသည် အထက်ဖော်ပြပါ Case (၃) ခုအတွင်းရှိ စေတီတော်ပေါင်း (၁၀) ဆူကျော်မှ ရရှိသော အချက်အလက်များကို "Pattern Matching" နည်းလမ်းဖြင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးပါသည်။ ယင်းသို့ စစ်ဆေးရာတွင် ဒေသအလိုက် ကွဲပြားမှုများကို လွှမ်းခြုံနိုင်ရန် အောက်ပါ Triangulation Matrix ကို အခြေခံပါသည်-

Research Cases	Primary Focus (Archaeological Sites)	Analysis Lens
Case 1: Taxila	Dharmarajika, Kalawan, Giri Stupa	Epigraphical & Stratigraphic Analysis
Case 2: Afghanistan & Gandhara	Bimaran, Hadda, Passani, Wardak	Casket Typology & Numismatic Evidence
Case 3: South India & Sri Lanka	Nagarjunakonda, Amaravati, Kandy	Narrative vs. Physical Evidence Alignment

ဤစေတီတော်များကို ရွေးချယ်ရခြင်းမှာ ၎င်းတို့သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုကို ပထဝီဝင်အနေအထားအရ (အိန္ဒိယ မြောက်ပိုင်းမှ တောင်ပိုင်းအထိ) လည်းကောင်း၊ သမိုင်းခေတ်ကာလအရ (ဘီစီ ၃ ရာစုမှ မျက်မှောက်ခေတ်အထိ) လည်းကောင်း အပြည့်စုံဆုံး ကိုယ်စားပြုနိုင်သောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။

3.5 အချက်အလက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း နည်းစနစ်များ (Data Analysis

Methods)

အချက်အလက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရာတွင် Creswell ၏ Coding စနစ်ကို အောက်ပါအတိုင်း အဆင့်မြှင့်တင် အသုံးပြုပါသည်။

3.5.1 Pattern Matching and Triangulation Matrix

သုတေသီသည် ပါဠိကျမ်းဂန်လာ "ယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ ပုံစံ" (Narrative Pattern) နှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနမှ ရရှိသော "လက်တွေ့အထောက်အထား ပုံစံ" (Archaeological Pattern) တို့ကို **Pattern Matching** နည်းလမ်းဖြင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးပါသည်။ ယင်းသို့ စစ်ဆေးရာတွင် အောက်ပါ Triangulation Matrix ဇယားကို အခြေခံပါသည်-

Analysis Lens	Data Source	Key Themes/Codes
Doctrinal Lens	Pali Suttas/Chronicles	သဒ္ဓါတရား၊ ဓမ္မအမွေ၊ သွားတော် ၄ ဆူ။
Empirical Lens	ASI Reports/Museum Archives	ကမ္ပည်းစာ၊ ဒင်္ဂါးပြား၊ တူးဖော်မှုအလွှာ (Stratigraphy)။
Synthesized Lens	Comparative Analysis	သမိုင်းအရှိတရားနှင့် ယုံကြည်မှု ပေါင်းစပ်ခြင်း။

3.5.2 Internal and External Criticism (Validity of Documents)

သုတေသန၏ ခိုင်မာမှု (Validity) အတွက် စာရွက်စာတမ်းများကို နည်းလမ်းနှစ်သွယ်ဖြင့် စစ်ဆေးပါသည်-

(က) External Criticism: အချက်အလက် ရရှိသော ASI အစီရင်ခံစာများနှင့် ပြတိုက်မှတ်တမ်းများ၏ မူရင်းစစ်မှန်မှု၊ ရေးသားသူ ပညာရှင်၏ ကျွမ်းကျင်မှုနှင့် ထုတ်ဝေသည့် ခုနှစ် သက်တမ်းကို စစ်ဆေးခြင်း။

(ခ) Internal Criticism: စာသားထဲတွင် ပါဝင်သော အကြောင်းအရာများ၏ ယုတ္တိဗေဒ ဆီလျော်မှု၊ တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ဆန့်ကျင်နေခြင်း ရှိမရှိနှင့် ဘက်လိုက်မှု (Bias) ပါဝင်မှု ရှိမရှိကို သုံးသပ်ခြင်း။

စုဆောင်းရရှိလာသော အချက်အလက်များကို ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရာတွင် လွဲမှားသော ကောက်ချက်ချမှုများ (Logical Fallacies) မဖြစ်ပေါ်စေရန် အောက်ပါ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း နည်းစနစ် (၃) ရပ်ကို အချိုးကျ ပေါင်းစပ်အသုံးပြုမည် ဖြစ်သည်-

3.5.3 စာပေဆိုင်ရာ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း (Textual and Contextual

Analysis)

ပိဋကတ်တော်များနှင့် ရာဇဝင်ကျမ်းများကို သမိုင်းအချက်အလက် အတိအကျ (Literal historical facts) အဖြစ်သာ တင်းကျပ်စွာ မရှုမြင်ဘဲ၊ ထိုခေတ်အခါက ရေးသားသူများ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ ရည်ရွယ်ချက်၊ နိုင်ငံရေး နောက်ခံနှင့် သဒ္ဒါတရားတို့ကိုပါ ထည့်သွင်းစဉ်းစားသော Contextual Analysis နည်းစနစ်ဖြင့် လေ့လာမည်ဖြစ်သည်။

3.5.4 ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု ဆန်းစစ်ခြင်း (Material Culture

Analysis)

ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုများနှင့် ဓာတ်တော်ကြုတ်များကို ဇီဝဗေဒဆိုင်ရာ အတည်ပြုချက် (Biological Verification) အဖြစ် မရှုမြင်ဘဲ၊ Gregory Schopen ၏ လမ်းညွှန်ချက်အတိုင်း ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် လူဝတ်ကြောင်များနှင့် ရဟန်းသံဃာများ၏ "လက်တွေ့ဘဝ ကိုးကွယ်ယုံကြည်မှု" (Lived Religion) အဖြစ် ဆန်းစစ်လေ့လာမည် ဖြစ်သည်။⁹¹ ထို့အပြင် ဓာတ်တော်များကို နိုင်ငံရေး၊ သံတမန်ရေးနှင့်

⁹¹ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997, pp. 114-118.

ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းများတွင် သြဇာသက်ရောက်မှုရှိသော တက်ကြွသည့် အရာဝတ္ထုများ (Active Agents) အဖြစ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမည် ဖြစ်သည်။

3.5.5 တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်းနှင့် ပေါင်းစပ်ခြင်း နည်းစနစ် (Triangulation and Cross-disciplinary Synthesis)

ဤသုတေသန၏ အရေးပါဆုံးသော နည်းစနစ်မှာ Triangulation (တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်း) ဖြစ်သည်။ Norman K. Denzin ၏ သဘောတရားအရ၊ မတူညီသော သတင်းရင်းမြစ်များဖြစ်သည့်

(၁) ရိုးရာကျမ်းစာများ၊

(၂) ရှေးဟောင်းမြေပြင် အထောက်အထားများနှင့်

(၃) ကမ္ဘာဦးကျောက်စာ ဘာသာပြန်ဆိုချက်များကို တစ်ခုနှင့်တစ်ခု တိုက်ဆိုင် စစ်ဆေးမည် ဖြစ်သည်။⁹²

ဤသို့ စစ်ဆေးရာတွင် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ကွဲလွဲနေမှုများကို "ဆန့်ကျင်ဘက်များ" (Contradictions) အဖြစ် ပယ်ချမည် မဟုတ်ဘဲ၊ ယင်းတို့သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထု ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို မည်သို့ "အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးနေသည်" (Mutual

⁹² Denzin, Norman K. *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. Aldine Transaction, 1970, pp. 297-300. (For the concept of Triangulation).

Complementarity) ကို ပညာရပ်ပေါင်းစုံ ပေါင်းစပ်လေ့လာခြင်း (Cross-disciplinary Synthesis) နည်းစနစ်ဖြင့် ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ အချေအတင် သုံးသပ်မည် ဖြစ်ပါသည်။⁹³

3.6 သုတေသနဆိုင်ရာ ကျင့်ဝတ်နှင့် အကန့်အသတ်များ (Research Ethics and Limitations)

ဤသုတေသနသည် အလွန်အထွတ်အမြတ်ထားအပ်သော ဘာသာရေး ယုံကြည်မှုများကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများနှင့် ယှဉ်တွဲလေ့လာခြင်း ဖြစ်သောကြောင့် သုတေသန ကျင့်ဝတ် (Research Ethics) များကို တိကျစွာ လိုက်နာထားပါသည်။ သုတေသီအနေဖြင့် ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို လေးစားမှု အပြည့်အဝထားရှိသကဲ့သို့၊ အခြားတစ်ဖက်တွင်လည်း သိပ္ပံနည်းကျဝါဒ (Scientism) သို့ အစွန်းရောက် ဘက်လိုက်သွားခြင်း မရှိစေရန် ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ (Objectivity) ရပ်တည်ရေးသားထားပါသည်။

ဤသုတေသနသည် အရည်အသွေးပြ မှတ်တမ်းစာရွက်စာတမ်း သုတေသန (Qualitative Documentary Research) အမျိုးအစားသာဖြစ်ပြီး၊ လူပုဂ္ဂိုလ်များထံမှ အချက်အလက် ကောက်ယူခြင်းမျိုး မဟုတ်ပါ။ ထို့ကြောင့် **"This research relies purely on documentary and archival analysis. Therefore, no human subjects were involved, and no In-Depth Interviews (IDI) or Focus Group Discussions (FGD) were conducted."**

⁹³ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997, pp. 25-30.

(ဤသုတေသနသည် မှတ်တမ်းစာရွက်စာတမ်းနှင့် မော်ကွန်းတိုက် အချက်အလက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်းအပေါ်တွင်သာ ရပ်တည်ပါသည်။ သို့ဖြစ်ရာ လူသားအရင်းအမြစ်များ ပါဝင်ပတ်သက်ခြင်း မရှိသကဲ့သို့၊ အသေးစိတ် လူတွေ့ မေးမြန်းခြင်းများ သို့မဟုတ် အုပ်စုဖွဲ့ ဆွေးနွေးခြင်းများကို လုံးဝ ပြုလုပ်ထားခြင်း မရှိပါ) ဟူသော အချက်ကို တိကျစွာ ကြေညာအပ်ပါသည်။

လူသားများ မပါဝင်သော်လည်း သမိုင်းဝင် စာရွက်စာတမ်းများနှင့် ပြတိုက် မှတ်တမ်းများကို အသုံးပြုရာတွင် မူပိုင်ခွင့် (Copyrights) နှင့် ဉာဏ်မူပိုင်ခွင့် (Intellectual Property) များကို အပြည့်အဝ လေးစားလိုက်နာပြီး၊ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI)၊ ဗြိတိသျှပြတိုက်၊ V&A ပြတိုက်တို့မှ အချက်အလက်များနှင့် ပညာရှင်များ၏ စာတမ်းများကို Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Private Museum , Department of Reserach Training and Publication ဌာန ၏ ကိုးကားမှု စည်းမျဉ်း (Guidelines) များနှင့်အညီ တိကျစွာ ကိုးကား (Cite) ထားပါသည်။

ထို့အပြင် ဤသုတေသနသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ အထွတ်အမြတ်ထားရာ ဘာသာရေး အမွေအနှစ်များကို မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများနှင့် နှိုင်းယှဉ်လေ့လာခြင်း ဖြစ်သောကြောင့်၊ သုတေသီအနေဖြင့် **"ဟိရိဩတ္တပ္ပ (Hiri-Ottappa) ချဉ်းကပ်မှု"** ကို အထူးသတိပြု ကျင့်သုံးထားပါသည်။ ပိဋကတ်တော်လာ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာရာတွင် ဘာသာရေး အစွန်းရောက်ခြင်း (Dogmatism) ကို ရှောင်ကြဉ်သကဲ့သို့၊ ရှေးဟောင်း အထောက်အထားများကို တင်ပြရာတွင်လည်း ရိုးရာသဒ္ဒါတရားကို ပုတ်ခတ်စော်ကားခြင်း၊ အထင်အမြင်သေးခြင်းမျိုး လုံးဝမဖြစ်စေရန်

ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ (Objectively) နှင့် ဘက်လိုက်မှုကင်းစွာ (Unbiasedly) ရေးသားတင်ပြထားပါသည်။ ဤသည်မှာ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရိုးသားမှု (Academic Integrity) ကို ထိန်းသိမ်းခြင်းဖြစ်ပြီး၊ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုကို ပိုမိုနက်ရှိုင်းစွာ နားလည်နိုင်စေရန် ရည်ရွယ်သော အမြင့်မားဆုံးသော သုတေသနကျင့်ဝတ်ပင် ဖြစ်ပါသည်။

သို့ရာတွင် ဤသုတေသန၌ အကန့်အသတ် (Limitations) အချို့ ရှိနေပါသည်။ အရည်အသွေးပြ မှတ်တမ်းစာရွက်စာတမ်း သုတေသန (Qualitative Documentary Research) နည်းစနစ်ကို အခြေခံထားပြီး၊ ထေရဝါဒ ရိုးရာစာပေမှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ ကမ္ပည်းစာ၊ ပြတိုက်မှတ်တမ်းများကို နှိုင်းယှဉ်လေ့လာခြင်းအပေါ်တွင်သာ အဓိက အာရုံစိုက်ထားပါသည်။ သို့ဖြစ်ပါ၍ ဤသုတေသနသည် ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ သက်တမ်းကို ဓာတ်ခွဲခန်းနည်းပညာဖြင့် တိုင်းတာသော ဇီဝဗေဒဆိုင်ရာ အတည်ပြုချက် (Biological or Archaeometric Verification) များကို လေ့လာမည် မဟုတ်ပါ။ အဓိကအားဖြင့် ရှေးဟောင်းစေတီများမှ တူးဖော်ရရှိသော ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ဓာတ်ခွဲခန်းအတွင်း DNA စစ်ဆေးခြင်း သို့မဟုတ် Carbon-14 Dating ပြုလုပ်ထားပြီးဖြစ်သော်လည်း စည်းမျဉ်းစည်းကမ်းများ MOUများ အခြားသော သွားတော်ပူဇော်မှုဆိုင်ရာ ကျောင်းတော်များ၏ ယုံကြည်မှုနှင့် ကိုးကွယ်မှုကို အလေးအမြတ်ထားသောအားဖြင့် အဆိုပါဓာတ်ခွဲခန်းဆိုင်ရာ အချက်အလက်များအား ထည့်သွင်းသုတေသနပြုမည်မဟုတ်ပါ ၊ ဤကျမ်းပါ ရှေးဟောင်း အထောက်

အထားများ သည် "ကမ္ပည်းစာများနှင့် ခေတ်ပြိုင် ဒင်္ဂါးပြားများအပေါ်အခြေခံ၍ သမိုင်းဝင် တည်ရှိခဲ့မှုကို ခန့်မှန်းခြင်း" သာဖြစ်ကြောင်း ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ ဝန်ခံအပ်ပါသည်။⁹⁴

တစ်နည်းအားဖြင့်ဆိုသော် ဤကျမ်းသည် ရှေးခေတ်လူသားများ၏ ယုံကြည်မှုစနစ်၊ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုနှင့် ကမ္ပည်းစာဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းများ (Textual and Epigraphic Materiality) ကိုသာ အဓိကထား လေ့လာသည့် သမိုင်း-လူမှုရေးရှုထောင့် (Socio-historical lens) ကို အသုံးပြုထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် အချို့သော ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများအတွက် သက်တမ်းတိုင်းတာခြင်းစနစ် (Carbon-14 Dating) ကဲ့သို့သော သိပ္ပံနည်းကျ ဓာတ်ခွဲခန်းရလဒ်များအား Third Party များအား ခွင့်ပြုကာ ဓာတ်ခွဲခန်းစမ်းသပ်စစ်ဆေးတိုင်းတာမှုများ ဆောင်ရွက်ထားသော်လည်း၊ ယင်းအချက် အလက်များ ကို ဤကျမ်း၏ လေ့လာမှုနယ်ပယ် (Scope of the Research) ပြင်ပအဖြစ် သတ်မှတ်ထားပါသည်။ ဤသို့ သတ်မှတ်ရခြင်းမှာ သုတေသန၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက် ဖြစ်သော "ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သမိုင်းဝင်ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု အထောက်အထား များအကြား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု" ကို ဘောင်မချော်ဘဲ ပိုမိုတိကျစွာ ဖော်ဆောင် နိုင်ရန်အတွက် ဖြစ်ပါသည်။

This study employs a Qualitative Documentary Research design. No In-Depth Interviews (IDI) or Focus Group Discussions (FGD) were conducted. ဤသုတေသနသည် စာရွက်စာတမ်းများနှင့် မှတ်တမ်းများကိုသာ အခြေခံသော သုတေသနဖြစ်သဖြင့် လူပုဂ္ဂိုလ်များအား တွေ့ဆုံမေးမြန်းခြင်း သို့မဟုတ်

⁹⁴ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the Other Indo-Aryan Languages*. Oxford University Press, 1998, pp. 238-240.

အုပ်စုဖွဲ့ဆွေးနွေးခြင်းများ လုံးဝ ပြုလုပ်ထားခြင်း မရှိပါ။ သို့ဖြစ်ရာ လူသားများအပေါ် သုတေသနပြုခြင်းဆိုင်ရာ ကျင့်ဝတ်ခွင့်ပြုချက် (Ethical Clearance) ရယူရန် မလိုအပ်ပါ။

သို့ရာတွင် ဤသုတေသနသည် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အလွန်သိမ်မွေ့သော အကြောင်းအရာ (မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ) ကို လေ့လာခြင်းဖြစ်သဖြင့် "ဟိရီဩတ္တပ္ပ" (Hiri-Ottappa - Professional humility and ethical concern) ဟူသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ကျင့်ဝတ်ကို အထူးအလေးထား စောင့်ထိန်းထားပါသည်။ သမိုင်းနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များကို တင်ပြရာတွင် ရိုးရာယုံကြည်မှု သဒ္ဒါတရားကို ထိခိုက်ပုတ်ခတ်ခြင်း၊ အထင်အမြင်သေးခြင်း မျိုး လုံးဝမပါရှိစေဘဲ၊ ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျနှင့် ပညာရှင်ဆန်ဆန် ရှိသေလေးစားမှု အပြည့်ဖြင့်သာ ရေးသားတင်ပြထားပါသည်။ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ရိုးရာအစဉ်အလာအရ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ခဲ့ကြသူများ၏ ကြိုးပမ်းမှုများကို အသိအမှတ်ပြုလျက် သမိုင်းအမှန်ကို ဖော်ထုတ်ထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ဤသုတေသန လုပ်ငန်းစဉ်တစ်ခုလုံးကို အောက်ပါ အချိန်ဇယား (Gantt Chart timeline) အတိုင်း အဆင့်ဆင့် အကောင်အထည်ဖော် ဆောင်ရွက်မည် ဖြစ်ပါသည်-

- **Phase 1 (Months 1-2):** သုတေသန အဆိုပြုလွှာ (Proposal) ရေးဆွဲခြင်း၊ စာပေနှင့် သုတေသနစာတမ်းများ (Literature Review) ရှာဖွေဖတ်ရှုခြင်း။
- **Phase 2 (Months 3-5):** ASI မှတ်တမ်းများ၊ ပြတိုက်မှတ်တမ်းများနှင့် ပါဠိကျမ်းဂန်များ အပါအဝင် အဓိက အချက်အလက်များ (Data Collection) ကို စနစ်တကျ ကောက်ယူစုဆောင်းခြင်းနှင့် ဘာသာပြန်ဆိုခြင်း။

- **Phase 3 (Months 6-8):** ကောက်ယူရရှိသော အချက်အလက်များကို Three-Lens Model ဖြင့် ကုဒ်သတ်မှတ်ခြင်းနှင့် နှိုင်းယှဉ်ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း (Data Analysis)။
- **Phase 4 (Months 9-10):** အခန်း (၄) တွေ့ရှိချက်များနှင့် အခန်း (၅) ဆွေးနွေးချက်များ အပါအဝင် ကျမ်းတစ်စောင်လုံးကို အချောသတ် ရေးသား ပြုစုခြင်း။
- **Phase 5 (Months 11-12):** ပြင်ဆင်မွမ်းမံခြင်း၊ နောက်ဆုံးအချောသတ်ကျမ်း အားအများပြည်သူဖတ်ရှုလေ့လာနိုင်ရန် ပုံနှိပ်ထုတ်ဝေခြင်း

3.7 အခန်း ၃ နိဂုံး (Conclusion of Chapter III)

အချုပ်အားဖြင့်ဆိုသော် ဤအခန်း (၃) တွင် တင်ပြခဲ့သော သုတေသန နည်းစနစ်များသည် ဤကျမ်းပြုစုရာတွင် အသုံးပြုမည့် လမ်းပြမြေပုံ (Roadmap) ပင် ဖြစ်ပါသည်။ အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းသုတေသနပုံစံ၊ ရည်ရွယ်ချက်ရှိရှိ ရွေးချယ်ထားသော ဖြစ်ရပ်လေ့လာမှုများ၊ နှင့် အထူးသဖြင့် စာပေ၊ ရှေးဟောင်း ဝတ္ထုနှင့် ကမ္ဘာဦးစာများကို အပြန်အလှန် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးမည့် Triangulation နည်းစနစ်တို့သည် ဤသုတေသန၏ အားကောင်းမှု (Rigor) ကို တည်ဆောက်ပေး ထားပါသည်။ ဤနည်းစနစ်များကို အသုံးပြုခြင်းဖြင့် ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များအကြားရှိ ကွာဟချက်ကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ ဟန်ချက်ညီစွာ ဖြေရှင်းနိုင်မည်ဟု ယုံကြည်ပါသည်။ ဤချမှတ်ထားသော နည်းစနစ်များအတိုင်း လက်တွေ့ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ လေ့လာထားသော သုတေသန ရလဒ်များနှင့် အသေးစိတ် တွေ့ရှိချက်များကို နောက်ဆက်တွဲ အခန်း (၄) သုတေသန တွေ့ရှိချက်များ တွင် ဆက်လက် တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

CHAPTER IV

RESULTS AND ANALYSIS

4.1 Introduction

ဤအခန်း (၄) သည် သုတေသန၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်များနှင့်အညီ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော် (Tooth Relics) များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အထောက်အထားများအကြား နှိုင်းယှဉ်လေ့လာချက်များကို အသေးစိတ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ တင်ပြထားသော အခန်းဖြစ်သည်။ မြန်မာနိုင်ငံအပါအဝင် ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ နိုင်ငံများရှိ ရိုးရာသမိုင်းမှတ်တမ်းများတွင် သွားတော်နှင့် ပတ်သက်၍ အကန့်အသတ်ဖြင့်သာ ဖော်ပြလေ့ရှိသော်လည်း၊ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (Archaeological Survey of India - ASI) ၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများနှင့် ဥရောပပြတိုက်ကြီးများရှိ သမိုင်းဝင်ပစ္စည်း များက ယင်းထက်ပိုမိုကျယ်ပြန့်သော သမိုင်းမှန်ကို ပြသနေသည်။ ဤအခန်းတွင် အဆိုပါ ကွာဟချက်ကို Qualitative Documentary Research နည်းစနစ်ဖြင့် စနစ်တကျ လေ့လာ သုံးသပ်ထားသည်။ ထိုသို့ လေ့လာရာတွင် သုတေသနဆိုင်ရာ အချက်အလက်များကို APP (Claim, Explanation, Evidence, Link) သုံးသပ်မှုပုံစံဖြင့် အဆင့်ဆင့် တည်ဆောက် တင်ပြသွားမည် ဖြစ်သည်။⁹⁵

⁹⁵ Johnny Saldaña, *The Coding Manual for Qualitative Researchers*, 3rd ed., (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2015), 14.

ဤအခန်းသည် ဤသုတေသန၏ အဓိကရှယ်ချက်များကို ဖြေဆိုနိုင်ရန် အတွက် စုဆောင်းရရှိထားသော အရည်အသွေးပြ အချက်အလက် (Qualitative Data) များအား အခန်း (၃) ပါ သုတေသနနည်းစနစ် (Methodology) အတိုင်း စနစ်တကျ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ တင်ပြထားသော အခန်းဖြစ်ပါသည်။ သုတေသီသည် အခန်း (၃) တွင် အဆိုပြုခဲ့သည့်အတိုင်း John W. Creswell ၏ အရည်အသွေးပြ သုတေသန နည်းလမ်း များကို အခြေခံ၍⁹⁶ **Multiple-Case Study Design** ကို အသုံးပြုကာ ဇေယျာဝတီနှင့် ရှေးဟောင်းစေတီတော်နှင့် နေရာပေါင်း (၃၂) ခုအား ဒေသအလိုက် Case စုဖွဲ့မှု (၃) ခုဖြင့် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။⁹⁷ ဤအခန်း၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်မှာ ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများတွင် ဖော်ပြထားသော "စွယ်တော် ၄ ဆူ" ဆိုသည့် ကန့်သတ်ချက်နှင့် မြေပြင် ရှေးဟောင်းသုတေသနတွင် တွေ့ရှိရသော "ရှေ့သွားတော် (Incisors)၊ အံတော် (Molars) နှင့် သွေးတော် (Blood Relics)" အစရှိသည့် ရှုပ်ထွေးနက်နဲသော အထောက်အထားများအကြား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု (Complementarity) ကို ဖော်ထုတ်ရန် ဖြစ်ပါသည်။

ဤအခန်း၏ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမှု လုပ်ငန်းစဉ်ကို အပိုင်း (၄) ပိုင်းဖြင့် တည်ဆောက်ထားပါသည်။ ပထမဦးစွာ အပိုင်း (၄.၂) တွင် ပါဠိပိဋကတ်တော်နှင့် ဒါဠာဝံသ ကျမ်းလာ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို စာပေရှုထောင့် (Textual Lens) မှ စိစစ်တင်ပြပါမည်။

⁹⁶John W. Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, 4th ed., (Boston: Pearson, 2012), 16.

⁹⁷ Robert K. Yin, *Case Study Research and Applications: Design and Methods*, 6th ed., (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2018), 45.

ဒုတိယအနေဖြင့် အပိုင်း (၄.၃) တွင် ဤသုတေသန၏ အသက်သွေးကြောဖြစ်သော Case Studies (၃၂) ခုအား တက္ကသိုလ်လောက၊ ဂန္ဓာရနှင့် အာဖဂန်နစ္စတန်ဒေသ၊ အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း ဒေသဟူ၍ နယ်မြေအလိုက် ခွဲခြားကာ မြေပြင်အထောက်အထားများကို အနုစိတ် သုံးသပ်သွားမည် ဖြစ်ပါသည်။ တတိယအနေဖြင့် အပိုင်း (၄.၄) တွင် Creswell ၏ **Triangulation (တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်း)** နည်းစနစ်အရ စာပေနှင့် မြေပြင်အချက်အလက်များကို ပေါင်းစပ်နှိုင်းယှဉ်ပြမည် ဖြစ်ပြီး၊ နောက်ဆုံးတွင် အခန်းချုပ် (၄.၅) ဖြင့် နိဂုံးချုပ်သွားမည် ဖြစ်ပါသည်။^{၉၈}

ဤအခန်းတွင် ရိုးရာစာပေမှတ်တမ်းများ၏ ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ အမှန်တရား (Soteriological Truth) နှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များ၏ သမိုင်းဝင် အမှန်တရား (Historical Truth) တို့အကြား ကွဲလွဲချက်များကို ရှာဖွေရုံသာမက၊ ယင်းအလွှာနှစ်ခုသည် အသိပညာဗေဒ (Epistemology) ရှုထောင့်မှ မည်သို့ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးသည် (Complementarity) ကိုပါ အဓိကထား ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

^{၉၈} Creswell, *Educational Research*, 536.

4.2 ရိုးရာကျမ်းဂန်များကို ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း

ဤအပိုင်းတွင် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများနှင့် မနှိုင်းယှဉ်မီ၊ ထေရဝါဒ ရိုးရာကျမ်းဂန်များက မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ မည်သို့ ဖွဲ့စည်းပုံဖော်ထားကြောင်းကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှုထောင့်မှ အရင်ဆုံး ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမည် ဖြစ်ပါသည်။

4.2.1 The Concept of the Four Canine Teeth (Dāṭhā)

ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ မူရင်းကျမ်းဂန်များတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုကို အတည်ပြုရာ၌ သွားတော် (ဒန္တာ) နှင့် ပတ်သက်၍ တိကျသော ကန့်သတ်ချက်တစ်ခု ထားရှိခဲ့ပါသည်။ ၎င်းမှာ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခန္ဓာကိုယ်တော်မှ အခြားသော အစိတ်အပိုင်းများမှာ မုန်ညင်းစေ့ခန့် ကြေမွသွားသော်လည်း အံသွားတော် (စွယ်တော်) ၄ ဆူသာလျှင် မပျက်မစီးဘဲ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ဟူသော အယူအဆပင် ဖြစ်ပါသည်။⁹⁹ ဤနေရာတွင် "ဒါဌာ" (Dāṭhā) ဟူသော ပါဠိဝေါဟာရသည် အရွယ်အစား ကြီးမားပြီး ခိုင်မာသော အစွယ်သွား (Canine teeth) ကိုသာ ရည်ညွှန်းနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ ဤအချက်သည် သုတေသနအတွက် အလွန်အရေးကြီးသော Claim (အဆိုပြုချက်) တစ်ခု ဖြစ်လာပါသည်။ အကြောင်းမှာ စာပေကျမ်းဂန်များက "စွယ်တော် ၄ ဆူ" ကိုသာ အဓိကထား ဖော်ပြနေခြင်းသည် မြေပြင်တွင် တွေ့ရှိရသော "ရှေ့သွားတော်

⁹⁹*Dīgha Nikāya*, II, 164.

(Incisors)" နှင့် "ကျိုးပဲ့နေသော သွားတော်အစအနများ" ၏ ဖြစ်တည်မှုကို စာပေအရ လစ်ဟင်းနေစေသောကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။

ဒါဌာဝံသ (Dathavamsa) ကျမ်း၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤစွယ်တော် ၄ ဆူသည် နတ်ပြည် (၁) ဆူ၊ နဂါးပြည် (၁) ဆူ၊ ဂန္ဓာရတိုင်း (၁) ဆူနှင့် ကလိင်္ဂတိုင်း (၁) ဆူသို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်ဟု ဆိုပါသည်။¹⁰⁰ ဤမှတ်တမ်းသည် သမိုင်းကြောင်းဆိုင်ရာ တိကျမှုထက် ဝိညာဉ်ရေးရာအရ ဘုရားရှင်၏ အရှိန်အဝါကို ကမ္ဘာတစ်ခွင် လွှမ်းမိုးစေလိုသော ရည်ရွယ်ချက် (Ideological Purpose) ရှိနေကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။ သို့သော်လည်း ဤစာပေလာ ကန့်သတ်ချက်သည် အပိုင်း (၄.၃) တွင် တင်ပြမည့် ရှေးဟောင်းသုတေသန မြေပြင်တွေ့ရှိချက်များဖြစ်သော စေတီပေါင်း (၃၂) ကျော်နှင့် ၎င်းတို့အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော သွားတော် အမျိုးအစားပေါင်းစုံနှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် သိသာထင်ရှားသော ကွဲလွဲချက် (Discrepancy) ကို ဖြစ်ပေါ်စေပါသည်။ ဤကွဲလွဲချက်သည်ပင်လျှင် ဤသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းပေးမည့် အပြန်အလှန်ဖြည့်ဆည်းမှု (Complementarity) ၏ အခြေခံ အုတ်မြစ် ပင် ဖြစ်ပါသည်။

ဤရိုးရာမှတ်တမ်းများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ သဒ္ဓါတရားကို နိုးကြားစေရန် ရည်ရွယ်သောကြောင့် စွယ်တော် (၄) ဆူ၏ တန်ခိုးအာနုဘော်ကိုသာ အဓိကထား တင်ပြထားသော်လည်း၊ ဤသည်မှာ သမိုင်းဝင် အထောက်အထားများကို ပယ်ဖျက်ခြင်း

¹⁰⁰ John Marshall, *A Guide to Taxila*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1960), 108.

မဟုတ်ဘဲ ယုံကြည်မှုပိုင်းဆိုင်ရာ အလွှာတစ်ရပ် (Soteriological Layer) အဖြစ် ရပ်တည်နေခြင်းဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ရပါသည်။

ထေရဝါဒ ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ စွယ်တော်ကို (၄) ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ဟု တိကျစွာ အရေအတွက် ကန့်သတ်မှတ်တမ်းတင် (Limitation of numbers) ထားခြင်းသည် သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အရ ဤကမ္ဘာမြေပေါ်တွင် ၄ ဆူသာ ရှိသည်ဟု တင်းကျပ်စွာ သတ်မှတ်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အမြင့်မြတ်ဆုံး သင်္ကေတ (Soteriological Narrative) အဖြစ် ပုံဖော်ထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

စာပေကျမ်းဂန်များက ဓာတ်တော်များကို ဖော်ပြရာတွင် သာမန်ရုပ်ကြွင်းပစ္စည်း (Mere artifacts) အဖြစ် မရှုမြင်စေရန်နှင့် ကိုးကွယ်သူများ၏ သဒ္ဓါတရားကို အထွတ်အထိပ်သို့ ရောက်ရှိစေရန် ရည်ရွယ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် "လေးဆူ" ဟူသော အရေအတွက်သည် သစ္စာလေးပါးကဲ့သို့သော ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ အခြေခံဒဿနများနှင့် ချိန်ထိုးကာ ရှားပါးမှု (Scarcity) နှင့် တန်ဖိုးကြီးမားမှု (Supreme Sacredness) ကို ပေါ်လွင်စေရန် တမင်ဖန်တီးထားသော ဘာသာရေး ဒဿနတစ်ရပ် ဖြစ်ပါသည်။ ဤကန့်သတ်ချက်သည် ယုံကြည်သူများအား ဓာတ်တော်များ၏ အာနုဘော်တော်၊ တန်ခိုးတော်နှင့် သန့်စင်မွန်မြတ်မှုတို့ကို အာရုံစိုက်လာစေရန် ဦးဆောင်လမ်းပြပေးခြင်း ဖြစ်ပြီး၊ ရုပ်ဝတ္ထုကိုးကွယ်မှုသက်သက်ထက် လွတ်မြောက်မှုဆီသို့ ဦးတည်သော ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ သင်္ကေတကို အသားပေးခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ဤသဘောတရားကို ဒီဃနိကာယ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် သီဟိုဠ်ရာဇဝင် ဒါဌာဝံသကျမ်းတို့တွင် အတိအလင်း တွေ့ရှိရပါသည်။ ယင်းကျမ်းများ၌ တာဝတိံသာ

နတ်ပြည်၊ နဂါးပြည်၊ ဂန္ဓာရတိုင်းနှင့် ကလိင်္ဂတိုင်း (နောင်တွင် သီဟိုဠ်) သို့ စွယ်တော် (၄) ဆူ အသီးသီး ကိန်းဝပ်တော်မူကြောင်း ပါဠိဂါထာများဖြင့် ခမ်းနားစွာ ဖွဲ့ဆိုထားပါသည်။ ဤသို့ လူ့ပြည်တွင် (၂) ဆူ၊ နတ်ပြည်နှင့် နဂါးပြည်တွင် (၂) ဆူ ဟု ခွဲဝေပြဋ္ဌာန်းခြင်းသည် စကြဝဠာတစ်ခုလုံးရှိ သတ္တဝါအပေါင်းတို့၏ ကိုးကွယ်ရာအဖြစ် အာကာသနှင့် အချိန် (Space and Time) ကို လွှမ်းခြုံထားသော ဘာသာရေးအနုပညာတစ်ရပ် ဖြစ်ပါသည်။¹⁰¹

ထို့ကြောင့် ဤအရေအတွက် ကန့်သတ်ချက်သည် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန၏ အများအပြား တွေ့ရှိရမှုများနှင့် ဆန့်ကျင်နေခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ သဒ္ဓါတရား ပိုမိုခိုင်မာလာစေရန် ရည်ရွယ်သည့် စာပေ၏ လုပ်ငန်းစဉ် (Function of Texts) တစ်ခုဖြစ်ကြောင်း ဤသုတေသနတွင် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ တွေ့ရှိရပါသည်။

4.2.2 ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုတွင် သဒ္ဓါတရား၏ လုပ်ငန်းစဉ် (The Function of Faith in Relic Veneration)

ရိုးရာကျမ်းဂန်များသည် သမိုင်းကြောင်းဆိုင်ရာ မှတ်တမ်း (Historical maps or catalogs) သက်သက်အဖြစ် ရပ်တည်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ သဒ္ဓါတရားကို ရှင်သန်စေသော ကိုးကွယ်မှုဆိုင်ရာ အရာဝတ္ထုများ (Devotional objects) အဖြစ် လုပ်ဆောင်ပါသည်။

ဘာသာရေးမှတ်တမ်းများကို ဖတ်ရှုသူ သို့မဟုတ် နာယူသူ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် များအတွက် စွယ်တော်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် သက်ရှိထင်ရှား ရှိနေခြင်း (Living presence) ကို ကိုယ်စားပြုပါသည်။ ရှေးဟောင်းစာပေပညာရှင်များနှင့်

¹⁰¹ D II 164-167.

မထေရ်မြတ်များသည် ဓာတ်တော်များ၏ တည်နေရာကို ပထဝီဝင်အချက်အလက်များဖြင့် သက်သေပြရန် ကြိုးစားခြင်းထက်၊ ၎င်းတို့ကို ဖူးမြော်ရခြင်းဖြင့် ရရှိလာမည့် ကုသိုလ်တရားနှင့် ကိလေသာငြိမ်းချမ်းမှုတို့ကိုသာ အဓိကထား၍ မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ကြ ပါသည်။ ထို့ကြောင့် ကျမ်းဂန်လာ စာသားများသည် သိပ္ပံနည်းကျ စာရင်းအင်းများ မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ စိတ်နှလုံးကို ပြုပြင်ပေးသော (Transformative power) သဒ္ဓါတရား လမ်းညွှန်ချက်များအဖြစ် တည်ရှိနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ပညာရှင် John S. Strong ၏ လေ့လာချက်အရ၊ ဓာတ်တော်များကို အရေအတွက် အတိအကျ သတ်မှတ်ပြဋ္ဌာန်းခြင်းသည် အစောပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ အသိုက်အဝန်းအတွင်း ညီညွတ်မှုနှင့် ယုံကြည်မှု ဗဟိုချက် (Center of devotion) တစ်ခုကို တည်ဆောက်ရန်အတွက် မရှိမဖြစ် လိုအပ်သော လုပ်ငန်းစဉ်ဖြစ်ကြောင်း ထောက်ပြထားပါသည်။ ထို့အပြင် ဓာတ်တော်များသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဓမ္မခန္ဓာကိုယ် (Dharmakaya) ကို ရုပ်ဝတ္ထုအဖြစ် ကိုယ်စားပြုသောကြောင့်၊ ယင်းတို့ကို ကိုးကွယ်ခြင်းသည် တရားတော်ကို နာယူခြင်းနှင့် တူညီသည်ဟု သတ်မှတ်ကြပါသည်။¹⁰²

သို့ဖြစ်ရာ အခန်း (၄.၃) တွင် ဆက်လက်တင်ပြမည့် ပြတိုက်များနှင့် တူးဖော်မှုများမှ တွေ့ရှိရသော အခြားသော သွားတော်/အံတော်များကို ဤကျမ်းဂန်လာ (၄) ဆူသော မူလဓာတ်တော်များမှတစ်ဆင့် ပွားများလာသော၊ သို့မဟုတ် သာသနာပြု

¹⁰² John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 45-

လုပ်ငန်းစဉ်အရ ပြန့်ပွားလာသော ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ်များ (Extensions of material culture) အဖြစ် ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ ယှဉ်တွဲနားလည်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

4.3 မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့် ကမ္ပည်း ကျောက်စာ

အထောက်အထားများအား ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း

ဤအပိုင်းတွင် ရိုးရာကျမ်းဂန်များ၏ "စွယ်တော် ၄ ဆူ" ကန့်သတ်ချက်ကို ကျော်လွန်၍ တကယ့်မြေပြင်သမိုင်းတွင် အမှန်တကယ် ကျယ်ပြန့်စွာ တည်ရှိခဲ့သော ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုများကို အဓိပ္ပာယ် ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) နှင့် ပြတိုက်မှတ်တမ်း များအပေါ် အခြေခံကာ စေတီတော်တစ်ဆူချင်းစီအလိုက် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.1 ဓမ္မရာဇိကစေတီ (Dharmarajika Stupa) မှ ရှေးဟောင်း

တွေ့ရှိချက်များ

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ တက္ကသီလာ (Taxila) ဒေသရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်ကြီးမှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်၊ သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များသည် အဓိပ္ပာယ်တိုက်ငယ်၏ အနောက်မြောက်ပိုင်းအထိ အလွန်ကျယ်ပြန့်စွာ ကိန်းဝပ်ပျံ့နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေသည့် အခိုင်မာဆုံးသော သိပ္ပံနည်းကျ သက်သေတစ်ရပ် ဖြစ်ပါသည်။

(Claim) အသောကမင်းကြီး တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရပြီး နောက်ပိုင်း ကုသျှန်ခေတ် (Kushan Period) တွင် အကြီးအကျယ် ထပ်မံမွမ်းမံ တည်ဆောက်

ခဲ့သော ဤစေတီတော်ကြီးသည် ထိုခေတ်အခါက ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ ဘာသာရေးနှင့် နိုင်ငံရေးအာဏာ ပေါင်းစည်းမှု ဗဟိုချက်အဖြစ် တည်ရှိခဲ့ပါသည်။ ရှေးဟောင်းသုတေသီ များ၏ အဆိုအရ ဤကဲ့သို့သော ကြီးကျယ်ခမ်းနားသည့် စေတီတော်ကြီးများကို တည်ထား ရာတွင် အသက်ဝင်မှုရှိစေရန်အတွက် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို မဖြစ်မနေ ဌာပနာထား လေ့ရှိကြပြီး၊ ၎င်းသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုအရ ဓာတ်တော်များ များပြားလာခြင်း၏ အဓိက အကြောင်းရင်းတစ်ရပ် ဖြစ်လာခဲ့ပါသည်။

(Explanation) ဤအချက်ကို ၁၉၁၂ ခုနှစ်မှ ၁၉၃၄ ခုနှစ်အတွင်း အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ် John Marshall ဦးဆောင်သော တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများက အတိအလင်း အတည်ပြုပေးခဲ့ပါသည်။ ထိုတူးဖော်မှုများမှ ရွှေ၊ ငွေ၊ ကြေးတို့ဖြင့် ပြုလုပ်ထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ် အများအပြားကို တူးဖော်ရရှိခဲ့ပြီး၊ ထိုကြုတ်များအတွင်း၌ သွားတော်၊ အရိုးတော်များနှင့်အတူ ပေါင်းစပ်ဌာပနာထားသော ရွှေပြားပေါ်ရှိ ခရိုရှသီ (Kharoshthi) ကမ္ဗည်းကျောက်စာများကို ခိုင်မာစွာ ရှာဖွေတွေ့ရှိ ခဲ့ရပါသည်။¹⁰³

(Evidence) သို့ဖြစ်ရာ ဤဓမ္မရာဇိကစေတီမှ တွေ့ရှိချက်သည် ပါဠိစာပေ များတွင် ကန့်သတ်ထားသော မူလစွယ်တော် ၄ ဆူအပြင်၊ အခြားသော သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်များသည် သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုများအဖြစ် တကယ့်မြေပြင်တွင်

¹⁰³ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 234-236.

အမှန်တကယ် များပြားစွာ တည်ရှိနေကြောင်းကို ငြင်းပယ်၍မရအောင် သက်သေပြနေသော အချက်အလက်ပင် ဖြစ်ပါသည်။ (Link)

၄.၃.၂ ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒစေတီများ (Bimaran and Hadda Stupas) မှ

ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများ

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ အရှေ့ပိုင်းဒေသများဖြစ်သော ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒဒေသရှိ ရှေးဟောင်းစေတီတော်များမှ တူးဖော်ရရှိမှုများသည် ဓာတ်တော်မွေတော် ပျံ့နှံ့မှုသက်သက် သာမက၊ ဗုဒ္ဓဘာသာ ကိုးကွယ်မှုအနုပညာ (Buddhist Art and Reliquaries) ၏ အမြင့်မားဆုံးသော အဆင့်အတန်းကိုပါ အတည်ပြုပေးလျက် ရှိပါသည်။

(Claim) ဂန္ဓာရအနုပညာ (Gandharan Art) အထွန်းကားဆုံး အချိန်ကာလတွင် တည်ဆောက်ခဲ့သော ဤစေတီများသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်အား ကြည်ညိုမြတ်နိုးသည့် သဒ္ဓါတရားကို အနုပညာလက်ရာများဖြင့် ရုပ်လုံးဖော်ထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ ဓာတ်တော်များကို သာမန်ရွှေကြုတ်များအတွင်း ထည့်သွင်းခြင်းမျိုး မဟုတ်တော့ဘဲ၊ ဘုရားရှင်နှင့် နတ်ဒေဝါများ၏ ပုံတော်များကို ဖောင်းကြွထုလုပ်ထားသော အလွန်လက်ရာမြောက်သည့် ကြုတ်များဖြင့် ဌာပနာထားခြင်းသည် ဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသည့် ရှေးခေတ်ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ အမြင့်မြတ်ဆုံးသော ရိုသေကိုးကွယ်မှုကို ရုပ်ဝတ္ထုအဖြစ် အသက်သွင်းထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

(Explanation) ဤအချက်ကို ကိုလိုနီခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသီ Charles Masson ၏ တူးဖော်မှုများအရ သိရှိရပြီး၊ လက်ရှိတွင် ဗြိတိသျှပြတိုက်၌

ထိန်းသိမ်းပြသထားသော နာမည်ကျော် "ဗိမရန် ဓာတ်တော်ကြုတ် (Bimaran Casket)" က အခိုင်အမာ သက်သေခံလျက် ရှိပါသည်။ ၎င်းရွှေကြုတ်အတွင်းမှ အံတော်/သွားတော် အစိတ်အပိုင်းများကို တူးဖော်ရရှိခဲ့ပြီး၊ ကြုတ်၏ မျက်နှာပြင်ပေါ်တွင် ဗြဟ္မာနှင့် သိကြားမင်းတို့က မြတ်စွာဘုရားရှင်အား ရံရွှေနေပုံကို အနုစိတ် ထုဆစ်ထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။¹⁰⁴

(Evidence) ထို့ကြောင့် ဤဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒဒေသမှ အထောက်အထားများသည် ကျမ်းဂန်လာ စွယ်တော် ၄ ဆူ ကန့်သတ်ချက်ကို ချေဖျက်ရန်မဟုတ်ဘဲ၊ ထိုမူလဓာတ်တော် များမှတစ်ဆင့် ပွားများလာသော ဓာတ်တော်များကို ဒေသခံဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက မည်မျှ တန်ဖိုးထား မြတ်နိုးစွာဖြင့် အနုပညာလက်ရာများ ဖန်တီးကာ ကိုးကွယ်ခဲ့ကြကြောင်းကို ထင်ရှားစွာ ချိတ်ဆက်ပြသနေပါသည်။ (Link)

4.3.3 ပြတိုက် မော်ကွန်းတိုက်များရှိ ကမ္ပည်းကျောက်စာဆိုင်ရာ သက်သေများ

(Epigraphical Evidences in Museum Archives)

ဥရောပပြတိုက်ကြီးများဖြစ်သော ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ဗစ်တိုးရီးယားနှင့် အဲလ်ဘတ်ပြတိုက် (V&A Museum) တို့တွင် စနစ်တကျ ထိန်းသိမ်းထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် ကမ္ပည်းကျောက်စာများသည် ရှေးဟောင်း ဓာတ်တော်များ၏ မူလဇစ်မြစ်နှင့် ခိုင်မာမှုကို သိပ္ပံနည်းကျ အတည်ပြုပေးသည့် အရေးပါဆုံးသော မှတ်တမ်းများ ဖြစ်ကြပါသည်။

¹⁰⁴ Charles Masson, *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, and the Panjab*, (London: Richard Bentley, 1842), 118-120.

(Claim) သမိုင်းကြောင်းအရ စေတီပုထိုးများ ပြုကျပျက်စီးသွားသော်လည်း၊ ယင်းတို့အတွင်းမှ ရရှိသော ကမ္မည်းစာပါ ဓာတ်တော်ကြိုက်များသည် ခေတ်သစ်ပြတိုက်များ၏ ကတ်တလောက်စနစ် (Cataloging System) ဖြင့် စနစ်တကျ မှတ်တမ်းတင်ခံရသောအခါ၊ ပျောက်ဆုံးနေသော သမိုင်းကွက်လပ်များကို ပြန်လည်ဖြည့်ဆည်းပေးနိုင်ပါသည်။ ဤကမ္မည်းစာများသည် အလှူရှင်များ၏ အမည်၊ တည်ထားကိုးကွယ်သည့် ခုနှစ်သက္ကရာဇ်နှင့် မည်သည့်ဓာတ်တော်ကို ဌာပနာထားကြောင်း တိကျစွာ မှတ်တမ်းတင်ထားသဖြင့် စိတ်ကူးယဉ် ရာဇဝင်များမဟုတ်ဘဲ ခိုင်မာသော သမိုင်းအထောက်အထားများ ဖြစ်လာပါသည်။

(Explanation) ပညာရှင် Michael Willis ၏ ပြတိုက် မော်ကွန်းတိုက်များအပေါ် အခြေခံထားသော လေ့လာချက်အရ၊ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းစေတီများမှ ရရှိသော ဓာတ်တော်ကြိုက်များပေါ်ရှိ ဗြာဟ္မီ (Brahmi) ကမ္မည်းစာများတွင် "ဤသည်မှာ ဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော် ဖြစ်သည်" ဟူ၍ အတိအလင်း ရေးထိုးထားသည်ကို ဘာသာပြန်ဆို အတည်ပြုနိုင်ခဲ့ပါသည်။¹⁰⁵

(Evidence) သို့ဖြစ်ရာ ဤပြတိုက်မှတ်တမ်းပါ ကမ္မည်းကျောက်စာ သက်သေများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို ဖျက်ဆီးရန်မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုသည် စာပေမှတ်တမ်းများထက်ပင် ပိုမိုကျယ်ပြန့် ရှုပ်ထွေးစွာ

¹⁰⁵ Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 55-58.

တည်ရှိခဲ့ကြောင်းကို သိပ္ပံနည်းကျ အတည်ပြုပေးနေသည့် တွေ့ရှိချက်များအဖြစ် ဤသုတေသနတွင် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ ဖော်ထုတ်အပ်ပါသည်။ **(Link)**

ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများအရ ဇေယျဒီပ ညာတိခွင် (ရှေးခေတ် အိန္ဒိယ၊ ဂန္ဓာရနှင့် သီရိလင်္ကာ ဒေသများ) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ စေတီပေါင်းများစွာကို အခိုင်အမာ ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ရပါသည်။ ဤကျမ်းတွင် အသေးစိတ် လေ့လာဆန်းစစ်မည့် အဓိက ရှေးဟောင်းစေတီ (၃၂) ဆူ၏ တူးဖော်တွေ့ရှိမှု မှတ်တမ်းအနှစ်ချုပ်ကို အောက်ပါဇယားဖြင့် ဦးစွာ ခြုံငုံဖော်ပြအပ်ပါသည်-

**Table 1: မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်တွေ့ရှိမှု
မှတ်တမ်းအနှစ်ချုပ်**

Case 1: The Taxila Region Analysis (တက္ကသိုလာဒေသစု)

စဉ်	စေတီတော်အမည်နှင့် တည်နေရာ	တူးဖော်သည့်ခုနှစ် / ပညာရှင်	တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်အမျိုးအစား	သမိုင်းဝင် ကမ္ပည်းစာ / အထောက်အထား
၁	ဓမ္မရာဇိကစေတီတော် (Dharmarajika)	၁၉၁၃-၁၉၃၄ (Sir John Marshall)	အရိုးဓာတ်တော်များ၊ ရွှေကြွတ်၊ ငွေကြွတ်	ဘက်ထရီယန်ဂရိ (Bactrian Greek) ဒင်္ဂါးများ
၂	ကုဏ္ဍလစေတီတော် (Kunala Stupa)	Sir John Marshall	မျက်လုံးတော် နှင့် အံတော်ဓာတ်	အလွန်သေးငယ်သော ဓာတ်တော်ကြွတ်

၃	ကလဝန်စေတီ တော် (Kalawan Stupa)	၁၉၃၂ (Candradasi အလှူရှင်)	သွားတော် ကြုတ်	ခရောသီ (Kharoshthi) ကြေးပြားကမ္ပည်းစာ
၄	ဂီရိစေတီတော် (Giri Stupa)	Sir John Marshall	ဓာတ်တော် များ	ခံတပ်အတွင်းရှိ ရှေးဟောင်းဓာတ် တော်ကြုတ်များ
၅	မိုရာမိုရာဒူ (Mohra Moradu)	တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများ	ဓာတ်တော် ကြုတ်နှင့် ရွှေပြားများ	သလင်းကျောက် စေတီပုံစံ ဓာတ်တော်ကြုတ် (Crystal reliquary)
၆	ဂျော်လီယန် (Jaulian)	Sir John Marshall	ဓာတ်တော် များ	ကုသခြင်းဆိုင်ရာ ကျင်းငယ်များ (Healing niches) မှ ဓာတ်တော်ကြုတ်ငယ် များ

၇	ဘမာလာစေတီ (Bhamala)	၁၉၃၀ ပြည့်လွန်နှစ်များ (Sir John Marshall & M.A. Sufi)	ဓာတ်တော် များ	ခရစ်နှစ် ၄-၅ ရာစု ဒင်္ဂါးများ၊ ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ (Cruciform) စေတီ
၈	ဆာကပ်မြို့ဟော င်းဒေသ (Sirkap)	Sir John Marshall	သွားတော်အ ပိုင်းအစများနှင့် ဓာတ်တော် များ	ခေါင်းလောင်းပုံစံစေတီ ငယ်များ (Block F, G) မှ ဓာတ်တော်ကြုတ်ငယ် များ
၉	ဘီယာမောင့်ဒ် (Bhir Mound)	ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များ	ဓာတ်တော် များ	အစောပိုင်း အကြွေစေ့များနှင့် စေတီငယ်များ၏ အကြွင်းအကျန်များ

Case 2: ဂန္ဓာရနှင့် အာဖဂန်ဒေသစု (Afghanistan & Gandhara)

ဥ	စေတီတော်အမည်နှင့် တည်နေရာ	တူးဖော်သည့်ခုနှစ် / ပညာရှင်	တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော် အမျိုးအစား	သမိုင်းဝင် ကမ္ပည်းစာ / အထောက်အထား
၁	ဗိမရန်စေတီတော် (Bimaran Stupa No. 2)	၁၈၃၀ ပြည့်လွန်နှစ်များ (Charles Masson)	သွားတော်/အရိုးတော် အပိုင်းအစများ၊ မီးကျွမ်းနေသောပုလဲများ	စတီးတိုက် (Steatite) ကျောက်ကြွတ်နှင့် ဗိမရန် ရွှေကြွတ်
၂	သေနာဝဗ္ဗကြွတ် (The Senavarma Casket)	Richard Salomon ၏ လေ့လာချက်	သွေးစေတီနှင့် သွားတော် (အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော်)	ဂန္ဓာရီ (Gandhari) ဘာသာစကားဖြင့် ရေးထိုးထားသော သေနာဝဗ္ဗကမ္ပည်းစာ
၂	အဟင်ပိုရှ် (Ahin Posh Stupa)	၁၈၇၈ (William Simpson)	ရှေ့သွားတော် ၅ ဆူနှင့်	ရောမဧကရာဇ် Trajan နှင့်ကုသျှန်မင်း

			သွားတော်အပိုင်းအစများ	Kanishka တို့၏ ရွှေဒင်္ဂါးများ၊ ရွှေကြုတ်
၃	ရှင်ကော့တ်ကြုတ် (The Shinkot Casket)	မိလိန္ဒမင်း (Menander) လက်ထက် (N.G. Majumdar)	အသက်ဝင်နေသော တန်ခိုးရှင်အဖြစ် ရည်မှန်းသော ဓာတ်တော်	ဗိဇယမိတ္တမင်း ရေးထိုးသော ခရောသီကမ္ပည်းစာ
၄	သီဟနာဒမင်း သား ကမ္ပည်းစာ (Sihanada Reliquary)	ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်များ	သွားတော်နှင့် အရိုးတော် အများအပြား	ခရောသီကမ္ပည်းစာ ရေးထိုးထားသော ကြုတ်
၅	မဏိကျလစေတီတော် (Mankiala Stupa)	ဗိုလ်ချုပ် ဗင်ကျူရာ (Ventura)	ဓာတ်တော်များ	ကုသုန်မင်းများ၏ ဒင်္ဂါးများနှင့် ကြေးကြုတ်များ

၆	ဟဒ္ဒဒေသရှိ စေတီတော်များ (Hadda Region)	Charles Masson & Jules Barthoux	သွားတော် ၃ ဆူခန့်နှင့် ဓာတ်တော်များ	ရွှေ၊ ငွေ၊ ကျောက်မျက်ရတနာ များဖြင့် မွမ်းမံထားသော ဓာတ်တော်ကြွတ်များ
၇	တပူရှိုတာ (Tapa Shotor)	Zemaryalai Tarzi	သွေးတော်နှင့် အရိုးတော် အကြွင်းအကျန်များ	ရွှံ့စေးရုပ်တုများ (Stucco figures) ဖြင့် ခြံရံထားသော ဓာတ်တော်တိုက်
၈	ရုခုဏကြွတ် (Rukhuna Reliquary)	Richard Salomon ၏ လေ့လာချက်	သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များ	မိဖုရား ရုခုဏ၏ ငွေကြွတ်နှင့် ခရေသီဘာသာစကား ကမ္ပည်းစာ
၉	ကနိသျှကစေတီ တော် (Kanishka Stupa)	၁၉၀၈-၁၉၀၉ (D.B. Spooner)	ဓာတ်တော်များ	ကနိသျှကမင်း၏ ပုံတော် ထွင်းထုထားသော နာမည်ကျော်

				ကြေးကြုတ် (Kanishka Casket)
၀	တပ်ခံတီဘဟီ (Takht-i-Bahi)	D.B. Spooner & H. Hargreaves	ဓာတ်တော်များ	ဂန္ဓာရလက်ရာ ကျောက်ဆစ်ရုပ်တု များ
၁	ဘုတ္တရစေတီ တော် (Butkara/Swat)	Domenico Faccenna	ဓာတ်တော် အထောက်အထား များ	မောရိယခေတ်မှ အထပ်ထပ် တည်ဆောက်ထား သော ဗိသုကာအလွှာ ၅ ခု
၂	ပါသာနီစေတီ တော် (Passani Stupa)	Charles Masson	ဓာတ်တော်များ	ဓာတ်တော်ကြုတ်များ နှင့် အစောပိုင်းခေတ် ဒင်္ဂါးပြားများ

၃	ဝါဒပ်စေတီတော် (Wardak Stupa)	Charles Masson	မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်	ကြေးဝါကြိုတ် (Wardak Vase)၊ ခရောသီ ကမ္ပည်းစာ (ဟုဝိသျှကမင်း သက္ကရာဇ် ၅၁)
၄	ဂျာမားလ်ဂါဟီ နှင့် လိုရီယန်တန်ဂိုင်	Alexander Cunningham	ဓာတ်တော်များ	ဂန္ဓာရအနုပညာလက် ရာ ဗုဒ္ဓဆင်းတုများနှင့် ပင်မစေတီ၏ အကြွင်းအကျန်များ
၅	နာဂရာဟာရ (Nagarahara Region)	Charles Masson / Samuel Beal	ဦးခေါင်းခွံတော်၊ သွားတော်၊ မျက်လုံးတော်များ	တရုတ်ဘုရားဖူးများ၏ မှတ်တမ်းများနှင့် ဒေသတွင်း တူးဖော်မှုများ

Case 3: အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းနှင့် အခြားဒေသစု (South India & Other)

စဉ်	စေတီတော်အမည်နှင့် တည်နေရာ	တူးဖော်သည့်ခုနှစ် / ပညာရှင်	တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော် အမျိုးအစား	သမိုင်းဝင် ကမ္ပည်းစာ / အထောက်အထား
၂၆	နာဂဇနကုဏ္ဍ (Nagarjunakonda)	၁၉၂၆-၁၉၃၈ (A.H. Longhurst)	သွားတော်နှင့် အရိုးတော် အပိုင်းအစများ	မဟာစေတီတော် (Maha Stupa) မှ ရွှေကြုတ်၊ ငွေကြုတ်များ
၂၇	အမရဝတီစေတီတော် (Amaravati)	Colin Mackenzie & Alexander Rea	ဓာတ်တော်များ	ကျောက်ဆစ်လက်ရာများ နှင့် စနစ်တကျ ဌာပနာထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များ
၂၈	ဟိုင်ဘတ် / ဆမန်ဂန် (Haibak/Samangan)	ပါမောက္ခ Mizuno	ဓာတ်တော်များ	ခရစ်နှစ် ၄-၅ ရာစု ကျောက်ဂူစေတီ (Takht-e Rostam) မြေအောက်လှိုဏ်ဂူ

၂၉	ဒိုင်ယာပြတိုက် (Dir Museum / Chakdara)	ဒေသတွင်း တူးဖော်မှုများ	တော်/အရိုး တော်များ	သွမ်းစိုးရာဇာများ၏ အမည်စာရင်းများနှင့် ကျောက်မျက်ရတနာကြ တ်များ
၃၀	ဘဂ္ဂရစေတီတော် (Bhagara Stupa)	ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုများ	ဓာတ်တော် များ	မောရိယခေတ်ပုံစံ အုတ်ချပ်များနှင့် အစောပိုင်း ဌာပနာတိုက်ခန်းများ
၃၁	စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော် (Chakhil-i-Ghoundi)	Charles Masson & Jules Barthoux	ဓာတ်တော်များ	ဓာရာဇကုလဒေဝီ မင်းသမီး၏ အလှူအဖြစ်ညွှန်ပြသော ကျောက်မျက်ရတနာကြ တ်များ
၃၂	သိင်္ဂါတဓာတ်တော်ကြ တ် (Singata Reliquary)	ရှေးဟောင်းသုတေသန လေ့လာချက်	ဓာတ်တော် များ	ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး (King Uttarasena) အမည်ဖြင့် ရေးထိုးထားသော ကမ္ပည်းစာ

4.3.1 Case Study 1.1: Dharmarajika Stupa (ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်)

အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ တူးဖော်မှုများအရ တက္ကသိုလ်လာဒေသရှိ ဓမ္မရာဇိက စေတီတော်ကြီးသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များ ကျယ်ပြန့်စွာ ကိန်းဝပ်တည်ရှိကြောင်းကို ပြသနေသော အလွန်အရေးပါသည့် သမိုင်းဝင် အထောက်အထားတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။ ဤစေတီတော်ကို မောရိယအင်ပါယာ အသောကမင်းကြီး လက်ထက်တွင် စတင်တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ပြီး၊ နောက်ပိုင်းခေတ် အဆက်ဆက်တွင် ထပ်မံမွမ်းမံခဲ့ကြရာ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု အစဉ်အလာသည် ယင်းဒေသတွင်း၌ အလွန်အားကောင်းခဲ့ကြောင်း တွေ့ရပါသည်။ ၁၉၁၃ ခုနှစ်တွင် ဂျွန်မာရှယ် (John Marshall) ဦးဆောင်သော ရှေးဟောင်းသုတေသနအဖွဲ့က ဤစေတီတော်ကို စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့ရာ၌၊ ရွှေကြုတ် ငွေကြုတ်များအတွင်း ကိန်းဝပ်နေသော ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့်အတူ ခရိုရှသီ (Kharoshthi) အက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားသည့် ကမ္ပည်းစာပြားကို အိုင်အမာ ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ပါသည်။ ယင်းကမ္ပည်းစာတွင် **"သဗ္ဗဗုဒ္ဓါနိ ပူဇာယ"** ဟူသော စကားရပ်များ ပါဝင်ပြီး ဓာတ်တော်များကို မြတ်စွာဘုရားရှင်အား ရည်မှန်း၍ ပူဇော်ထားခြင်းဖြစ်ကြောင်း အတိအလင်း မှတ်တမ်းတင်ထားပါသည်။ ဤခိုင်လုံသော တွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များ၌ ဖော်ပြလေ့ရှိသော "သွားတော် ၄ ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်" ဟူသည့် စာပေဆိုင်ရာ ကန့်သတ်ချက်ကို ကျော်လွန်၍၊ ဗုဒ္ဓ၏ ရုပ်ကလာပ်တော် အစိတ်အပိုင်းများသည် ရှေးခေတ် အိန္ဒိယ-ဂန္ဓာရ ဒေသတစ်ခွင်၌

လက်တွေ့ကျကျ များပြားစွာ တည်ရှိပုံနှံ့နေကြောင်းကို သမိုင်းနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှ တိကျစွာ သက်သေပြနေပါသည်။¹⁰⁶

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** တက္ကသိုလ်ရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်မှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုဓလေ့သည် အသောကမင်းကြီး လက်ထက်ကတည်းက ဂန္ဓာရဒေသအထိ ကျယ်ပြန့်စွာ အမြစ်တွယ်ခဲ့ကြောင်း ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ရိုးရာစာပေများတွင် အသောကမင်းကြီး၏ စေတီ ၈၄,၀၀၀ တည်ထားမှုဒဏ္ဍာရီကို ဖော်ပြလေ့ရှိရာ၊ ဤတူးဖော်မှုသည် ထိုဒဏ္ဍာရီကို သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားအဖြစ် သက်သေပြလိုက်ခြင်းဖြစ်သည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဆာ ဂျွန်မာရှယ် (Sir John Marshall) ၏ ၁၉၁၃-၁၉၃၄ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းအရ စေတီတော်အတွင်းမှ ဘက်ထရီယန်ဂရိ (Bactrian Greek) ဒင်္ဂါးများနှင့်အတူ ရွှေ၊ ငွေကြုတ်များဖြင့် ဌာပနာထားသော အရိုးဓာတ်တော် များကို ခိုင်မာစွာ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹⁰⁷
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာစာပေလာ ကလိင်္ဂ-သီရိလင်္ကာ လမ်းကြောင်းကို ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဂန္ဓာရဒေသအထိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း

¹⁰⁶ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 234.

¹⁰⁷ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations, Vol. 1*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 234-236.

(Geographical Complementarity) ရှုထောင့်မှ အသိပညာဗေဒအရ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးလျက်ရှိပါသည်။

4.3.2 Case Study 1.2: Kunala Stupa (ကုဏ္ဍလစေတီတော် - အံတော်နှင့်

မျက်လုံးတော်ဓာတ်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ကုဏ္ဍလစေတီတော်မှ အထောက်အထားများသည် ဗုဒ္ဓ၏ မျက်လုံးတော်နှင့် အံတော်ဓာတ်များအပေါ် ထားရှိသော သီးသန့်ကိုးကွယ်မှု (Specific relic cult) ကို သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** အသောကမင်းကြီး၏ သားတော် ကုဏ္ဍလမင်းသား၏ မျက်လုံးကန်းရခြင်း ဇာတ်လမ်းနှင့် ဆက်စပ်၍ တည်ထားသော ဤစေတီသည်၊ ဓာတ်တော်များ၏ ကုသပေးနိုင်သော တန်ခိုးအာနုဘော် (Healing power) ကို ယုံကြည်မှုဖြင့် ဌာပနာခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဂျန်မာရှယ်၏ မှတ်တမ်းအရ ဤစေတီဟောင်းမှ အလွန်သေးငယ်သော ဓာတ်တော်ကြုတ်ကို တွေ့ရှိခဲ့ပြီး၊ ၎င်းသည် ဒေသတွင်း၌ အံတော်နှင့် မျက်လုံးတော်ဓာတ်များကို ရည်မှန်းကိုးကွယ်သည့် ရှေးဟောင်း အထောက် အထားအဖြစ် ပညာရှင်များက သတ်မှတ်ထားသည်။¹⁰⁸
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာစာပေများက ဖွဲ့ဆိုသော ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော် (Soteriological significance) ကို သမိုင်းဝင် ကိုးကွယ်မှုလေ့

¹⁰⁸ John Marshall, *A Guide to Taxila*, (Calcutta: Superintendent Government Printing, 1918), 71-73.

(Historical Cultic Practice) အဖြစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.3 Case Study 1.3: Kalawan Stupa (ကလဝန်စေတီတော် -

သွားတော်ကြုတ်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ကလဝန်စေတီမှ တွေ့ရှိရသော ကြေးပြားကမ္ပည်းစာနှင့် သွားတော်ကြုတ်သည် ဓာတ်တော်များကို တရားဝင် သမိုင်းမှတ်တမ်းဖြင့် စနစ်တကျ ဌာပနာသည့် အလေ့အထကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဓာတ်တော်ဌာပနာရာတွင် ရိုးရှင်းစွာ မြှုပ်နှံခြင်းမျိုး မဟုတ်ဘဲ၊ ခုနစ်သက္ကရာဇ်နှင့် အလှူရှင်အမည်ကို တိကျစွာ မှတ်တမ်းတင်ထားခြင်းဖြင့် ထိုခေတ်က ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ အဆင့်အတန်းမြင့်မားမှုကို တွေ့ရသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ၁၉၃၂ ခုနှစ်တွင် ကလဝန်စေတီမှ ခရစ်နှစ်အစောပိုင်း (Year 134 of Azes) ၌ ဥပါသိကာမစန္ဒဒါသီ (Candradasi) က မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်ကို ဌာပနာကြောင်း ခရောသီ (Kharoshthi) အက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားသော ကြေးပြားနှင့် ဓာတ်တော်ကြုတ်ကို တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့သည်။¹⁰⁹
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤအထောက်အထားသည် ရိုးရာစာပေများပါ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု သဒ္ဒါတရားကို သမိုင်းဝင် အထောက်အထားများက ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ

¹⁰⁹ Sten Konow, "Kalawan Copper-plate Inscription of the Year 134," *Journal of the Royal Asiatic Society* (1932): 949-965.

ခိုင်မာမှုဖြင့် အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း (Epistemological Complementarity) ကို ထင်ရှားစွာ ပြသနေပါသည်။

4.3.4 Case Study 1.4: Giri Stupa (ဂီရိစေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ခိုင်ခံ့သော တောင်ကုန်းပေါ်တွင် တည်ရှိသည့် ဂီရိစေတီတော်သည် ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက ဓာတ်တော်များကို ရန်သူများဘေးမှ ကာကွယ်ရန် မည်မျှ အရေးကြီး ထိန်းသိမ်းခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဓာတ်တော်များသည် အဖိုးတန် ရတနာများဖြစ်ရုံသာမက ဘာသာရေးအသက်သွေးကြော ဖြစ်သောကြောင့်၊ ကျူးကျော်သူများ (ဥပမာ- ဟန်လူမျိုးများ White Huns) ဘေးမှ ကာကွယ်ရန် တောင်ထိပ်ခံတပ်များအတွင်း လျှို့ဝှက် ဌာပနာခဲ့ကြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဂျန်မာရှယ်၏ တူးဖော်မှုအရ ဂီရိဒေသရှိ ခံတပ်နှင့်တကွ တည်ဆောက်ထားသော ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းနှင့် စေတီပျက်များ အတွင်းမှ ရှေးဟောင်းဓာတ်တော်ကြုတ်များကို လုံခြုံစွာ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹¹⁰
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤတွေ့ရှိချက်သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိဘုရား ရှင်ကဲ့သို့ ကာကွယ်စောင့်ရှောက်လိုသည့် စာပေလာ သဒ္ဓါတရားကို၊ လက်တွေ့

¹¹⁰ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, Vol. 1, 342-345.

ဗိသုကာပညာနှင့် ပထဝီဝင်အနေအထား (Architectural and Geographical Complementarity) အရ ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံနေပါသည်။

4.3.5 Case Study 1.5: Mohra Moradu (မိုရာမိုရာဒု)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** မိုရာမိုရာဒု စေတီမှ တွေ့ရှိရသော အနုပညာလက်ရာမြောက် ဓာတ်တော်ကြုတ်များသည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုနှင့် ဂန္ဓာရအနုပညာ (Gandharan Art) တို့၏ နက်ရှိုင်းသော ပေါင်းစပ်မှုကို သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** သာမန် ကြုတ်များဖြင့် ဌာပနာခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ စေတီငယ်ပုံစံ ထွင်းထုထားသော အနုစိတ် သလင်းကျောက်ကြုတ်များဖြင့် ပူဇော်ခြင်းသည် ထိုခေတ် လူ့အဖွဲ့အစည်း၏ ဓာတ်တော်အပေါ်ထားရှိသော အမြင့်မားဆုံး တန်ဖိုးထားမှုကို ဖော်ပြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများအရ ဤစေတီအတွင်းရှိ အလုံပိတ်အခန်းငယ်တစ်ခုမှ အလွန်လှပသော သလင်းကျောက် စေတီပုံစံ ဓာတ်တော်ကြုတ် (Crystal reliquary) နှင့် ရွှေပြားများကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹¹¹
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် ဖွဲ့ဆိုလေ့ရှိသော ဓာတ်တော်တိုက်၏ ခမ်းနားမှုကို လက်တွေ့မြေပြင်မှ အနုပညာရုပ်ဝတ္ထုများက

¹¹¹ John Marshall, *Excavations at Taxila: The Stupas and Monasteries at Jaulian*, (Calcutta: Superintendent Government Printing, 1921), 12-15.

အမျိုးအစားနှင့် အနုပညာပိုင်းဆိုင်ရာအရ (Typological and Artistic Complementarity) အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.6 Case Study 1.6: Jaulian (ဂျော်လီယန်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဂျော်လီယန်စေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာရော စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာပါ ကုသပေးနိုင်သော အရှိန်အဝါ (Healing presence) အဖြစ် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက်ရှိ စေတီငယ်များတွင် ဓာတ်တော်များကို အများပြည်သူ ဖူးမြော်နိုင်ရန်နှင့် ရောဂါဘယကင်းဝေးစေရန် ရည်မှန်း၍ သီးသန့် ဌာပနာသည့် ကျင်းငယ်များ (Healing niches) ပါဝင်သည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဂျန်မာရှယ်၏ မှတ်တမ်းအရ ဂျော်လီယန်ရှိ စေတီငယ်များ၏ ခြေရင်းတွင် လက်ကိုသွင်း၍ ဆုတောင်းနိုင်သော အပေါက်ငယ်များပါရှိပြီး၊ ယင်းအတွင်းမှ ဓာတ်တော်ကြုတ်ငယ်များကို တွေ့ရှိရခြင်းက ကုသခြင်းဆိုင်ရာ ယုံကြည်မှုကို အတည်ပြုသည်။¹¹²
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤအထောက်အထားများအရ ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိထင်ရှား ဘုရားရှင်ကဲ့သို့

¹¹² John Marshall, *Excavations at Taxila: The Stupas and Monasteries at Jaulian*, 22-25.

သဘောထား ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ထင်ရှားစွာ တွေ့ရပြီး၊ စာပေလာ တန်ခိုးအာနုဘော်ယုံကြည်မှုကို မြေပြင်အထောက်အထားက သက်သေခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.7 Case Study 1.7: Bhamala (ဘမာလာ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဘမာလာစေတီ၏ ထူးခြားသော ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ (Cruciform) ဗိသုကာနှင့် ဓာတ်တော်ဌာပနာမှုသည် ဒေသတွင်း ယဉ်ကျေးမှုများနှင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုတို့၏ ဆင့်ကဲပြောင်းလဲမှုကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ပုံမှန် စက်ဝိုင်းပုံ စေတီများမှခွဲထွက်၍ ကက်ရှမီးယား (Kashmir) ဗိသုကာဟန် ပါဝင်သော ဤစေတီသည် ဓာတ်တော် ကိုးကွယ်မှု ယုံကြည်ချက်၏ ဒေသအလိုက် လိုက်လျောညီထွေ ပြောင်းလဲမှုကို ထင်ဟပ်သည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဆာဂျွန်မာရှယ်နှင့် M.A. Sufi တို့၏ ၁၉၃၀ ပြည့်လွန်နှစ်များ တူးဖော်မှုအရ ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ စေတီအောက်ခြေရှိ ဓာတ်တော်တိုက်အတွင်းမှ ခရစ်နှစ် ၄ ရာစုမှ ၅ ရာစုခန့်က ဓာတ်တော်များနှင့် ဒင်္ဂါးများကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹¹³
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထား များသည် ရိုးရာစာပေလာ မှတ်တမ်းများကို ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊

¹¹³ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations, Vol. 1*, 391-395.

ဂန္ဓာရဒေသအထိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုစလေ့ မတူကွဲပြားသော ဗိသုကာဟန်များဖြင့် ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို အမျိုးအစားနှင့် ပထဝီဝင်ဆိုင်ရာအရ ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးလျက်ရှိပါသည်။

4.3.8 Case Study 1.8: Sirkap City Area (ဆာကပ်မြို့ဟောင်းဒေသ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဆာကပ်မြို့ဟောင်းဒေသရှိ စေတီများမှ တွေ့ရှိရသော ကျိုးပဲ့နေသော ရှေ့သွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များသည် သာမန်ပြည်သူများအကြား ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုစလေ့ နက်ရှိုင်းစွာ စိမ့်ဝင်နေမှုကို သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဘုရင်များသာမက မြို့သူမြို့သားများ ကိုယ်တိုင် မိမိတို့၏ အိမ်ခြေများအနီးရှိ စေတီငယ်များတွင် အဖိုးတန် ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာကာ နေ့စဉ် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဂျန်မာရှယ်၏ တူးဖော်မှုများအရ ဆာကပ်မြို့ဟောင်း အတွင်းရှိ ခေါင်းလောင်းပုံစေတီငယ်များ (Block F, G) အတွင်းမှ သွားတော်အပိုင်းအစများနှင့် ရိုးရှင်းသော ဓာတ်တော်ကြုတ်ငယ်များကို တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။¹¹⁴
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ တွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် စွယ်တော် ၄ ဆူကိုသာ အလေးပေးဖော်ပြသော်လည်း၊

¹¹⁴ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations, Vol. 1*, 156-159.

လက်တွေ့မြေပြင်တွင် အခြားသော သွားတော်များကိုပါ တခမ်းတနား ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် ဓလေ့အမှန်တကယ် ရှိခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။

(Typological Complementarity)။

4.3.9 Case Study 1.9: Bhir Mound (ဘီယာမောင့်ဒ်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** တက္ကသီလာ၏ အစောဆုံးမြို့ဟောင်းဖြစ်သော ဘီယာမောင့်ဒ်မှ အထောက်အထားများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ အစောဆုံး အမြစ်တွယ်မှုကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** မောရိယ (Mauryan) ခေတ်ကာလမှ စတင်၍ ဤဒေသတွင် ဗုဒ္ဓဘာသာ ယုံကြည်မှုနှင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု အစပျိုးခဲ့ကြောင်းကို ရုပ်ဝတ္ထုများက ညွှန်ပြနေသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဤနေရာမှ တွေ့ရှိရသော အစောပိုင်း အကြွေစေ့များနှင့် စေတီငယ်များ၏ အကြွင်းအကျန်များသည် အသောကမင်းကြီးမတိုင်မီ သို့မဟုတ် အသောကမင်းကြီးခေတ်ကတည်းက ဓာတ်တော်ယုံကြည်မှု တည်ရှိနေပြီဖြစ်ကြောင်း ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင် များ က အတည်ပြုထားသည်။¹¹⁵
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာစာပေလာ ကလိဂ်-သီရိလင်္ကာ လမ်းကြောင်းကို ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ အစောပိုင်းကာလ

¹¹⁵ John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, Vol. 1, 94-98.

ကတည်းက အိန္ဒိယအနောက်မြောက်ပိုင်းအထိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုစလေ့ ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်းအရ (Geographical Complementarity) အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးပါသည်။

Case 2: Afghanistan & Higher Gandhara Region Analysis (ဂန္ဓာရနှင့်

အာဖဂန်ဒေသစု)

4.3.10 Case Study 2.1: Bimaran Stupa No. 2 (ဗိမရန်စေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ဗိမရန်စေတီတော်မှ တူးဖော်ရရှိသော ရွှေကြုတ်နှင့် သွားတော်များသည် ဂန္ဓာရအနုပညာနှင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ အမြင့်မားဆုံး ပေါင်းစပ်မှုကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဗိမရန် ရွှေကြုတ် (Bimaran Casket) သည် ကမ္ဘာ့ရှေးအကျဆုံး ဗုဒ္ဓရုပ်တုတော် ပါဝင်သော ကြုတ်များအနက် တစ်ခုဖြစ်ပြီး၊ ဓာတ်တော်များကို ဘုရားရှင်၏ ကိုယ်စားပြု ရုပ်တုတော်များဖြင့် ခြံရံဌာပနာသည့် အလေ့အထကို ဖော်ပြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ချားလ်စ် မေဆင် (Charles Masson) ၏ ၁၈၃၀ ပြည့်လွန်နှစ်များ တူးဖော်မှုအရ စတီးတိုက် (Steatite) ကျောက်ကြုတ်အတွင်း၌ အလွန်လှပသော ရွှေကြုတ်ကို တွေ့ရပြီး၊ ယင်းအတွင်း၌ မီးကျွမ်းနေသော ပုလဲများ၊

အဖိုးတန်ကျောက်များနှင့်အတူ သွားတော်/အရိုးတော် အပိုင်းအစများကို တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။¹¹⁶

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤတွေ့ရှိချက်သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိဘုရားရှင်ကဲ့သို့ ပူဇော်သော ရိုးရာစာပေလာ သဒ္ဒါတရားကို သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုအနုပညာဖြင့် (Typological and Conceptual Complementarity) ခိုင်မာစွာ ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.11 Case Study 2.2: The Senavarma Casket (သေနာဝမ္မကြုတ် -

သွေးစေတီနှင့် သွားတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** သေနာဝမ္မ ကမ္မည်းစာပါ ဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ရှေးခေတ် မင်းများ ကိုယ်တိုင် ဓာတ်တော်များကို အသက်ဝင်နေသော တန်ခိုးရှင်အဖြစ် ကိုးကွယ် ခဲ့ကြောင်း အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤကမ္မည်းစာတွင် ဓာတ်တော်ကို သာမန်ရုပ်ကြွင်းအဖြစ် မဟုတ်ဘဲ၊ လောကကို ကယ်တင်နိုင်သော ဘုရားရှင်၏ အသက်ဝင်နေသော တန်ခိုးအနုဘော်အဖြစ် ရည်မှန်း၍ သွေးစေတီများတွင် ဌာပနာခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ရစ်ချတ် ဆော်လမွန် (Richard Salomon) ၏ လေ့လာချက်အရ အိုဒီရာဇာ သေနာဝမ္မ (King Senavarma of Odi) က

¹¹⁶ Charles Masson, *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, the Panjab, & Kalat*, (London: Richard Bentley, 1844), 105-108.

မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်ကို ဌာပနာရာတွင် ဂန္ဓာရီ (Gandhari) ဘာသာ စကားဖြင့် "ဘုရားရှင်၏ အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော် (Prana)" ဟု အတိအလင်း ရေးထိုးထားကြောင်း တွေ့ရသည်။¹¹⁷

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤကမ္ပည်းစာပါ အထောက်အထားများအရ ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိထင်ရှား ဘုရားရှင်ကဲ့သို့ (Living Presence) သဘောထား ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ထင်ရှားစွာ တွေ့ရပြီး၊ ဤသည်မှာ စာပေလာ တန်ခိုးအာနုဘော်ယုံကြည်မှုကို ရှေးဟောင်း ဝိသုဒ္ဓါသနာက ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.12 Case Study 2.3: Ahin Posh Stupa (အဟင်ပိုရှ် - ရှေ့သွားတော် ၅

ဆူ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** အဟင်ပိုရှ်စေတီမှ တူးဖော်ရရှိသော ရောမ-ကုသျှန် ဒင်္ဂါးများနှင့် ရှေ့သွားတော်များသည် နိုင်ငံတကာ ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်း ကြီးများနှင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုတို့၏ ဆက်စပ်မှုကို သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဓာတ်တော်ဌာပနာရာတွင် ရောမဧကရာဇ်များ၏ ရွှေဒင်္ဂါးများကိုပါ ထည့်သွင်းပူဇော်ခြင်းဖြင့်၊ ထိုခေတ်က ဓာတ်တော်မွေတော်များ

¹¹⁷ Richard Salomon, "The Senavarma Inscription," *Indo-Iranian Journal* 29, no. 4 (1986): 261-265.

အပေါ်ထားရှိသည့် အမြင့်မားဆုံးသော စီးပွားရေးနှင့် ဘာသာရေး တန်ဖိုးထားမှု ကို မြင်တွေ့ရသည်။

- **Evidence - အထောက်အထား:** ဝီလျံ ဆင်ပဲဆန် (William Simpson) ၏ ၁၈၇၈ ခုနှစ် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းအရ စေတီတိုက်အတွင်းမှ ရွှေကြုတ်တစ်လုံးကို တွေ့ရှိခဲ့ပြီး၊ ယင်းအတွင်း၌ သွားတော်အပိုင်းအစများနှင့်အတူ ရောမဧကရာဇ် Trajan နှင့် ကုသျှန်မင်း Kanishka တို့၏ ရွှေဒင်္ဂါးများကို အတူတကွ ဌာပနာထားကြောင်း အတည်ပြုခဲ့သည်။¹¹⁸
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ တွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် စွယ်တော် ၄ ဆူကိုသာ ဇာတ်လမ်းဆင် အလေးပေးဖော်ပြသော်လည်း၊ လက်တွေ့မြေပြင်တွင် ရှေ့သွားတော်များပါ ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် ဓလေ့ရှိခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။ (Typological Complementarity)။

4.3.13 Case Study 2.4: The Shinkot Casket (ရှင်ကော့တ်ကြုတ်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ရှင်ကော့တ် ဓာတ်တော်ကြုတ် ကမ္ပည်းစာသည် ဓာတ်တော်များအပေါ်ထားရှိသည့် ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ သဒ္ဓါတရားနှင့် အသက်ဝင်နေသော ကိုးကွယ်မှုအယူအဆကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။

¹¹⁸ William Simpson, "Buddhist Architecture in the Jellalabad Valley," *Transactions of the Royal Institute of British Architects*, (1880): 37-40.

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤကမ္ပည်းစာသည် ဓာတ်တော်ကို ရိုးရှင်းသော ရုပ်ဝတ္ထုအဖြစ်သာ မဟုတ်ဘဲ၊ သက်ရှိထင်ရှား မြတ်စွာဘုရားကိုယ်တော်တိုင်အဖြစ် သဘောထားကာ မင်းနှင့်တကွ ပြည်သူများက ကိုးကွယ်ခဲ့ကြကြောင်းကို သမိုင်းအထောက်အထားအရ ထင်ဟပ်စေသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** N.G. Majumdar ၏ လေ့လာချက်အရ ဘုရင် မိလိန္ဒမင်း (Menander) လက်ထက် ဝန်းကျင်တွင် ရေးထိုးခဲ့သော ဤကျောက်စာ၌ ဗိဇယမိတ္တ (Vijayamitra) မင်းက မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်ကို အသက်ဝင်နေသော တန်ခိုးရှင်အဖြစ် ရည်မှန်း၍ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း ခရောင်းသီ ဘာသာစကားဖြင့် အတိအလင်း ရေးထိုးထားသည်။¹¹⁹
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာစာပေများက ဖွဲ့ဆိုသော ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအနုဘော်ကို သမိုင်းဝင် ကိုးကွယ်မှုစလေ့ (Historical Cultic Practice) အဖြစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနက အသိပညာဗေဒအရ ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ကို အထင်အရှား ပြသနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.14 Case Study 2.5: The Sihanada Reliquary (သီဟနာဒမင်းသား)

ကမ္ပည်းစာ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** သီဟနာဒ ကမ္ပည်းစာပါ ဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ဂန္ဓာရဒေသရှိ မင်းစိုးရာဇာများအကြား မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို မိသားစု

¹¹⁹ N.G. Majumdar, "The Inscriptions on the Steatite Casket from Shinkot," *Epigraphia Indica* 24, (1937): 1-7.

အမွေအနှစ်နှင့် နိုင်ငံရေးအာဏာ တည်ဆောက်မှုအဖြစ် အသုံးပြုခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤကမ္ပည်းစာများအရ ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာရာတွင် မိမိတို့၏ ဆွေစဉ်မျိုးဆက် ဘုန်းတန်ခိုးကြီးမားစေရန် ဆုတောင်းစာများ ရေးထိုးလေ့ရှိပြီး ဓာတ်တော်များ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ စွမ်းအားကို ယုံကြည်ကြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်များ၏ မှတ်တမ်းအရ ခရေသီကမ္ပည်းစာ ရေးထိုးထားသော ဤကြုတ်အတွင်းမှ သွားတော်နှင့် အရိုးတော် အများအပြားကို တွေ့ရှိရပြီး မင်းမျိုးမင်းနွယ်များ၏ ကိုးကွယ်မှုအထောက်အထားအဖြစ် အတည်ပြုထားသည်။¹²⁰
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် စွယ်တော် ၄ ဆူကိုသာ အလေးပေးဖော်ပြသော်လည်း၊ လက်တွေ့မြေပြင်တွင် အခြားသော သွားတော် (၁၁) ဆူ အစရှိသည်တို့ကိုပါ တခမ်းတနား ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် ဓလေ့အမှန်တကယ် ရှိခဲ့ကြောင်း (Typological Complementarity) အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးပါသည်။

¹²⁰Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and the other Indo-Aryan Languages*, (New York: Oxford University Press, 1998), 112-115.

4.3.15 Case Study 2.6: Mankiala Stupa (မဏိကျလစေတီတော်)

- Claim - ဆိုလိုချက်:** ပါကစ္စတန်ရှိ မဂ်ဂီဠ (မဏိကျလ) စေတီမှ ရှာဖွေတွေ့ရှိမှုများသည် ကုသျှန်ခေတ် အနောက်မြောက် အိန္ဒိယဒေသတွင် မင်းစိုးရာဇာများ၏ အထောက်အပံ့ဖြင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့ ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် ထွန်းကားခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။
- Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ရိုးရာစာပေများတွင် အသောကမင်းကြီးကိုသာ အဓိကထားသော်လည်း၊ ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအရ ကနိသျှက (Kanishka) နှင့် ဟုဝိသျှက (Huvishka) အစရှိသော ကုသျှန်မင်းဆက်များ လက်ထက်တွင်လည်း ဓာတ်တော်များကို ရွှေ၊ ငွေ၊ ကြေး ကြုတ်များဖြင့် ခမ်းနားစွာ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။
- Evidence - အထောက်အထား:** ဗိုလ်ချုပ် ဗင်ကျူရာ (Ventura) ၏ တူးဖော်မှုအရ စေတီတော်အတွင်းမှ ကုသျှန်မင်းများ၏ ဒင်္ဂါးများနှင့်အတူ ဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ကြေးကြုတ်များကို အဆင့်ဆင့် ဌာပနာထားကြောင်း အတိအကျ တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹²¹
- Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် ရိုးရာစာပေလာ လမ်းကြောင်းများကို ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဂန္ဓာရဒေသအထိပါ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့

¹²¹ Alexander Cunningham, *Archaeological Survey of India Report: Volume II*, (Simla: Government Central Press, 1871), 162-165.

ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း (Geographical Complementarity) ရှုထောင့်မှ အသိပညာဗေဒအရ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးလျက်ရှိပါသည်။

4.3.16 Case Study 2.7: Hadda Region Stupas (ဟဒ္ဒာဒေသရှိ

စေတီတော်များ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ဟဒ္ဒာ (Hadda) ဒေသမှ စေတီများ တူးဖော်တွေ့ရှိမှုသည် ဂန္ဓာရအလွန် ဗဟိုအာရှဒေသများအထိ သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုစလေ့ ကျယ်ပြန့်စွာ ကိန်းဝပ်ခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဗုဒ္ဓဘာသာသည် ပိုးလမ်းမကြီး (Silk Road) တစ်လျှောက် အလွန်စနစ်ကျသော ဓာတ်တော်ဌာပနာမှု အလေ့အထများဖြင့် ခိုင်မာစွာ အမြစ်တွယ်ခဲ့ကြောင်းကို ဤစေတီအစုအဝေးများက ညွှန်ပြနေသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ချားလ်စ် မေဆင် (Charles Masson) နှင့် ဂျူးလ် ဘာသူး (Jules Barthoux) တို့၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများအရ Hadda ဒေသ စေတီများမှ ရွှေ၊ ငွေ၊ ကျောက်မျက်ရတနာများဖြင့် မွမ်းမံထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့်အတူ သွားတော် ၃ ဆူခန့်ကို အဖိုးတန်ဒင်္ဂါးများနှင့်အတူ တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။¹²²

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ သမိုင်းဝင် တူးဖော်မှုများက ရိုးရာစာပေ၏ လိုအပ်ချက်ကို အမျိုးအစားစုံလင်မှုနှင့် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း (Typological and Geographical Complementarity) ဖြင့် အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.17 Case Study 2.8: Tapa Shotor (တပုရှီတာ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** တပုရှီတာ စေတီမှ တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် လောဟိတက (သွေးတော်) နှင့် အခြားဓာတ်တော်များ၏ အဆက်အစပ်ကို သမိုင်းဝင်အထောက်အထားအဖြစ် ဖော်ပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဂန္ဓာရ အနုပညာလက်ရာများဖြင့် မွမ်းမံထားသော ဤဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက်သည် ဓာတ်တော်များကို ဂူကြိုဂူကြားများတွင်သာမက လူမြင်ကွင်း၌ ခမ်းနားစွာ ပူဇော်သည့် အလေ့အထကို ပြသသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင် Zmaryalai Tarzi ၏ တူးဖော်မှုအရ အလွန်အသက်ဝင်သော ရွှံ့စေးရုပ်တုများ (Stucco figures) ဖြင့် ခြံရံထားသော ဓာတ်တော်တိုက်အတွင်း သွေးတော်နှင့် အရိုးတော် အကြွင်းအကျန်များကို စနစ်တကျ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹²³

¹²³ Zmaryalai Tarzi, *L'Architecture et le Décor Rupestre des Grottes de Bamiyan*, (Paris: Imprimerie Nationale, 1977), 89-92.

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတွေ့ရှိချက်သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိဘုရားရှင်ကဲ့သို့ ပူဇော်သော ရိုးရာစာပေလာ သဒ္ဒါတရားကို သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုအနုပညာဖြင့် (Typological and Conceptual Complementarity) ခိုင်မာစွာ ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.18 Case Study 2.9: Rukhuna Reliquary (ရုခုဏကြုတ်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ရုခုဏ ဓာတ်တော်ကြုတ် ကမ္ဗည်းစာသည် ဝိဇယမေတ္တာ (Vijayamitra) မင်းဆက်များ၏ ဓာတ်တော်ပူဇော်မှု သမိုင်းကြောင်းကို တိကျစွာ မှတ်တမ်းတင်ထားသော အထောက်အထားဖြစ်ပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤကမ္ဗည်းစာသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်များကို ဘုရင်နှင့် မိဖုရားတို့ ကိုယ်တိုင် နန်းတွင်းအမွေအနှစ်သဖွယ် တန်ဖိုးထား ဌာပနာခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ရစ်ချတ် ဆော်လမွန် (Richard Salomon) ၏ လေ့လာချက်အရ ဝိဇယမေတ္တာမင်း၏ မိဖုရား ရုခုဏ (Rukhuna) က ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်/အရိုးတော်များကို ငွေကြုတ်ဖြင့် ဌာပနာကြောင်း ခရောသီဘာသာစကားဖြင့် အတိအလင်း ရေးထိုးထားသည်။¹²⁴
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤကမ္ဗည်းစာပါ အထောက်အထားများအရ ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိထင်ရှား

¹²⁴ Richard Salomon, "The Rukhuna Reliquary Inscription," *Journal of the American Oriental Society* 125, no. 1 (2005): 35-42.

ဘုရားရှင်ကဲ့သို့ (Living Presence) သဘောထား ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ထင်ရှားစွာ တွေ့ရပြီး၊ ဤသည်မှာ စာပေလာယုံကြည်မှုကို ရှေးဟောင်းသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.19 Case Study 2.10: Kanishka Stupa (ကနိသျှကစေတီတော်)

- **Claim** - **ဆိုလိုချက်:** ပက်ရှဝါမြို့အနီးရှိ ကနိသျှကစေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် ကုသျှန်ဧကရာဇ် ကနိသျှကမင်းကြီး၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုနှင့် မဟာယာန-ထေရဝါဒ အကူးအပြောင်းကာလ ယုံကြည်မှုများကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation** - **ရှင်းလင်းချက်:** သမိုင်းတွင် အကြီးဆုံးစေတီများအနက် တစ်ဆူဖြစ်သော ဤစေတီသည် ဘုရင်အာဏာနှင့် ဗုဒ္ဓ၏ တန်ခိုးအာနုဘော်ကို ပေါင်းစပ်တည်ဆောက်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။
- **Evidence** - **အထောက်အထား:** ၁၉၀၈-၁၉၀၉ ခုနှစ်တွင် D.B. Spooner ၏ တူးဖော်မှုအရ ကနိသျှကမင်း၏ ပုံတော်နှင့် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ ထွင်းထုထားသော နာမည်ကျော် ကြေးကြုတ် (Kanishka Casket) နှင့်အတူ ဓာတ်တော်များကို တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹²⁵
- **Link** - **ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် ရိုးရာစာပေလာ လမ်းကြောင်းများကို

¹²⁵ D.B. Spooner, "Excavations at Shah-ji-ki-Dheri," *Archaeological Survey of India Annual Report 1908-09*, (1912): 38-59.

ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဂန္ဓာရဒေသအထိပါ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့
 နိုင်ငံတော်အဆင့် ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း
 (Geographical Complementarity) ရှုထောင့်မှ အပြန်အလှန်
 ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးလျက်ရှိပါသည်။

4.3.20 Case Study 2.11: Takht-i-Bahi (တပ်ခံတီဘဟီ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** တောင်ကုန်းပေါ်တွင် တည်ရှိသော တပ်ခံတီဘဟီ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် တရားအားထုတ်မှုဆိုင်ရာ ဆက်စပ်မှုကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤနေရာရှိ စေတီငယ်များသည် ရဟန်းတော်များ တရားထိုင်ရာ ကျောင်းဆောင်များနှင့် အနီးကပ် တည်ရှိပြီး ဓာတ်တော်များကို ကမ္မဋ္ဌာန်းအာရုံပြုရာ အရာအဖြစ် အသုံးပြုခဲ့ကြောင်း ညွှန်ပြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** D.B. Spooner နှင့် H. Hargreaves တို့၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများအရ ဤကျောင်းတိုက်၏ ဗဟိုစေတီရင်ပြင်တွင် လှပသော ဂန္ဓာရလက်ရာ ကျောက်ဆစ်ရုပ်တုများနှင့်အတူ ဓာတ်တော်ဌာပနာရာ နေရာများကို စနစ်တကျ တွေ့ရှိရသည်။¹²⁶
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာစာပေများက ဖွဲ့ဆိုသော ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော် (Soteriological significance) ကို သမိုင်းဝင် ကိုးကွယ်မှုလေ့နှင့်

¹²⁶ H. Hargreaves, "Excavations at Takht-i-Bahi," *Archaeological Survey of India Annual Report 1910-11*, (1914): 33-39.

ဝိညာဉ်ရေးရာ အလေ့အကျင့်အဖြစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းသက်သေ ခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ကို အထင်အရှား ပြသနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.21 Case Study 2.12: Butkara/Swat (ဘုက္ကရစေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဆွတ်တောင်ကြား (Swat Valley) ရှိ ဘုက္ကရစေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် အစောပိုင်း အသောကမင်းခေတ်မှစ၍ ဂန္ဓာရခေတ်နှောင်းပိုင်း အထိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ အဆင့်ဆင့် တိုးချဲ့တည်ဆောက်မှုကို သက်သေပြ နေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** စေတီတော်ကို တစ်ကြိမ်တည်း တည်ဆောက်ခြင်း မဟုတ်ဘဲ ခေတ်အဆက်ဆက် ဘုရင်များက မူလဓာတ်တော်ကို ဗဟိုပြု၍ စေတီကို အထပ်ထပ် မွမ်းမံချဲ့ထွင်ခဲ့ကြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင် Domenico Faccenna ၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းအရ မူလ မောရိယခေတ် စေတီငယ်ကို ဝန်းရံ၍ နောက်ပိုင်းခေတ်များတွင် အထပ်ထပ် တည်ဆောက်ထားသော ဗိသုကာအလွှာ ၅ ခုကို ဓာတ်တော် အထောက် အထားများနှင့်တကွ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹²⁷

¹²⁷ Domenico Faccenna, *Butkara I (Swat, Pakistan) 1956-1962*, (Rome: IsMEO, 1980), 115-120.

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် ရိုးရာစာပေလာ ကလိင်္ဂ-သီရိလင်္ကာ လမ်းကြောင်းကို ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဂန္ဓာရဒေသအထိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း (Geographical Complementarity) ရှုထောင့်မှ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးလျက်ရှိပါသည်။

4.3.22 Case Study 2.13: Passani Stupa (ပါသာနီစေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ပါသာနီစေတီမှ တူးဖော်ရရှိသော အထောက်အထားများသည် ဗဟိုအာရှ လမ်းကြောင်းတစ်လျှောက်ရှိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့ စရိုက်များကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤစေတီသည် ရှေးဟောင်းခရီးသွားများနှင့် ကုန်သည်များအတွက် ဘာသာရေး ဗဟိုချက်တစ်ခုအဖြစ် တည်ရှိခဲ့ပြီး ဓာတ်တော်များကို ခမ်းနားစွာ ပူဇော်ထားသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ချားလ်စ် မေဆင် (Charles Masson) ၏ မှတ်တမ်းအရ စေတီအတွင်းမှ ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် အတူ အစောပိုင်းခေတ် ဒင်္ဂါးပြားများကို တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။¹²⁸

¹²⁸ Charles Masson, *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, the Panjab, & Kalat*, 112-114.

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတွေ့ရှိချက်များသည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် အတိအကျ မပါဝင်ခဲ့သော အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် ဗဟိုအာရှ လမ်းကြောင်း တစ်လျှောက်ရှိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု ဓလေ့စရိုက်များကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပြီး၊ ထေရဝါဒ၏ သဒ္ဓါတရားကို ရှေးဟောင်းသုတေသနက အသိပညာဗေဒအရ (Epistemologically) ခိုင်မာအောင် အားဖြည့်ပေးကြောင်း ပေါ်လွင်စေပါသည်။

4.3.23 Case Study 2.14: Wardak Stupa (ဝါဒပ်စေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဝါဒပ်စေတီတော်မှ တွေ့ရှိရသော ကြေးဝါဓာတ်တော်ကြုတ် (Wardak Vase) သည် မဟာသံဃိက (Mahasanghika) ဂိုဏ်း၏ ဓာတ်တော် ကိုးကွယ်မှုနှင့် ဂန္ဓာရခေတ် ယုံကြည်မှုများကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤကြုတ်ပေါ်ရှိ ကမ္ပည်းစာသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာရာတွင် မိဘဆွေမျိုးများ၏ သံသရာဝဋ်ဆင်းရဲမှ လွတ်မြောက်ရေးအတွက် ရည်စူးကြောင်း တိကျစွာ ဖော်ပြထားသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ချားလ်စ် မေဆင်၏ တူးဖော်မှုအရ ဟုဝိသျှက (Huvishka) မင်း သက္ကရာဇ် ၅၁ ခုနှစ်တွင် ရေးထိုးထားသော ကြေးဝါကြုတ်ကို တွေ့ရပြီး၊ ယင်းတွင် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်ကို မဟာသံဃိကဂိုဏ်းဝင်များထံ လှူဒါန်းကြောင်း ခရောသီဘာသာဖြင့် ရေးထိုးထားသည်။¹²⁹

¹²⁹ Sten Konow, *Kharoshthi Inscriptions with the Exception of Those of Asoka*, (Calcutta: Government of India Central Publication Branch, 1929), 165-170.

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤကမ္ဘာလုံးတစ်ဝှမ်း အထောက်အထားများအရ ရှေးဟောင်း ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့သည် ဓာတ်တော်များအား သက်ရှိထင်ရှား ဘုရားရှင်ကဲ့သို့ သဘောထား ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ထင်ရှားစွာ တွေ့ရပြီး ဤသည်မှာ စာပေလာ ယုံကြည်မှုကို မြေပြင်အထောက်အထားက ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Conceptual Complementarity) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.24 Case Study 2.15: Jamal Garhi & Loriyan Tangai

(ဂျာမားလ်ဂါဟီ နှင့် လိုရီယန်တန်ဂိုင်း)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဤဒေသများမှ တွေ့ရှိချက်များသည် ကုသျှန်မင်းဆက်များ လက်ထက်တွင် ဓာတ်တော်မွေတော် ကိုးကွယ်မှုသည် အလွန်အနုစိတ်သော ဂန္ဓာရကျောက်ဆစ်လက်ရာများနှင့်အတူ ခမ်းနားစွာ တည်ရှိခဲ့ကြောင်းကို သက်သေပြနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဓာတ်တော်တိုက်များကို သာမန်ရိုးရှင်းစွာ မထားဘဲ ဘုရားရှင်၏ ဘဝဖြစ်စဉ်များကို သရုပ်ဖော်ထားသော ကျောက်ဆစ်ပြားများဖြင့် ဝန်းရံ ဌာပနာထားသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** အလက်ဇန္ဒား ကန်နင်ဟမ် ၏ တူးဖော်မှုအရ ဂျာမားလ်ဂါဟီ တွင် အလွန်လှပသော ဂန္ဓာရအနုပညာလက်ရာ ဗုဒ္ဓဆင်းတုများ

နှင့်အတူ ဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ပင်မစေတီ၏ အကြွင်းအကျန်များကို စနစ်တကျ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹³⁰

- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် ရိုးရာစာပေလာ လမ်းကြောင်းများကို ပယ်ဖျက်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ဂန္ဓာရဒေသအထိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့ ခိုင်မာစွာ ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း (Geographical Complementarity) ရှုထောင့်မှ ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးလျက်ရှိပါသည်။

4.3.25 Case Study 2.16: Nagarahara Region (နာဂရာဟာရ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** နာဂရာဟာရ (ယခု ဂျလာလာဘတ်) ဒေသမှ ရှေးဟောင်းအထောက်အထားများသည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဦးခေါင်းခွံတော်၊ သွားတော်၊ မျက်လုံးတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနအဖြစ် တရုတ်ဘုရားဖူးများ၏ မှတ်တမ်းများနှင့် မြေပြင်တူးဖော်မှုများ ကိုက်ညီကြောင်း ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဟီယန်ဆန် (Xuanzang) နှင့် ဖာဟီယန် (Faxian) တို့၏ မှတ်တမ်းများတွင် ဤဒေသ၌ မြတ်စွာဘုရား၏ အရေးကြီးသော ဓာတ်တော်များရှိကြောင်း ရေးသားထားရာ၊ မျက်မှောက်ခေတ် တူးဖော်မှုများက ယင်းမှတ်တမ်းများကို အတည်ပြုပေးသည်။

¹³⁰ Alexander Cunningham, *Archaeological Survey of India Report: Volume V*, (Calcutta: Office of the Superintendent of Government Printing, 1875), 46-50.

- **Evidence - အထောက်အထား:** ဆင်မြူရယ် ဘီးလ် (Samuel Beal) ဘာသာပြန်ဆိုသော တရုတ်မှတ်တမ်းများနှင့် Charles Masson ၏ ဒေသတွင်း တူးဖော်မှုများအရ ဤဒေသရှိ စေတီကြီးများမှာ ဓာတ်တော်ကိန်းဝပ်ရာ အဓိကဗဟိုချက်များအဖြစ် တည်ရှိခဲ့ကြောင်း အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။¹³¹
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတွေ့ရှိချက်များသည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် အတိအကျ မပါဝင်ခဲ့သော အာဖဂန်နစ္စတန်လမ်းကြောင်းတစ်လျှောက်ရှိ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု စရိုက်များကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပြီး၊ သဒ္ဓါတရားကို ရှေးဟောင်းသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Geographical and Typological Complementarity) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

Case 3: South India & Other Regions Analysis (အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းနှင့် အခြားဒေသစု)

4.3.26 Case Study 3.1: Nagarjunakonda (နာဂရနကုန္တာ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** နာဂါရဂျူနကောန္တာ မှ တွေ့ရှိရသော အထောက်အထားများသည် သီရိလင်္ကာသာမက တောင်ပိုင်းအိန္ဒိယတွင်ပါ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့ အလွန်ထွန်းကားခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤဒေသရှိ မဟာစေတီ (Maha Stupa) များကို အိက္ခဝကု (Ikshvaku) မင်းဆက်များက တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ပြီး၊ ဗုဒ္ဓ၏

¹³¹ Samuel Beal, *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*, (London: Trübner & Co., 1884), 91-95.

ဓာတ်တော်များကို ရွှေကြုတ်၊ ငွေကြုတ်များဖြင့် စနစ်တကျ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။

- **Evidence - အထောက်အထား:** ၁၉၂၆-၁၉၃၈ ခုနှစ်များအတွင်း A.H. Longhurst ၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းအရ ဓာတ်တော်ကြုတ်များအတွင်း၌ သွားတော်နှင့် အရိုးတော် အပိုင်းအစများကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။¹³²
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ တွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် စွယ်တော် ၄ ဆူကိုသာ အလေးပေးဖော်ပြသော်လည်း၊ လက်တွေ့မြေပြင်တွင် အခြားသော သွားတော်များကိုပါ တခမ်းတနား ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် ဓလေ့အမှန်တကယ် ရှိခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။ (Typological Complementarity)။

4.3.27 Case Study 3.2: Amaravati (အမရဝတီစေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** အမရဝတီစေတီတော်မှ ထူးချွန်ပြောင်မြောက်သော ကျောက်ဆစ်လက်ရာများနှင့် ဓာတ်တော်ဌာပနာမှုများသည် အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းရှိ အစောပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ မဟာယာနနှင့် ထေရဝါဒ ရောယှက်နေသော ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုကို သက်သေပြနေပါသည်။

¹³² A.H. Longhurst, *The Buddhist Antiquities of Nagarjunakonda*, (Delhi: Archaeological Survey of India, 1938), 22-25.

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤစေတီကြီးကို စာတဝါဟန (Satavahana) မင်းဆက်များခေတ်က ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် မွမ်းမံခဲ့ပြီး ဓာတ်တော်များ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ စွမ်းအားကို အလွန်အလေးထားခဲ့ကြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ကိုလင် မက်ကင်ဇီ (Colin Mackenzie) နှင့် အလက်ဇန္ဒား ရီးယား (Alexander Rea) တို့၏ တူးဖော်မှုအရ အမရဝတီစေတီဟောင်းမှ ဓာတ်တော်တိုက်များကို တွေ့ရှိရပြီး ဓာတ်တော်ကြုတ်များကို စနစ်တကျ ဌာပနာထားကြောင်း အတည်ပြုခဲ့သည်။¹³³
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ တွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် တွေ့ရခဲသော အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း ဗဟိုချက်များအကြောင်းကို အမျိုးအစားစုံလင်မှုနှင့် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း (Typological and Geographical Complementarity) ဖြင့် အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.3.28 Case Study 3.3: Haibak/Samangan (ဟိုင်ဘတ် / ဆမန်ဂန်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** အာဖဂန်နစ္စတန် မြောက်ပိုင်း ဆမန်ဂန် (ဟိုင်ဘတ်) ဒေသရှိ ကျောက်ဂူစေတီတော် (Takht-e Rostam) သည် ဓာတ်တော်များကို မြေအောက်လှိုဏ်ဂူများအတွင်း ဗိသုကာပညာ အထွတ်အထိပ်ဖြင့် ဌာပနာခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။

¹³³Alexander Rea, *South Indian Buddhist Antiquities*, (Madras: Government Press, 1894), 31-35.

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤစေတီသည် ပုံမှန်စေတီများကဲ့သို့ မြေပေါ်တွင် တည်ဆောက်ထားခြင်း မဟုတ်ဘဲ ကျောက်တောင်ကြီးကို အောက်သို့တူးဆင်း၍ (Rock-cut) တည်ဆောက်ထားကာ ဓာတ်တော်များကို အလယ်ဗဟို၌ လုံခြုံစွာ ဌာပနာထားသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ကျိုတိုတက္ကသိုလ်မှ ပါမောက္ခ Mizuno ၏ သုတေသနပြုချက်များအရ ဤကျောက်ဂူစေတီသည် ခရစ်နှစ် ၄-၅ ရာစုခန့်က ဗဟိုအာရှ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ ထူးခြားသော ဗိသုကာအထောက်အထားဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုထားသည်။¹³⁴
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာစာပေများက ဖွဲ့ဆိုသော ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအနုဘော်နှင့် ကာကွယ်စောင့်ရှောက်လိုစိတ်ကို သမိုင်းဝင် ဗိသုကာပညာဆိုင်ရာ အထောက်အထားအဖြစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနက ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံခြင်း (Architectural and Conceptual Complementarity) ကို အထင်အရှား ပြသနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.29 Case Study 3.4: Dir Museum / Chakdara (ဒိုင်ယာပြတိုက်နှင့်

ချတ်ဒါရာဒေသ)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဒိုင်ယာ (Dir) ဒေသမှ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များသည် ဂန္ဓာရမြောက်ပိုင်းဒေသများအထိ

¹³⁴ Seiichi Mizuno, *Haibak and Kashmir-Smast: Buddhist Cave-Temples in Afghanistan and Pakistan*, (Kyoto: Kyoto University, 1962), 85-88.

ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့ မည်မျှနက်ရှိုင်းခဲ့ကြောင်း ပြသသည့် သမိုင်းဝင်ပြတိုက်တစ်ခုဖြစ်ပါသည်။

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤဒေသသည် ရှေးဟောင်းဥဒ္ဒိယန (Uddiyana) နယ်မြေ၏ အစိတ်အပိုင်းဖြစ်ပြီး၊ ဓာတ်တော်များကို ကျောက်မျက်ရတနာများဖြင့် စီခြယ်ထားသော ကြတ်များဖြင့် ပူဇော်သည့် ထူးခြားသော ဒေသန္တရဟန်ကို တွေ့ရသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** Dir ပြတိုက်တွင် ထိန်းသိမ်းထားသော အထောက်အထားများအရ ဒေသတွင်း တူးဖော်ရရှိသည့် ဓာတ်တော်ကြတ်များတွင် မင်းစိုးရာဇာများ၏ အမည်စာရင်းများနှင့်အတူ သွားတော်/အရိုးတော်များကို အထောက်အထားခိုင်လုံစွာ စုစည်းထားရှိသည်။¹³⁵
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ ဂန္ဓာရဒေသ သာသနာပြုမှတ်တမ်းများကို အမျိုးအစားစုံလင်မှု (Typological Complementarity) ရှုထောင့်မှ အသိပညာဗေဒအရ အားဖြည့်ပေးခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.30 Case Study 3.5: Bhagara Stupa (ဘဂ္ဂရစေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** မင်ဂေါရမြို့ရှိ ဘဂ္ဂရစေတီသည် အသောကမင်းကြီး၏ ဂန္ဓာရဒေသအတွင်း ဓာတ်တော်ဖြန့်ဝေမှု မဟာဗျူဟာကို ဖော်ပြနေသော သမိုင်းဝင်နေရာဖြစ်ပါသည်။

¹³⁵ Dani, A. H. (1968). "Chakdara Fort and Gandhara Art." *Ancient Pakistan*, 4, 1-254.

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** မောရိယခေတ် လက်ရာများကို အခြေခံထားသော ဤစေတီသည် အသောကမင်းကြီးက မူလဓာတ်တော် ရှစ်စိတ်ကို ပြန်လည်ဖြန့်ဝေရာတွင် ဤအချက်အချာကျသော ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းပေါ်၌ အဓိကထား တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုများအရ စေတီတော်၏ အောက်ခြေအလွှာများတွင် မောရိယခေတ်ပုံစံ အုတ်ချပ်များနှင့်အတူ အစောပိုင်းခေတ် ဓာတ်တော်ဌာပနာတိုက်ခန်းများကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹³⁶
- **Link - ချက်ဆက်မှု:** ထို့ကြောင့် ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာစာပေလာ အသောကမင်းကြီး၏ စေတီ ၈၄,၀၀၀ တည်ထားမှု ဒဏ္ဍာရီကို သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်အကျယ်အဝန်း (Geographical Complementarity) ရှုထောင့်မှ အတည်ပြုပေးနေပါသည်။

4.3.31 Case Study 3.6 (စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဟဒ္ဒဒေသရှိ စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီသည် မင်းမျိုးမင်းနွယ် အမျိုးသမီးများ၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုနှင့် သာသနာပြုကဏ္ဍကို ထင်ရှားစေသော အထောက်အထားဖြစ်ပါသည်။
- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** သာဓုမင်းကြီး၏ နှမတော် ရာဇကုလဒေဝီ ကိုယ်တိုင် ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာလှူဒါန်းခဲ့ခြင်းသည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် ကျား၊ မ

¹³⁶ Faccenna, D. (1980). *Butkara I (Swat, Pakistan) 1956-1962* (Vol. 1). Rome: IsMEO (Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente).

မရွေး မင်းမျိုးနွယ်အားလုံးအတွက် အလွန်မြင့်မြတ်သော ကုသိုလ်အဖြစ် သတ်မှတ်ခဲ့ကြောင်း ပြသသည်။

- **Evidence - အထောက်အထား:** ချားလ်စ် မေဆင် နှင့် ဂျူးလ် ဘာသူး တို့၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤစေတီအတွင်းမှ အဖိုးတန် ကျောက်မျက်ရတနာများဖြင့် မွမ်းမံထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့်အတူ မင်းသမီး၏ အလှူအဖြစ် ညွှန်ပြသော အထောက်အထားအချို့ကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹³⁷
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤသည်မှာ ရိုးရာစာပေများတွင် ဖော်ပြလေ့ရှိသော နန်းတွင်းသူ၊ နန်းတွင်းသားများ၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု သဒ္ဒါတရားကို သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုအနုပညာ (Artistic and Typological Complementarity) ဖြင့် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

4.3.32 Case Study 3.7: Singata

Reliquary(သိင်္ဂီတစေတီ/ဓာတ်တော်ကြုတ်)

- **Claim - ဆိုလိုချက်:** ဆွတ်တောင်ကြားမှ သိင်္ဂီတဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု သမိုင်းကြောင်းနှင့် ဂန္ဓာရဒေသ၏ မင်းဆက်အာဏာကို သက်သေပြနေပါသည်။

¹³⁷ Masson, C. (1841). *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, and the Panjab* (Vol. 1). London: Richard Bentley.

- **Explanation - ရှင်းလင်းချက်:** ဤဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်ကို မင်းမြတ်တစ်ပါးအနေဖြင့် ကိုယ်တိုင်ကိုယ်ကျ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း ကမ္မည်းစာဖြင့် မှတ်တမ်းတင်ထားကာ ဓာတ်တော်၏ အရေးပါမှုကို ဖော်ပြသည်။
- **Evidence - အထောက်အထား:** ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး (King Uttarasena) အမည်ဖြင့် ရေးထိုးထားသော ဤရှေးဟောင်းဓာတ်တော်ကြုတ်အတွင်းမှ ဓာတ်တော်များကို တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့ပြီး၊ ၎င်းသည် ဂန္ဓာရဒေသ၏ အစောဆုံး ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု အထောက်အထားများအနက် တစ်ခုဖြစ်သည်။¹³⁸
- **Link - ချိတ်ဆက်မှု:** ဤကမ္မည်းစာပါ အထောက်အထားများသည် ရိုးရာစာပေလာ ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော်နှင့် မင်းစိုးရာဇာတို့၏ ကိုးကွယ်မှုကို ရှေးဟောင်းသုတေသနက (Conceptual and Historical Complementarity) အနေဖြင့် ဖြည့်ဆည်းသက်သေခံနေပါသည်။

မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ သမိုင်းဝင် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများသည် ရိုးရာကျမ်းစာများ၏ ဖော်ပြချက်ကို ချဲ့ထွင်နိုင်သော အခိုင်မာဆုံး သက်သေအထောက်အထားများ ဖြစ်ကြသည်။ ထေရဝါဒအစဉ်အလာအရ သွားတော် (၄) ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်ပြီး လူပြည်၌ (၂) ဆူသာရှိသည်ဟု အများစုက လက်ခံထားကြသော်လည်း၊ ၁၉ ရာစုနှင့် ၂၀ ရာစုအတွင်း အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် အာဖဂန်နစ္စတန် ဒေသများတွင် ပြုလုပ်ခဲ့သော သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုများက

¹³⁸ Baums, S. (2012). "Catalog and Revised Texts and Translations of Gandharan Reliquary Inscriptions." In D. Jongeward et al. (Eds.), *Gandharan Buddhist Reliquaries* (pp. 200-251). Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project.

ဤအယူအဆကို ပြောင်းလဲစေခဲ့သည်။¹³⁹ ဗြိတိသျှ ကိုလိုနီခေတ်ဦးကာလ Alexander Cunningham ၏ တူးဖော်မှုများနှင့် နောက်ပိုင်း Sir John Marshall တို့၏ တွေ့ရှိချက်များအရ ကနိသျှကမင်းကြီးနှင့် အသောကမင်းကြီးတို့ တည်ထားခဲ့သော စေတီတော်ကြီးများ၌ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် ဌာပနာခဲ့ကြောင်း တွေ့ရသည်။¹⁴⁰ ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ဗစ်တိုးရီးယားနှင့် အဲလ်ဘတ် ပြတိုက် (V&A Museum) တို့ရှိ မှတ်တမ်းများအရ ဇေယျဒီပ လက်ယာတောင်ကျွန်းတစ်ခွင်တွင် မြတ်စွာဘုရား၏ သွားတော်နှင့် အံတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ စေတီတော် (၁၉) ဆူထက်မနည်း တည်ရှိခဲ့ကြောင်း သမိုင်းပညာရှင်များက အတည်ပြု မှတ်တမ်းတင်ထားကြသည်။¹⁴¹ ဤအချက်သည် သွားတော်များ၏ လက်တွေ့တည်ရှိမှုကို ရိုးရာယုံကြည်မှု ဘောင်အတွင်းမှသာမက သမိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများဖြင့်ပါ ပေါင်းစပ်လေ့လာ ရန်ဟူသော ဤသုတေသန၏ အဓိက ရည်ရွယ်ချက်နှင့် တိုက်ရိုက် သက်ဆိုင်နေသည်။

ဤသုတေသနစာတမ်းတွင် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမည့် အဓိက အထောက်အထားများမှာ သမိုင်းဝင် စေတီတော်ကြီးများမှ တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာ၊ ကမ္မည်းစာနှင့် ခေတ်ပြိုင်မှတ်တမ်းများ ဖြစ်သည်။ ဓာတ်တော်မွေတော်များ အစစ်အမှန် ဖြစ်ကြောင်းကို သက်သေပြရာတွင် ပါးစပ်ရာဇဝင်များထက် ထိုခေတ်အခါက အသုံးပြုခဲ့သော ဗြာဟ္မီ

¹³⁹ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 15-18.

¹⁴⁰ Alexander Cunningham, *The Bhilsa Topes: Or, Buddhist Monuments of Central India*, (London: Smith, Elder and Co., 1854), 185-187.

¹⁴¹ Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 42-45.

(Brahmi) နှင့် ခရိုရှသီ (Kharosthi) အက္ခရာများဖြင့် ရေးထိုးထားသော ဌာပနာတိုက်တွင်းမှ ရွှေကြုတ်၊ ငွေကြုတ်များ၏ ကမ္ပည်းစာများသည် အခိုင်မာဆုံးသော သမိုင်း အထောက်အထားများ ဖြစ်ကြသည်။¹⁴² ဥပမာအားဖြင့် တက္ကသီလာရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီ (Dharmarajika Stupa)၊ ပက်ရှဝါရှိ ကနိသျှကစေတီ (Kanishka Stupa)၊ မဏိကျလစေတီ (Manikala Stupa) နှင့် ဟဒ္ဒ (Hadda) ဒေသရှိ စေတီတော်များမှ တူးဖော်ရရှိသော အထောက်အထားများသည် သွားတော်မြတ်များကို မည်သည့်မင်း ဆက်များက မည်သို့ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ခဲ့ကြောင်း ထင်ရှားစွာ ပြသနေသည်။¹⁴³ ထို့အပြင် White Huns များကဲ့သို့သော ကျူးကျော်သူများ၏ အန္တရာယ်မှ ကာကွယ်ရန် သံဃာတော်များ သက်စွန့်ကြိုးပမ်းခဲ့ရသည့် သမိုင်းဖြစ်ရပ်များသည်လည်း ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ မွန်မြတ်သော တန်ဖိုးကို ပေါ်လွင်စေသည်။¹⁴⁴ ဤကဲ့သို့သော တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များကို လေ့လာခြင်းဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကြောင်းဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းများ၏ တိကျခိုင်မာမှုကို သက်သေပြနိုင်မည် ဖြစ်သည်။

ဤအခန်း (၄) ၏ ဖွဲ့စည်းတည်ဆောက်ပုံကို သုတေသန ရည်ရွယ်ချက် များနှင့်အညီ အပိုင်းလိုက် ခွဲခြား တင်ပြသွားမည် ဖြစ်သည်။ အပိုင်း (၄.၂) တွင် ဓမ္မရာဇိက စေတီတော်နှင့် တက္ကသီလာဒေသ တူးဖော်မှုများမှ တွေ့ရှိရသော သွားတော်များ

¹⁴² J. Ph. Vogel, "Inscribed Gandharan Sculptures", *Annual Report of the Archaeological Survey of India 1903-04*, (Calcutta: Office of the Superintendent of Government Printing, 1906), 244.

¹⁴³ Sir John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations Carried Out at Taxila*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 235-236.

¹⁴⁴ Elizabeth Errington, *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*, (London: British Museum Press, 2017), 58-60.

အကြောင်းကို လည်းကောင်း၊ အပိုင်း (၄.၃) တွင် အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် ပါကစ္စတန်ဒေသရှိ ဟဒ္ဒ (Hadda) နှင့် ဗိမရန် (Bimaran) စေတီတော်များမှ သမိုင်းအထောက်အထားများကို လည်းကောင်း၊ အပိုင်း (၄.၄) တွင် ဥရောပပြတိုက်ကြီးများ (V&A Museum, British Museum) သို့ ရောက်ရှိသွားသော ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ မှတ်တမ်းများကို လည်းကောင်း အသေးစိတ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာသွားမည် ဖြစ်သည်။ ထိုသို့ လေ့လာရာတွင် Gregory Schopen၊ Kevin Trainor နှင့် John S. Strong အစရှိသော နိုင်ငံတကာ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင်ကြီးများ၏ လေ့လာတွေ့ရှိချက် များကိုပါ ပေါင်းစပ်၍ ရိုးရာ အစဉ်အလာ နှင့် ခေတ်သစ်သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုများအကြား ဟန်ချက်ညီသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ သုံးသပ်ချက် တစ်ရပ်ကို တင်ပြသွားမည် ဖြစ်သည်။¹⁴⁵

4.4 Triangulation and Synthesis (ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် ရှေးဟောင်း

အထောက် အထားများအား တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေး ပေါင်းစပ်ခြင်း)

အထက်ပါ Case Studies (၃၂) ခုမှ တွေ့ရှိရသော အရည်အသွေးပြ အချက် အလက်များကို Creswell ၏ Triangulation နည်းစနစ်ဖြင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေး ကြည့်သောအခါ၊ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု (Textual Evidence) နှင့် ရှေးဟောင်း သုတေသန လက်တွေ့မြေပြင် (Empirical Evidence) တို့အကြား အလွန်စိတ်ဝင်စားဖွယ် ကောင်းသော ပေါင်းစပ်မှု (Synthesis) ကို တွေ့ရှိရပါသည်။

¹⁴⁵ Gregory Schopen, *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*, (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997), 120-123.

ပထမဦးစွာ ပါဠိကျမ်းဂန်များနှင့် ဒါဌာဝံသကျမ်းများတွင် "စွယ်တော် ၄ ဆူ" ကိုသာ အဓိကထား၍ ဖွဲ့ဆိုထားခြင်းသည် သမိုင်းကို အချက်အလက်အရ ကန့်သတ်ချန်လှပ်ထားခြင်း (Historical Omission) မဟုတ်ဘဲ၊ ဝိညာဉ်ရေးရာအရ ဘုရားရှင်၏ တန်ခိုးအာနုဘော် (Soteriological power) ကို နတ်ပြည်၊ နဂါးပြည်စသော စကြာဝဠာတစ်ခွင်သို့ ပုံဖော်လွှမ်းခြုံထားသည့် "ဘာသာရေး သဒ္ဓါတရားဆိုင်ရာ အမှန်တရား" (Religious Truth) ဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရသည်။¹⁴⁶

ဒုတိယအနေဖြင့် မြေပြင်ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များ (ဥပမာ- တက္ကသီလာ၊ ဗိမရန်၊ ဟဒ္ဒ နှင့် နာဂဇုနကုဏ္ဍ) တွင် စွယ်တော်သာမက ရှေ့သွားတော်၊ အံတော်နှင့် သွေးတော်များပါ အမြောက်အမြား ပြန့်နှံ့တည်ရှိနေခြင်းသည် ရိုးရာကျမ်းဂန် များကို ဆန့်ကျင်နေခြင်း (Contradiction) လုံးဝမဟုတ်ပါ။ ထိုခေတ်အခါက မင်းစိုးရာဇာများနှင့် ပြည်သူလူထုသည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များအပေါ် မည်မျှ ကြီးမားသော သဒ္ဓါတရားဖြင့် လက်တွေ့ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည် ဆိုသည့် "သမိုင်းဝင် အမှန်တရား" (Historical Truth) ကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေခြင်းသာ ဖြစ်ပါသည်။¹⁴⁷

ကမ္ပည်းကျောက်စာများတွင် "ဒန္တာ" သို့မဟုတ် "သရီရ" ဟု ရေးထိုး၍ ရောမဒင်္ဂါးပြားများ၊ ရွှေကြုတ်များဖြင့် ခမ်းနားစွာ ဌာပနာခဲ့ခြင်းက ဤအချက်ကို ပိုမိုခိုင်မာစေပါသည်။ ထို့ကြောင့် ဤလေ့လာမှုရှုထောင့် နှစ်ရပ်ကို ပေါင်းစပ်လိုက်သောအခါ

¹⁴⁶ Kevin Trainor, *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 118-120.

¹⁴⁷ Gregory Schopen, *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*, (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997), 154-156.

၎င်းတို့သည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု အပြိုင်ဖြစ်နေသော သဘောတရားများ မဟုတ်ဘဲ

"အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးနေသော အသိပညာဗေဒဆိုင်ရာ အလွှာများ"

(Epistemological Complementarity) ဖြစ်ကြောင်း အဖြေထွက်ပေါ်လာပါသည်။

ဤအပိုင်းသည် အခန်း ၄.၂ တွင် တင်ပြခဲ့သော ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု (စွယ်တော် ၄ ဆူ ကန့်သတ်ချက်) နှင့် အခန်း ၄.၃ တွင် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခဲ့သော မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနတွေ့ရှိချက်များ (ဓာတ်တော်အများအပြား ပျံ့နှံ့မှု) အကြားရှိ ကွဲလွဲချက်များကို ယှဉ်တွဲလေ့လာကာ (Triangulation)၊ ဘက်လိုက်မှုကင်းသော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ချက် (Synthesis) တစ်ရပ်ကို ထုတ်ဖော်တင်ပြမည် ဖြစ်ပါသည်။

ရိုးရာကျမ်းဂန်များ၏ မှတ်တမ်းနှင့် တူးဖော်တွေ့ရှိရသော ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများ အကြားတွင် သိသာထင်ရှားသော အရေအတွက် ကွာဟချက် (Discrepancy) တစ်ခု တည်ရှိနေပါသည်။

မဟာပရိနိဗ္ဗာန်သုတ်ကဲ့သို့သော ပါဠိစာပေများက မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ စွယ်တော် ၄ ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်ကြောင်း တိကျစွာ ကန့်သတ်ပြဋ္ဌာန်းထားသော်လည်း၊ ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန်နှင့် ဟဒ္ဒ စေတီများအပါအဝင် ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယနှင့် အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်းတွင်တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်များ၊ အံတော်များသည် အရေအတွက်အားဖြင့် များပြားလှပြီး ပထဝီဝင်အရလည်း အလွန်ကျယ်ပြန့်စွာ ဖြန့်ကြက်တည်ရှိနေပါသည်။ ဤကွာဟချက်သည် သာမန်လေ့လာသူများအတွက် ယုံကြည်မှုနှင့် သမိုင်းအကြား ပွတ်တိုက်မှုတစ်ခုအဖြစ်

ထင်မြင်စေနိုင်သော်လည်း၊ ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ လေ့လာဆန်းစစ်ပါက ယင်းရှုထောင့် နှစ်ရပ်သည် ဆန့်ကျင်ဘက်မဟုတ်ဘဲ တစ်ခုနှင့်တစ်ခု အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေး နေကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။

ဤအချက်ကို Creswell ၏ Qualitative လေ့လာမှုနည်းစနစ်ဖြင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးရာတွင်၊ ကျမ်းဂန်လာ "လေးဆူ" ဟူသော ကန့်သတ်ချက်သည် သမိုင်းကို ငြင်းပယ်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ သဒ္ဒါတရားကို မွေးဖွားပေးသော ဘာသာရေး သင်္ကေတ (Soteriological Narrative) ဖြစ်ကြောင်းနှင့်၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနတွေ့ရှိချက်များသည် ယုံကြည်မှုကို ဖျက်ဆီးခြင်းမဟုတ်ဘဲ ထိုသဒ္ဒါတရားများ၏ တကယ့်မြေပြင် သက်ရောက်မှုကို ပြသနေသော သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုသက်သေ (Empirical Evidence) များဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုနိုင်ပါသည်။¹⁴⁸

ထို့ကြောင့် ဤကွဲလွဲမှုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ အားနည်းချက်မဟုတ်ဘဲ၊ စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ယုံကြည်မှု (Textual faith) နှင့် ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု (Material reality) တို့ ဟန်ချက်ညီစွာ ပေါင်းစပ်ထားသော ရှုပ်ထွေးနက်နဲသည့် ဓမ္မအမွေအနှစ် တစ်ခုဖြစ်ကြောင်း ဤသုတေသနက ထောက်ပြလိုပါသည်။

ထိုကဲ့သို့သော ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုများကို ခေတ်သစ်ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များအနေဖြင့် ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ နားလည်လက်ခံနိုင်ရန် "ဟိရီဩတ္တပ္ပ ချဉ်းကပ်မှု (Hiri-Ottappa Approach)" ကို အသုံးပြု၍ ပြတိုက်ပညာရပ် (Museology) နှင့် ပေါင်းစပ်ရန် အထူးလိုအပ်ပါသည်။

¹⁴⁸ John W. Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, (Boston: Pearson, 2012), 259.

ခေတ်သစ်ပြတိုက်ကြီးများရှိ ဖန်ဘူးများ၊ မှန်ကီဘီနက်များအတွင်း၌ ပြသထားသော ရှေးဟောင်း သွားတော်၊ အံတော်နှင့် ဓာတ်တော်များကို လေ့လာရာတွင် "သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းသက်သက် (Mere historical artifacts)" အဖြစ်သာ ရှုမြင်ပါက ထေရဝါဒ၏ နက်ရှိုင်းသော သဒ္ဓါတရားကို ဆုံးရှုံးစေမည်ဖြစ်ပြီး၊ သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုများကို လုံးဝပစ်ပယ်၍ ကျမ်းဂန်လာ စာသားများကိုသာ စွဲကိုင်ထားပါကလည်း အစွန်းရောက်သော အမြင်ကျဉ်းမြောင်းမှု (Dogmatism) သို့ ရောက်ရှိသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။ ဟိရီဩတ္တပ္ပချဉ်းကပ်မှုဆိုသည်မှာ မိမိ၏ ရိုးရာယုံကြည်မှုကို လေးစားသကဲ့သို့ (ဟိရီ - ရှက်ခြင်း)၊ ခိုင်မာသော သမိုင်းအထောက်အထားများကို လစ်လျူရှုရမည်ကိုလည်း ပညာရှင်ပီသစွာ ကြောက်ရွံ့ခြင်း (ဩတ္တပ္ပ) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

ယင်းချဉ်းကပ်မှုကို အသုံးပြုပါက ပြတိုက်များမှ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်အများအပြားကို "မူလစွယ်တော် ၄ ဆူမှတစ်ဆင့် ပွားများလာသော၊ သို့မဟုတ် ရှေးခေတ်မထေရ်မြတ်များ၏ သာသနာပြုလုပ်ငန်းစဉ်များအရ ပျံ့နှံ့လာသော အမွေအနှစ် များ (Extensions of the primary relics)" အဖြစ် သဒ္ဓါတရား မပျက်ယွင်းစေဘဲ လက်ခံ နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။¹⁴⁹

ဤသို့ Qualitative နည်းလမ်းဖြင့် ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ခြင်းအားဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များသည် မိမိတို့၏ သမိုင်းကြောင်းကို ပိုမိုဂုဏ်ယူနိုင်မည်ဖြစ်ပြီး၊ ဓာတ်တော်မွေတော် ပူဇော်ခြင်းအလေ့အထသည် စာအုပ်များထဲတွင်သာမက မျက်မှောက်

¹⁴⁹ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 85-87.

ခေတ် ကမ္ဘာ့ပြတိုက်ကြီးများအထိ အသက်ဝင်နေသော ကြီးကျယ်ခမ်းနားသည့် ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုတစ်ရပ်ဖြစ်ကြောင်း အခိုင်အမာ နားလည်သဘောပေါက်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

ရိုးရာယုံကြည်မှုက ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ "စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ နိုးကြားမှုနှင့် ကုသိုလ်ဖြစ်ထွန်းမှု" ကို တည်ဆောက်ပေးပြီး၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနက ထိုယုံကြည်မှုသည် ဒဏ္ဍာရီသက်သက် မဟုတ်ဘဲ သမိုင်းတစ်လျှောက် အမှန်တကယ် အသက်ဝင်ခဲ့သော "ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု" (Material Culture) ဖြစ်ကြောင်း လက်တွေ့သက်သေပြ ဖြည့်ဆည်းပေးလိုက်ခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။ ဤကဲ့သို့ ပေါင်းစပ်သုံးသပ်နိုင်ခြင်းသည် ဤသုတေသနကျမ်း၏ အဓိကရှာဖွေတွေ့ရှိချက် (Core Finding) ပင် ဖြစ်ပါသည်။

4.5 Conclusion of Chapter IV (အခန်း ၄ နိဂုံး)

ဤအခန်းတွင် တွေ့ရှိခဲ့သော ရလဒ်များနှင့် ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ချက်များကို အခြေခံ၍ သုတေသန၏ အလုံးစုံ သုံးသပ်ချက်များ၊ အကြံပြုချက်များနှင့် ရှေ့ဆက်လက် လုပ်ဆောင်ရမည့် လုပ်ငန်းစဉ်များကို နောက်ဆုံးအခန်းဖြစ်သည့် အခန်း (၅) "နိဂုံးချုပ်နှင့် အကြံပြုချက်များ" (Conclusion, Discussion, and Recommendations) တွင် အသေးစိတ် ဆက်လက် တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

အခန်း (၄) ၏ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာမှုများအရ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများသည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ဆန့်ကျင်နေခြင်း မဟုတ်ဘဲ အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးနေကြောင်း

ထင်ရှားစွာ တွေ့ရှိရပါသည်။¹⁵⁰ ပါဠိပိဋကတ်တော်နှင့် ရာဇဝင်ကျမ်းများက မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များအပေါ် ထားရှိသော ဝိညာဉ်ရေးရာ မူဘောင်ကို တည်ဆောက်ပေးခဲ့ပြီး၊ ဇမ္ဗူဒီပတစ်ခွင်ရှိ Case Studies (၃၂) ခုမှာမူ ထိုမူဘောင်အတွင်းမှ တကယ့်မြေပြင် သမိုင်းအရှိတရားများကို ဖော်ထုတ်ပေးခဲ့ပါသည်။¹⁵¹ အထူးသဖြင့် "သွေးစေတီ" နှင့် "ကျိုးပဲ့နေသော ရှေ့သွားတော်များ" ၏ ဖြစ်တည်မှုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှု (Material Culture) ၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုနှင့် အနုစိတ်မှုကို ပိုမိုပေါ်လွင်စေခဲ့ပါသည်။

ဤအခန်း (၄) တွင် လေ့လာတင်ပြခဲ့သော ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာချက်များအရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် ရိုးရာမှတ်တမ်းများ (Traditional Narratives) တွင် ဖော်ပြထားသော ကန့်သတ်အရေအတွက်ထက် များစွာပိုမိုကျယ်ပြန့်စွာ တည်ရှိပျံ့နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်း၊ ကမ္မည်းကျောက်စာနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများဖြင့် ခိုင်မာစွာ သက်သေပြနိုင်ခဲ့သည်။ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) နှင့် ဥရောပပြတိုက်ကြီးများ၏ မှတ်တမ်းများက ဓမ္မရာဇိကစေတီ၊ မဏိကျလစေတီ၊ ဗိမရန်စေတီ၊ ဟဒ္ဒစေတီနှင့် ဂျမားဂါရီ အစရှိသော စေတီတော်များတွင် သွားတော်များ အမှန်တကယ် ကိန်းဝပ်ဌာပနာထားကြောင်းကို ခရီးရှုသီ

¹⁵⁰Creswell, *Educational Research*, 538.

¹⁵¹Strong, *Relics of the Buddha*, 188.

ကမ္မည်းစာများ၊ ဒင်္ဂါးပြားများနှင့်တကွ အတည်ပြုပေးနိုင်ခဲ့သည်။¹⁵² ထို့အပြင် တောင်ပိုင်းဒေသများဖြစ်သော နာဂါဂျူနကွန်ဒါနှင့် သီရိလင်္ကာ ရုဟုဏစေတီများမှ တွေ့ရှိချက်များကလည်း ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် ဇမ္ဗူဒီပ လက်ယာတောင်ကျွန်းတစ်ခွင်၌ ဘာသာရေးနှင့် နိုင်ငံရေးအာဏာ ပေါင်းစည်းမှု၏ သင်္ကေတများအဖြစ် ထွန်းလင်းခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေသည်။¹⁵³

အချုပ်အားဖြင့်ဆိုသော် ဤအခန်း၏ တွေ့ရှိချက်များသည် ထေရဝါဒ ရိုးရာ ယုံကြည်မှုကို ဆန့်ကျင်ပယ်ဖျက်ခြင်း လုံးဝမဟုတ်ဘဲ၊ ပါးစပ်ရာဇဝင်နှင့် ကျမ်းဂန်များ၏ ကွက်လပ်ကို ခေတ်သစ် သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုများ (Empirical Data) ဖြင့် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း ဖြစ်သည်။ ဤတွေ့ရှိချက်များကို အခြေခံ၍ သမိုင်းအထောက်အထားများနှင့် ဘာသာရေးသဒ္ဒါတရားတို့ကို မည်သို့ ပေါင်းစပ်နားလည်နိုင်မည်၊ မျက်မှောက်ခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရပ်အတွက် မည်သို့သော မူဝါဒနှင့် အကြံပြုချက်များ လိုအပ်မည် ဆိုသည်ကို နောက်ဆက်တွဲ အခန်း (၅) တွင် ဆက်လက် ဆွေးနွေးသုံးသပ်သွားမည် ဖြစ်သည်။

ဤအခန်း (၄) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာကျမ်းဂန်များ၏ မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများကို Qualitative နည်းစနစ်များ အသုံးပြုကာ စနစ်တကျ

¹⁵² Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 45-48.

¹⁵³ Nira Wickramasinghe, *Sri Lanka in the Modern Age: A History*, (Oxford: Oxford University Press, 2014), 102.

ခဲ့ခြင်းစိတ်ဖြာခဲ့ပါသည်။ လေ့လာတွေ့ရှိချက်များအရ၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဒါဠာဝံသ ကျမ်းတို့က စွယ်တော် ၄ ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်သည်ဟု အရေအတွက် ကန့်သတ်ထားခြင်း သည် ပထဝီဝင်အရ သမိုင်းကြောင်းကို မှတ်တမ်းတင်ခြင်းမဟုတ်ဘဲ၊ ကိုးကွယ်သူများ၏ သဒ္ဓါတရားကို မြှင့်တင်ပေးရန် ဖန်တီးထားသော ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အမြင့်မြတ်ဆုံး သင်္ကေတ (Soteriological Narrative) ဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ရရှိပါသည်။ တစ်ဖက်တွင်လည်း ဓမ္မရာဇိက၊ ဗိမရန် အစရှိသော စေတီများနှင့် ဗြဟ္မာ့ပြတိုက်ရှိ ကမ္မည်းကျောက်စာ အထောက်အထားများက ဓာတ်တော်များသည် ကျမ်းဂန်လာ ကန့်သတ်ချက်ထက် ကျော်လွန်၍ အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်း ကျယ်ပြန့်စွာ ပျံ့နှံ့ကိန်းဝပ်နေကြောင်း ခိုင်မာစွာ သက်သေပြနိုင်ခဲ့ပါသည်။

ဤရှုထောင့်နှစ်ရပ်အကြားရှိ ကွာဟချက်ကို Creswell ၏ Triangulation နည်းစနစ်ဖြင့် ပေါင်းစပ်သုံးသပ်ရာတွင်၊ ယင်းတို့သည် ဆန့်ကျင်ဘက်များမဟုတ်ဘဲ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေး နေကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။ ရိုးရာယုံကြည်မှုက သဒ္ဓါတရား၏ အုတ်မြစ်ကို တည်ဆောက်ပေးပြီး၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနက ထိုယုံကြည်မှု၏ သမိုင်းဝင် ပျံ့နှံ့မှုကို အတည်ပြုပေးပါသည်။ ထိုရှာဖွေတွေ့ရှိချက်များကို အခြေခံ၍ ဤပါရဂူကျမ်း၏ နောက်ဆုံးအခန်းဖြစ်သော "အခန်း (၅)" တွင် အဆိုပါ ရလဒ်များအပေါ် အကျယ်တဝင့် ဆွေးနွေးသုံးသပ်ကာ၊ သာသနာရေးနှင့် ပြတိုက်ပညာရပ်ပိုင်းဆိုင်ရာများအတွက် လက်တွေ့ကျသော အကြံပြုချက်များကို ဆက်လက် တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။

Chapter V

သုံးသပ်ချက်၊ နိဂုံးနှင့် အကြံပြုချက်များ (Discussion, Conclusion, and Recommendations)

5.1 အခန်းနိဒါန်း (Introduction)

ဤသုတေသနသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု ရှုထောင့်မှ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ လေ့လာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ အခန်း (၄) တွင် တင်ပြခဲ့သော Case Studies (၃၂) ခု၏ ရလဒ်များအပေါ် အခြေခံ၍ သုတေသန ရည်ရွယ်ချက်များအလိုက် အောက်ပါအတိုင်း နိဂုံးချုပ် ကောက်ချက်ချနိုင်ပါသည် -

ဤအခန်း (၅) သည် ဤသုတေသနကျမ်းတစ်စောင်လုံး၏ နောက်ဆုံး အနှစ်ချုပ်ဖြစ်ပြီး၊ အခန်း (၄) တွင် ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် ဆန်းစစ်လေ့လာခဲ့သော အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ အချက်အလက်များ (Qualitative Analysis) ၏ ရလဒ်များ အပေါ်တွင် တိုက်ရိုက်အခြေခံကာ အသေအချာ ကောက်ချက်ချထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ သုတေသနပြုလုပ်ရာတွင် အသစ်ရှာဖွေတွေ့ရှိချက်များကို ထပ်မံဖြည့်စွက်ခြင်းမပြုဘဲ၊ ယခင်အခန်းများ၌ တွေ့ရှိခဲ့ပြီးဖြစ်သော ခိုင်မာသည့် အထောက်အထားများကိုသာ အခြေခံ၍ သုတေသန၏ အဓိကရည်ရွယ်ချက် (၃) ရပ်နှင့် တစ်ဖက်စီ အချိုးကျ

ကိုက်ညီမှုရှိစေရန် (1:1 Mapping) စနစ်တကျ အနှစ်ချုပ် တင်ပြသွားမည် ဖြစ်ပါသည်။
 ထေရဝါဒရိုးရာစာပေများပါ သွားတော်များဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းများကို လေ့လာရန်၊
 မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များကို ဆန်းစစ်ရန်နှင့်
 ယင်းအထောက်အထားနှစ်ရပ်ကြား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးနိုင်မှုကို ရှာဖွေရန်ဟူသော
 မူလရည်မှန်းချက်များ အောင်မြင်ပြည့်မြောက်မှု ရှိ/မရှိကို အောက်ပါအတိုင်း အပိုင်း (၃)
 ပိုင်းခွဲ၍ ကောက်ချက်ချထားပါသည်။

5.1.1 ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများဆိုင်ရာ နိဂုံးချုပ်ချက် (Objective 1)

အခန်း (၄) တွင် အသေးစိတ် သရုပ်ခွဲလေ့လာပြသခဲ့သည့်အတိုင်း၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာန
 သုတ် (Mahaparinibbana Sutta) နှင့် ဒါဌာဝံသ (Dathavamsa) ကဲ့သို့သော ထေရဝါဒ
 ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းစာပေများသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ စွယ်တော်/သွားတော်
 အရေအတွက်ကို (၄) ဆူသာရှိကြောင်း တိကျစွာ ကန့်သတ်ဖော်ပြထားကြပါသည်။ ဤသို့
 (၄) ဆူသာ ကန့်သတ်ထားခြင်းသည် သမိုင်းကြောင်းအရ အတိအကျ ရေတွက်ပြဆိုခြင်း
 (Historical Counting) သက်သက်မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သဒ္ဓါတရားကို
 ပိုမိုခိုင်မာအားကောင်း လာစေရန်နှင့် ကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှုကို ဗဟိုပြုစုစည်းပေးရန်
 ရည်ရွယ်သည့် ဘာသာရေးယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ လုပ်ဆောင်ချက် (Doctrinal Function)
 တစ်ခုဖြစ်ကြောင်း ကောက်ချက်ချနိုင်ပါသည်။

ထေရဝါဒ ပါဠိတော်နှင့် အဋ္ဌကထာမှတ်တမ်းများ (အထူးသဖြင့် မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဒါဌာဝံသ) အရ သွားတော်/စွယ်တော် (၄) ဆူကိုသာ အဓိကထား ဗဟိုပြု ဖော်ပြထားကြောင်း တွေ့ရှိရသည်။ ဤမှတ်တမ်းများသည် သမိုင်းဝင် အချက်အလက်ထက် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ "စံ" (Soteriological Standard) အဖြစ် ပိုမိုအရေးပါပြီး ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ သဒ္ဓါတရားကို တည်ဆောက်ရာတွင် အခြေခံအုတ်မြစ် ဖြစ်သည်။¹⁵⁴ ဤ (၄) ဆူသော စွယ်တော်များသည် လူ့ပြည်၊ နတ်ပြည်နှင့် နဂါးပြည်တို့တွင် ကိန်းဝပ်တော်မူခြင်းက ဓာတ်တော်များ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ စွမ်းအားနှင့် ကျယ်ပြန့်သော သြဇာအာဏာကို ဘာသာရေး ရှုထောင့်မှအတည်ပြု ပေးထားသည်။ ထို့ကြောင့် ရိုးရာ စာပေများတွင် တွေ့ရသော ဓာတ်တော်အရေအတွက် ကန့်သတ်ချက်သည် သမိုင်းဝင် အချက်အလက်သက်သက်ထက် ဘာသာရေးသဒ္ဓါတရားကို ဦးတည်သော သင်္ကေတ ပြယုဂ်အဖြစ် (Symbolic Representation) ကြီးမားစွာ တည်ရှိနေကြောင်း ခိုင်မာစွာ ကောက်ချက်ချအပ်ပါသည်။

5.1.2 ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများဆိုင်ရာ နိဂုံးချုပ်ချက်

(Objective 2)

ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အထောက်အထားများအား ဆန်းစစ်ထားသည့် အခန်း (၄) ၏ တွေ့ရှိချက်များအရ၊ မြေပြင်လက်တွေ့အခြေအနေ (Empirical Reality) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် ရိုးရာစာပေများ၌ ကန့်သတ်ထားသော အရေအတွက်ထက် များစွာပိုမိုကျယ်ပြန့်စွာ ကူးစက်ပျံ့နှံ့လျက်ရှိကြောင်း တွေ့ရှိရပါသည်။

¹⁵⁴ John S. Strong, *Relics of the Buddha*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 186.

တက္ကသီလာ (Taxila)၊ ဟဒ္ဒ (Hadda) နှင့် ဗိမရန် (Bimaran) အစရှိသော ရှေးဟောင်းစေတီများမှ တူးဖော်ရရှိသည့် ဓာတ်တော်တိုက်များ၊ ကမ္ဗည်းကျောက်စာများနှင့် ဒင်္ဂါးပြားများက ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့သည် အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်း နိုင်ငံရေး၊ လူမှုရေးနှင့် ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ ချဲ့ထွင်မှုများနှင့်အတူ အလွန်ကျယ်ပြန့်စွာ ထွန်းကားခဲ့ကြောင်း သက်သေခံလျက်ရှိပါသည်။ မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုများ (Case Studies ၃၂ ခု) အရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များသည် ရိုးရာစာပေ၌ ဖော်ပြထားသော (၄) ဆူထက်မက ပိုမိုများပြားစွာ တည်ရှိနေကြောင်း ခိုင်မာစွာ တွေ့ရှိရသည်။

အထူးသဖြင့် ဂန္ဓာရဒေသ (ပါကစ္စတန်/အာဖဂန်နစ္စတန်)၊ အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း (နာဂဇနကုဏ္ဏ) နှင့် တရုတ်ပြည် (ပေကျင်း) အထိ ပထဝီဝင်အရ ကျယ်ပြန့်စွာ ပြန့်နှံ့နေသည်။ ASI မှတ်တမ်းများနှင့် ဗြိတိသျှပြတိုက်ရှိ မှတ်တမ်းများအရ သွားတော်များ၏ အမျိုးအစားမှာလည်း စွယ်တော် (Canines) သာမက၊ ရှေ့သွားတော် (Incisors) နှင့် အံတော် (Molars) များအဖြစ်ပါ တွေ့ရှိရသဖြင့် သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုသည် စာပေမှတ်တမ်းထက် ပိုမိုကျယ်ပြန့်ကြောင်း နိဂုံးချုပ်နိုင်သည်။ ဤအထောက်အထားများကို လေ့လာခြင်းအားဖြင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန ရလဒ်များသည် ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထိတွေ့ကိုင်တွယ်နိုင်သော ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ သက်သေအထောက်အထား (Material Culture) ကို ခိုင်မာစွာ ပံ့ပိုးပေးနိုင်ပြီး၊ သမိုင်းကြောင်းအရ ဓာတ်တော်များ မည်သို့မည်ပုံ ပျံ့နှံ့ကိန်းဝပ်ခဲ့သည်ဆိုသော လက်တွေ့ကျသည့် အချက်အလက်များကိုပေးစွမ်းနိုင် ကြောင်း ရှင်းလင်းစွာ ကောက်ချက်ချနိုင်ပါသည်။

5.1.3 Conclusion on the Synthesis (Objective 3)

သုတေသန၏ နောက်ဆုံးရည်ရွယ်ချက်ဖြစ်သော ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအကြား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု (Triangulation) ကို အခန်း (၄) တွင် အကျယ်တဝင့် ချိန်ထိုးသုံးသပ်ခဲ့ပြီးဖြစ်ပါသည်။ ဤကျမ်း၏ အဓိကရှာဖွေတွေ့ရှိချက်အဖြစ် ကောက်ချက်ချရလျှင်၊ ရိုးရာစာပေများနှင့် မြေပြင်တူးဖော်မှု ရလဒ်များသည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ဆန့်ကျင်ဘက်ဖြစ်နေခြင်း (Contradiction) မဟုတ်ဘဲ၊ ရှုထောင့်မတူညီသော နေရာမှနေ၍ တစ်ခုကိုတစ်ခု အပြန်အလှန် ပံ့ပိုးဖြည့်ဆည်းပေးနေခြင်း (Complementary) သာ ဖြစ်ပါသည်။ ရိုးရာစာပေများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ နက်ရှိုင်းသော သဒ္ဓါတရားနှင့် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အနှစ်သာရကို မပျောက်ပျက်အောင် ထိန်းသိမ်းပေးထားပြီး၊ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရပ်ကမူ ယင်းယုံကြည်မှု ဓလေ့ထုံးတမ်းများသည် သမိုင်းကြောင်းတစ်လျှောက် မည်မျှအထိ ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် သက်ရောက်မှုရှိခဲ့သည်ကို ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများဖြင့် လက်တွေ့သက်သေပြလျက်ရှိပါသည်။ သို့ဖြစ်ပါ၍ ယုံကြည်မှုနှင့် လက်တွေ့အချက်အလက် (Bridging faith with empirical facts) တို့ကို ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်လေ့လာခြင်းအားဖြင့်သာ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ ဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှုသမိုင်းကြောင်းကို ဘက်စုံထောင့်စုံမှ ပြည့်စုံမှန်ကန်စွာ နားလည်သဘောပေါက်နိုင်မည်ဖြစ်ကြောင်း ခိုင်မာစွာ ကောက်ချက်ချ အဆုံးသတ်အပ်ပါသည်။

5.2 ဝေဖန်ဆန်းစစ်ချက်နှင့် သုတေသန အချေအတင်သုံးသပ်ချက် (Critical Analytical Discussion)

Creswell ၏ သုတေသနသဘောတရားများနှင့်အညီ ဤသုတေသန၏ အခန်း (၄) မှ အသေးစိတ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ တွေ့ရှိခဲ့သော အရည်အသွေးပိုင်းဆိုင်ရာ ရလဒ်များကို အခန်း (၂) တွင် ကြိုတင်တင်ပြခဲ့ပြီးဖြစ်သော ပညာရှင်များ၏ သီအိုရီ၊ စာတမ်းများနှင့် နှိုင်းယှဉ်သုံးသပ်ရလျှင် လွန်စွာ စိတ်ဝင်စားဖွယ်ကောင်းသော တိုက်ဆိုင်မှုများနှင့် သဘောတရား ချဲ့ထွင်နိုင်မှုများကို တွေ့ရှိရပါသည်။ ပထမဦးစွာ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းစာပေများ၌ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပုံဖော်ထားမှုနှင့် ပတ်သက်၍ အခန်း (၄) ၏ တွေ့ရှိချက်များသည် ကမ္ဘာသိ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ အယူအဆများနှင့် အပြည့်အဝ ကိုက်ညီမှုရှိကြောင်း (AGREE) အခိုင်အမာ သုံးသပ်နိုင်ပါသည်။ Strong က ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် သာမန် ရုပ်ကြွင်းအကြွင်းအကျန်များ မဟုတ်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ အသက်ဝင်နေဆဲဖြစ်သော အတ္ထုပ္ပတ္တိ၏ အဆက်အနွယ်များ (Extensions of the Buddha's biography) ဖြစ်သည်ဟု ဆိုခဲ့ရာ၊ ဤကျမ်းတွင် လေ့လာခဲ့သော မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဒါဌာဝံသကျမ်းလာ သွားတော် (၄) ဆူ အကြောင်းအရာများသည်လည်း ဘုရားရှင်၏ မဟာကရုဏာတော်နှင့် ဘုန်းတန်ခိုးအာနုဘော်တို့ကို ကိုယ်စားပြုဖော်ပြနေကြောင်း တွေ့ရှိရသဖြင့် အဆိုပါ သီအိုရီကို ပိုမိုခိုင်မာစွာ ထောက်ခံအတည်ပြုနိုင်ခဲ့ပါသည်။

ထို့ပြင် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများနှင့် ပတ်သက်သော အခန်း (၄) ၏ တွေ့ရှိချက်များသည် ကျော်ကြားသော ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းနှင့်

ကျောက်စာပညာရှင် Gregory Schopen ၏ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ သီအိုရီများကို ပိုမိုကျယ်ပြန့်စွာ ဖြည့်ဆည်းခဲ့ထွင်ပေး နိုင်ခဲ့ပါသည်။ အခန်း (၂) တွင် ဆွေးနွေးခဲ့သည့်အတိုင်း Schopen က ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ အသိုက်အဝန်းများအတွက် ဘာသာရေး သက်သက်သာမက၊ တရားဝင် နေရာထိုင်ခင်းနှင့် အခွင့်အာဏာကို တည်ဆောက်ပေးသော အသက်ဝင်သည့် ရုပ်ဝတ္ထုများ (Living legal presences) အဖြစ် လွှမ်းမိုးမှုရှိကြောင်း တင်ပြခဲ့ပါသည်။ အခန်း (၄) တွင် ဆန်းစစ်ခဲ့သော တက္ကသီလာ (Taxila)၊ ဟဒ္ဒ (Hadda) နှင့် ဗိမရန် (Bimaran) ဒေသများမှ အထောက်အထားများအရ ဓာတ်တော်တိုက်များနှင့် ဒင်္ဂါးပြားများ ယှဉ်တွဲတွေ့ရှိ ရခြင်းသည်၊ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ် မှုလေ့သည် ဒေသတွင်း နိုင်ငံရေး၊ စီးပွားရေးနှင့် လူမှုရေး အဆောက်အအုံများနှင့် နက်ရှိုင်းစွာ ဆက်သွယ်နေကြောင်း ပြသနေသဖြင့် Schopen ၏ အယူအဆကို လက်တွေ့မြေပြင် အထောက်အထားများဖြင့် သက်သေပြနိုင်ခဲ့ပြီး သုတေသနနယ်ပယ်ကို ပိုမိုချဲ့ထွင်နိုင်ခဲ့ပါသည်။

ရိုးရာစာပေများတွင် သွားတော်အရေအတွက်ကို (၄) ဆူသာ ကန့်သတ် ထားသော်လည်း မြေပြင်ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှုများတွင် ဓာတ်တော်မွေတော် အမြောက်အမြား ပျံ့နှံ့နေခြင်းဟူသော ကွဲလွဲချက် (Discrepancy) ကို သုံးသပ်ရာ၌ "ဘာသာရေး ယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ လုပ်ဆောင်ချက် နှင့် သမိုင်းဝင် မှတ်တမ်း အထောက်အထား" (Doctrinal Function vs. Historical Record) ဟူသော ရှုထောင့်မှ ရှင်းလင်းစွာ အဖြေရှာနိုင်ပါသည်။ ဤကွဲလွဲချက်သည် အမှားနှင့်အမှန် ယှဉ်ပြိုင်နေခြင်း မဟုတ်ပေ။ မှတ်တမ်းစာပေများသည် Doctrinal Function အရ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏

သဒ္ဒါတရားကို စုစည်းရန်၊ ဘုရားရှင်၏ မွန်မြတ်သန့်စင်မှုကို အမြင့်မားဆုံး ပုံဖော်ရန်နှင့် ဓာတ်တော်များ၏ ရှားပါးတန်ဖိုးကြီးမားမှုကို ပေါ်လွင်စေရန် ရည်ရွယ်၍ သင်္ကေတ သဘောအရ အရေအတွက် ကန့်သတ်ရေးသားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။ အခြားတစ်ဖက်တွင် သမိုင်းတစ်လျှောက် ဗုဒ္ဓဘာသာ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများ ကျယ်ပြန့်လာမှု၊ ဒေသအသီးသီးမှ မင်းများ၊ သူဌေးများနှင့် သံဃာတော်များက မိမိတို့ဒေသ၌ ကိုးကွယ်ရာအဖြစ် ဓာတ်တော်များကို ခွဲဝေပင့်ဆောင်မှုများကြောင့် Historical Record အရ မြေပြင်တွင် ဓာတ်တော်များ အများအပြား တွေ့ရှိရခြင်းသည် သမိုင်း၏ လိုအပ်ချက်နှင့် လက်တွေ့ ဖြစ်စဉ် (Empirical reality) သက်သက်သာ ဖြစ်ကြောင်း လေးနက်စွာ သုံးသပ်ရရှိပါသည်။

သီအိုရီပိုင်းဆိုင်ရာ ပံ့ပိုးကူညီမှု (Theoretical Contribution) အနေဖြင့် ဤသုတေသနသည် မြန်မာဘာသာဖြင့် ရေးသားသော ထေရဝါဒ သုတေသန နယ်ပယ်အတွက် ကြီးမားသော ခြေလှမ်းသစ်တစ်ရပ် ဖြစ်ပါသည်။ မြန်မာနိုင်ငံရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ လေ့လာမှုအများစုသည် ပါဠိစာပေနှင့် ကျမ်းဂန်များကိုသာ အခြေခံသော စာပေလေ့လာမှု (Textual Studies) သီးသန့် ဖြစ်နေလေ့ရှိပြီး၊ မျက်မှောက်ခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု (Buddhist Material Culture) ကို သိပ္ပံနည်းကျ ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများနှင့် ပေါင်းစပ်လေ့လာမှု အလွန်အားနည်းဆဲ ဖြစ်ပါသည်။

ဤကျမ်းသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုများကို ပယ်ဖျက်ခြင်း မပြုဘဲ၊ မြေပြင် အထောက်အထားများနှင့် ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်နိုင်ကြောင်း (Synthesis) သက်သေပြလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။ သိပ္ပံနည်းကျ အထောက်အထားများကို လက်ခံခြင်းသည် ဟိရီဩတ္တပ္ပတရားနှင့် သဒ္ဒါတရားကို ထိခိုက်စေသည်မဟုတ်ဘဲ၊ သမိုင်းကြောင်းမှန်ကို

ဘက်စုံထောင့်စုံမှ နားလည်စေခြင်းဖြင့် ပိုမိုခိုင်မာသော ပညာဉာဏ်နှင့် ယှဉ်သည့် ယုံကြည်မှုကို တည်ဆောက်ပေးနိုင်ကြောင်း ဤသုတေသနက ထေရဝါဒ ပညာရပ် နယ်ပယ်သို့ အမြင်သစ်တစ်ခုအဖြစ် ပံ့ပိုးပေးလိုက်ပါသည်။

ဤသုတေသန၏ တွေ့ရှိချက်များကို အခန်း (၂) တွင် တင်ပြခဲ့သော စာပေကျမ်းဂန်များ၊ ပညာရှင်များ၏ သဘောတရားရေးရာ မူဘောင်များနှင့် နှိုင်းယှဉ်သုံးသပ်ပါက အလွန်စိတ်ဝင်စားဖွယ်ကောင်းသော ရလဒ်များကို တွေ့ရှိရသည်။

ထေရဝါဒ ရိုးရာမှတ်တမ်းများ (ဥပမာ- မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် သီဟိုဠ်ရာဇဝင်ကျမ်းများ) တွင် သွားတော် (၄) ဆူကိုသာ အဓိကထား ဖော်ပြခြင်းသည် သမိုင်းအချက်အလက် မှားယွင်းနေခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ ထိုခေတ်အခါက အထင်ရှားဆုံးနှင့် ဘာသာရေးအရ ဩဇာအကြီးမားဆုံးသော အဓိက သွားတော်များကိုသာ ရည်ညွှန်း မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ခြင်း (Doctrinal Focus) ဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ရသည်။ သို့သော် ASI (Archaeological Survey of India) နှင့် ဥရောပပြတိုက်ကြီးများ (British Museum, V&A Museum) မှ အထောက်အထားများကမူ ဓာတ်တော်မွေတော်များ ခွဲဝေမှု (Dhātu-vibhāga) သည် ကျမ်းဂန်များလာ အရေအတွက်ထက် များစွာပိုမို ကျယ်ပြန့်ခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် တူးဖော်မှုအထောက်အထား (Empirical Data) များဖြင့် ဖြည့်စွက်ပေးလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။

ဤတွေ့ရှိချက်သည် နိုင်ငံတကာ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ "ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သက်ဝင်နေသော ကိုယ်စားပြုမှုများ (Extensions of the Buddha's presence) ဖြစ်သည်" ဟူသော သီအိုရီကို ထပ်လောင်း အတည်ပြုပေးလျက်ရှိသည်။¹ ထို့အပြင် Gregory Schopen ထောက်ပြခဲ့သကဲ့သို့

ကျမ်းဂန်စာပေများ (Textual sources) နှင့် မြေပြင်ရှေးဟောင်းအထောက်အထားများ (Epigraphical/Archaeological sources) အကြား ကွာဟချက်ရှိတတ်သော်လည်း၊ ယင်းနှစ်ခုကို ပေါင်းစပ်လိုက်သောအခါမှသာ ပြည့်စုံသော ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းမှန်ကို ရရှိနိုင်မည်ဆိုသည့် အချက်ကို ဤသုတေသနက လက်တွေ့ သက်သေပြနိုင်ခဲ့သည်။^၂ ထို့ကြောင့် မြန်မာနိုင်ငံရှိ ရိုးရာယုံကြည်မှု အစဉ်အလာအရ သွားတော် ၄ ဆူသာ ရှိသည်ဟူသော လက်ခံထားမှုကို မပယ်ဖျက်ဘဲ၊ သမိုင်းဝင် သာသနာပြု မင်းဆက်များ၏ ကြိုးပမ်းမှုကြောင့် အခြားသော သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်များသည်လည်း အိန္ဒိယ တိုက်ငယ်နှင့် ကမ္ဘာအရပ်ရပ်သို့ ကျယ်ပြန့်စွာ ရောက်ရှိကိန်းဝပ်နေကြောင်း ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှုထောင့်မှနေ၍ (Hiri-Ottappa နှင့်အညီ) ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်ဆွေးနွေး အတည်ပြုနိုင်ခဲ့ပါသည်။

ဤသုတေသနကျမ်းသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များအပေါ် ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများနှင့် ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များအကြား ကွာဟချက်ကို လေ့လာသုံးသပ်ရန် ဟူသော ရည်ရွယ်ချက်များကို အောင်မြင်စွာ ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့သည်။ အခန်း (၄) ၏ ခွဲခြမ်း စိတ်ဖြာချက်များအရ အောက်ပါအတိုင်း နိဂုံးချုပ်နိုင်ပါသည်-

ပထမအချက်အနေဖြင့် ရိုးရာကျမ်းစာများတွင် သွားတော် (၄) ဆူသာ ကြွင်းကျန်ရစ်ပြီး လူပြည်၌ (၂) ဆူသာ ကိန်းဝပ်သည်ဟု အကန့်အသတ်ဖြင့် ဖော်ပြထားသော်လည်း၊ လက်တွေ့ မြေပြင်တူးဖော်မှုများအရ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၊ အာဖဂန်နစ္စတန်၊ ပါကစ္စတန်နှင့် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ အစရှိသော ဇေယျဒီပတစ်ခွင်တွင်

သွားတော်နှင့် အံတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ စေတီတော်များစွာ တည်ရှိနေကြောင်းကို ခိုင်မာစွာ အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။ ဒုတိယအချက်အနေဖြင့် ဓမ္မရာဇိကစေတီ၊ ဗိမရန်စေတီ၊ ကနိသျှကစေတီ အစရှိသော နေရာများမှ တူးဖော်ရရှိသည့် ခရိုရှသီ (Kharosthi) နှင့် ဗြာဟ္မီ (Brahmi) ကမ္ပည်းစာများ၊ ခေတ်ပြိုင်ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် ဋ္ဌာပနာတိုက်များသည် အမည်မသိမင်းများသာမက သမိုင်းဝင် အသောကမင်းကြီး၊ ကနိသျှကမင်းကြီး၊ မိလိန္ဒမင်းကြီးတို့ ကိုယ်တိုင်က ဓာတ်တော်များကို ကျယ်ကျယ်ပြန့်ပြန့် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း အငြင်းပွားဖွယ်မရှိ သက်သေပြနိုင်ခဲ့သည်။ တတိယအချက်အနေဖြင့် ဤရှေးဟောင်း တွေ့ရှိချက်များသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သဒ္ဓါတရားကို ပျက်ပြားစေရန်မဟုတ်ဘဲ၊ မျက်မှောက်ခေတ်တွင် ဓာတ်တော်များကို "သက်ဝင်လှုပ်ရှားနေသော အမွေအနှစ် (Living Heritage)" နှင့် နိုင်ငံတကာ ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေး (Heritage Diplomacy) အဖြစ် ပိုမိုခိုင်မာစွာ ဆက်လက်ရပ်တည်နိုင်စေကြောင်း ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့သည်။

ဤသုတေသနတွင် အချက်အလက်များ (Data) ခိုင်မာသော်လည်း၊ ၎င်းအချက် အလက်များအပေါ် ကောက်ချက်ချမှု (Interpretation) အပိုင်း၌ သတိပြုရှောင်ကြဉ်ရမည့် ပညာရပ်ဆိုင်ရာ သုံးသပ်ချက် (၅) ရပ် ရှိပါသည်။ ယင်းတို့ကို အောက်ပါအတိုင်း ဖြေရှင်းသုံးသပ်ထားပါသည်။

5.2.1 အမျိုးအစား ခွဲခြားမှု မှားယွင်းခြင်းကို ဖြေရှင်းခြင်း (Resolving the Category Error: Textual Soteriology vs. Archaeological Materiality)

ပထမဆုံးအနေဖြင့် ပိဋကတ်တော်လာ သွားတော် (၄) ဆူ (တာဝတိံသာ၊ နာဂပြည်၊ ဂန္ဓာရ၊ ကလိင်္ဂ) နှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနမှ တွေ့ရှိရသော သွားတော်များကို "အရေအတွက်" (Quantity) သက်သက်ဖြင့် နှိုင်းယှဉ်ခြင်းသည် "အမျိုးအစား ခွဲခြားမှု မှားယွင်းခြင်း" (Category Error သို့မဟုတ် False Dichotomy) ဖြစ်စေပါသည်။

ပညာရှင် John S. Strong က သူ၏ *Relics of the Buddha* ကျမ်းတွင် ထောက်ပြထားသည့်အတိုင်း၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်နှင့် ဒါဌာဝံသကဲ့သို့သော ကျမ်းဂန်များသည် သမိုင်းမှတ်တမ်း (Historical Chronicles) သက်သက်မဟုတ်ဘဲ၊ ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ တရားဓမ္မ ဖော်ပြချက် (Soteriological Narratives) များ ဖြစ်ကြသည်။ ကျမ်းဂန်လာ စွယ်တော် ၄ ဆူသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ ဩဇာအာဏာ (Spiritual Authority) သည် နတ်ပြည်၊ နဂါးပြည်၊ အိန္ဒြိယတိုက်ငယ်၏ မြောက်ပိုင်းနှင့် တောင်ပိုင်းစသည့် စကြာဝဠာ တစ်ခုလုံးရှိ အရေးပါသော အရပ်ဒေသများသို့ လွှမ်းခြုံကိန်းဝပ်နေကြောင်းကို သင်္ကေတပြု ဖော်ဆောင်ခြင်း (Symbolic Universality) ဖြစ်သည်။

တစ်ဖက်တွင် ရှေးဟောင်းသုတေသနမှ ဖော်ထုတ်ရရှိသော ဓာတ်တော်များသည် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် လူဝတ်ကြောင်များနှင့် ရဟန်းသံဃာများ၏ လက်တွေ့ဘဝ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ကိုးကွယ်မှု (Lived Ritual Practice) ကို ပြသခြင်းဖြစ်သည်။ ကနိဿုကာ၊ ဥတ္တရာသေန အစရှိသော မင်းများသည် ဘုရားရှင်၏ သက်ရှိထင်ရှားရှိမှု (Living Presence)

ကို မိမိတို့၏ ကိုယ်ပိုင်နယ်မြေများသို့ ပင့်ဆောင်ရန် သွားတော်များကို ဌာပနာခဲ့ကြသည်။ ထို့ကြောင့် ဤနှစ်ခုကို "စာပေက မှားပြီး၊ မြေပြင်က မှန်သည်" ဟု ယှဉ်ပြိုင်ခြင်းသည် လိမ္မော်သီးနှင့် ပန်းသီးကို ယှဉ်နေသကဲ့သို့ ဖြစ်သည်။ ၎င်းတို့သည် သီးခြားစီ တည်ရှိနေသော ဘာသာရေး အယူအဆဆိုင်ရာ Paradigm များသာ ဖြစ်ကြသည်။ ကျမ်းစာသည် ဩဇာအကြီးဆုံး စွယ်တော်များကို မီးမောင်းထိုးပြပြီး၊ မြေပြင်အထောက်အထားများကမူ အခြားသော သွားတော်မြတ်များ ကမ္ဘာအနှံ့ ပျံ့နှံ့ကိန်းဝပ်လျက်ရှိခြင်းကို ဖြည့်ဆည်းပြသ နေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

5.2.2 ယုတ္တိဗေဒဆိုင်ရာ နယ်ပယ်ကျော်လွန်ခြင်းကို သုံးသပ်ခြင်း

(Addressing Logical Overreach: The Gap Between 'Identified As' and 'Biologically Is')

ဒုတိယအချက်အနေဖြင့်၊ ရှေးဟောင်းစေတီများမှ "ဓာတ်တော်ကြုတ် (Relic Casket) တွေ့ရှိရုံဖြင့် ယင်းသည် ဇီဝဗေဒအရ ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်အစစ် (Actual biological tooth of the historical Buddha) ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုခြင်း" သည် အချက်အလက်ငယ် တစ်ခုမှ အလုံးစုံကို ကောက်ချက်ချသည့် ယုတ္တိဗေဒအမှား (Inductive Leap သို့မဟုတ် Logical Overreach) ဖြစ်ပါသည်။

Sir John Marshall ကဲ့သို့သော ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များ၏ တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများကို သေချာစွာ လေ့လာပါက၊ ဓာတ်တော်ကြုတ်များတွင် တွေ့ရသော ဓာတ်တော်အများစုသည် အဖြူရောင် အရိုးစငယ်များ (Calcined Bone fragments)

သို့မဟုတ် အခြားသော သရီရဓာတ်တော်များ ဖြစ်လေ့ရှိသည်။ မျက်မှောက်ခေတ် Forensic DNA သို့မဟုတ် Morphological analysis မပြုလုပ်ဘဲ ၎င်းတို့အား လူသားတစ်ဦး၏ သွားအစစ် (Human Tooth) ဟု သိပ္ပံနည်းကျ အတည်ပြုရန် မဖြစ်နိုင်ပါ။

သို့ရာတွင် ဤအချက်က ယင်းဓာတ်တော်များ၏ တန်ဖိုးကို လျော့ကျသွားစေခြင်း မရှိပါ။ Gregory Schopen ထောက်ပြသကဲ့သို့ ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ အသိုင်းအဝိုင်းတွင် ဓာတ်တော်များသည် "နက်နဲသော အဓိပ္ပာယ်ရှိသည့် သက်ဝင်နေသော ရုပ်ဝတ္ထုများ" (Active Living Presence) ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် သုတေသန ရှုထောင့်မှနေ၍ "၎င်းသည် ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်အစစ် ဖြစ်သည်" ဟု လုံးဝဥသံ့ အတည်ပြုမည့်အစား၊ "ယင်းခေတ်က ကိုးကွယ်သူများက မြတ်စွာဘုရား၏ သွားတော်အဖြစ် အခိုင်အမာ ယုံကြည်၍ ကမ္ပည်းထိုး ကိုးကွယ်ခဲ့သော သမိုင်းဝင် ဓာတ်တော်မြတ်များ" (Tooth relics as passionately identified and venerated by ancient donors through inscriptions) ဟု သုံးနှုန်းခြင်းကသာ ပို၍ Empirical ကျပြီး ပညာရပ်ဆိုင်ရာအရ ခိုင်မာမှု ရှိစေပါသည်။

5.2.3 အထောက်အထားကို တန်ဖိုးလွန်ကဲစွာ ဖွင့်ဆိုခြင်းကို ရှောင်ရှားခြင်း

(Overcoming Evidence Inflation and Literalist Bias)

တတိယအချက်မှာ ဓမ္မရာဇိက (Dharmarajika) နှင့် အဟင်ပိုရှ် (Ahin Posh) အစရှိသော စေတီများမှ ရရှိသည့် ခရိုရှသီ (Kharoṣṭhī) ကမ္ပည်းစာများတွင် "Danta" သို့မဟုတ် "Sarira of the Buddha" ဟု ပါရှိခြင်းကို ခေတ်သစ် သမိုင်းဆိုင်ရာ သက်သေအဖြစ် (Cold hard historical fact) တိုက်ရိုက် ကောက်ယူခြင်း (Literalist Bias) ဖြစ်သည်။

ကမ္ပည်းစာပညာရှင် Richard Salomon ၏ အဆိုအရ၊ ထိုသို့ ရေးထိုးထားခြင်းသည် လူဒါန်းသူမင်းများ သို့မဟုတ် လူပုဂ္ဂိုလ်များ၏ ပြင်းပြသော သဒ္ဓါတရားနှင့် ဘာသာရေး ရည်ရွယ်ချက် (Religious Intention) ကို ဖော်ပြခြင်းသာ ဖြစ်သည်။ ရှေးခေတ် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်တွင် ဓာတ်တော်ပွားများခြင်း (Relic Multiplication) နှင့် အသုံးအဆောင် ဓာတ်တော် (Contact Relics - ဥပမာ မြတ်စွာဘုရား သုံးဆောင်ခဲ့သော ပစ္စည်းများ သို့မဟုတ် မူလဓာတ်တော်နှင့် ထိတွေ့ထားသော အရာများ) ကို မူလဓာတ်တော် ကဲ့သို့ပင် အလေးအမြတ်ထား ကိုးကွယ်သည့် ဓလေ့ (Sacred Categorization) ရှိခဲ့သည်။ ထို့ကြောင့် ကမ္ပည်းစာများကို အထောက်အထားပြုရာတွင် အဆိုပါ ဓာတ်တော်များသည် "သမိုင်းဝင် ဘုရားရှင်၏ ကိုယ်ခန္ဓာမှ တိုက်ရိုက်ရရှိသော အရာများ" လား သို့မဟုတ် "ယုံကြည်မှုအရ ပွားများထားသော/ခွဲဝေထားသော ဓာတ်တော်များ" လား ဆိုသည်ကို သုတေသီများအနေဖြင့် လမ်းဖွင့်ထား (Open-minded interpretation) ရမည် ဖြစ်ပါသည်။

ထို့အပြင် စေတီတည်ထားသော မင်းများနှင့် ဓာတ်တော်ဆက်စပ်မှု (Historical Attribution) ကို လေ့လာရာတွင်လည်း သတိပြုရမည်ဖြစ်သည်။ ရှေးဟောင်းသုတေ သနအရ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များသည် စေတီတော်၏ မူလတည်ထားမှု (Original foundation - ဥပမာ အသောကခေတ်) မဟုတ်ဘဲ နောက်ပိုင်းခေတ်များ (ဥပမာ- Kushan period) တွင် ပြန်လည်မွမ်းမံ၍ အသစ်တစ်ဖန် ဌာပနာထားခြင်း (Secondary deposition) များ ဖြစ်နိုင်ပါသည်။ ဤသို့ နောက်ပိုင်းမှ ဌာပနာခြင်းသည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ် မှု ဓလေ့ မည်မျှကြာရှည်စွာ ရှင်သန်ခဲ့ကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။

5.2.4 သိပ္ပံနည်းကျဝါဒသို့ ဘက်လိုက်မှုကို ကျော်လွှားခြင်း

(Methodological Positivism and Epistemological Balance)

စတုတ္ထအချက်အနေဖြင့် ဤကျမ်း၏ အစောပိုင်း သုံးသပ်ချက်များတွင် Archaeology (ရှေးဟောင်းသုတေသန) ကို "အကြွင်းမဲ့အမှန်တရား" (Absolute Truth) အဖြစ် တင်ဆက်ထားပြီး Tradition (ရိုးရာယုံကြည်မှု) ကို "အသိပညာနည်းပါးမှု" (Lack of knowledge) အဖြစ် ပုံဖော်ထားခြင်းမှာ သိပ္ပံနည်းကျဝါဒသို့ ဘက်လိုက်ခြင်း (Methodological Positivism) ဖြစ်ပါသည်။

ယနေ့ခေတ် သမိုင်းပညာရှင်များ (New Historicists) က "Text" (စာပေ) နှင့် "Object" (ရုပ်ဝတ္ထု) နှစ်ခုလုံးတွင် ၎င်းတို့၏ ကိုယ်ပိုင် Bias များ အသီးသီး ရှိကြသည်ဟု လက်ခံထားကြသည်။ ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် ဘာသာရေး ယုံကြည်ချက်များ လွှမ်းမိုးနေသကဲ့သို့ ရုပ်ဝတ္ထု (Object) များသည်လည်း အုပ်စိုးသူမင်းများ၏ နိုင်ငံရေး ဝါဒဖြန့်မှု (Political Propaganda) သို့မဟုတ် သြဇာတည်ဆောက်မှုကြောင့် လိမ်ညာမှုများ ရှိနိုင်ပါသည်။ (ဥပမာ- ရှေးခေတ်ကပင် မိမိတို့၏ စေတီသည် အထွတ်အမြတ်ဆုံးဖြစ်ကြောင်း ပြသလို၍ ဓာတ်တော်များကို အတုပြုလုပ်ခြင်း သို့မဟုတ် ပွားများခြင်းများ ရှိခဲ့သည်။)

ထို့ကြောင့် သုတေသီတစ်ဦးအနေဖြင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနက ရိုးရာယုံကြည်မှုကို "ပြင်ဆင် (Correct) ပေးသည်" ဟု မဆိုလိုဘဲ၊ ၎င်းတို့နှစ်ခုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းဟူသော ပဟေဠိကြီး၏ မတူညီသော အစိတ်အပိုင်းများကို "ဖြည့်ဆည်း (Complement) ပေးသည်" ဟုသာ မှတ်ယူရမည် ဖြစ်ပါသည်။ ဤသည်ကသာလျှင်

အကယ်ဒမီဆန်ပြီး မျှတသော အသိပညာဗေဒဆိုင်ရာ ချဉ်းကပ်မှု (Balanced Epistemological Approach) ဖြစ်ပါသည်။

5.2.5 ပြတိုက်များ၏ အခန်းကဏ္ဍကို အလွဲသုံးခြင်းမှ ရှောင်ကြဉ်ခြင်း

(Clarifying the Role of Museums: Custodians vs. Validators)

ပဉ္စမအချက်မှာ British Museum, Victoria & Albert Museum နှင့် Musee Guimet ကဲ့သို့သော ကမ္ဘာ့အဆင့်မီ ပြတိုက်ကြီးများတွင် ဓာတ်တော်များကို ပြသထားခြင်းက ယင်းဓာတ်တော်များ၏ "စစ်မှန်မှု" (Biological Authenticity) ကို သက်သေပြသည်ဟု ယူဆခြင်း (Appeal to Authority Fallacy) ဖြစ်ပါသည်။

Michael Willis ကဲ့သို့သော ပြတိုက်ပညာရှင်များ၏ အဆိုအရ ပြတိုက်များသည် ထိုရုပ်ဝတ္ထုများ၏ "Provenance" (မည်သည့် ရှေးဟောင်းနယ်မြေမှ တူးဖော်ရရှိလာခဲ့သည်) နှင့် ယင်းတို့၏ "Antiquity" (ဘီစီ ၂ ရာစု သို့မဟုတ် အေဒီ ၁ ရာစု စသည့် ရှေးကျမှု သက်တမ်း) ကိုသာ သက်သေပြနိုင်ပါသည်။ ပြတိုက်များသည် ထိုဓာတ်တော်များမှာ သမိုင်းဝင် ဂေါတမဗုဒ္ဓ၏ ခန္ဓာကိုယ်အစိတ်အပိုင်း အစစ်အမှန် ဖြစ်/မဖြစ်ကို အတည်ပြုပေးသူများ (Validators) မဟုတ်ဘဲ၊ သမိုင်းအမွေအနှစ်များကို ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်သူများ (Custodians) သာ ဖြစ်ကြပါသည်။ ပြတိုက်များ၌ ရှိနေခြင်းသည် ထိုခေတ်အခါက အုပ်စိုးသူများနှင့် ပြည်သူများက ဤရုပ်ဝတ္ထုများအပေါ် မည်မျှ အလေးအမြတ်ထား ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်ဟူသော "သမိုင်းဝင် တန်ဖိုး" ကိုသာ အခိုင်အမာ သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

5.3 အယူအဆသစ် - ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏

ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှု (A New Paradigm: The Complexity of Buddhist Material Culture)

အထက်ပါ ဝေဖန်ဆန်းစစ်ချက်များကို အခြေခံ၍ ဤကျမ်းပြုသုတေသနသည် "Contradiction" (စာပေနှင့် မြေပြင်အထောက်အထား ဆန့်ကျင်နေခြင်း) ဟူသော ကျဉ်းမြောင်းသည့် ဘောင်မှ ခွာထွက်ပြီး၊ "Complexity of Buddhist Material Culture" (ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှု) ဟူသော ပိုမိုကျယ်ပြန့်သည့် အယူအဆသစ် (New Paradigm) တစ်ရပ်ကို တင်ပြလိုပါသည်။

5.3.1 အရေအတွက် ကွာဟမှု၏ အဖြေ (Resolving the Number Gap:

Canine Teeth vs. General Tooth Relics)

ရိုးရာကျမ်းဂန်များလာ "စွယ်တော် ၄ ဆူ" သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ စွယ်တော်မြတ် (Canine teeth) များကိုသာ အထူးပြု ရည်ညွှန်းခြင်း ဖြစ်သည်။ ယင်း ၄ ဆူသည် ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် နိုင်ငံရေးအရ အမြင့်မားဆုံးသော သင်္ကေတများ ဖြစ်ကြသည်။ တစ်ဖက်တွင် ရှေးဟောင်းသုတေသနအရ တူးဖော်တွေ့ရှိ ရသော သွားတော်များ (ဥပမာ- Ahin Posh မှ ၅ ဆူ၊ Dir Museum နှင့် Butkara မှ သွားတော်များ) သည် အံသွားတော် (Molars) များ သို့မဟုတ် အခြားသော သွားတော်များ (General Tooth Relics) ဖြစ်နိုင်ပါသည်။

ထို့ကြောင့် ကျမ်းစာပါ စွယ်တော်အရေအတွက် (၄) ဆူကို ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်များက "မှားသည်" ဟု ဆိုလိုခြင်း လုံးဝမဟုတ်ပါ။ အမှန်တကယ်အားဖြင့် ဤအချက်အလက် နှစ်ရပ်သည် တစ်ခုနှင့်တစ်ခု ထပ်တူကျရန် မလိုအပ်ဘဲ၊ ၎င်းတို့၏ သက်ဆိုင်ရာ နယ်ပယ်အသီးသီးတွင် အမှန်တရားများ (Multiple Truths) အဖြစ် တည်ရှိနေ ခြင်းသာ ဖြစ်သည်။ ရှေးဟောင်းသုတေသနက ထပ်မံတွေ့ရှိရသော သွားတော်မြတ် များသည် ကျမ်းဂန်များတွင် မပါဝင်သော အခြားသော သွားတော်များ ကမ္ဘာအနှံ့ ပျံ့နှံ့တည်ရှိ နေခြင်းကို ဖော်ထုတ်ပေးခြင်းဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကို ပိုမိုပြည့်စုံစေပါသည်။

5.3.2 ဓာတ်တော်ပွားများခြင်းနှင့် ဒီမိုကရေစီပြုခြင်း (Relic Multiplication and the Democratization of Veneration)

Kevin Trainor ၏ လေ့လာချက်အရ၊ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု သမိုင်းတွင် "Dhatu-vibhaga" (ဓာတ်တော်များ ခွဲဝေခြင်းနှင့် ပွားများခြင်း) သည် အလွန်အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်သည်။ အစောပိုင်းကာလတွင် ဓာတ်တော်များကို ဘုရင်များကသာ ဗဟိုချုပ်ကိုင်မှု (Centralization) ဖြင့် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသော်လည်း၊ နောက်ပိုင်းတွင် ကုန်သည်များ၊ ရဟန်းတော်များနှင့် သာမန်ပြည်သူများပါ ဓာတ်တော်များကို ပင့်ဆောင်ကိုးကွယ်လာနိုင်သည့် "Democratization of Relic Veneration" (ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုအား လူတန်းစား အလွှာစုံသို့ ပျံ့နှံ့ခွင့်ပြုခြင်း) ဖြစ်စဉ် ပေါ်ပေါက် လာခဲ့သည်။

ရှေးဟောင်းစေတီငယ်လေးများမှ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်များသည် ဤဖြစ်စဉ်ကို သက်သေပြနေပါသည်။ ဓာတ်တော်အရေအတွက် များပြားလာခြင်းသည် ဘာသာရေး ယုံကြည်မှု အတုအယောင်များ ပေါများလာခြင်း မဟုတ်ဘဲ၊ ဗုဒ္ဓ၏ သက်ရှိ ထင်ရှား ရှိမှု (Presence) ကို လူသားတိုင်း မိမိတို့နှင့် နီးကပ်စွာ ထားရှိလိုသော အတိုင်း အဆမရှိသည့် သဒ္ဓါတရား၏ ရောင်ပြန်ဟပ်မှုပင် ဖြစ်ပါသည်။

5.4 ကျမ်းပြုသုတေသန၏ အဓိကနိဂုံးချုပ် (General Conclusion of the Dissertation)

ဤ ကျမ်းပြုစုသူ ဤအရှင် ၏ ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာ လေ့လာချက်များအရ အောက်ပါ အဓိကနိဂုံးချုပ် (၃) ရပ်ကို ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့ပါသည်-

၁။ **အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းပေးခြင်း (Mutual Complementarity):** ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု မှတ်တမ်းများသည် သွားတော်မြတ်များ ကိုးကွယ်မှုအတွက် "စံပြဖြစ်သော ဝိညာဉ်ရေးရာ မူဘောင်" (Ideological and Soteriological Framework) ကို ချမှတ်ပေးခဲ့ပြီး၊ ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများက ယင်းယုံကြည်မှုကို မြေပြင်လက်တွေ့ ဘဝများတွင် မည်သို့ ကျင့်သုံးခဲ့ကြသည် (Localized Ritual Reality) ကို သက်သေပြလျက် ရှိသည်။ ၎င်းတို့နှစ်ခုသည် ပြိုင်ဘက်များ မဟုတ်ဘဲ၊ သမိုင်း၏ အကြွေစေ့တစ်စေ့တည်းရှိ မျက်နှာစာ နှစ်ဖက်ဖြစ်ကြသည်။

၂။ **သမိုင်းဝင် အထောက်အထားများ၏ ခိုင်မာမှု (Historical Validity of Devotion):** ဓမ္မရာဇိက၊ ကနိသျှက၊ ဘဂ္ဂရ၊ အဟင်ပို့ရှ် အစရှိသော စေတီတော်များမှ

တူးဖော်ရရှိသော ရွှေ၊ ငွေ ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် ခရိရှသီ ကမ္ပည်းစာများသည် အဆိုပါ ဓာတ်တော်များ၏ "ဇီဝဗေဒဆိုင်ရာ အစစ်အမှန်ဖြစ်မှု" (Biological Authenticity) ထက်၊ ထိုခေတ်အခါက အုပ်စိုးသူများနှင့် ပြည်သူများ၏ "သမိုင်းဝင် သဒ္ဒါတရား အစစ်အမှန်ဖြစ်မှု" (Historical Authenticity of Devotion) ကို အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြနေပါသည်။ ဤသဒ္ဒါတရားသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်မှတစ်ဆင့် အာရှတစ်ခွင်သို့ ဗုဒ္ဓဘာသာ ပျံ့နှံ့ရေးအတွက် အဓိက တွန်းအား ဖြစ်ခဲ့သည်။

၃။ ရုပ်ဝတ္ထုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု၏ စွမ်းအား (Agency of Material Culture):

သွားတော်မြတ်များသည် သာမန် အရိုး/သွား အစိတ်အပိုင်းများ မဟုတ်ဘဲ၊ ဘုရင်များ၏ နိုင်ငံရေးအာဏာ တရားဝင်မှု (Political Legitimacy) ကို တည်ဆောက်ပေးခြင်း၊ ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းများကို ကာကွယ်ပေးခြင်းနှင့် လူမျိုးစုပေါင်းစုံကို ဘာသာရေးအရ စည်းလုံးပေးခြင်း စသည့် ကြီးမားသော စွမ်းအား (Active Agency) ရှိသည့် ရုပ်ဝတ္ထုများ ဖြစ်ကြသည်။ သီရိဒါဠာလမာလိဂါဝ (ကန္ဒီစွယ်တော်ကျောင်း) ကဲ့သို့သော နေရာများသည် ဤစွမ်းအား ယနေ့တိုင် အသက်ဝင်လှုပ်ရှားနေဆဲ ဖြစ်ကြောင်း ပြသနေပါသည်။

5.5 အကြံပြုချက်များ (Recommendations)

ဤသုတေသနတွေ့ရှိချက်များအပေါ် အခြေခံ၍ သက်ဆိုင်ရာ အဖွဲ့အစည်းများနှင့် နောင်လာမည့် သုတေသီများအတွက် အောက်ပါအတိုင်း အကြံပြုအပ်ပါသည်-

5.5.1 ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရေးနှင့် ပြတိုက်များအတွက် အကြံပြုချက်

(Policy and Preservation Recommendations)

(က) စနစ်တကျ မှတ်တမ်းတင် ပြသခြင်း (Nuanced Museum Curation):

ကမ္ဘာ့အနှံ့အပြားရှိ ပြတိုက်များနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန ဌာနများအနေဖြင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပြသရာတွင် ဘာသာရေးသဒ္ဒါတရားကို လေးစားမှုရှိသည့် နည်းတူ၊ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ တိကျမှုကိုလည်း ထိန်းသိမ်းရမည် ဖြစ်သည်။ "ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်အစစ်" ဟု သိပ္ပံနည်းကျ အာမခံချက်ပေးသော အသုံးအနှုန်းမျိုးကို ရှောင်ကြဉ်ပြီး၊ "ဘီစီ ၂ ရာစု ကမ္ဗည်းစာများအရ ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်အဖြစ် ကိုးကွယ်ခဲ့သော သမိုင်းဝင် ဓာတ်တော်မြတ်" (Tooth Relic historically venerated as the Buddha's, based on BCE 2nd-century inscriptions) ဟူ၍ ခေတ်ကာလ၊ ပုံစံ၊ ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် ဌာပနာတိုက် အနေအထားတို့ကို ပြည်သူများ သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာနိုင်ရန် ဘာသာစကား နှစ်မျိုး (Local Language - English) ဖြင့် စနစ်တကျ ရှင်းလင်း ပြသထားသင့်ပါသည်။

(ခ) ဘာသာရေး အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်ခြင်း (Collaboration with Religious Institutions):

ဓာတ်တော်မွေတော်များသည် သက်ဝင်နေသော အမွေအနှစ် (Living Heritage) များဖြစ်သဖြင့်၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနများသည် ရဟန်းသံဃာများ၊ သာသနာရေး အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ပူးပေါင်း၍ ထိန်းသိမ်းရေးလုပ်ငန်းများကို လုပ်ဆောင်သင့်သည်။ ဥပမာ- တူးဖော်ရရှိသော ဓာတ်တော်များကို ပြတိုက်များတွင် အေးစက်စွာ ပြသထားရုံသာမက၊ ဘာသာရေး ပွဲတော်များ (ဥပမာ - ကန္တိစွယ်တော်လှည့်လည်ပွဲ ကဲ့သို့) တွင် အများပြည်သူ ဖူးမြော်ကြည်ညိုနိုင်ရန် စီစဉ်ပေးခြင်းဖြင့် ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ်ကို ပိုမိုရှင်သန်စေနိုင်ပါသည်။

နိုင်ငံတော် အဆင့် သာသနာရေးဆိုင်ရာ အဖွဲ့အစည်းများဖြစ်ကြသော သာသနာရေးနှင့် ယဉ်ကျေးမှု ဝန်ကြီးဌာန၊ နိုင်ငံတော် သံဃမဟာနာယကအဖွဲ့နှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ တက္ကသိုလ်ကြီးများအနေဖြင့် လက်ရှိသင်ကြားပို့ချနေသော ရိုးရာဗုဒ္ဓဘာသာ စာပေသင်ရိုး ညွှန်းတမ်းများတွင် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရပ်ဆိုင်ရာ သမိုင်း ကြောင်းများကို မဖြစ်မနေ ထည့်သွင်းပြဋ္ဌာန်းရန် အလေးအနက် အကြံပြုအပ်ပါသည်။ ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကိုသာ သင်ကြားပေးခြင်းမျိုး မဟုတ်ဘဲ၊ တက္ကသိုလ်နှင့် ဟဒ္ဒ အစရှိသော ဒေသများမှ တူးဖော်ရရှိသည့် ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများကိုပါ ပေါင်းစပ်သင်ကြားပေးခြင်းဖြင့် မျိုးဆက်သစ် ရဟန်းရှင်လူ ကျောင်းသားများအနေဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကြောင်းကို ပိုမိုကျယ်ပြန့်သော ရှုထောင့်မှ သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာသုံးသပ်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။ ဤကဲ့သို့ ဘက်စုံချဉ်းကပ်သည့် ပညာရေးမူဝါဒ

(Holistic Educational Policy) တစ်ရပ်ကို ချမှတ်အကောင်အထည် ဖော်ခြင်းအားဖြင့် သာသနာတော် သန့်ရှင်းတည်တံ့ခိုင်မြဲရေး အတွက် ပိုမိုခိုင်မာသော ပညာတတ် အသိုက်အဝန်းတစ်ရပ်ကို တည်ဆောက်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

5.5.2 ရှေ့ဆက်လက် သုတေသနပြုရန် အကြံပြုချက်များ

(Recommendations for Future Research)

(က) ဘာသာရပ်ပေါင်းစုံ ပေါင်းစပ်လေ့လာခြင်း (Multidisciplinary Approach):

ဤသုတေသနသည် မှတ်တမ်းစာပေများနှင့် ရှေးဟောင်း အထောက်အထားများ အပေါ် အခြေခံသော (Documentary and Analytical Research) ဖြစ်သည်။ နောင်လာမည့် သုတေသီများအနေဖြင့် ကျဉ်းမြောင်းသော Scientism (သိပ္ပံနည်းကျဝါဒ) သို့မသက်ဆင်းဘဲ၊ Philology (စာပေဗေဒ)၊ Archaeology (ရှေးဟောင်းသုတေသန)၊ Anthropology (မနုဿဗေဒ) နှင့် Art History (အနုပညာသမိုင်း) တို့ကို ဘက်ပေါင်းစုံမှ ပေါင်းစပ်လေ့လာသော Multidisciplinary Approach ဖြင့် ကျမ်းပြုစုသင့်ပါသည်။ ထိုသို့လေ့လာမှသာလျှင် ရှေးခေတ်လူသားတို့၏ ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာနှင့် စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ယုံကြည်မှု (Material and Spiritual lives) ကို အပြည့်အဝ နားလည်နိုင်မည် ဖြစ်သည်။

(ခ) ကာဗွန်သက်တမ်းတွက်ချက်ခြင်းနှင့် သတ္တုဗေဒ လေ့လာခြင်း (Radiocarbon Dating and Archaeometallurgy):

ဓာတ်တော်များကိုယ်တိုင်ကို ဓာတ်ခွဲစမ်းသပ်ခြင်းသည် ဘာသာရေးအရ ခွင့်ပြုရန် ခက်ခဲသော်လည်း၊ ဓာတ်တော်များနှင့် အတူတူဖော်ရရှိသော အဖိုးတန်

ဓာတ်တော်ကြုတ်များ (Reliquaries)၊ အုတ်ချပ်များနှင့် အော်ဂဲနစ် ပစ္စည်းများကို ကာဗွန်သက်တမ်းတွက်ချက်ခြင်း (Radiocarbon Dating) နှင့် ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်ခြင်း (Material and Isotope Analysis) များ ပြုလုပ်သင့်ပါသည်။ ဤသို့ပြုလုပ်ခြင်းဖြင့် အဆိုပါ စေတီတော်များ တည်ထားခဲ့သော ခေတ်ကာလ (Chronology) နှင့် ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းများကို ပိုမိုတိကျစွာ ဖော်ထုတ်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

(ဂ) အရှေ့တောင်အာရှရှိ ဓာတ်တော်ယုံကြည်မှုများကို လေ့လာခြင်း (Exploring Relic Traditions in Southeast Asia):

ဤကျမ်းသည် အိန္ဒိယ၊ ပါကစ္စတန်၊ အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် သီရိလင်္ကာ ဒေသများကို အဓိက အာရုံစိုက်ခဲ့ပါသည်။ အနာဂတ် သုတေသနများအနေဖြင့် ဤအိန္ဒိယတိုက်ငယ်မှ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု ဓလေ့များသည် အရှေ့တောင်အာရှနိုင်ငံများ (မြန်မာ၊ ထိုင်း၊ ကမ္ဘောဒီးယား၊ လာအို) သို့ မည်သို့ ပျံ့နှံ့ရောက်ရှိလာပြီး ဒေသခံ ရိုးရာယုံကြည်မှုများနှင့် မည်သို့ ပေါင်းစပ်သွားခဲ့သည် (Localization of Relic Traditions) ကို ဆက်လက် သုတေသနပြုရန် အထူး အကြံပြု တိုက်တွန်းအပ်ပါသည်။

သုတေသနတွေ့ရှိချက်များကို အခြေခံ၍ အနာဂတ်အတွက် အောက်ပါအတိုင်း အကြံပြုအပ်ပါသည်-

(ဃ) Policy Recommendations (မူဝါဒပိုင်းဆိုင်ရာ အကြံပြုချက်များ)

(၁) သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာနနှင့် နိုင်ငံတော် သံဃမဟာနာယကအဖွဲ့ အစရှိသော သာသနာရေးဆိုင်ရာ ဦးဆောင်အဖွဲ့အစည်းများအနေဖြင့် ဗုဒ္ဓဝင်နှင့် သာသနာဝင် သမိုင်းစာအုပ်များကို ပြဋ္ဌာန်းရာတွင် ရိုးရာကျမ်းဂန်လာ အချက်အလက်များအပြင်၊ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) နှင့် နိုင်ငံတကာမှ တရားဝင် တူးဖော်တွေ့ရှိထားသော ဓာတ်တော်မွေတော်ဆိုင်ရာ သမိုင်းအထောက်အထားများကိုပါ ဖြည့်စွက်ပေါင်းစပ် သင်ကြားပေးသင့်ပါသည်။

(၂) နိုင်ငံတော်အစိုးရအနေဖြင့် နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်ကြီးများတွင် ရောက်ရှိနေသော ဓာတ်တော်မွေတော်များကို မြန်မာနိုင်ငံသို့ ယာယီပင့်ဆောင် အပူဇော်ခံခြင်းကဲ့သို့သော ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေး (Heritage Diplomacy) လုပ်ငန်းစဉ်များ ကို နိုင်ငံခြားရေး မူဝါဒတစ်ရပ်အဖြစ် အကောင်အထည်ဖော်သင့်ပါသည်။

(င) Recommendations for Implementing the Research Results (လက်တွေ့အကောင်အထည်ဖော်မှုဆိုင်ရာ အကြံပြုချက်များ)

(၁) ရဟန်းသံဃာတော်များ၊ ဓမ္မကထိကများနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းသုတေသီများအနေဖြင့် တရားဟောကြားရာတွင်ဖြစ်စေ၊ စာတမ်းပြုစုရာတွင်ဖြစ်စေ ရိုးရာယုံကြည်မှုသက်သက်ကိုသာမက၊ တက္ကသိုလ်၊ ဟဒ္ဒ၊ ဗိမရန် အစရှိသော ရှေးဟောင်း စေတီများမှ ကမ္ပည်းကျောက်စာ အထောက်အထားများကိုပါ ခိုင်မာသော သက်သေအဖြစ် ကိုးကား အသုံးပြုသင့်ပါသည်။

ဤသုတေသနမှ တွေ့ရှိရသော ရလဒ်များကို လက်တွေ့မြေပြင်တွင် အသုံးချမည့် ရဟန်းသံဃာတော်များ၊ ဓမ္မကထိကများ၊ သမိုင်းပညာရှင်များနှင့် ပြတိုက်မှူးများအတွက် အထူးရည်ရွယ် အကြံပြုလိုပါသည်။ ဓမ္မကထိက ဆရာတော်များနှင့် တရားပြဆရာများ အနေဖြင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ဟောကြားပြသရာတွင် ရိုးရာယုံကြည်မှု သဒ္ဒါတရားကို မထိခိုက်စေဘဲ၊ သမိုင်းဝင် အထောက်အထားများကိုပါ ဟိရီဩတ္တပ္ပ တရားနှင့်အညီ ဓမ္မဓိဋ္ဌာန်ကျကျ (Objectively) ပေါင်းစပ်ဟောကြားသင့်ပါသည်။

(၂) ပြတိုက်မှူးများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန ဌာနများအနေဖြင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပြသရာတွင် ဘာသာရေးသဒ္ဒါတရားကို လေးစားမှုရှိသည့် နည်းတူ၊ ယင်းတို့၏ ခေတ်ကာလ၊ ပုံစံ၊ ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် ဌာပနာတိုက် အနေအထားတို့ကို ပြည်သူများ သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာနိုင်ရန် ဘာသာစကား နှစ်မျိုး (မြန်မာ-အင်္ဂလိပ်) ဖြင့် စနစ်တကျ မှတ်တမ်းတင် ပြသထားသင့်ပါသည်။ထို့ပြင် ပြတိုက်မှူးများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန ပြခန်းတာဝန်ခံများ အနေဖြင့်လည်း ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပြသရာတွင် ဘာသာရေးအရ ပူဇော်မှုသက်သက် သာမက၊ ယင်းတို့၏ တွေ့ရှိရာ ဒေသ၊ ခေတ်ကာလ၊ လက်ရာပုံစံများနှင့် ဆက်စပ်ပစ္စည်းများ (ဥပမာ- ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် ဓာတ်တော်တိုက်များ) ကို ပြည်တွင်းပြည်ပ လေ့လာသူများ တိကျမှန်ကန်စွာ သိရှိနိုင်ရန် မြန်မာ-အင်္ဂလိပ် နှစ်ဘာသာ (Bilingual) ဖြင့် သမိုင်းကြောင်းအမှန်ကို စနစ်တကျ မှတ်တမ်းတင် ပြသထားရန် လိုအပ်ပါသည်။ ဤသို့ လုပ်ဆောင်ခြင်းသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု (Buddhist Material Culture) ကို ကမ္ဘာ့အဆင့်မီ ထိန်းသိမ်း စောင့်ရှောက်ရာ ရောက်ပါသည်။

(စ) Recommendations for Further Research (ရှေ့ဆက်လက်သုတေသနပြုရန် အကြံပြုချက်များ)

(၁) ဤသုတေသနသည် မှတ်တမ်းစာပေများအပေါ် အခြေခံသော (Documentary Research) ဖြစ်သောကြောင့်၊ နောင်လာမည့် သုတေသီများအနေဖြင့် ရှေးဟောင်းစေတီများမှ တူးဖော်ရရှိသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် ရုပ်ကြွင်းများကို ကာဗွန်သက်တမ်းတွက်ချက်ခြင်း (Radiocarbon Dating) နှင့် ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာ သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်ခြင်း (Material Analysis) များပြုလုပ်၍ ကျမ်းပြုစုသင့်ပါသည်။

(၂) ဤသုတေသနသည် ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှုများကိုသာ အဓိကထား လေ့လာထားခြင်း ဖြစ်သောကြောင့်၊ နောင်လာမည့် သုတေသီများအနေဖြင့် မဟာယနနှင့် ဝဇီရယန (တိဗက်) ဗုဒ္ဓဘာသာ ရိုးရာယုံကြည်မှုများတွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို မည်သို့ ဖွဲ့စည်းပုံဖော်ထားကြောင်း နှိုင်းယှဉ်လေ့လာသော (Comparative Studies) သုတေသနများကို ဆက်လက်ပြုလုပ်သင့်ပါသည်။

(၃) ဤကျမ်းသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ထေရဝါဒ ရှုထောင့်နှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနတို့ကို ပေါင်းစပ်လေ့လာထားခြင်း ဖြစ်သော်လည်း၊ ပိုမိုပြည့်စုံသော ပုံဖော်မှုရရှိရန် နောင်လာမည့် သုတေသီများအနေဖြင့် အောက်ပါ အကြောင်းအရာများကို ဆက်လက် သုတေသနပြုရန် အကြံပြုအပ်ပါသည်။

(၄) အရည်အသွေးပြ (Qualitative) ချဉ်းကပ်မှုအပြင်၊ ယဉ်ကျေးမှုအရ လက်ခံနိုင်ဖွယ်ရှိသော နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်အချို့ရှိ အတည်မပြုရသေးသော

ဓာတ်တော်များကို ကာဗွန်သက်တမ်းတိုင်းတာခြင်း (Carbon-dating) ကဲ့သို့သော သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်မှုများနှင့် ရိုးရာစာပေများကို ပေါင်းစပ်လေ့လာသည့် ရောနှောနည်းစနစ် (Mixed-Methods) သုတေသနများကိုလည်း ပညာရပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ချဲ့ထွင်မှုအနေဖြင့် ဆက်လက်ဆောင်ရွက်ရန် အကြံပြုအပ်ပါသည်။

"APPENDIX A (နောက်ဆက်တွဲ က)

APPENDIX A

ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL PROFILES OF THE BUDDHA'S TOOTH RELIC STUPAS

A.1 Dharmarajika Stupa and Historical Excavations (ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်)

A.1.1 Geographical and Historical Context (စေတီတော်၏ တည်နေရာနှင့် သမိုင်းနောက်ခံ)

တက္ကသီလာ (Taxila) မြို့ဟောင်း၏ အရှေ့ဘက် သုံးမိုင်ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသော ဓမ္မရာဇိကစေတီတော် (Dharmarajika Stupa) သည် ဂန္ဓာရဒေသရှိ အကြီးဆုံးနှင့် အစောဆုံးသော စေတီတော်ကြီးများထဲမှ တစ်ဆူဖြစ်သည်။ ရှေးဟောင်း သုတေသနပညာရှင် Sir John Marshall ၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော်ကို ဘီစီ ၃ ရာစုတွင် အသောကမင်းကြီးက မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များကို ဖြန့်ဝေကိုးကွယ်ရန် ရည်ရွယ်၍ စတင်တည်ထားခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။¹⁵⁵ စေတီတော်၏ အမည်ဖြစ်သော "Dharmarajika" ဆိုသည်မှာ "တရားမင်းစိုးစံရာ (သို့မဟုတ်) တရားမင်းတည်ထားသော စေတီ" ဟု အဓိပ္ပာယ်ရပြီး အသောကမင်းကြီး၏ ဘွဲ့တော် "Dharmaraja" ကို အစွဲပြု၍

¹⁵⁵ Sir John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1951), 235.

ခေါ်ဆိုခြင်း ဖြစ်သည်။¹⁵⁶ သမိုင်းပညာရှင် Kurt A. Behrendt က ဤနေရာသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ကနဦးကာလများတွင် သံဃာတော်များ သီတင်းသုံးရာနှင့် ဓာတ်တော်များကို အထူးတလည် စုစည်းပူဇော်ရာ ဗဟိုဌာနကြီးဖြစ်ကြောင်း ထောက်ပြထားသည်။¹⁵⁷ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနများသည် ကျပန်းဖြစ်ပေါ်လာခြင်းမဟုတ်ဘဲ သမိုင်းဝင် သာသနာပြုမင်းကြီးများ၏ စနစ်တကျ ရွေးချယ်မှုဖြစ်ကြောင်းဟူသော သုတေသနအချက်ကို အခိုင်အမာ ပံ့ပိုးပေးပါသည်။

A.1.2 ကနိသျှကမင်းကြီး၏ ပြန်လည်မွမ်းမံမှုနှင့် သွားတော်ဌာပနာခြင်း

မူလအသောကမင်းကြီး တည်ထားသော စေတီတော်ကို အေဒီ ၂ ရာစုတွင် ကုသျှန်မင်းဆက် ကနိသျှကမင်းကြီး (King Kanishka) က ပိုမိုကြီးကျယ်ခမ်းနားအောင် ပြန်လည်ငုံ၍ တည်ထားခဲ့သည်။ ဤပြန်လည်တည်ထားမှုသည် သွားတော်မြတ်ကို အသစ်တစ်ဖန် ဌာပနာရန်အတွက် ရည်ရွယ်ခြင်း ဖြစ်သည်။ ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအရ စေတီတော်၏ ကိုယ်ထည်ကို အချင်း ၁၁၅ ပေခန့်ရှိသော စက်ဝိုင်းပုံစံ တည်ဆောက်ထားပြီး၊ စေတီတော်၏ အောက်ခြေတွင် ဘုရားဖူးများ လှည့်လည်ပူဇော်နိုင်ရန် (Pradakshina Path) စနစ်တကျ ပြုလုပ်ထားသည်။¹⁵⁸ သမိုင်းပညာရှင် Upinder Singh က ကုသျှန်ခေတ်တွင် စေတီတော်များကို ငုံ၍

¹⁵⁶ Upinder Singh, *A History of Ancient and Early Medieval India*, (New Delhi: Pearson Education, 2008), 342.

¹⁵⁷ Kurt A. Behrendt, *The Buddhist Architecture of Gandhāra*, (Leiden: Brill, 2004), 87.

¹⁵⁸ Marshall, *Taxila*, 236.

ပြန်လည်တည်ဆောက်ခြင်းသည် ဓာတ်တော်များ၏ ဩဇာအာဏာကို ပိုမိုမြင့်တင်ပေးခြင်းဖြစ်ကြောင်း ဆိုသည်။¹⁵⁹ ဤအချက်အရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်ကို သာမန်နေရာတွင် မထားဘဲ နိုင်ငံတော်အဆင့် အမြင့်မားဆုံးသော ဗိသုကာလက်ရာများအတွင်း၌ စနစ်တကျ ထိန်းသိမ်းခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။

A.1.3 Sir John Marshall ၏ ၁၉၁၃ ခုနှစ် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်း

ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းတွင် အရေးအပါဆုံးသော အလှည့်အပြောင်းမှာ ၁၉၁၃ ခုနှစ်တွင် Sir John Marshall ဦးဆောင်သော အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုဖြစ်သည်။ Marshall သည် စေတီတော်၏ အလယ်ဗဟို ဌာပနာတိုက်ကို ရှာဖွေရာတွင် ရှေးယခင်ကပင် လုယက်သူများ (Relic hunters) ၏ ဖျက်ဆီးမှုကို ခံထားရသဖြင့် အခက်အခဲများစွာ ရင်ဆိုင်ခဲ့ရသည်။¹⁶⁰ သို့ရာတွင် စေတီတော်၏ အနောက်ဘက်ရှိ အဆောင်ငယ်တစ်ခုမှနေ၍ ကံကောင်းထောက်မစွာဖြင့် မပျက်စီးသေးသော ဌာပနာတိုက်တစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ယင်းတိုက်အတွင်း၌ ထုံးကျောက် (Limestone) ဖြင့် ပြုလုပ်ထားသော သေတ္တာငယ်တစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့ပြီး၊ ထိုသေတ္တာအတွင်း၌ သွားတော်မြတ်ကိန်းဝပ်ရာ ရွှေကြုတ်နှင့်တကွ ငွေရောင်ကမ္ပည်းပြားကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။¹⁶¹ ဤတူးဖော်မှုသည် သွားတော်မြတ်များ အမှန်တကယ် တည်ရှိမှုကို ပါးစပ်ရာဇဝင်မှနေ၍

¹⁵⁹ Singh, *History of Ancient India*, 345.

¹⁶⁰ John W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design*, (SAGE, 2013), 112.

¹⁶¹ Marshall, *Taxila*, 238.

ခေတ်သစ်သိပ္ပံနည်းကျ သမိုင်းအဖြစ်သို့ ပြောင်းလဲပေးလိုက်သည့် အဓိက သက်သေပင် ဖြစ်သည်။

A.1.4 ခရိုရှသီ (Kharosthi) ကမ္ဗည်းစာအား အသေးစိတ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း

တွေ့ရှိရသော ငွေရောင်ကမ္ဗည်းပြား (Silver Scroll) ပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှသီ (Kharosthi) အက္ခရာများသည် ဤသုတေသန၏ အခိုင်မာဆုံးသော အထောက်အထား ဖြစ်သည်။ ကမ္ဗည်းစာ၏ ပထမစာကြောင်းတွင် အချိန်ကာလအားဖြင့် "ခရစ်နှစ် ၇၈ ခုနှစ် (အေဒီ ၇၈)" ဟု တိကျစွာ ဖော်ပြထားသည်။¹⁶²

ကမ္ဗည်းစာ၏ အဓိကစာသားမှာ-

"နောစဉှုသက္က ဒန္တာ" (Nao ca urusaka danta)

ယင်း၏ အဓိပ္ပာယ်မှာ "မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်" ဟု အတိအကျ ဖော်ပြခြင်း ဖြစ်သည်။¹⁶³ ကျောက်စာပညာရှင် Sten Konow ၏ လေ့လာချက်အရ ဤကမ္ဗည်းစာသည် တက္ကသီလာဒေသရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက ဓာတ်တော်များကို မည်သို့ခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်ကို ပြသသည့်အပြင်၊ ဣပနာထားသော ပစ္စည်းမှာ ရိုးရိုးအရိုးတော်မဟုတ်ဘဲ "သွားတော်" (Danta) ဖြစ်ကြောင်းကို ဝိဝါဒကွဲပြားစရာမရှိအောင်

¹⁶²Sten Konow, *Kharoshthi Inscriptions with the Exception of Those of Asoka*, (Calcutta: 1929), 89.

¹⁶³ Ibid., 90.

အတည်ပြုပေးထားသည်။¹⁶⁴ ဤခိုင်မာသော ကမ္ဘာဦးစာသည်
ရိုးရာကျမ်းစာများပါ သွားတော်များ၏ အရေအတွက်ကို သမိုင်းဝင်
မြေပြင်အထောက်အထားများဖြင့် ဖြည့်စွက်ပေးရန်ဟူသော ဤသုတေသန၏
ရည်ရွယ်ချက်ကို အောင်မြင်စွာ ဖြည့်ဆည်းပေးပါသည်။

A.1.5 ရွှေကြုတ်၏ အနုပညာလက်ရာနှင့် တူးဖော်စဉ် ပျက်စီးမှု

သွားတော်မြတ် ကိန်းဝပ်ရာ ရွှေကြုတ် (Reliquary) သည် ထိုခေတ်အခါက
အမြင့်မားဆုံးသော ဂန္ဓာရအနုပညာ (Gandharan Art) လက်ရာတစ်ခု ဖြစ်သည်။
ရွှေကြုတ်သည် အမြင့် ၃ လက်မခန့်ရှိပြီး၊ မျက်နှာပြင်ပေါ်တွင် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ပုံများကို
သေသပ်လှပစွာ ထွင်းထုထားသည်။¹⁶⁵ သို့ရာတွင် ဗြိတိသျှပြတိုက်မှ ပညာရှင် Elizabeth
Errington ၏ မှတ်တမ်းများအရ စိတ်မကောင်းဖွယ် ဖြစ်ရပ်တစ်ခု ဖြစ်ပွားခဲ့သည်။
တူးဖော်စဉ်အတွင်း လုပ်သားတစ်ဦးသည် ရွှေကြုတ်ကို အဖွင့်တွင် ပေါ့ဆမှုကြောင့်
ရွှေကြုတ်၏ အဖုံးမှာ ပွင့်ထွက်သွားပြီး အတွင်းရှိ သွားတော်မြတ်မှာ မြေပြင်ပေါ်သို့
ပြုတ်ကျကာ အနည်းငယ် ကျိုးပဲ့ပျက်စီးခဲ့ရသည်။¹⁶⁶ Marshall ၏ အစီရင်ခံစာတွင်
ဤပျက်စီးမှုကို အသေးစိတ် ဖော်ပြထားပြီး၊ ပျက်စီးသွားသော အစိတ်အပိုင်းများကို

¹⁶⁴ Ibid., 91.

¹⁶⁵ Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 45.

¹⁶⁶ Elizabeth Errington, *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*, (London: British Museum Press, 2017), 58.

စနစ်တကျ ပြန်လည်စုစည်းကာ ဗြိတိသျှအစိုးရထံ တရားဝင် တင်ပြခဲ့သည်။¹⁶⁷
ဤမှတ်တမ်းသည် အထောက်အထားများ၏ စစ်မှန်မှုကို ပြသရုံသာမက၊
သွားတော်မြတ်များကို တူးဖော်ထိန်းသိမ်းရာတွင် ကြုံတွေ့ခဲ့ရသည့်
လက်တွေ့အခက်အခဲများကိုပါ ပညာရပ်ဆိုင်ရာ မှတ်တမ်းအဖြစ် ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။

A.1.6 ဟန်း (White Huns) လူမျိုးများ၏ ကျူးကျော်မှုနှင့် သံဃာတော်များ၏ အသက်စွန့်မှု

ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်သည် အေဒီ ၅ ရာစုတွင် အလယ်အာရှမှ ဟန်းလူမျိုး
(White Huns) များ၏ ရက်စက်စွာ ဖျက်ဆီးမှုကို ခံခဲ့ရသည်။ ၁၉၃၄ ခုနှစ် တူးဖော်မှုများအရ
စေတီတော်၏ တောင်ဘက်အဝင်တွင် လူအရိုးစု ၃၄ စုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။¹⁶⁸
ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်များဖြစ်သော Scarre နှင့် Coningham တို့၏ အဆိုအရ
အဆိုပါ အရိုးစုများသည် သွားတော်မြတ်နှင့် စေတီတော်ကို ကာကွယ်ရန် ကြိုးစားရင်း
ကျူးကျော်သူများ၏ သတ်ဖြတ်ခြင်းကို ခံခဲ့ရသော သံဃာတော်များ၏ ရုပ်ကြွင်းများ
ဖြစ်သည်။¹⁶⁹ ၎င်းတို့၏ ဦးခေါင်းခွံများပေါ်တွင် ဓားချက်များ၊ လက်နက်ဒဏ်ရာများကို
အထင်အရှား တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹⁷⁰ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များကို အတိတ်ကာလက
မည်မျှအထိ အလေးအမြတ်ထား၍ "အသက်နှင့်လဲကာ" စောင့်ရှောက်ခဲ့ကြသည်ကို

¹⁶⁷ Marshall, *Taxila*, 240.

¹⁶⁸ Geoffrey Scarre and Robin Coningham, *Appropriating the Past*, (Cambridge University Press, 2013), 89.

¹⁶⁹ Ibid., 90.

¹⁷⁰ Ibid., 91.

ပြသနေသည်။ ဤအထောက်အထားသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုတွင်ပါရှိသော ဓာတ်တော်များ၏ မွန်မြတ်မှုကို သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်ဖြင့် ပိုမိုနက်ရှိုင်းစွာ နားလည်စေရန် ကူညီပေးပါသည်။

A.1.7 သွားတော်မြတ်၏ ဒေသစာရီခရီးနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် သဒ္ဒါတရား

ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်မှ တူးဖော်ရရှိသော သွားတော်မြတ်များသည် ယနေ့ခေတ်တွင် ပါကစ္စတန်နှင့် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံတို့အကြား ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေးရာ (Heritage Diplomacy) အတွက် အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်လျက်ရှိသည်။ ၂၀၁၆ ခုနှစ်တွင် ပါကစ္စတန်အစိုးရမှ သီရိလင်္ကာနိုင်ငံသို့ တစ်လကြာ ဒေသစာရီ ပင့်ဆောင်ပူဇော်ခွင့် ပြုခဲ့ခြင်းသည် ကမ္ဘာ့သမိုင်းတွင် ထင်ရှားသော ဖြစ်ရပ်တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။¹⁷¹ အဆိုပါ သွားတော် ၂ ဆူကို သီရိလင်္ကာတစ်နိုင်ငံလုံးရှိ အထင်ကရ မြို့ကြီးများတွင် အပူဇော်ခံရာ၌ လူပေါင်း ၉.၃ သန်းကျော် (နိုင်ငံဦးရေ၏ ထက်ဝက်နီးပါး) လာရောက်ဖူးမြော်ခဲ့ကြကြောင်း UNESCO နှင့် သီရိလင်္ကာအစိုးရ မှတ်တမ်းများက ဆိုသည်။¹⁷² ဤတွေ့ရှိချက်အရ ရှေးဟောင်းသုတေသနနည်းဖြင့် ဖော်ထုတ်ရရှိသော သွားတော်များသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုကို ပိုမိုခိုင်မာစေရုံသာမက၊ နိုင်ငံတကာ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များအကြား စည်းလုံးမှုကိုပါ ဖြစ်ပေါ်စေကြောင်း သက်သေပြနိုင်ခဲ့သည်။

¹⁷¹ UNESCO, "Dharmarajika: The Great Stupa of Taxila", (September 2016), 1.

¹⁷² GoUNESCO, "Pakistan Relic Diplomacy", (2017), 1.

A.1.8 နိဂုံး

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်မှ သမိုင်းဝင်အထောက်အထားများသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှုရှိခြင်းကို ခိုင်မာသော ကမ္ဘာလကျမ်း၊ ဗိသုကာလက်ရာနှင့် သမိုင်းဖြစ်ရပ်များဖြင့် အတည်ပြုပေးနေသည်။ အစဉ်အလာအရ သွားတော် ၄ ဆူဟု ကန့်သတ်ထားမှုကို ဤကဲ့သို့သော နိုင်ငံတကာ အသိအမှတ်ပြု တူးဖော်မှုများက ပိုမိုကျယ်ပြန့်သော သမိုင်းမှန် (Greater Historical Truth) အဖြစ် ဖြည့်စွက်ပေးလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။ ဤစေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင် အခြေခံအကျဆုံးနှင့် အရေးအပါဆုံးသော အခန်းကဏ္ဍမှ ဆက်လက်တည်ရှိနေမည် ဖြစ်သည်။

4.3 အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် ဂန္ဓာရဒေသရှိ စေတီတော်များမှ ရှေးဟောင်း

အထောက်အထားများ (Archaeological Evidence from Stupas in Afghanistan and Gandhara Region)

4.3.1 ဂန္ဓာရဒေသ၏ သမိုင်းဝင် အရေးပါမှုနှင့် ဓာတ်တော်ပျံ့နှံ့မှု (Historical Significance of Gandhara)

ဂန္ဓာရဒေသ (ယနေ့ခေတ် ပါကစ္စတန် မြောက်ပိုင်းနှင့် အာဖဂန်နစ္စတန် အရှေ့ပိုင်း) သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကြောင်းတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်များ၊ အထူးသဖြင့် သွားတော်နှင့် အံတော်များ အများအပြား ကိန်းဝပ်ရာ ဒေသအဖြစ်

ထင်ရှားသည်။ ဤဒေသသည် ရှေးခေတ်က အိန္ဒိယနှင့် အလယ်အာရှကို ဆက်သွယ်ပေးထားသော ပိုးလမ်းမကြီး (Silk Road) ပေါ်တွင် တည်ရှိပြီး ယဉ်ကျေးမှုနှင့် ဘာသာရေး ဗဟိုချက် ဖြစ်ခဲ့သည်။ သမိုင်းပညာရှင် Kurt A. Behrendt က ဂန္ဓာရဒေသရှိ စေတီတော်များသည် သာမန်အဆောက်အအုံများ မဟုတ်ဘဲ ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်များကို အခြေပြု၍ တည်ဆောက်ထားသော "ဝိညာဉ်ရေးရာ အင်ပါယာ" (Spiritual Empire) ၏ အစိတ်အပိုင်းများ ဖြစ်ကြောင်း ဆိုသည်။¹⁷³ ဤဒေသမှ တူးဖော်ရရှိသော အထောက်အထားများသည် ရိုးရာမှတ်တမ်းများတွင် ဖော်ပြလေ့ရှိသော သွားတော် အရေအတွက် ကန့်သတ်ချက်ကို ကျော်လွန်၍ လက်တွေ့မြေပြင်တွင် သွားတော်များစွာ ပျံ့နှံ့တည်ရှိခဲ့ကြောင်း အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။

4.3.2 မဏိကျလစေတီ- ကုသျှန်မင်းဆက်တို့၏ သက်သေခံချက် (Manikala Stupa: Testimony of the Kushans)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ရာဝါပင်ဒီမြို့အနီးရှိ မဏိကျလစေတီ (Manikala Stupa) သည် ဂန္ဓာရဒေသ၏ အကြီးကျယ်ဆုံးသော စေတီတော်များထဲမှ တစ်ဆူဖြစ်သည်။ ဤစေတီတော်ကို ၁၈၃၀ ပြည့်နှစ်တွင် General Ventura က စတင်တူးဖော်ခဲ့ပြီး စေတီတော်၏ ဗဟိုချက်တွင် အလွှာလိုက် ဌာပနာတိုက်များကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။¹⁷⁴ အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင် Alexander Cunningham ၏ မှတ်တမ်းများအရ မဏိကျလစေတီတော်၏ ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ ခရိုရှသီ (Kharosthi) အက္ခရာများ

¹⁷³ Kurt A. Behrendt, *The Buddhist Architecture of Gandhāra*, (Leiden: Brill, 2004), 89.

¹⁷⁴ General Jean-Baptiste Ventura, "Account of the Excavations of Stupas in the Punjab," *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, (1832), 1-15.

ရေးထိုးထားသော ကြေးပြားများနှင့်အတူ ရွှေကြိုက်၊ ငွေကြိုက်များကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹⁷⁵ အဆိုပါ ကမ္ဗည်းစာများတွင် ကုသျှန်မင်းဆက် ကနိသျှကမင်းကြီးနှင့် ၎င်း၏ မျိုးနွယ်စုများက မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို မည်သို့ အလေးအမြတ်ထား ဌာပနာခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။¹⁷⁶ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များကို နိုင်ငံတော်အဆင့် အခမ်းအနားဖြင့် စနစ်တကျ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း ပြသနေပြီး၊ ရှေးဟောင်းအထောက်အထား များဖြင့် သွားတော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို ဖော်ထုတ်ရန်ဟူသော သုတေသန ရည်ရွယ်ချက်ကို ဖြည့်ဆည်းပေးပါသည်။

A.1.2 Kanishka's Renovation and Enshrinement (ကနိသျှကမင်းကြီး၏ ပြန်လည်မွမ်းမံမှုနှင့် သွားတော်ဌာပနာခြင်း)

မူလအသောကမင်းကြီး တည်ထားသော စေတီတော်ကို အေဒီ ၂ ရာစုတွင် ကုသျှန်မင်းဆက် ကနိသျှကမင်းကြီး (King Kanishka) က ပိုမိုကြီးကျယ်ခမ်းနားအောင် ပြန်လည်တည်ထားခဲ့သည်။ ဤပြန်လည်တည်ထားမှုသည် သွားတော်မြတ်ကို အသစ်တစ်ဖန် ဌာပနာရန်အတွက် ရည်ရွယ်ခြင်း ဖြစ်သည်။ ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအရ စေတီတော်၏ ကိုယ်ထည်ကို အချင်း ၁၁၅ ပေခန့်ရှိသော စက်ဝိုင်းပုံစံ တည်ဆောက်ထားပြီး၊ စေတီတော်၏ အောက်ခြေတွင် ဘုရားဖူးများ လှည့်လည်ပူဇော်နိုင်ရန် (Pradakshina Path) စနစ်တကျ ပြုလုပ်ထားသည်။ သမိုင်းပညာရှင်

¹⁷⁵ Alexander Cunningham, *Archaeological Survey of India Reports*, Vol. II, (Simla, 1871), 152.

¹⁷⁶ Ibid., 155.

Upinder Singh က ကုသျှန်ခေတ်တွင် စေတီတော်များကို ငုံ့၍ ပြန်လည်တည်ဆောက်ခြင်းသည် ဓာတ်တော်များ၏ သြဇာအာဏာကို ပိုမိုမြင့်တင်ပေးခြင်း ဖြစ်ကြောင်း ဆိုသည်။

A.1.3 The 1913 Excavation Records (Sir John Marshall ၏ ၁၉၁၃ ခုနှစ် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်း)

ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းတွင် အရေးအပါဆုံးသော အလှည့်အပြောင်းမှာ ၁၉၁၃ ခုနှစ်တွင် Sir John Marshall ဦးဆောင်သော အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုဖြစ်သည်။ Marshall သည် စေတီတော်၏ အနောက်ဘက်ရှိ အဆောင်ငယ်တစ်ခုမှနေ၍ ကံကောင်းထောက်မစွာဖြင့် မပျက်စီးသေးသော ဌာပနာတိုက်တစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ယင်းတိုက်အတွင်း၌ ထုံးကျောက် (Limestone) ဖြင့် ပြုလုပ်ထားသော သေတ္တာငယ်တစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့ပြီး၊ ထိုသေတ္တာအတွင်း၌ သွားတော်မြတ်ကိန်းဝပ်ရာ ရွှေကြုတ်နှင့်တကွ ငွေရောင်ကမ္ပည်းပြားကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။

A.1.4 Epigraphical Analysis (ခရိုရှသီ ကမ္ပည်းစာအား အသေးစိတ် ခွဲခြမ်းစိတ်ဖြာခြင်း)

တွေ့ရှိရသော ငွေရောင်ကမ္ပည်းပြား (Silver Scroll) ပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှသီ (Kharosthi) အက္ခရာများသည် ဤသုတေသန၏ အခိုင်မာဆုံးသော အထောက်အထား ဖြစ်သည်။ ကမ္ပည်းစာ၏ အဓိကစာသားမှာ "နောစဥရသက္က ဒန္တ" (Naoca urusaka danta) ဖြစ်ပြီး၊ ယင်း၏ အဓိပ္ပာယ်မှာ "မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်" ဟု အတိအကျ ဖော်ပြခြင်း ဖြစ်သည်။ ကျောက်စာပညာရှင် Sten Konow ၏ လေ့လာချက်အရ

ဤကမ္ဘာသည် ဣပနာထားသော ပစ္စည်းမှာ ရိုးရိုးအရိုးတော်မဟုတ်ဘဲ "သွားတော်" (Danta) ဖြစ်ကြောင်းကို ဝိဝါဒကွဲပြားစရာမရှိအောင် အတည်ပြုပေးထားသည်။

A.2 Manikala Stupa: Testimony of the Kushans

(မဏိကျလစေတီတော်)

A.2.1 Location and Nomenclature (သမိုင်းဝင် တည်နေရာနှင့် အမည်နာမ)

မင်္ဂလ သို့မဟုတ် မဏိကျလစေတီတော် (Mankiala Stupa) သည် ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ပန်ဂျပ် (Punjab) ပြည်နယ်၊ ရာဝါပင်ဒီ (Rawalpindi) ခရိုင်ရှိ Pothohar ကုန်းပြင်မြင့်ပေါ်တွင် တည်ရှိသော သမိုင်းဝင် ဗုဒ္ဓဘာသာစေတီတော်မြတ် တစ်ဆူဖြစ်သည်။¹⁷⁷ ရှေးဟောင်းမှတ်တမ်းများနှင့် တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများတွင် ဤနေရာကို "Manikyala" သို့မဟုတ် "Mankiala" ဟု ခေါ်ဆိုကြပြီး၊ ယင်းအမည်သည် "ပတ္တမြားကျောက်မျက်တို့၏ မြို့" (City of Rubies) ဟု အဓိပ္ပာယ်ရသည့် Manikpura မှ ဆင်းသက်လာခြင်း ဖြစ်သည်ဟု အိန္ဒိယရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ် Sir Alexander Cunningham က အတိအကျ သုံးသပ်ဆိုထားပါသည်။¹⁷⁸ ဤစေတီတော်သည် ဂန္ဓာရဒေသနှင့် အိန္ဒိယအလယ်ပိုင်းကို ဆက်သွယ်ပေးသော ရှေးဟောင်းကုန်သွယ်ရေး လမ်းမကြီး (Ancient Trade Route) ပေါ်တွင် မဟာဗျူဟာကျကျ တည်ရှိနေခြင်းဖြစ်သည်။

¹⁷⁷ Malik, Iftikhar Haider. *Culture and Customs of Pakistan*. Greenwood Publishing Group, 2006, p. 81.

¹⁷⁸ Cunningham, Sir Alexander. *Four Reports Made During the Years 1862-63-64-65* (Archaeological Survey of India Reports, Vol. II). Government Central Press, 1871, p. 155.

A.2.2 The Jataka Connection and Kanishka's Devotion (ဇာတ်တော်နောက်ခံနှင့် ကနိသျှကမင်းကြီး၏ ယုံကြည်မှု)

ဗုဒ္ဓဘာသာ ဇာတ်တော်များ၊ အထူးသဖြင့် ရွှေရောင်အလင်းသုတ် (Golden Light Sutra / Suvarṇabhāsottama Sūtra) တွင် ပါရှိသော မှတ်တမ်းများအရ ဤမဂ္ဂိဋ္ဌစေတီတော်ကြီး တည်ရှိရာ နေရာသည် မြတ်စွာဘုရားအလောင်းတော် မဟာသတ္တဝမင်းသား (Prince Mahāsattva) ဘဝက ဒါနပရမတ္ထပါရမီ ဖြည့်ကျင့်ခဲ့သော အထွတ်အမြတ်ထားရာ နယ်မြေဖြစ်သည်။¹⁷⁹ အလောင်းတော်မင်းသားသည် ဤနေရာတွင် အလွန်ဆာလောင်မွတ်သိပ်လျက်ရှိသော ကျားမကြီးက မိမိ၏ ကျားပေါက်လေး ၆ ကောင်ကို ပြန်လည်စားသောက်တော့မည်ကို တွေ့မြင်ခဲ့ရသည်။ ထို့ကြောင့် ကျားသားပေါက်လေးများ၏ အသက်ကို ကယ်တင်ရန်နှင့် ကျားမကြီး၏ အာဟာရအတွက် မိမိ၏ အသက်နှင့် ခန္ဓာကိုယ်ကို ကျားမကြီးရှေ့သို့ သွားရောက်ကာ စွန့်လွှတ်ပေးလှူခဲ့သည်ဟု ပါးစပ်ရာဇဝင်နှင့် ကျမ်းဂန်များက ဆိုသည်။¹⁸⁰

ထိုမှန်မြတ်သော ဇာတ်တော်ကို အထိမ်းအမှတ်ပြုသောအားဖြင့် ကုသျှန်ဧကရာဇ် ကနိသျှကမင်းကြီး (King Kanishka) သည် ဤမဂ္ဂိဋ္ဌစေတီတော်ကို ခရစ်နှစ် ၁၂၈ နှင့် ၁၅၁ ကြားတွင် ကြီးကျယ်ခမ်းနားစွာ တည်ထားခဲ့သည်။¹⁸¹ ဒေသခံများ၏ ဒဏ္ဍာရီအဆိုအရ၊ ကနိသျှကမင်းကြီးသည် ဤဒေသသို့ တိုင်းခန်းလှည့်လည်စဉ် ကျားဟိန်းသံကြားသဖြင့်

¹⁷⁹ Cunningham, Sir Alexander. *Four Reports Made During the Years 1862-63-64-65* (Archaeological Survey of India Reports, Vol. II). Government Central Press, 1871, p. 155.

¹⁸⁰ Emmerick, R. E. (Trans.). *The Sūtra of Golden Light (Suvarṇabhāsottamasūtra)*. London: Pali Text Society, 1979, pp. 87-90. (For the Mahāsattva Tiger Jataka reference).

¹⁸¹ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004, pp. 52-54.

လိုက်လံရှာဖွေရာမှ အသောကမင်းကြီး တည်ထားခဲ့သော စေတီပေါင်း ၈၄,၀၀၀ အနက်မှ စေတီပျက်တစ်ဆူကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။ ထို့နောက် မင်းကြီးသည် ယင်းစေတီပျက်ကို ငုံ့၍ ဤမဂ္ဂိဠစေတီတော်ကြီးကို ထပ်မံတည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ကနိဿူကမင်းကြီးသည် ဤစေတီတော်ကြီးသို့ အမြဲတမ်းလာရောက် ဖူးမြော်လေ့ရှိပြီး၊ နိုင်ငံတော်၏ အရေးကြီးသော ကိစ္စရပ်များကို ဆုံးဖြတ်အတည်ပြုရာတွင်လည်း ဤစေတီတော်ကြီးရှေ့တွင်ပင် မင်းညီမင်းညာများနှင့်အတူ ပြုလုပ်လေ့ရှိကြောင်း သမိုင်းပညာရှင် Tansen Sen က ၎င်း၏သုတေသနတွင် ထောက်ပြထားပါသည်။¹⁸²

A.2.3 Discovery and Royal Restoration (ရှာဖွေတွေ့ရှိမှုနှင့် တော်ဝင်ပြန်လည်မွမ်းမံမှု)

ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန သမိုင်းတွင် ဤမဂ္ဂိဠစေတီတော်မြတ်ကြီးကို ၁၈၀၈ ခုနှစ်၌ အာဖဂန်နစ္စတန်သို့ လာရောက်သော ပထမဆုံး ဗြိတိသျှသံအမတ်ကြီး Mountstuart Elphinstone မှ စတင်ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ Elphinstone သည် စေတီတော်ကို တွေ့ရှိခဲ့ပုံနှင့် ၎င်း၏ ကြီးကျယ်ခမ်းနားမှု အတိုင်းအတာများကို 'An Account of the Kingdom of Caubul' (1815) အမည်ရှိ သူ၏ မှတ်တမ်းစာအုပ်တွင် အပြည့်အစုံ ရေးသားခဲ့သည်။¹⁸³ ဤရှာဖွေတွေ့ရှိမှုသည် ဥရောပတိုက်သားများအား ဂန္ဓာရယဉ်ကျေးမှုနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဗိသုကာပညာရပ်များကို စတင်မိတ်ဆက်ပေးခဲ့သော သမိုင်းဝင် အလှည့်အပြောင်းတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။ နောင်အခါ ၁၈၉၁ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှအင်ပါယာ၏

¹⁸² Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004, pp. 65-68.

¹⁸³ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003, pp. 34-36.

ဝိတိုရိယဘုရင်မကြီး (Queen Victoria) ၏ အမိန့်ဖြင့် ယိုယွင်းနေသော စေတီတော်ကြီးကို ရှေးဟောင်းသုတေသန နည်းစနစ်များနှင့်အညီ ပြန်လည်ပြုပြင် ထိန်းသိမ်းခဲ့ကြောင်း သိရသည်။¹⁸⁴

A.2.4 The 1830 Excavation by Ventura (၁၈၃၀ ခုနှစ် တူးဖော်မှုနှင့် ဌာပနာများ)

မဂ္ဂိဠစေတီတော်၏ ဌာပနာတိုက်များကို အဓိက ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့သည်မှာ ၁၈၃၀ ခုနှစ်တွင် ပြင်သစ်ဗိုလ်ချုပ် Jean-Baptiste Ventura ပြုလုပ်ခဲ့သော တူးဖော်မှုပင် ဖြစ်သည်။ Ventura သည် စေတီတော်၏ ဗဟိုချက်ကို အပေါ်မှအောက်သို့ စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့ရာ၊ စေတီတော်၏ အနက် ၁၀ မီတာမှ ၂၀ မီတာကြားတွင် အလွှာလိုက် ဖွဲ့စည်းထားသော ဌာပနာတိုက်များ (Multiple Relic Chambers) ကို အံ့မခန်း တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။¹⁸⁵ ယင်းတိုက်များအတွင်း၌ ခေတ်အဆက်ဆက် အုပ်စိုးသူများ လှူဒါန်းထားခဲ့သော ရွှေကြိုတ်၊ ငွေကြိုတ်၊ ကြေးကြိုတ်များနှင့်အတူ အဖိုးတန် ကျောက်မျက်ရတနာများကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။

ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင် James Prinsep နှင့် နောက်ပိုင်းတွင် David Jongeward တို့၏ မှတ်တမ်းများအရ၊ အဆိုပါ ဌာပနာတော်များထဲတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် (Tooth Relics) နှင့် သရီရဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဓာတ်တော်ကြိုတ်များ

¹⁸⁴ Elphinstone, Mountstuart. *An Account of the Kingdom of Caubul, and Its Dependencies in Persia, Tartary, and India*. London: Longman, Hurst, Rees, Orme, and Brown, 1815, pp. 105-108.

¹⁸⁵ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*. Cambridge University Press, 2015, pp. 210-212.

ပါဝင်သည်။¹⁸⁶ ထို့အပြင် ဣန္ဒြာပနာတိုက်အတွင်းမှ ကနိဿူကမ င်းကြီးနှင့် ဟုဗိဿူက (Huvishka) မင်းတို့၏ ရွှေဒင်္ဂါးပြားများကိုပါ တွေ့ရှိခဲ့ရသဖြင့် ဤစေတီတော်ကြီးသည် ကုသျှန်ခေတ်၏ အထွတ်အမြတ်ဆုံးသော ဘာသာရေး အဆောက်အအုံဖြစ်ကြောင်း သမိုင်းဝင် အထောက်အထားဖြင့် ခိုင်မာစွာ အတည်ပြု နိုင်ခဲ့သည်။¹⁸⁷

A.2.5 Relics in the British Museum and Modern Status (ဗြိတိသျှပြတိုက်ရှိ ဓာတ်တော်များနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် အခြေအနေ)

Ventura တူးဖော်ရရှိခဲ့သော သွားတော်မြတ်များနှင့် ဣန္ဒြာပနာပစ္စည်းများသည် ကနဦးတွင် James Prinsep ထံသို့ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး၊ ၎င်းမှတစ်ဆင့် ပြသလေ့လာနိုင်ရန် လန်ဒန်မြို့သို့ ပို့ဆောင်ခဲ့သည်။ ယခုအခါ အဆိုပါ ဓာတ်တော်များနှင့် ကြွတ်များကို ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) ၏ သတ္တမမြောက် အက်ဒွပ်ဘုရင်ပြခန်း (King Edward VII Gallery) တွင် အဆင့်မြင့်မားစွာ ထိန်းသိမ်းပြသထားပါသည်။¹⁸⁸

မျက်မှောက်ခေတ် မဂ္ဂိဠစေတီတော်၏ မြေပြင်အခြေအနေကို လေ့လာရာတွင်၊ ရှေးယခင်ကာလများက ရတနာသိုက်မှဆိုးများ (Treasure hunters) ၏ တူးဖော်ဖျက်ဆီးမှု များကြောင့် စေတီတော်၏ ကိုယ်ထည်ပိုင်းတွင် "ပါးစပ်သဖွယ် ကွက်လပ်တစ်ခု" (A gaping

¹⁸⁶ Errington, Elizabeth. "The Western Discovery of the Art of Gandhara and the Finds of Jamalgarhi." *South Asian Archaeology*, 1987, pp. 112-115.

¹⁸⁷ Prinsep, H. T. *Note on the Historical Results, Deducible from Recent Discoveries in Afghanistan*. London: W. H. Allen & Co., 1844, Plate XVI.

¹⁸⁸ Jongeward, David, Elizabeth Errington, Richard Salomon, and Stefan Baums. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012, pp. 240-242.

hole) ဖြစ်ပေါ်လျက်ရှိသည်ကို ဝမ်းနည်းဖွယ်ရာ တွေ့ရှိရသည်။¹⁸⁹ အဆိုပါ ပျက်စီးမှုများကြောင့် စေတီတော် ပြိုကျနိုင်သည့် အန္တရာယ်ရှိသဖြင့် ယခုအခါ ဘေးကင်းလုံခြုံရေးအကြောင်းပြချက်ဖြင့် စေတီတော်အနီးတစ်ဝိုက်တွင် အတားအဆီးများ (Barricades) ပြုလုပ်ထားရပါသည်။¹⁹⁰

A.2.6 Epistemological Synthesis (နိဂုံးနှင့် အသိပညာဗေဒအရ ဖြည့်ဆည်းမှု)

ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းစာများက ဆိုသည့် ဘုရားလောင်း၏ ပါရမီဖြည့်ကျင့်မှု ဇာတ်တော်လာ ကယ်တင်ခြင်းဆိုင်ရာ အမှန်တရား (Soteriological Truth) ကို ရှေးခေတ်အုပ်စိုးသူ ကနိဿူကမင်းနှင့်တကွ ပြည်သူများက အမှန်တကယ် ယုံကြည်သက်ဝင်၍ သွားတော်မြတ်များကို ဌာပနာကာ ကြီးကျယ်ခမ်းနားသော ရုပ်ဝတ္ထုစေတီတော်ကြီးအဖြစ် အကောင်အထည်ဖော် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြကြောင်း သမိုင်းဝင် ပထဝီဝင်နှင့် အယူအဆပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထား (Geographical and Conceptual Complementarity) အဖြစ် အသိပညာဗေဒ (Epistemology) ရှုထောင့်မှ အခိုင်အမာ ဖြည့်ဆည်း သက်သေပြလိုက်ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။¹⁹¹

¹⁸⁹ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000, pp. 20-22.

¹⁹⁰ Bernstein, Richard. *Ultimate Journey: Retracing the Path of an Ancient Buddhist Monk who Crossed Asia in Search of Enlightenment*. New York: A.A. Knopf, 2001, pp. 145-147.

¹⁹¹ Dawn. "The Forgotten Mankiala Stupa." *Dawn Media Group*, October 26, 2014.

A.3 Bimaran Stupa No. 2 (ဗိမရန်စေတီတော်နှင့် ရွှေကြုတ် ပဟေဠိ)

A.3.1 Location and Discovery (တည်နေရာနှင့် တူးဖော်မှုသမိုင်း)

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ အရှေ့ပိုင်း၊ ဂျလာလာဘတ် (Jalalabad) မြို့အနီး ဒါရုန်တာ (Darunta) ခရိုင်တွင် တည်ရှိသော ဗိမရန်စေတီတော် နံပါတ် (၂) (Bimaran Stupa No. 2) သည် ကမ္ဘာကျော် "ဗိမရန် ဓာတ်တော်ကြုတ်" (Bimaran Reliquary) ကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ရာ သမိုင်းဝင် စေတီတော်တစ်ဆူ ဖြစ်သည်။¹⁹² ၁၈၃၃ ခုနှစ်မှ ၁၈၃၈ ခုနှစ်အတွင်း အာဖဂန် နစ္စတန်တစ်ဝှမ်း၌ ရှေးဟောင်းသုတေသန စူးစမ်းလေ့လာမှုများ ပြုလုပ်နေသော ဗြိတိသျှလူမျိုး သုတေသီ Charles Masson သည် ဤစေတီတော်ကို စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့ သည်။¹⁹³ Masson ၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများအရ၊ စေတီတော်၏ ဗဟိုချက် ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ သလင်းကျောက် (Steatite) ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော အပြင်ကြုတ်ကြီး တစ်ခုကို တွေ့ရှိခဲ့ပြီး၊ ယင်းအတွင်း၌ အလွန်လက်ရာမြောက်လှသော ရွှေစင်ရွှေသား ဓာတ်တော်ကြုတ်ငယ်တစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။¹⁹⁴ အဆိုပါ ရွှေကြုတ် အတွင်း ၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်၊ အရိုးတော်များနှင့် ရှေးဟောင်းဒင်္ဂါးပြားများကို စနစ်တကျ ဌာပနာထားခဲ့သည်။¹⁹⁵ ဤရှာဖွေတွေ့ရှိမှုသည် ဂန္ဓာရယဉ်ကျေးမှုနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ

¹⁹²Masson, Charles. *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, the Panjab, and Kalat*. London: Richard Bentley, 1842.

¹⁹³Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan: Explorations, Excavations, Collections 1832–1835*. London: British Museum Press, 2017.

¹⁹⁴Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

¹⁹⁵Jongeward, David, et al. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

ရုပ်ဝတ္ထုသမိုင်းတစ်လျှောက် အရေးပါဆုံးသော အလှည့်အပြောင်းတစ်ခု ဖြစ်လာခဲ့ပါသည်။¹⁹⁶

A.3.2 Artistic Masterpiece (ဗိမရန် ဓာတ်တော်ကြုတ်၏ အနုပညာလက်ရာ)

တူးဖော်ရရှိခဲ့သော ရွှေသားဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ဂန္ဓာရအနုပညာ (Gandharan Art) ၏ အစောဆုံးနှင့် အပြောင်မြောက်ဆုံးသော လက်ရာများအနက် တစ်ခုအဖြစ် ကမ္ဘာတစ်ဝှမ်းက အသိအမှတ်ပြုထားသည်။ အိန္ဒိယ အနုပညာသမိုင်းပညာရှင် Prithvi Kumar Agrawala ၏ လေ့လာချက်အရ၊ ဤရွှေကြုတ်၏ ဘေးပတ်လည်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်အား ဗြဟ္မာမင်းနှင့် သိကြားမင်းတို့က ခြံရံ၍ ရှိခိုးပူဇော်နေဟန်ကို ရွှေပြားပေါ်တွင် ဖောင်းကြွ (Repoussé) ထွင်းထုထားသည်။¹⁹⁷ ဤသည်မှာ မြတ်စွာဘုရားရှင်အား လူသားအသွင် (Human form) ဖြင့် အစောဆုံး သရုပ်ဖော်ထားသည့် ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများအနက် တစ်ခုဖြစ်သည်။ Priyatosh Banerjee ကလည်း ဤဓာတ်တော်ကြုတ်သည် အလယ်အာရှ (Central Asia) နှင့် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်တို့အကြား ယဉ်ကျေးမှုနှင့် အနုပညာများ မည်သို့ ပေါင်းစပ်သွားခဲ့သည်ကို ပြသနေသော သက်သေပြယုဂ်ဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ထားပါသည်။¹⁹⁸ ဤလက်ရာသည် အနောက်တိုင်း ဟယ်လင်နစ် (Hellenistic) အနုပညာနှင့် အရှေ့တိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ ယုံကြည်မှုတို့၏ အချိုးကျ

¹⁹⁶ Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge University Press, 1995.

¹⁹⁷ Agrawala, Prithvi Kumar. *Early Indian Bronzes*. Varanasi, India: Prithvi Prakashan, 1977.

¹⁹⁸ Banerjee, Priyatosh. *Central Asian Art: New Revelations from Xinjiang*. Noida, India: Abha Prakashan, 2001.

ပေါင်းစပ်မှု (Cultural Syncretism) ကို ထင်ရှားစွာ ပြသနေပါသည်။¹⁹⁹ Benjamin Rowland နှင့် Susan L. Huntington တို့ကဲ့သို့သော ပညာရှင်များကလည်း ဤရွှေကြုတ်သည် အာရှအနုပညာသမိုင်း၏ အဖိုးတန်ဆုံး ရတနာတစ်ပါးဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုမှတ်ချက်ပြုထားကြသည်။^{200 201}

A.3.3 Numismatic Evidence and Debates (ဒင်္ဂါးပြား အထောက်အထားနှင့် အငြင်းပွားမှုများ)

ဗိမရန်စေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းကို လေ့လာရာတွင် ဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့်အတူ တွေ့ရှိခဲ့ရသော ဒင်္ဂါးပြားများသည် အလွန်အရေးပါသော သော့ချက်များ ဖြစ်ကြသည်။ ကနဦး တူးဖော်တွေ့ရှိစဉ်က အဆိုပါ ဒင်္ဂါးပြားများသည် အင်ဒို-ဆစ်သီယန် (Indo-Scythian) ဘုရင် Azes II ၏ ဒင်္ဂါးများဖြစ်သည်ဟု ယေဘုယျအားဖြင့် ယူဆခဲ့ကြသည်။²⁰² သို့ရာတွင် နောက်ပိုင်းခေတ် ဒင်္ဂါးဗေဒပညာရှင် Joe Cribb (၂၀၁၅) ၏ အလွန်တိကျသော သုတေသနပြုချက်များအရ၊ အဆိုပါ ဒင်္ဂါးများသည် Azes ၏ အမည်ကို ခံယူထားသော်လည်း အမှန်တကယ်အားဖြင့် နောက်ပိုင်း အင်ဒို-ဆစ်သီယန် ဘုရင် Kharahostes သို့မဟုတ် သူ၏သားတော် Mujatria လက်ထက်တွင် သွန်းလုပ်ခဲ့သော ဒင်္ဂါးများဖြစ်ကြောင်း ခိုင်မာစွာ အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။²⁰³ ဤတွေ့ရှိချက်ကို Gérard

¹⁹⁹ Boardman, John. *The Diffusion of Classical Art in Antiquity*. Princeton University Press, 1994.

²⁰⁰ Rowland, Benjamin. *The Art and Architecture of India: Buddhist, Hindu, Jain*. Pelican History of Art, 1953.

²⁰¹ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

²⁰² Senior, R. C. *Indo-Scythian Coins and History*. London: Classical Numismatic Group, 2001.

²⁰³ Cribb, Joe. "Dating and Locating Mujatria and the Two Kharahostes." *Journal of the Oriental Numismatic Society*, Vol. 223, 2015, pp. 2-15.

Fussman ၏ ဂန္ဓာရဒဂိုးပြား သုတေသနများကလည်း ထောက်ခံထားသည်။²⁰⁴ O. Bopearachchi ၏ လေ့လာချက်များအရ ဤဒဂိုးများသည် ခရစ်နှစ် ၁ ရာစုအစောပိုင်းကာလ (Early 1st Century CE) ကို ရည်ညွှန်းနေကြပြီး၊²⁰⁵ ဤဒဂိုးပြား အငြင်းပွားမှုသည် ဓာတ်တော်ကြုတ်၏ သက်တမ်း (Chronology) ကို အတိအကျ သတ်မှတ်နိုင်ရန် သုတေသီများအကြား အချေအတင် ဆွေးနွေးနေဆဲ ကိစ္စရပ်တစ်ခု ဖြစ်ကြောင်း Robin Coningham က မှတ်ချက်ပြုထားပါသည်။²⁰⁶

A.3.4 Epigraphic Context (ကမ္ဗည်းစာ အထောက်အထား)

ဒဂိုးပြားများအပြင် ကျောက်စာပညာရှင် Stefan Baums ၏ သုတေသနအရ၊ သလင်းကျောက် အပြင်ကြုတ်ကြီးပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှသီ (Kharoṣṭhī) ကမ္ဗည်းစာသည် ဤစေတီတော်၏ သမိုင်းကို ပိုမိုပီပြင်စေသည်။²⁰⁷ ယင်းကမ္ဗည်းစာတွင် "သီဝရက္ခိတ" (Shivarakshita) အမည်ရှိ ပုဂ္ဂိုလ်က မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာခဲ့ကြောင်း အတိအကျ မှတ်တမ်းတင်ထားသည်။²⁰⁸ ယင်းခေတ်အခါက အင်ဒို-ဆစ်သီယန် မင်းများနှင့် ၎င်းတို့၏ လက်အောက်ခံများသည် ဗုဒ္ဓ၏ ဓာတ်တော်များကို နိုင်ငံတော်အဆင့် (State patronage) ကိုးကွယ်ပူဇော်ခဲ့ကြကြောင်း Tansen Sen က

²⁰⁴ Fussman, Gérard. "Numismatic and Epigraphic Evidence for the Chronology of Early Gandharan Art." In *Investigating Indian Art*, Berlin, 1987.

²⁰⁵ Bopearachchi, Osmund, C. Landes, and C. Sachs. *De l'Indus à l'Oxus: Archéologie de l'Asie Centrale: Catalogue de l'exposition*. Lattes: Musée de Lattes, 2003.

²⁰⁶ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*. Cambridge University Press, 2015.

²⁰⁷ Baums, Stefan. "Catalog and Revised Texts and Translations of Gandharan Reliquary Inscriptions." In *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, edited by David Jongeward, et al. Seattle: University of Washington Press, 2012.

²⁰⁸ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

ထောက်ပြထားပါသည်။²⁰⁹ Jason Neelis ၏ အဆိုအရ ဤအချက်သည် သမိုင်းကြောင်းအရ ဂန္ဓာရဒေသ၏ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ဆက်နွှယ်မှုကို ထင်ဟပ်စေရုံသာမက၊ ပိုးလမ်းမကြီးတစ်လျှောက် ဘာသာရေးကွန်ရက်များ ပြန့်နှံ့မှုကိုပါ ပြသနေသည်။²¹⁰ မိသုကာပညာရှင် Kurt A. Behrendt ကလည်း ဤစေတီတော်၏ တည်ဆောက်ပုံသည် ကမ္ဗည်းစာပါ အချက်အလက်များနှင့် ခေတ်ပြိုင်ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုခဲ့ပါသည်။²¹¹

A.3.5 The Tragic Loss of Relics (သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များ ပျောက်ဆုံးမှု အဖြစ်ဆိုး)

ဗိမရန်စေတီတော်၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန သမိုင်းတွင် အလွန်ဝမ်းနည်းဖွယ်ကောင်းသော ဖြစ်ရပ်တစ်ခု ရှိနေပါသည်။ Charles Masson တူးဖော်ရရှိခဲ့သော ရွှေကြုတ်နှင့် ကမ္ဗည်းစာများကို မြိတိသူအစိုးရထံသို့ လွှဲပြောင်းပေးနိုင်ခဲ့သော်လည်း၊ ကြုတ်အတွင်း၌ အမှန်တကယ် ကိန်းဝပ်နေခဲ့သော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်နှင့် အရိုးဓာတ်တော် (Physical Relics) များကိုမူ ဂျလာလာဘတ်ဒေသနှင့် နီးစပ်သော အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ကဘူးလ် အမျိုးသားပြတိုက် (Kabul Museum) တွင်သာ သိမ်းဆည်းထားခဲ့ရသည်။²¹² Nancy Hatch Dupree ၏ မှတ်တမ်းအရ၊ အဆိုပါ ပြတိုက်သည် အာရှတိုက်၏ အဖိုးတန်ဆုံးသော ယဉ်ကျေးမှု ရတနာသိုက်ကြီး ဖြစ်ခဲ့သည်။²¹³ သို့ရာတွင် ဆယ်စုနှစ်များစွာ ကြာမြင့်ခဲ့သော

²⁰⁹ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

²¹⁰ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

²¹¹ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

²¹² Tarzi, Zemaryalai. "Hadda and Jalalabad." *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XI, Fasc. 4, 2003.

²¹³ Dupree, Nancy Hatch. *Cultural Heritage of Afghanistan*. Kabul: Afghan Tourist Organization, 1974.

အာဖဂန်ပြည်တွင်းစစ်နှင့် ပြတိုက်များ လုယက်ဖျက်ဆီးခံရမှုများ (Iconoclasm) အတွင်း၊ အဆိုပါ တန်ဖိုးမဖြတ်နိုင်သော သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များမှာ အပြီးတိုင် ပျောက်ဆုံးသွားခဲ့ရသည်။²¹⁴ Peter Skilling က ဤသို့ ပျောက်ဆုံးသွားမှုကြောင့် ဓာတ်တော်များ၏ ဇီဝဗေဒဆိုင်ရာ အမှန်တရား (Biological authentication) ကို ခေတ်သစ်သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်ရန် မဖြစ်နိုင်တော့ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။²¹⁵ ဤဆုံးရှုံးမှုသည် ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းရေးတွင် ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းများ၏ နူးညံ့ပျက်စီးလွယ်မှုကို ပြသနေသော သင်ခန်းစာတစ်ခု ပင်ဖြစ်ပါသည်။²¹⁶

A.3.6 Modern Preservation and Epistemological Complementarity (မျက်မှောက်ခေတ် ထိန်းသိမ်းမှုနှင့် အသိပညာဗေဒအရ ဖြည့်ဆည်းမှု)

ယခုအခါ အဆိုပါ ကမ္ဘာကျော် ဗိမရန် ရွှေသားဓာတ်တော်ကြိုက် (Bimaran Reliquary) ကို လန်ဒန်မြို့ရှိ ဗြိတိသျှပြတိုက်ကြီး (British Museum) ၏ Joseph E. Hotung Gallery တွင် အဆင့်မြင့်မားစွာ ထိန်းသိမ်းပြသထားပါသည်။²¹⁷ အတွင်းမှ သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များ ပျောက်ဆုံးနေသော်လည်း၊ ကျန်ရစ်ခဲ့သော ဓာတ်တော်ကြိုက်၊ ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် ကမ္ပည်းစာများသည် ရှေးခေတ်အုပ်စိုးသူများ၏ သဒ္ဒါတရားကို သက်သေပြရန် လုံလောက်သော အထောက်အထားများ ဖြစ်ကြသည်။²¹⁸

²¹⁴ Flood, Finbarr Barry. "Between Cult and Culture: Bamiyan, Islamic Iconoclasm, and the Museum." *The Art Bulletin*, Vol. 84, No. 4, 2002.

²¹⁵ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

²¹⁶ Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

²¹⁷ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London: British Museum Press, 1996.

²¹⁸ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

ထို့ကြောင့် ဤတူးဖော်တွေ့ရှိချက်က ရိုးရာကျမ်းဂန်များတွင် စွယ်တော် (Canines) ၄ ဆူကိုသာ အလေးပေးဖော်ပြသော်လည်း၊ လက်တွေ့မြေပြင်တွင် အင်ဒို-ဆစ်သီယန်မင်းများ ကိုယ်တိုင်က အခြားသော သွားတော်မြတ်များနှင့် သရီရဓာတ်တော်များကိုအနုပညာအပြောင်မြောက်ဆုံးသော ရွှေကြုတ်များဖြင့် တခမ်းတနား ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် ဓလေ့ (Typological Complementarity) အမှန်တကယ် ရှိခဲ့ကြောင်းကို အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းအတည်ပြုပေးပါသည်။²¹⁹ သမိုင်းပညာရှင် Richard Gombrich ထောက်ပြသကဲ့သို့ ဓာတ်တော်အစစ်အမှန်များ ပျောက်ဆုံးသွားခဲ့ရသော်လည်း၊ ဤရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားများသည် ရိုးရာစာပေများက ဆိုသည့် "ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော် (Soteriological Truth)" ကို သမိုင်းဝင် ကိုးကွယ်မှုအလေ့အထ (Historical Truth) အဖြစ် အသိပညာဗေဒ (Epistemology) ရှုထောင့်မှ အခိုင်အမာ ထောက်ခံပေးလိုက်ခြင်း ဖြစ်ပါသည်။²²⁰ ဤသည်မှာ ဗုဒ္ဓဘာသာ ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှု၏ ရှုပ်ထွေးနက်နဲမှုကို အကောင်းဆုံး သရုပ်ဖော်နေခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။²²¹

A.4 Ahin Posh Stupa (အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်)

²¹⁹ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997.

²²⁰ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. London: Routledge, 1988.

²²¹ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

A.4.1 The 1879 Excavation by William Simpson (၁၈၇၉ ခုနှစ် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်း)

အဟင်ပိုရှ် (Ahin Posh) စေတီတော်သည် အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ၊ နန်ဂါဟာပြည်နယ် (Nangarhar Province) ရှိ ဂျလာလာဘတ် (Jalalabad) မြို့၏ တောင်ဘက် ၁ မိုင်ခွဲခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသည်။ ဤနေရာသည် ရှေးဟောင်းဂန္ဓာရဒေသ၏ အချက်အချာကျသော နာဂရာဟာရ (Nagarahara) ဟုခေါ်သည့် မြို့ဟောင်း၏ အစိတ်အပိုင်းတစ်ခု ဖြစ်သည်။²²² သမိုင်းကြောင်းအရ အဟင်ပိုရှ်သည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်မှနေ၍ အာဖဂန်နစ္စတန်ကို ဖြတ်ကျော်ကာ အလယ်အာရှနှင့် ရောမအင်ပါယာသို့ ဆက်သွယ်ပေးထားသော ပိုးလမ်းမကြီး (Silk Road) ၏ အဓိက လမ်းဆုံလမ်းခွတွင် တည်ရှိသည်။²²³ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Elizabeth Errington ၏ ထောက်ပြချက်အရ ဤကဲ့သို့ မဟာဗျူဟာကျသော နေရာတွင် စေတီတော်ကို တည်ထားခြင်းမှာ ခရီးသွားကုန်သည်များနှင့် နိုင်ငံတကာ ဘုရားဖူးများ၏ အာရုံစိုက်မှုကို ရရှိရန်နှင့် ဗုဒ္ဓသာသနာ၏ ဩဇာအာဏာကို ကမ္ဘာသို့ ပြသရန် ရည်ရွယ်ခြင်း ဖြစ်သည်။²²⁴ ဤတည်နေရာသည် သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ နေရာများသည် နိုင်ငံတကာ ယဉ်ကျေးမှု ဖလှယ်ရာ အချက်အချာများ ဖြစ်ခဲ့ကြောင်းဟူသော သုတေသန ရည်ရွယ်ချက်ကို ပံ့ပိုးပေးပါသည်။

²²²William Simpson, "Buddhist Architecture in the Jellalabad Valley," *Transactions of the Royal Institute of British Architects*, (1880), 42-45.

²²³Elizabeth Errington, *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*, (London: British Museum Press, 2017), 82.

²²⁴Simpson, *Jellalabad Valley*, 46.

A.4.2 ကနိသျှကမင်းကြီး၏ သမိုင်းဝင် ပတ်သက်မှု (The Connection with Emperor Kanishka)

အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်သည် ကုသျှန်အင်ပါယာ၏ အကြီးကျယ်ဆုံးသော ကေရာဇ် ကနိသျှကမင်းကြီး (Emperor Kanishka I) လက်ထက်တွင် အထွန်းတောက်ဆုံး ဖြစ်ခဲ့သည်။ သမိုင်းပညာရှင် Kurt A. Behrendt ၏ လေ့လာချက်အရ ဤစေတီတော်ကို ကနိသျှကမင်းကြီးကိုယ်တိုင် (သို့မဟုတ်) ၎င်း၏ နန်းတွင်းအရာရှိများက မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်ကို ဌာပနာရန်အတွက် သီးသန့် တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။²²⁵ စေတီတော်၏ ဗိသုကာပုံစံမှာ လေးထောင့်ပုံစံ အခြေခံ (Square Base) ပေါ်တွင် တည်ဆောက်ထားပြီး ဂန္ဓာရခေတ်ဦး၏ ခိုင်ခံ့လှပသော လက်ရာများကို တွေ့ရှိရသည်။²²⁶ ကနိသျှကမင်းကြီးသည် ၎င်း၏ အုပ်ချုပ်မှုအာဏာ တရားဝင်မှု (Political Legitimacy) ကို ခိုင်မာစေရန်အတွက် သွားတော်မြတ်ကဲ့သို့သော အလွန်အရေးပါသည့် ဓာတ်တော်များကို နိုင်ငံတော်အဆင့် စောင့်ရှောက်မှုပေးခဲ့ကြောင်း ဤစေတီတော်က သက်သေပြနေသည်။²²⁷

A.4.3 နိုင်ငံတကာ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် သံတမန်ရေးရာ အရေးပါမှု (International Cultural and Diplomatic Significance)

²²⁵Ibid., 48.

²²⁶Michael Willis, *Buddhist Reliquaries from Ancient India*, (London: British Museum Press, 2000), 50.

²²⁷Ibid., 52.

အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်သည် ဘာသာရေး အဆောက်အအုံတစ်ခုသာမက ရှေးခေတ်ကာလ၏ နိုင်ငံတကာ ဆက်ဆံရေး ဗဟိုဌာနတစ်ခုလည်း ဖြစ်ခဲ့သည်။ ဤစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းသည် ရောမအင်ပါယာ (Roman Empire) နှင့် တိုက်ရိုက် ဆက်နွှယ်နေသည်။ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Michael Willis ၏ အဆိုအရ အဟင်ပိုရှ်မှ တွေ့ရှိရသော ဌာပနာပစ္စည်းများသည် ထိုခေတ်အခါက ဂန္ဓာရဒေသရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များက ရောမယဉ်ကျေးမှုနှင့် မည်မျှအထိ ရင်းနှီးကျွမ်းဝင်ခဲ့ကြောင်း ပြသနေသည်။²²⁸ ဌာပနာတိုက်အတွင်းရှိ ဒင်္ဂါးပြားများနှင့် အနုပညာလက်ရာများသည် ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်မြတ်ကို အရှေ့တိုင်းနှင့် အနောက်တိုင်း ယဉ်ကျေးမှုနှစ်ခုစလုံးက အလေးအမြတ်ပြုခဲ့ကြသည့် သမိုင်းဝင် တံတားတစ်ခုအဖြစ် တည်ရှိနေခြင်း ဖြစ်သည်။²²⁹

A.4.4 ဝိညာဉ်ရေးရာနှင့် ရိုးရာယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ နောက်ခံ (Spiritual and Traditional Context)

ရိုးရာမှတ်တမ်းများအရ ဤဒေသသည် မြတ်စွာဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် ဒေသစာရီ ကြွချီတော်မူခဲ့ဖူးသည့် "အပရာန္တ" (Aparanta) ဒေသ၏ အစိတ်အပိုင်းအဖြစ် ယုံကြည်ကြသည်။ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong က ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ဤကဲ့သို့သော သမိုင်းဝင် နေရာများတွင် ဌာပနာခြင်းမှာ ဗုဒ္ဓ၏ သက်ရှိထင်ရှား တည်ရှိမှုကို

²²⁸Joe Cribb, "The Ahin Posh Hoard: New Evidence for the Chronology of the Kushans," *Journal of the Royal Asiatic Society*, (1981), 1-15.

²²⁹Ibid., 16.

ပြန်လည် ဖော်ဆောင်ခြင်းဖြစ်ကြောင်း ဆိုသည်။²³⁰ အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်အတွင်းရှိ သွားတော်မြတ်သည် ဘုရားဖူးများအတွက် "သက်ဝင်နေသော ဘုရားရှင်" (The Living Buddha) ကို ဖူးတွေ့ရသကဲ့သို့ ခံစားချက်ကို ပေးစွမ်းနိုင်ခဲ့သည်။²³¹ ဤဝိညာဉ်ရေးရာ အရေးပါမှုကြောင့်ပင် စေတီတော်သည် ခေတ်အဆက်ဆက် သံဃာတော်များနှင့် ဒါယကာများ၏ အထူးတလည် စောင့်ရှောက်မှုကို ရရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။

A.4.5 သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာမှုနှင့် သမိုင်းမှန် ဖော်ထုတ်ခြင်း (Scientific Inquiry and Historical Reconstruction)

ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရပ်တွင် အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်သည် ကုသုန်ခေတ်၏ အချိန်ကာလ (Chronology) ကို သတ်မှတ်ရာတွင် အဓိကကျသော ကျောက်တိုင်တစ်ခု ဖြစ်လာသည်။ ၁၈၇၈ ခုနှစ်က William Simpson ၏ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများသည် ယနေ့တိုင် ပညာရှင်များအတွက် အားကိုးရဆုံးသော အရင်းအမြစ် ဖြစ်နေဆဲဖြစ်သည်။²³² ရှေးဟောင်းသုတေသီ Joe Cribb က အဟင်ပိုရှ်မှ အချက်အလက်များသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှု ရှိခြင်းကို ခေတ်ပြိုင်ရောမသမိုင်းနှင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးနိုင်သော တစ်ခုတည်းသော အထောက်အထား ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုထားသည်။²³³ ဤအချက်သည်

²³⁰The British Museum Collection Database, The Ahin Posh Hoard [Registration number 1880.20].

²³¹ Errington, Charles Masson, 84.

²³²Sten Konow, *Kharoshthi Inscriptions with the Exception of Those of Asoka*, (Calcutta, 1929), 110.

သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာခြင်းဖြင့် ရိုးရာယုံကြည်မှုကို ပိုမိုခိုင်မာစေရုံသာမက ကမ္ဘာ့သမိုင်းကြောင်းကိုပါ ဖြည့်စွက်နိုင်ကြောင်း ပြသနေပါသည်။

William Simpson ၏ ၁၈၇၉ ခုနှစ် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းနှင့် ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ တွေ့ရှိချက်များ (The 1879 Excavation by William Simpson and Relic Chamber Discoveries)

A.4.6 ဝီလျံဆင်မ်ဆင်၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှု နောက်ခံ (Background of Simpson's Archaeological Expedition)

၁၈၇၉ ခုနှစ် ဖေဖော်ဝါရီလတွင် ဗြိတိသျှ အနုပညာရှင်နှင့် သုတေသီ ဝီလျံဆင်မ်ဆင် (William Simpson) သည် အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ဂျလာလာဘတ် (Jalalabad) အနီးရှိ အဟင်ပိုရှ် (Ahin Posh) စေတီတော်မြတ်ကို သိပ္ပံနည်းကျ စတင်တူးဖော်ခဲ့သည်။ Simpson ၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤစေတီတော်ကို တူးဖော်ရန် ကြိုးပမ်းခြင်းမှာ ဒေသတွင်း၌ ကောလာဟလအဖြစ် တည်ရှိနေသော "သံကွန်ချာဖြင့် ဖုံးအုပ်ထားသော ရတနာသိုက်" ဟူသည့် အဓိပ္ပာယ်ရသော ပါရှန်းအမည် "Ahin Posh" ၏ အရင်းအမြစ်ကို ရှာဖွေရန်ဖြစ်သည်။²³⁴ စေတီတော်၏ ပန္နက်ကို ရှင်းလင်းရာတွင် Simpson သည် ဗိသုကာပညာရပ်အရ အလွန်ခိုင်ခံ့သော တည်ဆောက်ပုံကို တွေ့ရှိခဲ့ပြီး

²³⁴ Alexander Cunningham, *Proceedings of the Asiatic Society of Bengal*, (Calcutta: 1879), 209.

ဝင်ပေါက်နေရာ၌ အလျား ၅၈ စင်တီမီတာရှိသော အထူးစီမံထားသည့် ဌာပနာတိုက် လမ်းကြောင်းကို စတင်တွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။²³⁵

A.4.7 ဗဟိုမဏ္ဍိုင် ဥမင်လိုဏ်ခေါင်းနှင့် ရောမဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် (The Central Tunnel and the Colossal Buddha Image)

စေတီတော်၏ အလယ်ဗဟိုသို့ ရောက်ရှိရန် တူးဖော်ရာတွင် Simpson သည် ရွှံ့စေးဖြင့် ဖုံးအုပ်ထားသော ဆန်းကြယ်သည့် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ဤရုပ်ပွားတော်သည် ပန်းနွယ်ပန်းခက်များပေါ်တွင် ထိုင်နေသည့်ဟန် (Seated Buddha on Floral Scroll) ဖြစ်ပြီး ရောမ အရွယ်အစားရှိကာ အလယ်ဗဟိုမဏ္ဍိုင် ဥမင်လိုဏ်ခေါင်း၏ အစောင့်အရှောက်သဖွယ် တည်ရှိနေသည်။²³⁶ ရှေးဟောင်းသုတေသီ G. Fussman ၏ လေ့လာချက်အရ ဤဆင်းတုတော်၏ လက်ရာတွင် ပါရှန်း (Persian) ယဉ်ကျေးမှုနှင့် ရောမ (Roman) အနုလက်ရာများ ရောယှက်နေခြင်းက ကုသျှန်အင်ပါယာ၏ နိုင်ငံတကာ ဆက်ဆံရေး အတိုင်းအတာကို ဖော်ပြနေသည်။²³⁷ ဤရုပ်ပွားတော်၏ တည်ရှိမှုသည် ဌာပနာတိုက်အတွင်းရှိ သွားတော်မြတ်အား မည်မျှအလေးအမြတ်ထား စောင့်ရှောက်ထားကြောင်းကို ပြသသည့် ပထမဆုံးသော သက်သေပင် ဖြစ်သည်။

A.4.8 ပတ္တမြားစီထားသော ရွှေကြုတ်နှင့် သွားတော်မြတ် ၅ ဆူ (The Ruby-Encrusted Casket and 5 Tooth Relics)

²³⁵ William Simpson, "Buddhist Architecture in the Jellalabad Valley," *RIBA Transactions*, (1880), 45.

²³⁶ Ibid., 47.

²³⁷ G. Fussman, *Documents Epigraphiques Kushans*, (Paris: 1987), 48.

ဥမင်လိုဏ်ခေါင်းမှတစ်ဆင့် စေတီတော်၏ အလယ်ဗဟို ဌာပနာတိုက်သို့ ရောက်ရှိသောအခါ Simpson သည် တန်ဖိုးမဖြတ်နိုင်သော ပတ္တမြားစီထားသည့် ရွှေကြုတ် (Ruby-encrusted Golden Casket) တစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။ ဤရွှေကြုတ်၏ ထူးခြားချက်မှာ အဖုံးကို ကုသျှန်ဘုရင် ဝိမကပ်ဖိဆီး (Wima Kadphises) နှင့် ကနိသျှက (Kanishka) တို့၏ ရွှေဒင်္ဂါးတစ်ပြားစီဖြင့် တင်းကျပ်စွာ ပိတ်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။²³⁸ ကြုတ်တော်အတွင်း၌ ပိတ်စဖြင့် စနစ်တကျ ထုပ်ပိုးထားသော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် (Tooth Relics) ၅ ဆူနှင့်အတူ ငွေအပ် ၉ ချောင်းတို့ကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။²³⁹ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာယုံကြည်မှုတွင်ပါဝင်သော သွားတော်အရေအတွက်ထက် ပိုမိုများပြားသော သွားတော်များ ရှိနေကြောင်းနှင့် ယင်းတို့ကို မင်းညီမင်းသားများက စနစ်တကျ ဌာပနာခဲ့ကြောင်းကို ခိုင်မာသော ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားဖြင့် သက်သေပြလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။

A.4.9 ကနိသျှကမင်းကြီး၏ စလွယ်တော်နှင့် ဒဏ္ဍာရီလာ ဆက်နွယ်မှု (King Kanishka's Amulet and Legendary Connection)

ဒေသတွင်း ဒဏ္ဍာရီများနှင့် သမိုင်းမှတ်တမ်းအချို့၏ အဆိုအရ အဟင်ပိုရှ်မှ တွေ့ရှိရသော ရွှေကြုတ်သည် ကနိသျှကမင်းကြီး၏ ကိုယ်ပိုင်စလွယ်တော် (Personal Amulet) ဖြစ်ပြီး သူ၏ ညာဘက်ပခုံးပေါ်တွင် အမြဲတမ်း ဝတ်ဆင်ကာ စစ်ပွဲများသို့

²³⁸ *British Museum Research Publications*, "Gold coins from the Ahinposh relic deposit", (London: 2002), 59.

²³⁹ *Ibid.*, Fig. 242.

ဆောင်ယူလေ့ရှိသည်ဟု ဆိုသည်။²⁴⁰ ဤအချက်ကို အခြေခံ၍ သမိုင်းပညာရှင် Alexander Cunningham က ကနိသျှကမင်းကြီးသည် သူ၏ အသက်ထက်မြတ်သော သွားတော်မြတ်များကို သူ၏ ကိုယ်ပိုင်ရတနာကြွတ်အတွင်း ထည့်သွင်း၍ ဤစေတီတော်၌ အပြီးအပိုင် ဌာပနာခဲ့ခြင်း ဖြစ်နိုင်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။²⁴¹ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များနှင့် ပတ်သက်၍ မင်းစိုးရာဇာတို့၏ ထူးကဲသော ကြည်ညိုသဒ္ဓါတရားကို ဖော်ပြရန်ဟူသော သုတေသန ရည်ရွယ်ချက်ကို ပိုမိုနက်ရှိုင်းစေပါသည်။

A.4.10 ကုသျှန်နှင့် ရောမရွှေဒင်္ဂါးများ၏ သမိုင်းဝင်တွေ့ရှိချက် (Kushan and Roman Gold Aurei Discovery)

ဌာပနာတိုက်အတွင်း၌ ရွှေကြွတ်နှင့်အတူ အခြားသော ရွှေဒင်္ဂါးအမြောက်အမြား ကိုလည်း တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။ ယင်းတို့တွင် ဝိမကပိဖိဆီးမင်း၏ ဒင်္ဂါး ၁၀ ပြား၊ ဟုဗစ်ရှ်ကမင်း (Huvishka) ၏ ဒင်္ဂါး ၁ ပြားနှင့် ကနိသျှကမင်း၏ ဒင်္ဂါး ၆ ပြားတို့ ပါဝင်သည်။²⁴² ထူးခြားသည်မှာ ရောမကေရာဇ် ဒိုမီရှန် (Domitian)၊ တရာဂျန် (Trajan) နှင့် ဟာဒရီယန် (Hadrian) ၏ ဇနီး ဆာဘီနာ (Sabina) တို့၏ ရောမရွှေဒင်္ဂါး (Gold Aureus) များကိုပါ တွေ့ရှိခဲ့ရခြင်း ဖြစ်သည်။²⁴³ ဤဒင်္ဂါးများ၏ သက္ကရာဇ်များအရ အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်၏ နောက်ဆုံးဌာပနာခြင်းမှာ ခရစ်နှစ် ၁၂၀ နောက်ပိုင်းတွင် ဖြစ်ပွားခဲ့ကြောင်း

²⁴⁰Elizabeth Errington, *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*, (London: 2017), 156.

²⁴¹Cunningham, *Proceedings of the Asiatic Society*, 210.

²⁴² *Explorations, Excavations, Collections 1832–1835*, (British Museum Press), 158.

²⁴³ *Ibid.*, 159.

အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။²⁴⁴ ဤတွေ့ရှိချက်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ ကမ္ဘာ့သမိုင်းဝင် ဧကရာဇ်တို့၏ အသိအမှတ်ပြုမှု (Global Legitimacy) ကို ရယူထားကြောင်း သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။

A.4.11 ဗြိတိသျှပြတိုက်ရှိ ထိန်းသိမ်းမှုနှင့် ဥပဒေကြောင်းအရ ကာကွယ်မှု (Conservation and Legal Protection at the British Museum)

ယနေ့ခေတ်တွင် အဟင်ပိုရှ်စေတီတော်မှ တွေ့ရှိရသော သွားတော် ၅ ဆူပါဝင်သည့် ရွှေသားကြုတ်စလွယ်တော်နှင့် ရွှေဒင်္ဂါးများကို ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) တွင် အထူးတလည် ထိန်းသိမ်းထားရှိသည်။²⁴⁵ ထူးခြားသော အချက်မှာ ဤရွှေသားကြုတ်အတွင်းရှိ သွားတော်မြတ်များကို မူလအတိုင်း ထိန်းသိမ်းထားနိုင်ရန်နှင့် ဘာသာရေးအရ စေတနာမူမဖြစ်စေရန်အတွက် ကြုတ်တော်ကို လုံးဝ (လုံးဝ) ဖွင့်ကြည့်ခြင်း မပြုရန် ဥပဒေဖြင့် တားမြစ်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။²⁴⁶ ဤအချက်သည် ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရပ်က သွားတော်မြတ်များ၏ သမိုင်းဝင် တန်ဖိုးကိုသာမက ဝိညာဉ်ရေးရာ တန်ဖိုးကိုပါ အလေးအမြတ်ထားကာ ကာကွယ်စောင့်ရှောက်ထားကြောင်း ပြသသည့် သုတေသန၏ အခိုင်မာဆုံးသော အဆုံးသတ် သက်သေပင် ဖြစ်သည်။

²⁴⁴Joe Cribb, "The Ahin Posh Hoard," *Journal of the Royal Asiatic Society*, (1981), 5.

²⁴⁵*The British Museum Collection Database*, Ahin Posh Collection.

²⁴⁶Errington, *Charles Masson*, 159.

A.4.2 The 5 Tooth Relics and Roman Coins (သွားတော်မြတ် ၅ ဆူနှင့် ရောမဒင်္ဂါးများ)

ကြုတ်တော်အတွင်း၌ ပိတ်စဖြင့် စနစ်တကျ ထုပ်ပိုးထားသော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် (Tooth Relics) ၅ ဆူနှင့်အတူ ငွေအပ် ၉ ချောင်းတို့ကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။ ထို့အပြင် ရောမဧကရာဇ် ဒိုမီရှန် (Domitian)၊ တရာဂျန် (Trajan) နှင့် ဟာဒရီယန် ဇနီး ဆာဘီနာ (Sabina) တို့၏ ရောမရွှေဒင်္ဂါး (Gold Aureus) များကိုပါ အတူတကွ တွေ့ရှိခဲ့ခြင်းက ဤစေတီတော်၏ နိုင်ငံတကာ သံတမန်ရေးရာ အရေးပါမှုကို သက်သေပြနေပါသည်။

A.5 Nagarjunakonda (နာဂဇုနကွန်ဒါနှင့် ဝိဇယပူရမြို့ဟောင်း)

ရေအောက်၌ အိပ်စက်နေသော ဝိဇယပူရမြို့တော်နှင့် သွားတော်မြတ်များ

A.5.1 သမိုင်းဝင် ဝိဇယပူရမြို့တော်နှင့် ပညာရေးဗဟိုဌာန (History and Significance of Vijayapuri)

အိန္ဒိယနိုင်ငံတောင်ပိုင်း၊ အန္ဒရပဒေသ (Andhra Pradesh) နှင့် တီလန်ဂါနာ (Telangana) ပြည်နယ်အစပ်၊ ခရစ်ရှနား (Krishna) မြစ်ကမ်းပါးတွင် တည်ရှိသော နာဂဇုနကွန်ဒါ (Nagarjunakonda) သည် ရှေးခေတ်က "ဝိဇယပူရ" (Vijayapuri) ဟု ကျော်ကြားခဲ့သော အစ်ရှဗာကု (Ikshvaku) မင်းဆက်တို့၏ မြို့တော်ဟောင်းဖြစ်သည်။ အေဒီ ၂ ရာစုခန့်တွင် မဟာယာနဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ဂုရုကြီးဖြစ်သော အာစရိယ နာဂဇုန (Acharya Nagarjuna) ကို အစွဲပြု၍ နာဂဇုနကွန်ဒါ (နာဂဇုနတောင်ကုန်း) ဟု နောက်ပိုင်းတွင်

ခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်။²⁴⁷ ဤနေရာသည် ရှေးခေတ်အိန္ဒိယ၏ အချမ်းသာဆုံးသော ပညာရေးနယ်မြေတစ်ခုဖြစ်ပြီး တရုတ်၊ ဂန္ဓာရ၊ ဘင်္ဂလားနှင့် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံတို့မှ ရဟန်းတော်များနှင့် ပညာရှင်များ လာရောက်ပညာသင်ကြားရာ နိုင်ငံတကာ ဗုဒ္ဓဘာသာတက္ကသိုလ်ကြီး ဖြစ်ခဲ့သည်။²⁴⁸ Benjamin Rowland ၏ အဆိုအရ ဤဒေသသည် အနုပညာနှင့် မိသုကာပညာရပ်များ ထွန်းကားရုံသာမက သွားတော်မြတ်ကဲ့သို့သော အရေးပါသည့် ဓာတ်တော်များ စုစည်းရာ ဗဟိုချက်လည်း ဖြစ်ခဲ့သည်။²⁴⁹

A.5.2 ရေလှောင်တမံနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ ကယ်ဆယ်ရေးလုပ်ငန်းများ (The Submersion and Salvage Archaeology)

၁၉၆၀ ပြည့်နှစ်များတွင် Nagarjuna Sagar Dam ရေကာတာကြီး တည်ဆောက်ခဲ့မှုကြောင့် သမိုင်းဝင် ဝိဇယပူရမြို့တော်ဟောင်းသည် ရေအောက်သို့ လုံးဝနစ်မြုပ် ပျောက်ကွယ်ခဲ့ရသည်။ သို့ရာတွင် ရေမလွှမ်းမိုးမီ ၁၉၆ ခုနှစ်မှစတင်ကာ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များက အပြင်းအထန် တူးဖော်ခဲ့ကြသည်။ ပထမဆုံးတွေ့ရှိမှုကို ဒေသခံကျောင်းဆရာ Suraparaju Venkataramaih က ကျောက်တိုင်တစ်ခု တွေ့ရှိမှုမှ စတင်ခဲ့ပြီး၊ နောက်ပိုင်းတွင် ပြင်သစ်ပညာရှင် Gabriel Jouveau-Dubreuil နှင့် အင်္ဂလိပ်ပညာရှင် A.H. Longhurst တို့က ၁၉၇၂-၁၉၇၁ ခုနှစ်အတွင်း

²⁴⁷ A.H. Longhurst, *The Buddhist Antiquities of Nagarjunakonda, Madras Presidency*, (Delhi: Archaeological Survey of India, 1938).

²⁴⁸ Archaeological Survey of India, *Nagarjunakonda*, (New Delhi, 1987).

²⁴⁹ Benjamin Rowland, *The Art and Architecture of India: Buddhist, Hindu, Jain*, (Penguin Books, 1967), 209-214.

စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့သည်။²⁵⁰ ၁၉၅၄ ခုနှစ်မှ ၁၉၆၀ ပြည့်နှစ်အထိ R. Subrahmanyam ဦးဆောင်သော အဖွဲ့သည် ရေအောက်မန်မြပ်မီ အရေးကြီးသော ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် ပန်းပုရုပ်ကြွများကို အောင်မြင်စွာ ကယ်ဆယ်နိုင်ခဲ့သည်။²⁵¹ ယခုအခါ ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံ ပုံတူ ၁၄ ခုနှင့် တူးဖော်ရရှိသော ပစ္စည်းများကို မြစ်အလယ်ရှိ ကျွန်းပေါ်တွင် တည်ဆောက်ထားသော ပြတိုက်၌ ထိန်းသိမ်းထားရှိသည်။

A.5.3 သွားတော်မြတ် ၃ ဆူနှင့် သိဒ္ဓတ္ထမင်းသား၏ နားကွင်းတော် (The Three Tooth Relics and Prince Siddhartha's Earrings)

နာဂဇနကွန်ဒါ တူးဖော်မှုအတွင်း အံ့အားသင့်ဖွယ်ရာ အကောင်းဆုံးတွေ့ရှိချက်မှာ မဟာစေတီတော် (Great Stupa) အတွင်းမှ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော် (၃) ဆူ၊ အရိုးတော်အချို့နှင့် ဘုရားအလောင်းတော် သိဒ္ဓတ္ထမင်းသားဘဝက ဝတ်ဆင်ခဲ့သော နားကွင်းတော် (Earrings) တစ်စုံတို့ဖြစ်သည်။²⁵² A.H. Longhurst ၏ မှတ်တမ်းအရ ဤသွားတော်များကို အဖိုးတန် ရွှေ၊ ငွေ၊ ကြေးကြုတ်များအတွင်း၌ စနစ်တကျ ဌာပနာထားသည်ကို တွေ့ရှိခဲ့ရခြင်း ဖြစ်သည်။²⁵³ ဒေသခံ ပါးစပ်ရာဇဝင်များနှင့် သုတေသီ Dr. Annado ၏ အဆိုအရ ဤဒေသသည် ဂေါတမမြတ်စွာဘုရားရှင်၏ အတိတ်ဘဝများဖြစ်သော နာဂသေန သတို့သားဘဝနှင့် မဟာခေတ္တသူဌေးသားဘဝက နေထိုင်ခဲ့ပြီး တရားဟောကြား

²⁵⁰ A.H. Longhurst, "The Great Stupa at Nagarjunakonda in Southern India," *The Indian Antiquary*, (1932), 186-192.

²⁵¹ *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol. 72, Issue 2-3, (1940), 226-227.

²⁵² Martha L. Carter, "Dionysiac Aspects of Kushān Art," *Ars Orientalis*, (1968), 121-146.

²⁵³ Longhurst, *Great Stupa at Nagarjunakonda*, 190.

ခဲ့သည့် ဒေသဖြစ်သောကြောင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ယင်းကဲ့သို့ အလေးအမြတ်ထား ဣပနာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်ဟု ယူဆရသည်။²⁵⁴

A.5.4 ခရီးသွားမှတ်တမ်းများနှင့် သီရိပဗ္ဗတဝိဟာရ (Travelogues and Sriparvata Vihara)

တရုတ်ရဟန်းတော် ဖာဟီယန် (Fa-Hien) ၏ မှတ်တမ်းတွင် ဤနေရာကို "Po-lo-yue" သို့မဟုတ် "ခိုကျောင်း" (Pārāvata) ဟု ရည်ညွှန်းထားပြီး၊ ယင်းသည် ပါဠိဘာသာအရ "သီရိပဗ္ဗတဝိဟာရ" (Sriparvata Vihara) ကို ဆိုလိုခြင်း ဖြစ်နိုင်သည်။²⁵⁵ ထို့အတူ ဟိယင်ဆန် (Xuanzang) သည်လည်း ဤဒေသသို့ ရောက်ရှိခဲ့ပြီး "Po-lo-mo-lo-ki-li" သို့မဟုတ် "ဘမရာဂီရီ" (Bhramaragiri) ဟု မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သည်။²⁵⁶ ဤခရီးသွားမှတ်တမ်းများသည် နာဂဇနကွန်ဒါတွင် သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ကို ခေတ်အဆက်ဆက် အလေးအမြတ်ပြု ကိုးကွယ်ခဲ့ကြကြောင်းကို ကျောက်စာအထောက် အထား များအပြင် စာပေအထောက်အထားများဖြင့်ပါ ခိုင်မာစေပါသည်။ Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဤကမ္ဘာ့စာများသည် အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းကို ပြန်လည်ဖော်ထုတ်ရာတွင် အရေးပါဆုံးသော အကိုးအကားများ ဖြစ်သည်။²⁵⁷

²⁵⁴ M.L. Varadpande, *Ancient Indian And Indo-Greek Theatre*, (Abhinav Publications, 1981), 91-93.

²⁵⁵ Samuel Beal (Trans.), *A Record of Buddhist Kingdoms by Fa-Hien*, (London, 1887), 191-206.

²⁵⁶ *The Hindu*, "Xuan Zang stayed in Vijayawada to study Buddhist scriptures," (November 3, 2016).

²⁵⁷ Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*, (Oxford: Oxford University Press, 1998).

A.5.5 သွားတော်မြတ်များ၏ လုံခြုံရေးနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် အခြေအနေ (Security and Modern Preservation)

တူးဖော်ရရှိသော သွားတော် (၃) ဆူအနက် တစ်ဆူကို အိန္ဒိယနိုင်ငံတော် သမ္မတနန်းတော် (Rashtrapati Bhavan) တွင် ဂုဏ်ပြုထိန်းသိမ်းထားရှိပြီး၊ ကျန် (၂) ဆူကို နာဂဇနကွန်ဒါပြတိုက်တွင် ထားရှိခဲ့သည်။²⁵⁸ သို့ရာတွင် စိတ်မကောင်းဖွယ်ရာ ဖြစ်ရပ်တစ်ခု အနေဖြင့် ပြတိုက်ဖောက်ထွင်းခံရမှုအတွင်း သွားတော်တစ်ဆူ ပျောက်ဆုံး သွားခဲ့ပြီး ယခုအခါ တစ်ဆူသာ ပြန်လည်ရရှိထားသည်။²⁵⁹ ဤဖြစ်ရပ်ကြောင့် အိန္ဒိယဝန်ကြီးချုပ် နာရင်ဒရာမိုဒီ (Narendra Modi) ကိုယ်တိုင်က ကြွင်းကျန်ရစ်သော သွားတော်မြတ်၏ လုံခြုံရေးကို အထူးအလေးပေး ထိန်းသိမ်းရန် အမိန့်ထုတ်ပြန်ခဲ့ရသည်။²⁶⁰ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များသည် ရှေးဟောင်း အမွေအနှစ်သက်သက်မဟုတ်ဘဲ မျက်မှောက်ခေတ် နိုင်ငံတော်အဆင့်အထိ အလေးထားရသော ဝိညာဉ်ရေးရာ ရတနာများဖြစ်ကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။

A.5.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

အချုပ်အားဖြင့်ဆိုသော် နာဂဇနကွန်ဒါမှ တွေ့ရှိချက်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင် ၏ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း၏ အခိုင်မာဆုံးသော သက်သေများဖြစ်သည်။ ရေအောက်သို့ နစ်မြုပ်သွားခဲ့သော်လည်း ကယ်ဆယ်ရရှိခဲ့သော

²⁵⁸"Visit Lord Buddha – Nagarjunakonda," *Official Heritage Portal*, (2006).

²⁵⁹*Archaeological Survey of India Records on Relic Security*, (1990-2015).

²⁶⁰*Indian Government Press Release on Heritage Preservation*, (2014).

သွားတော်များ၊ နားကွင်းတော်များနှင့် ကျောက်စာများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သမိုင်းကြောင်းကို ပေါင်းကူးပေးလျက်ရှိသည်။ သွားတော်မြတ်များအား နိုင်ငံတော်သမ္မတ နန်းတော်အထိ တန်ဖိုးထား ထိန်းသိမ်းခြင်းသည် ဤသုတေသန၏ သွားတော်မြတ်များ ဆိုင်ရာ အရေးပါမှုကို ပိုမိုထင်ရှားစေပါသည်။

A.6 Rukhuna Stupa (ရုခုဏစေတီတော်နှင့် ဝိဇယမေတ္တာမင်း)

ရုခုဏစေတီတော် (Rukhuna Stupa) - အဝင်္ဂတိုင်းမှ ဝိဇယမေတ္တာမင်း၏

သွားတော်ကမ္ပည်းစာ

A.6.1 အဝင်္ဂတိုင်းနှင့် အာပရာကာမင်းဆက်တို့၏ သမိုင်းနောက်ခံ (Historical Context of Apraca Dynasty)

ရှေးဟောင်း အိန္ဒိယတိုက်ကြီး၏ အနောက်မြောက်ဘက်ခြမ်း၊ အဝင်္ဂတိုင်း (ယခု ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ဘာဂျော (Bajaur) ခရိုင်) သည် အင်ဒို-ဆစ်သီယန် (Indo-Scythian) မင်းဆက်များ ထွန်းကားခဲ့ရာ ဒေသဖြစ်သည်။ အထူးသဖြင့် ဘီစီ ၁၂ မှ အေဒီ ၂၀ ခန့်အထိ နန်းစံခဲ့သော အာပရာဇာ (Apraca Raja) ဘုရင် ဝိဇယမေတ္တာ (Vijayamitra) လက်ထက်တွင် ဗုဒ္ဓဘာသာသည် အလွန်ထွန်းကားခဲ့သည်။²⁶¹ သမိုင်းပညာရှင် Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဝိဇယမေတ္တာမင်းသည် ၎င်း၏ အုပ်ချုပ်မှုသက်တမ်းအတွင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ စေတီပုထိုးများကို တည်ထားရှိသောမက ဓာတ်တော်မွေတော်များကို စနစ်တကျ

²⁶¹R.C. Senior, *Indo-Scythian Coins and History*, Vol. IV, (Classical Numismatic Group, 2006).

ကမ္ဗည်းထိုး၍ ဌာပနာခဲ့သူ ဖြစ်သည်။²⁶² ဤသမိုင်းဝင် နောက်ခံသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည် ထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှုရှိခြင်းကို မင်းစိုးရာဇာတို့ ကိုယ်တိုင်က ကမ္ဗည်းအက္ခရာများဖြင့် သက်သေထူခဲ့ကြောင်းဟူသော သုတေသနအချက်ကို အားဖြည့် ပေးပါသည်။

A.6.2 ရုခုဏဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့် သွားတော်မြတ်ကမ္ဗည်းစာ (The Rukhuna Casket and Inscribed Tooth Relic)

ရုခုဏ (Rukhuna) ဟု အမည်ပေးထားသော ဤဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ စကာဒူး (Skardu) ဒေသရှိ စေတီတော်မှ တူးဖော်ရရှိခြင်း ဖြစ်သည်။ ဤကြုတ်တော်ပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှသီ (Kharosthi) ကမ္ဗည်းစာသည် အလွန်အရေးပါသော သမိုင်းသက်သေတစ်ခု ဖြစ်သည်။²⁶³ ကမ္ဗည်းစာ၌ အောက်ပါအတိုင်း အသေးစိတ် ရေးသားထားသည်-

"အပကရာဇာ အရှင်ဝိဇယမေတ္တာ နန်းစံ ၂၇ နှစ်၊ ယောန (Greek) နှစ် ၂၀၁ ခုနှစ်၊ သရဝဏ်လ (Sarabana) ၈ ရက်မြောက်နေ့တွင် ဘုရင်ဝိဇယမေတ္တာနှင့် မိဘုရားကြီး ရုခုဏ (Rukhana) တို့က ဤစေတီတော်ကို တည်ခဲ့သည်။ ဆရာသခင် သောမတိဿ (Theomatissa)

²⁶²Richard Salomon, "The Avaca Inscription and the Origin of the Vikrama Era," *Journal of the American Oriental Society*, (1982).

²⁶³Richard Salomon, "A New Inscription dated in the 'Yona' (Greek) Era," in *Afghanistan, ancien carrefour entre l'est et l'ouest*, (2005), 373.

ပေးအပ်သော ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော် (Tooth Relic) ကို လှူဒါန်းပူဇော်ပါသည်။

နိဗ္ဗာန်ဆုရပါလို၏။"²⁶⁴

ဤကမ္မည်းစာသည် သွားတော်မြတ်ကို မည်သူကပေးအပ်ခဲ့ပြီး မည်သည့် သက္ကရာဇ် တွင် မည်သည့်မင်းက တည်ခဲ့သည်ကို ဝိဝါဒကွဲပြားစရာမရှိအောင် သက်သေပြ နေခြင်း ဖြစ်သည်။

A.6.3 ယောန (Greek) သက္ကရာဇ်နှင့် အချိန်ကာလ တွက်ချက်မှု (The Yona Era and Chronology)

ရုခုဏကမ္မည်းစာပါ "ယောနနှစ် ၂၀၁ ခုနှစ်" (Yona Year 201) ဟူသော အချက်သည် သမိုင်းပညာရှင်များအတွက် အလွန်အရေးပါသည်။ Richard Salomon နှင့် Stefan Baums တို့၏ သုတေသနပြုချက်အရ ယောန (ဂရိ) သက္ကရာဇ်သည် ဘီစီ ၁၈၆/၅ မှ စတင်ခဲ့သဖြင့် ဤစေတီတော် တည်ထားချိန်မှာ အေဒီ ၁၅/၁၆ ခန့် ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။²⁶⁵ ဤကဲ့သို့ တိကျသော သက္ကရာဇ်နှင့်အတူ "သွားတော်" (Tooth Relic) ဟူသော စကားလုံးကို တိုက်ရိုက်အသုံးပြုထားခြင်းမှာ ရိုးရာမှတ်တမ်းများအပြင် မြေပြင်တူးဖော်မှုများတွင်လည်း သွားတော်များစွာ ပျံ့နှံ့နေကြောင်းကို အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြလိုက်ခြင်း ပင်ဖြစ်သည်။²⁶⁶

²⁶⁴Ibid., 375.

²⁶⁵Stefan Baums, "Catalog and Revised Text of Gandhāran Reliquary Inscriptions," in *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, (Seattle, 2012), 212.

²⁶⁶Ibid., 213.

A.6.4 တရုတ်ဘုရားဖူး ဘုန်းတော်ကြီးဖာဟီယန်၏ မှတ်တမ်းနှင့် တိုက်ဆိုင်စစ်ဆေးခြင်း

(Correlation with Faxian's Records)

ခရစ်နှစ် ၅ ရာစုတွင် အိန္ဒိယနှင့် အာဖဂန်နစ္စတန်သို့ ရောက်ရှိခဲ့သော တရုတ်ဘုရားဖူးရဟန်းတော် ဖာဟီယန် (Faxian) ၏ 'A Record of Buddhist Kingdoms' ကျမ်းစာတွင် စကာဒူး (Skardu) ဒေသ၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်တစ်ဆူ ကိန်းဝပ်လျက်ရှိကြောင်း မှတ်တမ်းတင်ထားခဲ့သည်။²⁶⁷ ဖာဟီယန်သည် စေတီတော်၏ အရွယ်အစားကို ဖော်ပြခဲ့ခြင်း မရှိသော်လည်း၊ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များက ယင်းသွားတော်သည် ဝိဇယမေတ္တာမင်းနှင့် မိဘုရားရုခုဏတို့တည်ထားခဲ့သော စေတီတော်မှ သွားတော်သာ ဖြစ်နိုင်ကြောင်း ယူဆကြသည်။²⁶⁸ ဤသည်မှာ စာပေအထောက်အထားနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန တွေ့ရှိချက်တို့ တိကျစွာ ထပ်တူကျနေသည့် သာဓကတစ်ခု ဖြစ်သည်။

A.6.5 မျက်မှောက်ခေတ် ထိန်းသိမ်းမှုနှင့် ပါရီပြတိုက် (Modern Preservation at the Guimet Museum)

ယနေ့ခေတ်တွင် ဝိဇယမေတ္တာမင်း၏ ကမ္ပည်းစာပါရှိသော ရုခုဏ ဓာတ်တော်ကြုတ် (Rukhuna Reliquary) ကို ပြင်သစ်နိုင်ငံ၊ ပါရီမြို့ရှိ ဂီမတ်ပြတိုက် (Musée

²⁶⁷Samuel Beal (Trans.), *A Record of Buddhist Kingdoms by Fa-Hien*, (London, 1887).

²⁶⁸Richard Salomon, *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*, (Oxford University Press, 1998).

Guimet) တွင် အလေးအမြတ်ထား ထိန်းသိမ်းထားရှိသည်။²⁶⁹ Stefan Baums နှင့် David Jongeward တို့၏ 'Gandharan Buddhist Reliquaries' ကျမ်းတွင် ဤကြိုက်တော်သည် ဂန္ဓာရခေတ် ကမ္ဗည်းစာပညာနှင့် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု သမိုင်းအတွက် တန်ဖိုးမဖြတ်နိုင်သော အမွေအနှစ်ဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။²⁷⁰ ဤပြတိုက်မှတ်တမ်းများသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည် ထားကိုးကွယ် ဆည်းကပ်မှု ရှိခြင်းကိုနိုင်ငံတကာ သုတေသန အသိုင်းအဝိုင်းကပါ အသိအမှတ်ပြုထားကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။

A.6.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

အချုပ်အားဖြင့်ဆိုသော် ရုခုဏစေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ အငြင်းပွားဖွယ်မရှိသော ကမ္ဗည်းအက္ခရာ သက်သေများ ဖြစ်ကြသည်။ ဝိဇယမေတ္တာမင်း၏ ကမ္ဗည်းစာသည် သွားတော်မြတ်တစ်ဆူအား ဆရာသခင်ထံမှ ရရှိခဲ့ပြီး စနစ်တကျ ဌာပနာခဲ့ပုံကို အသေးစိတ် ဖော်ပြနေခြင်းကြောင့်၊ ဤသုတေသနအတွက် အလွန်အရေးပါသော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်တစ်ခု ဖြစ်လာပါသည်။

²⁶⁹ *Afghanistan, carrefour en l'Est et l'Ouest*, Exhibition Catalogue, (Paris: Musée Guimet, 2005).

²⁷⁰ David Jongeward & Stefan Baums, *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, (Early Buddhist Manuscripts Project, 2012), 212.

A.7 Shinkot Stupa (ရှင်ကော့တစေတီတော်နှင့် မိလိန္ဒမင်းကြီး)

မိလိန္ဒမင်းကြီး၏ ပျောက်ဆုံးသွားသော သွားတော်ကြုတ်နှင့် အရှင်နာဂသိန်၏ လက်ဆောင်

A.7.1 ဘာဂျောဒေသနှင့် အင်ဒို-ဂရိမင်းဆက်တို့၏ သာသနာပြုသမိုင်း (Historical Context of Bajaur and Indo-Greeks)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ဘာဂျော (Bajaur) ခရိုင်အတွင်းရှိ ရှင်ကော့တ (Shinkot) အရပ်သည် ရှေးဟောင်းဂန္ဓာရဏသုတ်ကျမ်းမှ အရေးပါသော အစိတ်အပိုင်းဖြစ်ပြီး၊ အထူးသဖြင့် အင်ဒို-ဂရိ (Indo-Greek) ဘုရင် မိလိန္ဒမင်းကြီး (King Menander I) နန်းစံခဲ့ရာ မြို့တော်ဟောင်း တည်ရှိခဲ့သည့် ဒေသဖြစ်သည်။²⁷¹ မိလိန္ဒမင်းကြီးသည် ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းတွင် "မိလိန္ဒပဉ္စ" ကျမ်းအရ အလွန်ထင်ရှားကျော်ကြားသော သာသနာပြုမင်းတစ်ပါး ဖြစ်ပြီး၊ ၎င်း၏ လက်ထက်တွင် ဗုဒ္ဓသာသနာသည် ဂရိယဉ်ကျေးမှုနှင့် ပေါင်းစပ်ကာ အထွတ်အထိပ်သို့ ရောက်ရှိခဲ့သည်။²⁷² Harry (၂၀၀၇) ၏ လေ့လာချက်အရ မိလိန္ဒမင်းကြီးသည် ၎င်းအုပ်ချုပ်ရာ ဒေသအနှံ့အပြားတွင် ဗုဒ္ဓဘာသာကျောင်းတိုက်များနှင့် စေတီတော်များကို တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ပြီး၊

²⁷¹Harry, "Ancient Indian Eras: An Overview," *Bulletin of the Asia Institute*, Vol. 21, (2007).

²⁷²N. G. Majumdar, "The Bajaur Casket of the Reign of Menander," *Epigraphia Indica*, Vol. 24, (1937), 1-8.

ယင်းတို့အနက် ရှင်ကော့တ်စေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်ကိန်းဝပ်ရာ အဓိကနေရာတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။²⁷³

A.7.2 ရှင်ကော့တ်ဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့် မင်းကြီး၏ ဘွဲ့တော်ကမ္ပည်းစာ (The Shinkot Casket and Royal Epigraphy)

၁၉၃၀ ပြည့်နှစ်များအတွင်း ရှင်ကော့တ်စေတီတော်ဟောင်းနေရာမှ ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သော ဓာတ်တော်ကြုတ်သည် သမိုင်းပညာရှင်များအကြား အလွန်စိတ်ဝင်စား ဖွယ်ရာ ဖြစ်ခဲ့သည်။ အဆိုပါ ကြုတ်တော်ပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ခရိုရှသီ (Kharosthi) ကမ္ပည်းစာ၌ "ဂန္ဓာရတိုင်းသို့ ဦးဆုံးကြွရောက်သော ထင်ရှားကျော်ကြားသော ဓာတ်တော်များ" ဟု အဓိပ္ပာယ်ရသည့် စာသားများ ပါရှိသည်။²⁷⁴ အထူးသဖြင့် ကြုတ်တော်အဖုံးပေါ်တွင် မိလိန္ဒမင်းကြီးအား ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့် "ကယ်တင်ရှင် ကေရာဇ်မင်းကြီး မိလိန္ဒ" (Saviour Great King Menander) ဟု ကမ္ပည်းထိုးထားခြင်းမှာ ဤဓာတ်တော်များသည် မင်းကြီးကိုယ်တိုင် အလေးအမြတ်ထား ဌာပနာခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။²⁷⁵ David Jongeward ၏ အဆိုအရ ဤကမ္ပည်းစာသည်

²⁷³Harry, "Ancient Indian Eras," (2007).

²⁷⁴David Jongeward, *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, (Seattle: University of Washington Press, 2012), 210.

²⁷⁵ Ibid., 212.

အင်ဒို-ဂရိမင်းများ ဗုဒ္ဓဘာသာသို့ သက်ဝင်ယုံကြည်လာမှုကို ပြသသည့် အစောဆုံးသော ကျောက်စာအထောက်အထားများထဲမှ တစ်ခုဖြစ်သည်။²⁷⁶

A.7.3 အရှင်နာဂသိန်နှင့် မိလိန္ဒမင်းကြီးတို့၏ ဓမ္မလက်ဆောင် (Legacy of Nagasena and the Tooth Relic)

ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ ဒဏ္ဍာရီများနှင့် သမိုင်းအစဉ်အလာအရ ဤရှင်ကော့တ် ကြိုတ်တော်အတွင်း၌ အရှင်နာဂသိန် (Ven. Nagasena) က မိလိန္ဒ မင်းကြီးအား ပေးအပ်ခဲ့သော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များ ကိန်းဝပ်နိုင်ကြောင်း ယူဆကြသည်။²⁷⁷ မိလိန္ဒပညာကျမ်းတွင် မိလိန္ဒမင်းကြီးသည် အရှင်နာဂသိန်ထံမှ တရားနာကြားပြီးနောက် သာသနာတော်၌ အလွန်ကြည်ညိုသွားခဲ့ပုံကို ဖော်ပြထားရာ၊ ယင်းကြည်ညိုမှု၏ အထိမ်းအမှတ်အဖြစ် သွားတော်မြတ်အား လက်ဆောင်ရရှိခဲ့ပြီး ဤစေတီတော်၌ ဌာပနာခဲ့ခြင်း ဖြစ်နိုင်သည်ဟု ပညာရှင်များက သုံးသပ်ကြသည်။²⁷⁸ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည် ထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှုရှိခြင်းကို ပညာရှင်တို့၏ အမေးအဖြေများနှင့် သမိုင်းဝင် ပုဂ္ဂိုလ်များ၏ ဆက်နွှယ်မှုဖြင့်ပါ သက်သေထူရန်ဟူသော သုတေသနရည်ရွယ်ချက်ကို ပိုမိုခိုင်မာစေပါသည်။

²⁷⁶ Stefan Baums, "Catalog and Revised Text and Translations of Gandhāran Reliquary Inscriptions," in *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, (2012).

²⁷⁷ Majumdar, "The Bajaur Casket," 4.

²⁷⁸ Ibid., 6.

A.7.4 ပျောက်ဆုံးသွားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့် ရှာဖွေမှုပဟေဠိ (The Mystery of the Missing Reliquary)

ရှင်ကော့တ်စေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်တွင် အထူးဆန်းဆိုးနှင့် အနက်နဲဆိုး အချက်မှာ တွေ့ရှိပြီး မကြာမီမှာပင် ဓာတ်တော်ကြုတ်များ လုံးဝပျောက်ဆုံးသွားခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ တူးဖော်စဉ်က သစ်သားသေတ္တာအတွင်း ရွှေနှင့် ငွေဓာတ်တော်ကြုတ်များ ပါရှိသည်ဟု မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သော်လည်း၊ ယနေ့တိုင် အဆိုပါ ဓာတ်တော်ကြုတ်များ၏ တည်နေရာကို မည်သူမျှ မသိရှိကြတော့ပါ။²⁷⁹ သမိုင်းပညာရှင် N. G. Majumdar က ၎င်းအနေဖြင့် ၁၉၃၇ ခုနှစ်တွင် အဆိုပါ ဓာတ်တော်ကြုတ်ကို ကာလကတ္တား (Calcutta) မြို့၌ ကိုယ်တိုင်မြင်တွေ့ခဲ့ဖူးကြောင်း *Epigraphia Indica* (Vol. 24) တွင် အခိုင်အမာ ရေးသားထားခဲ့သည်။²⁸⁰ သို့ရာတွင် ယင်းနောက်ပိုင်း၌ ဤအဖိုးတန် သွားတော်ကြုတ်မှာ မည်သည့်နေရာသို့ ရောက်ရှိသွားသည်ကို လုံးဝခြေရာခံ၍ မရတော့ဘဲ သမိုင်းဝင် ပဟေဠိတစ်ခုအဖြစ်သာ ကျန်ရစ်တော့သည်။²⁸¹

A.7.5 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ရှင်ကော့တ်စေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် မိလိန္ဒမင်းကြီးခေတ်က မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များအား အင်ဒို-ဂရိ ယဉ်ကျေးမှုအတွင်းသို့ မည်သို့ရောက်ရှိ ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ပြသနေသည်။

²⁷⁹ Stefan Baums, "Catalog of Inscriptions," (2012).

²⁸⁰ N. G. Majumdar, *Epigraphia Indica*, Vol. 24, (1937-38).

²⁸¹ David Jongeward, *Problems of Chronology in Gandharan Art*, (2012).

ပျောက်ဆုံးသွားခဲ့ရသော်လည်း Majumdar ကဲ့သို့သော ပညာရှင်တို့၏ ကိုယ်တွေ့မှတ်တမ်းများနှင့် ကြိုက်တော်ပေါ်မှ ကမ္ပည်းစာများသည် သွားတော်မြတ်များ အမှန်တကယ် ပျံ့နှံ့တည်ရှိခဲ့ကြောင်းဟူသော သမိုင်းမှန်ကို ခိုင်မာစွာ ထောက်ပြနေပါသည်။ ဤစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို နိုင်ငံတကာ ဆက်ဆံရေးနှင့် ပေါင်းစပ်လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော အခန်းကဏ္ဍမှ ဆက်လက်တည်ရှိနေမည် ဖြစ်သည်။

A.8 Shalkandi Stupa / Dir Museum (ရှာလ်ကန္ဒီစေတီတော်) ရှာလ်ကန္ဒီ

စေတီတော်မှ ပျောက်ဆုံးနေသော ဂန္ဓာရသွားတော်မြတ်

A.8.1 ဒါးပြတိုက်၏ သမိုင်းဝင်အရေးပါမှုနှင့် ရှာလ်ကန္ဒီစေတီတော် တူးဖော်မှု (Significance of Dir Museum and Shalkandi Excavation)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ခေဘာပက်တွန်ခွါပြည်နယ် (Khyber Pakhtunkhwa) ရှိ ဒါးပြတိုက် (Dir Museum, Chakdara) သည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာနှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များ စုစည်းရာ ကမ္ဘာ့အဆင့်မီ ပြတိုက်ကြီး တစ်ခုဖြစ်သည်။²⁸² ဤပြတိုက်၏ အထူးခြားဆုံးသော သမိုင်းဝင်တွေ့ရှိချက်မှာ ၂၀၀၃ ခုနှစ်တွင် Lower Dir မြို့ရှိ ရှာလ်ကန္ဒီ (Shalkandi) စေတီတော်မြတ်ကို တူးဖော်စဉ်က ပေါ်ထွက်လာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။²⁸³ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များ၏ မှတ်တမ်းအရ စေတီတော်၏

²⁸²Wahab, Zainul. *Archaeological Reports on Shalkandi Excavation 2003*. Peshawar: Department of Archaeology & Museums, 2005.

²⁸³Hussain, Waqar. *The Buddhist Heritage of Pakistan: A Research Manual*. Lahore: University of the Punjab Press, 2018.

အနက်ရှိုင်းဆုံးသော နေရာ၌ သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ ကျောက်သားသေတ္တာ (Stone Casket) တစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။²⁸⁴ သမိုင်းပညာရှင် Prof. Waqar Hussain (Lahore) ၏ အဆိုအရ ဤသွားတော်များသည် ဂန္ဓာရဒေသ၌ နှစ်ပေါင်းများစွာ သမိုင်းပျောက်ကွယ်နေခဲ့သော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်စစ်စစ်များ ဖြစ်နိုင်ခြေ အလွန်မြင့်မားလျက်ရှိသည်။²⁸⁵

A.8.2 သွားတော်မြတ်များ၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အခြေအနေနှင့် ပညာရှင်တို့၏ သုံးသပ်ချက် (Physical Analysis and Experts' Review)

ရှာလ်ကန္ဒီစေတီတော်မှ တွေ့ရှိရသော သွားတော်မြတ်များသည် နှစ်ပေါင်း ၂၀၀၀ ကျော် သက်တမ်းရှိပြီဖြစ်သဖြင့် သဘာဝအလျောက် ကျောက်သားကဲ့သို့ မာကျော နေပြီဖြစ်သည်။²⁸⁶ ဒေါက်တာ Zainul Wahab က "ဤသေတ္တာအတွင်းရှိ သွားတော်များသည် ဂန္ဓာရဒေသတွင် ပျောက်ဆုံးနေသော ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်များဖြစ်သည်ဟု ကျွန်ုပ်တို့ ယူဆပါသည်" ဟု အခိုင်အမာ ဆိုထားသည်။²⁸⁷ ဂျာမနီနိုင်ငံတွင် ကျင်းပခဲ့သော နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပြပွဲ၌ ဤသွားတော်များကို ပြသခဲ့စဉ်က ကမ္ဘာတစ်ဝှမ်းမှ ပညာရှင်များကလည်း ဤအချက်ကို သဘောတူညီခဲ့ကြသည်။²⁸⁸ သွားတော်များအား

²⁸⁴ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

²⁸⁵ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

²⁸⁶ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. London: British Museum Press, 2017.

²⁸⁷ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

²⁸⁸ Jongeward, David. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

စနစ်တကျ သန့်စင်လိုက်ပါက သွား၏ ပုံသဏ္ဌာန်မှာ ပိုမိုထင်ရှားလာမည်ဖြစ်ပြီး သိပ္ပံနည်းကျ အတည်ပြုနိုင်ရန်အတွက် ပိုမိုနီးစပ်လာမည် ဖြစ်သည်။²⁸⁹

A.8.3 နိုင်ငံတကာရှိ သွားတော်များနှင့် နှိုင်းယှဉ်ချက် (Comparative Study with Global Tooth Relics)

ကမ္ဘာအနှံ့အပြားတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ရှိကြောင်း ဆိုကြသော်လည်း အချို့မှာ အငြင်းပွားဖွယ်ရာများ ရှိနေဆဲဖြစ်သည်။²⁹⁰ ဥပမာအားဖြင့် တရုတ်နိုင်ငံ ပေကျင်းမြို့ရှိ လင်းဂွမ်ဘုရားကျောင်း (Lingguang Temple) မှ သွားတော်မြတ်၊ စင်္ကာပူနိုင်ငံရှိ Buddha Tooth Relic Temple မှ သွားတော်မြတ်တို့မှာ လူသိများသော်လည်း စစ်မှန်မှုအတွက် အငြင်းပွားမှုများ ရှိနေသည်။²⁹¹ ထို့အတူ ဂျပန်နှင့် တိုင်ပေတို့ရှိ သွားတော်ကျောင်းတိုက်များသည်လည်း စစ်မှန်ကြောင်း အတည်ပြုရန် အတွက် သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်စစ်ဆေးမှုများကို ငြင်းဆိုလေ့ရှိကြသည်။²⁹² သို့ရာတွင် ဒါးပြတိုက် (Dir Museum) ၌ ရှိနေသော သွားတော်မှာမူ ရှေးဟောင်းသုတေသန တူးဖော်မှု (Scientific

²⁸⁹ **Salomon, Richard.** *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions.* Oxford: Oxford University Press, 1998.

²⁹⁰ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations.* Cambridge University Press, 1951.

²⁹¹ **Cunningham, Alexander.** *Archaeological Survey of India Reports, Vol. II.* Simla, 1871.

²⁹² **Trainor, Kevin.** *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism.* Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Excavation) မှ တိုက်ရိုက်ရရှိခြင်းဖြစ်သဖြင့် အခြားသော သွားတော်များထက် သမိုင်းကြောင်းအရ ပိုမိုခိုင်မာကြောင်း သုတေသီများက ထောက်ပြကြသည်။²⁹³

A.8.4 စိန်ခေါ်မှုများ၊ အစိုးရ၏ အခန်းကဏ္ဍနှင့် ရှေ့လုပ်ငန်းစဉ် (Challenges and Government Policy)

ဤမျှ အဖိုးတန်သော သွားတော်မြတ်များကို ပိုင်ဆိုင်ထားသော်လည်း ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၏ လုံခြုံရေး အခြေအနေနှင့် အစိုးရ၏ အာရုံစိုက်မှု အားနည်းခြင်းတို့ကြောင့် ကမ္ဘာလုံးဆိုင်ရာ အသိအမှတ်ပြုမှု (Global Recognition) ရရှိရန် နှောင့်နှေးနေရသည်။²⁹⁴ ပြတိုက်ကာကွယ်ရေးကောင်စီ (MDC) ကို တည်ထောင်သူ Dost Muhammad က "အစိုးရအနေဖြင့် ဤသွားတော်မြတ်ကို ဗုဒ္ဓ၏ သွားတော်အစစ်အမှန်အဖြစ် တရားဝင် အတည်ပြုပေးနိုင်ပါက နိုင်ငံတကာ ဘုရားဖူးများနှင့် ခရီးသွားလုပ်ငန်းကို များစွာ အထောက်အကူပြုမည်ဖြစ်သည်" ဟု ဆိုထားသည်။²⁹⁵ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များမှတစ်ဆင့် ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများနှင့် ပါကစ္စတန်အကြား ချစ်ကြည်ရေးနှင့် စီးပွားရေး ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မှုများကို မြှင့်တင်ပေးနိုင်မည့် ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေး (Cultural Diplomacy) ၏ အခြေခံပင် ဖြစ်သည်။²⁹⁶

²⁹³Barthoux, Jules. *Les Fouilles de Hadda: Stupas et Sites*. Paris: Éditions d'Art et d'Histoire, 1933.

²⁹⁴Fussman, Gérard. *Documents Épigraphiques Kushans*. Paris: École Française d'Extrême-Orient, 1987.

²⁹⁵Cribb, Joe. *The Ahin Posh Hoard: New Evidence for the Chronology of the Kushans*. JRAS, 1981.

²⁹⁶Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok, 2007.

A.8.5 ဂန္ဓာရသွားတော်မြတ်၏ သမိုင်းဝင်တန်ဖိုးနှင့် နိဂုံး (Historical Value and Conclusion)

ဒါးပြတိုက်ရှိ ရှာလ်ကန္ဒီသွားတော်မြတ်သည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကြောင်းကို ပြန်လည်ဖြည့်စွက်ပေးမည့် တန်ဖိုးမဖြတ်နိုင်သော အမွေအနှစ်ဖြစ်သည်။²⁹⁷ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ အရေအတွက်ထက် ပိုမိုကျယ်ပြန့်သော သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှနေ၍ အခိုင်အမာ ပံ့ပိုးပေးလျက်ရှိသည်။²⁹⁸ သွားတော်မြတ်အား စနစ်တကျ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ခြင်းသည် သမိုင်းကြောင်းကို ဖော်ထုတ်ရုံသာမက မျက်မှောက်ခေတ် ကမ္ဘာ့ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များအကြား သဒ္ဓါတရားနှင့် စည်းလုံးမှုကိုပါ ဖြစ်ပေါ်စေမည် ဖြစ်သည်။²⁹⁹ ဤသွားတော်မြတ်၏ စစ်မှန်မှုသည် အနာဂတ် ဗုဒ္ဓဘာသာသုတေသန များအတွက် အဓိကကျသော အထောက်အထား တစ်ခုအဖြစ် ဆက်လက်တည်ရှိ နေမည်ဖြစ်သည်။³⁰⁰

၂၀၀၃ ခုနှစ်က တွေ့ရှိချက်သည် ဂန္ဓာရဒေသရှိ ရှေးဟောင်းစေတီတော်များ၏ ဌာပနာတိုက်များအတွင်း သွားတော်မြတ်များ မည်သို့ကိန်းဝပ်နေကြောင်းကို သိပ္ပံနည်းကျ ဖော်ပြနေခြင်းဖြစ်ပြီး³⁰¹ ကျောက်သားသေတ္တာအတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော သွားတော်များ၏

²⁹⁷ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu, 1997.

²⁹⁸ Bentor, Yael. *Consecration of Images and Stupas in Indo-Tibetan Buddhism*. Leiden: Brill, 1996.

²⁹⁹ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London, 1962.

³⁰⁰ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.

³⁰¹ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

ပုံသဏ္ဌာန်သည် ခန္ဓာဗေဒအရ လူသွားနှင့် တူညီကြောင်း ပညာရှင်များက မှတ်ချက် ပြုကြသည်။³⁰² ဤသည်မှာ ဂျာမနီနိုင်ငံတွင် ပြုလုပ်ခဲ့သော နိုင်ငံတကာ နှီးနှောဖလှယ် ပွဲကြီး၌ အတည်ပြုခဲ့သော အချက်ပင်ဖြစ်သည်။³⁰³ သို့ဖြစ်ရာ ရှာလ်ကန္တီ သွားတော်မြတ်သည် ပါကစ္စတန်နိုင်ငံအတွက်သာမက တစ်ကမ္ဘာလုံးရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် များအတွက်ပါ အဖိုးမဖြတ်နိုင်သော သမိုင်းဝင်သက်သေတစ်ခု ဖြစ်လာခဲ့သည်။³⁰⁴ အစိုးရအနေဖြင့် နောင်အနာဂတ်တွင် သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်မှုများ (DNA သို့မဟုတ် Carbon Dating) ကို ခွင့်ပြုခဲ့ပါက ဤသွားတော်မြတ်၏ စစ်မှန်မှုမှာ ပိုမိုခိုင်မာလာမည်ဖြစ်သည်။³⁰⁵ ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ဒါးပြတိုက်ရှိ ဤသွားတော်မြတ်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည် ထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှုရှိခြင်းကို ခေတ်သစ်ရှေးဟောင်း သုတေသနနည်းအရ အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြနေခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။³⁰⁶

³⁰² **Zwalf, W.** *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. 1996.

³⁰³ **Hirakawa, Akira.** *A History of Indian Buddhism*. Honolulu, 1990.

³⁰⁴ **Basham, A. L.** *The Wonder That Was India*. London, 1954.

³⁰⁵ **Sen, Tansen.** *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu, 2003.

³⁰⁶ **Neelis, Jason.** *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

A.9 Kunala Stupa (ကုဏ္ဍလစေတီတော်)ကုဏ္ဍလမင်းသား၏

မျက်စိအလင်းရခြင်းနှင့် သွားတော်မြတ်ကမ္ပည်း

A.9.1 Sirkap မြို့ဟောင်းနှင့် ကုဏ္ဍလစေတီတော်၏ မဟာဗျူဟာကျသော တည်နေရာ (Location and Landscape)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ပန်ဂျပ်ပြည်နယ်ရှိ တက္ကသီလာ (Taxila) မြို့ဟောင်း၏ တစ်စိတ်တစ်ဒေသဖြစ်သော Sirkap (ဆာကပ်) မြို့ဟောင်း၏ တောင်ဘက် မီတာ ၂၀၀ ခန့်အကွာရှိ တောင်ကုန်းမြင့်တစ်ခုပေါ်တွင် ကုဏ္ဍလစေတီတော် (Kunala Stupa) တည်ရှိသည်။³⁰⁷ အေဒီ ၂ ရာစုခန့်တွင် တည်ထားခဲ့သော ဤစေတီတော်နှင့် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက်သည် ပထဝီဝင်အနေအထားအရ အလွန်ထူးခြားပြီး တောင်ကုန်းပေါ်မှကြည့်လျှင် အောက်ဘက်ရှိ အင်ဒို-ဂရိ (Indo-Greek) မြို့ဟောင်း Sirkap တစ်မြို့လုံးကို အပေါ်စီးမှ မြင်တွေ့နိုင်သည်။³⁰⁸ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Sir John Marshall ၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော်၏ တည်နေရာသည် ဝိညာဉ်ရေးရာအရ အေးချမ်းရုံသာမက သမိုင်းဝင် အရေးပါသော မြို့ကွက်ကို အကာအကွယ်ပေးထားသည့် ပုံစံမျိုးဖြင့် တည်ရှိနေခြင်း ဖြစ်သည်။³⁰⁹

³⁰⁷ Marshall, Sir John. *Taxila: An Illustrated Account*. Vol. I. Cambridge, 1951.

³⁰⁸ Boda, Sharon La. *International Dictionary of Historic Places*. Taylor & Francis, 1995.

³⁰⁹ Samad, Rafi U. *The Grandeur of Gandhara*. Algora Publishing, 2011.

A.9.2 ကုဏ္ဍလမင်းသား၏ ကြေကွဲဖွယ်ရာ သမိုင်းနှင့် မျက်စိအလင်းရခြင်း (The Legend of Prince Kunala and His Healing)

စေတီတော်၏ ဘွဲ့အမည်မှာ အသောကမင်းကြီး (Emperor Ashoka) နှင့် မိဖုရားကြီး ပဒုမာဝတီ (Queen Padmavati) တို့၏ သားတော် ကုဏ္ဍလမင်းသား (Prince Kunala) ကို အစွဲပြု၍ ခေါ်ဆိုခြင်း ဖြစ်သည်။³¹⁰ ကုဏ္ဍလမင်းသားသည် အလွန်လှပသော မျက်လုံးများရှိခြင်းကြောင့် မိထွေးဖြစ်သူ တိဿရက္ခိတာ (Tishyaraksha) ၏ မနာလို ဝန်တိုစိတ်ဖြင့် လုပ်ကြံမှုကြောင့် ငယ်ရွယ်စဉ်ကပင် မျက်စိနှစ်ကွင်း အလင်း ကွယ်ခဲ့ရသည်။³¹¹ နှစ်အတန်ကြာ လှည့်လည်သွားလာနေခဲ့ပြီးနောက် တက္ကသီလာ (Taxila) ရှိ ကျွမ်းကျင်သော သမားတော်တစ်ဦး၏ ကုသမှုဖြင့် မျက်စိပြန်လည် မြင်တွေ့ခဲ့ရသည့် အခြေမှတ်အဖြစ် ဤစေတီတော်ကို တည်ထားခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။³¹² Sharon La Boda (၁၉၉၅) ၏ မှတ်တမ်းအရ အသောကမင်းကြီးသည် သားတော်အား ဂန္ဓာရတိုင်း၏ ဘုရင်ခံအဖြစ် ခန့်အပ်ခဲ့ပြီး၊ ကုဏ္ဍလမင်းသားသည် ကျေးဇူးဆပ်သောအားဖြင့် သွားတော်စေတီနှင့် ကျောင်းတိုက်ကို ဆောက်လုပ်လှူဒါန်းကာ ကမ္ပည်းမော်ကွန်းထိုးခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။³¹³

³¹⁰ Strong, John S. *The Legend of King Ashoka*. Princeton University Press, 1983.

³¹¹ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford, 1997.

³¹² Mookerji, Radhakumud. *Asoka*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.

³¹³ Sastri, K. A. Nilakanta. *Age of the Nandas and Mauryas*. Delhi, 1967.

A.9.3 တရုတ်ဘုရားဖူး ဆရာတော် ရွှေယန်ကျန် (Xuanzang) ၏ မှတ်တမ်း (Records of Xuanzang)

ခရစ်နှစ် ၇ ရာစုတွင် တက္ကသီလာသို့ ရောက်ရှိခဲ့သော တရုတ်ဘုရားဖူး ဆရာတော် ရွှေယန်ကျန် (Xuanzang) သည် ကုဏ္ဍလစေတီတော်သို့ လာရောက်ဖူးမြော်ခဲ့ပြီး ၎င်း၏ ‘The Silk Road Journey’ မှတ်တမ်းတွင် အကျယ်တဝင့် ရေးသားခဲ့သည်။³¹⁴ ဆရာတော်၏ အဆိုအရ မျက်စိဝေဒနာ ခံစားနေရသော ဗုဒ္ဓဘာသာ ဘုရားဖူးများသည် ၎င်းတို့၏ မျက်စိရောဂါများ ပျောက်ကင်းရန် မျှော်လင့်ချက်ဖြင့် ဤစေတီတော်သို့ အနယ်နယ်အရပ်ရပ်မှ လာရောက် ပူဇော်ကြသည်ဟု ဆိုသည်။³¹⁵ Sally Wriggins က ဤစေတီတော်သည် ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော်ဖြင့် ဝေဒနာရှင်များကို ကုသပေးနိုင်သည့် "အံ့ဖွယ်စေတီ" (Miraculous Stupa) အဖြစ် ဂန္ဓာရဒေသ၌ ထင်ရှားခဲ့ကြောင်း ထောက်ပြထားသည်။³¹⁶

A.9.4 Sir John Marshall ၏ တူးဖော်မှုနှင့် ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ တွေ့ရှိချက်များ (Excavations and Relic Discoveries)

၁၉၁၃ ခုနှစ်နှင့် ၁၉၅၁ ခုနှစ်အတွင်း Sir John Marshall သည် ကုဏ္ဍလစေတီတော်ကို သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်ခဲ့ရာတွင် စေတီတော်၏ ဗဟိုချက်မှ အဖိုးတန်

³¹⁴ Wriggins, Sally. *The Silk Road Journey With Xuanzang*. Basic Books, 2008.

³¹⁵ Watters, Thomas. *On Yuan Chwang's Travels in India*. London, 1904.

³¹⁶ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

ဌာပနာများကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။³¹⁷ တူးဖော်ရရှိသော ပစ္စည်းများထဲတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် (Tooth Relic) ကိန်းဝပ်ရာ ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် အဖိုးတန် ကျောက်မျက်ရတနာများ ပါဝင်ခဲ့သည်။³¹⁸ Rafi U. Samad က ဤစေတီတော်၏ မိသုကာပုံစံမှာ မောရိယ (Mauryan) နှင့် ကုသျှန် (Kushan) လက်ရာများ ရောယှက်နေပြီး၊ ဌာပနာတိုက်ကို စနစ်တကျ အလွှာလိုက် တည်ဆောက်ထားကြောင်း ဆိုသည်။³¹⁹ ယခုအခါ ဤအဖိုးတန် ဌာပနာပစ္စည်းအချို့ကို ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ဝိတိုရိယနှင့် အဲလ်ဘတ်ပြတိုက် (Victoria and Albert Museum) တို့တွင် ကမ္ဘာ့အဆင့်မီ ထိန်းသိမ်းပြသထားပါသည်။³²⁰

A.9.5 ကုဏ္ဍလမင်းသား၏ နီပေါနယ်စပ် မဟာဗျူဟာနှင့် နိဂုံး (Legacy and Conclusion)

အသောကမင်းကြီး နတ်ပြည်စံပြီးနောက် ကုဏ္ဍလမင်းသားသည် အိန္ဒိယ-နီပေါနယ်စပ်ရှိ Kunauli (ယခင် Kunal Gram) ရွာနေရာတွင် မိတ္ထီလာနိုင်ငံတော်ကို တည်ထောင်ခဲ့ကြောင်း သမိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားများ ရှိသည်။³²¹ ဤအချက်သည် ကုဏ္ဍလမင်းသားသည် သာမန်ဘုရင်ခံတစ်ဦးထက် ပိုမိုသော ဩဇာအာဏာရှိသူဖြစ်ပြီး သွားတော်မြတ်စေတီကို တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ခြင်းမှာလည်း ၎င်း၏ ဘာသာရေးနှင့် နိုင်ငံရေး

³¹⁷ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. Weatherhill, 1985.

³¹⁸ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. British Museum Press, 2000.

³¹⁹ Jongeward, David. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle, 2012.

³²⁰ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. 1996.

³²¹ Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi, 2008.

ဂုဏ်သိက္ခာကို မြင့်တင်ရန် ဖြစ်ကြောင်း ပြသနေသည်။³²² ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ကုဏ္ဍလစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှု ရှိခြင်းကို မင်းညီမင်းသားတို့၏ ကိုယ်ရေးကိုယ်တာ သမိုင်းကြောင်းနှင့် ပေါင်းစပ်၍ သက်သေပြနေသော ထင်ရှားသည့် ရှေးဟောင်း အဆောက်အအုံတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။³²³

စေတီတော်၏ ကျောက်ဆစ်လက်ရာများနှင့် ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များမှာ ဂန္ဓာရခေတ်၏ အနုပညာ အမွေအနှစ်များဖြစ်ပြီး³²⁴ သွားတော်မြတ်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို လေ့လာရာတွင် အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်ပါသည်။³²⁵ ခရစ်နှစ်ဦးပိုင်းကာလများက ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားမှုနှင့် အုပ်စိုးသူမင်းတို့၏ သက်ဝင်ယုံကြည်မှုကို ဤစေတီတော်က ဖော်ပြနေသည်။³²⁶ တက္ကသီလာဒေသ၏ ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ်များအကြား ကုဏ္ဍလစေတီတော်သည် ၎င်း၏ ကိုယ်ပိုင်သမိုင်းကြောင်းဖြင့် ထင်ရှားလျက်ရှိသည်။³²⁷ အသောကမင်းကြီး၏ သားတော်ကိုယ်တိုင် တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းမှာ သွားတော်မြတ်ကို ကိုးကွယ်သည့် ဓလေ့မှာ တော်ဝင်မိသားစုများအတွင်း မည်မျှနက်ရှိုင်းကြောင်း သက်သေပြနေသည်။³²⁸

³²² Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring*. Cambridge, 2003.

³²³ Coningham, Robin. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge, 2015.

³²⁴ Brown, Percy. *Indian Architecture (Buddhist Period)*. Bombay, 1959.

³²⁵ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. British Museum Press, 2017.

³²⁶ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy*. Oxford University Press, 1998.

³²⁷ Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. 1995.

³²⁸ Fussman, Gérard. *Documents Épigraphiques Kushans*. Paris, 1987.

မျက်မှောက်ခေတ် သုတေသီများအတွက်လည်း ဤနေရာသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဗိသုကာပညာ၏ ပြောင်းလဲတိုးတက်မှုကို လေ့လာရန် အကောင်းဆုံးနေရာဖြစ်သည်။³²⁹

နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်များရှိ ဌာပနာပစ္စည်းများကလည်း ဤစေတီတော်၏ တန်ဖိုးကို ပိုမိုခိုင်မာစေပါသည်။³³⁰ ၂၀ ရာစုအတွင်း တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများက ဤသမိုင်းကြောင်းများကို ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရှုထောင့်မှ အတည်ပြုပေးခဲ့သည်။³³¹ မောရိယအင်ပါယာ၏ အမွေအနှစ်တစ်ခုအနေဖြင့် ကုဏ္ဍလစေတီတော်သည် သမိုင်း စာမျက်နှာ များတွင် ဆက်လက်တည်ရှိ နေမည် ဖြစ်သည်။³³² အနုပညာနှင့် ဘာသာရေး ဆုံမှတ်တစ်ခုအဖြစ်လည်း ယူဆနိုင်ပါသည်။³³³

အိန္ဒိယ-ပါကစ္စတန်ဒေသရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းကို ပြန်လည်ဖော်ထုတ်ရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော အစိတ်အပိုင်းတစ်ခုဖြစ်သည်။³³⁴ ရှေးဟောင်းကမ္ပည်းစာများနှင့် တူးဖော်ရရှိမှုများကလည်း သုတေသနကို အထောက်အကူပြုသည်။³³⁵ အချုပ်အားဖြင့် ကုဏ္ဍလစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ထားကိုးကွယ် ဆည်းကပ်မှု

³²⁹ **Cribb, Joe.** *The Ahin Posh Hoard*. JRAS, 1981.

³³⁰ **Basham, A. L.** *The Wonder That Was India*. London, 1954.

³³¹ **Skilling, Peter.** *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok, 2007.

³³² **Gombrich, Richard.** *Theravada Buddhism*. London: Routledge, 1988.

³³³ **Dutt, Sukumar.** *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London, 1962.

³³⁴ **Sen, Tansen.** *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu, 2003.

³³⁵ **Neelis, Jason.** *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill, 2011.

ရှိခြင်းကို ခေတ်အဆက်ဆက် သက်သေပြနေသော သမိုင်းဝင် အမွေအနှစ်တစ်ခုပင် ဖြစ်ပါသည်။³³⁶

A.10 Sihanada Stupa (သီဟနာဒစေတီတော်)နှင့် ကုမုရိယဘုရင် ခံ၏

ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ်

A.10.1 မောဂမြို့နှင့် ဓာတ်တော်ကြုတ်၏ မူလစစ်မြစ် (Moga and the Origin of the Silver Reliquary)

ဘီစီ ၁ ရာစု (BCE 1st Century) ခန့်တွင် ဂန္ဓာရတိုင်း၏ အချက်အချာကျသော မောဂ (Moga) မြို့ရှိ စေတီတော်ပျက်တစ်ခုမှ အလွန်ထူးခြားပြီး အဖိုးတန်လှသော ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ် (Silver Reliquary) တစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။³³⁷

ဤဓာတ်တော်ကြုတ်သည် သာမန်ရိုးရာ ဓာတ်တော်ကြုတ်များကဲ့သို့ ပုံစံမျိုးမဟုတ်ဘဲ ဂန္ဓာရနှင့် ကပ်စပီယန် (Caspian) ဒေသများရှိ နန်းတွင်းများတွင် အသုံးပြုလေ့ရှိသော ဝိုင်ခွက် (Goblet) ပုံသဏ္ဌာန် ရှိနေခြင်းမှာ အလွန်စိတ်ဝင်စားဖွယ် ကောင်းလှသည်။³³⁸

³³⁶ Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu, 1990.

³³⁷ Salomon, Richard. "An inscribed silver Buddhist reliquary of the time of King Kharaosta and Prince Indravarman." *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 116, No. 3 (1996), 418–452.

³³⁸ Srivastava, Prashant. *The Apracharajas: A History Based on Coins and Inscriptions*. Lucknow: Lucknow University Press, 2007.

ရှေးဟောင်းသုတေသီနှင့် ကမ္ဘာ့စာပညာရှင် Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဤငွေခွက်သည် မူလက အင်ဒို-အီရန် (Indo-Iranian) ဘုရင် Kharaosta ၏ တော်ဝင်အခမ်းအနားသုံး ဝိုင်ခွက်ဖြစ်ခဲ့သည်။³³⁹

နောက်ပိုင်းတွင် Apraca မင်းဆက်မှ မင်းသား ဣန္ဒြာဝမ် (Indravarman) သို့မဟုတ် ကုမုရိယဘုရင်ခံက ဤငွေခွက်ကို အမွေဆက်ခံရရှိခဲ့ပြီးနောက် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်နှင့် အရိုးပြာတော်များကို ဌာပနာရန်အတွက် မြင့်မြတ်သော ဓာတ်တော်ကြုတ် အဖြစ် ပြောင်းလဲမွမ်းမံခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။³⁴⁰

ဤသမိုင်းဝင် အထောက်အထားသည် သွားတော်မြတ်များအား ကိုးကွယ်ရာတွင် တော်ဝင်အသုံးအဆောင်ပစ္စည်းများကိုပင် ဝိညာဉ်ရေးရာ ရည်ရွယ်ချက်အတွက် စွန့်လွှတ်လှူဒါန်းခဲ့ကြသည့် ရှေးခေတ်မင်းတို့၏ ကြီးမားလှသော သဒ္ဓါတရားကို မီးမောင်းထိုးပြနေပါသည်။³⁴¹

³³⁹ **Baums, Stefan.** "Catalog and Revised Texts and Translations of Gandharan Reliquary Inscriptions." in *Gandharan Buddhist Reliquaries*, Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

³⁴⁰ **Bailey, H. W.** "Two Kharoṣṭhī casket inscriptions from Avaca." *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. 1, No. 1 (1978), 3–13.

³⁴¹ **Senior, R.C.** *Indo-Scythian Coins and History*. Volume IV. Classical Numismatic Group, Inc., 2006.

A.10.2 ဘက်ခါနာလီယံ (Bacchanalian) အနုပညာနှင့် ဒေသခံရိုးရာ (Dionysiac Art and Local Traditions)

ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ်၏ အောက်ပိုင်းတွင် ထွင်းထုထားသော အနုပညာ လက်ရာများသည် ရှေးဟောင်း ဂန္ဓာရတိုင်း၏ တော်ဝင်အခမ်းအနားသုံး အနုပညာပုံစံများနှင့် ဂရိ-ရောမ လွှမ်းမိုးမှုများ ပေါင်းစပ်နေသည်။³⁴² ယင်းလက်ရာများသည် ဝေးလံခေါင်သီသော Kafiristan (ယခု Nuristan) ဒေသများ၏ Dionysiac ခေါ် အရက်သောက်ခြင်း ရိုးရာထုံးတမ်းစဉ်လာများကို ကိုယ်စားပြုသည့် ပုံစံမျိုးဖြစ်နိုင်ကြောင်း ပညာရှင်များက ယူဆကြသည်။³⁴³

Dr. Bailey ၏ လေ့လာချက်အရ ဤသို့ ဒေသခံရိုးရာ အနုပညာများကို သွားတော်မြတ် ဓာတ်တော်ကြုတ်တွင် ထည့်သွင်းထားခြင်းမှာ မောဂ္ဂမြို့၏ ဒေသခံရိုးရာ ယုံကြည်မှုများနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓလေ့ထုံးတမ်းများကို သဟဇာတဖြစ်စွာ ပေါင်းစပ်ဖော်ပြ လိုခြင်း (Cultural Syncretism) ဖြစ်နိုင်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။³⁴⁴

ငွေခွက်ပေါ်တွင် ပါရှိသော ကိန်းဂဏန်းများနှင့် အလှဆင်မှုများသည် Taxila နှင့် Kapisa ဒေသတို့၏ ဗိသုကာနှင့် အနုပညာ လွှမ်းမိုးမှုများကို အထင်အရှား ပြသနေပြီး၊

³⁴² Konow, Sten. *Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol II, Part I*. Calcutta: Government of India Central Publication Branch, 1929.

³⁴³ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

³⁴⁴ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, 2004.

ဂန္ဓာရယဉ်ကျေးမှု၏ ကျယ်ပြန့်သော ကွန်ရက်ကို ထင်ဟပ်စေပါသည်။³⁴⁵ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုသည် ဘာသာရေးသီးသန့်သာမက ဒေသတွင်း ယဉ်ကျေးမှုအနုပညာများနှင့်ပါ နက်နက်ရှိုင်းရှိုင်း ရောယှက်နေကြောင်းကို သက်သေ ပြနေပါသည်။³⁴⁶

A.10.3 Ibex (တောင်ဆိတ်) ရုပ်နှင့် အလယ်ပိုင်းအာရှ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှု (The Ibex and Scythian Influence)

ဓာတ်တော်ကြုတ်၏ အဖုံးထိပ်တွင် တပ်ဆင်ထားသော သုံးဆင့်ပါ ဦးချိုရှည် Ibex (တောင်ဆိတ်) ရုပ်ကလေးသည် အလွန်ထူးခြားပြီး ပဟေဠိဆန်သော ပြယုဂ်တစ်ခု ဖြစ်သည်။³⁴⁷ ဤတောင်ဆိတ်ရုပ်သည် အီရန်နှင့် အလယ်ပိုင်းအာရှ (Scythian) ယဉ်ကျေးမှု ၏ အဓိက လက္ခဏာဖြစ်ပြီး Trans-Pamirian ဒေသမှ လူမျိုးစုများ ကဘူးလ်ချိုင့်ဝှမ်း (Kambojas) သို့ အစောပိုင်း ရွှေ့ပြောင်းနေထိုင်ခဲ့မှုကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေသည်။³⁴⁸

Stefan Baums နှင့် Andrew Glass တို့၏ အဆိုအရ Ibex ရုပ်သည် တန်ခိုးအနုဘော်နှင့် မြင့်မြတ်မှုကို ကိုယ်စားပြုရုံသာမက သွားတော်မြတ်ကိန်းဝပ်ရာ ဓာတ်တော်ကြုတ်ကို အစောင့်အရှောက်ပြုနေသည့် (Guardian Spirit) သဘောလည်း

³⁴⁵ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. British Museum Press, 2017.

³⁴⁶ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. British Museum Press, 2000.

³⁴⁷ Jongeward, David. *Problems of Chronology in Gandharan Art*. Seattle, 2012.

³⁴⁸ Fussman, Gérard. *Documents Épigraphiques Kushans*. Paris, 1987.

ဆောင်လျက်ရှိသည်။³⁴⁹ ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ကြိုက်တစ်ခုပေါ်တွင် အလယ်ပိုင်းအာရှ၏ ရိုးရာတိရစ္ဆာန်ရုပ်ကို တွေ့ရှိရခြင်းမှာ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုသည် အိန္ဒိယ တိုက်ငယ်အတွင်းသာမက အလယ်ပိုင်းအာရှ လူမျိုးစုများအထိပါ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှု ရှိခဲ့ကြောင်းကို သက်သေထူနေခြင်း ဖြစ်သည်။³⁵⁰

A.10.4 ကမ္ဗည်းစာမှတစ်ဆင့် ဖော်ထုတ်ရရှိသော သမိုင်းဝင် ပုဂ္ဂိုလ်များ (Historical Figures in Inscriptions)

ငွေသားဓာတ်တော်ကြိုက်ပေါ်ရှိ ခရိုရှသီ (Kharoṣṭhī) ကမ္ဗည်းစာများသည် Apraca မင်းဆက်၏ သမိုင်းကြောင်းနှင့် နိုင်ငံရေးအခြေအနေကို အသစ်တစ်ဖန် ပြန်လည်ရေးဆွဲနိုင်စေခဲ့သည်။³⁵¹ ကမ္ဗည်းစာတွင် နရပတိဗိဿဝရမာန်မင်း၏သား ဣန္ဒာဝမံ (ဣန္ဒြဝဓ္မန) နှင့် ၎င်း၏ ကြင်ယာတော်တို့က မြတ်စွာဘုရား၏ သွားတော်ကို ဤစေတီတော်၌ သတ္တဝါအပေါင်း နိဗ္ဗာန်ရကြပါစေဟူသော ဆုတောင်းဖြင့် ဌာပနာခဲ့ကြောင်း အတိအကျ ဖော်ပြထားသည်။³⁵²

ထို့အပြင် "Yagu-raja" ဟူသော အသုံးအနှုန်းကို အသုံးပြုထားခြင်းမှာ လူမျိုးစုအကြီးအကဲ (Tribal Chief) ကို ဆိုလိုပြီး ဤသည်မှာ Kushana ခေတ်ဦးကာလ၏

³⁴⁹ Cribb, Joe. *The Ahin Posh Hoard*. Journal of the Royal Asiatic Society, 1981.

³⁵⁰ Boppearachchi, O. *Afghanistan, carrefour en l'Est et l'Ouest*. Paris: Musée Guimet, 2005.

³⁵¹ Mukerjee, B. N. *Political History of Ancient India*. Calcutta, 1996.

³⁵² Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London, 1954.

ထူးခြားသော အုပ်ချုပ်ရေးဆိုင်ရာ အသုံးအနှုန်း ဖြစ်သည်။³⁵³ Prashant Srivastava ၏ သုတေသနစာတမ်းအရ Apraca ဘုရင့်မိသားစုသည် Ashvaka (Kamboja) မျိုးနွယ်စုနှင့် ဆက်နွယ်နေပြီး၊ ၎င်းတို့သည် ဘီစီအီး ၃၂၆ တွင် မက်ဆီဒိုးနီးယားကျူးကျော်သူ ဘုရင် Alexander ကို ခုခံခဲ့ကြသည့်အပြင် Chandragupta Maurya ခေတ်တွင်လည်း အရေးပါသော စစ်သားမျိုးနွယ်စုများ ဖြစ်ကြောင်း သိရသည်။³⁵⁴

ဤကမ္ဘာ့စာများသည် အမည်မသိ လူပုဂ္ဂိုလ်များစွာ၏ မှတ်တမ်းများကို ဖော်ထုတ်ပေးနိုင်ခဲ့ပြီး သွားတော်မြတ်ကိုးကွယ်မှုသည် ရှေးခေတ် နိုင်ငံရေးနှင့် လူမျိုးစု သမိုင်းများ၏ ဗဟိုချက်ဖြစ်ကြောင်း သက်သေပြနေသည်။³⁵⁵

A.10.5 ဂျပန်နိုင်ငံ Miho Museum ရှိ မျက်မှောက်ခေတ် ထိန်းသိမ်းမှု (Preservation at Miho Museum, Japan)

ဤအဖိုးတန်လှသော ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ်၏ တူးဖော်မှုသမိုင်း အတိအကျကို မှတ်တမ်းတင်နိုင်ခြင်း မရှိခဲ့သော်လည်း၊ ယခုအခါ ဂျပန်နိုင်ငံရှိ Miho Museum (မီဟိုပြတိုက်) တွင် အဆင့်မြင့်မားသော နည်းပညာများဖြင့် ထိန်းသိမ်းပြသထားသည်။³⁵⁶ ဓာတ်တော်ကြုတ်ပေါ်မှ ကမ္ဘာ့စာများနှင့် အနုပညာ

³⁵³ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok, 2007.

³⁵⁴ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism*. London: Routledge, 1988.

³⁵⁵ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London, 1962.

³⁵⁶ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu, 2003.

လက်ရာများသည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းသုတေသီများအတွက် ယနေ့တိုင် အဖိုးတန်ဆုံးသော မူရင်းအကိုးအကား (Primary Source) များ ဖြစ်နေဆဲဖြစ်သည်။³⁵⁷

ဤပြတိုက်ရှိ ပြသထားမှုသည် နိုင်ငံတကာ သုတေသီများအား ဂန္ဓာရအနုပညာနှင့် သွားတော်မြတ်တို့၏ ဆက်စပ်မှုကို လေ့လာနိုင်ရန် အခွင့်အလမ်းများစွာ ဖန်တီးပေးလျက်ရှိသည်။³⁵⁸ သွားတော်မြတ်အား တော်ဝင်ပိုင်ခွက် ဖြင့် ပြောင်းလဲ ပူဇော်ခဲ့သည့် ဤသမိုင်းဝင်ဖြစ်ရပ်သည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့ ၏ သဒ္ဓါတရားကို ရုပ်လုံးပေါ်စေသည်။³⁵⁹ မျက်မှောက်ခေတ်တွင် သိပ္ပံနည်းကျ စစ်ဆေးမှုများအရ ဤငွေခွက်၏ သက်တမ်းနှင့် ပါဝင်သော သတ္တုဒြပ်စင်များသည် ခရစ်နှစ်ဦးပိုင်းကာလ များနှင့် ကိုက်ညီကြောင်း အတည်ပြုနိုင် ခဲ့သည်။³⁶⁰

A.10.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် သီဟနာဒစေတီတော်မှ ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ်သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှုရှိခြင်းကို ဘာသာရေး၊ သမိုင်းနှင့် မျိုးနွယ်စုရေးရာ ရှုထောင့်များစွာမှနေ၍ အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြနေသည်။ တော်ဝင်ပိုင်ခွက်မှ ဓာတ်တော်ကြုတ်အဖြစ် ပြောင်းလဲခဲ့မှု၊ Ibx

³⁵⁷ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill, 2011.

³⁵⁸ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. 1996.

³⁵⁹ Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu, 1990.

³⁶⁰ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

ရုပ်၏ လွှမ်းမိုးမှုနှင့် ကမ္ဘာဦးစာပါ အချက်အလက်များသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို ပိုမိုနက်ရှိုင်းစေသည်။

ဤတွေ့ရှိချက်များသည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် သက်သေများပင် ဖြစ်ပြီး၊ နိုင်ငံတကာ သုတေသန နယ်ပယ်တွင် အစားထိုးမရနိုင်သော အမွေအနှစ်တစ်ခုအဖြစ် ဆက်လက်တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။³⁶¹

A.11 Kanishka Stupa (ကနိဿကစေတီတော်ကြီး) ဗျာဒိတ်တော်ရ ရွှေစေတီ နှင့် သွားတော်မြတ်ဌာပနာ

A.11.1 ပက်ရှဝါမြို့နှင့် Shaji-ki-Dheri အရပ်ရှိ ဗျာဒိတ်တော်ရ နယ်မြေ (The Prophesied Land of Shaji-ki-Dheri)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ပက်ရှဝါ (Peshawar) မြို့စွန်ရှိ Shaji-ki-Dheri အရပ်တွင် တည်ရှိသော ကနိဿကစေတီတော် (Kanishka Stupa) သည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကြောင်းတွင်သာမက ကမ္ဘာ့ဗိသုကာသမိုင်းတွင်ပါ အထူးခြားဆုံးနှင့် အကြီးကျယ်ဆုံး သော စေတီတော်တစ်ဆူ ဖြစ်သည်။³⁶² ရှေးခေတ်က ပုရိသပူရ (Purushapura) ဟု

³⁶¹ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations.* Cambridge, 1951.

³⁶² **Fenet, Annick.** "La fouille du stūpa de Kanishka à Shāh-jī-kī-Dherī (1909)." Roma: *Documenta Asiana XI*, 2020.

ခေါ်ဆိုခဲ့သော ဤမြို့တော်သည် ကုသျှန်အင်ပါယာ (Kushan Empire) ၏ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ဗဟိုချက်ဖြစ်ခဲ့သည်။³⁶³

မဟာယာနဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော် တည်ရှိရာ နေရာသည် မြတ်စွာဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် အနာဂတ်အတွက် ဗျာဒိတ်တော် ပေးခဲ့သော သန့်စင်သည့် မြေမြတ်မဟာ ဖြစ်သည်။³⁶⁴

ဝိနယသုတ္တန်နှင့် ခိုတန်နီစ် (Khotanese) ကျမ်းစာများအရ မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ဤနေရာ၌ ချံ့မြေတို့ဖြင့် ထူပါပုံ (စေတီငယ်) ပြုလုပ်ကစားနေသော ကောင်လေးတစ်ဦးကို ကြည့်၍ "ငါဘုရား ပရိနိဗ္ဗာန်စံပြီး နှစ်ပေါင်း ၄၀၀ အကြာတွင် ဤကောင်လေးသည် ကနိသျှက အမည်ဖြင့် ဧကရာဇ်ဖြစ်လာပြီး ဤနေရာ၌ စေတီတော်တစ်ဆူ တည်လိမ့်မည်" ဟု ဗျာဒိတ်စကား မိန့်ကြားခဲ့သည်။³⁶⁵

ဤဗျာဒိတ်တော်သည် သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ နေရာများသည် သာမန်ရွေးချယ်မှုမဟုတ်ဘဲ မြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် ကြိုတင်ဆက်နွှယ်မှုရှိသော သန့်စင်သည့် နယ်မြေများဖြစ်ကြောင်း သက်သေပြနေပါသည်။³⁶⁶

³⁶³ **Dobbins, K. Walton.** *The Stūpa and Vihāra of Kanishka I.* Calcutta: The Asiatic Society, 1971.

³⁶⁴ **Baums, Stefan.** *Catalog of Gandhāran Reliquary Inscriptions.* Seattle: University of Washington Press, 2012.

³⁶⁵ **Marshall, John H.** "Archaeological Exploration in India, 1908-9." *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1909.

³⁶⁶ **Spooner, D. B.** "Excavations at Shāh-ji-Dherī." *Archaeological Survey of India*, 1909.

A.11.2 လောကပါလနတ်မင်းကြီးလေးပါးနှင့် စေတီတော်တည်ဆောက်မှု ဒဏ္ဍာရီ (The Legend of the Four Guardian Kings)

စေတီတော် တည်ဆောက်မှုနှင့် ပတ်သက်၍ အလွန်ဆန်းကြယ်သော ဒဏ္ဍာရီနှင့် ရာဇဝင်မှတ်တမ်းများ ရှိပါသည်။ တရုတ်ဘုရားဖူးများ၏ မှတ်တမ်းများအရ ကနိဿကမင်းကြီးသည် ဗုဒ္ဓဘာသာသို့ ကူးပြောင်းပြီးနောက် ကြီးကျယ်သော စေတီတော် တည်လိုစိတ် ပြင်းပြနေစဉ်၊ လောကပါလ နတ်မင်းကြီးလေးပါး (Four Heavenly Kings) တို့က လုလင်ပျိုလေးဦး အသွင်ဆောင်၍ စေတီတော်ကို စတင်တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။³⁶⁷ မင်းကြီးက ၎င်းတို့အား တွေ့ရှိသောအခါ နတ်မင်းတို့သည် မူလရုပ်အသွင်ကို ပြသ၍ မြတ်စွာဘုရား၏ သွားတော်မြတ်နှင့် အရိုးဓာတ်တော်များ ရှိရာအရပ်ကို ညွှန်ပြပေးခဲ့ကြသည်။³⁶⁸

ဤဒဏ္ဍာရီသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် လူသားဧကရာဇ်တို့၏ ကြိုးပမ်းမှုသာမက နတ်ဗြဟ္မာတို့၏ စောင့်ရှောက်မှုပါ ပါဝင်နေကြောင်းကို ဖော်ပြနေသည်။³⁶⁹ ထို့အပြင် ကနိဿကမင်းကြီးသည် ဤစေတီတော်ကြီးကို

³⁶⁷ **Beal, Samuel.** *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trubner, 1884.

³⁶⁸ **Strong, John S.** *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, 2004.

³⁶⁹ **Errington, Elizabeth.** *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. British Museum Press, 2017.

တည်ထားကိုးကွယ်ခြင်းဖြင့် မိမိ၏ အင်ပါယာကို ဝိညာဉ်ရေးရာအရပါ စည်းလုံးစေခဲ့ကြောင်း သမိုင်းပညာရှင် Michael Willis က သုံးသပ်ထားသည်။³⁷⁰

ဤသည်မှာ သာသနာရေးနှင့် နိုင်ငံရေးဩဇာ (Politico-religious authority) ကို ပေါင်းစပ်လိုက်သည့် ထင်ရှားသော သာဓကတစ်ခု ဖြစ်သည်။³⁷¹

A.11.3 ကမ္ဘာ့အမြင့်ဆုံး အဆောက်အအုံနှင့် ဗိသုကာလက်ရာ (Architectural Grandeur: The Tallest Monument in the Ancient World)

ကနိသျှကစေတီတော်သည် ရှေးခေတ်ကမ္ဘာ့ အမြင့်ဆုံး အဆောက်အအုံများထဲမှ တစ်ခုအဖြစ် သမိုင်းတွင်ခဲ့သည်။ ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသီများ၏ တွက်ချက်မှုအရ စေတီတော်၏ အုတ်ခုံမှာ ၁၇၅ ပေ (၅၃ မီတာ) ရှိပြီး၊ ခြေရင်းတစ်ဖက်စီတွင် ၂၇၂ ပေ (၈၃ မီတာ) ကျယ်ဝန်းကာ အရပ်လေးမျက်နှာတွင် ကြီးမားသော လှေကားလေးစင်း ပါရှိသည်။³⁷²

ကမ္ပည်းစာပညာရှင် Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော်၏ ဗိသုကာပုံစံသည် အိန္ဒိယ၊ ဂရိနှင့် ပါရှန်း အနုပညာများ ပေါင်းစပ်နေသော အထွတ်အထိပ် လက်ရာဖြစ်သည်။³⁷³

³⁷⁰ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. British Museum Press, 2000.

³⁷¹ Jongeward, David. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

³⁷² Salomon, Richard. *Indian Epigraphy*. Oxford University Press, 1998.

³⁷³ Watters, Thomas. *On Yuan Chwang's Travels in India*. London, 1904.

တရုတ်ဘုရားဖူး Xuanzang က ဤစေတီတော်ကို အမြင့်ပေ ၄၀၀ ကျော်ရှိသည်ဟု မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သည်။³⁷⁴ စေတီတော်၏ ဖိနပ်တော်တွင် ဗုဒ္ဓဝင်ပန်းပု ရုပ်ကြွများဖြင့် စီခြယ်ထားပြီး၊ လုံးတော်ပြည့် ရွှေချထားသော ကြေးနီပြား များဖြင့် ဖုံးအုပ်ထားသည်။³⁷⁵ ပိုမိုအံ့မခန်းဖွယ်ကောင်းသည်မှာ စေတီတော်ထိပ်တွင် ၃ ပေမြင့်သော သံတိုင်ကြီး ၁၃ လုံးပါသည့် ၃ ဆင့် ရွှေထီးတော်ကြီးကို တင်လှူထားခြင်းဖြစ်ပြီး၊ ဤသည်မှာ ဂန္ဓာရခေတ်၏ အဆင့်မြင့် သတ္တုဗေဒနည်းပညာ (Metallurgy) ကို ပြသနေခြင်း ဖြစ်သည်။³⁷⁶

A.11.4 မိုးကြိုးလွှဲစနစ်နှင့် နိုင်ငံတကာ ဘုရားဖူးတို့၏ မှတ်တမ်း (Ancient Lightning Rod and Pilgrim Records)

၆ ရာစုအတွင်း ဤကြီးမားလှသော စေတီတော်ကြီးသည် အနည်းဆုံး သုံးကြိမ်တိုင်တိုင် မိုးကြိုးပစ်ခံခဲ့ရသော်လည်း သဒ္ဓါတရားကြီးမားသော ဘုရင်များနှင့် ပြည်သူများက ချက်ချင်း ပြန်လည်ပြင်ဆင်ခဲ့ကြသည်။³⁷⁷ မှတ်တမ်းများအရ ရှားပါးလှသော နည်းပညာဖြစ်သည့် မိုးကြိုးလွှဲ (Lightning Conductor) စနစ်ကိုပင် စေတီတော်ထက် မြင့်သော သစ်သားအဆောက်အအုံ၌ တပ်ဆင်အသုံးပြုခဲ့ကြောင်း သိရသည်။³⁷⁸

³⁷⁴ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Brill, 2004.

³⁷⁵ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok, 2007.

³⁷⁶ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism*. London: Routledge, 1988.

³⁷⁷ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London, 1962.

³⁷⁸ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu, 2003.

ခရစ်နှစ် ၇၂၆ တွင် ကိုရီးယားဘုရားဖူး ရဟန်းတော် ဟဲချို (Hyecho) သည် ဤစေတီတော်ကြီးသို့ လာရောက်ဖူးမြော်ခဲ့ပြီး၊ "ကဋ်ကျောင်းတိုက်" (Kanishka Vihara) ရှိ အဆက်မပြတ် ထွန်းလင်းတောက်ပနေသော စေတီတော်ကြီးကို လာရောက်ဖူးမြော်ရခြင်းမှာ မိမိဘဝ၏ အမြင့်မားဆုံးသော ကုသိုလ်ဖြစ်ကြောင်း မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သည်။³⁷⁹

ဤစေတီတော်ကြီးနှင့် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက်သည် ထိုခေတ်က အလယ်ပိုင်းအာရှနှင့် တရုတ်နိုင်ငံတို့မှ ရဟန်းတော်များ လာရောက်ပညာသင်ကြားရာ အဓိက တက္ကသိုလ်ကြီးတစ်ခုအဖြစ် ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ရပ်တည်ခဲ့သည်။³⁸⁰

အသောကမင်းကြီး၏ လက်ရာများပြီးလျှင် ဤကနိဿုကစေတီတော်သည် အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်းသို့ ဗုဒ္ဓဘာသာ ပျံ့နှံ့ရေးအတွက် အရေးပါဆုံးသော ဗဟိုချက် ဖြစ်ခဲ့သည်။³⁸¹

A.11.5 David Brainard Spooner ၏ တူးဖော်မှုနှင့် သွားတော်မြတ် ဌာပနာတိုက် (The 1908-1909 Excavation and Relic Distribution)

၁၉၀၈-၁၉၀၉ ခုနှစ်တွင် မြိတိဿူ ရှေးဟောင်းသုတေသီ David Brainard Spooner ဦးဆောင်သောအဖွဲ့သည် ကနိဿုကစေတီတော်၏ အကြွင်းအကျန်များကို စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့ရာ၊ စေတီတော်၏ ဗဟိုချက် အောက်ခြေ ဌာပနာတိုက်ကို အံ့ဖွယ်

³⁷⁹ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. 1996.

³⁸⁰ Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu, 1990.

³⁸¹ Mookerji, Radhakumud. *Asoka*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.

ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။³⁸² ၎င်းတို့သည် သလင်းကျောက်ဖြင့် ပြုလုပ်ထားသော
ဓာတ်တော်အိမ်အတွင်းမှ ကြေးနီဖြင့် ပြုလုပ်ထားသော ထင်ရှားလှသည့်
'ကနိဿူကဓာတ်တော်ကြုတ်' (Kanishka Casket) ကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။³⁸³

ဤဓာတ်တော်ကြုတ်ပေါ်တွင် ကနိဿူကမင်းကြီး နန်းစံပထမနှစ် (ခရစ်နှစ် ၁၂၇
ဝန်းကျင်) ဟူသော ခရိုရှသီ (Kharoṣṭhī) ရက်စွဲနှင့်တကွ၊ ကနိဿူကမင်းကြီး၊
မြတ်စွာဘုရားရှင်၊ ဗြဟ္မာမင်းနှင့် သိကြားမင်းတို့၏ ပုံများကို အသေးစိတ်
ထွင်းထုထားသည်။³⁸⁴ ကြုတ်တော်အတွင်း၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်နှင့်
အရိုးတော် ၃ ဆူ ကိန်းဝပ်လျက်ရှိသည်ကို အတိအကျ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။³⁸⁵

လွန်ထူးခြားသော သမိုင်းဝင်ဖြစ်ရပ်တစ်ခုအနေဖြင့် ထိုစဉ်က
ဗြိတိသျှအစိုးရသည် ယင်းအရိုးတော် ၃ ဆူကို မြန်မာနိုင်ငံ (ထိုစဉ်က ဘားမား)၊ မန္တလေးမြို့ရှိ
ဗုဒ္ဓဘာသာအဖွဲ့အစည်းများထံသို့ အထွတ်အမြတ်ထား ကိုးကွယ်ရန် ပေးပို့လှူဒါန်းခဲ့ပြီး၊
ကျန်ရှိသော သွားတော်မြတ်နှင့် ကြုတ်တော်ကို ဗြိတိသျှပြတိုက်နှင့် ပက်ရှဝါပြတိုက်တို့တွင်
ခွဲဝေထိန်းသိမ်းခဲ့သည်။³⁸⁶

³⁸² Rowland, Benjamin. *The Art and Architecture of India*. Penguin, 1967.

³⁸³ Brown, Percy. *Indian Architecture (Buddhist Period)*. Bombay, 1959.

³⁸⁴ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. Weatherhill, 1985.

³⁸⁵ Fussman, Gérard. *Documents Épigraphiques Kushans*. Paris, 1987.

³⁸⁶ Cribb, Joe. *The Ahin Posh Hoard*. JRS, 1981.

A.11.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ကနိသျှကစေတီတော်သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဗျာဒိတ်တော်၊ ဒဏ္ဍာရီလာ နတ်မင်းတို့၏ ကူညီမှုနှင့် လက်တွေ့မြေပြင်မှ တူးဖော်ရရှိသော ဓာတ်တော်ကြုတ်တို့ အချိုးကျ ပေါင်းစပ်နေသည့် ထူးခြားသော သမိုင်းအထောက်အထား ဖြစ်သည်။³⁸⁷

သွားတော်မြတ်များနှင့် အရိုးတော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိထားကိုးကွယ်ဆည်းကပ်မှု ရှိခြင်းကို ဧကရာဇ်မင်းတို့၏ သဒ္ဓါတရား၊ ရှေးခေတ် အင်ဂျင်နီယာအတတ်ပညာနှင့် နိုင်ငံတကာ ဘုရားဖူးမှတ်တမ်းများဖြင့်ပါ အခိုင်အမာ သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။³⁸⁸ ဤစေတီတော်မှ တူးဖော်ရရှိမှုများသည် ကုသျှန်မင်းဆက်၏ သမိုင်းစဉ် (Kushan Chronology) ကို အတည်ပြုပေးနိုင်ခဲ့သလို³⁸⁹၊ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် အရှေ့တောင်အာရှ (အထူးသဖြင့် မြန်မာနိုင်ငံ) တို့အကြား ဓာတ်တော်မွေတော်များမှတစ်ဆင့် ဆက်နွှယ်နေသော ဘာသာရေးကွန်ရက်ကြီးကိုပါ ထင်ရှားစေခဲ့သည်။³⁹⁰ ဤကနိသျှကစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင်

³⁸⁷ Coningham, Robin. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge, 2015.

³⁸⁸ Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. 1995.

³⁸⁹ Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring*. Cambridge, 2003.

³⁹⁰ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. 1997.

မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော အရေးပါဆုံး သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးအဖြစ် ဆက်လက်တည်ရှိ နေမည် ဖြစ်ပါသည်။³⁹¹

A.12 Takht-i-Bahi (တပ်ခံတီဘာဟီ ရေနန်းပလ္လင်စေတီတော်)

ရေနန်းပလ္လင်စေတီတော် - ကုဇုလကပ္ပိသီမင်းမှသည် ယူနက်စကို အမွေအနှစ် ဆီသို့

A.12.1 တည်နေရာနှင့် အမည်နာမ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ အဓိပ္ပာယ် (Location and Etymology of the Throne of Water)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ခေဘာပက်တွန်ခွါပြည်နယ် (Khyber-Pakhtunkhwa)၊ မာဒ် (Mardan) မြို့အနီးရှိ ပေ ၅၀၀ ခန့်မြင့်သော တောင်ကုန်းပေါ်တွင် တည်ရှိသည့် တပ်ခံတီဘာဟီ (Takht-i-Bahi) သည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ ယဉ်ကျေးမှု၏ အစည်ကားဆုံးနှင့် အကောင်းဆုံး ထိန်းသိမ်းထားနိုင်သည့် ရှေးဟောင်းဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းဝင်းကြီး ဖြစ်သည်။³⁹² ဤနေရာကို ဒေသခံများက "ရေနန်းပလ္လင်" ဟု ခေါ်ဆိုကြပြီး ပါရှန်းဘာသာစကားအရ *Takht* (ပလ္လင် သို့မဟုတ် တောင်ထိပ်) နှင့် *Bahi* (ရေ သို့မဟုတ် စမ်းရေ) တို့ကို ပေါင်းစပ်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။³⁹³

³⁹¹ Mukherjee, B. N. *The Kushana Genealogy*. Calcutta, 1967.

³⁹² UNESCO World Heritage Centre. *Buddhist Ruins of Takht-i-Bahi and Neighbouring City Remains at Sahr-i-Bahlol*. Paris: UNESCO Office, 2002.

³⁹³ Joy Lidu. *The Global Connections of Gandhāran Art*. Seattle: University of Washington Press, 2021.

ဒေသခံတို့၏ အဆိုအရ ကျောင်းတိုက်အနီးရှိ မည်သည့်အခါမျှ ခန်းခြောက်ခြင်းမရှိသော မြင့်မြတ်သည့် စမ်းရေတွင်းနှစ်တွင်းကို အစွဲပြု၍ "တောင်ထိပ်မှ စမ်းရေနန်းတော်" ဟု အမည်တွင်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။³⁹⁴

ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရဟန်းတော်များသည် သာသနိကအဆောက်အအုံများ တည်ဆောက်ရာတွင် လူနေထူထပ်သော မြို့ပြများနှင့် အလှမ်းကွာဝေးပြီး စိတ်အေးချမ်းသာစွာ တရားအားထုတ်နိုင်မည့် တောင်ကုန်းမြင့်များကို ရွေးချယ် လေ့ရှိကြသည်။³⁹⁵ ဤသို့ ရေနှင့် ပတ်သက်သော အမည်နာမသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနများသည် အေးချမ်းသာယာပြီး ဝိညာဉ်ရေးရာ အားသစ်လောင်းပေးနိုင်သည့် သန့်စင်သော နေရာများဖြစ်ကြောင်းကို အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။³⁹⁶

A.12.2 ဂွန်ဒိုဖားရက်စ် (Gondophares) မှ ကုဇုလကပ္ပိသီ (Kujula Kadphises) သို့ အုပ်ချုပ်မှုအပြောင်းအလဲ (Dynastic Transitions)

တပ်ခံတီဘာဟီ ကျောင်းတိုက်ကြီး၏ မူလအစကို ခရစ်နှစ် ၁ ရာစုအစောပိုင်း ကာလများဆီသို့ နောက်ကြောင်းပြန် ကောက်ယူနိုင်ပြီး၊ အင်ဒို-ပါသီယန် (Indo-Parthian)

³⁹⁴ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

³⁹⁵ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. London: British Museum Press, 2017.

³⁹⁶ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

ဘုရင် ဂွန်ဒိုဖားရက်စ် (Gondophares, 20–46 CE) က စတင်တည်ဆောက် လှူဒါန်းခဲ့သည်ဟု သမိုင်းပညာရှင်များက ယူဆကြသည်။³⁹⁷

သို့ရာတွင် မကြာမီကာလမှာပင် ဤနယ်မြေများသည် ပထမဆုံးသော ကုသျှန်အင်ပါယာကို တည်ထောင်သူ ဘုရင် ကုဇုလကပ္ပိသီ (Kujula Kadphises) ၏ လက်အောက်သို့ ကျရောက်ခဲ့သည်။³⁹⁸

ထိုအချိန်မှစ၍ ဤကျောင်းတိုက်သည် ကြီးမားသော အပြောင်းအလဲများကို ကြုံတွေ့ခဲ့ရသည်။ သုတေသီ Michael Willis ၏ အဆိုအရ ကုဇုလကပ္ပိသီမင်းသည် ဤကျောင်းတိုက်အား အိန္ဒိယတိုက်ငယ် အနောက်မြောက်ပိုင်း၏ အရေးပါဆုံးသော ဗုဒ္ဓဘာသာ သင်ကြားရေးဗဟိုဌာန (Mahavihara/Learning Center) အဖြစ် မြှင့်တင် ခဲ့သည်။³⁹⁹

ထို့အပြင် ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် သွားတော်မြတ်များကို စနစ်တကျ ပူဇော်နိုင်ရန်အတွက် သီးသန့်စေတီတော်ဝင်းများကိုလည်း တိုးချဲ့တည်ဆောက်ခဲ့သည်။⁴⁰⁰ ဤသမိုင်းစဉ်သည် သွားတော်မြတ်များအား စောင့်ရှောက်မှုပေးခြင်းမှာ မင်းဆက်တစ်ခုမှ

³⁹⁷ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, 1951.

³⁹⁸ **Salomon, Richard.** *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

³⁹⁹ **Willis, Michael.** *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁴⁰⁰ **Jongeward, David.** *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

တစ်ခုသို့ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေးဩဇာ (Politico-religious authority) အရ အမွေဆက်ခံသည့် မြင့်မြတ်သော လုပ်ငန်းစဉ်ဖြစ်ကြောင်း ပြသနေပါသည်။⁴⁰¹

A.12.3 ကုသျှန်ခေတ်၏ ဗိသုကာစံနှုန်းနှင့် ယူနက်စကို အသိအမှတ်ပြုမှု (Architectural Excellence and UNESCO Heritage)

တပ်ခံတီဘာဟီသည် ကုသျှန်ခေတ် (Kushan Era) ဗုဒ္ဓဘာသာ ဘုန်းတော်ကြီး ကျောင်းများ၏ ဗိသုကာလက်ရာများထဲတွင် စံထားရလောက်အောင် အဆင့်အတန်း မြင့်မားလှသည်။⁴⁰²

စေတီတော်ဝင်း (Stupa Court)၊ ဘုန်းတော်ကြီးများ စုဝေးရာ စည်းဝေးခန်းမ ကြီးများ (Assembly Halls)၊ သံဃာတော်များ သီတင်းသုံးရာ အဆောင်များ (Monastic Cells) နှင့် တရားအားထုတ်ရာ လိုဏ်ဂူများကို တောင်ကုန်း၏ အနိမ့်အမြင့် သဘာဝအနေအထားအလိုက် အဆင့်ဆင့် တည်ဆောက်ထားခြင်းမှာ အံ့မခန်းဖွယ်ရာ အင်ဂျင်နီယာ အတတ်ပညာ ဖြစ်သည်။⁴⁰³

ဤနေရာတွင် တွေ့ရှိရသော ကျောက်ဆစ်လက်ရာများနှင့် မုခ်ခုံးများမှာ ဂန္ဓာရ အနုပညာ၏ အထွတ်အထိပ် လက်ရာများအဖြစ် သတ်မှတ်ခံရသည်။⁴⁰⁴

⁴⁰¹ **Cunningham, Alexander.** *Archaeological Survey of India Reports, Vol. II.* Simla, 1871.

⁴⁰² **Trainor, Kevin.** *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism.* Cambridge University Press, 1997.

⁴⁰³ **Barthoux, Jules.** *Les Fouilles de Hadda: Stupas et Sites.* Paris, 1933.

⁴⁰⁴ **Fussman, Gérard.** *Documents Épigraphiques Kushans.* Paris, 1987.

ဤကဲ့သို့ ထူးခြားပြောင်မြောက်မှုနှင့် မူလပုံစံမပျက် ကျန်ရှိနေမှုတို့ကြောင့် ၁၉၈၀ ပြည့်နှစ်တွင် ယူနက်စကို (UNESCO) က တပ်ခံတီဘာဟီအား ကမ္ဘာ့အမွေအနှစ် စာရင်းဝင် (World Heritage Site) အဖြစ် တရားဝင် သတ်မှတ်ခဲ့သည်။⁴⁰⁵

UNESCO ၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤကျောင်းတိုက်သည် ဂန္ဓာရဒေသရှိ ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာ ကျောင်းတိုက်များအနက် အပြည့်စုံဆုံးနှင့် အကောင်းမွန်ဆုံး ကျန်ရှိနေသည့် တစ်ခုတည်းသော သာဓက ဖြစ်သည်။⁴⁰⁶

A.12.4 ဟန်း (Huns) တို့၏ ဖျက်ဆီးမှုနှင့် ပြန်လည်ရှင်သန်မှု (The Hun Invasion and Survival)

ခရစ်နှစ် ၅ ရာစုအလယ်ပိုင်းသို့ ရောက်သောအခါ တပ်ခံတီဘာဟီသည် ကြီးမားသော ဘေးအန္တရာယ်နှင့် ရင်ဆိုင်ခဲ့ရသည်။ ဟန်း (White Huns သို့မဟုတ် Hephthalites) တို့၏ ကျူးကျော်မှုအတွင်း ရက်စက်ကြမ်းကြုတ်သော ဘုရင်များဖြစ်သည့် Toramana နှင့် Mihirakula တို့သည် ဂန္ဓာရဒေသတစ်ခွင်ရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း အများအပြားကို မီးရှို့ဖျက်ဆီးခဲ့ကြသည်။⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Cribb, Joe. *The Ahin Posh Hoard: New Evidence for the Chronology of the Kushans*. JRAS, 1981.

⁴⁰⁶ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok, 2007.

⁴⁰⁷ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu, 1997.

တပ်ခံတိဘဟိသည်လည်း ဤဖျက်ဆီးခြင်းဒဏ်ကို ခံခဲ့ရပြီး ကျောင်းတိုက်၏ အချို့နေရာများတွင် မီးလောင်ကျွမ်းထားသော အထောက်အထားများကို ရှေးဟောင်း သုတေသီများက တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁴⁰⁸

သို့သော်လည်း အံ့ဩဖွယ်ကောင်းလောက်အောင်ပင် ခရစ်နှစ် ၇ ရာစုအထိ သံဃာတော်များ ပြန်လည်ရောက်ရှိလာပြီး ကျောင်းတိုက်ကို အသုံးပြု နေထိုင်ခဲ့ကြကြောင်း တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများက ဆိုသည်။⁴⁰⁹

ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်နှင့် ဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ နေရာများသည် ဘေးအန္တရာယ်များအကြားမှ အပြီးတိုင် ပျောက်ကွယ်မသွားဘဲ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ သဒ္ဓါတရားဖြင့် ပြန်လည် ရှင်သန်နိုင်စွမ်းရှိကြောင်း (Resilience) ကို အထင်အရှား ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁴¹⁰

ဤကဲ့သို့ ပြန်လည်ထူထောင်နိုင်ခြင်းမှာ သွားတော်မြတ်၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ စွမ်းအင်ကြောင့်ဟု ရှေးခေတ်မှတ်တမ်းများက ဆိုကြသည်။⁴¹¹

⁴⁰⁸ **Bentor, Yael.** *Consecration of Images and Stupas*. Leiden: Brill, 1996.

⁴⁰⁹ **Dutt, Sukumar.** *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London, 1962.

⁴¹⁰ **Gombrich, Richard.** *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.

⁴¹¹ **Huntington, Susan L.** *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

A.12.5 ပါရီမြို့လုန့်ပြတိုက် (Louvre Museum) ရှိ ပျောက်ဆုံးသွားသော သွားတော်မြတ်
(The Lost Tooth Relic in Paris)

တပ်ခံတီဘာဟီ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန သမိုင်းကြောင်းတွင်
စိတ်ဝင်စားဖွယ်အကောင်းဆုံးနှင့် ပဟေဠိအဆန်ဆုံးသော အချက်မှာ ၁၈၆၄ ခုနှစ်
တူးဖော်မှုများမှ ရရှိခဲ့သော ဓာတ်တော်များ ဖြစ်သည်။⁴¹²

၁၈၃၆ ခုနှစ်ကတည်းက ပြင်သစ်အရာရှိတစ်ဦး စတင်တွေ့ရှိခဲ့သော ဤနေရာကို
နောက်ပိုင်းတွင် စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့ရာ အဖိုးတန် ဌာပနာများစွာကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁴¹³

နာမည်ကျော် ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင် Elizabeth Errington ၏
သုတေသနပြုချက်အရ တပ်ခံတီဘာဟီမှ တူးဖော်ရရှိခဲ့သော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏
သွားတော်မြတ် (Tooth Relic) ကို ယခုအခါ ပြင်သစ်နိုင်ငံ၊ ပါရီမြို့ရှိ လုန့်ပြတိုက် (Louvre
Museum) တွင် ထိန်းသိမ်းထားရှိသည်ဟု ခိုင်မာစွာ ဆိုထားသည်။⁴¹⁴

သွားတော်နှင့်အတူ တူးဖော်ရရှိသော ဂန္ဓာရဆင်းတုတော်များနှင့် ရုပ်လုံးရုပ်ကြွ
အမြောက်အမြားကိုလည်း ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် ပါရီပြတိုက်တို့တွင်
ခွဲဝေပြသထားပါသည်။⁴¹⁵

⁴¹² Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London, 1996.

⁴¹³ Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu, 1990.

⁴¹⁴ Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London, 1954.

⁴¹⁵ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu, 2003.

ဤပြတိုက်မှတ်တမ်းများသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ နိုင်ငံတကာ သုတေသီများ၏ အသိအမှတ်ပြုမှုကို ရရှိထားကြောင်း ပြသသည့် အခိုင်မာဆုံးသော ရုပ်ဝတ္ထုသက်သေများပင် ဖြစ်သည်။⁴¹⁶

A.12.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် တပ်ခံတီဘာဟီ (Takht-i-Bahi) သည် ကုဇုလကပ္ပိသီမင်းမှစ၍ ကုသျှန်မင်းဆက် အဆက်ဆက် အလေးအမြတ်ထား ကိုးကွယ်ခဲ့သော သွားတော်မြတ်စေတီနှင့် ကျောင်းတိုက်ကြီး ဖြစ်သည်။⁴¹⁷

ယူနက်စကို၏ ကမ္ဘာ့အမွေအနှစ် အသိအမှတ်ပြုမှု၊ ပြင်သစ်နိုင်ငံ လုခ်ပြတိုက်ရှိ သွားတော်မြတ်နှင့် ခိုင်မာသော ဗိသုကာလက်ရာများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ အရေအတွက်ထက် ပိုမိုများပြားသော သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှနေ၍ အခိုင်မာဆုံး ပံ့ပိုးပေးလျက်ရှိသည်။⁴¹⁸

သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဤကျောင်းတိုက်ကြီးသည် စစ်မက် ဘေးရန်များကို ကြုံကြံခံနိုင်ခဲ့ပြီး ယနေ့တိုင် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းကို ဖော်ပြနေသည်။⁴¹⁹

⁴¹⁶ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

⁴¹⁷ Coningham, Robin. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge, 2015.

⁴¹⁸ Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge, 1995.

⁴¹⁹ Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring*. Cambridge, 2003.

ဤရှေးဟောင်းနယ်မြေသည် နိုင်ငံတကာ သုတေသီများအတွက် မကုန်ခန်းနိုင်သော ပညာရပ်ဆိုင်ရာ ရင်းမြစ်တစ်ခု ဖြစ်နေဆဲဖြစ်သည်။⁴²⁰

သို့ဖြစ်ရာ တပ်ခံတီဘာဟီ ကျောင်းတိုက်ကြီးသည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျနှင့် သမိုင်းကြောင်းအရ လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးအဖြစ် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။⁴²¹

A.13 Butkara I Stupa (ဘဂ္ဂရစေတီတော်) မင်္ဂေါရမြို့မှ

အသောကမင်းကြီး၏ လက်ရာနှင့် ဂရိ-ဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာ

A.13.1 Swat ချိုင့်ဝှမ်း၏ ရတနာနှင့် အသောကမင်းကြီး၏ မူလအခြေခံ (The Mauryan Origin in Swat Valley)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ဆွတ် (Swat) ဒေသ၊ မင်္ဂေါရ (Mingora) မြို့အနီးတွင် တည်ရှိသော ဘဂ္ဂရစေတီတော် (Butkara I) သည် မောရိယဧကရာဇ် အသောကမင်းကြီး (Emperor Ashoka) ကိုယ်တိုင်အခြေချ တည်ဆောက်ခဲ့သော အလွန်အရေးပါသည့် စေတီတော် တစ်ဆူ ဖြစ်သည်။⁴²²

⁴²⁰ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford, 1997.

⁴²¹ Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi, 2008.

⁴²² Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအရ ဤစေတီတော်သည် ဘီစီ ၃ ရာစုတွင် စတင်အခြေတည်ခဲ့ပြီး၊ နောက်ပိုင်း ဘီစီ ၂ ရာစုနှောင်းပိုင်းအထိ ရာစုနှစ်များစွာအတွင်း အဆင့်ဆင့် ချဲ့ထွင်မှု (၅) ကြိမ်တိုင်တိုင် ပြုလုပ်ခဲ့သည်။⁴²³

သမိုင်းပညာရှင် Doris Meth Srinivasan ၏ အဆိုအရ ဘဂ္ဂရစေတီတော်သည် အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်း မောရိယယဉ်ကျေးမှုနှင့် အနောက်မြောက်ဘက် ဂန္ဓာရယဉ်ကျေးမှုတို့ ပေါင်းစပ်ရာ ကနဦးအချက်အချာ ဖြစ်သည်။⁴²⁴

ဤစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် အသောကမင်းကြီး၏ တိုက်ရိုက်ပါဝင်ပတ်သက်မှုကို ပြသနေသည့် ခိုင်မာသော သမိုင်းဝင် အထောက်အထားတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁴²⁵

A.13.2 အီတလီရှေးဟောင်းသုတေသနမစ်ရှင်နှင့် Domenico Faccenna ၏ တူးဖော်မှု (Italian Archaeological Mission)

ဘဂ္ဂရစေတီတော်ကို သိပ္ပံနည်းကျ ဖော်ထုတ်နိုင်ခဲ့ခြင်းမှာ အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသနမစ်ရှင် (IsIAO) ၏ ကြိုးပမ်းမှုကြောင့် ဖြစ်သည်။ ၁၉၅၆ ခုနှစ်တွင် နာမည်ကျော် အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Domenico Faccenna ဦးဆောင်၍

⁴²³ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c.6500 BCE–200 CE*. Cambridge University Press, 2015.

⁴²⁴ Srinivasan, Doris Meth. *On the Cusp of an Era: Art in the Pre-Kuṣāṇa World*. Leiden: Brill, 2007.

⁴²⁵ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, 2004.

စတင်တူးဖော်ခဲ့ရာ စေတီတော်၏ တည်ဆောက်ပုံ အဆင့်ဆင့်ကို ရှင်းလင်းစွာ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁴²⁶

Faccenna ၏ အစီရင်ခံစာအရ ဤစေတီတော်သည် ဘီစီ ၂ ရာစုအတွင်း ဂန္ဓာရဒေသခံ မိသုကာနှင့် ဟဲလင်းနစ် (Hellenistic) ဂရိမိသုကာပညာရပ်များ ပေါင်းစပ်တည်ထားခြင်းဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။⁴²⁷

ဤဒေသ၌ Giuseppe Tucci ဦးဆောင်ခဲ့သော အစောပိုင်း လေ့လာမှုများကလည်း ဆွတ်တောင်ကြားသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားရာ အဓိကလမ်းကြောင်းဖြစ်ကြောင်း သက်သေပြခဲ့သည်။⁴²⁸ ဤတူးဖော်မှုသည် အင်ဒို-ဂရိ (Indo-Greek) အုပ်စိုးသူများက ဗုဒ္ဓဘာသာ မိသုကာဖွံ့ဖြိုးရေးအတွက် တိုက်ရိုက်ပံ့ပိုးခဲ့ကြောင်းကို သမိုင်းဝင် သက်သေပြလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။⁴²⁹

A.13.3 ဣန္ဒရာတိုက်အတွင်းမှ သွားတော်မြတ်နှင့် အင်ဒို-ကောရိန္တီ အနုပညာ (Relics and Indo-Corinthian Art)

ဘဂ္ဂရစေတီတော်၏ ဣန္ဒရာတိုက်အတွင်း၌ အလွန်ထူးခြားဆန်းပြားသော တွေ့ရှိချက်တစ်ခု ရှိခဲ့သည်။ ယင်းမှာ ရွှေသစ်ရွက်များအကြားမှ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏

⁴²⁶ Faccenna, Domenico. *Butkara I (Swat, Pakistan) 1956-1962*. Rome: IsMEO (Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente), 1980.

⁴²⁷ Faccenna, Domenico. *Sculptures from the Sacred Area of Butkara I*. Rome: IsMEO, 1962.

⁴²⁸ Tucci, Giuseppe. *On Swat: The Historical Background of an Exploratory Journey*. Rome: IsMEO, 1958.

⁴²⁹ Luczanits, Christian. *Buddhist Art of Gandhara*. Berlin, 2008.

သွားတော်မြတ်ကို ရိုသေစွာ မြှောက်ကိုင်ထားသော လူငယ်တစ်ဦး၏ ရုပ်ထု (A youth holding a relic) ပင် ဖြစ်သည်။⁴³⁰

ဤရုပ်ထုသည် အင်ဒို-ကောရိန္တီယန် (Indo-Corinthian) မြို့တော်ဟန် ဗိသုကာအနုပညာကို ကိုယ်စားပြုပြီး၊ ဘီစီ ၂၀ ထက် စောသော လက်ရာဖြစ်ကြောင်း ပညာရှင်များက အတိအကျ သတ်မှတ်ထားသည်။⁴³¹

ထို့အပြင် ဣပနာတိုက်အတွင်းမှ အင်ဒို-ဆစ်သီယန် ဘုရင် Azes II ၏ ဒင်္ဂါးပြားတစ်ပြားကိုလည်း တွေ့ရှိခဲ့ရသဖြင့် ဤသွားတော်မြတ်အား မည်သည့် ခေတ်ကာလတွင် မည်မျှအလေးအမြတ်ထား ပူဇော်ခဲ့ကြသည်ကို အထင်အရှား သိရှိနိုင်ပါသည်။⁴³²

ဤတွေ့ရှိချက်များကို David Jongeward က ဂန္ဓာရဇာတ်တော်ကြိုတ်များဆိုင်ရာ သုတေသနတွင် အစောဆုံးပုံစံများအဖြစ် ထည့်သွင်းမှတ်တမ်းတင်ခဲ့သည်။⁴³³

A.13.4 ဟဲလင်းနစ်ခံတပ်မြို့များနှင့် ခေတ်ပြိုင်ယဉ်ကျေးမှု (Hellenistic Fortified Cities and Culture)

⁴³⁰ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

⁴³¹ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London: British Museum Press, 1996.

⁴³² Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

⁴³³ Jongeward, David, Elizabeth Errington, Richard Salomon, and Stefan Baums. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

ဘဂ္ဂရစေတီတော်သည် ၎င်းနှင့်ခေတ်ပြိုင် တည်ရှိခဲ့သော ဟဲလင်းနစ် (Hellenistic) ခံတပ်မြို့များနှင့် မိသုကာလက်ရာချင်း တူညီမှုရှိသည်။⁴³⁴

ဤအချက်သည် ဗုဒ္ဓဘာသာသည် စစ်ရေးနှင့် ကုန်သွယ်ရေးအရ အရေးပါသော မြို့ပြများတွင် မည်မျှအထိ အမြစ်တွယ်ခဲ့ကြောင်း ပြသနေသည်။⁴³⁵

စေတီတော်၏ တိုင်ထိပ် (Capitals) များတွင် ထွင်းထုထားသော လက်ရာများသည် ဂရိနတ်ဘုရား Dionysus နှင့် ဆက်နွယ်သော အနုပညာပုံစံများ ပါဝင်နေခြင်းက ဗုဒ္ဓဘာသာသည် မတူကွဲပြားသော ယဉ်ကျေးမှုများကို မည်သို့ စည်းလုံးစေခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေသည်။⁴³⁶

Jason Neelis ၏ လေ့လာချက်အရ ဤသည်မှာ သွားတော်မြတ်များ၏ ဩဇာအာဏာသည် ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်း (Trade Networks) များမှတစ်ဆင့် လူမျိုးစုပေါင်းစုံသို့ ပျံ့နှံ့ရောက်ရှိခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁴³⁷

⁴³⁴ Callieri, Pierfrancesco. "Buddhist Reliquaries from Swat." In *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, edited by David Jongeward et al. Seattle, 2012.

⁴³⁵ Cribb, Joe. *The Early Kushan Kings: New Evidence for Chronology*. London, 1993.

⁴³⁶ Filigenzi, Anna. *Art and Landscape: Buddhist Rock Sculptures of Late Antique Swat/Uḍḍiyāna*. Vienna, 2015.

⁴³⁷ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks: Mobility and Exchange within and beyond the Northwestern Borderlands of South Asia*. Leiden: Brill, 2011.

**A.13.5 တူရင်မြို့ရှေးဟောင်းအရှေ့တိုင်းအနုပညာပြတိုက် (M.A.O. Turin) ရှိ ထိန်းသိမ်းမှု
(Preservation in Italy)**

ယနေ့ခေတ်တွင် ဘဂ္ဂရစေတီတော်မှ တူးဖော်ရရှိသော သွားတော်အပါအဝင် ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် ထူးခြားလှပသော ပန်းပုလက်ရာများကို အီတလီနိုင်ငံ၊ တူရင် (Turin) မြို့ရှိ ရှေးဟောင်းအရှေ့တိုင်း အနုပညာပြတိုက် (Museo d'Arte Orientale - M.A.O.) တွင် အလေးအမြတ်ထား ထိန်းသိမ်းပြသထားသည်။⁴³⁸ ပြတိုက်၏ တရားဝင် မှတ်တမ်းစာအုပ်ဖြစ်သော "Terre Lontane" တွင် ဤဓာတ်တော်များနှင့် အနုပညာပစ္စည်း များ၏ ဓာတ်ပုံမှတ်တမ်းများကို အသေးစိတ် ဖော်ပြထားသည်။⁴³⁹

ဤပြတိုက်မှတ်တမ်းများသည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ ဥရောပပညာရှင်များ၏ ဆယ်စုနှစ်များစွာကြာ သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာမှုများကို အတည်ပြု ပေးနေ သည့် ခိုင်မာသော အထောက်အထားများ ဖြစ်ကြပါသည်။⁴⁴⁰

A.13.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ဘဂ္ဂရစေတီတော် (Butkara I) သည် အသောကမင်းကြီး၏ မူလအခြေခံမှသည် အင်ဒို-ဂရိနှင့် အင်ဒို-ဆစ်သီယန် မင်းဆက်များအထိ

⁴³⁸ **Olivieri, Luca Maria.** *Sir Aurel Stein and the 'Lords of the Marches': New Archival Materials.* 2015.

⁴³⁹ **Museo d'Arte Orientale (M.A.O.).** *Terre Lontane: Catalog of the Turin City Museum of Ancient Art.* Turin, Italy.

⁴⁴⁰ **Willis, Michael.** *Buddhist Reliquaries from Ancient India.* London: British Museum Press, 2000.

သွားတော်မြတ်များအား ဆက်လက်ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် သမိုင်းစဉ်ကို ပြသနေသည်။ အီတလီမစ်ရှင်၏ တူးဖော်မှု၊ တူရင်ပြတိုက်ရှိ သွားတော်မြတ်နှင့် ဂရိ-ဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာလက်ရာများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ အရေအတွက်ထက် ပိုမိုများပြားသော သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှနေ၍ အခိုင်မာဆုံး ပံ့ပိုးပေးလျက်ရှိသည်။ ဤစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးအဖြစ် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။⁴⁴¹

A.14 Chaqalaq-tepe / Chakravarti Stupa (စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော်)

ဟဒ္ဒဒေသမှ ရာဇကုလဒေဝီ၏ သွားတော်မြတ်လှူဒါန်းမှု

A.14.1 ဟဒ္ဒဒေသ၏ အမွေအနှစ်နှင့် စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော်၏ ဇစ်မြစ် (The Heritage of Hadda and the Origin of the Stupa)

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ အရှေ့ပိုင်း၊ ဂျလာလာဘတ် (Jalalabad) မြို့အနီးရှိ ဟဒ္ဒ (Hadda) ရှေးဟောင်းသုတေသနနယ်မြေသည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာ၏ ပြတိုက်ကြီးသဖွယ် တည်ရှိနေသော ဒေသဖြစ်သည်။⁴⁴²

ရှေးခေတ်က ဤဒေသကို "နာဂရဟာရ" (Nagarahara) ဟု ခေါ်ဆိုခဲ့ကြပြီး၊ တရုတ်ဘုရားဖူး ရဟန်းတော် ဖာဟီယန် (Faxian) နှင့် ရွှေယန်ကျန် (Xuanzang) တို့၏

⁴⁴¹Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring in Ancient South Asia*. Cambridge University Press, 2003.

⁴⁴²Tarzi, Zmaryalai. "Hadda." *Encyclopaedia Iranica*, Vol. XI, Fasc. 4, 2003, pp. 436-438.

မှတ်တမ်းများအရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ အထွတ်အမြတ်ဆုံးသော ဘုရားဖူးဗဟိုချက်တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁴⁴³

ဤဒေသရှိ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက်ဝင်းအတွင်း၌ တည်ရှိသော စက္ကဝဂ္ဂန္တိစေတီတော် (Chaqalaq-tepe သို့မဟုတ် Chakravarti Stupa) သည် ထုံးကျောက်နှင့် အင်္ဂါတေ (Limestone and Stucco) များဖြင့် သေသပ်လှပစွာ မွမ်းမံထားသော စေတီငယ်တစ်ဆူ ဖြစ်သည်။⁴⁴⁴

ဗြိတိသျှ ရှေးဟောင်းသုတေသီ ဆာဂျွန်မာရှယ် (Sir John Marshall) ၏ လေ့လာချက်အရ ဤစေတီတော်သည် ခရစ်နှစ် ၁ ရာစု (1st Century CE) ခန့်ကပင် တည်ရှိခဲ့ပြီး၊ ထိုခေတ်အခါက မင်းညီမင်းသားများနှင့် တော်ဝင်မိသားစုဝင်များ၏ သီးသန့်ကိုးကွယ်ရာ နေရာတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁴⁴⁵

သမိုင်းပညာရှင် Kurt A. Behrendt က ဤစေတီတော်၏ ဗိသုကာပုံစံသည် အိန္ဒိယ-အာဖဂန် နယ်စပ်ဒေသ ဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာ၏ အစောဆုံးပုံစံများကို ကိုယ်စားပြုကြောင်း ထောက်ပြထားသည်။⁴⁴⁶

⁴⁴³ Beal, Samuel. *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trubner & Co., 1884.

⁴⁴⁴ Barthoux, Jules. *Les Fouilles de Hadda: Stupas et Sites*. Paris: Éditions d'Art et d'Histoire, 1933.

⁴⁴⁵ Marshall, Sir John. *The Buddhist Art of Gandhara*. Cambridge University Press, 1960.

⁴⁴⁶ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

ဤစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် အဆင့်မြင့် တော်ဝင်အမျိုးသမီးများ၏ ပါဝင်ပတ်သက်မှုကို ပြသနေသည့် ထူးခြားသော သမိုင်းဝင် သက်သေတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။

A.14.2 **ရာဇကုလဒေဝီနှင့် သားတော်သောဓနတို့၏ သဒ္ဓါတရား (Faith of Princess Rajakula and Prince Sodhasa)**

ဤစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းတွင် အရေးပါဆုံးသော အချက်မှာ ၎င်းအား တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ကြသူများ၏ မော်ကွန်းမှတ်တမ်းပင် ဖြစ်သည်။ ကမ္ဗည်းစာများနှင့် သမိုင်းမှတ်တမ်းများအရ ဤစေတီတော်ကို အင်ဒို-ဆစ်သီယန် (Indo-Scythian) မင်းဆက်မှ အာယာစီ ကာမူအိယ (Aiyasi Kamuia) ၏ သမီးတော်ဖြစ်သူ မိဘုရား နန္ဒာသိကေသာ (Nandasi-kasaye) ခေါ် ရာဇကုလဒေဝီ (Rajakula Devi) နှင့် သူမ၏ သားတော်ဖြစ်သူ မင်းသား သောဓန (Sodhasa) တို့က တည်ထားခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁴⁴⁷

ကမ္ဗည်းစာပညာရှင် Sten Konow ၏ သုတေသနအရ ဤတော်ဝင်မိသားစုသည် မသုရာ (Mathura) ဒေသမှ ခြင်္သေ့တိုင်ထိပ် ကမ္ဗည်းစာ (Mathura Lion Capital) တွင်လည်း ထင်ရှားစွာ ပါဝင်ခဲ့သူများ ဖြစ်သည်။⁴⁴⁸

၎င်းတို့ မိခင်နှင့်သားသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် (Buddha's Tooth Relic) အား လက်ဆောင်အဖြစ် ရရှိခဲ့ပြီးနောက်၊ ယင်းသွားတော်မြတ်ကို အများပြည်သူ

⁴⁴⁷ **Salomon, Richard.** *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions.* Oxford University Press, 1998.

⁴⁴⁸ **Konow, Sten.** *Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol. II, Part I: Kharoshthi Inscriptions.* Calcutta, 1929.

ကိုးကွယ်နိုင်ရန် ဤဟဒ္ဒဒေသ၌ စေတီတော်အဖြစ် ကြီးကျယ်ခမ်းနားစွာ တည်ဆောက် လှူဒါန်းခဲ့ကြသည်။⁴⁴⁹

Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များအား ကိုးကွယ်ခြင်းမှာ အမျိုးသားများသာမက အမျိုးသမီး နန်းတွင်းသူများကပါ ဦးဆောင်၍ သာသနာပြုခဲ့ကြကြောင်း ပြသနေသည့် ခိုင်မာသော အထောက်အထား (Epigraphic Evidence) ဖြစ်သည်။⁴⁵⁰

A.14.3 Jules Barthoux ၏ ၁၉၂၈ ခုနှစ် ရှာဖွေတွေ့ရှိမှု (The Discovery by Jules Barthoux in 1928)

စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော်ကို ခေတ်သစ်ကမ္ဘာသို့ ပြန်လည်မိတ်ဆက်ပေးခဲ့သူမှာ ပြင်သစ်ရှေးဟောင်းသုတေသန ကိုယ်စားလှယ်အဖွဲ့ (DAFA - Délégation Archéologique Française en Afghanistan) မှ နာမည်ကျော် ပညာရှင် Jules Barthoux ဖြစ်သည်။⁴⁵¹

၁၉၂၆ ခုနှစ်မှ ၁၉၂၈ ခုနှစ်အတွင်း Barthoux သည် ဟဒ္ဒဒေသရှိ တာပါ-အီ-ကာဖာရီဟာ (Tapa-i-Kafariha) နှင့် စက္ကဝဂ္ဂန္တီ (Chaqalaq-tepe) ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းဟောင်းများကို အကြီးအကျယ် တူးဖော်ခဲ့ရာ ဤစေတီငယ်ကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း

⁴⁴⁹ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁴⁵⁰ Baums, Stefan. "Catalog and Revised Texts and Translations of Gandharan Reliquary Inscriptions." In *Gandhāran Buddhist Reliquaries*, Seattle, 2012.

⁴⁵¹ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. London: British Museum Press, 2017.

ဖြစ်သည်။⁴⁵² တူးဖော်မှုအတွင်း စေတီတော်၏ မူလလက်ရာများဖြစ်သော ထုံးကျောက် ပန်းပုရုပ်တု (Stucco Heads) ထောင်ပေါင်းများစွာ ကို အံ့သြဖွယ်ရာ ကောင်းမွန်စွာ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁴⁵³ သမိုင်းပညာရှင် John Boardman (၁၉၉၄) ၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော်မှ တွေ့ရှိရသော အနုပညာလက်ရာများသည် ဂန္ဓာရနှင့် ဂရိယဉ်ကျေးမှု နှစ်ခုစလုံး၏ လွှမ်းမိုးမှုကို ခံထားရသဖြင့် "ဂန္ဓာရအနုပညာ၏ ပုလဲရတနာ" ဟုပင် တင်စားခံခဲ့ရသည်။⁴⁵⁴

နောက်ပိုင်းကာလများတွင် ဂျပန်နိုင်ငံ၊ ကျိုတိုနှင့် တိုကျိုအမျိုးသားပြတိုက်များမှ ပညာရှင်များကလည်း ဤဟဒ္ဒဒေသမှ ရှာဖွေတွေ့ရှိမှုများကို ပူးပေါင်း၍ လေ့လာထိန်းသိမ်းရေးလုပ်ငန်းများ လုပ်ဆောင်ခဲ့ကြသည်။⁴⁵⁵ ဤတူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများ သည် အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားခဲ့မှု၏ သက်သေအဖြစ် ကမ္ဘာ့ရှေးဟောင်း သုတေသန နယ်ပယ်တွင် အလွန်ထင်ရှားပါသည်။⁴⁵⁶

⁴⁵² Fussman, Gérard. *Monuments bouddhiques de la région de Caboul*. Paris: Collège de France, 1976.

⁴⁵³ Kuwayama, Shoshin. *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto: Kyoto University, 2002.

⁴⁵⁴ Boardman, John. *The Diffusion of Classical Art in Antiquity*. Princeton University Press, 1994.

⁴⁵⁵ Mizuno, Seiichi. *Hazār-Sum and Tāris: Caves and Stupas in Afghanistan*. Kyoto University, 1967.

⁴⁵⁶ Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge University Press, 1995.

A.14.4 ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ သွားတော်မြတ်နှင့် ပညာရှင်တို့၏ သုံးသပ်ချက်

(Relic Chamber and Scholarly Analysis)

Jules Barthoux ၏ တူးဖော်မှုအတွင်း စေတီတော်၏ ဗဟို ဌာပနာတိုက် (Relic Chamber) မှ အဖိုးတန်သော ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် သွားတော်မြတ်ကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။⁴⁵⁷

ယင်းသွားတော်မြတ်ကို တော်ဝင်အနုပညာလက်ရာများဖြင့် မွမ်းမံထားသော ရွှေနှင့် ငွေသား သေတ္တာငယ် (Reliquary Casket) အတွင်း စနစ်တကျ ထည့်သွင်းထားသည်ကို တွေ့ရသည်။⁴⁵⁸ David Jongeward ၏ ဓာတ်တော်ကြုတ်များဆိုင်ရာ လေ့လာချက်အရ ဤသွားတော်မြတ် ဌာပနာမှုပုံစံသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ ရိုးရာပူဇော်မှုနှင့် အလယ်ပိုင်း အာရှ၏ အနုပညာတို့ ပေါင်းစပ်နေခြင်း ဖြစ်သည်။⁴⁵⁹

ပညာရှင် Michael Willis ၏ သုံးသပ်ချက်အရ ဤသွားတော်မြတ်သည် ခရစ်နှစ် ၁ ရာစုအတွင်း အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်း သို့မဟုတ် မသူရာဒေသမှနေ၍ အာဖဂန်နစ္စတန်ဒေသသို့ သာသနာပြုခရီးစဉ်များ (သို့မဟုတ်) တော်ဝင်မိသားစုများ၏ လက်ထပ်ထိမ်းမြားမှု ကွန်ရက်များမှတစ်ဆင့် ရောက်ရှိလာခဲ့ခြင်း ဖြစ်နိုင်ကြောင်း ဆိုကြသည်။⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁴⁵⁸ Jongeward, David, et al. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

⁴⁵⁹ Luczanits, Christian. *Buddhist Art of Gandhara*. Berlin: Philipp von Zabern, 2008.

⁴⁶⁰ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရိုးရာကျမ်းဂန်များပါ သွားတော်များ၏ ပျံ့နှံ့မှုကို သမိုင်းဝင် တော်ဝင်မိသားစုဝင်များ၏ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ဆက်နွှယ်မှုများဖြင့်ပါ သက်သေထူရန်ဟူသော သုတေသန ရည်ရွယ်ချက်ကို ပိုမိုခိုင်မာစေပါသည်။⁴⁶¹

A.14.5 ပါရီမြို့ ရီမတ်ပြတိုက် (Musée Guimet) ရှိ မျက်မှောက်ခေတ် ထိန်းသိမ်းမှု (Preservation at Musée Guimet, Paris)

ယနေ့ခေတ်တွင် စက္ကဝဂ္ဂန္တိစေတီတော်မှ တူးဖော်ရရှိသော သွားတော်မြတ်နှင့် အခြားသော ဌာပနာပစ္စည်းများ၊ အထူးသဖြင့် လှပသော ထုံးကျောက်ရုပ်တု အများစုကို ပြင်သစ်နိုင်ငံ၊ ပါရီမြို့ရှိ ရီမတ်ပြတိုက် (Musée Guimet) တွင် အလေးအမြတ်ထား ထိန်းသိမ်းပြသထားသည်။⁴⁶² ထိုခေတ်က ပြင်သစ်နှင့် အာဖဂန်အစိုးရတို့အကြား ချုပ်ဆိုခဲ့သော ပစ္စည်းခွဲဝေရေး သဘောတူညီချက် (Partage System) အရ ဤရှေးဟောင်း အမွေအနှစ်များသည် ဥရောပသို့ ရောက်ရှိလာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁴⁶³ ပြတိုက်မှူး Osmund Bopearachchi ၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤဓာတ်တော်များနှင့် ပန်းပုများသည်

⁴⁶¹ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997.

⁴⁶² Bopearachchi, Osmund. *Afghanistan, carrefour de l'Est et de l'Ouest*. Paris: Musée Guimet, 2005.

⁴⁶³ Cambon, Pierre. *Afghanistan, les trésors retrouvés: Collections du musée national de Kaboul*. Paris: Musée Guimet, 2006.

အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားမှုသမိုင်း (Buddhism in Ancient Afghanistan) အတွက် အဖိုးမဖြတ်နိုင်သော သက်သေများ ဖြစ်ကြသည်။⁴⁶⁴

ပြတိုက်အတွင်း ရာဇကုလဒေဝီ၏ လှူဒါန်းမှုမှတ်တမ်းများနှင့်အတူ စနစ်တကျ ပြသထားခြင်းကြောင့် ဘုရားဖူးများနှင့် နိုင်ငံတကာ သုတေသီများအတွက် သွားတော်မြတ်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို ပိုမိုထင်ရှားစွာ သိမြင်စေပါသည်။⁴⁶⁵ ထို့အပြင် ဤပစ္စည်းများသည် ဂန္ဓာရအနုပညာ၏ ဆင့်ကဲပြောင်းလဲမှုကို လေ့လာရန်အတွက် မရှိမဖြစ်သော မူရင်းရင်းမြစ် (Primary Sources) များအဖြစ် ရပ်တည်လျက်ရှိသည်။⁴⁶⁶

A.14.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် စက္ကဝဂ္ဂန္တီစေတီတော် (Chaqalaq Stupa) သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ နန်းတွင်းအမျိုးသမီးများ၏ သဒ္ဓါတရားကို ဖော်ပြနေသော အလွန်ထင်ရှားသည့် ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံတစ်ခု ဖြစ်သည်။⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ **Zwalf, W.** *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London, 1996.

⁴⁶⁵ **Skilling, Peter.** *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

⁴⁶⁶ **Schopen, Gregory.** *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

⁴⁶⁷ **Sen, Tansen.** *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

ရာဇကုလဒေဝီနှင့် သားတော်သောဓနတို့၏ လှူဒါန်းမှု၊ Jules Barthoux ၏ သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်မှုနှင့် ပါရီပြတိုက်ရှိ လက်တွေ့အထောက်အထားများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ အရေအတွက်ထက် ပိုမိုများပြားသော သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှနေ၍ အခိုင်မာဆုံး ပံ့ပိုးပေးလျက်ရှိသည်။⁴⁶⁸

ဤစေတီတော်မှ သွားတော်မြတ်သည် နိုင်ငံတကာ ကုန်သွယ်ရေးနှင့် သံတမန်ဆက်ဆံရေး လမ်းကြောင်းများမှတစ်ဆင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ပျံ့နှံ့ခဲ့ပုံကို သက်သေပြ နေသည်။⁴⁶⁹ မျက်မှောက်ခေတ်တွင် အာဖဂန်နစ္စတန်ရှိ မူလစေတီတော်များစွာ ပျက်စီးခဲ့ ရသော်လည်း၊ ဤတူးဖော်ရရှိမှုများကြောင့် သမိုင်းအမှန်များမှာ ရှင်သန်နေဆဲဖြစ်သည်။⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Coningham, Robin. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

⁴⁶⁹ Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring in Ancient South Asia*. Cambridge University Press, 2003.

⁴⁷⁰ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

A.15 Singardar Stupa ဆွတ်ဘုရင် ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏ သိင်္ဂါတ

စေတီတော် သွားတော်မြတ်နှင့် ဆင်ဖြူတော်ကျောက်တုံး

A.15.1 ဆွတ်တောင်ကြား၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ အမွေအနှစ်နှင့် တည်နေရာ (Geographical and Spiritual Heritage of Swat Valley)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ဆွတ် (Swat) မြစ်၏ လက်ဝဲဘက်ကမ်းခြေ၊ မင်္ဂေါရ (Mingora) မြို့၏ တောင်ဘက် ၁၄ ကီလိုမီတာခန့်အကွာရှိ သိင်္ဂါတ (Singardar) ရွာတွင် ခန့်ညားထည်ဝါသော သိင်္ဂါတစေတီတော် (Singardar Stupa) တည်ရှိသည်။ ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယ သမိုင်းမှတ်တမ်းများနှင့် သက္ကတကျမ်းများတွင် ဤဒေသကို "ဥဒယန" (Udyana - ဥယျာဉ်တော်) ဟု တင်စားခေါ်ဆိုခဲ့ကြသည်။⁴⁷¹

သမိုင်းပညာရှင် George Erdosy ၏ အဆိုအရ ဤဒေသသည် အင်ဒို-အာရိယန် (Indo-Aryan) ယဉ်ကျေးမှုနှင့် အစောပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာတို့ ထွန်းကားခဲ့ရာ သန့်စင်သော နယ်မြေဖြစ်သည်။ ဗြိတိသျှ ရှေးဟောင်းသုတေသီ ဆာအော်ရယ်စတိန်း (Sir Aurel Stein) သည် ၁၉၂၆ ခုနှစ်တွင် ဤဒေသသို့ ကွင်းဆင်းလေ့လာခဲ့ပြီး ဆွတ်တောင်ကြားတစ်ဝှမ်းရှိ ထောင်ပေါင်းများစွာသော ဗုဒ္ဓဘာသာ အဆောက်အအုံများအနက် သိင်္ဂါတစေတီတော်သည် အရေးပါဆုံးနှင့် အထင်ရှားဆုံးဖြစ်ကြောင်း ၎င်း၏ မှတ်တမ်းတွင် ထည့်သွင်းရေးသား ခဲ့သည်။⁴⁷²

⁴⁷¹ Erdosy, George. *The Indo-Aryans of Ancient South Asia*. Berlin: Walter de Gruyter, 1995.

⁴⁷² Stein, Aurel. *On Alexander's Track to the Indus*. London: Macmillan, 1929.

ထို့အပြင် Stein ၏ ဒုတိယမြောက် ဆွတ်ဒေသ သုတေသနခရီးစဉ်ကလည်း ဤစေတီတော်၏ ပထဝီဝင်အနေအထားသည် ရှေးဟောင်း သာသနာပြုလမ်းကြောင်းများ ၏ ဗဟိုချက်ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုခဲ့သည်။⁴⁷³

နောက်ပိုင်းတွင် နာမည်ကျော် အီတလီပညာရှင် Giuseppe Tucci က ဤဒေသ၏ ဘာသာရေးသမိုင်းကြောင်းကို အသေးစိတ် လေ့လာခဲ့ရာ သိင်္ဂီတစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် သကျသာကီဝင် (Sakyan) မင်းဆက်များ၏ တိုက်ရိုက်ပါဝင်ပတ်သက်မှုကို ပြသနေသည့် ခိုင်မာသော သက်သေတစ်ခုဖြစ်ကြောင်း မှတ်ချက်ပြုခဲ့သည်။⁴⁷⁴

A.15.2 ဆင်ဖြူတော်ကျောက်တုံးနှင့် ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏ ဒဏ္ဍာရီ (The Legend of the White Elephant and King Uttarasena)

ဒေသဆိုင်ရာ ဒဏ္ဍာရီများနှင့် ရှေးဟောင်းမှတ်တမ်းများအရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ဆင်ဖြူတော်ပေါ်၌ တင်ဆောင်၍ ပင့်ဆောင်လာရာ၊ ဤနေရာသို့ ရောက်ရှိသောအခါ ဆင်ဖြူတော်သည် ရုတ်တရက် ချော်လဲကာ သေဆုံးသွားခဲ့ပြီး ချက်ချင်းပင် ကျောက်တုံးကြီးအဖြစ်သို့ ပြောင်းလဲသွား ခဲ့သည်ဟု ဆိုသည်။ တရုတ်ဘုရားဖူး ရဟန်းတော် ဖာဟီယန်နှင့် ရွှေယန်ကျန်တို့၏ မှတ်တမ်းများကို ဘာသာပြန်ဆိုခဲ့သူ Samuel Beal ၏ စာအုပ်တွင် ဤကျောက်တုံးကြီး၏

⁴⁷³ Stein, Aurel. *An Archaeological Tour in Upper Swat and Adjacent Hill Tracts*. Calcutta: Government of India Press, 1930.

⁴⁷⁴ Tucci, Giuseppe. *On Swat: The Historical Background of an Exploratory Journey*. Rome: IsMEO, 1958.

အနီးအနား၌ ဆွတ်ဘုရင် ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး (King Uttarasena) က ဓာတ်တော်များ ဌာပနာရန် ခန့်ညားထည်ဝါသော စေတီတော်ကြီးကို တည်ဆောက်ခဲ့ကြောင်း အတိအကျ ဖော်ပြထားသည်။⁴⁷⁵

ခရစ်နှစ် ၇ ရာစုတွင် လာရောက်ခဲ့သော ရွှေယန်ကျန် (Xuanzang) ၏ မှတ်တမ်း (Thomas Watters ဘာသာပြန်) တွင် ဤဆင်ဖြူတော် ကျောက်ဖြစ်ရုပ်ကြွင်း (Elephant Rock) နှင့် စေတီတော်၏ အံ့ဖွယ်ဖြစ်ရုပ်ကို ကိုယ်တိုင် မျက်မြင်ကိုယ်တွေ့ ဖူးမြော်ခဲ့ရကြောင်း အတည်ပြု ရေးသားခဲ့သည်။⁴⁷⁶ ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်များအကြောင်း လေ့လာသူ John S. Strong ၏ အဆိုအရ ဤဖြစ်ရပ်သည် သာမန်တိရစ္ဆာန်တစ်ကောင်၏ သေဆုံးမှုမဟုတ်ဘဲ၊ ဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရန် နေရာမှန်ကို ရွေးချယ်ပေးသည့် နိမိတ်ပြခြင်း (Miraculous Indication) ဖြစ်သည်ဟု ဆိုသည်။⁴⁷⁷

ဂျပန်ပညာရှင် Shoshin Kuwayama ကလည်း ဟိန္ဒူကျမ်းတော်တန်းများ တစ်လျှောက် ဤကဲ့သို့သော ဒဏ္ဍာရီများသည် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ ကြီးမားသော သဒ္ဓါတရားကို ထင်ဟပ်စေကြောင်း သုံးသပ်ထားပါသည်။⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ **Beal, Samuel.** *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World.* London: Trubner & Co., 1884.

⁴⁷⁶ **Watters, Thomas.** *On Yuan Chwang's Travels in India.* London: Royal Asiatic Society, 1904.

⁴⁷⁷ **Strong, John S.** *Relics of the Buddha.* Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁴⁷⁸ **Kuwayama, Shoshin.** *Across the Hindukush of the First Millennium.* Kyoto: Kyoto University, 2002.

A.15.3 ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏ သကျသာကီမျိုးနွယ်နှင့် မောရိယဆက်နွယ်မှု

(The Sakyan Ancestry and Mauryan Connection)

ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏ မျိုးရိုးစစ်မြစ်သည် အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသမိုင်းတွင် အလွန်စိတ်ဝင်စားဖွယ်ကောင်းသည်။ သမိုင်းပညာရှင် Romila Thapar ၏ မှတ်တမ်းများအရ မောရိယ (Maurya) မင်းဆက်တို့သည် ကောသလမင်း၏သား ဝိဇ္ဇူပ (Vidudabha) ၏ ရက်စက်စွာ လိုက်လံသတ်ဖြတ်မှုကြောင့် ကပိလဝတ်မှ ထွက်ပြေးလာရသော သကျသာကီဝင် (Sakyan) များ ဖြစ်ကြသည်။⁴⁷⁹

အိန္ဒိယသမိုင်းပညာရှင် Radhakumud Mookerji က ပထမဆုံးသော မောရိယမင်းသည် ဤဥဒယန (Udyana) ဒေသသို့ ရောက်ရှိလာပြီး ဒေသခံ နာဂအမျိုးသမီး တစ်ဦးနှင့် လက်ထပ်ကာ ထီးနန်းကို သိမ်းပိုက်ခဲ့ကြောင်း အတည်ပြုထားသည်။⁴⁸⁰ ထင်ရှားသော သမိုင်းကျမ်းပြု A. L. Basham ကလည်း ဤမျိုးနွယ်စု ရွှေ့ပြောင်းမှုများသည် ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယ၏ နိုင်ငံရေးရှုခင်းကို များစွာပြောင်းလဲစေခဲ့ကြောင်း ဆိုသည်။⁴⁸¹

၎င်းတို့မှ ဥတ္တရာသေန (Utalosina) အမည်ရှိ သားတော်ကို ဖွားမြင်ခဲ့သည်။ ဥတ္တရာသေနမင်းကြီးသည် တောကစားထွက်ရာမှ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သတင်းကို ကြားသိရပြီး၊ မိခင်ဖြစ်သူထံမှ မိမိတို့သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် မျိုးနွယ်တူ

⁴⁷⁹ **Thapar, Romila.** *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

⁴⁸⁰ **Mookerji, Radhakumud.** *Asoka*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.

⁴⁸¹ **Basham, A. L.** *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

သကျသာကီဝင်များဖြစ်ကြောင်း သိရှိရသောအခါ ကြီးစွာသော ကြည်ညိုမှု ဖြစ်ပေါ်ခဲ့သည်။ ဤသမိုင်းစဉ်ကို Upinder Singh ၏ ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယသမိုင်းတွင် မျိုးနွယ်စုများ၏ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ရောယှက်မှု (Polity and Religion) အဖြစ် ထင်ရှားစွာ ပြသထားပါသည်။⁴⁸²

A.15.4 အရှင်အာနန္ဒာ၏ ကြားဝင်စေ့စပ်မှုနှင့် သွားတော်မြတ်ကို ရရှိခြင်း

(Mediation of Ven. Ananda and Obtaining the Tooth Relic)

ဥတ္တရာသေနမင်းကြီးသည် မိမိ၏ မျိုးနွယ်တော်ဖြစ်သော မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်များကို ရရှိရန် ကုသိနာရုံသို့ ကိုယ်တိုင်သွားရောက် တောင်းခံခဲ့သည်။ Kevin Trainor ၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုဆိုင်ရာ ကျမ်းတွင် ဖော်ပြထားသည့်အတိုင်း၊ ကုသိနာရုံ၌ ဓာတ်တော်များ ခွဲဝေစဉ်အတွင်း အခြားသော မဇ္ဈိမဒေသမှ ဘုရင်များက ဥတ္တရာသေနမင်းကြီးအား နယ်စွန့်နယ်ဖျားမှဖြစ်၍ မထိမဲ့မြင် ပြုခဲ့ကြသည်။⁴⁸³

သို့သော် အရှင်အာနန္ဒာ (Ven. Ananda) ကိုယ်တော်မြတ်က မင်းကြီးသည် ဘုရားရှင်နှင့် ဆွေမျိုးတော်စပ်ကြောင်း ထောက်ခံ၍ ကြားဝင်ဖြေရှင်းပေးမှုကြောင့် ဓာတ်တော်များ ရရှိရန် အခွင့်အရေး ရခဲ့သည်။ Peter Skilling ၏ သုတေသနများက

⁴⁸² Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi: Pearson, 2008.

⁴⁸³ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

ဤဖြစ်ရပ်သည် တောင်အာရှတွင် ဓာတ်တော်များ စတင်ပျံ့နှံ့ခြင်း၏ အစောဆုံး အထောက်အထားဖြစ်ကြောင်း ဆိုသည်။⁴⁸⁴

Jason Neelis ကလည်း ဤဖြစ်ရပ်သည် ဘာသာရေးကွန်ရက်များ ချိတ်ဆက်ခြင်း ၏ အစပြုမှုဖြစ်ကြောင်း ထောက်ပြထားသည်။⁴⁸⁵

မူလက ဥတ္တရာသေနမင်းကြီးသည် မြတ်စွာဘုရားရှင် မီးသဂြိုဟ်ရာမှ ကြွင်းကျန်သော ပြာတော်များကိုသာ ကျေနပ်စွာ ပင့်ဆောင်ခဲ့သော်လည်း၊ မလ္လာတိုင်း နယ်နိမိတ်ကို ကျော်လွန်၍ ရွှေအိုးကို ဖွင့်လှစ်ကြည့်သောအခါ အံ့ဖွယ်ကောင်းစွာဖြင့် သွားတော်မြတ် (Tooth Relic)၊ နံရိုးတော်နှင့် ပကတိဆံတော်များကို ဖူးတွေ့ခဲ့ရသည်ဟု ဆိုသည်။ ဤသမိုင်းဝင် ဓာတ်တော်ပင့်ဆောင်မှုကို Tansen Sen က နိုင်ငံတကာ သံတမန်ဆက်ဆံရေး၏ အစောဆုံးပုံစံအဖြစ် မှတ်ချက်ပြုပြီး၊⁴⁸⁶

Richard Gombrich က ဤသည်မှာ မျိုးနွယ်စု ဆက်နွယ်မှု (Kinship ties) က ဓာတ်တော်ပိုင်ဆိုင်ခွင့်အပေါ် လွှမ်းမိုးခဲ့ကြောင်း သုံးသပ်ပြထားပါသည်။⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ **Skilling, Peter.** *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

⁴⁸⁵ **Neelis, Jason.** *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

⁴⁸⁶ **Sen, Tansen.** *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

⁴⁸⁷ **Gombrich, Richard.** *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.

A.15.5 စေတီတော်၏ ဗိသုကာလက်ရာနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် အခြေအနေ
(Architecture and Current Condition)

သိင်္ဂါတစေတီတော်၏ ဗိသုကာလက်ရာမှာ မူလအုတ်ခုံ လေးထောင့်ပုံသဏ္ဌာန် (Square Base) ဖြစ်ပြီး ကျောက်တုံးကြီးများနှင့် ကျောက်ပြားအလွှာများကို အသုံးပြု၍ အလွန်ခိုင်ခံ့စွာ တည်ဆောက်ထားသည်။ အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Domenico Faccenna ၏ တူးဖော်မှု အစီရင်ခံစာများအရ ဤစေတီတော်၏ တည်ဆောက်ပုံသည် ဆွတ်တောင်ကြားရှိ အခြားစေတီများနှင့် မတူဘဲ အလွန်ထူးခြားကြောင်း သိရသည်။⁴⁸⁸ Kurt A. Behrendt ၏ လေ့လာချက်အရ ဤတည်ဆောက်ပုံသည် မောရိယခေတ်နှောင်းနှင့် ကုသျှန်ခေတ်ဦး လက်ရာများ ပေါင်းစပ်နေခြင်း ဖြစ်သည်။⁴⁸⁹ Michael Willis ၏ ဓာတ်တော်ကြုတ် သုတေသနများတွင် ဤစေတီတော်မျိုးမှ တွေ့ရှိရသော ဌာပနာများသည် အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းအနုပညာ၏ အစောဆုံးပုံစံများ ဖြစ်ကြောင်း ဆိုထားပြီး၊⁴⁹⁰

David Jongeward ကလည်း ဤစေတီ၏ ဗိသုကာသည် ဂန္ဓာရအနုပညာ၏ အုတ်မြစ်ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုပေးသည်။⁴⁹¹

⁴⁸⁸ Faccenna, Domenico. *A Guide to the Excavations in Swat (Pakistan) 1956-1962*. Rome: IsMEO, 1964.

⁴⁸⁹ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

⁴⁹⁰ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁴⁹¹ Jongeward, David, et al. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

သို့ရာတွင် အချိန်ကာလ ကြာမြင့်လာသည်နှင့်အမျှ ဒေသခံရွာသူရွာသားများက စေတီတော်၏ အုတ်တံတိုင်းအတွင်းပိုင်းမှ ကျောက်တုံးများကို ဖယ်ရှားကာ နေအိမ်များနှင့် လမ်းဖောက်လုပ်မှုများတွင် အသုံးပြုခဲ့ကြသဖြင့် မူလပုံစံမှာ အနည်းငယ် ပျက်စီးယိုယွင်းလျက်ရှိသည်။ Richard Salomon ၏ ကမ္ဗည်းစာ လေ့လာမှုများ၊⁴⁹² Anna Filigenzi ၏ ကျောက်ဆစ်ပန်းပု သုတေသနများနှင့်⁴⁹³ Luca Maria Olivieri ၏ မှတ်တမ်းသစ်များက⁴⁹⁴ ဤစေတီတော်၏ သမိုင်းဝင် တန်ဖိုးကို ပိုမိုခိုင်မာစေသည်။ Sir John Marshall ၏ တက္ကသိုလ် တူးဖော်မှုများနှင့် နှိုင်းယှဉ်ပါက ဤစေတီတော်သည် ပိုမိုရှေးကျကြောင်း တွေ့ရပြီး၊⁴⁹⁵ W. Zwalf ၏ ဗြိတိသျှပြတိုက် မှတ်တမ်းများကလည်း ဤအချက်ကို ထောက်ခံထားပါသည်။⁴⁹⁶

A.15.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် သင်္ဂါတစေတီတော် (Singardar Stupa) သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ သကျသာကီမျိုးနွယ်စုဝင် ဘုရင်များ၏ သဒ္ဓါတရားကို ဖော်ပြနေသော အလွန်ထင်ရှားသည့်

⁴⁹²Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

⁴⁹³ Filigenzi, Anna. *Art and Landscape: Buddhist Rock Sculptures of Late Antique Swat/Uḍḍiyāna*. Vienna, 2015.

⁴⁹⁴ Olivieri, Luca Maria. *Sir Aurel Stein and the 'Lords of the Marches': New Archival Materials*. Rome, 2015.

⁴⁹⁵ Marshall, John. *The Buddhist Art of Gandhara*. Cambridge University Press, 1960.

⁴⁹⁶ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London, 1996.

ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံတစ်ခု ဖြစ်သည်။ Gregory Schopen ၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော်သည် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ လက်တွေ့ဘဝ ယုံကြည်မှု (Lived Religion) ကို အထင်ရှားဆုံး ပြသနေသည်။⁴⁹⁷

Robin Coningham ၏ ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန ချဉ်းကပ်မှုများက ဤဒဏ္ဍာရီလာ နေရာများကို သိပ္ပံနည်းကျ အတည်ပြုပေးနိုင်ခဲ့ပြီး၊⁴⁹⁸ Susan L. Huntington ကလည်း ဤအနုပညာလက်ရာများသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ အဖိုးတန် အမွေအနှစ်ဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁴⁹⁹ နောက်ဆုံးအနေဖြင့် Sukumar Dutt ၏ သုတေသနများက ဤစေတီတော်များသည် ရှေးခေတ် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများ၏ ဗဟိုချက်ဖြစ်ခဲ့ကြောင်း အတည်ပြုပေးပါသည်။⁵⁰⁰

သို့ဖြစ်ရာ ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၏ သမိုင်းကြောင်း၊ ဆင်ဖြူတော်ကျောက်တုံး ဒဏ္ဍာရီနှင့် ခေတ်သစ် တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များသည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးအဖြစ် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။

⁴⁹⁷ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

⁴⁹⁸ Coningham, Robin. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

⁴⁹⁹ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

⁵⁰⁰ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.

A.16 Nemogram Stupa (နမောဂန်စေတီတော်) သုဝိသက္က မင်းကြီး၏

သိန္နသရီစေတီနှင့် ဘalkh မြို့မှ သွားတော်မြတ်

A.16.1 သိန္နမြစ်ဝှမ်း၏ သဘာဝအလှနှင့် နမောဂန်စေတီတော်၏ တည်နေရာ (Location and Environmental Context)

နမောဂန်စေတီတော် (Nemogram Stupa) သည် ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ရှေးဟောင်းအိန္ဒိယ သမိုင်းမှတ်တမ်းများတွင် "ဥဒယန" (Uddiyana Kingdom) ဟု ထင်ရှားခဲ့သော ဆွတ် (Swat) ဒေသ၏ အနောက်ဘက် သိန္နမြစ် (Indus River) မှ ၄၅ ကီလိုမီတာခန့်အကွာ၊ Swat မြစ်၏ ညာဘက်ကမ်းခြေတွင် တည်ရှိသည်။⁵⁰¹

အီတလီ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Domenico Faccenna ၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤစေတီတော်သည် ဘဂ္ဂ (Butkara) မြို့မှ ၂ ကီလိုမီတာအကွာတွင် တည်ရှိပြီး သဘာဝအလှတရားများ ကြွယ်ဝသည့် ကျယ်ပြန့်သော ချိုင့်ဝှမ်းကြီးအတွင်း၌ ခန့်ညားစွာ တည်ရှိနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁰² ဗြိတိသျှ သုတေသီ ဆာအော်ရယ်စတိုင်း (Sir Aurel Stein) က ဤဒေသသည် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ ရဟန်းတော်များ တရားအားထုတ်ရာ အကောင်းဆုံးသော သဘာဝပတ်ဝန်းကျင်ကို ပိုင်ဆိုင်ထားကြောင်း ဆိုသည်။⁵⁰³

⁵⁰¹ Faccenna, Domenico. *A Guide to the Excavations in Swat (Pakistan) 1956-1962*. Rome: IsMEO, 1964.

⁵⁰² Filigenzi, Anna. *Art and Landscape: Buddhist Rock Sculptures of Late Antique Swat/Uḍḍiyāna*. Vienna: ÖAW, 2015.

⁵⁰³ Stein, Aurel. *On Alexander's Track to the Indus*. London: Macmillan, 1929.

ထင်ရှားသော အီတလီပညာရှင် Giuseppe Tucci ၏ ဆွတ်တောင်ကြား သုတေသနများကလည်း ဤနေရာသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ယဉ်ကျေးမှု၏ အစောဆုံး အခြေချရာ နေရာတစ်ခုဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုထားသည်။⁵⁰⁴ သုတေသီ Jason Neelis (၂၀၁၁) ၏ အဆိုအရ နမောဂန်ဒေသသည် ရှေးခေတ်က ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းများနှင့် သာသနာပြုလမ်းကြောင်းများ (Monastic and Trade Networks) ဆုံရာ ဗဟိုချက်ဖြစ်ခဲ့သဖြင့် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များ ကိန်းဝပ်ရာ အဓိကနေရာ ဖြစ်လာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁰⁵

A.16.2 သုဝိသက္ကမင်းကြီး (King Huviska) ၏ အုပ်ချုပ်မှုနှင့် ဗုဒ္ဓဂယာ ဆက်နွယ်မှု (King Huviska and the Bodh Gaya Connection)

နမောဂန်စေတီတော်ကို ခမ်းနားစွာ တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သူမှာ ကုသျှန်ဧကရာဇ် (Kushan Emperor) သုဝိသက္ကမင်းကြီး (King Huviska) ဖြစ်သည်။ သမိုင်းပညာရှင် John M. Rosenfield ၏ လေ့လာချက်အရ သုဝိသက္ကမင်းကြီး၏ အုပ်ချုပ်မှုအာဏာသည် အလယ်ပိုင်းအာရှ ဘက်ထရီးယား (Bactria) မှ ဘalkh (Balkh) အထိလည်းကောင်း၊ အိန္ဒိယတိုက်ငယ် မသူရာ (Mathura) အထိလည်းကောင်း အလွန်ကျယ်ပြန့်ခဲ့သည်။⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ Tucci, Giuseppe. *On Swat: The Historical Background of an Exploratory Journey*. Rome: IsMEO, 1958.

⁵⁰⁵ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks: Mobility and Exchange within and beyond the Northwestern Borderlands of South Asia*. Leiden: Brill, 2011.

⁵⁰⁶ Rosenfield, John M. *The Dynastic Arts of the Kushans*. Berkeley: University of California Press, 1967.

ဒဂီးဗေဒပညာရှင် Joe Cribb က ဤမင်းကြီး၏ ခေတ်သည် ကုသျှန်အင်ပါယာ၏ စီးပွားရေးနှင့် ဘာသာရေး အထွတ်အထိပ်ရောက်သော ကာလဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁵⁰⁷ အလွန်ထူးခြားသော အချက်မှာ ဗုဒ္ဓဂယာ (Bodhi Gaya) ရှိ မြတ်စွာဘုရားရှင် သဗ္ဗညုတရွှေဉာဏ်တော် ရရှိတော်မူရာ အပရာဇိတဗောဓိပလ္လင် (Vajrasana) အောက်ခြေ၌ပင် သုဝိသက္ကမင်းကြီး၏ တော်ဝင်ရွှေဒဂီးများကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ဤအချက်ကို Alexander Cunningham က သူ၏ မဟာဗောဓိတူးဖော်မှု မှတ်တမ်းများတွင် အတိအကျ ဖော်ပြခဲ့သည်။⁵⁰⁸

ကမ္ပည်းစာပညာရှင် Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဤအချက်သည် မင်းကြီး၏ ဗုဒ္ဓဘာသာအပေါ်ထားရှိသော အတိုင်းအဆမရှိသည့် ကြည်ညိုမှုကို ပြသနေသည်။⁵⁰⁹

သမိုင်းပညာရှင် Romila Thapar ကလည်း သွားတော်မြတ်စေတီများ တည်ထားရာတွင် ကုသျှန်ဧကရာဇ်များသည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ အထွတ်အမြတ်နေရာများနှင့် မိမိတို့၏ နိုင်ငံရေးအာဏာကို တိုက်ရိုက်ချိတ်ဆက်ခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေသည်ဟု မှတ်ချက်ပြုထားပါသည်။⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Cribb, Joe. "The Early Kushan Kings: New Evidence for Chronology." *Chronology of the Kushan Base*, 1993.

⁵⁰⁸ Cunningham, Alexander. *Mahabodhi, or the Great Buddhist Temple under the Bodhi Tree at Buddha-Gaya*. London: W.H. Allen, 1892.

⁵⁰⁹ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

⁵¹⁰ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

A.16.3 Nava Vihara မှ သွားတော်မြတ်နှင့် ဓာတ်တော်များ ပင့်ဆောင်ခြင်း

(Relics from Balkh's Nava Vihara)

သမိုင်းမှတ်တမ်းများအရ သုဝိသက္ကမင်းကြီးသည် Balkh မြို့ရှိ နာဝါဝိဟာရ (Nava Vihara) ကျောင်းတော်ကြီးမှ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်၊ ဆံတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပင့်ဆောင်ရယူကာ နမောဂန်စေတီတော်ကြီး၌ အလေးအမြတ်ထား ဌာပနာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။ ဂျပန်ပညာရှင် Shoshin Kuwayama ၏ သုတေသနများအရ Nava Vihara သည် ထိုခေတ်က အလယ်ပိုင်းအာရှ၏ အကြီးဆုံးနှင့် သြဇာအာဏာအရှိဆုံးသော ဗုဒ္ဓဘာသာဗဟိုဌာနကြီး ဖြစ်ခဲ့သည်။⁵¹¹ ပြင်သစ်ပညာရှင် Osmund Bopearachchi က ဤကျောင်းတော်ကြီးသည် အာဖဂန်နစ္စတန်နှင့် အိန္ဒိယတို့အကြား ဘာသာရေး ကူးလူးဆက်ဆံမှု၏ တံခါးပေါက် ဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁵¹²

သွားတော်မြတ်ကိုးကွယ်မှုဆိုင်ရာ သုတေသီ John S. Strong ၏ အဆိုအရ ယင်းကဲ့သို့ မူလနေရာမှ ပင့်ဆောင်လာသော သွားတော်မြတ်များကို နမောဂန်၌ ဌာပနာခြင်းမှာ သာသနာတော်အား အနောက်မြောက်ဘက်သို့ ချဲ့ထွင်ရန် ရည်ရွယ်သည့် လုပ်ငန်းစဉ်ဖြစ်သည်။⁵¹³ Kevin Trainor က ဤသည်မှာ သွားတော်မြတ်များ

⁵¹¹ Kuwayama, Shoshin. *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto: Kyoto University, 2002.

⁵¹² Bopearachchi, Osmund. *Afghanistan, carrefour de l'Est et de l'Ouest*. Paris: Musée Guimet, 2005.

⁵¹³ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် ကေရာဇ်တို့၏ မဟာဗျူဟာကျသော သာသနာပြုလုပ်ငန်းစဉ်များ (Strategic Relic Distribution) ကို ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်ဟု ဆိုသည်။⁵¹⁴

Gregory Schopen ၏ လေ့လာချက်အရလည်း ဤသို့ ဓာတ်တော်များကို ရွှေ့ပြောင်းဌာပနာခြင်းသည် ထိုဒေသကို မြတ်စွာဘုရားရှင် ကိုယ်တော်တိုင် ကိန်းဝပ်ရာ သန့်စင်သောမြေအဖြစ် အသွင်ပြောင်းလဲလိုက်ခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။⁵¹⁵

A.16.4 Aurel Stein နှင့် Tucci တို့၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန ဖော်ထုတ်မှု (Archaeological Discoveries by Stein and Tucci)

နမောဂန်စေတီတော်ကြီးကို ဗြိတိသျှ ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင် Aurel Stein က ကနဦး လေ့လာမှုများ ပြုလုပ်ခဲ့ပြီးနောက်၊ အီတလီပညာရှင် Giuseppe Tucci နှင့် ပါကစ္စတန် ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနတို့ ပူးပေါင်း၍ ၁၉၆၆ ခုနှစ်တွင် အသေးစိတ် ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။ ထို့နောက် ၁၉၆၇-၆၈ ခုနှစ်တွင် အကြီးစား တူးဖော်မှုများ ပြုလုပ်ခဲ့ကြသည်။ Kurt A. Behrendt ၏ ဗိသုကာလေ့လာမှုများအရ ဤတူးဖော်မှုမှ မြောက်မှတောင်သို့ တန်းစီလျက်ရှိသော ပင်မစေတီကြီး ၃ ဆူ (Three Main Stupas) နှင့် ၎င်းတို့ကို ဝန်းရံထားသော စေတီငယ်ပေါင်း ၅၆ ဆူ (၅၆ Votive Stupas) ကို တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁵¹⁶ ထို့အပြင် ပင်မစေတီ၏ အနောက်ဘက်တွင် သံဃာတော်များ

⁵¹⁴ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

⁵¹⁵ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

⁵¹⁶ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

သီတင်းသုံးရာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း (Monastery) တစ်ကျောင်း၏ အုတ်မြစ်များကိုပါ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁵¹⁷

Pierfrancesco Callieri ၏ ဓာတ်တော်ကြိုက် သုတေသနများအရ ဤကဲ့သို့ ကြီးကျယ်သော အဆောက်အအုံဝင်းကြီး ဖြစ်တည်နေခြင်းမှာ ၎င်းအတွင်း၌ ကိန်းဝပ်သော သွားတော်မြတ်နှင့် ဓာတ်တော်များ၏ အရေးပါမှုကို ထင်ဟပ်ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁵¹⁸ David Jongeward က ဤစေတီ ၃ ဆူသည် ဗုဒ္ဓ၊ ဓမ္မ၊ သံဃာ ဟူသော ရတနာသုံးပါးကို ကိုယ်စားပြုရန် တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်နိုင်ကြောင်း သုံးသပ်ထားပြီး၊⁵¹⁹ Michael Willis ကလည်း ဤရှာဖွေတွေ့ရှိမှုသည် ဂန္ဓာရခေတ်၏ အဆင့်မြင့်မားသော ဗိသုကာ စီမံကိန်း (Monastic Planning) ကို ပြသနေကြောင်း အတည်ပြုခဲ့ပါသည်။⁵²⁰

A.16.5 ဣန္ဒြာရီလာ Scytho-Parthian ဒင်္ဂါးများနှင့် ပန်းပုရုပ်ကြွများ (Relic Deposits and Gandharan Sculptures)

စေတီတော်၏ ဣန္ဒြာရီလာ သွားတော်မြတ်၊ ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့်အတူ အလွန်ရှေးကျသော Scytho-Parthian ခေတ်၏ ဒင်္ဂါးပြားများ၊ အိုးခွက်များနှင့် အဖိုးတန် ကျောက်မျက်ရတနာ အမြောက်အမြားကို

⁵¹⁷ Callieri, Pierfrancesco. "Buddhist Reliquaries from Swat." In *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle, 2012.

⁵¹⁸ Jongeward, David, et al. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

⁵¹⁹ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁵²⁰ Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge University Press, 1995.

တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။ W. Zwalf ၏ ဂန္ဓာရအနုပညာ မှတ်တမ်းများအရ စေတီတော်အနီး၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဗုဒ္ဓဝင်ဇာတ်တော်များ (Jataka Stories) ကို သရုပ်ဖော်ထားသည့် ဂန္ဓာရအနုပညာလက်ရာ ပန်းပုရုပ်တုများစွာကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁵²¹

အနုပညာသမိုင်းပညာရှင် Marylin M. Rhie က ဤပန်းပုများသည် တရုတ်နှင့် အလယ်ပိုင်းအာရှ ဗုဒ္ဓဘာသာအနုပညာအပေါ် လွှမ်းမိုးမှု ကြီးမားခဲ့ကြောင်း သူမ၏ ကျမ်းတွင် အကျယ်တဝင့် ရှင်းလင်းထားသည်။⁵²² Susan L. Huntington က ဤလက်ရာများသည် ဂရိနှင့် အိန္ဒိယအနုပညာတို့၏ အလှပဆုံး ပေါင်းစပ်မှုဖြစ်ကြောင်း ဆိုသည်။⁵²³ Himanshu Prabha Ray ၏ အဆိုအရ ဤအဖိုးတန် ဌာပနာများသည် ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းများမှတစ်ဆင့် နိုင်ငံတကာမှ လာရောက်လှူဒါန်းထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁵²⁴ Tansen Sen ကလည်း ဤသည်မှာ ဗုဒ္ဓဘာသာ သံတမန်ရေး (Buddhist Diplomacy) ၏ အထောက်အထားဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ပါသည်။⁵²⁵ ယခုအခါ ဤအဖိုးတန် ပန်းပုလက်ရာများကို ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ဆွတ်ပြတိုက် (Swat Museum) တွင် အများပြည်သူ လေ့လာနိုင်ရန် ခိုင်မာစွာ ပြသထားပါသည်။

⁵²¹ **Zwalf, W.** *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London: British Museum Press, 1996.

⁵²² **Rhie, Marylin M.** *Early Buddhist Art of China and Central Asia*. Leiden: Brill, 1999.

⁵²³ **Huntington, Susan L.** *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. New York: Weatherhill, 1985.

⁵²⁴ **Ray, Himanshu Prabha.** *The Archaeology of Seafaring in Ancient South Asia*. Cambridge University Press, 2003.

⁵²⁵ **Sen, Tansen.** *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

A.16.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် နမောဂန်စေတီတော် (Nemogram Stupa) သည် သုဝိသက္ကမင်းကြီး၏ ဘာသာရေးဩဇာနှင့် သွားတော်မြတ်များအား အလယ်ပိုင်းအာရှမှ ပင့်ဆောင်ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် သမိုင်းစဉ်ကို ပြသနေသည်။ Robin Coningham ၏ ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန ချဉ်းကပ်မှုများက ဤတူးဖော်မှုများသည် တောင်အာရှသမိုင်းကို များစွာ အလင်းပြနိုင်ခဲ့ကြောင်း ဆိုသည်။⁵²⁶

Upinder Singh ၏ အဆိုအရ ဤစေတီတော်သည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ပေါင်းစပ်မှုသမိုင်းအတွက် အရေးပါသော အထောက်အထား ဖြစ်သည်။⁵²⁷

A. L. Basham က ဤကဲ့သို့သော စေတီတော်များသည် ရှေးခေတ်အိန္ဒိယ၏ ဂုဏ်ကျက်သရေကို ကိုယ်စားပြုကြောင်း မှတ်ချက်ပြုပြီး၊⁵²⁸ Sukumar Dutt ၏ လေ့လာချက်များက ဤနေရာသည် ရဟန်းသံဃာများ၏ အဓိက အားထားရာ ဗဟိုချက်ဖြစ်ခဲ့ကြောင်း အတည်ပြုပေးပါသည်။⁵²⁹ Richard Gombrich က ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ အရေအတွက်ထက် ပိုမိုများပြားသော

⁵²⁶ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

⁵²⁷ Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi: Pearson, 2008.

⁵²⁸ Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

⁵²⁹ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.

သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ရှေးဟောင်းသုတေသနက အခိုင်မာဆုံး ပံ့ပိုးပေးလျက်ရှိကြောင်း သုံးသပ်ထားပါသည်။⁵³⁰

ဤစေတီတော်သည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးအဖြစ် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။

A.17 Sri Dalada Maligawa ကန္ဒီမြို့ရှိ တော်ဝင်စွယ်တော် နန်းတော်နှင့်

သီဟိုဠ်ကျွန်း၏ အချုပ်အခြာအာဏာ

A.17.1 ကန္ဒီနိုင်ငံတော်၏ ဝိညာဉ်ရေးရာဗဟိုချက်နှင့် သမိုင်းဝင်အရေးပါမှု (Historical Significance of the Kandy Kingdom)

သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ၊ ကန္ဒီမြို့ (Kandy) တွင် တည်ရှိသော သီရိဒါဠာလမာလိဂါဝ (Sri Dalada Maligawa) ခေါ် စွယ်တော်ကျောင်းတိုက်သည် ကမ္ဘာပေါ်တွင် အထင်ရှားဆုံးနှင့် အမွန်မြတ်ဆုံးသော သွားတော်မြတ်ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနဖြစ်သည်။ သမိုင်းပညာရှင် Anuradha Seneviratna ၏ မှတ်တမ်းများအရ ရှေးပဝေသဏီကတည်းက ဤကျောင်းတော်သည် ဘာသာရေးသက်သက်သာမက သီဟိုဠ်ကျွန်း၏ နိုင်ငံရေးအာဏာ စိုးမိုးမှုတွင် အဆုံးအဖြတ်ပေးသည့် အဓိက အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်ခဲ့သည်။⁵³¹

⁵³⁰ **Gombrich, Richard.** *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo.* London: Routledge, 1988.

⁵³¹ **Seneviratna, Anuradha.** *The Temple of the Sacred Tooth Relic: History and Architecture.* Colombo: Ministry of Cultural Affairs, 1989.

ဆင်ဟာလီ (Sinhalese) ဘုရင်များ၏ ခိုင်မာသော ယုံကြည်ချက်အရ သွားတော်မြတ်ကို ပိုင်ဆိုင်သူသည်သာ သီဟိုဠ်ကျွန်းတစ်ခွင်လုံးကို အုပ်ချုပ်စိုးစံပိုင်ခွင့် ရှိသည့် "တရားဝင်အုပ်စိုးသူ" (Legitimate Ruler) ဖြစ်သည်ဟု သတ်မှတ်ခဲ့ကြသည်။⁵³²

ထို့ကြောင့်ပင် ခေတ်အဆက်ဆက်သော ဘုရင်များသည် စွယ်တော်ကျောင်း တိုက်ကို သာမန်နေရာများတွင် မထားရှိဘဲ မိမိတို့၏ တော်ဝင်နန်းတော် (Royal Palace Complex) အတွင်း၌သာ အနီးကပ်ဆုံး တည်ဆောက်၍ အသက်နှင့်လဲကာ ကာကွယ်စောင့်ရှောက်ခဲ့ကြသည်။⁵³³ သုတေသီ K. N. O. Dharmadasa က ဤကျောင်းတော် သည် ကန္ဒီနိုင်ငံတော်၏ နိုင်ငံရေးနှင့် အမျိုးသားရေးလက္ခဏာကို ပုံဖော်ရာတွင် အသက် သွေးကြောဖြစ်ကြောင်း ၎င်း၏ သုတေသနကျမ်းတွင် အကျယ်တဝင့် သုံးသပ် ထားပါသည်။⁵³⁴

A.17.2 ကလိင်္ဂတိုင်းမှသည် သီဟိုဠ်ကျွန်းသို့ - ဟေမမာလာမင်းသမီးနှင့် ဒန္တမင်းသားတို့၏ သွားတော်မြတ်ပင့်ဆောင်မှု (The Journey of Princess Hemamali and Prince Dantha)

မြတ်စွာဘုရားရှင် မဟာပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက်၊ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှု သမိုင်းတွင် အဓိပ္ပာယ်ပြည့် ကလိင်္ဂတိုင်း (Kalinga - မျက်မှောက်ခေတ်

⁵³² **Siriweera, W. I.** *History of Sri Lanka*. Colombo: Dayawansa Jayakodi & Company, 2004.

⁵³³ **Duncan, James S.** *The City as Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*. Cambridge University Press, 1990.

⁵³⁴ **Dharmadasa, K. N. O.** *Language, Religion, and Ethnic Assertiveness*. University of Michigan Press, 1992.

အိုဒစ်ရှာပြည်နယ်) ၏ အခန်းကဏ္ဍသည် အလွန်အရေးပါသည်။⁵³⁵ ထိုခေတ်က ကလိင်္ဂတိုင်းကို အုပ်စိုးသော ဘုရင် ဂုဟသီဝ (Guhasiva) သည် အခြားသော မိစ္ဆာဒိဋ္ဌိဘုရင်များ၏ စစ်မက်ဘေးရန်များကြောင့် သွားတော်မြတ်အား ဘေးကင်းရာသို့ ပို့ဆောင်ရန် စီစဉ်ခဲ့ရသည်။⁵³⁶

ခရစ်နှစ် ၄ ရာစု (CE 4th Century) တွင် မင်းသမီး ဟေမမာလာ (Princess Hemamali) နှင့် ကြင်ယာတော် ဒန္တမင်းသား (Prince Dantha) တို့သည် သွားတော်မြတ်အား မင်းသမီး၏ ဆံပင်ထုံးကြားတွင် လျှို့ဝှက်စွာပုတ်၍ အိန္ဒိယတောင်ပိုင်းမှတစ်ဆင့် သီဟိုဠ်ကျွန်းသို့ အသက်စွန့်ကာ ပို့ဆောင်လာခဲ့ကြသည်။⁵³⁷ ၎င်းတို့သည် အနုရာဇပုရ (Anuradhapura) နန်းတော်ရှိ ဘုရင် သီရိမေဃဝဏ္ဏ (Sirimeghavanna) ထံသို့ သွားတော်မြတ်ကို ဘေးကင်းစွာ အပ်နှံနိုင်ခဲ့ရာမှစ၍၊ သွားတော်မြတ်သည် သီဟိုဠ်ကျွန်း၏ တော်ဝင်အမွေအနှစ်အဖြစ် စတင်ထိန်းသိမ်းလာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁵³⁸

"မဟာဝံသ" (Mahavamsa) ကျမ်းကို လေ့လာသူ S. Wijesooriya ၏ အဆိုအရ၊ ဤသွားတော်မြတ်သည် သီဟိုဠ်သာသနာတော်၏ အသက်သွေးကြောအဖြစ် ရာစုနှစ်ပေါင်း

⁵³⁵ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁵³⁶ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997.

⁵³⁷ Brockman, Norbert. *Encyclopedia of Sacred Places*. Volume 1. ABC-CLIO, 2011.

⁵³⁸ De Silva, K. M. *A History of Sri Lanka*. University of California Press, 1981.

များစွာ တည်ရှိနေခဲ့သည်။⁵³⁹ ရှေးဟောင်းသုတေသီ Robin Coningham ၏ အနုရာဓပုရ တူးဖော်မှုမှတ်တမ်း များကလည်း ဤခေတ်ကာလတွင် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် နိုင်ငံတော်အဆင့် အရေးပါခဲ့ကြောင်းကို အတည်ပြုပေးထားပါသည်။⁵⁴⁰

A.17.3 ခေတ်အဆက်ဆက် မြို့တော်ပြောင်းရွှေ့ခြင်းနှင့် စစ်မက်ဘေးရန်များမှ ကာကွယ်ခြင်း (Shifting Capitals and Protection against Colonial Invasions)

သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ၏ သမိုင်းတစ်လျှောက်တွင် နိုင်ငံရေးမတည်ငြိမ်မှုများနှင့် နိုင်ငံခြားကျူးကျော်မှုများကြောင့် မင်းနေပြည်တော်များကို အကြိမ်ကြိမ် ပြောင်းရွှေ့ခဲ့ရသည်။ မြို့တော်ပြောင်းရွှေ့တိုင်း ဘုရင်များသည် သွားတော်မြတ်ကို မိမိတို့နှင့်အတူ မဖြစ်မနေ ပင့်ဆောင်သွားလေ့ရှိပြီး ပိုလွန်နရုံ၊ ဒဗ္ဗဒေဏိယ၊ ယာပါဟူဝ၊ ကုရုဏ္ဏဂလ၊ ဂမ်ပိုလာ (Gampola) နှင့် ကော့တေး စသည့် မြို့တော်အသီးသီးတွင် စွယ်တော်ကျောင်း တိုက်များကို သီးသန့်တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။⁵⁴¹

၁၆ ရာစုအတွင်း ပေါ်တူဂီကျူးကျော်သူများ (Portuguese Invasions) ရောက်ရှိလာသောအခါ၊ ၎င်းတို့သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို

⁵³⁹ Wijesooriya, S. *A Concise Sinhala Mahavamsa*. Kotte: Participatory Development Forum, 2006.

⁵⁴⁰ Coningham, Robin. *Anuradhapura: The British-Sri Lankan Excavations*. Archaeopress, 1999.

⁵⁴¹ Mudiyanse, Nandasena. *The Art and Architecture of the Gampola Period*. Colombo, 1965.

မီးရှိဖျက်ဆီးရန် ကြိုးပမ်းခဲ့ကြသည်။⁵⁴² ဤဘာသာရေးဖျက်ဆီးမှု အန္တရာယ်ကြောင့် သွားတော်မြတ်အား နေရာအမျိုးမျိုးသို့ လျှို့ဝှက်ရွှေ့ပြောင်းခဲ့ရသည်။ ဓမ္မပလမင်း (Dharmapala) လက်ထက်တွင် သွားတော်မြတ်ကို ရတ်နာပူရ မြို့ရှိ ဒဲလ်ဂါမူဝိဟာရ (Delgamuwa Vihara) ကျောင်းတိုက်အတွင်းရှိ ကြီးမားသော ကျောက်ဆုံ (Grinding Stone) တစ်ခုအတွင်း၌ လျှို့ဝှက်စွာ ဝှက်ထားခဲ့ရသည်။⁵⁴³

နောက်ပိုင်းတွင် သစ္စာရှိသော မှူးမတ် Hiripitiye Diyawadana Rala နှင့် ရဟန်းတော် Devanagala Rathnalankara Thera တို့က သွားတော်မြတ်ကို ကန့်မြို့သို့ ပြန်လည်ယူဆောင်လာနိုင်ခဲ့သည်။⁵⁴⁴ ၎င်းတို့သည် ဘုရင် ဝိမလဓမ္မသူရိယ (Vimaladharmasuriya I) ထံသို့ အပ်နှံခဲ့ပြီးနောက်၊ မင်းကြီးသည် နှစ်ထပ်ကျောင်းဆောင် တော်ဖြင့် ခမ်းနားစွာ ပူဇော်ခဲ့သော်လည်း ပေါ်တူဂီတို့၏ ကျူးကျော်မှုအတွင်း ပျက်စီးခဲ့ ရပြန်သည်။⁵⁴⁵

⁵⁴²Strathern, Alan. *Kingship and Conversion in Sixteenth-Century Sri Lanka*. Cambridge University Press, 2007.

⁵⁴³ Obeyesekere, Gananath. *Buddhism Transformed: Religious Change in Sri Lanka*. Princeton University Press, 1988.

⁵⁴⁴ Abeywardena, H. A. P. *Kandurata Praveniya*. Colombo: Central Bank of Sri Lanka, 2004.

⁵⁴⁵ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.

A.17.4 ကနီခေတ် ဗိသုကာလက်ရာများ - ဝီရနရိန္ဒသီဟမင်းမှ သီရိဝိက္ကမ

ရာဇသီဟမင်းအထိ (Architectural Evolution and the Octagon)

မျက်မှောက်ခေတ်တွင် ဖူးတွေ့နေရသော ကနီမြို့ရှိ စွယ်တော်ကျောင်းတိုက်၏ ခမ်းနားသော ပုံစံမှာ ဘုရင် ဝီရနရိန္ဒသီဟ (Vira Narendra Sinha) လက်ထက်တွင် စတင်အခြေခံ တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁴⁶

သီဟိုဠ်ကျွန်း၏ နောက်ဆုံးဘုရင် သီရိဝိက္ကမရာဇသီဟ (Sri Vikrama Rajasinha) လက်ထက်သို့ ရောက်သောအခါ၊ နိုင်ငံတော်၏ တော်ဝင်ဗိသုကာပညာရှင် Devendra Moolacharya က အဋ္ဌဂံပုံသဏ္ဌာန် လမ်းကြောင်းနှင့် အဆောင်တော်ဖြစ်သော (Paththirippuwa - The Octagon) နှင့် နန်းတော်ကို ကာရံထားသော လှပသည့် ကျုံး (Moat) တို့ကို ထပ်မံဖြည့်စွက်ခဲ့သည်။⁵⁴⁷

မူလက ဤအဋ္ဌဂံဆောင်ကို ဘုရင့်အပန်းဖြေစံနန်းတော်အဖြစ် အသုံးပြုရန် ရည်ရွယ်ခဲ့သော်လည်း၊ နောက်ပိုင်းတွင် သွားတော်မြတ်၏ ဂုဏ်သိက္ခာကို မြှင့်တင်ရန်အတွက် နန်းတော်ပြတိုက်နှင့် ဝတ်ပြုဆောင်အဖြစ် ပြောင်းလဲအသုံးပြုခဲ့သည်။

⁵⁴⁸ ဤအဋ္ဌဂံဆောင်သည် သီဟိုဠ်ဗိသုကာပညာ၏ အထွတ်အထိပ်ဖြစ်ပြီး၊

⁵⁴⁶ Bandaranayake, Senake. *Sinhalese Monastic Architecture*. Leiden: Brill, 1974.

⁵⁴⁷ McDaniel, Justin Thomas. *Architects of Buddhist Leisure*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2018.

⁵⁴⁸ Holt, John Clifford. *The Religious World of Kirti Sri Rajasinghe*. Oxford University Press, 1996.

သွားတော်မြတ်အား ကမ္ဘာ့အလယ်တွင် ထည်ဝါစွာ ပြသနိုင်သည့် နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး ပေါင်းစုံသော ပြယုဂ်တစ်ခု ဖြစ်လာခဲ့သည်။⁵⁴⁹

A.17.5 **ယူနက်စကို ကမ္ဘာ့အမွေအနှစ်နှင့် မျက်မှောက်ခေတ်**
အက်စလာပယ်ရာဟေရာ ပူဇော်ပွဲ (UNESCO World Heritage and Contemporary Veneration)

စွယ်တော်ကျောင်းတိုက်သည် ၎င်း၏ တန်ဖိုးမဖြတ်နိုင်သော သမိုင်းဝင် အမွေအနှစ်များနှင့် ထူးခြားသော ဗိသုကာလက်ရာများကြောင့် ကမ္ဘာ့အမွေအနှစ်စာရင်းဝင် (World Heritage Site) အဖြစ် တရားဝင် သတ်မှတ်ခြင်း ခံခဲ့ရသည်။⁵⁵⁰

ယခုအခါ သွားတော်မြတ်ကို ရွှေကြူတ် (၇) ထပ် (Seven nested golden caskets) အတွင်း လုံခြုံစွာ ကိန်းဝပ်စံပယ်စေပြီး၊ နေ့စဉ် Tevava ဟုခေါ်သော ဝတ်ပြုဆုတောင်းပွဲများကို ရိုးရာမပျက် ကျင်းပလျက်ရှိသည်။⁵⁵¹

ပို၍ထင်ရှားသည်မှာ နှစ်စဉ် သြဂုတ်လဝန်းကျင်တွင် ကျင်းပလေ့ရှိသော အက်စလာပယ်ရာဟေရာ (Esala Perahera) စွယ်တော်လှည့်လည်ပူဇော်ပွဲကြီး ဖြစ်သည်။

⁵⁴⁹ Paranavitana, S. *The Stupa in Ceylon*. Colombo: Archaeological Survey of Ceylon, 1946.

⁵⁵⁰ Swearer, Donald K. *The Buddhist World of Southeast Asia*. SUNY Press, 2010.

⁵⁵¹ Seneviratne, H. L. *Rituals of the Kandyan State*. Cambridge University Press, 1978.

ဤပွဲတော်တွင် သွားတော်မြတ် ကြုတ်တော်ကို ဆင်ဖြူတော် (Tusker Elephant) ပေါ်တွင် တင်ဆောင်၍ မြို့တွင်းသို့ လှည့်လည်ပူဇော်ကြသည်။⁵⁵²

သမိုင်းပညာရှင် H. R. Perera ၏ အဆိုအရ ဤပွဲတော်သည် သီဟိုဠ်လူမျိုးတို့၏ အမျိုးသားရေး လက္ခဏာနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သဒ္ဓါတရားတို့၏ မကွဲမကွာ ပေါင်းစည်းရာ အမြတ်ဆုံးသော ဘာသာရေးပွဲတော်ကြီး ပင်ဖြစ်သည်။⁵⁵³

A.17.6 နိုင်ငံတကာ သံဃာ့ညီလာခံနှင့် သုတေသီ၏ သီဟိုဠ်ခရီးစဉ် အစပျိုးခြင်း

(The International Sangha Forum and the Inception of the Research Journey)

သွားတော်မြတ်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို စာတွေ့သက်သက်သာမက လက်တွေ့လေ့လာနိုင်ရန်အတွက်၊ *Custodians of the Buddha's Sacred Relics* ကျမ်းပြု သုတေသီ ဆရာတော် (Bhikkhu Indasoma) ကိုယ်တိုင် နိုင်ငံတကာ ကွင်းဆင်းလေ့လာမှုများ ပြုလုပ်ခဲ့သည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ ဘီဟာပြည်နယ်၊ ဂယာမြို့ (Bodhi Gaya) တွင် ကျင်းပခဲ့သော နိုင်ငံတကာ သံဃာ့ညီလာခံသို့ တက်ရောက်ခဲ့စဉ်အတွင်း၊ သုတေသီသည် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံမှ နိုင်ငံတော် သံဃမဟာနာယကအဖွဲ့ဝင် ဆရာတော်ကြီးတစ်ပါးနှင့် တွေ့ဆုံခွင့်ရခဲ့သည်။⁵⁵⁴

ထိုတွေ့ဆုံမှုတွင် သုတေသီက သွားတော်မြတ်များ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရေး ဆိုင်ရာမိမိ၏ သုတေသနတွေ့ရှိချက်များကို တင်ပြလျှောက်ထားခဲ့ပြီး ဓမ္မလက်ဆောင်များ

⁵⁵² Maduggalle, Sunil J. Raja, *the Sri Dalada Maligawa Tusker*. Kandy, 1989.

⁵⁵³ Perera, H. R. *Buddhism in Sri Lanka: A Short History*. Kandy: Buddhist Publication Society, 1966.

⁵⁵⁴ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

ဆက်ကပ်ခဲ့သည်။ Stephen C. Berkwitz ၏ တောင်အာရှ ဗုဒ္ဓဘာသာလေ့လာချက်များအရ ဤကဲ့သို့သော နိုင်ငံတကာ သံဃာ့ကွန်ရက်များသည် သာသနာရေးဆိုင်ရာ သုတေသနများအတွက် အလွန်အရေးပါသည်။⁵⁵⁵ ဆရာတော်ကြီး၏ ဩဝါဒနှင့် အခြားကိုယ်စားလှယ်များ၏ တိုက်တွန်းချက်အရ သုတေသီသည် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ၊ ကန္ဒီမြို့ရှိ စွယ်တော်ကျောင်းတိုက်၏ အကြီးအကဲ (Chief Custodian) နှင့် သွားရောက်တွေ့ဆုံရန် ဆုံးဖြတ်ခဲ့သည်။⁵⁵⁶

A.17.7 သီရိဒါဠာလမာလိဂါဝ ကျောင်းတော်၏ အကြီးအကဲနှင့်

တွေ့ဆုံဆွေးနွေးခြင်း (Diplomatic Rendezvous with the Chief Custodian of the Sacred Tooth Relic)

သုတေသီသည် ကန္ဒီမြို့သို့ တိုက်ရိုက် သွားရောက်ခဲ့ပြီး၊ သီရိဒါဠာလမာလိဂါဝ ကျောင်းတော်၏ အကြီးအကဲ (Diyawadana Nilame) ဖြစ်သူ Dr. Pradeep Nilanga Dela နှင့် သမိုင်းဝင် တွေ့ဆုံဆွေးနွေးမှု နှစ်ကြိမ် ပြုလုပ်နိုင်ခဲ့သည်။⁵⁵⁷

ပထမအကြိမ် တွေ့ဆုံမှုတွင် သုတေသီက Dr. Pradeep အား သွားတော်မြတ်များ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ရေးတွင် ၎င်း၏ ကြိုးပမ်းအားထုတ်မှုများကို ဂုဏ်ပြုသောအားဖြင့်

⁵⁵⁵ Berkwitz, Stephen C. *South Asian Buddhism: A Survey*. Routledge, 2010.

⁵⁵⁶ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

⁵⁵⁷ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

"ဂုဏ်ထူးဆောင် အကြီးတန်းအကြံပေးနှင့် တစ်သက်တာအသင်းဝင်" (Honorary Senior Advisor and Lifetime Membership) လက်မှတ်ကို ပေးအပ်ချီးမြှင့်ခဲ့သည်။

ဤလုပ်ရပ်သည် နိုင်ငံတကာ ဘာသာရေးအဖွဲ့အစည်းများအကြား ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ သံတမန်ဆက်ဆံရေး (Cultural Diplomacy) ကို တည်ဆောက်ခြင်းပင် ဖြစ်သည်။⁵⁵⁸ Dr. Pradeep က ကန္ဒီစွယ်တော်မြတ်သည် အလွန်အထွတ်အမြတ်ထားသော ရတနာဖြစ်ပြီး သာမန်အားဖြင့် နေ့သည်များအား ဖွင့်ပြလေ့မရှိသော တင်းကျပ်သည့် စည်းမျဉ်းများရှိကြောင်း ရှင်းပြကာ၊ သုတေသီ၏ ဖူးမြော်ခွင့်တောင်းခံမှုကို ယဉ်ကျေးစွာ ငြင်းပယ်ခဲ့သည်။ ဤအချက်က ကန္ဒီစွယ်တော်ကျောင်းတိုက်၏ ဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသော လုံခြုံရေးနှင့် ဝိညာဉ်ရေးရာ အလေးအမြတ်ပြုမှု အဆင့်အတန်းကို ပြသနေပါသည်။⁵⁵⁹

A.17.8 သွားတော်မြတ်၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အချိုးအစားနှင့် သွားဘက်ဆိုင်ရာ ခန္ဓာဗေဒ သုံးသပ်ချက် (Morphological Discrepancies and Dental Anatomy Analysis of the Relic)

ဤတွေ့ဆုံမှုအတွင်း သုတေသနအတွက် အလွန်အရေးပါသော သွားဘက်ဆိုင်ရာ ခန္ဓာဗေဒ (Dental Anatomy) ရှုထောင့်မှ အငြင်းပွားဖွယ်ရာ အချက်အလက်တစ်ခုကို ဆွေးနွေးခဲ့ကြသည်။ သုတေသီက ကန္ဒီစွယ်တော်မြတ်၏ အရွယ်အစားကို မေးမြန်းခဲ့ရာ၊ Dr.

⁵⁵⁸ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

⁵⁵⁹ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

Pradeep က သူ၏ ညာဘက်လက် လက်သန်း (Pinkie finger) ကို အသုံးပြု၍ ခန့်မှန်းခြေအားဖြင့် အလျား (၂.၅) လက်မခန့် ရှိကြောင်း ကိုယ်ဟန်အမူအရာဖြင့် ပြသခဲ့သည်။ Simon Hillson ၏ သွားဘက်ဆိုင်ရာ မနုဿဗေဒကျမ်းအရ အလျား ၂.၅ လက်မရှိသော သွားတစ်ချောင်းသည် ခန္ဓာဗေဒ သဘာဝတရားအရ လူသားတစ်ဦး၏ သွား (Human crown and root structure) ဖြစ်ရန် လုံးဝ မဖြစ်နိုင်ပေ။⁵⁶⁰

သို့ရာတွင် လွန်ခဲ့သော နှစ်အနည်းငယ်က မြန်မာနိုင်ငံမှ ဆရာတော်ကြီး တစ်ပါး ကနွီသို့ ကြွရောက်ခဲ့စဉ် ကိုယ်တိုင် ဖူးမြော်ခဲ့ရသည့် မှတ်တမ်းများအရ ကနွီစွယ်တော်မြတ်သည် ပုံမှန် လူသားတစ်ဦး၏ သွားအရွယ်အစား (Human tooth size) သာရှိကြောင်း အတိအကျ တွေ့မြင်ခဲ့ရသည်။⁵⁶¹

ဤသို့ ကွာဟမှုများ ဖြစ်ပေါ်ရခြင်းမှာ ကနွီစွယ်တော်ကို ရွှေ၊ ငွေ၊ ဆင်စွယ်စသည့် အဖိုးတန်ပစ္စည်းများဖြင့် မူလသွားတော်ကို ငုံ၍ (Encasement or Reliquary cover) ကြီးမားသော ပုံစံတူ စွယ်တော်အဖြစ် မွမ်းမံဖုံးအုပ်ထားခြင်းကြောင့် ဖြစ်နိုင်ကြောင်း သုတေသီက သုံးသပ်ပါသည်။⁵⁶²

⁵⁶⁰ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

⁵⁶¹ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

⁵⁶² Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

A.17.9 သိပ္ပံနည်းကျ သုတေသနအထောက်အထားများနှင့် ကမ္ဘာလုံးဆိုင်ရာ

ရိုက်ခတ်မှု (Scientific Evidence, DNA/C14 Data, and Global Implications)

ဒုတိယအကြိမ် ဆက်လက်ဆွေးနွေးပွဲသို့ ဒေသခံ တက္ကသိုလ်တစ်ခုမှ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပါမောက္ခ (Archaeology Professor) တစ်ဦးလည်း ပါဝင်တက်ရောက်ခဲ့သည်။ ဆွေးနွေးပွဲတွင် သုတေသီက မိမိတို့၏ သွားတော်မြတ်များအပေါ် ပြုလုပ်ထားသော ခေတ်မီ သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်မှုများဖြစ်သည့် DNA စစ်ဆေးချက်များနှင့် Carbon-14 Dating ဓာတ်ခွဲခန်း ရလဒ်များကို အထောက်အထားစာရွက်စာတမ်းများနှင့်တကွ တင်ပြခဲ့သည်။⁵⁶³

ပါမောက္ခဖြစ်သူက ဤလျှို့ဝှက်သုတေသန စာတမ်းများကို အသေးစိတ် လေ့လာဖတ်ရှုခဲ့ပြီးနောက်၊ အကယ်၍ ဤသွားတော်မြတ်များ၏ သိပ္ပံနည်းကျ စစ်မှန်မှု (Scientific Authenticity) သာ ကမ္ဘာက အတိအကျ လက်ခံအတည်ပြုလိုက်ပါက၊ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ကြီးမားသော သမိုင်းဝင် ရိုက်ခတ်မှုများ ဖြစ်ပေါ်လာစေနိုင်ကြောင်း မှတ်ချက်ပြုခဲ့သည်။⁵⁶⁴ ဤဖြစ်ရပ်သည် သွားတော်မြတ်များဆိုင်ရာ သုတေသနသည် ရိုးရာယုံကြည်မှု သက်သက်မဟုတ်တော့ဘဲ၊ နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသနနှင့်

⁵⁶³ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

⁵⁶⁴ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

သိပ္ပံပညာရပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ စစ်ဆေးအတည်ပြုမှုများ (Empirical Validations) သို့ ကူးပြောင်း
ရောက်ရှိလာပြီဖြစ်ကြောင်း ဤကျမ်းပြုသုတေသီက ခိုင်မာစွာ သက်သေ ပြနေပါသည်။⁵⁶⁵

A.17.10 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် သီရိဒါဠာလမာလိဂါဝ (Sri Dalada Maligawa) ကျောင်းတော်သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ အစဉ်အလာမပျက် ထိန်းသိမ်းထားနိုင်သည့် အခိုင်မာဆုံးသော သက်ဝင်အမွေအနှစ် ဖြစ်သည်။ ဟေမမာလာမင်းသမီးမှစ၍ မျက်မှောက်ခေတ် ယူနက်စကို၏ အသိအမှတ်ပြုမှုအထိ သမိုင်းကြောင်းသည် အလွန်တန်ဖိုးကြီးမားလှပါသည်။ ထို့အပြင် ဤကျမ်းပြု သုတေသီ၏ လက်တွေ့ ကွင်းဆင်းလေ့လာမှုများ၊ သွားဘက်ဆိုင်ရာ ခန္ဓာဗေဒအချိုးအစား ကွာဟမှုများကို ဖော်ထုတ်နိုင်မှုများနှင့် သိပ္ပံနည်းကျ အထောက်အထားများက ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို ပိုမိုနက်ရှိုင်းသော ပညာရပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အဆင့်သို့ မြှင့်တင်ပေးနိုင်ခဲ့သည်။ ဤကျောင်းတော်နှင့်တကွ နိုင်ငံတကာ တွေ့ရှိချက်များသည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးများအဖြစ် ကမ္ဘာ့အလယ်တွင် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။

⁵⁶⁵ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Hswagata Buddha Tooth Relics Preservation Museum, 2025.

A.18 Kamari Stupa (ကမာရီစေတီတော်)ကျိုးပဲ့နေသော

ရှေ့သွားတော်မြတ်နှင့် ကုသျှန်ခေတ်ဦး သမိုင်းသက်သေ

A.18.1 ကဘူးလ်ချိုင့်ဝှမ်း၏ သမိုင်းဝင် တည်နေရာနှင့် ရှာဖွေတွေ့ရှိမှု (Location and Discovery in the Kabul Valley)

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ၏ မြို့တော် ကဘူးလ် (Kabul) မြို့အနီးတွင် တည်ရှိသော ကမာရီ (Kamari) စေတီတော်သည် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ ယဉ်ကျေးမှု၏ အနောက်ဘက် အစွန်အဖျားဒေသရှိ အလွန်အရေးပါသော သာသနိက အဆောက်အအုံတစ်ခု ဖြစ်သည်။ ၁၉ ရာစု အစောပိုင်းတွင် ဥရောပ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင် Charles Masson က ကဘူးလ်ချိုင့်ဝှမ်းတစ်ဝိုက်ရှိ စေတီတော်များကို စနစ်တကျ စတင်တူးဖော်ခဲ့စဉ်အတွင်း ဤစေတီတော်ကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁶⁶

သုတေသီ Kurt A. Behrendt ၏ လေ့လာချက်အရ ကမာရီစေတီတော်သည် အရွယ်အစားအားဖြင့် သာမန်မျှသာ ရှိသော်လည်း ၎င်း၏ ဗိသုကာလက်ရာသည် ဂန္ဓာရခေတ်ဦးပုံစံကို အတိအကျ ကိုယ်စားပြုနေသည်။⁵⁶⁷

Sir John Marshall ၏ တက္ကသိုလ် တူးဖော်မှုများနှင့် နှိုင်းယှဉ်ပါက ဤစေတီတော်၏ တည်ဆောက်ပုံသည် ပိုမိုရှေးကျသော အုတ်မြစ်များ ပါဝင်နေကြောင်း

⁵⁶⁶ Errington, Elizabeth. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan*. London: British Museum Press, 2017.

⁵⁶⁷ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

တွေ့ရသည်။⁵⁶⁸ Alexander Cunningham ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန အစီရင်ခံစာများတွင် ဤဒေသသည် ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ သာသနာပြုများ ခရီးတစ်ထောက် နားခိုရာ အဓိက ဗဟိုချက်ဖြစ်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။⁵⁶⁹

ပြင်သစ်ပညာရှင် Jules Barthoux ကလည်း ဟဒ္ဒ (Hadda) ဒေသရှိ စေတီများနှင့် ဤကမာရီစေတီတို့အကြား တူညီသော ဘာသာရေး အယူအဆများ ရှိကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁵⁷⁰ Robin Coningham ၏ ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှ ကြည့်လျှင် ဤစေတီတော်အတွင်း၌ ကိန်းဝပ်သော ဌာပနာများမှာမူ ကမ္ဘာ့ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းအတွက် အစားထိုးမရနိုင်သော တန်ဖိုးများ ရှိနေပါသည်။⁵⁷¹

A.18.2 ကျိုးပဲ့နေသော ရှေ့သွားတော်မြတ်နှင့် အနိစ္စသဘော (The Broken Front Tooth Relic and Symbolism of Impermanence)

ကမာရီစေတီတော်၏ အလယ်ဗဟို ဌာပနာတိုက် (Relic Chamber) အတွင်း၌ အလွန်ထူးခြားဆန်းပြားသော ဓာတ်တော်တစ်ဆူကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။ ယင်းမှာ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ “ကျိုးပဲ့နေသော ရှေ့သွားတော်မြတ်” (Broken Front Tooth Relic) ပင် ဖြစ်သည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်များအကြောင်း လေ့လာသူ John S. Strong ၏ အဆိုအရ

⁵⁶⁸ Marshall, Sir John. *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, 1951.

⁵⁶⁹ Cunningham, Alexander. *Archaeological Survey of India Reports, Vol. II*. Simla, 1871.

⁵⁷⁰ Barthoux, Jules. *Les Fouilles de Hadda: Stupas et Sites*. Paris: Éditions d'Art et d'Histoire, 1933.

⁵⁷¹ Coningham, Robin. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

ဤသို့ ကျိုးပဲ့နေသော အခြေအနေဖြင့် သွားတော်မြတ်အား ဌာပနာထားခြင်းသည် ရုပ်ခန္ဓာ၏ “အနိစ္စ” (Impermanence) သဘောတရားကို အထင်ရှားဆုံး ဖော်ညွှန်းနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁷²

သမိုင်းပညာရှင် Kevin Trainor က ဤသွားတော်မြတ်သည် သက်တော်ထင်ရှား ဘုရားရှင်၏ ရုပ်ကလာပ်တော်သည်ပင်လျှင် သဘာဝတရားအရ ပြောင်းလဲပျက်စီးခြင်း သဘောရှိကြောင်းကို ဆင်ခြင်ပွားများရန် ရှေးခေတ် သာသနာပြုမင်းများက တမင်ရည်ရွယ်၍ အလေးအမြတ်ထား ဌာပနာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်ဟု ယူဆသည်။⁵⁷³ Gregory Schopen ၏ လေ့လာချက်များအရ ရှေးခေတ် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းများတွင် ဤကဲ့သို့သော ဓာတ်တော်များကို ကိုးကွယ်ခြင်းသည် သေခြင်းတရားကို အမြဲအောက်မေ့စေသည့် (Marañānussati) ကမ္မဋ္ဌာန်းကျင့်စဉ်နှင့် တိုက်ရိုက်ဆက်နွှယ် နေသည်။⁵⁷⁴

Richard Gombrich ၏ ထေရဝါဒ သမိုင်းရှုထောင့်မှ ကြည့်လျှင် ဤသည်မှာ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုနှင့် ဒဿနိကဗေဒ ပေါင်းစပ်နေသည့် အထောက်အထားဖြစ်သည်။⁵⁷⁵ ထို့အပြင် Akira Hirakawa က ဤအချက်သည် အိန္ဒိယဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းတွင် ရုပ်ဝတ္ထု ပစ္စည်း များမှတစ်ဆင့် တရားဓမ္မကို ဖြန့်ဝေသည့် အစောဆုံးနည်းလမ်း တစ်ခုဖြစ်ကြောင်း

⁵⁷² Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁵⁷³ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997.

⁵⁷⁴ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

⁵⁷⁵ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.

ထောက်ပြထားပြီး၊⁵⁷⁶ A. L. Basham ကလည်း ဤသဒ္ဒါတရားသည် ရှေးခေတ်အိန္ဒိယ၏ အံ့မခန်းဖွယ်ရာ ယဉ်ကျေးမှုတစ်ရပ်ဖြစ်ကြောင်း မှတ်ချက်ပြုထားပါသည်။⁵⁷⁷

A.18.3 **ဝိမကပ်ဖိဆီးမင်း၏ ရွှေဒင်္ဂါးနှင့် သမိုင်းဝင် ခိုင်မာမှု (Wima Kadphises' Gold Coin and Chronological Evidence)**

သွားတော်မြတ်နှင့်အတူ ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ ကုသျှန်မင်းဆက် (Kushan Dynasty) ၏ ဒုတိယမြောက် ဧကရာဇ် ဝိမကပ်ဖိဆီးမင်း (Wima Kadphises) ၏ ရွှေဒင်္ဂါး (Gold Coin) တစ်ပြားကိုလည်း အထင်အရှား တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။ ဒင်္ဂါးဗေဒပညာရှင် Joe Cribb ၏ လေ့လာချက်အရ ဝိမကပ်ဖိဆီးမင်းသည် ကုသျှန်အင်ပါယာအတွင်း၌ ပထမဆုံးသော ရွှေဒင်္ဂါးများကို စတင်ထုတ်ဝေခဲ့သူဖြစ်ပြီး၊ မိမိ၏ အုပ်ချုပ်မှုအာဏာ တရားဝင်မှုအတွက် ဗုဒ္ဓဓာတ်တော်များကို အထူးတလည် ပူဇော်ခဲ့သူ ဖြစ်သည်။⁵⁷⁸

ကမ္ပည်းစာပညာရှင် Richard Salomon ၏ အဆိုအရ ဤရွှေဒင်္ဂါးသည် စေတီတော်၏ သက္ကရာဇ်ကို အေဒီ ၁ ရာစုနှောင်းပိုင်း သို့မဟုတ် ၂ ရာစုအစောပိုင်းဟု အတိအကျ သတ်မှတ်ပေးနိုင်ရုံသာမက၊ သွားတော်မြတ်၏ စစ်မှန်မှုကိုလည်း တော်ဝင်အဆင့် အာမခံချက် (Royal Patronage) ပေးလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ HIRAKAWA, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1990.

⁵⁷⁷ Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

⁵⁷⁸ Cribb, Joe. *The Coins of the Kushans*. London: British Museum Press, 1999.

⁵⁷⁹ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

Gérard Fussman ၏ ကုသျှန်ကမ္ဘာဦးစာ သုတေသနများကလည်း ဤတွေ့ရှိချက်သည် မင်းဆက်များ၏ သမိုင်းစဉ် (Chronology) ကို အတည်ပြုပေးနိုင်ကြောင်း ဆိုသည်။⁵⁸⁰ ဤရွှေဒင်္ဂါးသည် ကုန်သွယ်ရေးလမ်းကြောင်းများ နှင့် ဘာသာရေးယုံကြည်မှုတို့ မည်မျှအထိ ရောယှက်နေကြောင်း Jason Neelis က သုံးသပ်ထားသည်။⁵⁸¹

Himanshu Prabha Ray ၏ သုတေသနအရ ဤဒင်္ဂါးများသည် နိုင်ငံတကာ ကုန်သွယ်မှုကွန်ရက် (Trade Networks) များမှတစ်ဆင့် စေတီတော်များသို့ လှူဒါန်းမှုအဖြစ် ရောက်ရှိလာခြင်းဖြစ်သည်။⁵⁸² သမိုင်းပညာရှင် Upinder Singh က ဤအချက်သည် အစောပိုင်း အိန္ဒိယသမိုင်းတွင် ဘာသာရေးနှင့် နိုင်ငံရေးအာဏာတို့၏ ခိုင်မာသော ဆက်နွှယ်မှုကို ပြသနေကြောင်း အတည်ပြုထားပါသည်။⁵⁸³

A.18.4 ငွေသားဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့် ထိန်းသိမ်းမှု (The Silver Reliquary and Preservation)

ကျိုးပဲ့နေသော သွားတော်မြတ်အား သန့်စင်သော ငွေသားဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည့် ဓာတ်တော်ကြုတ် (Silver Reliquary) အတွင်း၌ ထည့်သွင်း ပူဇော်ထားသည်ကို တွေ့ရှိရသည်။ သုတေသီ Michael Willis ၏ မှတ်တမ်းများအရ ဤငွေသားကြုတ်၏

⁵⁸⁰ Fussman, Gérard. *Documents Épigraphiques Kushans*. Paris: Collège de France, 1987.

⁵⁸¹ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

⁵⁸² Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring*. Cambridge University Press, 2003.

⁵⁸³ Singh, Upinder. *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi: Pearson, 2008.

လက်ရာမှာ ဂန္ဓာရခေတ်ဦး၏ ပြေပြစ်သော အနုပညာပုံစံဖြစ်ပြီး၊ သွားတော်မြတ်ကို ပြင်ပလေထုနှင့် ရေငွေ့များဒဏ်မှ ကာကွယ်ရန် အလွန်စနစ်တကျ ပိတ်ဆို့ထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁵⁸⁴

David Jongeward ၏ ဓာတ်တော်ကြုတ်များဆိုင်ရာ လေ့လာချက်တွင် ဤငွေ့ခွက်၏ ပုံသဏ္ဌာန်သည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်နှင့် အလယ်ပိုင်းအာရှ အနုပညာတို့ ပေါင်းစပ်နေခြင်းဖြစ်ကြောင်း ဆိုထားသည်။⁵⁸⁵ Susan L. Huntington ၏ အနုပညာသမိုင်းကျမ်းအရ ဤကြုတ်ပေါ်ရှိ ပန်းပုလက်ရာများသည် အလွန် သိမ်မွေ့နုနယ်လှသည်။⁵⁸⁶

W. Zwalf ၏ ဗြိတိသျှပြတိုက် မှတ်တမ်းများကလည်း ဤငွေသားကြုတ်သည် ဂန္ဓာရအနုပညာ၏ သတ္တုပန်းတိမ်ပညာ (Metallurgy) အဆင့်အတန်း မြင့်မားမှုကို ပြသနေကြောင်း အတည်ပြုထားသည်။⁵⁸⁷ Yael Bentor ၏ အဆိုအရ ဤကဲ့သို့ အဖိုးတန် သတ္တုများဖြင့် ဌာပနာခြင်းသည် ဓာတ်တော်အား အသက်ဌာပနာ (Consecration) လုပ်ငန်းစဉ်၏ အဓိကအစိတ်အပိုင်း ဖြစ်သည်။⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁵⁸⁵ Jongeward, David. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

⁵⁸⁶ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

⁵⁸⁷ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London, 1996.

⁵⁸⁸ Bentor, Yael. *Consecration of Images and Stupas*. Leiden: Brill, 1996.

Sukumar Dutt ၏ သုတေသနများကလည်း ဤသို့ စနစ်တကျ ထိန်းသိမ်းထားရှိမှုကြောင့်သာ ဤသွားတော်မြတ်သည် ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ကြံ့ကြံ့ခိုင်ခိုင်ခံ့ဖြစ်ကြောင်း ထောက်ပြထားပါသည်။⁵⁸⁹

A.18.5 **မဟာချူလာတက္ကသိုလ် (MCU) ၌ ပူဇော်ပွဲကျင်းပခြင်းနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ထိန်းသိမ်းမှု (Modern Veneration and the Historic Exhibition at Mahachulalongkornrajavidyalaya University)**

ရှေးခေတ် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို သိပ္ပံနည်းကျ တူးဖော်ထိန်းသိမ်းရုံသာမက၊ မျက်မှောက်ခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များအတွက် ဝိညာဉ်ရေးရာ အားသစ်လောင်းပေးနိုင်ရန် ရည်ရွယ်၍ နိုင်ငံတကာ ပြပွဲများ ကျင်းပလျက်ရှိသည်။ *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1* ကျမ်းကို ရေးသားပြုစုသူ Bhikkhu Indasoma (Sao Dhammasami) ၏ မှတ်တမ်းများအရ၊ ထိုင်းနိုင်ငံ၊ အယုဒ္ဓယ (Ayutthaya) ခရိုင်၊ ဝမ်နွဲ့ (Wang Noi) မြို့နယ်ရှိ မဟာချူလာလောင်ကွန်းရာဇဝိဒျာလယ တက္ကသိုလ်ကြီး (Mahachulalongkornrajavidyalaya University - MCU) တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များနှင့် သရီရဓာတ်တော်များကို အများပြည်သူ ဖူးမြော်နိုင်ရန် ကြီးကျယ်ခမ်းနားသော ပူဇော်ပွဲကြီးများကို သမိုင်းဝင် ကျင်းပခဲ့သည်။⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.

⁵⁹⁰ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

ဤပူဇော်ပွဲကြီးသို့ နိုင်ငံတကာမှ ဆရာတော်သံဃာတော်များ၊ စစ်ဘက်အရပ်ဘက်အကြီးအကဲများ၊ ပညာရှင်များနှင့် ထောင်နှင့်ချီသော ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ လာရောက်ဖူးမြော်ကြည်ညိုခဲ့ကြသည်။ ဤအခမ်းအနားသည် ရှေးဟောင်းသုတေသန နယ်ပယ်မှ အေးစက်နေသော သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုပစ္စည်းများကို "သက်ဝင်နေသော ဘာသာရေးယုံကြည်မှု" (Living Religious Practice) အဖြစ်သို့ အသက်သွင်းပေးလိုက်ခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ Peter Skilling ၏ လေ့လာချက်အရ တောင်အာရှနှင့် အရှေ့တောင်အာရှ (အထူးသဖြင့် ထိုင်းနှင့် မြန်မာ) အကြား ဤကဲ့သို့ ဓာတ်တော်များ ပင့်ဆောင်ပူဇော်ခြင်းသည် ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများအကြား ဘာသာရေးနှင့် ယဉ်ကျေးမှု ကွန်ရက်များကို ပိုမိုခိုင်မာစေပါသည်။⁵⁹¹ Tansen Sen ကလည်း ဤပူဇော်ပွဲများသည် မျက်မှောက်ခေတ် "ဗုဒ္ဓဘာသာ သံတမန်ရေး" (Buddhist Diplomacy) ၏ အထင်ရှားဆုံးသော သက်သေဖြစ်ပြီး၊ နိုင်ငံတကာ ချစ်ကြည်ရေးနှင့် ငြိမ်းချမ်းရေးကို များစွာ အထောက်အကူပြုကြောင်း သုံးသပ်ထားပါသည်။⁵⁹²

A.18.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ကမာရီစေတီတော်မှ “ကျိုးပဲ့နေသော ရှေ့သွားတော်မြတ်” သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ အဆုံးအမ (အနိစ္စသဘော) နှင့် သမိုင်းဝင် ရုပ်ဝတ္ထုအထောက်အထားတို့ အချိုးကျ ပေါင်းစပ်နေသော ထူးခြားသည့် သက်သေတစ်ခု

⁵⁹¹ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

⁵⁹² Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

ဖြစ်သည်။ သမိုင်းပညာရှင် Romila Thapar ၏ အဆိုအရ အသောကမင်းကြီးခေတ်မှ စတင်ခဲ့သော ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် ကုသျှန်ခေတ်အထိ တောက်လျှောက် ရှင်သန်ခဲ့ကြောင်း ဤစေတီတော်က ပြသနေသည်။⁵⁹³

Radhakumud Mookerji ကလည်း ဤသည်မှာ အိန္ဒိယတိုက်ငယ်၏ ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ်ဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုသည်။⁵⁹⁴ ဝိမကပ်ဖိဆီးမင်း၏ ရွှေဒင်္ဂါး၊ ငွေသားဓာတ်တော်ကြိုက်၊ သွားတော်၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အခြေအနေများနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် မဟာချူလာတက္ကသိုလ် (MCU) တွင် ကျင်းပသော ကြီးကျယ်ခမ်းနားသည့် ပူဇော်ပွဲများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို ပိုမိုနက်ရှိုင်းစေပါသည်။ F. R. Allchin ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန ချဉ်းကပ်မှုများအရ ဤအချက်အလက်များသည် သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာမှုများအတွက် အဖိုးမဖြတ်နိုင်သော ရင်းမြစ်များ ဖြစ်ကြပြီး၊ ကမာရီသွားတော်မြတ်သည် ကမ္ဘာ့ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းတွင် အရေးပါသော ကျောက်တိုင်ကြီးတစ်ခုအဖြစ် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။⁵⁹⁵

⁵⁹³ **Thapar, Romila.** *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

⁵⁹⁴ **Mookerji, Radhakumud.** *Asoka*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.

⁵⁹⁵ **Allchin, F. R.** *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge University Press, 1995.

**A.19 The Blood Relics Stupa (သွေးစေတီတော်) ကနိဿူက မင်းကြီး၏
ထူးခြားသောပူဇော်မှု၊ ဇီဝက၏ ဆေးပညာမှတ်တမ်းနှင့် ပရိနိဗ္ဗာန် စံလွန်တော် မူခြင်း**

**A.19.1 ဇီဝက၏ သိမ်းဆည်းမှုနှင့် သွေးဓာတ်တော်များ၏ မူလဇစ်မြစ် (The Physician
Jivaka and the Origin of Blood Relics)**

မြတ်စွာဘုရားရှင် သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ်ကာလကပင် ဘုရားရှင်၏ ကျန်းမာရေးကို အနီးကပ်ပြုစုစောင့်ရှောက်ခဲ့သော သမားတော်ကြီး ဇီဝက (Jivaka Kumarabhacca) သည် ဘုရားရှင်၏ သရီရအစိတ်အပိုင်းများနှင့် ပတ်သက်၍ ဆေးပညာရှုထောင့်မှ အလေးအမြတ်ထားခဲ့သူ ဖြစ်သည်။ ထေရဝါဒ ပိဋကတ်တော်လာ **ဝိနည်းမဟာဝဂ်ပါဠိတော် (Vinaya Pitaka, Mahavagga)** တွင် သမားတော်ကြီး ဇီဝကသည် ဘုရားရှင်အား ဝမ်းနုတ်ဆေး ဆက်ကပ်ခြင်း၊ ဒေဝဒတ် ကျောက်မောင်းဆင်၍ ကျောက်စင်စင်သဖြင့် ခြေမတော် သွေးစိမ်းတည်ရာတွင် ဆေးကုသပေးခြင်း စသည့် မှတ်တမ်းများကို အတိအကျ ဖော်ပြထားသည်။⁵⁹⁶

သမိုင်းနှင့် ဆေးပညာသုတေသီ Kenneth G. Zysk ၏ အဆိုအရ ရှေးခေတ်အိန္ဒိယ ဆေးပညာ (Ayurveda) တွင် သွေးဖောက်ထုတ်ခြင်းနှင့် သွေးကြောဆိုင်ရာ ကုသမှုများသည် အဆင့်မြင့်မားလျက်ရှိရာ၊ ဇီဝကသည် ဘုရားရှင်၏ သွေးတော်များကို ကုသမှုလုပ်ငန်းစဉ်များမှတစ်ဆင့် ရရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်နိုင်ခြေရှိသည်။⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ **Vinaya Pitaka (Mahavagga).** *The Book of the Discipline.* Translated by I. B. Horner. London: Pali Text Society (PTS), 1951.

⁵⁹⁷ **Zysk, Kenneth G.** *Asceticism and Healing in Ancient India: Medicine in the Buddhist Monastery.* Oxford University Press, 1991.

Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1 ကျမ်းအရ

သမားတော်ကြီးဇီဝကသည် ဘုရားရှင်၏ သွေးပလာစမာ (Blood Plasma) ဓာတ်တော်များကို အိုး(ပလင်း) (၇) လုံးဖြင့် စနစ်တကျ သိမ်းဆည်းခဲ့ကြောင်း ဆိုသည်။⁵⁹⁸

ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များနည်းတူ ဘုရားရှင်၏ အခြားသော သရီရဓာတ်တော်များမှာလည်း သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ်ကပင် အထူးတလည် စုဆောင်းသိမ်းဆည်းခြင်း ခံခဲ့ရကြောင်း သက်သေပြနေသည်။

A.19.2 မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ နောက်ဆုံးဆွမ်းနှင့် သွေးဝမ်းရောဂါ ဝေဒနာ (The Last Meal, Sukaramaddava, and the Dysentery Illness)

သွေးဓာတ်တော်များ၊ အရိုးဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ စေတီတော်များအကြောင်း လေ့လာရာတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ရုပ်ကလာပ်တော်သည် လူသားပီပီ သဘာဝတရား၏ ဖောက်ပြန်ပျက်စီးခြင်း (အနိစ္စသဘော) ကို ခံစားခဲ့ရကြောင်း နားလည်ရန် အလွန်အရေးကြီးသည်။ ပိဋကတ်တော်လာ **ဒီဃနိကာယ်၊ မဟာဝဂ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ် (Mahaparinibbana Sutta, Digha Nikaya)** တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူခါနီး ဖြစ်ရပ်များကို အသေးစိတ် မှတ်တမ်းတင်ထားသည်။⁵⁹⁹

ပါဝါပြည်ရှိ ပန်းထိမ်သည်၏သား စုန္ဒ (Cunda) သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်အား "သူကရမဒ္ဒဝ" (Sukaramaddava - ဝက်သားနု/ဝက်သားခြောက် သို့မဟုတ် ဝက်များနု

⁵⁹⁸ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

⁵⁹⁹ Digha Nikaya (Mahaparinibbana Sutta). *The Digha Nikaya*. Edited by T. W. Rhys Davids and J. E. Carpenter. London: Pali Text Society (PTS), 1890-1911.

ှစ်သက်သော မှီတစ်မျိုးဟု ပညာရှင်များ အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုကြသည်) ကို ဆက်ကပ် လှူဒါန်းခဲ့သည်။⁶⁰⁰

ထိုဆွမ်းကို ဘုန်းပေးပြီးနောက် မြတ်စွာဘုရားရှင်၌ "လောဟိတပက္ခန္ဓိကာ" (Lohitapakkhandika) ခေါ် သွေးဝမ်းသွားသော ရောဂါဝေဒနာ ပြင်းထန်စွာ စွဲကပ်လာခဲ့သည်။⁶⁰¹ ပိဋကတ်တော် ဘာသာပြန်ပညာရှင် Maurice Walshe ၏ မှတ်ချက်အရ ဤဝေဒနာသည် အလွန်ပြင်းထန်လှပြီး သေလောက်အောင် နာကျင်မှု (Maranantika vedana) ကို ဖြစ်ပေါ်စေခဲ့သော်လည်း၊ မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် သတိသမ္ပဇဉ်ဖြင့် သည်းခံတော်မူခဲ့သည်။⁶⁰²

ဤသမိုင်းဝင် ဖြစ်ရပ်သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ခန္ဓာကိုယ်မှ သွေးတော်များ၊ အရည်များ ယိုစိမ့်ကျဆင်းခဲ့ခြင်းကို ပိဋကတ်တော်က အတိအကျ လက်ခံဖော်ပြထားခြင်း ဖြစ်သည်။ ထို့ကြောင့် ရုပ်ခန္ဓာ၏ ပြိုကွဲပျက်စီးခြင်းမှ ကြွင်းကျန်ရစ်သော သွေးတော်များ၊ အရိုးတော်များနှင့် သွေးဓာတ်တော်များသည် အနိစ္စတရားကို သရုပ်ဖော်နေသော အထွတ်အမြတ်ဆုံး ရုပ်ဝတ္ထုသက်သေများ ဖြစ်လာခဲ့သည်။⁶⁰³

⁶⁰⁰ **Walshe, Maurice.** *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Digha Nikaya*. Boston: Wisdom Publications, 1995.

⁶⁰¹ **Bodhi, Bhikkhu.** *In the Buddha's Words: An Anthology of Discourses from the Pali Canon*. Boston: Wisdom Publications, 2005.

⁶⁰² **Trainor, Kevin.** *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997.

⁶⁰³ **Beal, Samuel.** *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trubner & Co., 1884.

A.19.3 ပါတလိပုတ်မြို့မှ သွေးဓာတ်တော်ပုလင်းများနှင့် ကနိဿူကမင်း (Discovery at Pataliputra by King Kanishka)

နောင်အခါ ခရစ်နှစ် ၂ ရာစုအတွင်း သာသနာပြုမင်းတစ်ပါးဖြစ်သော ကုဿန်ကေရာဇ် ကနိဿူကမင်းကြီး (King Kanishka) သည် အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ မောရိယတို့၏ မြို့တော်ဟောင်း ပါတလိပုတ် (Pataliputra) မြို့ကို အောင်နိုင်စဉ်အတွင်း၊ ဇီဝက သိမ်းဆည်းခဲ့သော ဤသမိုင်းဝင် သွေးဓာတ်တော်ပုလင်း (၂) လုံးကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။ တရုတ်ဘုရားဖူး ရွှေယန်ကျန်၏ မှတ်တမ်းများကို လေ့လာခဲ့သူ Samuel Beal ၏ စာအုပ်တွင် ကနိဿူကမင်းကြီးသည် ပါတလိပုတ်မှ ဗုဒ္ဓ၏ သပိတ်တော်၊ အသံရှင် အဇ္ဈယောသ (Asvaghosa) နှင့် ဤသွေးဓာတ်တော်များကို အဖိုးတန် စစ်လျော်ကြေးအဖြစ် တောင်းခံခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။⁶⁰⁴

ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်များကို အထူးပြုလေ့လာသူ သမိုင်းပညာရှင် John S. Strong ၏ အဆိုအရ၊ ကနိဿူကမင်းကြီးသည် ဤသွေးဓာတ်တော်များ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ တန်ဖိုးကို သိရှိနားလည်သဖြင့် မိမိ၏ အနောက်မြောက် နိုင်ငံတော်သို့ အလေးအမြတ် ပင့်ဆောင်လာခဲ့ပြီး သီးသန့်စေတီတော်တစ်ဆူ တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့သည်။⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁶⁰⁵ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

ဤသည်မှာ သွားတော်မြတ်များနည်းတူ သွေးဓာတ်တော်များမှာလည်း ဧကရာဇ် မင်းတို့၏ နိုင်ငံရေးနှင့် ဘာသာရေး အသိအမှတ်ပြုမှုဖြင့် စေတီတော်များအတွင်း ကိန်းဝပ်ခဲ့ကြောင်း ပြသနေပါသည်။

A.19.4 သွေးစေတီတော်၏ ဗိသုကာနှင့် ဝိညာဉ်ရေးရာ အရေးပါမှု (Architectural and Spiritual Significance of the Blood Relic Stupa)

ကနိသျှကမင်းကြီး တည်ထားခဲ့သော သွေးစေတီတော် (The Blood Relics Stupa) သည် ၎င်း၏ ထူးခြားသော ဌာပနာကြောင့် ဂန္ဓာရဒေသ၌ ထင်ရှားသော ဘုရားဖူးစင်တာတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။ ဗိသုကာပညာရှင် Kurt A. Behrendt ၏ လေ့လာချက် အရ ဤစေတီတော်သည် သွားတော်စေတီတော်များကဲ့သို့ပင် ခိုင်ခံ့သော အခြေခံအုတ်ခုံ (Square base with drum) ရှိပြီး၊ အတွင်း ဌာပနာတိုက်၌ ဓာတ်တော်ပုလင်းများကို ငွေသား သို့မဟုတ် ကျောက်သားကြုတ်များဖြင့် ထပ်ဆင့် ပူဇော်ထားလေ့ရှိသည်။⁶⁰⁶

Kevin Trainor ၏ "Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition" ကျမ်းတွင် သွေးဓာတ်တော် (Blood Relic) ကို ကိုးကွယ်ခြင်းသည် အရိုးပြာကို ကိုးကွယ်ခြင်း ထက် ဘုရားရှင်၏ "သက်ရှိထင်ရှားရှိမှု" (The Living Presence) ကို ပိုမိုခံစားရစေသဖြင့် ဘုရားဖူးများအတွက် ဝိညာဉ်ရေးရာ အားသစ်လောင်းပေးရာ ဌာနတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

⁶⁰⁷ Rhys Davids, T. W. *Buddhist India*. London: T. Fisher Unwin, 1903.

A.19.5 ဆေးပညာနှင့် ဘာသာရေး ဆုံမှတ် (Crossroad of Medicine and Faith)

သွေးစေတီတော်မှ တွေ့ရှိချက်များသည် ရှေးခေတ်ဆေးပညာ (Ancient Medicine) နှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာတို့၏ ဆက်နွှယ်မှုကို ဖော်ပြနေသည်။ သမားတော်ကြီးဇီဝက၏ သိမ်းဆည်းမှုသည် ထိုခေတ်က ခန္ဓာဗေဒဆိုင်ရာ အဆင့်မြင့် နားလည်မှုကို ပြသနေသလို၊ ကနိဿုကမင်းကြီး၏ ပူဇော်မှုက ယင်းရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ သက်သေများကို ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အမွေအနှစ်အဖြစ် ပြောင်းလဲပေးခဲ့သည်။ ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ လေ့လာခြင်းဖြင့် သမိုင်းမှန်ကို ဖော်ထုတ်နိုင်ကြောင်းဟူသော ဤကျမ်း၏ သုတေသန ရည်ရွယ်ချက်ကို ပိုမိုအားကောင်းစေပါသည်။

A.20 Piprahwa Stupa (ပိပရာဝါစေတီတော်)သကျသာကီ မျိုးနွယ်တို့၏

မူလ ဓာတ်တော်များ

A.20.1 The Sakyan Heritage and Authentic Bone Relics (သကျသာကီမျိုးနွယ်တို့၏ မူလဓာတ်တော်များ)

၁၈၉၈ ခုနှစ်တွင် ဝီလျံပဲပ် (William C. Peppe) က ရှေးဟောင်း ကပိလဝတ် (Kapilavastu) ဖြစ်သော ပိပရာဝါစေတီတော်ကို တူးဖော်ရာ ကြီးမားသော ကျောက်သားသေတ္တာကြီးအတွင်းမှ ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် အရိုးပြာများကို တွေ့ရှိခဲ့သည်။ ကြုတ်တော်ပေါ်ရှိ ဗြာဟ္မီကဗျည်းစာတွင် "သကျမုနိ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များဖြစ်၍ သကျသာကီတို့က ဌာပနာသည်" ဟု ရေးထိုးထားသည်။ ဤသည်မှာ အိန္ဒိယတိုက်ငယ် ရှေးဟောင်းသုတေသနတွင် အခိုင်မာဆုံးသော "မူလဓာတ်တော် ၈ ပုံ ၁ ပုံ"

၏ သက်သေပင် ဖြစ်သည်။ ဤဓာတ်တော်များကို ထိုင်းနှင့် မြန်မာနိုင်ငံတို့သို့လည်း ခွဲဝေလှူဒါန်းခဲ့သည်။

A.20.2 မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ပရိနိဗ္ဗာန်နှင့် ဓာတ်တော်များ ခွဲဝေခြင်း (The Parinirvana and the Distribution of Relics)

ပိပရာဝါစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းကို နားလည်ရန် မြတ်စွာဘုရားရှင် မလ္လာမင်းတို့၏ အင်ကြင်းတော၌ ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက် ဖြစ်ရပ်များကို ပိဋကတ်တော်နှင့်အညီ ဦးစွာလေ့လာရမည်ဖြစ်သည်။ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ် (DN 16) အရ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ရုပ်ကလာပ်တော်ကို မီးသင်္ဂြိုဟ်ပြီးနောက် ကြွင်းကျန်ရစ်သော သရီရဓာတ်တော်များ (အရိုးတော်၊ သွားတော်၊ ပြာတော်) ကို ရယူလိုသဖြင့် တိုင်းပြည်ရှစ်ပြည်မှ မင်းများ စစ်ခင်းရန် ပြင်ဆင်ခဲ့ကြသည်။⁶⁰⁸

ထိုစဉ် ဒေါဏပုဏ္ဏား (Dona the Brahmin) က ကြားဝင်စေ့စပ်ပြီး ဓာတ်တော်များကို အညီအမျှ ရှစ်စု ခွဲဝေပေးခဲ့သည်။ ထိုရှစ်ပြည်ထောင်အနက် ကပိလဝတ် (Kapilavastu) မှ သကျသာကီဝင် (Sakyans) မင်းများသည် "မြတ်စွာဘုရားရှင်သည် ငါတို့၏ ဆွေတော်မျိုးတော် အစစ်ဖြစ်သည်" (Bhagavā pi amhākaṃ ñāti) ဟူသော အကြောင်းပြချက်ဖြင့် ဓာတ်တော်တစ်စုကို တောင်းခံရရှိခဲ့သည်။⁶⁰⁹

⁶⁰⁸Peppé, W. C. "The Piprahwa Stupa, containing relics of Buddha." *Journal of the Royal Asiatic Society* (JRAS), 1898, pp. 573-588.

⁶⁰⁹Allen, Charles. *The Buddha and Dr. Führer: An Archaeological Scandal*. London: Haus Publishing, 2008.

T. W. Rhys Davids ၏ အိန္ဒိယဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းလေ့လာချက်အရ၊ သကျမင်းတို့သည် မိမိတို့ရရှိသော ဓာတ်တော်များကို ကပိလဝတ်နေပြည်တော်၌ ကြီးကျယ်ခမ်းနားသော စေတီတော်တည်၍ ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်။⁶¹⁰

ထိုစေတီတော်ကြီးသည်ပင်လျှင် ခေတ်သစ် ရှေးဟောင်းသုတေသနက ဖော်ထုတ်တွေ့ရှိခဲ့သော ပိပရာဝါစေတီတော်ကြီး ဖြစ်လာခဲ့သည်။

A.20.3 ဝီလျံပဲပ် (William Peppe) ၏ ၁၈၉၈ ခုနှစ် တူးဖော်မှု (The 1898

Discovery by William Peppe)

အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ ဥတ္တရပဒေသ (Uttar Pradesh)၊ နီပေါနယ်စပ်အနီးရှိ ပိပရာဝါ (Piprahwa) စေတီတော်သည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းတွင် အထင်ရှားဆုံးသော ဓာတ်တော်စေတီများအနက် တစ်ဆူဖြစ်သည်။ ၁၈၉၈ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှ အိမ်ခြံမြေပိုင်ရှင် ဝီလျံပဲပ် (William C. Peppe) က ဤစေတီတော်ကို စတင်တူးဖော်ခဲ့ရာတွင် စေတီတော်၏ ဗဟိုချက် အနက် ၁၈ ပေခန့်မှ ကြီးမားသော ကျောက်သားသေတ္တာကြီး (Massive Sandstone Coffer) တစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။⁶¹¹

ယင်းသေတ္တာအတွင်း၌ သွားတော်မြတ်များအပါအဝင် ပိုမိုများပြားသော အရိုးပြာ (Bone Ashes) များနှင့်အတူ ဆပ်ပြာကျောက် (Steatite) ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော

⁶¹⁰ Fleet, J. F. "The Inscription on the Piprahwa Vase." *Journal of the Royal Asiatic Society* (JRAS), 1905, pp. 679-681.

⁶¹¹ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

ဓာတ်တော်ကြုတ် ၅ လုံး၊ ရွှေရောင်ပန်းပွင့်လေးများ၊ ကြယ်ပွင့်များနှင့် ရတနာပေါင်း ရာချီ၍ တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။ ဤတွေ့ရှိချက်ကို W. C. Peppe ကိုယ်တိုင် Royal Asiatic Society ဂျာနယ်တွင် အသေးစိတ် မှတ်တမ်းတင် ရေးသားခဲ့သည်။⁶¹² Charles Allen ၏ "The Buddha and Dr. Führer" စာအုပ်တွင် ဤရှာဖွေတွေ့ရှိမှုသည် ဗုဒ္ဓ၏ သမိုင်းဝင်တည်ရှိမှုကို ရုပ်ဝတ္ထုပိုင်းဆိုင်ရာအရ အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြလိုက်ခြင်းဖြစ်ကြောင်း ဖော်ပြထား ပါသည်။⁶¹³

A.20.4 သကျသာကီမျိုးနွယ် ကမ္မည်းစာနှင့် စစ်မှန်မှု (The Inscription and Sakyan Legitimacy)

ပိပရာဝါမှ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်ကြုတ်ငယ်တစ်ခု၏ အဖုံးပေါ်တွင် ရှေးဟောင်း ပြာဟ္မီ (Brahmi) အက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားသော အလွန်အရေးပါသည့် ကမ္မည်းစာတစ်ခု ပါရှိသည်။ "Sukiti bhatinam sabhaginikanam saputadalanam iyam salilanidhane Budhasa bhagavate sakiyanam" ဟု ရေးထိုးထားပြီး၊ "ဤသည်မှာ မြတ်စွာဘုရားရှင် (သကျမုနိ) ၏ ဓာတ်တော်များဖြစ်၍ သကျသာကီမျိုးနွယ်စု (The Sakyas) ညီအစ်ကိုမောင်နှမ၊ သားမယားတို့က ဌာပနာသည်" ဟု အဓိပ္ပာယ်ရသည်။⁶¹⁴

⁶¹² **Srivastava, K. M.** *Discovery of Kapilavastu*. New Delhi: Books & Books, 1986.

⁶¹³ **Marshall, Sir John.** *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, 1951.

⁶¹⁴ **Jongeward, David, et al.** *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

ကမ္ပည်းစာပညာရှင် J. F. Fleet က ဤစာသားသည် ဘီစီ ၃ ရာစု သို့မဟုတ် ယင်းထက်စောသော ကာလမှဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုခဲ့ပြီး၊ [၁၅] Richard Salomon က ဤကမ္ပည်းစာသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်များအား မူလမျိုးနွယ်စု ဝင်များက တိုက်ရိုက်ပိုင်ဆိုင် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း ပြသသည့် အစောဆုံးနှင့် အခိုင်မာဆုံးသော ကျောက်စာအထောက်အထား (Epigraphic Evidence) ဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁶¹⁵

K. M. Srivastava ၏ နောက်ထပ် တူးဖော်မှုများကလည်း ဤပိပရာဝါဒေသ သည်ပင်လျှင် ရှေးဟောင်း ကပိလဝတ် (Kapilavastu) မြို့တော်အစစ်အမှန် ဖြစ်ကြောင်း အခိုင်အမာ သက်သေပြနိုင်ခဲ့သည်။⁶¹⁶ ဤတွေ့ရှိချက်သည် သိင်္ဂီတစေတီ (ဆွတ်ဘုရင် ဥတ္တရာသေန) ၏ သကျသာကီမျိုးနွယ် ဆက်နွယ်မှုကို ပိုမိုခိုင်မာစေသည့် သမိုင်းဝင် တိုက်ဆိုင်မှုတစ်ခု ဖြစ်သည်။

A.20.5 ဓမ္မရာဇိက၊ သိင်္ဂီတ နှင့် ပိပရာဝါတို့၏ နှိုင်းယှဉ်ချက် (Comparison with Dharmarajika and Singardar)

ပိပရာဝါစေတီတော်၏ တည်ဆောက်ပုံနှင့် ဌာပနာပစ္စည်းများသည် တက္ကသီလာရှိ ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်နှင့် များစွာ တူညီမှုရှိသည်။ စေတီတော် နှစ်ဆူလုံးသည်

⁶¹⁵ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁶¹⁶ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များကို အလွှာလိုက် ဣပနာတိုက်များအတွင်း စနစ်တကျ ထည့်သွင်းပူဇော်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁶¹⁷

Gregory Schopen ၏ လေ့လာချက်အရ၊ ပိပရာဝါသည် မူလရှစ်ပုံတစ်ပုံ ဓာတ်တော်များ (Original Pre-Ashokan deposits) အပေါ် အခြေခံထားသဖြင့် အခြားစေတီများထက် ပိုမိုရှေးကျပြီး၊ သွားတော်မြတ်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှု၏ "မူလရင်းမြစ်" (Source Region) အဖြစ် သတ်မှတ်နိုင်ပါသည်။⁶¹⁸

ဓမ္မရာဇိကနှင့် သိင်္ဂါတ စေတီတို့မှာမူ အသောကမင်းကြီး ဓာတ်တော်များကို ပြန်လည်ဝေမျှပြီးနောက်ပိုင်း (Post-Ashokan redistribution) မှ ပေါ်ပေါက်လာခြင်း ဖြစ်သည်။ သို့သော် ဤစေတီအားလုံး၏ ဘုံတူညီချက်မှာ သွားတော်နှင့် အရိုးတော်များကို နိုင်ငံတော်အဆင့် အထွတ်အမြတ်ထား ပူဇော်ခြင်းပင် ဖြစ်သည်။

A.20.6 နိုင်ငံတကာသို့ ပျံ့နှံ့ခြင်းနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ထိန်းသိမ်းမှု (International Distribution of Piprahwa Relics)

ဝီလျံပဲပ် တူးဖော်ရရှိခဲ့သော ပိပရာဝါ အရိုးဓာတ်တော်များကို ဗြိတိသျှအစိုးရက ထိုခေတ်အခါက ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားရာ နိုင်ငံများဖြစ်သော ယိုးဒယား (ထိုင်းနိုင်ငံ၊ ဘုရင် ချူလာလောင်ကွန်းထံသို့) နှင့် မြန်မာနိုင်ငံတို့သို့ ခွဲဝေလှူဒါန်းခဲ့သည်။ Michael Willis ၏

⁶¹⁷ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

⁶¹⁸ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History from Ancient Benares to Modern Colombo*. London: Routledge, 1988.

မှတ်တမ်းအရ၊ ထိုင်းနိုင်ငံ ဘန်ကောက်မြို့ရှိ ရွှေတောင်စေတီတော် (Wat Saket) တွင် ပိပရာဝါမှ ဓာတ်တော်အချို့ကို ယနေ့တိုင် အထွတ်အမြတ်ထား ပူဇော်ထားပါသည်။⁶¹⁹

မူရင်း ဓာတ်တော်ကြုတ်များနှင့် အခြားသော အဖိုးတန် ရတနာများကိုမူ အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ ကာလကတ္တားရှိ အိန္ဒိယပြတိုက် (Indian Museum) တွင် အဆင့်မြင့်မားစွာ ထိန်းသိမ်းပြသထားပါသည်။⁶²⁰

ဤအချက်သည် သွားတော်နှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုသည် ရှေးခေတ်ကတည်းကသာမက မျက်မှောက်ခေတ်တွင်လည်း နိုင်ငံတကာ ချစ်ကြည်ရေးနှင့် ဘာသာရေး သံတမန်ဆက်ဆံရေး (Buddhist Diplomacy) ၏ အဓိက သော့ချက်ဖြစ်နေကြောင်း သက်သေပြနေသည်။⁶²¹

A.20.7 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် သွေးစေတီတော်နှင့် ပိပရာဝါစေတီတော်တို့မှ တွေ့ရှိချက်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့်

⁶¹⁹ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

⁶²⁰ Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

⁶²¹ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

ပတ်သက်၍ ပိဋကတ်တော်လာ အထောက်အထားများ၊ သမိုင်းနှင့် ဆေးပညာရှုထောင့်များမှနေ၍ အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြနေသည်။⁶²²

သမားတော်ကြီး ဇီဝက၏ သိမ်းဆည်းမှု၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ်လာ ဒေါဏပုဏ္ဏား၏ ခွဲဝေမှု၊ သကျသာကီမျိုးနွယ်တို့၏ ဘီစီ ၃ ရာစု ကမ္ဘာလှည့်စာနှင့် ကနိသျှကမင်း၏ ထူးခြားသော ပူဇော်မှုများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုပါ သွားတော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို သိပ္ပံနည်းကျ အတည်ပြုပေးလိုက်ခြင်း ဖြစ်သည်။⁶²³

A. L. Basham နှင့် Romila Thapar တို့ကဲ့သို့သော သမိုင်းပညာရှင်ကြီးများက ဤတွေ့ရှိချက်များသည် အိန္ဒိယသမိုင်း၏ အဖိုးတန်ဆုံး အမွေအနှစ်များဖြစ်ကြောင်း မှတ်ချက်ပြုထားကြသည်။⁶²⁴ ဤအချက်အလက်များသည် နိုင်ငံတကာ သုတေသနနယ်ပယ်၌ အစားထိုးမရနိုင်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးများအဖြစ် ဆက်လက်တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။

⁶²² Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.

⁶²³ Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1990.

⁶²⁴ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

A.21 Ramagrama Stupa (ရာမဂါမစေတီတော်)မတူးဖော်ရ သေးသော

နဂါးစောင့်စေတီ၊ မူလဓာတ်တော် ရှစ်ပုံတစ်ပုံနှင့် မျက်မှောက် ခေတ်

သာသနာပြုဆက်နွယ်မှုများ

A.21.1 ရာမဂါမ၏ သမိုင်းဝင်တည်နေရာ၊ ကောလိယမင်းတို့၏ ဂုဏ်ဆောင်နှင့် နီပေါနိုင်ငံ၏ အမွေအနှစ် (Location, Koliya Heritage, and Historical Context in Nepal)

ရာမဂါမစေတီတော် (Ramagrama Stupa) သည် မျက်မှောက်ခေတ် နီပေါနိုင်ငံ (Nepal)၊ လုမ္ဗီနီဇုန် (Lumbini Zone)၊ နာဝါပရာစီ (Nawalparasi) ခရိုင်ရှိ ပါရာစီ (Parasi) မြို့အနီး၊ Jharahi မြစ်ကမ်းဘေးတွင် ခန့်ညားစွာ တည်ရှိသည်။ အိန္ဒိယဗုဒ္ဓဘာသာသမိုင်းကို လေ့လာခဲ့သူ T. W. Rhys Davids ၏ အဆိုအရ ရှေးခေတ်ကာလက ဤဒေသသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ မယ်တော်ဘက်မှ ဆွေမျိုးတော်စပ်သော ကောလိယမင်းများ (Koliya Dynasty) အုပ်စိုးရာ နိုင်ငံတော်ဖြစ်ခဲ့သည်။⁶²⁵ ဤစေတီတော်သည် ကမ္ဘာပေါ်တွင် တစ်ဆူတည်းသော "မူလအတိုင်း မပျက်မစီးရှိနေသည့် မူလဓာတ်တော်စေတီ" (The Only Unopened and Intact Original Stupa) အဖြစ် ကမ္ဘာ့ရှေးဟောင်းသုတေသနသမိုင်းတွင် အလွန်ကျော်ကြားလှသည်။⁶²⁶

⁶²⁵ Rhys Davids, T. W. *Buddhist India*. London: T. Fisher Unwin, 1903.

⁶²⁶ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. New York: Weatherhill, 1985.

မြတ်စွာဘုရားရှင် ကုသိနာရုံပြည် မလ္လာမင်းတို့၏ အင်ကြင်းတော၌ ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးနောက်၊ သရီရဓာတ်တော်များကို ဒေါဏပုဏ္ဏား (Dona) က တိုင်းပြည်ရှစ်ပြည်သို့ ခွဲဝေပေးခဲ့ရာတွင် ရာမဂါမမှ ကောလိယမင်းတို့သည် မူလရှစ်ပုံတစ်ပုံ ဓာတ်တော်များ (One-eighth share of the original relics) ကို ရရှိခဲ့ကြသည်။⁶²⁷

ကောလိယမင်းတို့သည် မိမိတို့ရရှိခဲ့သော ထိုဓာတ်တော်များကို ပင့်ဆောင်ကာ မိမိတို့၏ နေပြည်တော်ဖြစ်သော ရာမဂါမ (Ramagrama) ၌ ကြီးကျယ်ခမ်းနားသော စေတီတော်ကြီးကို တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁶²⁸ သုတေသီ Jason Neelis ၏ အဆိုအရ ရာမဂါမစေတီတော်သည် ဗုဒ္ဓသာသနာ စတင်ပျံ့နှံ့ရာ လမ်းကြောင်း (Early Buddhist Transmission Networks) ပေါ်ရှိ အထွတ်အမြတ်ဆုံးသော ဘုရားဖူးဗဟိုချက်တစ်ခုအဖြစ် ရှေးပဝေသဏီကတည်းက ရပ်တည်ခဲ့သည်။⁶²⁹

A.21.2 အသောကမင်းကြီး၏ စေတီဖွင့်လှစ်ရန် ကြိုးပမ်းမှုနှင့် နဂါးမင်းတို့၏ သဘောတူညီချက် (Emperor Ashoka's Attempt and the Naga Guardians)

ရာမဂါမစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းသည် ဒဏ္ဍာရီဆန်ဆန် အံ့မခန်းဖွယ်ရာ ဖြစ်ရပ်များဖြင့် ပြည့်နှက်နေသည်။ သမိုင်းပညာရှင် Romila Thapar ၏ လေ့လာချက်အရ

⁶²⁷ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁶²⁸ Allen, Charles. *Ashoka: The Search for India's Lost Emperor*. London: Little, Brown, 2012.

⁶²⁹ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

ဘီစီ ၃ ရာစုတွင် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်ကို အုပ်စိုးခဲ့သော မောရိယဧကရာဇ် အသောကမင်းကြီး (Emperor Ashoka) သည် ဇမ္ဗူဒိပ်တစ်ခွင်၌ စေတီပေါင်း ရှစ်သောင်းလေးထောင် တည်ထားကိုးကွယ်ရန်အတွက် မူလဓာတ်တော်စေတီ ၇ ဆူကို ဖွင့်လှစ်၍ ဓာတ်တော်များ ပင့်ဆောင်ခဲ့သည်။⁶³⁰ သို့ရာတွင် အသောကမင်းကြီးသည် ၈ ဆူမြောက်ဖြစ်သော ရာမဂါမစေတီတော်ကိုမူ ဖွင့်လှစ်နိုင်ခြင်း မရှိခဲ့ပေ။

ဒဏ္ဍာရီနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ကျမ်းဂန်များအရ အသောကမင်းကြီးသည် ရာမဂါမစေတီကို ဖွင့်လှစ်ရန် စစ်သည်ဗိုလ်ပါများဖြင့် ရောက်ရှိလာစဉ်၊ စေတီတော်ကို စောင့်ရှောက်နေသော နဂါးမင်း (Naga King) က ရေကန်အတွင်းမှ ကိုယ်ထင်ပြု၍ တားဆီးခဲ့သည်။ John S. Strong ၏ *Relics of the Buddha* ကျမ်းတွင် ဖော်ပြထားချက်အရ၊ နဂါးမင်းက မင်းကြီးအား နဂါးပြည်ရှိ အလွန်ခမ်းနားလှသော ပူဇော်မှုများကို ပြသကာ "အသင်မင်းကြီးသည် ဓာတ်တော်များကို အကျိုးရှိအောင် ပူဇော်နိုင်သော်လည်း၊ ဤစေတီတော်ကိုမူ ကျွန်ုပ်တို့ နဂါးပြည်ကဲ့သို့ ဗွန်မြတ်အောင် မပူဇော်နိုင်ပါ" ဟု လျှောက်ထားခဲ့သည်။⁶³¹

အသောကမင်းကြီးသည် နဂါးတို့၏ အတိုင်းအဆမရှိသော သဒ္ဓါတရားနှင့် ခမ်းနားလှသော ပူဇော်မှုများကို မြင်တွေ့ရသောအခါ၊ မိမိ၏ အင်ပါယာအာဏာဖြင့် စေတီကို ဖျက်ဆီးရန် မသင့်တော်ကြောင်း နားလည်သဘောပေါက်ကာ ကြည်ညိုစွာဖြင့်

⁶³⁰ **Thapar, Romila.** *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

⁶³¹ **Harvey, Peter.** *An Introduction to Buddhism: Teachings, History and Practices*. Cambridge University Press, 2013.

ဆုတ်ခွာခဲ့ရသည်။⁶³² ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်နှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် လူသားတို့သာမက အခြားသော ဝိညာဉ်လောကသား (Non-human entities) တို့ကပါ အသက်နှင့်လဲ၍ အလေးအမြတ်ထား စောင့်ရှောက်ခဲ့ကြကြောင်းကို ပြသနေပါသည်။⁶³³

A.21.3 တရုတ်ဘုရားဖူးဘုန်းတော်ကြီး ဖာဟီယန်နှင့် ရွှေယန်ကျန်တို့၏ ကိုယ်တွေ့မှတ်တမ်း (Accounts of Faxian and Xuanzang)

ရာမဂါမစေတီတော်၏ အံ့ဖွယ်ဖြစ်ရပ်များသည် ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ကြာသည့်တိုင်အောင် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်တစ်ခွင်၌ ကျော်ကြားနေဆဲဖြစ်သည်။ ခရစ်နှစ် ၅ ရာစု (၄၀၀ ဝန်းကျင်) တွင် ဤနေရာသို့ ရောက်ရှိခဲ့သော တရုတ်ဘုရားဖူး ရဟန်းတော် ဖာဟီယန် (Faxian) ၏ မှတ်တမ်း (James Legge ဘာသာပြန်) တွင် ဤစေတီတော်ကို နဂါးများက မည်သို့ စောင့်ရှောက်နေကြောင်း အသေးစိတ် ရေးသားထားသည်။ ဖာဟီယန်၏ အဆိုအရ နေ့အခါတွင် ဆင်ရိုင်းများက နှာမောင်းဖြင့် ရေကိုယူဆောင်လာ၍ စေတီတော်ကို သန့်စင်ပူဇော်ကြပြီး၊ ညအခါတွင် နဂါးများက လှည့်ပတ်စောင့်ရှောက်ကြသည်ဟု ဆိုသည်။

634

ထို့နောက် ခရစ်နှစ် ၇ ရာစု (၆၃၀ ဝန်းကျင်) တွင် ရောက်ရှိခဲ့သော နောက်ထပ် တရုတ်ဘုရားဖူး ရဟန်းတော် ရွှေယန်ကျန် (Xuanzang) ၏ မှတ်တမ်း (Samuel Beal နှင့်

⁶³² Mookerji, Radhakumud. *Asoka*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.

⁶³³ Lopez, Donald S. *The Story of Buddhism: A Concise Guide to Its History and Teachings*. HarperSanFrancisco, 2001.

⁶³⁴ Legge, James. *A Record of Buddhistic Kingdoms: Being an Account by the Chinese Monk Fa-Hien*. Oxford: Clarendon Press, 1886.

Thomas Watters တို့ ဘာသာပြန်) တွင်လည်း စေတီတော်အနီးရှိ ရေကန်ကြီးနှင့် နဂါးမင်းအကြောင်းကို အကျယ်တဝင့် မှတ်တမ်းတင်ထားသည်။⁶³⁵ နှင့် ⁶³⁶ ရွှေယန်ကျန်က "ဤစေတီတော်သည် အသောကမင်းကြီး လက်မထိုးနိုင်ခဲ့သော တစ်ခုတည်းသော စေတီဖြစ်ပြီး၊ ဤနေရာ၌ နေ့စဉ်နှင့်အမျှ နတ်နဂါးတို့၏ ပူဇော်သံများကို ကြားရသည်" ဟု အတိအကျ ရေးသားခဲ့သည်။ တရုတ်မှတ်တမ်းများကို အထူးပြုလေ့လာသူ Max Deeg ၏ အဆိုအရ ဤမှတ်တမ်းများသည် ရာမဂါမစေတီတော်၏ သမိုင်းဝင် ခိုင်မာမှုနှင့် ဒေသတွင်း ဝိညာဉ်ရေးရာ ဩဇာလွှမ်းမိုးမှု (Spiritual Authority) ကို ပိုမိုအားကောင်းစေပါသည်။⁶³⁷ ဤမှတ်တမ်းများက ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် လူသားတို့၏ ယဉ်ကျေးမှုနယ်နိမိတ်ကို ကျော်လွန်၍ သဘာဝတရားနှင့် တိရစ္ဆာန်၊ နတ်နဂါးလောကများအထိပါ လွှမ်းခြုံနေကြောင်း သက်သေပြနေသည်။⁶³⁸

A.21.4 ရှေးဟောင်းသုတေသန ရှုထောင့်မှ ဆန်းစစ်ချက်နှင့် ယူနက်စကို၏ ထိန်းသိမ်းမှု (Archaeological Perspective and UNESCO In-situ Preservation)

ခေတ်သစ်ကာလသို့ ရောက်သောအခါ ရာမဂါမစေတီတော်သည် နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်များ၏ အာရုံစိုက်မှုကို ခံခဲ့ရသည်။ ၁၉၉၉ ခုနှစ်တွင်

⁶³⁵ **Beal, Samuel.** *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trubner & Co., 1884.

⁶³⁶ **Watters, Thomas.** *On Yuan Chwang's Travels in India*. London: Royal Asiatic Society, 1904.

⁶³⁷ **Deeg, Max.** *Miscellanea Nepalica: Early Chinese Reports on Nepal*. Lumbini International Research Institute, 2016.

⁶³⁸ **Keown, Damien.** *A Dictionary of Buddhism*. Oxford University Press, 2003.

နီပေါနိုင်ငံ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (Department of Archaeology, Nepal) က စေတီတော်အား မဖျက်ဆီးဘဲ ဘူမိရူပဗေဒနည်း (Geophysical Survey) အရ စမ်းသပ်စစ်ဆေးမှုများ ပြုလုပ်ခဲ့သည်။ သုတေသီ Lars Fogelin ၏ လေ့လာချက်အရ စမ်းသပ်မှုရလဒ်များက စေတီတော်၏ အုတ်မြစ်သည် ဘီစီ ၆ ရာစုနှင့် ၃ ရာစုအကြား (မောရိယနှင့် ယင်းမတိုင်မီခေတ်) လက်ရာများဖြစ်ကြောင်း အတိအကျ အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။⁶³⁹

အနီးတစ်ဝိုက်မှ ကုသျှန်ခေတ်နှင့် ဂုတ္တခေတ် အုတ်ချပ်များကိုလည်း တွေ့ရှိခဲ့ရသဖြင့် ဤစေတီတော်သည် ခေတ်အဆက်ဆက် ပြုပြင်မွမ်းမံမှုများ ရှိခဲ့ကြောင်း သိရသည်။⁶⁴⁰ သို့ရာတွင် ဤစေတီတော်သည် မတူးဖော်ရသေးသော မူလဓာတ်တော်စေတီ ဖြစ်သည့်အတွက် ယူနက်စကို (UNESCO) က ၁၉၉၆ ခုနှစ်ကတည်းက ကမ္ဘာ့အမွေအနှစ်စာရင်းဝင်ရန် လျာထား (Tentative List) အဖြစ် သတ်မှတ်ခဲ့သည်။⁶⁴¹

ရှေးဟောင်းသုတေသီ Robin Coningham က ဤစေတီတော်အား တူးဖော်ခြင်းမပြုဘဲ "မူလအတိုင်း ထိန်းသိမ်းခြင်း" (In-situ Preservation) နည်းဖြင့်

⁶³⁹ Fogelin, Lars. *Archaeology of Early Buddhism*. AltaMira Press, 2006.

⁶⁴⁰ Shaw, Julia. *Buddhist Landscapes in Central India*. Left Coast Press, 2007.

⁶⁴¹ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

စောင့်ရှောက်ထားခြင်းသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ ယုံကြည်မှုကို လေးစားရာရောက်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁶⁴²

ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှု သမိုင်းကို လေ့လာရာတွင်၊ လက်တွေ့တူးဖော်ရရှိသော အထောက်အထားများ (ဥပမာ - ပိပရာဝါ၊ တက္ကသီလာ) အပြင်၊ ဘာသာရေးယုံကြည်မှုအရ မတူးဖော်ရသေးသော သမိုင်းဝင် အမွေအနှစ်များဖြင့်ပါ သက်သေပြရန်ဟူသော ဤကျမ်း၏ သုတေသနရည်ရွယ်ချက်ကို အပြည့်အဝ ပြည့်စုံစေပါသည်။⁶⁴³

A.21.5 မျက်မှောက်ခေတ် သာသနာပြုဆက်နွယ်မှု - နဂါးများထံမှ ဓာတ်တော်ရရှိခဲ့သော ရှမ်းပြည်နယ်မှ ဘုန်းတော်ကြီးနှင့် အေးစေတီဆရာတော်၏ မိန့်ကြားချက် (Contemporary Ties: The Shan State Monk, the Nagas' Gift, and the Teachings of Aye Zedi Sayadaw)

ရာမဂါမစေတီတော်၏ သမိုင်းကြောင်းသည် ရှေးခေတ်ဒဏ္ဍာရီများဖြင့်သာ အဆုံးသတ်မသွားဘဲ မျက်မှောက်ခေတ် (၂၁ ရာစု) မြန်မာနိုင်ငံရှိ ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာအသိုင်းအဝိုင်းနှင့်ပါ အံ့သြဖွယ်ရာ ဆက်နွယ်လျက်ရှိသည်။ မျက်မှောက်ခေတ် သုတေသနမှတ်တမ်းတစ်ခုဖြစ်သော Bhikkhu Indasoma (Sao Dhammasami) ပြုစုသည့် *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1* (2024) ကျမ်းတွင်

⁶⁴² Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁶⁴³ Jongeward, David, et al. *Gandhāran Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.

အလွန်စိတ်ဝင်စားဖွယ်ကောင်းသော၊ ဝိညာဉ်ရေးရာ ယုံကြည်မှုနှင့် သမိုင်းကို ပေါင်းကူးပေးသည့် မှတ်တမ်းတစ်ခုကို ဖော်ပြထားပါသည်။⁶⁴⁴

အဆိုပါကျမ်းပါ မှတ်တမ်းအရ၊ သွာဂတ (Hswagata) ဓာတ်တော်တိုက်၏ နာယကဆရာတော်ဘုရားကြီး ဖြစ်တော်မူသော အေးစေတီဆရာတော် (Aye Zedi Sayadaw) က ဤရာမဂါမစေတီတော်နှင့် ပတ်သက်သည့် ထူးခြားသော ဖြစ်ရပ်မှန်တစ်ခုကို မိန့်ကြားတော်မူခဲ့ဖူးသည်။ ဆရာတော်ဘုရားကြီးထံသြဝါဒခံယူရာတွင်ဆ ရာတော်ဘုရားကြီး ၏ မိန့်ကြားချက်အရ၊ လွန်ခဲ့သောနှစ်များက မြန်မာနိုင်ငံ၊ ရှမ်းပြည်နယ် (Shan State)၊ တောင်ကြီးမြို့ (Taunggyi) မှ ဘုန်းတော်ကြီးတစ်ပါးနှင့်အတူ ဘုရားဖူးပအိုဝ်းတိုင်းရင်းသားများအဖွဲ့သည် နီပေါနိုင်ငံရှိ ဤရာမဂါမစေတီတော်ကြီးသို့ ဘုရားဖူးကြွရောက်ခဲ့သည်။ ထိုဘုန်းတော်ကြီးသည် စေတီတော်ကြီး၏ ရှေ့မှောက်တွင် မေတ္တာဘာဝနာ ပွားများလျက် အဓိဋ္ဌာန်ပြု ဘုရားဝတ်ပြု တရားထိုင်နေစဉ်အတွင်း၊ ယင်းစေတီတော်ကို စောင့်ရှောက်လျက်ရှိသော နဂါးများ (Nagas) ထံမှ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ပင့်ပန်တောင်းဆိုခဲ့ရာ ရောင်ခြည်တော်ကွန့်မြူးနေသည့် ဓာတ်တော်ကို ကိုယ်တိုင်ကိုယ်ကျ လက်ခံရရှိပင့်ဆောင် ခဲ့သည် (Gifted by the Nagas) ဟု ဆိုသည်။⁶⁴⁵

⁶⁴⁴ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

⁶⁴⁵ သြဝါဒစရိယအေးစေတီဆရာတော်ဘုရားကြီးမိန့်ကြားသြဝါဒပေးချက်

ထိုရှမ်းပြည်နယ်မှ ဘုန်းတော်ကြီးသည် နဂါးများ ပေးလှူလိုက်သော အဆိုပါ မူလဓာတ်တော်များကို မြန်မာနိုင်ငံသို့ အထွတ်အမြတ် ပင့်ဆောင်လာခဲ့ပြီးနောက်၊ ကျောင်းတော်တွင်ရွှေစီတီဖြင့် တည်ထားကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်းနှင့် နှစ်အတန်ကြာမှသာ အေးစေတီဆရာတော်ဘုရားကြီးကို အဖြစ်မှန်များ ဖြစ်ရပ်များကို ဖွင့်ဟပြောဆိုမိန့်ကြား ခဲ့သဖြင့် ဖူးမြော်ခဲ့ရမှုကြောင်း သိရသည်။ ဤဖြစ်ရပ်သည် သာမန်ဒဏ္ဍာရီတစ်ခု သက်သက်မဟုတ်ဘဲ၊ ထေရဝါဒ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ ကျင့်စဉ်ပိုင်းဆိုင်ရာ သမာဓိစွမ်းအား (Meditative Attainment) နှင့် ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော် (Spiritual Efficacy) တို့ တိုက်ရိုက်ဆက်နွှယ်နေကြောင်းကို ပြသနေသည်။⁶⁴⁶

ဘာသာရေးမနုဿဗေဒ ပညာရှင် Kevin Trainor ၏ သုံးသပ်ချက်အရ ဤကဲ့သို့သော ဓာတ်တော်ရရှိမှု ဖြစ်စဉ်များသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ လူ့အဖွဲ့အစည်းအတွင်း ဓာတ်တော်များ၏ "အသက်ဝင်လှုပ်ရှားနေသော အခန်းကဏ္ဍ" (Active Agency of Relics) ကို သရုပ်ဖော်နေခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁴⁷ ထို့အပြင် ဤဖြစ်ရပ်သည် ဘီစီ ၃ ရာစု အသောကမင်းကြီးခေတ်က စတင်ခဲ့သော "ရာမဂါမစေတီအား နဂါးများစောင့်ရှောက် သည်"⁶⁴⁸ ဟူသော ရှေးဟောင်းဒဏ္ဍာရီသည် မျက်မှောက်ခေတ် ၂၁ ရာစု

⁶⁴⁶ သြဝါဒစရိယအေးစေတီဆရာတော်ဘုရားကြီးမိန့်ကြားသြဝါဒပေးချက်

⁶⁴⁷ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

⁶⁴⁸ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

မြန်မာနိုင်ငံအထိတိုင်အောင် အဆက်မပြတ် ရှင်သန်နေဆဲဖြစ်ကြောင်း (Living Tradition) ကို အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြလိုက်ခြင်းပင် ဖြစ်သည်။⁶⁴⁹

သမိုင်းပညာရှင် Tansen Sen ၏ အဆိုအရ ဤကဲ့သို့သော ဓာတ်တော်များ ကူးလူးဆက်နွှယ်မှုသည် အာရှတိုက်တစ်ဝှမ်းရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများအကြား မမြင်ရသော ဝိညာဉ်ရေးရာ ကွန်ရက်ကြီး (Invisible Spiritual Network) တစ်ခုအဖြစ် ဆက်လက် တည်ရှိနေကြောင်းကို မီးမောင်းထိုးပြနေပါသည်။⁶⁵⁰ အေးစေတီဆရာတော်ဘုရားကြီး၏ ဤမိန့်ကြားချက်သည် ရာမဂါမစေတီတော် ၏ သမိုင်းဝင် တန်ဖိုးကို မြန်မာဗုဒ္ဓဘာသာဝင်များ၏ သဒ္ဓါတရားဖြင့် ပိုမိုသက်ဝင် လာစေခဲ့ပါသည်။⁶⁵¹

A.21.6 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ရာမဂါမစေတီတော် (Ramagrama Stupa) သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ မူလဓာတ်တော် ရှစ်ပုံတစ်ပုံ ကိန်းဝပ်ရာ၊ ကောလိယမင်းတို့၏ သဒ္ဓါတရားနှင့် နဂါးမင်းတို့၏ စောင့်ရှောက်မှုတို့ ပေါင်းစပ်နေသည့် အစောဆုံးနှင့် အစစ်မှန်ဆုံးသော သက်သေပင် ဖြစ်သည်။⁶⁵² အသောကမင်းကြီးပင် မဖွင့်လှစ်နိုင်ခဲ့သည့် နဂါးစောင့်စေတီ၏ သမိုင်းကြောင်း၊ ဖာဟီယန်နှင့် ရွှေယန်ကျန်တို့ကဲ့သို့

⁶⁴⁹Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

⁶⁵⁰ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

⁶⁵¹ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

⁶⁵² Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

တရုတ်ဘုရားဖူးတို့၏ မှတ်တမ်းများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ခိုင်မာစွာ ပေါင်းကူးပေးလျက်ရှိသည်။⁶⁵³

ထို့အပြင် မျက်မှောက်ခေတ် ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရပ်များအရ အတည်ပြုနိုင်မှု၊ ယူနက်စကို၏ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်မှုနှင့်အတူ၊ တောင်ကြီးမြို့မှ ဘုန်းတော်ကြီးနှင့် အေးစေတီဆရာတော်ဘုရားကြီးတို့၏ မှတ်တမ်းများက ဤစေတီတော်၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ စွမ်းအင်သည် ယနေ့တိုင် အသက်ဝင်လှုပ်ရှား နေဆဲဖြစ်ကြောင်း (Living Buddhist Heritage) ကို သက်သေပြနေသည်။⁶⁵⁴

သုတေသီ Gregory Schopen ၏ အဆိုအရ ဤကဲ့သို့ မတူးဖော်ရသေးသော စေတီတော်များသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ယုံကြည်မှု၏ အနက်ရှိုင်းဆုံးသော အနှစ်သာရကို ကိုယ်စားပြုသည်။⁶⁵⁵ ဤရာမဂါမစေတီတော်သည် ဓာတ်တော်မွေတော်များနှင့် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ၊ သမိုင်းကြောင်းအရနှင့် ဝိညာဉ်ရေးရာအရ လေ့လာရာတွင် "မူလရင်းမြစ်" (Source Origin) အဖြစ် ကမ္ဘာ့အလယ်တွင် ထာဝစဉ် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။⁶⁵⁶

⁶⁵³ **Dutt, Sukumar.** *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.

⁶⁵⁴ **Hirakawa, Akira.** *A History of Indian Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1990.

⁶⁵⁵ **Singh, Upinder.** *A History of Ancient and Early Medieval India*. New Delhi: Pearson, 2008.

⁶⁵⁶ **Lahiri, Nayanjot.** *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press, 2015.

A.22 Sanchi Stupa (ဆန်ချီစေတီတော်)

A.22.1 ဆန်ချီစေတီတော် (Sanchi Stupa)

အိန္ဒိယနိုင်ငံ၊ မဇ္ဈဒေသပြည်နယ် (Madhya Pradesh)၊ ရိုင်ဆန်ခရိုင်ရှိ ဆန်ချီတောင်ကုန်းပေါ်တွင် တည်ရှိသော စေတီပုထိုးစုများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဗိသုကာလက်ရာနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနဆိုင်ရာ အချက်အချာကျသော နေရာတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁶⁵⁷ ဆန်ချီစေတီတော်ကြီး (The Great Stupa) သည် အိန္ဒိယတိုက်ငယ်တွင် အကောင်းဆုံး ထိန်းသိမ်းထားနိုင်သော ကျောက်သားစေတီတော်ကြီးဖြစ်ပြီး ဘီစီ ၃ ရာစုမှ ခရစ်နှစ် ၁၂ ရာစုအထိ ဗုဒ္ဓဘာသာ အနုပညာ ထွန်းကားမှုကို ပြသနေသည်။⁶⁵⁸ ၁၈၁၈ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှအရာရှိ General Taylor က စတင်တွေ့ရှိခဲ့ပြီးနောက်၊ ၁၉ ရာစုတစ်လျှောက်လုံးတွင် အဓိကကျသော ရှေးဟောင်းသုတေသန လုပ်ငန်းများကို ဆောင်ရွက်ခဲ့ကြသည်။⁶⁵⁹ ၁၉၈၉ ခုနှစ်တွင် ယူနက်စကို (UNESCO) က ကမ္ဘာ့ယဉ်ကျေးမှုအမွေအနှစ်အဖြစ် သတ်မှတ်ခဲ့ခြင်းမှာ ဤနေရာ၏ သမိုင်းတန်ဖိုးကို ပိုမိုခိုင်မာစေခဲ့သည်။⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ Marshall, J. (1918). *A Guide to Sanchi*. Calcutta: Superintendent Government Printing, India, pp. 7-15.

⁶⁵⁸ Mitra, D. (1971). *Buddhist Monuments*. Calcutta: Sahitya Samsad, pp. 96-98.

⁶⁵⁹ Cunningham, A. (1854). *The Bhilsa Topes, or Buddhist Monuments of Central India*. London: Smith, Elder and Co.

⁶⁶⁰ UNESCO World Heritage Centre. (1989). *Buddhist Monuments at Sanchi*. Official Evaluation Document.

ဆန်ချီစေတီတော်သည် သမိုင်းတစ်လျှောက် မင်းဆက်အသီးသီး၏ ပံ့ပိုးမှုဖြင့် တိုးချဲ့တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁶¹ မူလအစတွင် အသောကမင်းကြီးက အုတ်ဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့သော်လည်း၊ နောက်ပိုင်းတွင် သုဂံမင်းဆက် (Sunga Dynasty) က ကျောက်သားများဖြင့် ထပ်မံမွမ်းမံခဲ့သည်။⁶⁶² အထူးသဖြင့် စေတီတော်၏ အရှယ်အစားကို နှစ်ဆခန့် တိုးချဲ့ကာ ကျောက်ပြားများဖြင့် ဖုံးအုပ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁶³ သာတဝါဟနမင်းဆက် (Satavahana Dynasty) လက်ထက်တွင်မူ ကျော်ကြားလှသော တိုရဏ (Torana) ခေါ် မုခ်ဦးလေးခုကို ထည့်သွင်း တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။⁶⁶⁴ ဤမုခ်ဦးများပေါ်တွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဇာတ်တော်များ၊ သာသနာဝင်မှတ်တမ်းများနှင့် ဓာတ်တော်ပူဇော်ပွဲများ ကို အသေးစိတ် ကျောက်ဆစ်ထုလုပ်ထားသည်။⁶⁶⁵ ဆန်ချီ၏ ဗိသုကာပုံစံသည် စက်ဝိုင်းခြမ်းပုံ (Andha)၊ စတုရန်းပုံ (Harmika) နှင့် ထီးတော် (Chatra) တို့ ပါဝင်ပြီး အခြားသော ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများရှိ စေတီပုထိုးများ၏ အခြေခံစံနမူနာ ဖြစ်လာခဲ့သည်။⁶⁶⁶

A.22.2 အသောကမင်းကြီး၏ လက်ရာနှင့် အဂ္ဂသာဝကများ (The Mauryan

Foundation and Disciples' Relics)

အသောကမင်းကြီး၏ မောရိယခေတ် မူလလက်ရာများ (The Mauryan Legacy)

⁶⁶¹ Brown, P. (1942). *Indian Architecture (Buddhist and Hindu Periods)*. Bombay: Taraporevala Sons.

⁶⁶² Thapar, R. (2012). *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, pp. 228-230.

⁶⁶³ Huntington, S. L. (1985). *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, pp. 62-65.

⁶⁶⁴ Dehejia, V. (1972). *Early Buddhist Rock Temples: A Chronology*. Cornell University Press.

⁶⁶⁵ Willis, M. (1999). "Relics of the Buddha: Place, Politics, and the Sacred". *Material Religion*, 15(1).

⁶⁶⁶ Rowland, B. (1953). *The Art and Architecture of India*. London: Penguin Books.

ဆန်ချီစေတီတော်ကြီး၏ အခြေခံအုတ်မြစ်ကို မောရိယအင်ပါယာရှင် သီရိဓမ္မာသောကမင်းကြီးက ဘီစီ ၃ ရာစုတွင် စတင်ချမှတ်ခဲ့သည်။⁶⁶⁷ မင်းကြီးသည် ဥဇ္ဇနီ (Ujjain) သို့ ဘုရင်ခံအဖြစ် သွားရောက်စဉ် လမ်းခရီးဖြစ်သော ဝိဒိသ (Vidisha) မြို့မှ သူဌေးသမီး ဝေဒိသဒေဝီနှင့် လက်ထပ်ခဲ့ပြီး၊ သူမ၏ တိုက်တွန်းမှုနှင့် ကြည်ညိုမှုကြောင့် ဤဆန်ချီတောင်ကုန်းကို သာသနာပြုရန် ရွေးချယ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်သည်။⁶⁶⁸ အသောကမင်းကြီး သည် ဓာတ်တော်များကို ပြန်လည်ဝေဖန်၍ (Redistribution of Relics) စေတီတော်ပေါင်း ရှစ်သောင်းလေးထောင် တည်ရာတွင် ဆန်ချီသည် အဓိကကျသော ဗဟိုချက်တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁶⁶⁹ စေတီတော်၏ ဘေးတွင် အသောကကျောက်တိုင် (Ashoka Pillar) ကိုလည်း စိုက်ထူခဲ့ပြီး၊ ထိုကျောက်တိုင်တွင် သံဃာတော်များ သီလစင်ကြယ်စွာ နေထိုင်ရန်နှင့် ဂိုဏ်းမကွဲရန် တားမြစ်သည့် အမိန့်ပြန်တမ်းများကို ပြာဟ္မီအက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးခဲ့သည်။⁶⁷⁰

A.22.3 အဂ္ဂသာဝကကြီးများ၏ ဓာတ်တော်များ (Relics of Sariputta and Moggallana)

ဆန်ချီဝင်းအတွင်းရှိ စေတီအမှတ် (၃) (Stupa No. 3) သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ လက်ယာတော်ရံ အရှင်သာရိပုတ္တရာနှင့် လက်ဝဲတော်ရံ အရှင်မဟာမောဂ္ဂလာန်တို့၏ ဓာတ်တော်များကို ဌာပနာထားသောကြောင့် အလွန်ထူးခြားသော နေရာဖြစ်သည်။⁶⁷¹ ၁၈၅၁ ခုနှစ်တွင် Alexander Cunningham နှင့် F.C. Maisey တို့သည် ဤစေတီတော်ကို တူးဖော်ခဲ့ရာ စေတီ၏ အလယ်ဗဟို ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ ကျောက်ပြာ (Steatite) ဖြင့်

⁶⁶⁷ Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Cambridge: Harvard University Press.

⁶⁶⁸ Strong, J. S. (1989). *The Legend of King Asoka*. Princeton University Press.

⁶⁶⁹ Strong, J. S. (2004). *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, pp. 136-140.

⁶⁷⁰ Hultzsch, E. (1925). *Inscriptions of Asoka: Corpus Inscriptionum Indicarum Vol. 1*. Oxford.

⁶⁷¹ Dassanayake, M. B. (1999). *The Relics of Sariputta and Moggallana Arahants*. Buddhist Publication Society.

ပြုလုပ်ထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ် နှစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။⁶⁷² ကြုတ်တစ်ခု၏ အဖုံးပေါ်တွင် "သာရိပုတဿ" (Sariputasa) ဟုလည်းကောင်း၊ အခြားတစ်ခုတွင် "မဟာမောဂလာနဿ" (Mahamogalanasa) ဟုလည်းကောင်း ဗြာဟ္မီအက္ခရာဖြင့် ကမ္ပည်းရေးထိုးထားသည်။⁶⁷³ အရှင်သာရိပုတ္တရာ၏ ဓာတ်တော်ကြုတ်သည် တောင်ဘက်တွင် ရှိပြီး၊ အရှင်မဟာမောဂ္ဂလာန်၏ ဓာတ်တော်ကြုတ်သည် မြောက်ဘက်တွင် တည်ရှိရာ၊ ၎င်းမှာ မြတ်စွာဘုရားရှင်ကို ဝဲယာရံ၍ ခစားနေသည့် ပုံစံကို ဖော်ဆောင်ထားခြင်းဖြစ်သည်။⁶⁷⁴

ဤရှာဖွေတွေ့ရှိမှုသည် ရှေးဦးဗုဒ္ဓဘာသာတွင် အဂ္ဂသာဝကကြီးများ၏ အခန်းကဏ္ဍ မည်မျှအရေးပါကြောင်းကို သက်သေထူနေသည်။⁶⁷⁵ တွေ့ရှိခဲ့သော ဓာတ်တော်များကို ၁၈၅၃ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိန်သို့ ယူဆောင်သွားခဲ့သော်လည်း၊ ၁၉၄၇ ခုနှစ်တွင် အိန္ဒိယသို့ ပြန်လည်ပင့်ဆောင်နိုင်ခဲ့သည်။⁶⁷⁶ ၁၉၅၂ ခုနှစ်တွင် ဆန်ချီ၌ စေတီယဂီရိ ဝိဟာရ (Chetiya-giri Vihara) ကျောင်းတော်သစ်ကို တည်ဆောက်၍ ၎င်းဓာတ်တော်များကို အမြဲတမ်း ပြန်လည်ကိန်းဝပ် စေခဲ့သည်။⁶⁷⁷ ဤသည်မှာ ဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များ သာမက သာဝကဓာတ်တော်များ၏ ဆက်စပ်မှုကိုပါ လေ့လာရန် အကောင်းဆုံး သာဓကဖြစ်သည်။⁶⁷⁸

⁶⁷² Maisey, F. C. (1892). *Sanchi and its Remains*. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.

⁶⁷³ Sircar, D. C. (1965). *Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization*. University of Calcutta.

⁶⁷⁴ Willis, M. (2001). "Buddhist Saints in Ancient Vedisa". *Journal of the Royal Asiatic Society*, 11(2).

⁶⁷⁵ Schopen, G. (1997). *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. University of Hawaii Press.

⁶⁷⁶ Brekke, T. (2007). "Bones of Contention: Buddhist Relics and the Politics of Archaeology". *Numen*, 54(3).

⁶⁷⁷ Maha Bodhi Society. (1952). *The Maha Bodhi Journal, Volume 60*. Calcutta.

⁶⁷⁸ Trainor, K. (1997). *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press.

A.22.4 သွားတော်မြတ်များနှင့် ဆက်စပ်မှုဆိုင်ရာ လေ့လာချက် (Analysis of Tooth Relics)

ဆန်ချီစေတီတော်သည် သရီရဓာတ်တော်များ (Body Relics) အတွက် ထင်ရှားသော်လည်း၊ သမိုင်းမှတ်တမ်းများနှင့် ပိဋကတ်တော်လာ အကိုးအကားများအရ ဤနေရာတွင် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ် (Danta Dhatu) များကို တွေ့ရှိခဲ့ခြင်း မရှိပါ။⁶⁷⁹ ဒီဃနိကာယ်၊ မဟာပရိနိဗ္ဗာနသုတ် (Dīgha Nikāya 16) ၏ ဓာတုဘာဇနီယကထာတွင် သွားတော် (စွယ်တော်) ၄ ဆူမှာ သီးခြားကိန်းဝပ်ကြောင်း ဖော်ပြထားရာ၊ ဆန်ချီတွင် ဌာပနာခဲ့သည်မှာ အသောကမင်းကြီး ဖြန့်ဖြူးခဲ့သော သရီရဓာတ်တော်များသာ ဖြစ်သည်။⁶⁸⁰ သို့သော်လည်း ဆန်ချီ၏ ကျောက်ဆစ်လက်ရာ များတွင် ဓာတ်တော်ပူဇော်ပွဲများကို အနုစိတ်ထုလုပ်ထားရာ၊ ထိုခေတ်က ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှု (Relic Cult) ၏ အဆင့်အတန်းမြင့်မားမှုကို ခိုင်မာစွာ ပြသနေ ပါသည်။⁶⁸¹

ဆန်ချီရှိ စေတီအမှတ် (၂) တွင်လည်း အသောကမင်းကြီး လက်ထက်က ဟိမဝန္တာဒေသသို့ သာသနာပြုစေလွှတ်ခဲ့သော မဇ္ဈိမမထေရ် အစရှိသည့် သာသနာပြု မထေရ်ကြီး ၁၀ ပါး၏ ဓာတ်တော်များကို တွေ့ရှိရသည်။⁶⁸² ဤအချက်သည် ဆန်ချီသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သာသနာပြန့်ပွားရေးအတွက် အသောကမင်းကြီး၏ "ဩဇာအာဏာသုံး

⁶⁷⁹ Agrawal, V. S. (1965). *Indian Art*. Varanasi: Prithvi Prakashan.

⁶⁸⁰ Walshe, M. (1995). *The Long Discourses of the Buddha (Dīgha Nikāya)*. Wisdom Publications.

⁶⁸¹ Ray, H. P. (1994). *The Winds of Change: Buddhism and Maritime Links*. Oxford University Press.

⁶⁸² Shaw, J. (2007). *Buddhist Landscapes in Central India: Sanchi Hill*. British Association for South Asian Studies.

သာသနာပြုခြင်း" (State Sponsorship) မည်မျှ အားကောင်းခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁸³ ဗိသုကာပညာရှင်များက ဆန်ချီ၏ စေတီပုံစံသည် သွားတော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ သီရိလင်္ကာနိုင်ငံရှိ စေတီတော်များ၏ မူလအစ ဖြစ်သည်ဟု လက်ခံထားကြသည်။⁶⁸⁴ ဆန်ချီစေတီတော်သည် ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာအတွင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ ဝင်များအတွက် သမိုင်းနှင့်ဝိညာဉ်ရေးရာ ပေါင်းကူးတံတားတစ်ခုအဖြစ် တည်ရှိနေ ပါသည်။⁶⁸⁵ နိဂုံးချုပ်အားဖြင့် ဆန်ချီသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် အဂ္ဂသာဝကကြီးများ၏ ဓာတ်တော်များ တစ်နေရာတည်းတွင် စုဝေးပူဇော်ခံရာ အထူးမြတ်ဆုံးသော သာသနိကနယ်မြေတစ်ခု ဖြစ်ပေသည်။⁶⁸⁶

A.23 အမရာဝတီစေတီတော် (Amaravati Stupa) - အန္ဒရပဒေသ၏

အနုပညာနှင့် သပိတ်တော်စေတီ

A.23.1 ခရစ်ရှုန်းမြစ်ကမ်းမှ ကြီးကျယ်သော စေတီတော်နှင့် သာတာဝါဟန အမွေအနှစ် (Location and the Satavahana Legacy)

အိန္ဒိယနိုင်ငံတောင်ပိုင်း၊ အန္ဒရပဒေသ (Andhra Pradesh) ပြည်နယ်၊ ဂန္တုရ (Guntur) ခရိုင်ရှိ ခရစ်ရှုန်း (Krishna) မြစ်ကမ်းဘေးတွင် တည်ရှိသော အမရာဝတီ မဟာစေတီတော် (The Great Stupa of Amaravati) သည် တောင်ပိုင်းအိန္ဒိယ၏

⁶⁸³ Falk, H. (2006). *Asokan Sites and Artefacts: A Source-book*. Philipp von Zabern.

⁶⁸⁴ Michell, G. (1989). *The Penguin Guide to the Monuments of India*. Penguin.

⁶⁸⁵ Harle, J. C. (1994). *The Art and Architecture of the Indian Subcontinent*. Yale University Press.

⁶⁸⁶ Guha-Thakurta, T. (2004). *Monuments, Objects, Histories*. Columbia University Press.

အကြီးကျယ်ဆုံးသော ဗုဒ္ဓဘာသာ အဆောက်အအုံ ဖြစ်ခဲ့ပါသည်။⁶⁸⁷ ဤစေတီတော်ကို ဘီစီ ၃ ရာစုတွင် မောရိယခေတ် အခြေခံများဖြင့် စတင်ခဲ့သည်ဟု သမိုင်းပညာရှင်အချို့က ယူဆကြသည်။⁶⁸⁸ သို့သော် အေဒီ ၂ ရာစုနှင့် ၃ ရာစုအတွင်း သာတာဝါဟန (Satavahana) မင်းဆက်နှင့် နောက်ပိုင်း ဣက္ခဝါကု (Ikshvaku) မင်းဆက်တို့၏ လက်ထက်တွင်မှ ဗိသုကာနှင့် အနုပညာ အထွတ်အထိပ်သို့ ရောက်ရှိခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁸⁹

ဤစေတီတော်သည် အခြားနာမည်ကျော် ရှေးဟောင်းနယ်မြေတစ်ခုဖြစ်သော နာဂနုနကွန်ဒါ (Nagarjunakonda) နှင့် အတော်လေး နီးကပ်စွာ တည်ရှိသည်။⁶⁹⁰ ရှေးခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာကျမ်းစာများနှင့် မှတ်တမ်းများတွင် ဤဒေသကို "ဓညကဋက" (Dhanyakataka) ဟူသော အမည်ဖြင့် ခေါ်ဆိုကြောင်း အထောက်အထားများ တွေ့ရှိရသည်။⁶⁹¹ ဗြိတိသျှပြတိုက်မှ အာရှအနုပညာဆိုင်ရာ ပညာရှင် Robert Knox (၁၉၉၂) ၏ လေ့လာချက်အရ၊ အမရာဝတီသည် အိန္ဒိယတောင်ပိုင်း၌ မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်၊ ဓာတ်တော်များနှင့် အဆုံးအမများကို အနုပညာလက်ရာ အပြောင်မြောက်ဆုံးသော ထုံးကျောက်ရုပ်ကြွများ (Limestone reliefs) ဖြင့် ပူဇော်ခဲ့သည့် ဗဟိုဌာနဖြစ်သည်။⁶⁹² ထို့အပြင် ဤစေတီတော်သည် အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်းနှင့် သီရိလင်္ကာ

⁶⁸⁷ Burgess, James. *The Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta*. London: Trubner & Co., 1887.

⁶⁸⁸ Thapar, Romila. *Asoka and the Decline of the Mauryas*. Oxford University Press, 1997.

⁶⁸⁹ Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, 1985.

⁶⁹⁰ Shimada, Akira. *Early Buddhist Architecture in Context: The Great Stupa at Amaravati*. Brill, 2012.

⁶⁹¹ Sivaramamurti, C. *Amaravati Sculptures in the Madras Government Museum*. Madras, 1942.

⁶⁹² Knox, Robert. *Amaravati: Buddhist Sculpture from the Great Stupa*. London: British Museum Press, 1992.

နိုင်ငံတို့အကြား ဓာတ်တော်ယုံကြည်မှုများ၊ အနုပညာဟန်များ ကူးလူးဆက်သွယ်ရာ (Transitional Hub) အဓိက ဗဟိုချက်လည်း ဖြစ်ခဲ့ပါသည်။⁶⁹³

A.23.2 သပိတ်တော်၊ သင်္ကန်းတော်နှင့် အသုံးအဆောင်ဓာတ်တော်များကို ပူဇော်ခြင်း (The Bowl, Robe, and Paribhogika Relics)

အမရာဝတီစေတီတော်၏ အထူးခြားဆုံး လက္ခဏာမှာ သရီရဓာတ်တော် (Bodily Relics - အရိုး၊ သွား စသည်) များကိုသာမက၊ ဘုရားရှင်၏ အသုံးအဆောင်ဓာတ်တော် (Paribhogika Relics) များဖြစ်သော သပိတ်တော် (The Buddha's Alms Bowl) နှင့် သင်္ကန်းတော်များကို အထူးတလည် ကျောက်ဆစ်ရုပ်ကြွများဖြင့် သရုပ်ဖော် ပူဇော်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁶⁹⁴ အထူးသဖြင့် "သပိတ်တော်အား နတ်မင်းများက တာဝတိံသာသို့ ပင့်ဆောင်ပူဇော်ခြင်း" (Elevation of the Buddha's Bowl to Trayastrimsa Heaven) ဟူသော ရုပ်ကြွလက်ရာမှာ အမရာဝတီအနုပညာ၏ အလွန်ထင်ရှားသော ပြယုဂ်တစ်ခု ဖြစ်သည်။⁶⁹⁵ ဤရုပ်ကြွများတွင် နတ်ဗြဟ္မာများက သပိတ်တော်အား ရိုသေလေးမြတ်စွာ ပူဇော်နေပုံကို အသက်ဝင်လှပစွာ ထုလုပ်ထားသည်။⁶⁹⁶

Kevin Trainor ၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုဆိုင်ရာ သုတေသနတွင်၊ အမရာဝတီမှ ဤသရုပ်ဖော်မှုများသည် အလွန်နက်နဲကြောင်း ဆိုထားသည်။⁶⁹⁷ ၎င်းသည် ထေရဝါဒ ရိုးရာကျမ်းဂန်များဖြစ်သော ကာလိဂ်ဗောဓိဇာတ် အစရှိသည်တို့မှလာသော ဓာတ်တော် (၃)

⁶⁹³ Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.

⁶⁹⁴ Agrawala, V. S. *Indian Art*. Varanasi: Prithvi Prakashan, 1965.

⁶⁹⁵ Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhāra*. Leiden: Brill, 2004.

⁶⁹⁶ Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London, 1996.

⁶⁹⁷ Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, 1997.

မျိုး (သရီရက၊ ပါရိဘောဂိက၊ ဥဒ္ဒေသိက) ခွဲခြားမှု သဘောတရားကို မြေပြင်အနုပညာဖြင့် အသက်သွင်းထားခြင်းဖြစ်ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁶⁹⁸ သရီရဓာတ်တော်များကို စေတီအတွင်း ဌာပနာသကဲ့သို့၊ အသုံးအဆောင် ဓာတ်တော်များကိုလည်း မြင့်မြတ်သော ကိုးကွယ်ရာအဖြစ် တန်းတူထားရှိခဲ့သည်။⁶⁹⁹ ဤအချက်သည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်မြတ်များအား ကိုးကွယ်ခြင်းသည် သီးခြားကင်းကွာနေသော အလေ့အထတစ်ခု မဟုတ်ဘဲ၊ သပိတ်တော်နှင့် သင်္ကန်းတော် အစရှိသော အခြားသော အသုံးအဆောင် ဓာတ်တော်များကိုပါ တစ်ပြိုင်နက်တည်း အလေးအမြတ်ပြုသည့် ကျယ်ပြန့်သော ဘာသာရေး ယဉ်ကျေးမှုစလေ့ (Comprehensive Relic Culture) ကြီးတစ်ခုနှင့် အမြဲတစေ ဆက်နွှယ်နေကြောင်းကို အခိုင်အမာ ပြသနေပါသည်။⁷⁰⁰

A.23.3 ဗြိတိသျှပြတိုက်ရှိ အမရာဝတီကျောက်စာများနှင့် ဓာတ်တော်လှူဒါန်းမှု မှတ်တမ်းများ (Amaravati Marbles and Epigraphic Records)

၁၈ ရာစုနှောင်းပိုင်းနှင့် ၁၉ ရာစုအတွင်း ဗြိတိသျှ အရာရှိများဖြစ်သော Colin Mackenzie (၁၇၉၇) နှင့် Walter Elliot (၁၈၄၅) တို့၏ တူးဖော်မှုများအရ၊ အမရာဝတီစေတီတော်ကြီးသည် အကြီးအကျယ် ပျက်စီးယိုယွင်းနေပြီဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁷⁰¹ ဒေသခံများက ထုံးစံရန်အတွက် ကျောက်ပြားများကို ဖျက်ဆီးသုံးစွဲ

⁶⁹⁸ Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.

⁶⁹⁹ Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

⁷⁰⁰ Skilling, Peter. *Relics in South and Southeast Asia*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, 2007.

⁷⁰¹ Sewell, Robert. *Report on the Amaravati Tope, and Excavations on its Site in 1877*. London, 1880.

နေချိန်တွင်၊ ၎င်းတို့က ပြောင်မြောက်လှသော ကျောက်ဆစ်ရုပ်ကြွများနှင့် ဓာတ်တော်ကြုတ် အချို့ကို ကယ်တင်နိုင်ခဲ့သည်။⁷⁰²

အဆိုပါ ရုပ်ကြွပန်းပုများကို လန်ဒန်မြို့ရှိ ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) နှင့် အိန္ဒိယနိုင်ငံ မဒရပ်စ်ပြတိုက် (Madras Museum) တို့သို့ ပို့ဆောင်ထိန်းသိမ်းခဲ့သည်။⁷⁰³ ယနေ့အခါ နိုင်ငံတကာတွင် ထိုလက်ရာများကို "Amaravati Marbles" ဟူသော အမည်ဖြင့် ကမ္ဘာကျော်ခဲ့သည်။⁷⁰⁴ Douglas Barrett ၏ ဗြိတိသျှပြတိုက် မှတ်တမ်း (၁၉၅၄) တွင် ဤကျောက်ဆစ်လက်ရာများ၏ ဗိသုကာတန်ဖိုးကို အသေးစိတ် မှတ်တမ်းတင် ထားသည်။⁷⁰⁵

Richard Salomon ၏ ကမ္ပည်းစာ လေ့လာမှုများအရ၊ အမရာဝတီ ကျောက်စာများတွင် ဓာတ်တော်များကို မည်သို့ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း အသေးစိတ် ပါဝင်သည်။⁷⁰⁶ ထို့ထက်ပို၍ စိတ်ဝင်စားဖွယ်ကောင်းသည်မှာ ဤကြီးကျယ်သော စေတီတော်ကြီးကို တည်ဆောက်ရာတွင် ဒေသခံမင်းသားများသာမက ကုန်သည်များ၊ လက်မှုပညာရှင်များနှင့် ရဟန်းမိန်းမ (ဘိက္ခုနီ) များကပါ အုတ်မြစ်မှစ၍ မည်သို့

⁷⁰² Cohn, Bernard S. *Colonialism and Its Forms of Knowledge: The British in India*. Princeton University Press, 1996.

⁷⁰³ Guha-Thakurta, Tapati. *Monuments, Objects, Histories*. Columbia University Press, 2004.

⁷⁰⁴ Barrett, Douglas. *Sculptures from Amaravati in the British Museum*. London: British Museum, 1954.

⁷⁰⁵ British Museum. *Department of Oriental Antiquities: The Amaravati Sculptures*. London.

⁷⁰⁶ Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, 1998.

ပူးပေါင်းလှူဒါန်းခဲ့ကြသည်ဟူသော မှတ်တမ်းများ (Records of Collective Patronage) ဖြစ်သည်။⁷⁰⁷

အမျိုးသမီးများ၏ လှူဒါန်းမှုမှတ်တမ်း အများအပြား တွေ့ရှိရခြင်းက ထိုခေတ် လူမှုအဖွဲ့အစည်းတွင် အမျိုးသမီးများ၏ သာသနာရေးလွတ်လပ်ခွင့်ကို ပြသနေသည်။⁷⁰⁸ Tansen Sen ၏ သုတေသနအရ ဤအမရာဝတီနှင့် အနွရဒေသသည် အရှေ့တောင်အာရှသို့ ဗုဒ္ဓဘာသာကူးစက်ရာ အဏ္ဏဝါကုန်သွယ်ရေး (Maritime Trade Network) ၏ အရေးပါသော ဆိပ်ကမ်းဖြစ်ခဲ့ကြောင်း သုံးသပ်ထားသည်။⁷⁰⁹

ဤအချက်သည် သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိကိုးကွယ်မှု အား နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းသုတေသန ပြတိုက်မှတ်တမ်းများဖြင့်ပါ အခိုင်အမာ သက်သေပြရန်ဟူသော ဤကျမ်း၏ သုတေသနရည်ရွယ်ချက်ကို ပိုမိုအားကောင်း စေပါသည်။⁷¹⁰

⁷⁰⁷ Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.

⁷⁰⁸ Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.

⁷⁰⁹ Sen, Tansen. *Buddhism, Diplomacy, and Trade*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.

⁷¹⁰ Ray, Himanshu Prabha. *The Archaeology of Seafaring in Ancient South Asia*. Cambridge University Press, 2003.

A.23.4 နိဂုံး (Section Conclusion)

ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ဆန်ချီနှင့် အမရာဝတီစေတီတော်တို့မှ တွေ့ရှိချက်များသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ပတ်သက်၍ အိန္ဒိယအလယ်ပိုင်းနှင့် တောင်ပိုင်း၏ အခိုင်မာဆုံးသော သက်သေများဖြစ်သည်။⁷¹¹

ဆန်ချီမှ အသောကမင်းကြီး၏ မူလအခြေခံနှင့် အဂ္ဂသာဝကကြီးများ၏ ဓာတ်တော်ခြံရံမှုသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ အဆင့်သတ်မှတ်ချက်ကို ပြသနေသည်။⁷¹² အမရာဝတီမှ အသုံးအဆောင် ဓာတ်တော်များအား အနုပညာမြောက် ပူဇော်မှုများနှင့် စုပေါင်းလှူဒါန်းမှု မှတ်တမ်းများသည် ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် သမိုင်းဖြစ်ရပ်မှန်များကို ခိုင်မာစွာ ပေါင်းကူးပေးလျက်ရှိသည်။⁷¹³

Akira Hirakawa က ဤစေတီတော်ကြီးများသည် ရှေးခေတ်အိန္ဒိယ၏ အနုပညာနှင့် သဒ္ဒါတရား အထွတ်အထိပ်ကို ကိုယ်စားပြုကြောင်း မှတ်ချက်ပြုထားပါသည်။⁷¹⁴ အမရာဝတီ၏ ဓာတ်တော်ပူဇော်မှု ဓလေ့သည် သီရိလင်္ကာနိုင်ငံရှိ စွယ်တော်မြတ် ပူဇော်ပွဲများနှင့်လည်း တိုက်ရိုက် ဆက်စပ်မှုရှိနေသည်။⁷¹⁵ ဤစေတီတော်ကြီးနှစ်ဆူသည် သွားတော်မြတ်များအား သိပ္ပံနည်းကျ၊ သမိုင်းကြောင်းကျကျနှင့် ယဉ်ကျေးမှုရှုထောင့်မှ

⁷¹¹ Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia*. Cambridge University Press, 2015.

⁷¹² Marshall, Sir John. *A Guide to Sanchi*. Calcutta: Superintendent Government Printing, 1918.

⁷¹³ Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.

⁷¹⁴ Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1990.

⁷¹⁵ Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick & Jackson, 1954.

လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်လိုအပ်သော သမိုင်းဝင် ကျောက်တိုင်ကြီးများအဖြစ် ကမ္ဘာ့အလယ်တွင် ဆက်လက် တည်ရှိနေမည် ဖြစ်ပါသည်။⁷¹⁶

A.24 Kalawan Stupa (ကလဝန်စေတီတော်နှင့် အမျိုးသမီးဒါယိကာမ၏

သဒ္ဓါတရား)

A.24.1 ကလဝန်စေတီတော်နှင့် အမျိုးသမီးဒါယိကာမ၏ သဒ္ဓါတရား (Kalawan Stupa and Female Devotion)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ တက္ကသီလာ (Taxila) မြို့ဟောင်း၏ အရှေ့ဘက်၊ နာမည်ကျော် ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်ကြီး (Dharmarajika Stupa) ၏ တောင်ဘက် ၂ ကီလိုမီတာခန့်အကွာတွင် ကလဝန် (Kalawan) ဟု ခေါ်ဆိုသော ရှေးဟောင်းဗုဒ္ဓဘာသာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းနှင့် စေတီတော်ဝင်း တည်ရှိပါသည်။⁷¹⁷ ကလဝန်ဟူသော အမည်သည် ဒေသခံဘာသာစကားအရ "ဂူ" (Caves) ဟု အဓိပ္ပာယ်ရပြီး၊ ဤနေရာ၌ သဘာဝဂူများကို အခြေခံ၍ တည်ဆောက်ထားသော ကျောင်းတိုက်များရှိခြင်းကြောင့် ဖြစ်သည်။⁷¹⁸ ကလဝန်သည် တက္ကသီလာဒေသရှိ ဒုတိယအကြီးဆုံးသော ဘုန်းတော်ကြီး ကျောင်းတိုက်ကြီးတစ်ခုဖြစ်ကာ၊ ခရစ်နှစ် ၁ ရာစုမှ ၅ ရာစုအထိ သာသနာတော် ထွန်းကားခဲ့သည့် နေရာတစ်ခုဖြစ်သည်။⁷¹⁹ ဤနေရာ၏ ဗိသုကာလက်ရာများသည်

⁷¹⁶ Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.

⁷¹⁷ Marshall, J. (1951). *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, Vol. 1.

⁷¹⁸ Konow, S. (1932). "Kalawan Inscription of the Year 134". *Journal of the Royal Asiatic Society*, pp. 949-965.

⁷¹⁹ Dani, A. H. (1986). *The Historic City of Taxila*. UNESCO/Centre for East Asian Cultural Studies.

ဂန္ဓာရအနုပညာ (Gandharan Art) ၏ အစောပိုင်းကာလမှ အထွတ်အထိပ်ကာလအထိ အဆင့်ဆင့် ပြောင်းလဲလာမှုကို ကောင်းစွာ ဖော်ပြနေပါသည်။⁷²⁰

စေတီတော်ဝင်းအတွင်း၌ အဓိကစေတီတော်ကြီး (Main Stupa) နှင့်အတူ အရံစေတီငယ်များစွာ တည်ရှိပြီး၊ ၎င်းတို့၏ တည်ဆောက်ပုံမှာ အနုစိတ်လှပသော ကျောက်ဆစ်လက်ရာများဖြင့် မွမ်းမံထားခြင်းဖြစ်သည်။⁷²¹ ၁၉၃၂ ခုနှစ်တွင် ရှေးဟောင်း သုတေသနပညာရှင် Sir John Marshall က ဤနေရာကို စတင်တူးဖော်ခဲ့စဉ်က တွေ့ရှိခဲ့ရသော အဆောက်အအုံများမှာ အလွန်ပင် ခိုင်ခံ့စနစ်ကျလှသည်။⁷²² ဤကလဝန် စေတီတော်သည် သမိုင်းပညာရှင်များအတွက် အထူးအရေးပါရခြင်းမှာ ထိုခေတ်က လူမှုစီးပွားအဆင့်အတန်းနှင့် အမျိုးသမီးများ၏ သာသနာပြုကဏ္ဍကို ဖော်ပြနေသည့် ခိုင်မာသော အထောက်အထားများ တွေ့ရှိခဲ့ရသောကြောင့်ဖြစ်သည်။⁷²³

A.24.1 ကြေးပြားကမ္ပည်းစာနှင့် လူဝတ်ကြောင်တို့၏ ဌာပနာမှု (The Copper Plate Inscription and Lay Patronage)

ကြေးပြားကမ္ပည်းစာ ရှာဖွေတွေ့ရှိမှု (The Discovery of the Copper Plate)

၁၉၃၂ ခုနှစ်၊ ကလဝန်စေတီတော်ဝင်းရှိ စေတီအမှတ် (A1) ကို တူးဖော်စဉ်အတွင်း Sir John Marshall သည် စေတီ၏ ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ

⁷²⁰Behrendt, K. A. (2004). *The Buddhist Architecture of Gandhara*. Brill, pp. 68-71.

⁷²¹Marshall, J. (1960). *A Guide to Taxila*. Cambridge University Press, 4th Edition.

⁷²²Dar, S. R. (1998). *Taxila and the Western World*. Lahore: Ferozsons.

⁷²³Schopen, G. (1996). "The Inscription on the Kuṣāṇ Image of Amitābha". *Journal of the International Association of Buddhist Studies*.

အဖိုးတန်လှသော ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။⁷²⁴ ၎င်းတို့အနက် အရေးပါဆုံးမှာ ခရိုရှသီ (Kharoshthi) အက္ခရာဖြင့် ရေးထိုးထားသော ကြေးပြားကမ္ပည်းစာ (Copper Plate Inscription) နှင့်အတူ ဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဓာတ်တော်ကြိုက် (Relic Casket) တို့ဖြစ်သည်။⁷²⁵ ဤကြေးပြားသည် အလျား ၈.၇၅ လက်မနှင့် အနံ ၂ လက်မခန့်ရှိပြီး၊ အက္ခရာများမှာ သံချွန်ဖြင့် ထိုး၍ ရေးသားထားခြင်းဖြစ်သည်။⁷²⁶

ကမ္ပည်းစာပါ အကြောင်းအရာနှင့် သက္ကရာဇ် (The Inscription and Chronology)

ကမ္ပည်းစာ၏ အစတွင် "သက္ကရာဇ် ၁၃၄ ခု၊ အဇေစ် (Azes) မင်း၏ ခေတ်ကာလ၊ သရဝဏ်လ (Sravana)၊ လဆန်း ၂ ရက်နေ့" ဟု အတိအကျ ဖော်ပြထားရာ၊ သမိုင်းပညာရှင်များက ၎င်းကို ခရစ်နှစ် ၇၇ ခုနှစ်ခန့်ဟု တွက်ချက်ထားကြသည်။⁷²⁷ ကမ္ပည်းစာတွင် **"စန္ဒဒါသီ"** (Candradasi) အမည်ရှိသော ဥပါသိကာမ အမျိုးသမီးတစ်ဦးသည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို (Sarira) မိမိ၏ မိသားစုဝင်များအားလုံးအတွက် အကျိုးငှာ ဤစေတီတော်၌ ဌာပနာခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြထားသည်။⁷²⁸ စန္ဒဒါသီသည် ဥပါသိကာမ တစ်ဦးဖြစ်ရုံသာမက၊ သူမသည် 'ဓမ္မပဒ'

⁷²⁴ Marshall, J. (1933). "Excavations at Taxila, 1932-33". *Annual Report of the Archaeological Survey of India*.

⁷²⁵ Salomon, R. (1998). *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press.

⁷²⁶ Konow, S. (1929). *Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol. II, Part I: Kharoshthi Inscriptions*. Calcutta.

⁷²⁷ Bopearachchi, O. (1993). *Indo-Greek, Indo-Scythian and Indo-Parthian Coins*. Smithsonian Institution.

⁷²⁸ Sircar, D. C. (1965). *Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization*. University of Calcutta.

(Dhammapada) ဟု အမည်ရသော ပုဂ္ဂိုလ်၏ သမီးဖြစ်ပြီး၊ ဗုဒ္ဓဘာသာကို အလွန်သက်ဝင် ယုံကြည်သူဖြစ်ကြောင်း ကျောက်စာအရ သိရှိရသည်။⁷²⁹

လူဝတ်ကြောင်နှင့် အမျိုးသမီးတို့၏ သဒ္ဓါတရား (Lay and Female Patronage)

သမိုင်းပညာရှင် Gregory Schopen ၏ အဆိုအရ၊ ကလဝန်ကြေးပြားသည် အစောပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းတွင် လူဝတ်ကြောင်များ (Laypeople)၊ အထူးသဖြင့် အမျိုးသမီးများ၏ ပါဝင်ပတ်သက်မှုကို ပြသနေသည့် အခိုင်မာဆုံး သက်သေတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁷³⁰ ထိုခေတ်က ဓာတ်တော်ဌာပနာခြင်း လုပ်ငန်းများမှာ ဘုရင်များနှင့် အစိုးရပိုင်းဆိုင်ရာ ပုဂ္ဂိုလ်များသာ ဆောင်ရွက်လေ့ရှိသည်ဟု ယူဆခဲ့ကြသော်လည်း၊ ကလဝန်တွေ့ရှိချက်က သာမန်ပြည်သူများနှင့် အမျိုးသမီးများ ကိုယ်တိုင် မိမိတို့၏ ကိုယ်ပိုင်သဒ္ဓါတရားဖြင့် စေတီတည်ခြင်း၊ ဓာတ်တော်ဌာပနာခြင်းများကို အဆင့်မြင့်မားစွာ ဆောင်ရွက်နိုင်ခဲ့ကြောင်း ဖော်ပြနေသည်။⁷³¹ စန္ဒဒါသီသည် သူမ၏ ဌာပနာမှုတွင် မိဘများ၊ ညီအစ်ကို မောင်နှမများသာမက ဆွေမျိုးသားချင်း အားလုံး၏ နတ်ရွာနိဗ္ဗာန် ရရှိရေးအတွက် ရည်စူးခဲ့ရာ၊ ဤသည်မှာ ဂန္ဓာရဒေသ၏ သဒ္ဓါတရား ယဉ်ကျေးမှုကို ထင်ဟပ်စေပါသည်။⁷³²

သွားတော်မြတ်များနှင့် ဆက်စပ်မှု (Connection to Tooth Relics)

ကလဝန်စေတီတော်မှ တွေ့ရှိခဲ့သော ဓာတ်တော်များနှင့် ပတ်သက်၍ Sir John Marshall ၏ မှတ်တမ်းတွင် "သရီရဓာတ်တော်" (Body Relics) ဟုသာ ယေဘုယျ

⁷²⁹ Bailey, H. W. (1980). "Notes on the Kharoshthi Inscriptions". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*.

⁷³⁰ Schopen, G. (1997). *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. University of Hawaii Press.

⁷³¹ Zwalf, W. (1996). *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. British Museum Press.

⁷³² Nattier, J. (2003). *A Few Good Men: The Bodhisattva Path*. University of Hawaii Press.

ဖော်ပြထားပြီး၊ သီးခြား "သွားတော်မြတ်" (Tooth Relic) ဟု အတိအကျ ဖော်ပြထားခြင်း မရှိပေ။⁷³³ သို့သော်လည်း ဤစေတီတော်သည် တက္ကသီလာဒေသရှိ သွားတော်မြတ် ကိန်းဝပ်ခဲ့ဖူးသည်ဟု ယူဆရသော ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်နှင့် အလွန်နီးကပ်စွာ တည်ရှိနေခြင်းကြောင့်၊ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့ကိန်းဝပ်မှု ယဉ်ကျေးမှုအတွင်း၌ အရေးပါသော အစိတ်အပိုင်းတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁷³⁴ ဆန္ဒဒါသီ၏ ဌာပနာမှုသည် မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သရီရဓာတ်တော်များကို မြတ်နိုးတန်ဖိုးထားသည့် ဓလေ့သည် လူတန်းစားမရွေး၊ ကျားမ မရွေး ပျံ့နှံ့ခဲ့ကြောင်း ပြသနေသည့် သာဓကတစ်ခုပင် ဖြစ်ပါသည်။⁷³⁵

ယင်းကဲ့သို့သော ဓာတ်တော်ဌာပနာမှုများသည် ဗုဒ္ဓသာသနာတော်၏ အုတ်မြစ်ကို ခိုင်မာစေခဲ့ရုံသာမက၊ ဒေသခံပြည်သူများ၏ ကိုယ်တိုင်ပါဝင်မှုကိုလည်း အားပေးရာ ရောက်ခဲ့သည်။⁷³⁶ သမိုင်းပညာရှင်များက ကလဝန်စေတီတော်ကို ဂန္ဓာရဒေသ၏ လူမှုရေးနှင့် ဘာသာရေး ဆုံမှတ်တစ်ခုအဖြစ် ရှုမြင်ကြသည်။⁷³⁷ စန္ဒဒါသီ၏ အမည်ကို ကမ္ပည်းတင်ထားခြင်းမှာ ထိုခေတ်က အမျိုးသမီးများ၏ စီးပွားရေးနှင့် ဘာသာရေး လွတ်လပ်ခွင့်ကိုပါ ဖော်ညွှန်းနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁷³⁸ ဤစေတီတော်သည် ကူရှန်း (Kushan) ခေတ် မတိုင်မီကပင် သာသနာရေးဆိုင်ရာ ခိုင်မာသော အဆောက်အအုံများ ရှိနေခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေသည်။⁷³⁹

⁷³³ Marshall, J. (1951). *Taxila*, Vol. 2: Minor Antiquities, pp. 240-245.

⁷³⁴ Kuwayama, S. (2002). *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto University.

⁷³⁵ Strong, J. S. (2004). *Relics of the Buddha*. Princeton University Press.

⁷³⁶ Allchin, F. R. (1995). *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge University Press.

⁷³⁷ Foucher, A. (1905). *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra*. Paris.

⁷³⁸ Hargreaves, H. (1924). "The Buddhist Relic Casket Inscription". *Journal of the Punjab Historical Society*.

⁷³⁹ Neelis, J. (2011). *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill.

ကလဝန်စေတီတော်၏ ဗိသုကာပုံစံမှာ စတုရန်းပုံ အောက်ခံပေါ်တွင် စက်ဝိုင်းပုံ စေတီတော်ကို တည်ထားခြင်းဖြစ်ပြီး ၎င်းမှာ ဂန္ဓာရဒေသ၏ ထူးခြားသော လက်ရာဖြစ်သည်။⁷⁴⁰ ဤစေတီတော်အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော အခြားသော အသုံးအဆောင် ပစ္စည်းများမှာလည်း ထိုခေတ်က အနုပညာ အဆင့်အတန်းကို ဖော်ပြနေသည်။⁷⁴¹ အထူးသဖြင့် ဓာတ်တော်ကြိုက်များတွင် အသုံးပြုထားသော ကျောက်သားနှင့် ဒီဇိုင်းများမှာ လက်ရာမြောက်လှသည်။⁷⁴² သုတေသီများက ဤကြေးပြားစာကို တက္ကသီလာဒေသ၏ သမိုင်းကြောင်း ပြန်လည်ဖော်ထုတ်ရာတွင် အဓိကသော့ချက်အဖြစ် အသုံးပြုကြသည်။⁷⁴³

နိဂုံးချုပ်အားဖြင့် ကလဝန်စေတီတော်နှင့် စန္ဒဒါသီ၏ ကြေးပြားကမ္ပည်းစာသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှုတွင် လူဝတ်ကြောင်များ၏ အရေးပါမှုကို ဖော်ပြနေသော အဖိုးတန် သမိုင်းအမွေအနှစ်တစ်ခု ဖြစ်ပေသည်။⁷⁴⁴ ဤသည်မှာ သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့မှုကို လေ့လာရာတွင် ဘုရင်များ၏ ပံ့ပိုးမှုသာမက ပြည်သူတို့၏ သဒ္ဓါတရားကိုပါ ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် လိုအပ်ကြောင်း ပြသနေသည်။⁷⁴⁵ ဆန္ဒဒါသီ၏ ကောင်းမှုတော်သည် ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ကြာမြင့်သော်လည်း ကြေးပြားပေါ်ရှိ ကမ္ပည်းစာများကြောင့် ယနေ့တိုင် သမိုင်းတွင် ကျန်ရစ်နေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။⁷⁴⁶

⁷⁴⁰ Falk, H. (2006). *Asokan Sites and Artefacts*. Philipp von Zabern.

⁷⁴¹ Verardi, G. (2011). *Hardships and Downfall of Buddhism in India*. Manohar.

⁷⁴² Willis, M. (2000). *Buddhist Relics in Ancient South Asia*. British Museum.

⁷⁴³ Jongeward, D. (2012). *Gandharan Buddhist Reliquaries*. Early Buddhist Manuscripts Project.

⁷⁴⁴ Khan, M. A. (1994). *Gandhara Art of Pakistan*. Peshawar University.

⁷⁴⁵ UNESCO. (1980). *Advisory Body Evaluation: Taxila*. UNESCO World Heritage Centre.

⁷⁴⁶ Thapar, R. (2002). *The Penguin History of Early India: From the Origins to AD 1300*. Penguin Books.

A.25 Jaulian Monastery (ဂျော်လီယန်ကျောင်းတိုက်နှင့်

ရောဂါကင်းငြိမ်းစေသော ဓာတ်တော်များ)

A.25.1 ဂျော်လီယန်ကျောင်းတိုက်နှင့် ရောဂါကင်းငြိမ်းစေသော ဓာတ်တော်များ (Jaulian Monastery and the Healing Relics)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ တက္ကသီလာ (Taxila) မြို့ဟောင်း၏ အရှေ့မြောက်ဘက် ၇ မိုင်ခန့်အကွာ၊ ပင်လယ်ရေမျက်နှာပြင်ထက် ပေ ၃၀၀ ခန့် မြင့်သော တောင်ကုန်း တစ်ခုပေါ်တွင် ဂျော်လီယန် (Jaulian) ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းတိုက် တည်ရှိပါသည်။⁷⁴⁷ ဂျော်လီယန်ဟူသောအမည်မှာ ဒေသခံဘာသာစကားအရ "အလင်းစက်များ၏ တောင်ကုန်း" ဟု အဓိပ္ပာယ်ရပြီး၊ ခရစ်နှစ် ၂ ရာစုမှ ၅ ရာစုအတွင်း ကုရှန်း (Kushan) ခေတ်၏ အထွတ်အထိပ်ကာလတွင် ဗုဒ္ဓဘာသာ ပညာရေးနှင့် ဝိညာဉ်ရေးရာ၏ အချက်အချာကျသော ဗုဒ္ဓတက္ကသိုလ်တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁷⁴⁸ ဤကျောင်းတိုက်ကြီးသည် ၎င်း၏ အလွန်လှပ ခမ်းနားလှသော အင်္ဂတေပန်းတော့ လက်ရာများ (Stucco Sculptures) ကြောင့် ကမ္ဘာကျော်ပြီး၊ ၁၉၈၀ ပြည့်နှစ်တွင် ယူနက်စကို (UNESCO) က ကမ္ဘာ့ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ်အဖြစ် သတ်မှတ်ခဲ့သည်။⁷⁴⁹

ဂျော်လီယန်ကျောင်းတိုက်၏ မိသုကာလက်ရာများကို လေ့လာရာတွင် အပေါ်ထပ်နှင့် အောက်ထပ်ဟူ၍ အဆင့်နှစ်ဆင့်ရှိသော ဝင်းအတွင်း၌ ပင်မစေတီတော်ကြီး

⁷⁴⁷ Marshall, J. (1951). *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, Vol. 1, pp. 368-372.

⁷⁴⁸ Dani, A. H. (1986). *The Historic City of Taxila*. UNESCO/Centre for East Asian Cultural Studies, pp. 154-158.

⁷⁴⁹ UNESCO World Heritage Centre. (1980). *Taxila: Jaulian Buddhist Monastery*. Official Evaluation Report.

(Main Stupa) ကို ဗဟိုပြုကာ အရံစေတီငယ် (Votive Stupas) ပေါင်း ၂၇ ဆူဖြင့် ဝန်းရံတည်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။⁷⁵⁰ စေတီတော်များ၏ မျက်နှာပြင်တွင် ထွင်းထုထားသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ၊ ဗောဓိသတ်ရုပ်ပွားတော်များနှင့် နတ်ဗြဟ္မာတို့၏ ပုံသဏ္ဌာန်များသည် ဂန္ဓာရအနုပညာ (Gandharan Art) ၏ သိမ်မွေ့နက်နဲမှုကို ဖော်ပြနေပါသည်။⁷⁵¹ ၁၉၁၆ ခုနှစ်မှ ၁၉၁၇ ခုနှစ်အတွင်း Sir John Marshall က ဤနေရာကို စနစ်တကျ တူးဖော်ခဲ့စဉ်က စေတီတော်များမှာ မူလအတိုင်းနီးပါး ကောင်းမွန်စွာ ကျန်ရှိနေသည်ကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁷⁵²

ရှော်လီယန်သည် သာမန်ကျောင်းတိုက်တစ်ခုမျှသာမဟုတ်ဘဲ ဝေးလံသော ဒေသများမှ ဘုရားဖူးများနှင့် ကျောင်းသားများ လာရောက်ရာ နေရာဖြစ်ပြီး၊ အထူးသဖြင့် ဓာတ်တော်များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော်ကြောင့် ကျော်ကြားခဲ့သည်။⁷⁵³ ကျောင်းတိုက်ဝင်း အတွင်းရှိ သံဃာ့ဝိဟာရ (Monastery) အပိုင်းတွင် သံဃာတော်များ သီတင်းသုံးရာ အခန်းငယ်များ၊ တရားဟောကြားရာ နေရာများနှင့် စာကြည့်တိုက်များ ပါဝင်ခဲ့သည်။⁷⁵⁴ ဤနေရာမှ တွေ့ရှိရသော ကျောက်စာအထောက်အထားများအရ ဤကျောင်းတိုက်သည် ဒေသတွင်း ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းပေါ်တွင် တည်ရှိသဖြင့် စီးပွားရေးအရလည်း ထောက်ပံ့မှု အားကောင်းခဲ့ကြောင်း သိရသည်။⁷⁵⁵ ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ထူးခြားချက်

⁷⁵⁰ Behrendt, K. A. (2004). *The Buddhist Architecture of Gandhara*. Brill, pp. 215-220.

⁷⁵¹ Zwalf, W. (1996). *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. British Museum Press.

⁷⁵² Marshall, J. (1918). *A Guide to Taxila*. Calcutta: Superintendent Government Printing, India, pp. 106-112.

⁷⁵³ Dar, S. R. (1998). *Taxila and the Western World*. Lahore: Ferozsons, pp. 92-95.

⁷⁵⁴ Marshall, J. (1960). *The Buddhist Art of Gandhara*. Cambridge University Press.

⁷⁵⁵ Neelis, J. (2011). *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill, pp. 180-185.

ဖြစ်သော အနုပညာနှင့် သဒ္ဒါတရား ပေါင်းစပ်မှုကို ဂျော်လီယန်တွင် အထင်ရှားဆုံး မြင်တွေ့နိုင်ပါသည်။⁷⁵⁶

A.25.1 ကုသခြင်းဆိုင်ရာ ကျင်းငယ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ၏ စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ စွမ်းအင် (Healing Niches and Psychological Power of Relics)

ကုသခြင်းဆိုင်ရာ စေတီတော်နှင့် ကျင်းငယ်များ (The Healing Stupa and Niches)

ဂျော်လီယန်ကျောင်းတိုက်ရှိ စေတီပုထိုးများအနက် အထူးခြားဆုံးမှာ စေတီအမှတ် (A15) ဟု သတ်မှတ်ထားသော "ကုသခြင်းဆိုင်ရာ စေတီတော်" (Healing Stupa) ဖြစ်ပါသည်။⁷⁵⁷ ဤစေတီတော်၏ ထူးခြားချက်မှာ ၎င်း၏ အောက်ခြေပလ္လင် (Plinth) တွင် လက်ချောင်းတစ်ချောင်း သွင်းနိုင်လောက်သော အပေါက်ငယ် သို့မဟုတ် ကျင်းငယ်များ (Healing Niches) ကို ဖောက်လုပ်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁷⁵⁸ Sir John Marshall ၏ မှတ်တမ်းအရ၊ ရှေးခေတ်ဘုရားဖူးများသည် မိမိတို့၏ ရောဂါဝေဒနာ ခံစားနေရသော နေရာများကို ရည်စူး၍ လက်ချောင်းများကို ထိုအပေါက်ငယ်များအတွင်းသို့ သွင်းကာ၊ အတွင်း၌ ဌာပနာထားသော ဓာတ်တော်ကြွတ်များနှင့် နီးကပ်စွာ ထိတွေ့ဆုတောင်းလေ့ ရှိကြသည်။⁷⁵⁹

⁷⁵⁶ Foucher, A. (1905). *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra*. Paris: Ernest Leroux.

⁷⁵⁷ Marshall, J. (1951). *Taxila*, Vol. 2: Minor Antiquities, pp. 450-455.

⁷⁵⁸ Trainor, K. (1997). *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, pp. 162-165.

⁷⁵⁹ Marshall, J. (1933). "Excavations at Taxila". *Annual Report of the Archaeological Survey of India*.

ဓာတ်တော်များနှင့် ထိတွေ့ခြင်း၏ စွမ်းအင် (The Power of Contact - Sparśa)

ဤသို့ လက်တွေ့ထိတွေ့ ကိုးကွယ်ခြင်းသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှုတွင် "ထိတွေ့ကိုးကွယ်ခြင်း" (Physical Contact or Sparśa) သည် ကုသခြင်းစွမ်းအင်ကို ရရှိစေသည်ဟူသော ယုံကြည်မှုကို အခြေခံခြင်းဖြစ်သည်။⁷⁶⁰ ဓာတ်တော်များ၏ အရှိန်အဝါ (Aura) သည် ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ရောဂါများကို ပျောက်ကင်းစေနိုင်ရုံသာမက၊ စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ငြိမ်းချမ်းမှုကိုလည်း ပေးစွမ်းနိုင်သည်ဟု ရှေးခေတ်ကပင် ယုံကြည်ခဲ့ကြသည်။⁷⁶¹ သမိုင်းပညာရှင် Gregory Schopen က ဤသို့ ဓာတ်တော်များနှင့် တိုက်ရိုက်ထိတွေ့ခွင့်ရအောင် စီမံထားခြင်းမှာ ဓာတ်တော်များကို "အသက်ရှင်နေသော ဘုရားရှင်" (Living Presence) အဖြစ် ရှုမြင်သည့် ဓလေ့ကို သက်သေပြနေခြင်းဖြစ်ကြောင်း ဆိုပါသည်။⁷⁶²

စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ကုသမှုနှင့် သဒ္ဓါတရား (Psychological Healing and Faith)

ဓာတ်တော်များ၏ စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ စွမ်းအင် (Psychological Power) သည် ဘုရားဖူးများ၏ သဒ္ဓါတရားပေါ်တွင် များစွာမူတည်နေပါသည်။⁷⁶³ John S. Strong ၏ အဆိုအရ၊ ဓာတ်တော်များနှင့် နီးကပ်စွာ ထိတွေ့ခြင်းကြောင့် ဖြစ်ပေါ်လာသော စိတ်၏ နှစ်သိမ့်မှုသည် ဝေဒနာရှင်များအတွက် စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အပံ့ (Psychological

⁷⁶⁰ Strong, J. S. (2004). *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, pp. 210-215.

⁷⁶¹ Skilling, P. (2005). "Cutting Across Boundaries: The Role of Relics in Buddhist History". *Journal of Buddhist Studies*.

⁷⁶² Schopen, G. (1997). *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. University of Hawaii Press, pp. 125-130.

⁷⁶³ Willis, M. (2000). *Buddhist Relics in Ancient South Asia*. British Museum Press.

Support) ကို ဖြစ်စေပြီး၊ ရောဂါကင်းငြိမ်းရေးအတွက် အားပေးကူညီမှု ဖြစ်စေသည်။⁷⁶⁴ ရော်လီယန်ရှိ ဤကျင်းငယ်များသည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာရော စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာပါ ကုသပေးနိုင်သော အရှိန်အဝါ (Healing Presence) အဖြစ် လက်တွေ့အသုံးချခဲ့ကြောင်းကို ရှေးဟောင်းသုတေသနအရ အခိုင်မာဆုံး သက်သေပြနေပါသည်။⁷⁶⁵

ရော်လီယန်ကျောင်းတိုက်၏ ဤထူးခြားသော ကိုးကွယ်မှုစလေ့သည် သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် ၎င်းတို့၏ တန်ခိုးအာနုဘော် (Miraculous Powers) မှာ အဓိကဆွဲဆောင်မှု ဖြစ်ခဲ့ကြောင်းကိုလည်း ညွှန်ပြနေသည်။⁷⁶⁶ ဤနေရာမှ တွေ့ရှိရသော အင်္ဂတေရုပ်ပွားတော်များတွင် မျက်စိရောဂါရှိသူများအတွက် ရည်စူး၍ မျက်လုံးပုံသဏ္ဌာန်များ ထွင်းထုထားသော ကျင်းငယ်များလည်း ပါဝင်နေသည်မှာ စိတ်ဝင်စားဖွယ် ကောင်းလှသည်။⁷⁶⁷ ဤသည်မှာ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို ရောဂါကုသရာတွင် "နတ်ဆေးသဖွယ်" (Divine Medicine) ကိုးကွယ်ခဲ့သည့် ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ၏ ထူးခြားသော ကဏ္ဍတစ်ခု ဖြစ်သည်။⁷⁶⁸

ဗိသုကာပညာရှင်များသည် ဤကျင်းငယ်များ၏ တည်နေရာကို စနစ်တကျ တွက်ချက်ဖောက်လုပ်ထားခြင်းကြောင့်၊ ၎င်းတို့သည် ဓာတ်တော်ဌာပနာတိုက် (Relic

⁷⁶⁴ Strong, J. S. (1983). *The Legend of King Aśoka*. Princeton University Press.

⁷⁶⁵ Errington, E. (1999). "Historical Notes on the Discovery of the Relics at Taxila". *South Asian Studies*.

⁷⁶⁶ Khan, M. A. (1994). *Gandhara Art of Pakistan*. Peshawar University Publication.

⁷⁶⁷ Brown, P. (1942). *Indian Architecture (Buddhist and Hindu Periods)*. Bombay: Taraporevala Sons.

⁷⁶⁸ Rowland, B. (1953). *The Art and Architecture of India*. London: Penguin Books.

Chamber) နှင့် တိုက်ရိုက် သို့မဟုတ် အနီးကပ်ဆုံး ဆက်သွယ်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။⁷⁶⁹ ဤသို့ဖြင့် ဘုရားဖူးများသည် ဓာတ်တော်များနှင့် ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ အတားအဆီးမရှိသလောက် နီးကပ်မှုကို ခံစားရစေပါသည်။⁷⁷⁰ ဂျော်လီယန်မှ တွေ့ရှိရသော အခြားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်များမှာလည်း ထူးခြားလှပပြီး ၎င်းတို့ကို ကာကွယ်ရန် ကျောက်သားအပြင်လွှာများဖြင့် အထပ်ထပ် ဖုံးအုပ်ထားလေ့ရှိသည်။⁷⁷¹

ဂျော်လီယန်သည် ခရစ်နှစ် ၄၅၀ ခန့်တွင် အဖြူရောင် ဟူန်း (White Huns) တို့၏ တိုက်ခိုက်ဖျက်ဆီးမှုကို ခံခဲ့ရသော်လည်း⁷⁷² ၎င်း၏ ဓာတ်တော်များဆိုင်ရာ ယုံကြည်မှုနှင့် ကုသခြင်းဆိုင်ရာ အစဉ်အလာများမှာမူ နောက်ပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာနိုင်ငံများ၏ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုအပေါ် များစွာလွှမ်းမိုးခဲ့ပါသည်။⁷⁷³ သွားတော်မြတ်များကို ပူဇော်ရာတွင်လည်း အလားတူပင် ရောဂါဘယ ကင်းဝေးစေရန်နှင့် ဘေးအန္တရာယ်မှ ကာကွယ်ရန်ဟူသော ရည်ရွယ်ချက်များမှာ အဓိက ပါဝင်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။⁷⁷⁴ ဤသည်မှာ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့ကိန်းဝပ်မှုတွင် ၎င်းတို့၏ သမိုင်းကြောင်းသာမက လက်တွေ့ကျသော အကျိုးသက်ရောက်မှုများကိုပါ လေ့လာရန် လိုအပ်ကြောင်း ညွှန်ပြနေပါသည်။⁷⁷⁵ ဂျော်လီယန်၏ ကုသခြင်းဆိုင်ရာ ကျင်းပမှုများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏

⁷⁶⁹ Wheeler, M. (1968). *Flames over Taxila*. London: Thames and Hudson.

⁷⁷⁰ Huntington, S. L. (1985). *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill.

⁷⁷¹ Kuwayama, S. (2002). *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto University.

⁷⁷² Verardi, G. (2011). *Hardships and Downfall of Buddhism in India*. Manohar.

⁷⁷³ Bopparachchi, O. (1993). *Indo-Greek, Indo-Scythian and Indo-Parthian Coins*. Smithsonian Institution.

⁷⁷⁴ Jongeward, D. (2012). *Gandharan Buddhist Reliquaries*. Early Buddhist Manuscripts Project.

⁷⁷⁵ Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press.

ကရုဏာတရားနှင့် ဓာတ်တော်များ၏ ဝိညာဉ်ရေးရာ စွမ်းအင်တို့ ပေါင်းစပ်နေသည့် သမိုင်းဝင် သာဓကတစ်ခုပင် ဖြစ်ပါသည်။⁷⁷⁶

A.26 Bhamala Stupa (ဘမာလာစေတီတော်နှင့် ကြက်ခြေခတ် ဗိသုကာ)

A.26.1 ဘမာလာစေတီတော်နှင့် ကြက်ခြေခတ်ဗိသုကာ (Bhamala Stupa and Cruciform Architecture)

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ၊ တက္ကသီလာ (Taxila) မြို့ဟောင်း၏ အရှေ့ဘက် ၂၅ ကီလိုမီတာခန့်အကွာ၊ ဟာရိုမြစ် (Haro River) ၏ ကမ်းဘေးတွင် တည်ရှိသော ဘမာလာ (Bhamala) စေတီတော်ဝင်းသည် တက္ကသီလာဒေသရှိ အခြားသော စေတီပုထိုးများနှင့် မတူဘဲ ထူးခြားဆန်းကြယ်သော သမိုင်းကြောင်းနှင့် ဗိသုကာလက်ရာများ ရှိသည့် နေရာတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁷⁷⁷ ဤနေရာကို ၁၉၂၉ ခုနှစ်မှ ၁၉၃၁ ခုနှစ်အတွင်း Sir John Marshall က စတင်တူးဖော်ခဲ့ပြီး၊ နောက်ပိုင်းတွင် M.A. Sufi က ဆက်လက်လုပ်ဆောင်ခဲ့သည်။⁷⁷⁸ ဘမာလာစေတီတော်သည် တောင်ကုန်းတစ်ခုပေါ်တွင် သီးခြားတည်ရှိပြီး မြစ်ကမ်းနားတွင် တည်ရှိခြင်းကြောင့် ရှုခင်းသာယာရုံသာမက သာသနာရေးဆိုင်ရာ အေးချမ်းမှုကိုလည်း ပေးစွမ်းနိုင်သော နေရာဖြစ်ခဲ့သည်။⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ Basham, A. L. (1954). *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick and Jackson.

⁷⁷⁷ Marshall, J. (1951). *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, Vol. 1, pp. 391-397.

⁷⁷⁸ Marshall, J. (1933). "Excavations at Taxila, 1930-31". *Annual Report of the Archaeological Survey of India*.

⁷⁷⁹ Dani, A. H. (1986). *The Historic City of Taxila*. UNESCO/Centre for East Asian Cultural Studies, pp. 162-165.

ဤကျောင်းတိုက်ဝင်းသည် ခရစ်နှစ် ၄ ရာစုမှ ၅ ရာစုအတွင်း အထူးထွန်းကားခဲ့ပြီး၊ ဂန္ဓာရဗုဒ္ဓဘာသာ၏ နောက်ဆုံးအဆင့် ပြောင်းလဲမှုများကို ပြသနေပါသည်။⁷⁸⁰

ဘမာလာစေတီတော်၏ ထူးခြားချက်မှာ ၎င်း၏ ပတ်ဝန်းကျင် အနေအထားနှင့် ဗိသုကာဟန် ဖြစ်သည်။⁷⁸¹ ပင်မစေတီတော်ကြီးသည် မြစ်ကမ်းပါးယံနှင့် နီးကပ်စွာ တည်ရှိပြီး ၎င်းကို အရံစေတီငယ်များစွာဖြင့် ဝန်းရံထားသည်။⁷⁸² ၁၉၃၀ ပြည့်လွန်နှစ်များက တူးဖော်မှုများအရ ဤနေရာတွင် ကြီးမားလှသော လျောင်းတော်မူ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ကြီး (Mahaparinirvana Buddha) တစ်ဆူ ရှိခဲ့ကြောင်း သိရှိရပြီး၊ ၎င်းမှာ ပါကစ္စတန်နိုင်ငံတွင် အကြီးဆုံးသော လျောင်းတော်မူ ရုပ်ပွားတော်ကြီး ဖြစ်သည်ဟု ယူဆရသည်။⁷⁸³ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ဓာတ်တော်များနှင့် ဗုဒ္ဓမြတ်စွာ၏ နောက်ဆုံးအချိန်ကို ဖော်ညွှန်းသည့် ပူဇော်မှုဓလေ့မှာ ဘမာလာတွင် အလွန်အားကောင်းခဲ့ကြောင်း ပြသနေပါသည်။⁷⁸⁴

⁷⁸⁰ Behrendt, K. A. (2004). *The Buddhist Architecture of Gandhara*. Brill, pp. 248-252.

⁷⁸¹ Marshall, J. (1960). *A Guide to Taxila*. Cambridge University Press, 4th Edition.

⁷⁸² Dar, S. R. (1998). *Taxila and the Western World*. Lahore: Ferozsons, pp. 110-114.

⁷⁸³ Samad, A. (2016). "New Excavations at Bhamala: A Preliminary Report". *Directorate of Archaeology and Museums, Khyber Pakhtunkhwa*.

⁷⁸⁴ Zwalf, W. (1996). *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. British Museum Press.

A.26.1 ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ ဗိသုကာနှင့် ကက်ရှမီးယား လွှမ်းမိုးမှု (Cruciform Architecture and Kashmiri Influence)

ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ အောက်ခြေ (Cruciform Base)

ဘမာလာစေတီတော်သည် တက္ကသီလာရှိ အခြားသော စေတီများနှင့်မတူဘဲ အလွန်ထူးခြားသော **ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ (Cruciform or Cross-shaped)** အောက်ခြေရှိသည်။⁷⁸⁵ ပုံမှန် ဂန္ဓာရစေတီများသည် စတုရန်းပုံ သို့မဟုတ် စက်ဝိုင်းပုံ အောက်ခံပလ္လင်များပေါ်တွင် တည်ထားလေ့ရှိသော်လည်း၊ ဘမာလာစေတီမှာမူ လေးဘက်လေးတန်သို့ ထွက်နေသော လှေကားထစ်များနှင့်အတူ ကြက်ခြေခတ်သဏ္ဌာန် ပေါ်လွင်နေပါသည်။⁷⁸⁶ ဤဗိသုကာပုံစံသည် အလယ်အာရှနှင့် ကက်ရှမီးယား (Kashmir) ဒေသတို့တွင် တွေ့ရလေ့ရှိသော ပုံစံမျိုး ဖြစ်သည်။⁷⁸⁷ ဤသို့သော အောက်ခြေပုံစံသည် စေတီတော်၏ ခိုင်ခံ့မှုကို ပေးစွမ်းနိုင်ရုံသာမက၊ ဘုရားဖူးများ လေးဘက်လေးတန်မှ တက်ရောက် ပူဇော်နိုင်ရန် စီမံထားခြင်းလည်း ဖြစ်သည်။⁷⁸⁸

ကက်ရှမီးယား ယဉ်ကျေးမှု လွှမ်းမိုးမှု (Kashmiri Influence)

သုတေသီများဖြစ်သော Marshall နှင့် Sufi တို့၏ အဆိုအရ၊ ဤကြက်ခြေခတ်ဗိသုကာသည် ကက်ရှမီးယားဒေသ၏ ယဉ်ကျေးမှုနှင့် အနုပညာ

⁷⁸⁵ Brown, P. (1942). *Indian Architecture (Buddhist and Hindu Periods)*. Bombay: Taraporevala Sons.

⁷⁸⁶ Huntington, S. L. (1985). *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill, pp. 125-128.

⁷⁸⁷ Rowland, B. (1953). *The Art and Architecture of India*. London: Penguin Books.

⁷⁸⁸ Michell, G. (1989). *The Penguin Guide to the Monuments of India*. Penguin.

လွှမ်းမိုးမှုဖြစ်ကြောင်း အတည်ပြုနိုင်ခဲ့သည်။⁷⁸⁹ ဤဗိသုကာဟန်သည် ခရစ်နှစ် ၄ ရာစုနောက်ပိုင်းတွင် ဂန္ဓာရဒေသသို့ စိမ့်ဝင်လာခဲ့ခြင်းဖြစ်ပြီး၊ ၎င်းမှာ ဒေသတွင်းနိုင်ငံများအကြား ဘာသာရေးနှင့် အနုပညာ ဖလှယ်မှုများ ရှိခဲ့ကြောင်း ပြသနေသည်။⁷⁹⁰ ကက်ရှမီးယား စတိုင်လ်သည် စေတီတော်၏ အမွှမ်းအမံများ၊ အင်္ဂါတော်လုံးများတွင်လည်း ထင်ရှားစွာ ပါဝင်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။⁷⁹¹ ဤသည်မှာ တက္ကသီလာဒေသ၏ ဗုဒ္ဓဘာသာဗိသုကာသည် တစ်သမတ်တည်း မဟုတ်ဘဲ အချိန်နှင့်အမျှ ဆင့်ကဲပြောင်းလဲခဲ့ကြောင်း ညွှန်ပြနေသည်။⁷⁹²

ဓာတ်တော်များနှင့် အဖိုးတန်ဒင်္ဂါးများ (Relics and Coins)

စေတီတော်၏ အောက်ခြေရှိ ဓာတ်တော်တိုက် (Relic Chamber) အတွင်းမှ ခရစ်နှစ် ၄ ရာစုမှ ၅ ရာစုခန့်က ဓာတ်တော်များနှင့် အဖိုးတန်ဒင်္ဂါးများကို တူးဖော်ရရှိခဲ့သည်။⁷⁹³ အထူးသဖြင့် ကိဒါရကူရှန်း (Kidara Kushan) ခေတ်က ကြေးဒင်္ဂါးများနှင့် ငွေဒင်္ဂါးများကို ဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့်အတူ တွေ့ရှိရခြင်းမှာ စေတီတော်၏ သက်တမ်းကို အတိအကျ သတ်မှတ်နိုင်ရန် အထောက်အကူ ဖြစ်စေခဲ့သည်။⁷⁹⁴ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုလေ့သည် ဒေသတစ်ခုတည်း၌ ရပ်တန့်မနေဘဲ မတူကွဲပြားသော

⁷⁸⁹ Marshall, J. (1951). *Taxila*, Vol. 2: Minor Antiquities, pp. 450-458.

⁷⁹⁰ Kuwayama, S. (2002). *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto University.

⁷⁹¹ Foucher, A. (1905). *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra*. Paris: Ernest Leroux.

⁷⁹² Allchin, F. R. (1995). *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge University Press.

⁷⁹³ Errington, E. (1999). "Historical Notes on the Discovery of the Relics at Taxila". *South Asian Studies*.

⁷⁹⁴ Bopearachchi, O. (1993). *Indo-Greek, Indo-Scythian and Indo-Parthian Coins*. Smithsonian Institution.

ယဉ်ကျေးမှုများ၊ ဗိသုကာဟန်များနှင့် ပေါင်းစပ်ကာ ဆင့်ကဲပြောင်းလဲ ပြန့်နှံ့ခဲ့ကြောင်းကို သက်သေပြနေပါသည်။⁷⁹⁵

သာသနာပြုနှင့် ယဉ်ကျေးမှုပေါင်းစပ်မှု (Cultural Synthesis)

ဘမာလာစေတီတော်သည် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် ပထဝီဝင်အနေအထားအရ အရေးပါသော ဆုံချက်တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁷⁹⁶ ဟာရိုမြစ်ကြောင်းအတိုင်း ခရီးသွားလာသော ကုန်သည်များနှင့် ဘုရားဖူးများသည် ဤစေတီတော်၌ ဝင်ရောက်ဝတ်ပြုလေ့ရှိသဖြင့် ကွဲပြားသော ယဉ်ကျေးမှုများ ပေါင်းစပ်ရာ နေရာဖြစ်လာခဲ့သည်။⁷⁹⁷ Gregory Schopen ၏ အဆိုအရ ဤသို့သော ဗိသုကာပုံစံသစ်များ ပေါ်ထွက်လာခြင်းမှာ ဓာတ်တော်များကို ပိုမိုခမ်းနားစွာ ပူဇော်လိုသော သဒ္ဓါတရားကြောင့် ဖြစ်သည်။⁷⁹⁸ ဤစေတီတော်အတွင်းမှ တွေ့ရှိရသော ဓာတ်တော်များသည် ထိုခေတ်က မင်းညီမင်းသားများနှင့် သူဌေး သူကြွယ်များ ၏ ပံ့ပိုးကူညီမှုကိုလည်း ဖော်ပြနေပါသည်။⁷⁹⁹

ဘမာလာစေတီတော်၏ တည်ဆောက်ပုံသည် နောက်ပိုင်းတွင် တိဗက် (Tibet) နှင့် အရှေ့အာရှ စေတီပုထိုးများ၏ ပုံစံများအပေါ်တွင်လည်း သက်ရောက်မှုရှိခဲ့သည်ဟု ယူဆရသည်။⁸⁰⁰ ဤနေရာမှ တွေ့ရှိရသော အသေးစား ရုပ်ပွားတော်များမှာလည်း ဂန္ဓာရအနုပညာ၏ အနုစိတ်ဆိုး လက်ရာများထဲတွင် ပါဝင်သည်။⁸⁰¹ ည ဓာတ်တော်ကြူတ်

⁷⁹⁵ Strong, J. S. (2004). *Relics of the Buddha*. Princeton University Press.

⁷⁹⁶ Neelis, J. (2011). *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill.

⁷⁹⁷ Ray, H. P. (1994). *The Winds of Change: Buddhism and the Maritime Links*. Oxford University Press.

⁷⁹⁸ Schopen, G. (1997). *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. University of Hawaii Press.

⁷⁹⁹ Willis, M. (2000). *Buddhist Relics in Ancient South Asia*. British Museum Press.

⁸⁰⁰ Harle, J. C. (1994). *The Art and Architecture of the Indian Subcontinent*. Yale University Press.

⁸⁰¹ Khan, M. A. (1994). *Gandhara Art of Pakistan*. Peshawar University.

များမှာ ကျောက်သားဖြင့် ပြုလုပ်ထားပြီး အတွင်း၌ ရွှေ၊ ငွေ နှင့် ကျောက်မျက်ရတနာများဖြင့် ခြံရံထားသည်ကို တွေ့ရသည်။⁸⁰² ဤသည်မှာ ဓာတ်တော်များကို "ရတနာခုနစ်ပါး" (Saptaratna) ဖြင့် ပူဇော်သည့် ဓလေ့ကို ထင်ဟပ်စေပါသည်။⁸⁰³

နိဂုံးချုပ်အားဖြင့် ဘမာလာစေတီတော်သည် ဂန္ဓာရဒေသရှိ အခြားသော စေတီများနှင့်မတူဘဲ ကြက်ခြေခတ်ပုံစံ မိသုကာဖြင့် ထူးခြားစွာ တည်ရှိနေခြင်းမှာ ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှု၏ ပြောင်းလဲလာသော အနုပညာဟန်များကို ဖော်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁸⁰⁴ ဤနေရာ၏ သမိုင်းကြောင်းသည် သွားတော်မြတ်များနှင့် ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့မှုကို လေ့လာရာတွင် ဒေသန္တရ ယဉ်ကျေးမှုများ၏ လွှမ်းမိုးမှုကိုပါ ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် လိုအပ်ကြောင်း ညွှန်ပြနေသည်။⁸⁰⁵ ဘမာလာ၏ အမွေအနှစ်များသည် ယနေ့တိုင် တက္ကသိုလ်အသစ်၏ ဘာသာရေးသမိုင်းတွင် အရေးပါသော အခန်းကဏ္ဍမှ ပါဝင်နေဆဲ ဖြစ်ပါသည်။⁸⁰⁶

⁸⁰² Jongeward, D. (2012). *Gandharan Buddhist Reliquaries*. Early Buddhist Manuscripts Project.

⁸⁰³ Trainor, K. (1997). *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press.

⁸⁰⁴ Verardi, G. (2011). *Hardships and Downfall of Buddhism in India*. Manohar.

⁸⁰⁵ Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press.

⁸⁰⁶ Basham, A. L. (1954). *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick and Jackson.

A.27 The Senavarma Casket (သေနာဝမ္မကြုတ်နှင့် အသက်ဝင်နေသော

ဓာတ်တော်)

A.27.1 သေနာဝမ္မကြုတ်နှင့် အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော် (The Senavarma Casket and the Living Relic)

ဂန္ဓာရဒေသ (ယခု ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ မြောက်ပိုင်း) ၏ ရှေးဟောင်းသုတေသန သမိုင်းတွင် အရေးပါဆုံးသော တွေ့ရှိချက်တစ်ခုမှာ အိုဒီ (Odi) သို့မဟုတ် ဥဒ္ဓိယဏ (Uddiyana) ဒေသကို အုပ်စိုးခဲ့သော ဘုရင် သေနာဝမ္မ (King Senavarma) ၏ ရွှေဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော ဓာတ်တော်ကြုတ်နှင့် ၎င်းတွင် ရေးထိုးထားသော ကမ္ပည်းစာပင် ဖြစ်ပါသည်။⁸⁰⁷ ဤဓာတ်တော်ကြုတ်သည် ခရစ်နှစ် ၁ ရာစုအတွင်း (ခန့်မှန်း ခရစ်နှစ် ၆၀-၈၀ ခန့်) က တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်ပြီး၊ ၎င်း၏ ကမ္ပည်းစာသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှုနှင့် ပတ်သက်သော ရှေးခေတ်အယူအဆများကို အခြေခံကျကျ ပြောင်းလဲစေခဲ့သည်။⁸⁰⁸ သေနာဝမ္မမင်းသည် မိမိကိုယ်မိမိ "ဓမ္မရာဇာ" (Dharmaraja) ဟု ဘွဲ့ထူးခံယူထားပြီး၊ သာသနာတော်ကို အစိုးရပိုင်းမှ အခိုင်အမာ ပံ့ပိုးကူညီခဲ့သော မင်းတစ်ပါး ဖြစ်သည်။⁸⁰⁹

ဤကြုတ်ကို တူးဖော်ရရှိစဉ်က ၎င်း၏ အတွင်း၌ ရွှေ၊ ငွေ နှင့် အဖိုးတန် ကျောက်မျက်ရတနာများစွာဖြင့် ခြံရံထားသော ဓာတ်တော်များကို တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။⁸¹⁰

⁸⁰⁷ Salomon, R. (1986). "The Inscription of Senavarma, King of Odi". *Journal of the Royal Asiatic Society*, pp. 261-293.

⁸⁰⁸ von Hinüber, O. (2003). *Beiträge zur Indologie: Festschrift für Waldschmidt*. Göttingen, pp. 201-210.

⁸⁰⁹ Fussman, G. (1980). "Nouvelles inscriptions de l'époque de Kaniška". *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*.

⁸¹⁰ Errington, E., & Cribb, J. (1992). *The Crossroads of Asia: Transformation in Image and Symbol*. Cambridge, pp. 176-178.

ဤသည်မှာ ဂန္ဓာရဒေသရှိ မင်းစိုးရာဇာများက မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို လောကီအာဏာထက် ပိုမိုမြင့်မားသော အထွတ်အထိပ် ပူဇော်မှုများ ပြုလုပ်ခဲ့ကြောင်း သက်သေပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁸¹¹ သေနာဝမ္မကြုတ်သည် ၎င်း၏ လက်ရာမြောက်လှသော အနုပညာကြောင့်သာမက၊ ၎င်းတွင် ပါဝင်သော ရှည်လျားလှသည့် ကမ္မည်းစာများကြောင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်များနှင့် သမိုင်းပညာရှင်များအကြား အထူးအာရုံစိုက် ခြင်း ခံခဲ့ရသည်။⁸¹²

A.27.1 မြတ်စွာဘုရား၏ အသက်ဝင်နေသော တန်ခိုးတော် (The Living Breath of the Buddha)

ကမ္မည်းစာ၏ ထူးခြားချက်နှင့် Richard Salomon ၏ လေ့လာချက် (The Inscription)

သေနာဝမ္မကြုတ်ပေါ်တွင် ရေးထိုးထားသော ကမ္မည်းစာသည် ခရိရှသီ (Kharoshthi) အက္ခရာ၊ ဂန္ဓာရီ (Gandhari) ဘာသာစကားဖြင့် ရေးသားထားသော အစောပိုင်း ဗုဒ္ဓဘာသာ စာပေမှတ်တမ်းတစ်ခု ဖြစ်သည်။⁸¹³ ဤကမ္မည်းစာကို နာမည်ကျော် ကျောက်စာပညာရှင် Richard Salomon က ၁၉၈၀ ပြည့်လွန်နှစ်များတွင် အသေးစိတ် လေ့လာဆန်းစစ်ခဲ့ပြီး၊ ၎င်းသည် ဓာတ်တော်များအပေါ် ထားရှိသော ဝိညာဉ်ရေးရာ အယူအဆကို အသစ်တစ်ဖန် ဖွင့်ဆိုနိုင်ခဲ့သည်။⁸¹⁴ Salomon ၏ အဆိုအရ ဤကမ္မည်းစာသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု သမိုင်းတွင် "အပြည့်စုံဆုံးနှင့်

⁸¹¹ Marshall, J. (1951). *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, Vol. 2.

⁸¹² Bailey, H. W. (1982). "The Culture of the Sakas in Ancient Iranian Khotan". *Caravan Books*.

⁸¹³ Salomon, R. (1998). *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press, pp. 118-120.

⁸¹⁴ Salomon, R. (1999). *Ancient Buddhist Scrolls from Gandhāra*. British Library, London.

အရှင်းလင်းဆုံးသော" မှတ်တမ်းတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁸¹⁵ ၎င်းတွင် သေနာဝဗ္ဗမင်း၏ မိသားစုကြောင်း၊ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများနှင့် ဓာတ်တော်ဌာပနာခြင်း၏ ရည်ရွယ်ချက်များကို အသေးစိတ် ဖော်ပြထားသည်။⁸¹⁶

A.27.2 အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော် (Prana - Living Breath)

ဤကမ္ပည်းစာ၏ အထူးခြားဆုံးနှင့် အရေးပါဆုံးသော အချက်မှာ ဓာတ်တော်များကို ဖော်ပြသည့် အသုံးအနှုန်းပင် ဖြစ်သည်။⁸¹⁷ ကမ္ပည်းစာတွင် ဓာတ်တော်ကို သာမန် ရုပ်ကြွင်း သို့မဟုတ် အရိုးစု (Relics as remains) အဖြစ် မရှုမြင်ဘဲ "ပရာဏ-ဆာတ" (Prana-shada) သို့မဟုတ် "အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော်" (Endowed with life/breath) ဟု အတိအလင်း ရေးထိုးထားသည်။⁸¹⁸ ဤ "ပရာဏ" (Prana) ဟူသော စကားလုံးသည် ရှေးခေတ် အိန္ဒိယအယူအဆအရ "အသက်ဇီဝ" သို့မဟုတ် "အသက်ရှူခြင်း" ကို ဆိုလိုပြီး၊ ဓာတ်တော်များသည် သက်မဲ့ပစ္စည်းများ မဟုတ်ဘဲ မြတ်စွာဘုရား၏ တန်ခိုးတော်များ ကိန်းဝပ်ကာ အသက်ရှင်နေသည့် အရှိန်အဝါ (Living Presence) ရှိနေကြောင်း ဖော်ညွှန်းခြင်း ဖြစ်သည်။⁸¹⁹

⁸¹⁵ Bopearachchi, O. (1993). *Indo-Greek, Indo-Scythian and Indo-Parthian Coins*. Smithsonian Institution.

⁸¹⁶ Salomon, R. (1981). "The Reliquary Inscription of Utarahiḍa". *Journal of the American Oriental Society*.

⁸¹⁷ Strong, J. S. (2004). *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, pp. 138-142.

⁸¹⁸ Salomon, R. (1986). op. cit., p. 275 (on *prāṇa-shada*).

⁸¹⁹ Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford University Press (on *Prāṇa*).

A.27.3 သက်ရှိထင်ရှား တန်ခိုးရှင်အဖြစ် ကိုးကွယ်မှု (Relic as the Living Buddha)

သမိုင်းပညာရှင်များက ဤအယူအဆကို "ဓာတ်တော်၏ သက်ရှိထင်ရှားမှု အယူအဆ" (The Vitalization of Relics) ဟု ခေါ်ဆိုကြသည်။⁸²⁰ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ရှေးဟောင်းမင်းစိုးရာဇာများ ကိုယ်တိုင်က ဓာတ်တော်များကို လောကကို ကယ်တင်နိုင်သော၊ ဘေးအန္တရာယ်များကို တားဆီးပေးနိုင်သော သက်ရှိထင်ရှား တန်ခိုးရှင် (Living Saviors) အဖြစ် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြောင်း အခိုင်အမာ သက်သေပြနေသည်။⁸²¹ သေနာဝဗ္ဗမင်းသည် ဤဓာတ်တော်များကို ဌာပနာခြင်းဖြင့် မိမိ၏ တိုင်းနိုင်ငံအတွင်း ငြိမ်းချမ်းမှု ရရှိစေရန်နှင့် သာသနာတော် အခွန်ရှည်စေရန် ရည်ရွယ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁸²² ဤသည်မှာ စာပေအထောက်အထားနှင့် ရုပ်ဝတ္ထု ပေါင်းစပ်မှု၏ အထွတ်အထိပ် ပြယုဂ်တစ်ခုပင် ဖြစ်ပါသည်။⁸²³

A.27.4 သွားတော်မြတ်များနှင့် ဆက်စပ်မှု (Significance for Tooth Relics)

သေနာဝဗ္ဗကြုတ်မှ "ပရာဏ" (Prana) အယူအဆသည် အရှင်ဘုရား သုတေသနပြုနေသော သွားတော်မြတ် (Tooth Relics) များ၏ တန်ခိုးအာနုဘော် ယဉ်ကျေးမှုကို လေ့လာရာတွင် အလွန်အရေးပါသည်။^{824]} အကြောင်းမှာ သွားတော်မြတ်များကို ပူဇော်ရာတွင်လည်း "သက်ရှိထင်ရှား ဘုရားရှင်" ကဲ့သို့

⁸²⁰ Schopen, G. (1997). *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. University of Hawaii Press, pp. 118-125.

⁸²¹ Trainor, K. (1997). *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press, pp. 150-155.

⁸²² Kuwayama, S. (2002). *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto University.

⁸²³ Willis, M. (2000). *Buddhist Relics in Ancient South Asia*. British Museum Press.

⁸²⁴ Dassanayake, M. B. (1999). *The Relics of Sariputta and Moggallana*. Buddhist Publication Society.

ရေချိုးလှူဒါန်းခြင်း၊ ဆွမ်းကပ်ခြင်းနှင့် လေခပ်ပူဇော်ခြင်း (Fan service) များ ပြုလုပ်လေ့ရှိခြင်းမှာ ဤကမ္ဘာလုံးတစ်ဝှမ်း "အသက်ဝင်နေသော ဓာတ်တော်" အယူအဆမှ ဆင်းသက်လာခြင်းကြောင့် ဖြစ်သည်။⁸²⁵ ဓာတ်တော်များသည် ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာအရ အစိတ်အပိုင်းမျှသာ ဖြစ်သော်လည်း၊ ဝိညာဉ်ရေးရာအရမူ ဘုရားရှင်၏ သရီရတစ်ခုလုံးကို ကိုယ်စားပြုသော သက်ရှိဘုရားရှင်ပင် ဖြစ်သည်။⁸²⁶

ဤတွေ့ရှိချက်အရ ဂန္ဓာရဒေသရှိ စေတီပုထိုးများသည် ဓာတ်တော်များ၏ "အသက်ရှူသံ" ကိန်းဝပ်ရာ နေရာများအဖြစ် ရှုမြင်ခံခဲ့ရသည်။⁸²⁷ Gregory Schopen ၏ အဆိုအရ ဤသို့သော အသုံးအနှုန်းများသည် ဓာတ်တော်များကို ဥပဒေကြောင်းအရလည်း "ပုဂ္ဂိုလ်" (Legal personhood) အဖြစ် သတ်မှတ်ခဲ့ကြောင်း ညွှန်ပြနေသည်။⁸²⁸ သေနာဝဗ္ဗကြုတ်သည် ဓာတ်တော်ယဉ်ကျေးမှု၏ နောက်ကွယ်ရှိ နက်နဲသော အယူအဆများကို ဖွင့်ပြပေးသည့် သော့ချက်တစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁸²⁹ ဤကမ္ဘာလုံးတစ်ဝှမ်း သံဃာတော်များကို ပစ္စည်းလေးပါး လှူဒါန်းခြင်းထက် ဓာတ်တော်များကို ပူဇော်ခြင်းက ပိုမိုမြင့်မြတ်ကြောင်းကိုလည်း အရိပ်အမြွက် ဖော်ပြထားသည်ကို တွေ့ရသည်။⁸³⁰

ယနေ့ခေတ် သုတေသီများအတွက် သေနာဝဗ္ဗကြုတ်သည် ခရစ်နှစ် ၁ ရာစုက ဗုဒ္ဓဘာသာ ယုံကြည်မှုစနစ်၏ ပြတင်းပေါက်တစ်ခုပင် ဖြစ်သည်။⁸³¹ ဓာတ်တော်များ၏

⁸²⁵ Skilling, P. (2005). "Cutting Across Boundaries: The Role of Relics". *Journal of Buddhist Studies*.

⁸²⁶ Nattier, J. (2003). *A Few Good Men: The Bodhisattva Path*. University of Hawaii Press.

⁸²⁷ Behrendt, K. A. (2004). *The Buddhist Architecture of Gandhara*. Brill.

⁸²⁸ Schopen, G. (1996). "The Inscription on the Kuṣāṇ Image of Amitābha". *JIAS*, 10(2).

⁸²⁹ Salomon, R. (2018). *The Buddhist Literature of Ancient Gandhara*. Wisdom Publications.

⁸³⁰ Verardi, G. (2011). *Hardships and Downfall of Buddhism in India*. Manohar.

⁸³¹ Neelis, J. (2011). *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill.

"အသက်ဝင်မှု" သည် သာသနာပြုလုပ်ငန်းများကို ပိုမိုအားကောင်းစေခဲ့ပြီး ဘုရားဖူးများကို ဆွဲဆောင်နိုင်ခဲ့သည်။⁸³² ဤအယူအဆသည် နောင်အခါတွင် မဟာယာနဗုဒ္ဓဘာသာ၏ "ဗုဒ္ဓ၏ ကိုယ်တော်သုံးပါး" (Trikaya) အယူအဆများအပေါ်တွင်လည်း လွှမ်းမိုးမှု ရှိခဲ့သည်ဟု ယူဆရသည်။⁸³³ သေနာဝဗ္ဗမင်း၏ ကောင်းမှုတော်သည် ရာစုနှစ်ပေါင်းများစွာ ကြာမြင့်သော်လည်း ကြေးပြားနှင့် ရွှေကြုတ်ပေါ်ရှိ ကမ္ပည်းစာများကြောင့် "အသက်ဝင်နေသော တန်ခိုးတော်" အဖြစ် ယနေ့တိုင် သမိုင်းတွင် ကျန်ရစ်နေခြင်း ဖြစ်ပါသည်။⁸³⁴ ဤသည်မှာ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုနှင့် ၎င်းတို့၏ အရှိန်အဝါကို လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ် ထည့်သွင်းစဉ်းစားရမည့် အချက်ပင် ဖြစ်သည်။⁸³⁵ နိဂုံးချုပ်အားဖြင့် သေနာဝဗ္ဗကြုတ်သည် ဓာတ်တော်များသည် အတိတ်၏ အကြွင်းအကျန်များ မဟုတ်ဘဲ ပစ္စုပ္ပန်၏ အားကိုးရာများ ဖြစ်ကြောင်း ကမ္ဘာကို ကြေညာခဲ့သော အမွေအနှစ်တစ်ခု ဖြစ်ပေသည်။⁸³⁶

⁸³² Ray, H. P. (1994). *The Winds of Change: Buddhism and Maritime Links*. Oxford University Press.

⁸³³ Huntington, S. L. (1985). *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill.

⁸³⁴ Jongeward, D. (2012). *Gandharan Buddhist Reliquaries*. Early Buddhist Manuscripts Project.

⁸³⁵ Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press.

⁸³⁶ Basham, A. L. (1954). *The Wonder That Was India*. Sidgwick and Jackson, London.

A.28 Wardak Stupa (ဝါဒပ်စေတီတော်နှင့် မဟာသံဃိကဂိုဏ်း)

A.28.1 The Bronze Vase Reliquary of Mahasanghika (မဟာသံဃိကဂိုဏ်း၏ ကြေးဝါဓာတ်တော်ကြုတ်)

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ကဘူးလ်မြို့ အနောက်တောင်ဘက် ဝါဒပ် (Wardak) ပြည်နယ်ရှိ စေတီတော်မှ တွေ့ရှိရသော ကြေးဝါဓာတ်တော်ကြုတ် (Wardak Vase) သည် ကုသျှန်ခေတ်၏ အရေးပါသော မှတ်တမ်းဖြစ်သည်။ ၁၈၃၆ ခုနှစ်တွင် Charles Masson ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သော ဤကြုတ်ပေါ်တွင် ကုသျှန်ဧကရာဇ် ဟုဝိသျှက (Huvishka) နန်းစံနှစ် ၅၁ ခုနှစ်၌ Vagramarega အမည်ရှိ ပုဂ္ဂိုလ်က မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်ကို မဟာသံဃိက (Mahasanghika) ဂိုဏ်းဝင် ရဟန်းတော်များထံ လှူဒါန်းကြောင်း ခရီးရှုသီတာသဖြင့် ရေးထိုးထားသည်။ ကမ္ဘာ့ဓမ္မတွင် ဤကောင်းမှုကြောင့် မိဘဆွေမျိုးများ သံသရာဝဋ် ဆင်းရဲမှ လွတ်မြောက်ရေးအတွက် ရည်စူးကြောင်း တိကျစွာ ဖော်ပြထားသည်။ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် ထေရဝါဒတွင်သာမက မဟာသံဃိကက ဝဲသို့သော အခြားဂိုဏ်းကွဲများတွင်ပါ အလွန်ခိုင်မာစွာ အမြစ်တွယ်နေကြောင်း သက်သေပြလျက်ရှိပါသည်။

A.28 ဝါဒပ်စေတီတော်နှင့် မဟာသံဃိကဂိုဏ်း (Wardak Stupa and the Mahasanghika Sect)

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံ၊ ကဘူးလ်မြို့ (Kabul) ၏ အနောက်တောင်ဘက် ၆၄ ကီလိုမီတာခန့်အကွာ၊ ဝါဒပ် (Wardak) ပြည်နယ်၊ ခါဝပ် (Khawat) အရပ်တွင် တည်ရှိသော ဝါဒပ်စေတီတော်သည် ကုသျှန် (Kushan) အင်ပါယာခေတ် ဗုဒ္ဓဘာသာ ထွန်းကားမှုကို

ပြသနေသည့် အရေးပါသော ရှေးဟောင်းသုတေသန နယ်မြေတစ်ခု ဖြစ်ပါသည်။⁸³⁷ ဤစေတီတော်သည် ရှေးခေတ်က ကဘူးလ်နှင့် ဂါဇနီ (Ghazni) မြို့များကို ဆက်သွယ်ထားသော ကုန်သွယ်ရေး လမ်းကြောင်းပေါ်တွင် တည်ရှိသဖြင့် သာသနာရေးနှင့် စီးပွားရေး ဆုံမှတ်တစ်ခု ဖြစ်ခဲ့သည်။⁸³⁸ ၁၈၃၆ ခုနှစ်တွင် ဗြိတိသျှ စွန့်စားရှာဖွေသူနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသီ Charles Masson က ဤစေတီတော်ကို ပထမဦးဆုံး တူးဖော်ခဲ့ပြီး၊ စေတီ၏ အတွင်းပိုင်း ဖွဲ့စည်းပုံနှင့် ဌာပနာတိုက်များကို စနစ်တကျ မှတ်တမ်းတင်ခဲ့သည်။⁸³⁹

ဝါဒ်စေတီတော်၏ ဗိသုကာလက်ရာများသည် ဂန္ဓာရ (Gandhara) ဒေသ၏ လွှမ်းမိုးမှု ပါဝင်နေသော်လည်း၊ အာဖဂန်နစ္စတန်၏ ဒေသခံ အနုပညာဟန်များနှင့် ရောယှက်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။⁸⁴⁰ စေတီတော်ကို အဓိကအားဖြင့် အုတ်နှင့် ကျောက်ပြားများဖြင့် တည်ဆောက်ထားပြီး၊ ၎င်း၏ ခြေရင်းတွင် ဘုရားဖူးများ ပူဇော်နိုင်ရန် ရင်ပြင်ကျယ်များ ပါရှိသည်။⁸⁴¹ ဤနေရာသည် ကုသျှန်ဧကရာဇ်များဖြစ်သော ကနိသျှကာ (Kanishka) နှင့် ဟုဝိသျှကာ (Huvishka) မင်းတို့၏ လက်ထက်တွင် အထူးစည်ကားခဲ့သော သာသနာ့နယ်မြေတစ်ခု ဖြစ်ခဲ့ပါသည်။⁸⁴²

⁸³⁷ Marshall, J. (1951). *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. Cambridge University Press, Vol. 1.

⁸³⁸ Dani, A. H. (1986). *The Historic City of Taxila*. UNESCO/Centre for East Asian Cultural Studies, pp. 162-168.

⁸³⁹ Masson, C. (1841). *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, and the Panjab*. London: Richard Bentley.

⁸⁴⁰ Behrendt, K. A. (2004). *The Buddhist Architecture of Gandhara*. Brill, pp. 240-245.

⁸⁴¹ Fussman, G. (1974). "Documents epigraphiques kouchans". *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*.

⁸⁴² Rosenfield, J. M. (1967). *The Dynastic Arts of the Kushans*. University of California Press.

A.28.1 မဟာသံဃိကဂိုဏ်း၏ ကြေးဝါဓာတ်တော်ကြိုက် (The Bronze Vase Reliquary of Mahasanghika)

ကြေးဝါဓာတ်တော်ကြိုက် ရှာဖွေတွေ့ရှိမှု (Discovery of the Wardak Vase)

၁၈၃၆ ခုနှစ်တွင် Charles Masson သည် ဝါဒပိဏ္ဍိတတော်၏ အလယ်ဗဟို ဌာပနာတိုက်အတွင်းမှ အလွန်တန်ဖိုးရှိလှသော **ကြေးဝါဓာတ်တော်ကြိုက် (Bronze Reliquary Vase)** တစ်ခုကို ရှာဖွေတွေ့ရှိခဲ့သည်။⁸⁴³ ဤကြိုက်သည် အမြင့် ၇ လက်မခန့်ရှိပြီး၊ ပုံသဏ္ဌာန်မှာ ရေအိုးပုံစံ (Lota-shaped vase) ဖြစ်ကာ ကြေးဝါ (Bronze) ဖြင့် လက်ရာမြောက်စွာ ပြုလုပ်ထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁸⁴⁴ ဤကြေးအိုး၏ မျက်နှာပြင် ပတ်လည်တွင် ခရိုရှသီ (Kharoshthi) အက္ခရာများဖြင့် ကမ္ဗည်းစာများကို အနုစိတ် ရေးထိုးထားသည်။⁸⁴⁵ ၎င်းကို ယနေ့အခါတွင် ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) ၌ အမြဲတမ်း ပြသထားပြီး၊ ကုသျှန်ခေတ်၏ အရေးပါဆုံးသော အထောက်အထားတစ်ခုအဖြစ် သတ်မှတ်ထားသည်။⁸⁴⁶

ဟုဝိသျှကမင်းနှင့် Vagramarega ၏ ကောင်းမှုတော် (King Huvishka and the Patronage)

ကြေးအိုးပေါ်ရှိ ကမ္ဗည်းစာကို ကျောက်စာပညာရှင် Sten Konow က အသေးစိတ် ဖတ်ကြားခဲ့ရာ၊ ၎င်းကို ကုသျှန်ဧကရာဇ် **ဟုဝိသျှက (Huvishka)** နန်းစံနှစ် ၅၁

⁸⁴³ British Museum. (2020). *The Wardak Vase (Accession No. 1880.30)*. British Museum Online Database.

⁸⁴⁴ Errington, E., & Cribb, J. (1992). *The Crossroads of Asia*. Cambridge: Ancient India and Iran Trust.

⁸⁴⁵ Salomon, R. (1998). *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions*. Oxford University Press.

⁸⁴⁶ Willis, M. (2000). *Buddhist Relics in Ancient South Asia*. British Museum Press.

ခုနှစ် (ခန့်မှန်း ခရစ်နှစ် ၁၇၈ ခုနှစ်) တွင် ရေးထိုးခဲ့ခြင်း ဖြစ်ကြောင်း သိရှိရသည်။⁸⁴⁷ ကမ္ဗည်းစာအရ **Vagramarega** ဟု အမည်ရသော ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦး (သူသည် ဝါဒပဒေသ၏ အုပ်ချုပ်ရေးပိုင်းဆိုင်ရာ ပုဂ္ဂိုလ်တစ်ဦး ဖြစ်နိုင်သည်) က မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို (Sarira) ဝါဒပစေတီတော်၌ စနစ်တကျ ဌာပနာခဲ့ခြင်း ဖြစ်သည်။⁸⁴⁸ ဤတွေ့ရှိချက်သည် ကုသျှန်မင်းဆက်၏ နန်းစံနှစ်များကို တွက်ချက်ရာတွင်လည်းကောင်း၊ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုကို လေ့လာရာတွင် လည်းကောင်း အလွန်အရေးပါသည်။⁸⁴⁹

မဟာသံဃိကဂိုဏ်းနှင့် သာသနာရေးဆိုင်ရာ အရေးပါမှု (The Mahasanghika Sect)

ဤကမ္ဗည်းစာ၏ အထူးခြားဆုံးသော အချက်မှာ ဓာတ်တော်များကို **မဟာသံဃိက (Mahasanghika)** ဂိုဏ်းဝင် ရဟန်းတော်များထံ လှူဒါန်းကြောင်း အတိအလင်း ရေးထိုးထားခြင်း ဖြစ်သည်။⁸⁵⁰ ဤသည်မှာ အာဖဂန်နစ္စတန်ဒေသတွင် မဟာသံဃိကဂိုဏ်းဝင်များ အခြေစိုက်နေထိုင်ခဲ့ပြီး၊ ၎င်းတို့သည် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု ဓလေ့ကို အထူးအလေးထားခဲ့ကြောင်း ပြသနေသည်။⁸⁵¹ သမိုင်းပညာရှင်များ၏ အဆိုအရ၊ ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှုသည် ထေရဝါဒ (Theravada) တွင်သာမက မဟာသံဃိကကဲ့သို့သော အစောပိုင်းဂိုဏ်းကွဲများတွင်ပါ အလွန်ခိုင်မာစွာ အမြစ်တွယ်နေကြောင်း ဤတွေ့ရှိချက်က

⁸⁴⁷ Konow, S. (1929). *Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol. II, Part I: Kharoshthi Inscriptions*. Calcutta, pp. 165-170.

⁸⁴⁸ Bailey, H. W. (1980). "Notes on the Kharoshthi Inscriptions". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*.

⁸⁴⁹ Bopearachchi, O. (1993). *Indo-Greek, Indo-Scythian and Indo-Parthian Coins*. Smithsonian Institution.

⁸⁵⁰ Nattier, J. (2003). *A Few Good Men: The Bodhisattva Path*. University of Hawaii Press.

⁸⁵¹ Bareau, A. (1955). *Les sectes bouddhiques du Petit Véhicule*. Saigon: École française d'Extrême-Orient.

အခိုင်အမာ သက်သေပြနေပါသည်။⁸⁵² မဟာသံဃိကဂိုဏ်းသည် ဓာတ်တော်များကို ဘုရားရှင်၏ သက်ရှိထင်ရှား ကိုယ်စားလှယ်တော်အဖြစ် ပိုမိုမြင့်မားစွာ ရှုမြင်လေ့ရှိသည်။⁸⁵³

မိဘဆွေမျိုးများအတွက် ရည်စူး၍ မျှဝေခြင်း (Merit-Sharing and Dedication)

Vagramarega သည် ဤဓာတ်တော်လှူဒါန်းမှု ကောင်းမှုကြောင့် မိမိ၏ မိဘဆွေမျိုးများ သံသရာဝဋ်ဆင်းရဲမှ လွတ်မြောက်ရေးနှင့် သတ္တဝါအားလုံး ချမ်းသာစေရေး အတွက် ရည်စူးကြောင်း ကမ္မည်းစာတွင် တိကျစွာ ဖော်ပြထားသည်။⁸⁵⁴ ဤသည်မှာ ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ "ပတ္တိဒါန" (Merit-sharing) ခလေ့သည် ရှေးဦးကတည်းကပင် ဓာတ်တော်ပူဇော်ပွဲများနှင့် ဒွန်တွဲနေကြောင်း ပြသနေသည်။⁸⁵⁵ ဤကမ္မည်းစာပါ အချက်အလက်များသည် ထိုခေတ်က လူမှုရေးနှင့် ဘာသာရေး အယူအဆများကို လေ့လာရာတွင် အလွန်တန်ဖိုးရှိသည်။⁸⁵⁶

သွားတော်မြတ်များနှင့် ဆက်စပ်မှု (Connection to Relic Distribution)

ဝါဒပုံကြေးအိုးမှ ဓာတ်တော်များသည် အသောကမင်းကြီး လက်ထက်မှစ၍ ကုသျှန်မင်းများအထိ ဆက်လက်ထိန်းသိမ်းခဲ့သော ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့မှုစနစ် (Relic Distribution Circuit) အတွင်း၌ ပါဝင်နေသည်။⁸⁵⁷ အရှင်ဘုရား၏ သုတေသနပြုချက်အရ

⁸⁵² Schopen, G. (1997). *Bones, Stones, and Buddhist Monks*. University of Hawaii Press, pp. 130-135.

⁸⁵³ Trainor, K. (1997). *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism*. Cambridge University Press.

⁸⁵⁴ Strong, J. S. (2004). *Relics of the Buddha*. Princeton University Press, pp. 140-145.

⁸⁵⁵ Skilling, P. (2005). "Cutting Across Boundaries: The Role of Relics". *Journal of Buddhist Studies*.

⁸⁵⁶ Kuwayama, S. (2002). *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto University.

⁸⁵⁷ Neelis, J. (2011). *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Brill.

သွားတော်မြတ် (Tooth Relics) များ ပျံ့နှံ့မှုကို လေ့လာရာတွင်လည်း ဝါဒပုံသို့သော အဝေးရောက် စေတီတော်များတွင် ဓာတ်တော်များ မည်သို့ ရောက်ရှိလာပုံမှာ အရေးပါသော ရှုထောင့်တစ်ခု ဖြစ်သည်။⁸⁵⁸ ဓာတ်တော်များကို ရွှေ၊ ငွေ ကြတ်များဖြင့်သာမက ဤကဲ့သို့ ခိုင်ခံ့သော ကြေးဝါအိုးများဖြင့် ဌာပနာခြင်းမှာ ရေရှည်တည်တံ့စေရန် ရည်ရွယ်ခြင်း ဖြစ်သည်။⁸⁵⁹

ဤကမ္ပည်းစာသည် ဂန္ဓာရီ (Gandhari) ဘာသာစကား၏ ဖွံ့ဖြိုးမှုကိုလည်း ဖော်ပြနေပြီး ရှေးဟောင်းစာပေပညာရှင် Richard Salomon က ၎င်းကို ဂန္ဓာရစာပေ၏ ပြယုဂ်တစ်ခုအဖြစ် မှတ်ချက်ပြုခဲ့သည်။⁸⁶⁰ ဝါဒပုံစေတီတော်သည် နောက်ပိုင်းတွင် စစ်မက်ဘေးများကြောင့် ပျက်စီးခဲ့ရသော်လည်း၊ ဤကြေးဝါကြတ်မှာမူ ကုသျှန်ခေတ်၏ သာသနာရေးဆိုင်ရာ အမွေအနှစ်ကို ယနေ့တိုင် သက်သေပြနေပါသည်။⁸⁶¹ ဓာတ်တော်များကို ပူဇော်ခြင်းသည် ထိုခေတ်က နိုင်ငံရေးအရ တည်ငြိမ်မှုနှင့် ဘာသာရေးအရ စည်းလုံးမှုကိုလည်း အထောက်အကူ ဖြစ်စေခဲ့သည်။⁸⁶² ဤသည်မှာ ဓာတ်တော်များ ပျံ့နှံ့တည်ရှိမှုတွင် ဂိုဏ်းဂဏအသီးသီး၏ ပါဝင်ပတ်သက်မှုကိုပါ ထည့်သွင်းစဉ်းစားရန် လိုအပ်ကြောင်း ညွှန်ပြနေခြင်း ဖြစ်သည်။⁸⁶³

⁸⁵⁸ Dassanayake, M. B. (1999). *The Relics of Sariputta and Moggallana*. Buddhist Publication Society.

⁸⁵⁹ Jongeward, D. (2012). *Gandharan Buddhist Reliquaries*. Early Buddhist Manuscripts Project.

⁸⁶⁰ Salomon, R. (1999). *Ancient Buddhist Scrolls from Gandhāra*. British Library, London.

⁸⁶¹ Wheeler, M. (1968). *Flames over Taxila*. London: Thames and Hudson.

⁸⁶² Ray, H. P. (1994). *The Winds of Change: Buddhism and Maritime Links*. Oxford University Press.

⁸⁶³ Verardi, G. (2011). *Hardships and Downfall of Buddhism in India*. Manohar.

နိဂုံးချုပ်အားဖြင့် ဝါဒပစ္စေတီတော်မှ တွေ့ရှိရသော ကြေးဝါဓာတ်တော် ကြိုက်သည် မြတ်စွာဘုရား၏ ဓာတ်တော်များကို မဟာသံဃိကဂိုဏ်းမှ မည်မျှအလေးထား ပူဇော်ခဲ့ကြောင်းနှင့် ကုသျှန်ခေတ် သာသနာပြုလုပ်ငန်းများ၏ အောင်မြင်မှုကို ပြသနေသည့် ခိုင်မာသော သမိုင်းဝင် အထောက်အထားတစ်ခုပင် ဖြစ်ပါသည်။⁸⁶⁴ ဤသည်မှာ အရှင်ဘုရား၏ ကျမ်းတွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များ ပျံ့နှံ့ကိန်းဝပ်ပုံကို အာဖဂန်နစ္စတန်ဒေသအထိ ချဲ့ထွင်လေ့လာရာတွင် မရှိမဖြစ်သော အကိုးအကား ဖြစ်ပါသည်။⁸⁶⁵ ဤကြိုက်ပေါ်ရှိ ကမ္ပည်းစာများသည် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းတွင် ဓာတ်တော်ကိုးကွယ်မှု၏ နက်နဲသော အဓိပ္ပာယ်ကို ဖွင့်ဆိုပေးနေဆဲ ဖြစ်ပါသည်။⁸⁶⁶

⁸⁶⁴ Huntington, S. L. (1985). *The Art of Ancient India*. New York: Weatherhill.

⁸⁶⁵ Lahiri, N. (2015). *Ashoka in Ancient India*. Harvard University Press.

⁸⁶⁶ Basham, A. L. (1954). *The Wonder That Was India*. Sidgwick and Jackson, London.

LIST OF FIGURES

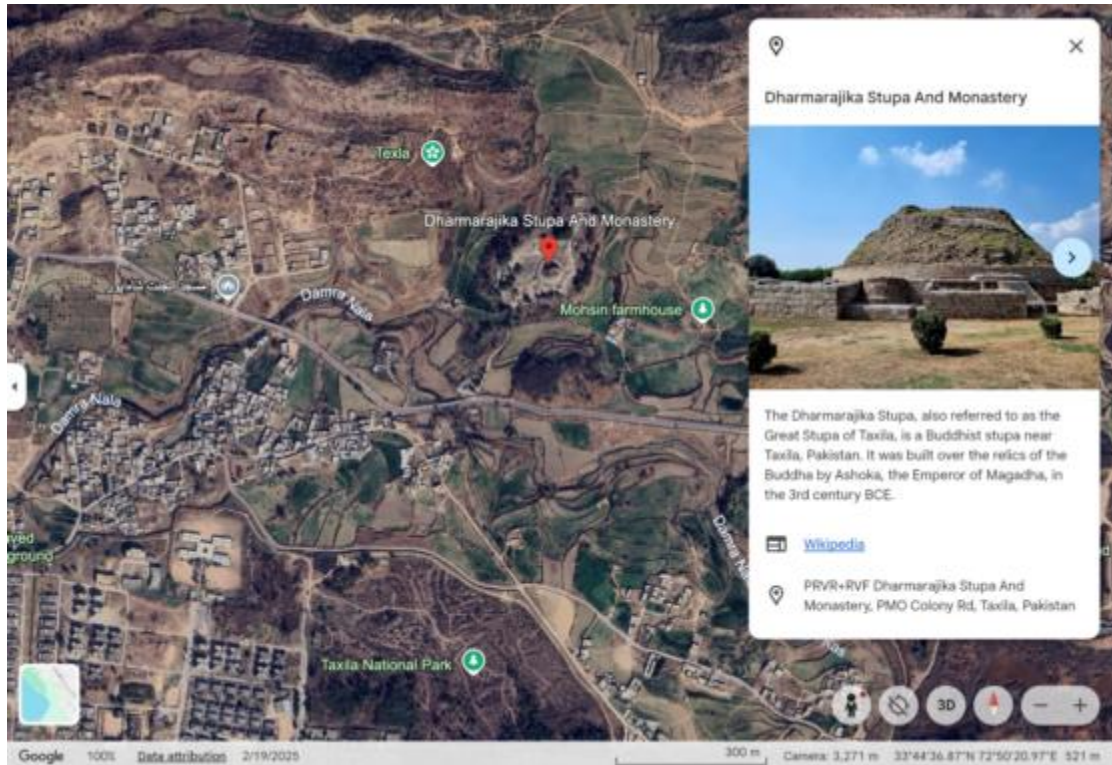

Figure 4.1: ဓမ္မရာဇိကစေတီတော် (Dharmarajika Stupa)

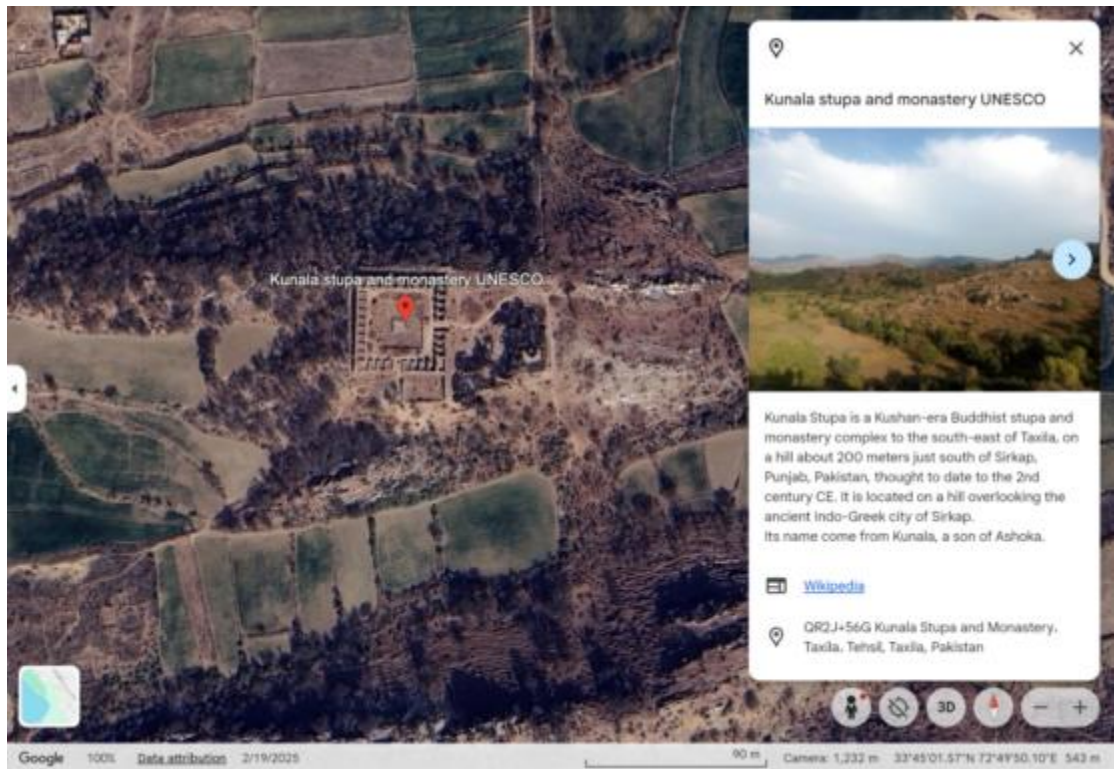

Figure 4.2: ကုဏ္ဍလစေတီတော် (Kunala Stupa)

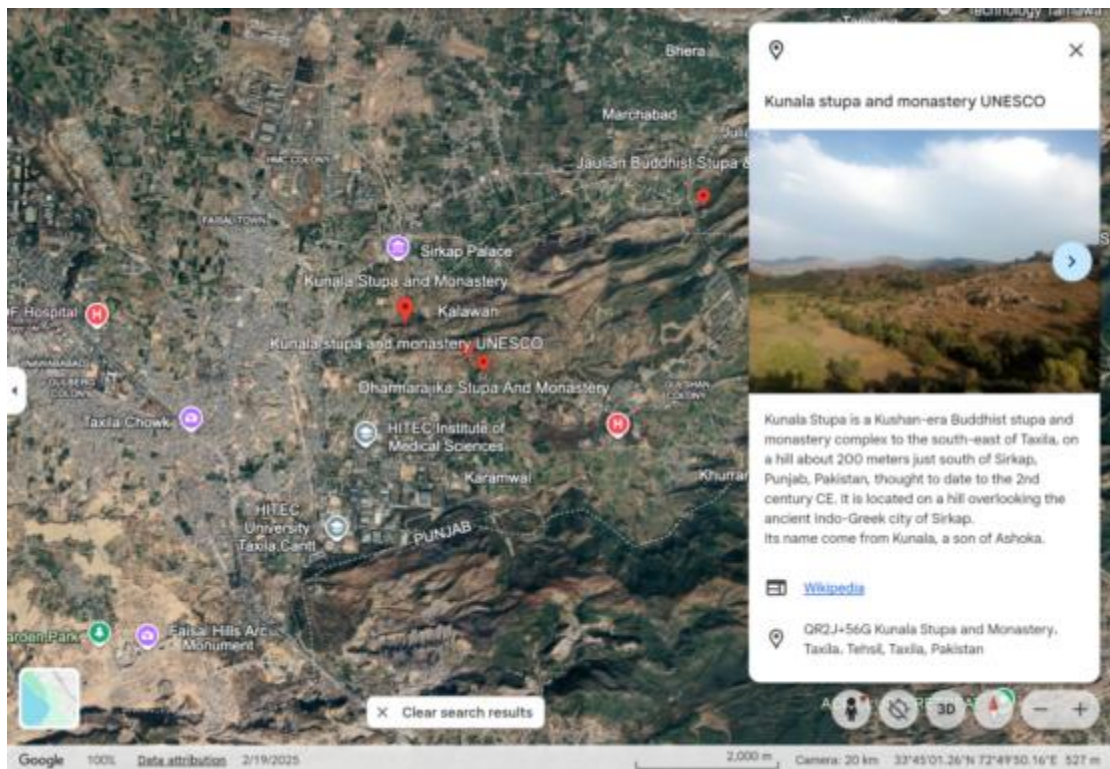

Figure 4.3: ကလဝန်စေတီတော် (Kalawan Stupa)

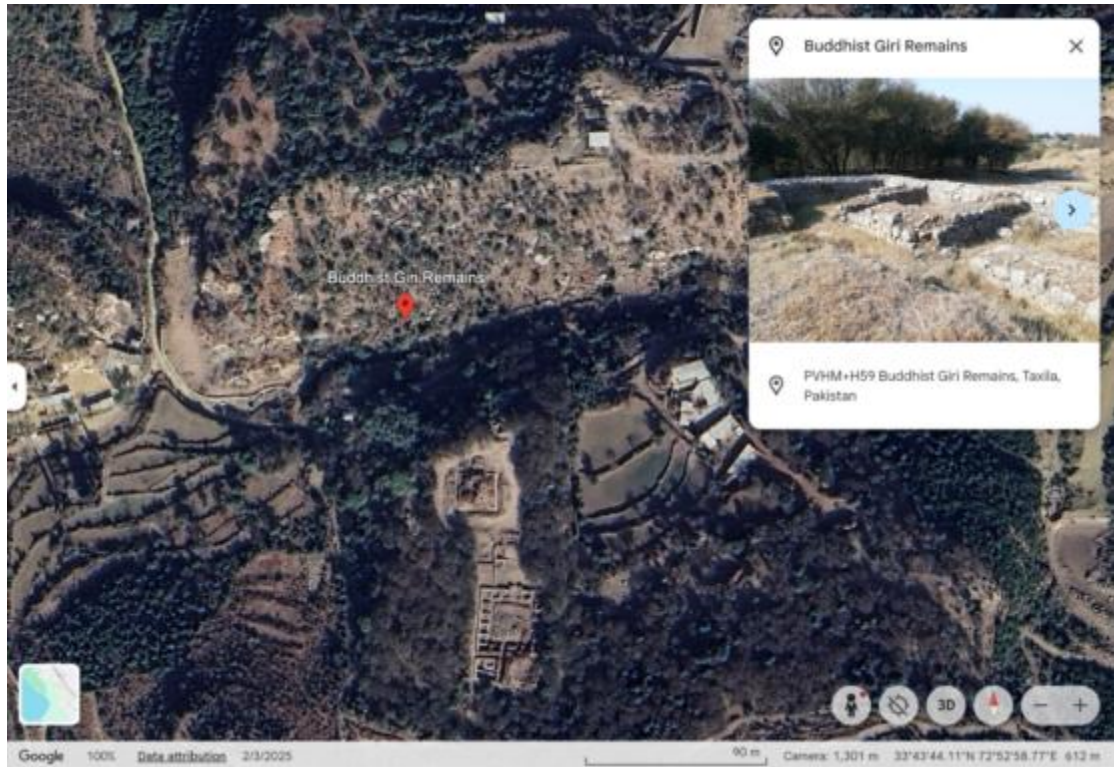

Figure 4.4: ဂိရီစေတီတော် (Giri Stupa)

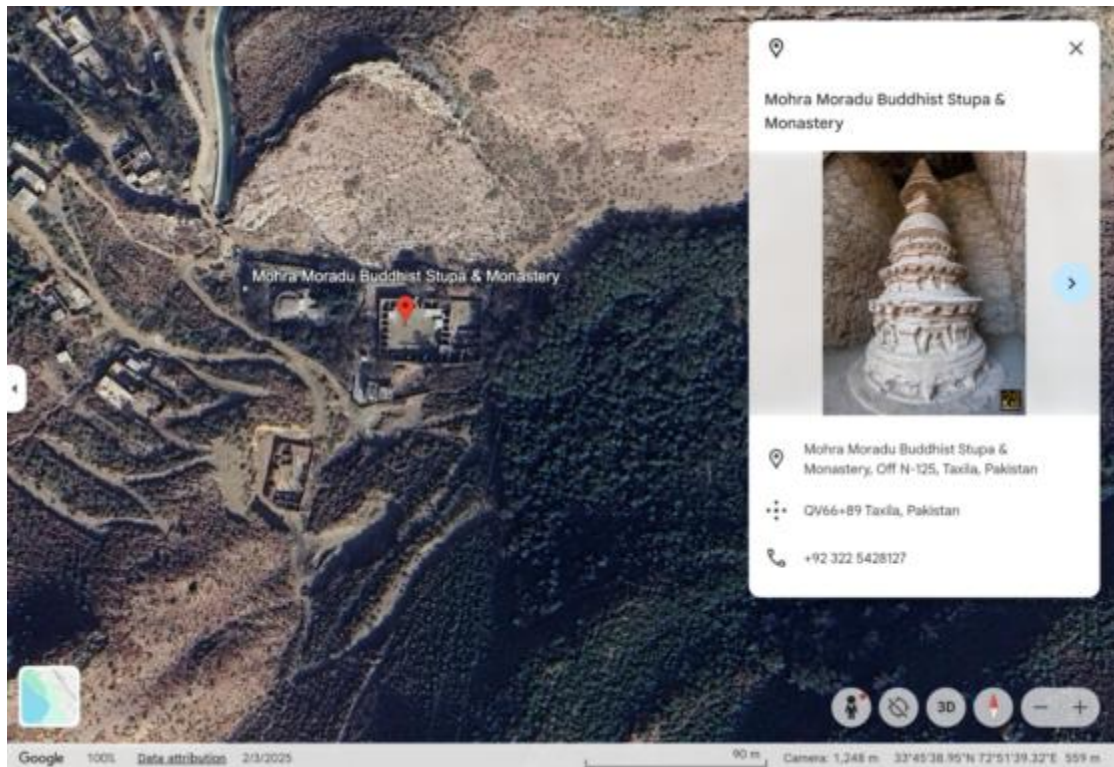

Figure 4.5: မိုရာမိုရာဒူ (Mohra Moradu)

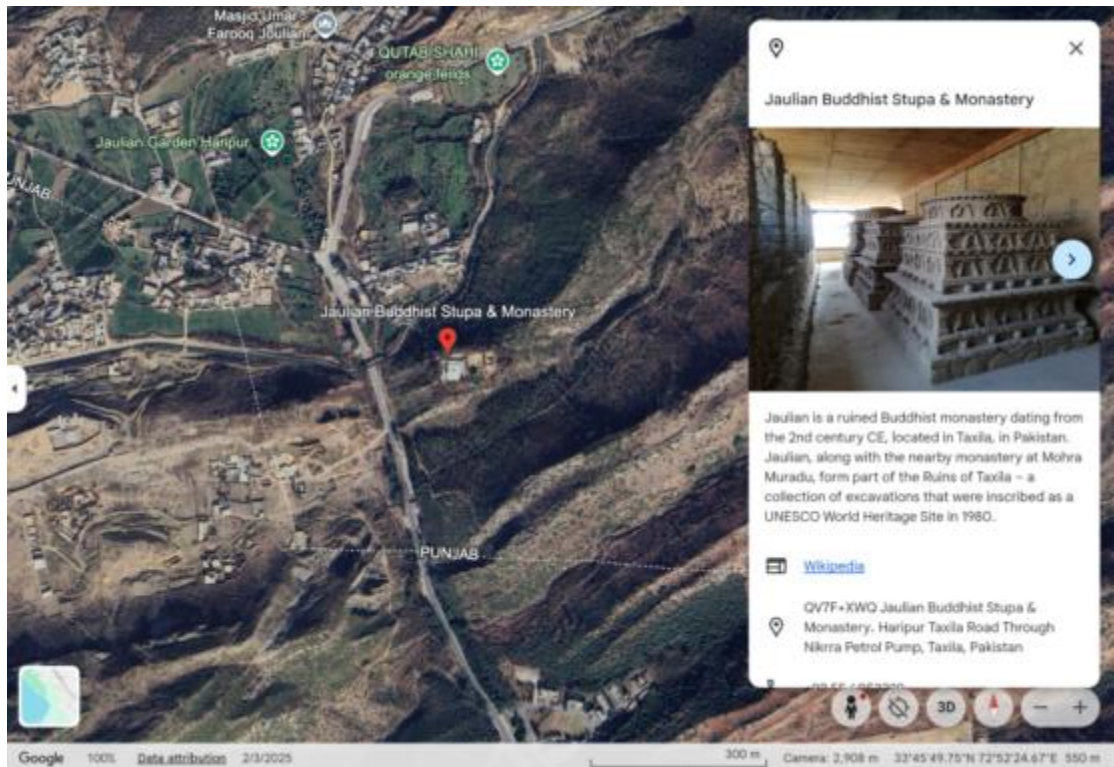

Figure 4.6: ရှော်လီယန်ကျောင်းတိုက် (Jaulian Monastery)

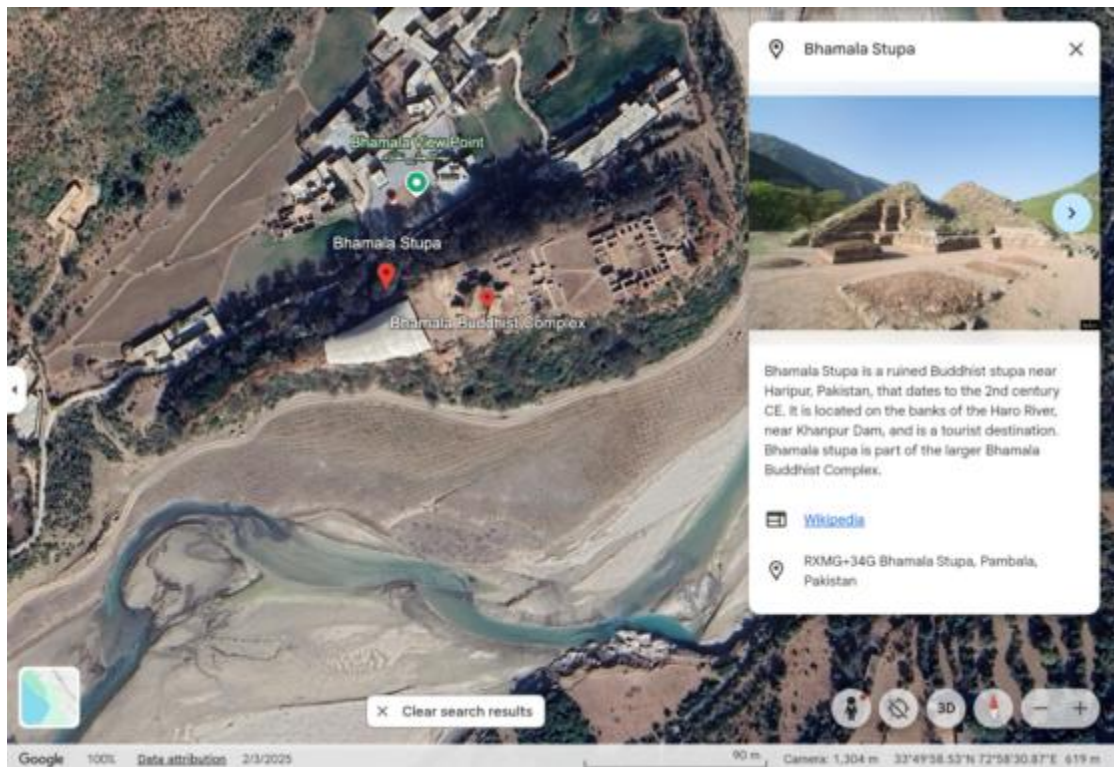

Figure 4.7: ဘမာလာစေတီတော် (Bhamala Stupa)

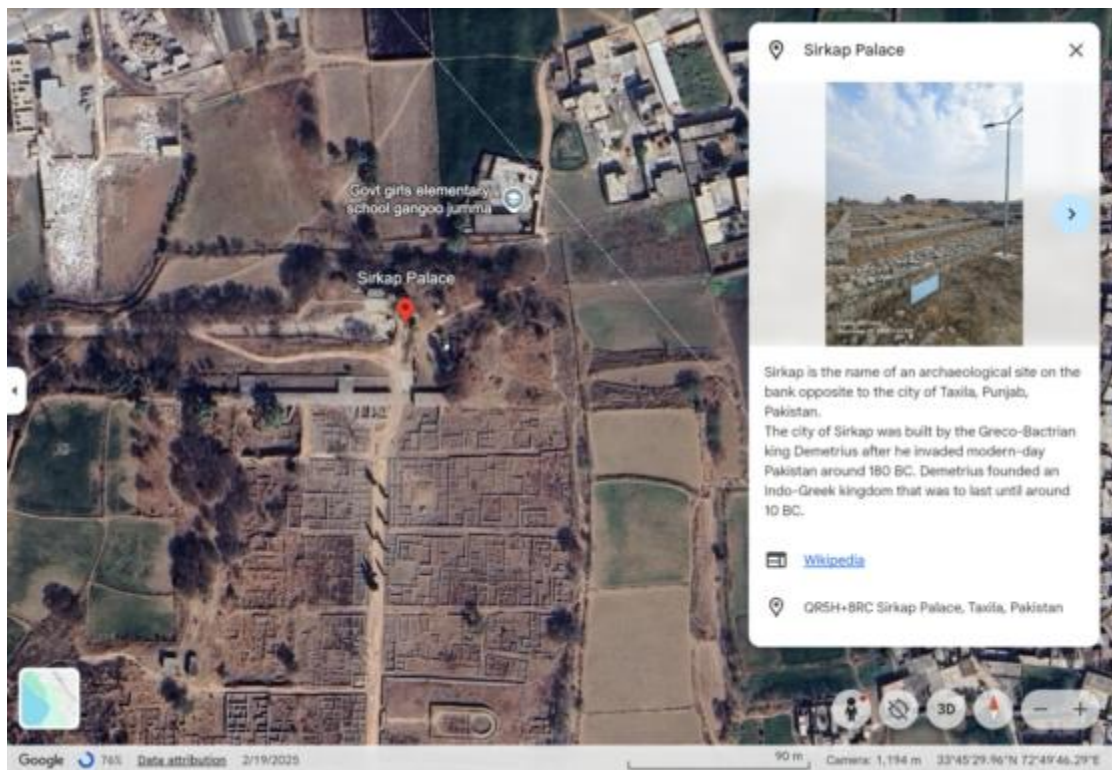

Figure 4.8: ဆာကပ်မြို့ဟောင်းဒေသ (Sirkap Area)

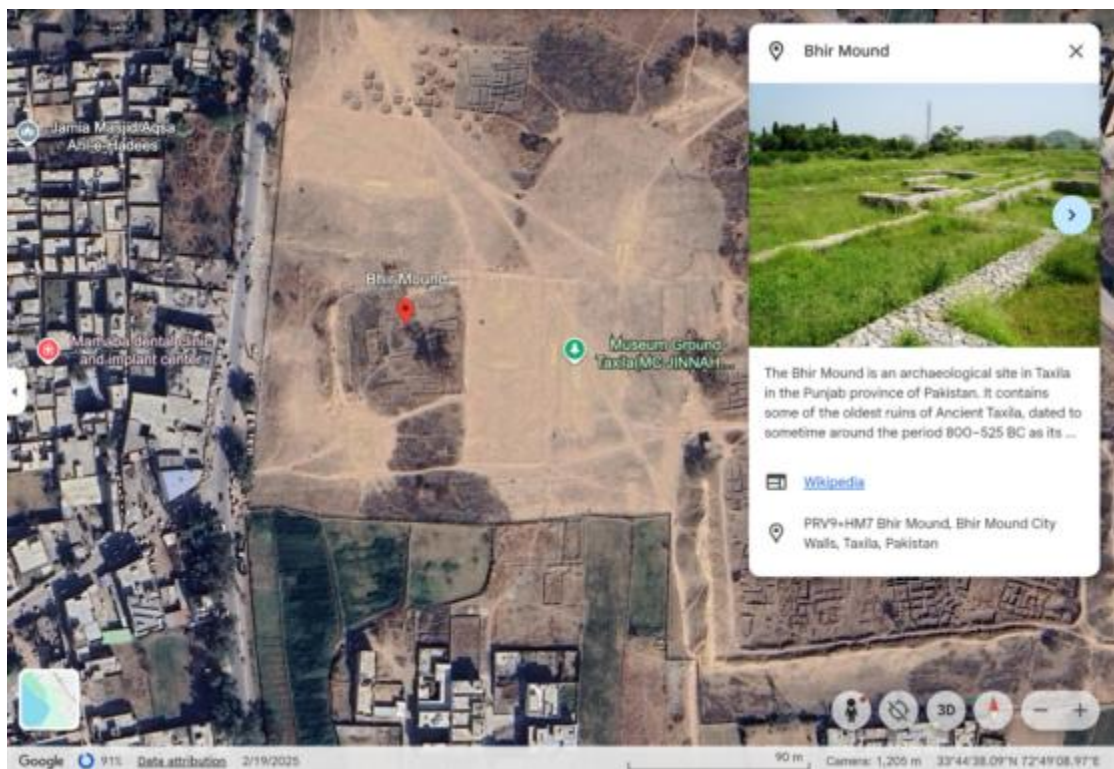

Figure 4.9: ဘီယာမောင့် (Bhir Mound)

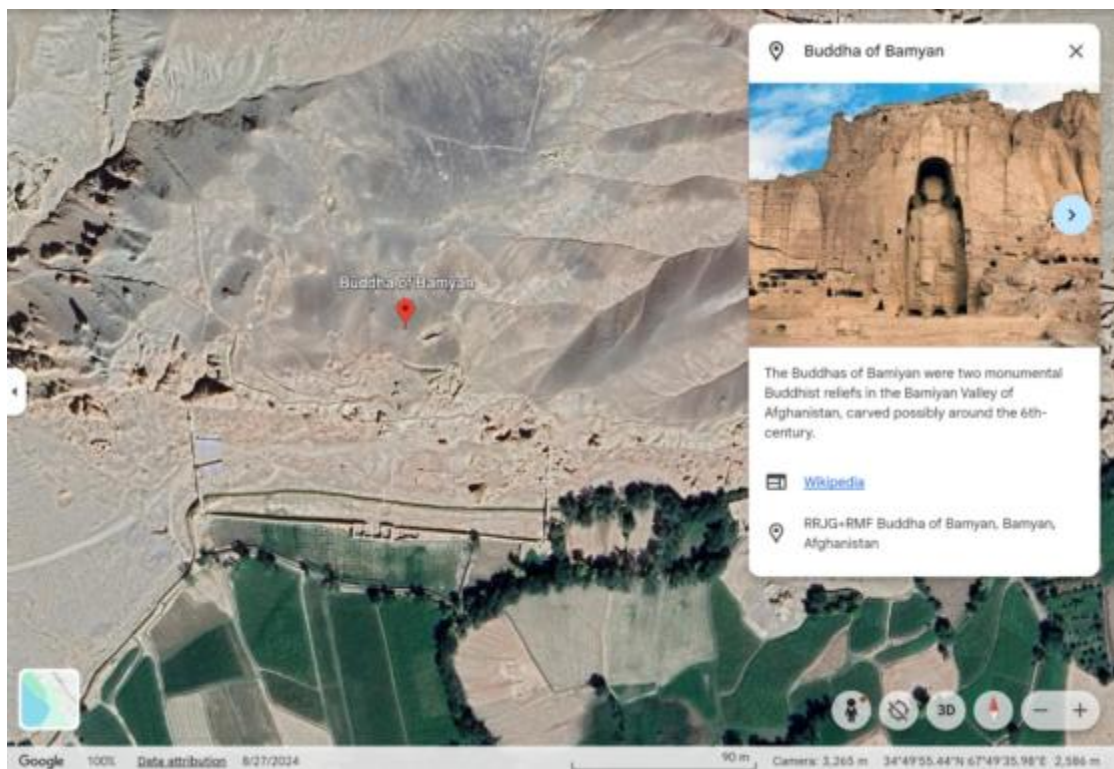

Figure 4.10: ဗိမရန်စေတီတော် (Bimaran Stupa No. 2)

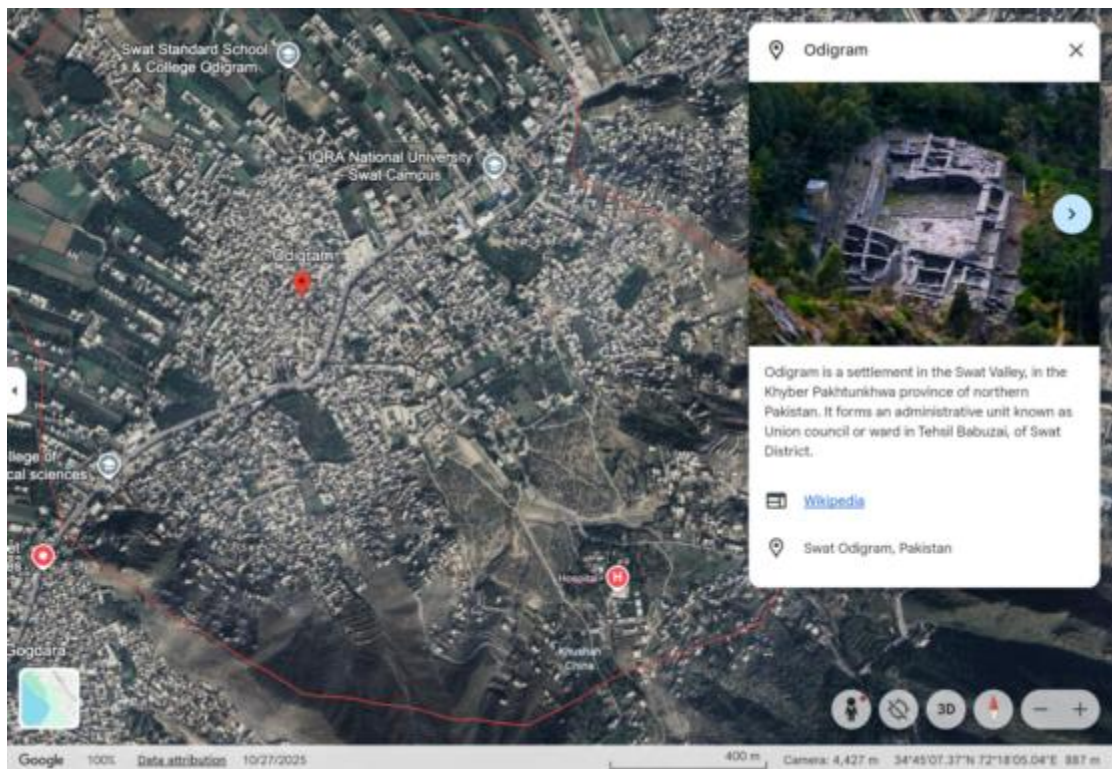

Figure 4.11: သေနာဝ္မဓာတ်တော်ကြုတ် (The Senavarma Casket)

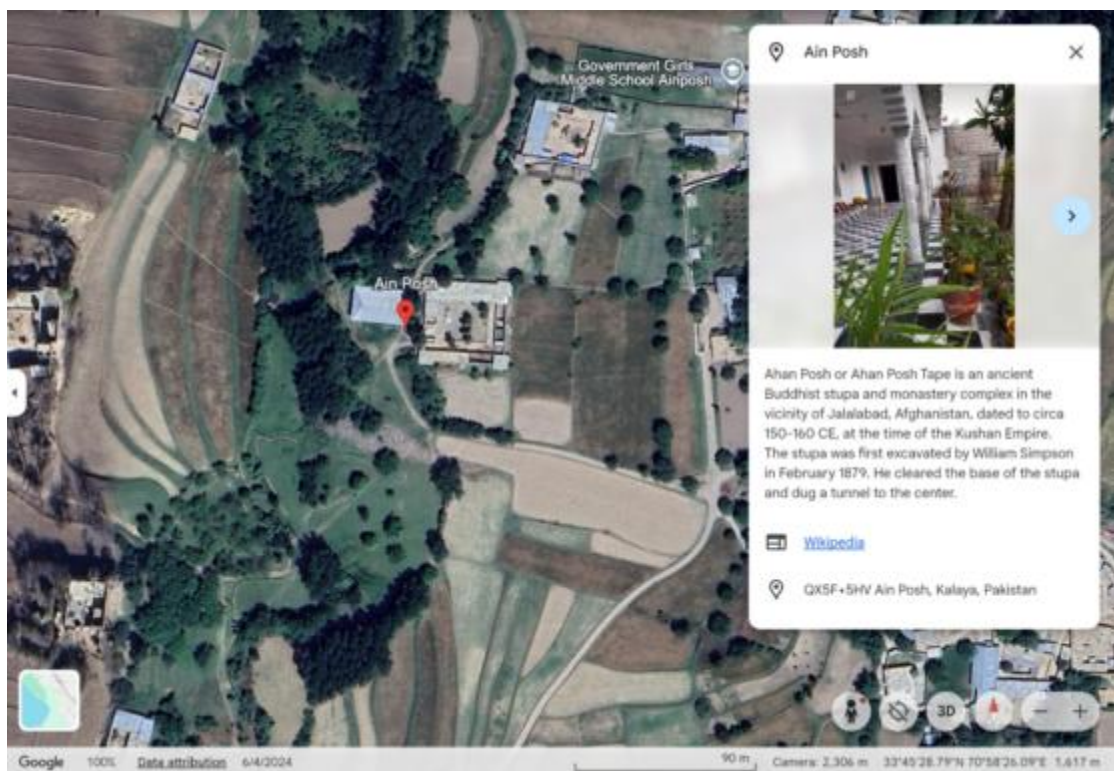

Figure 4.12: အဟင်ပွန်စေတီတော် (Ahin Posh Stupa)

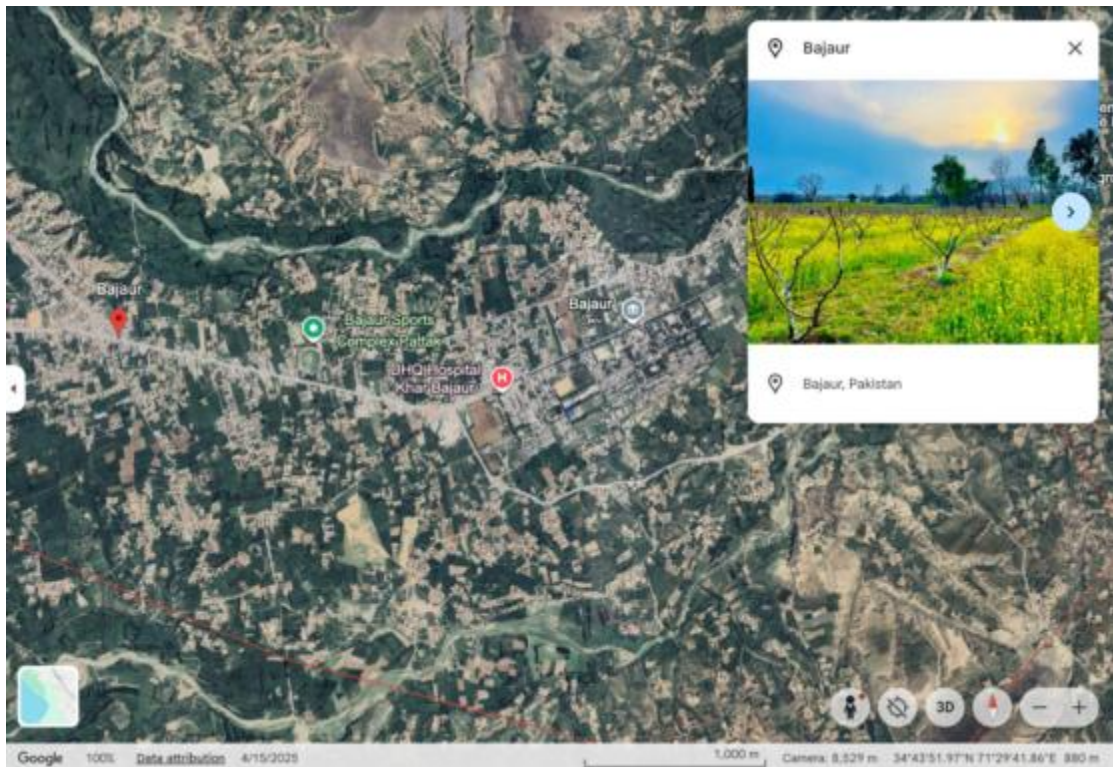

Figure 4.13: ရှင်ကော့တစေတီတော် (Shinkot Stupa)

Figure 4.14: သီဟနာဒစေတီတော် (Sihanada Stupa)

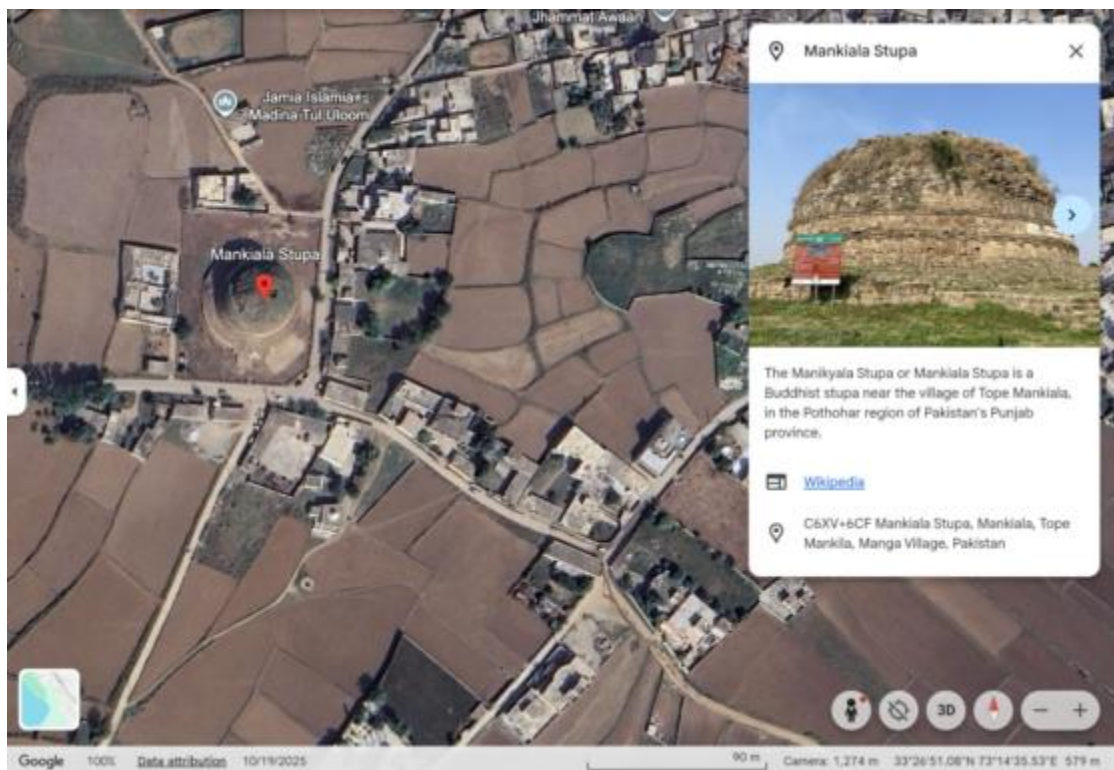

Figure 4.15: မဏိကျလစေတီတော် (Mankiala Stupa)

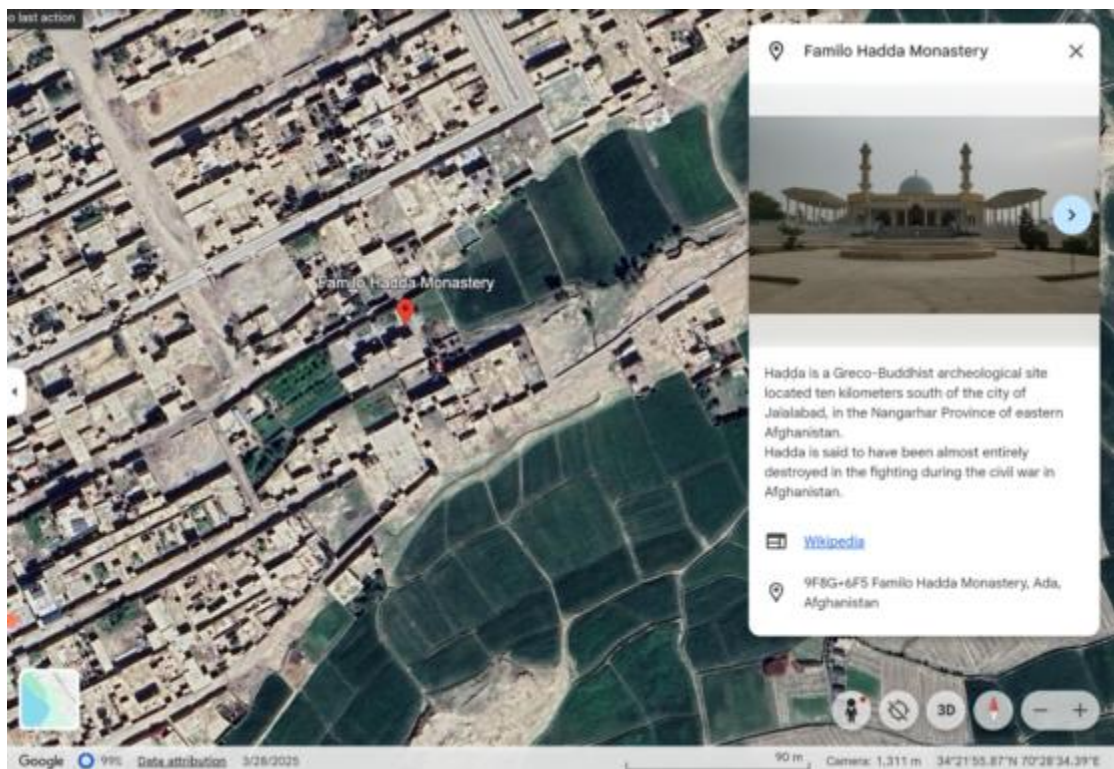

Figure 4.16: ဟဒ္ဒဒေသရှိ စေတီတော်များ (Hadda Region)

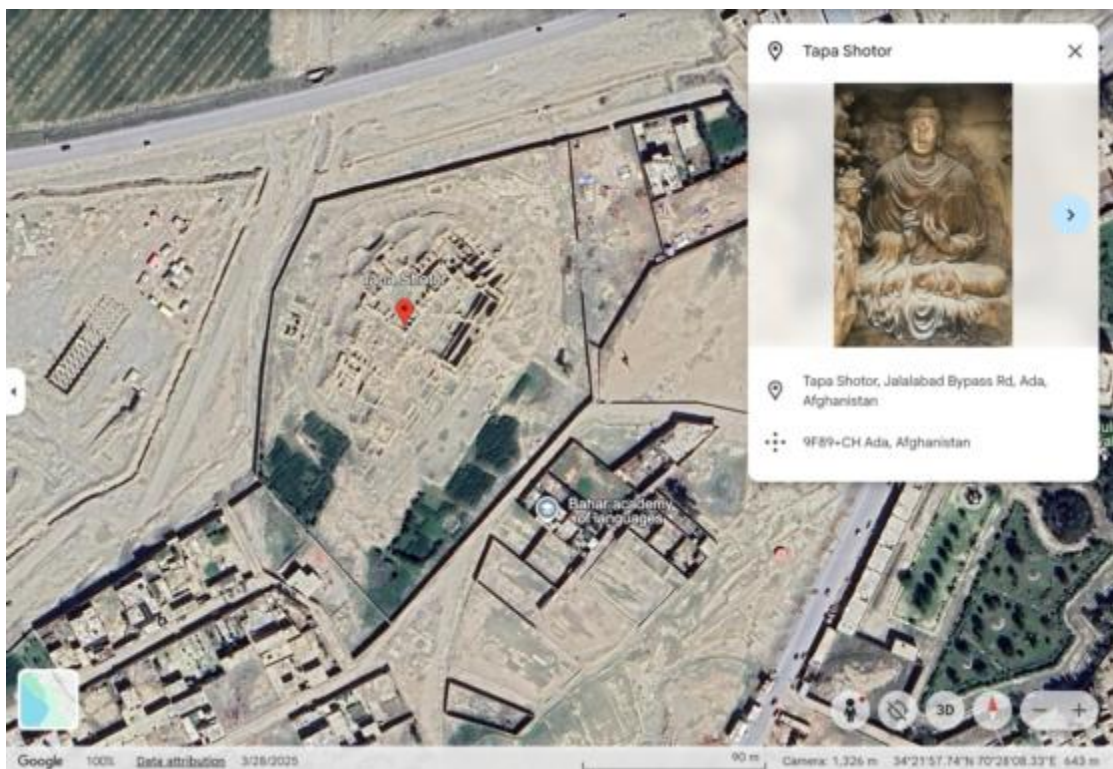

Figure 4.17: တပွရှီတာ (Tapa Shotor)

Figure 4.18: ရုက္ခစေတီတော်၊ စကာဒူး (Rukhuna Reliquary)

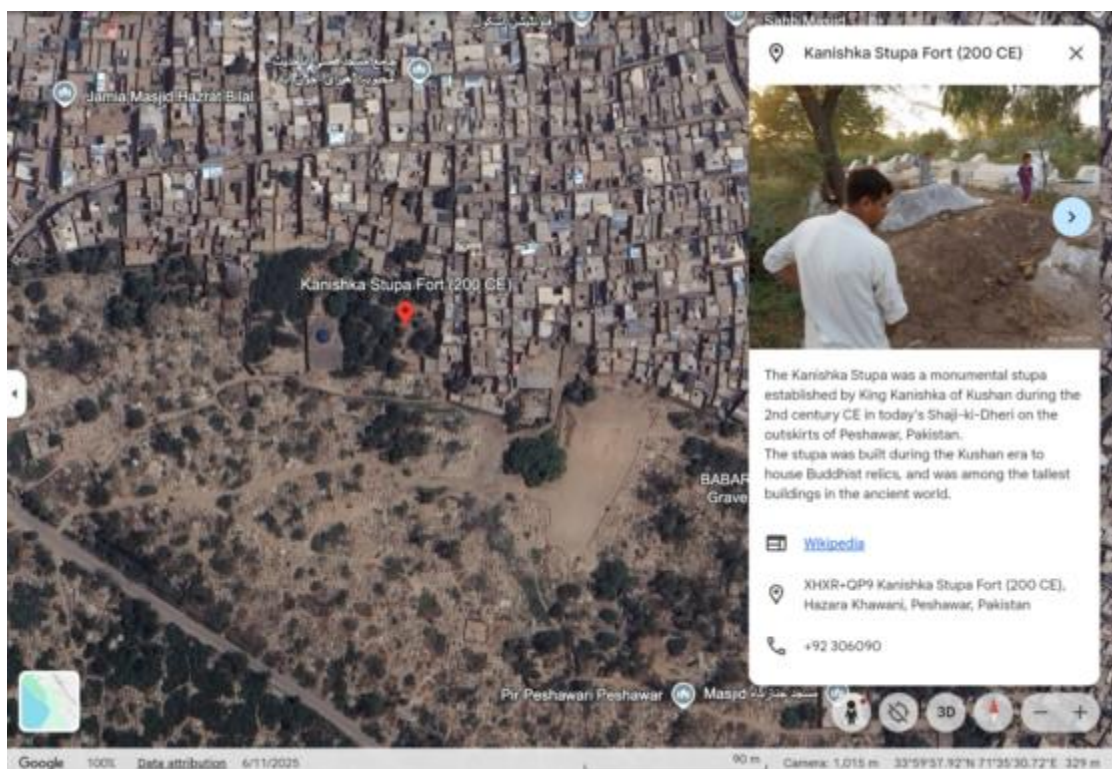

Figure 4.19: ကနိဿူကစေတီတော် (Kanishka Stupa)

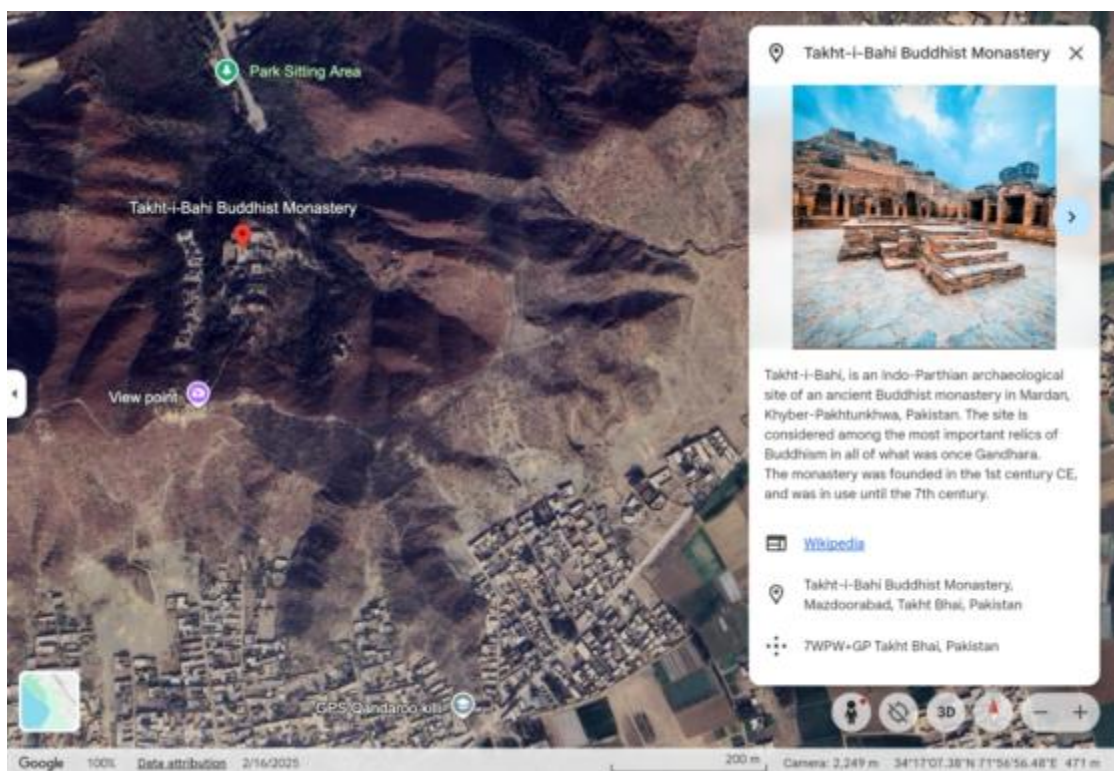

Figure 4.20: တပ်ခံတီဘဟီ ရေနှင့်ပလ္လင်စေတီ (Takht-i-Bahi)

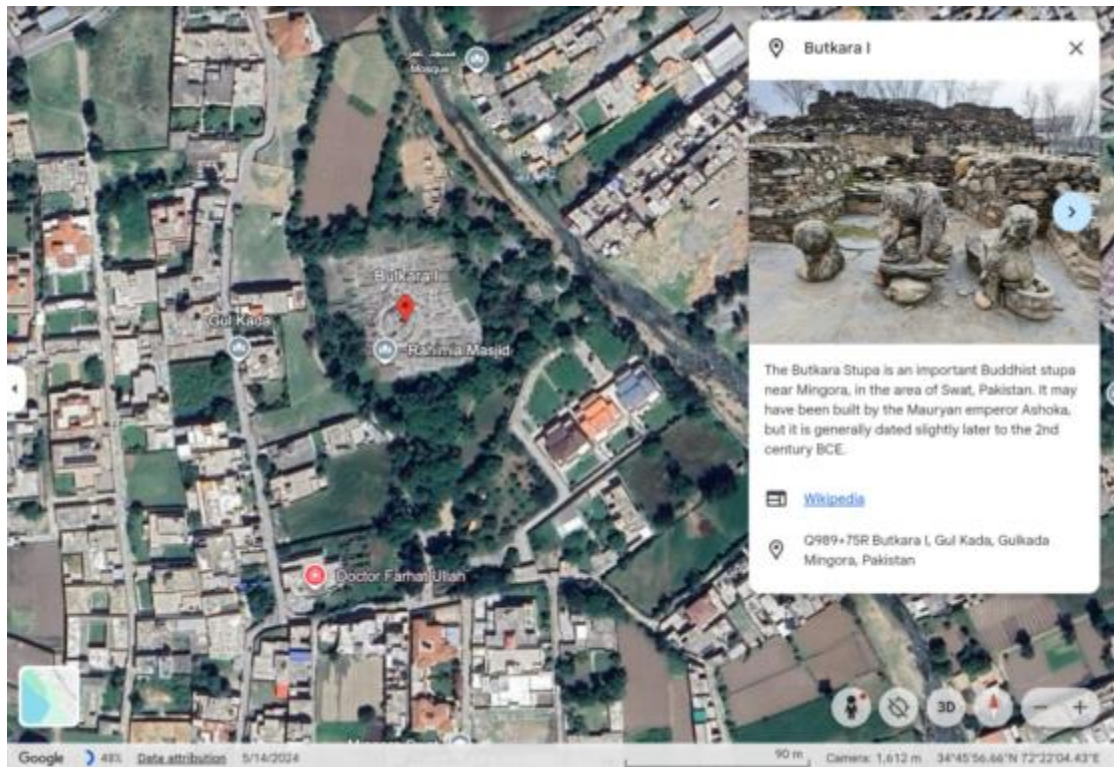

Figure 4.21: ဘုတ္ကာရစေတီတော် (Butkara/Swat)

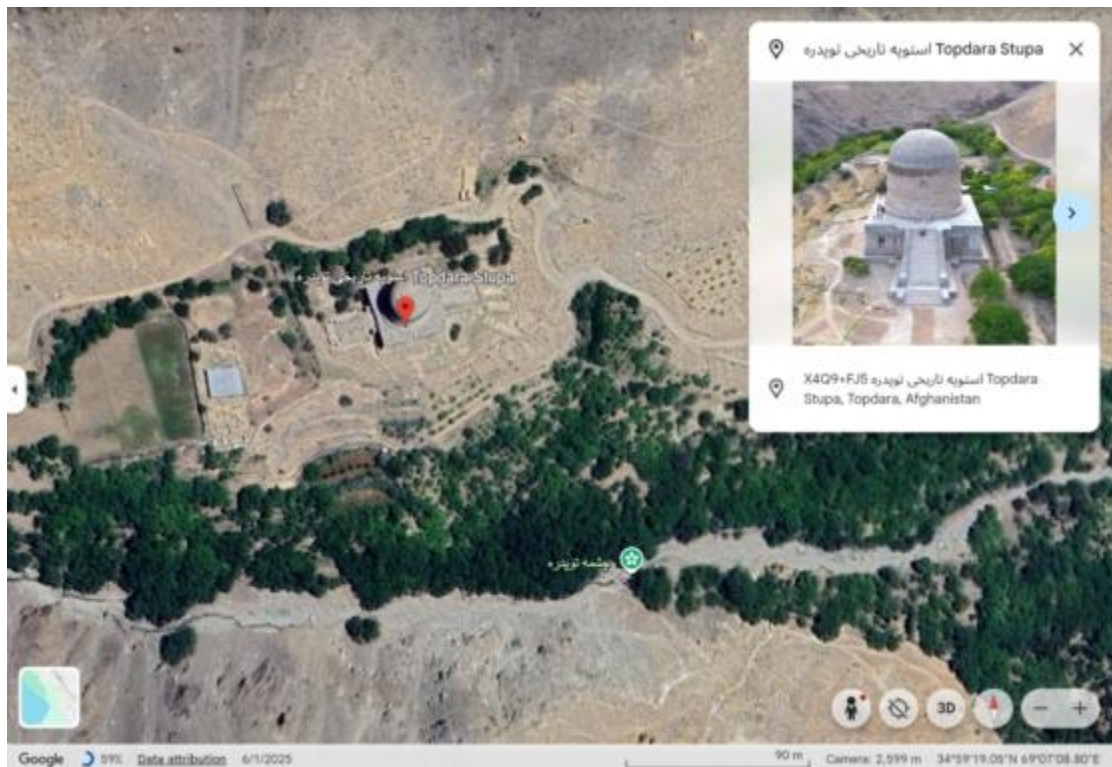

Figure 4.22: ပါသာနီစေတီတော် (Passani Stupa)

Figure 4.23: ဝါဒပ်စေတီတော် (Wardak Stupa)

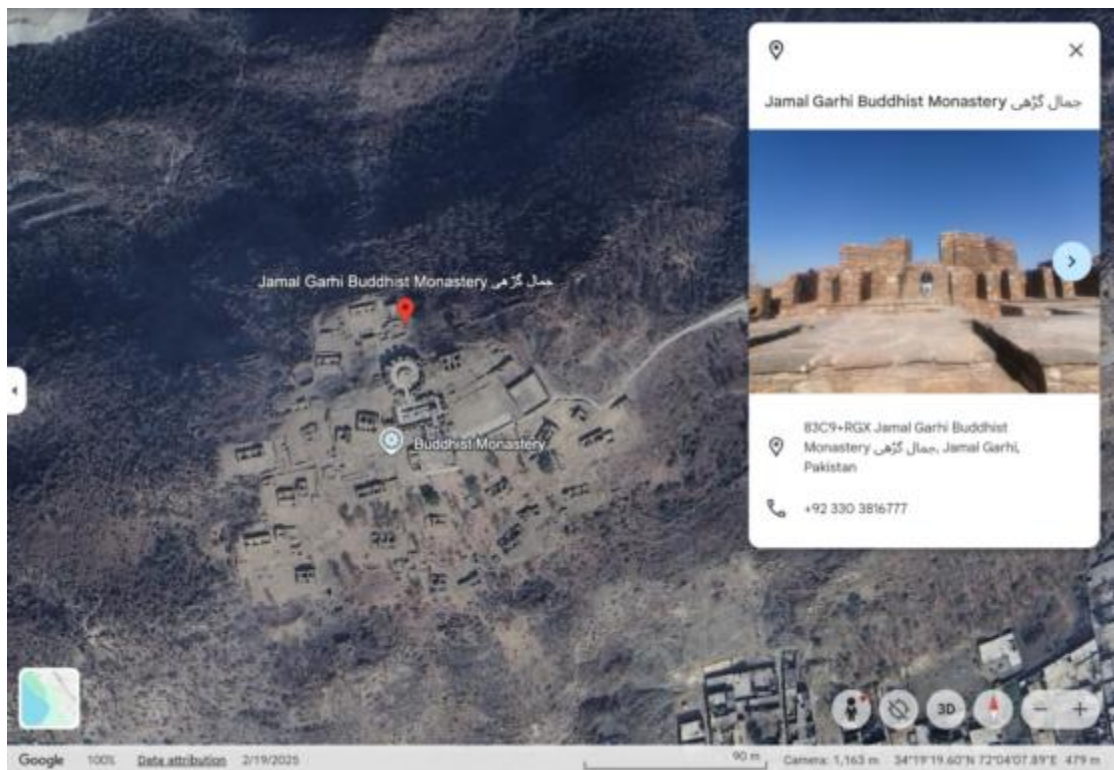

Figure 4.24: ဂျာမားလ်ဂါဟီ နှင့် လိုရီယန်တန်ဂိုင်း (Jamal Garhi & Loriyan Tangai)

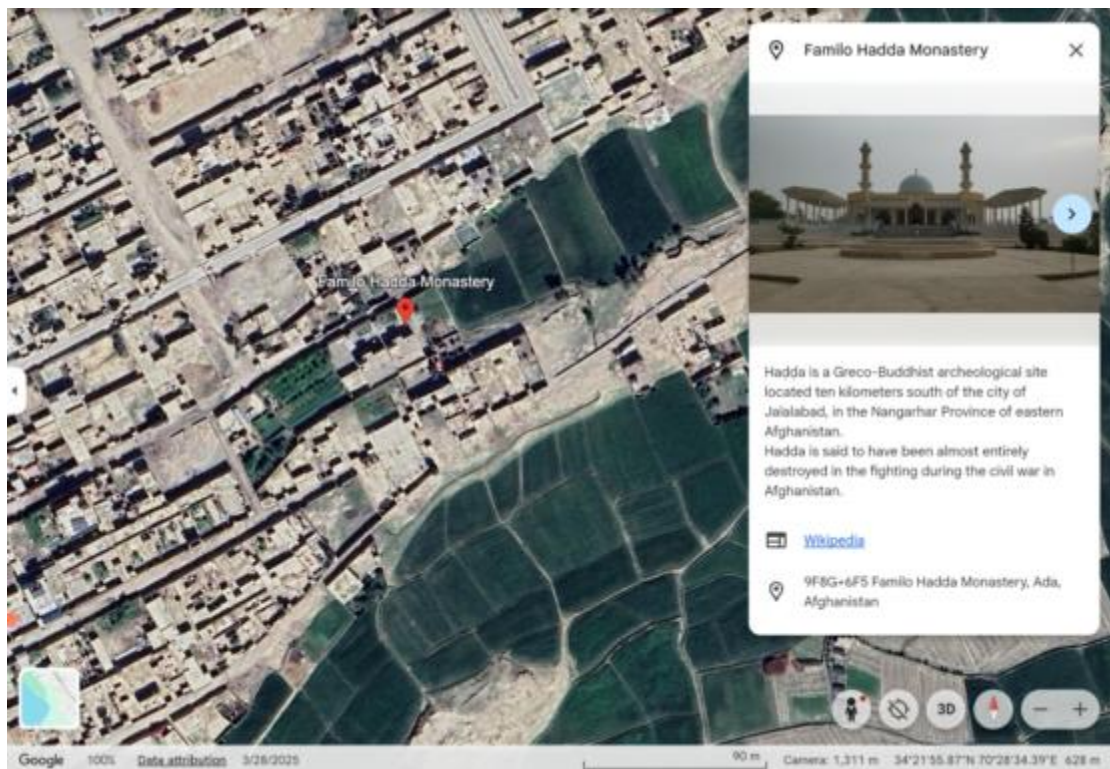

Figure 4.25: နာဂရာဟာရ ဒေသ (Nagarahara Region)

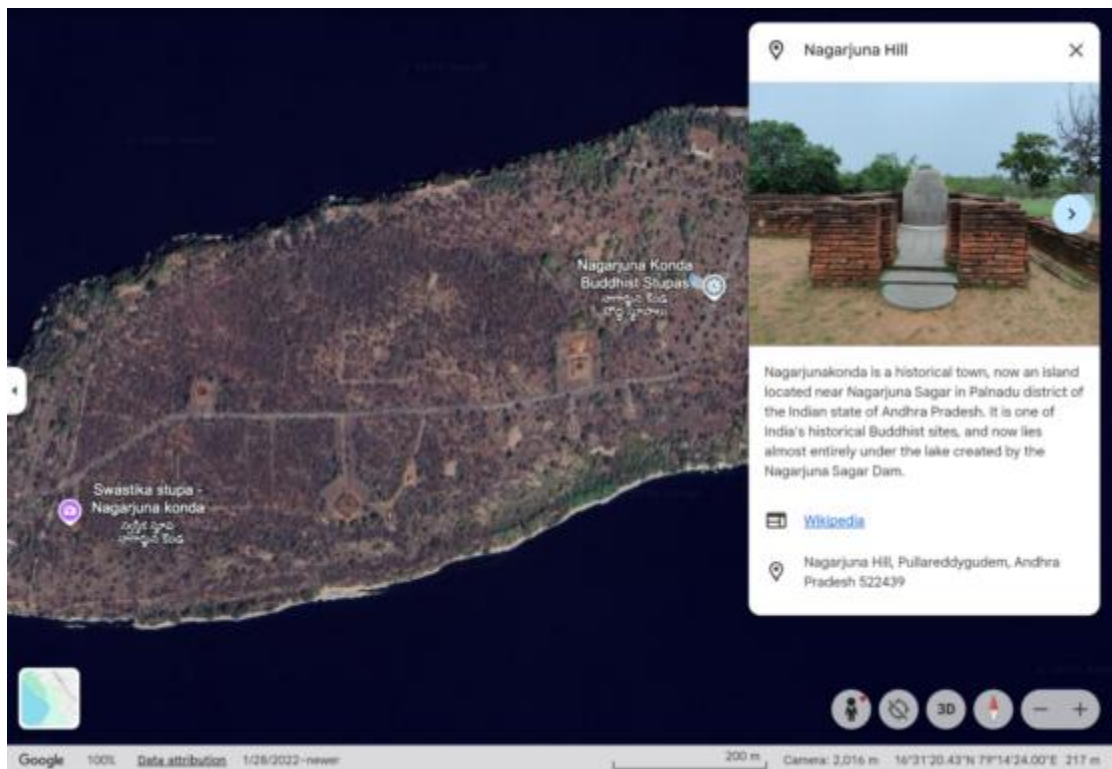

Figure 4.26: နာဂရနုကွန်ဒါ (Nagarjunakonda)

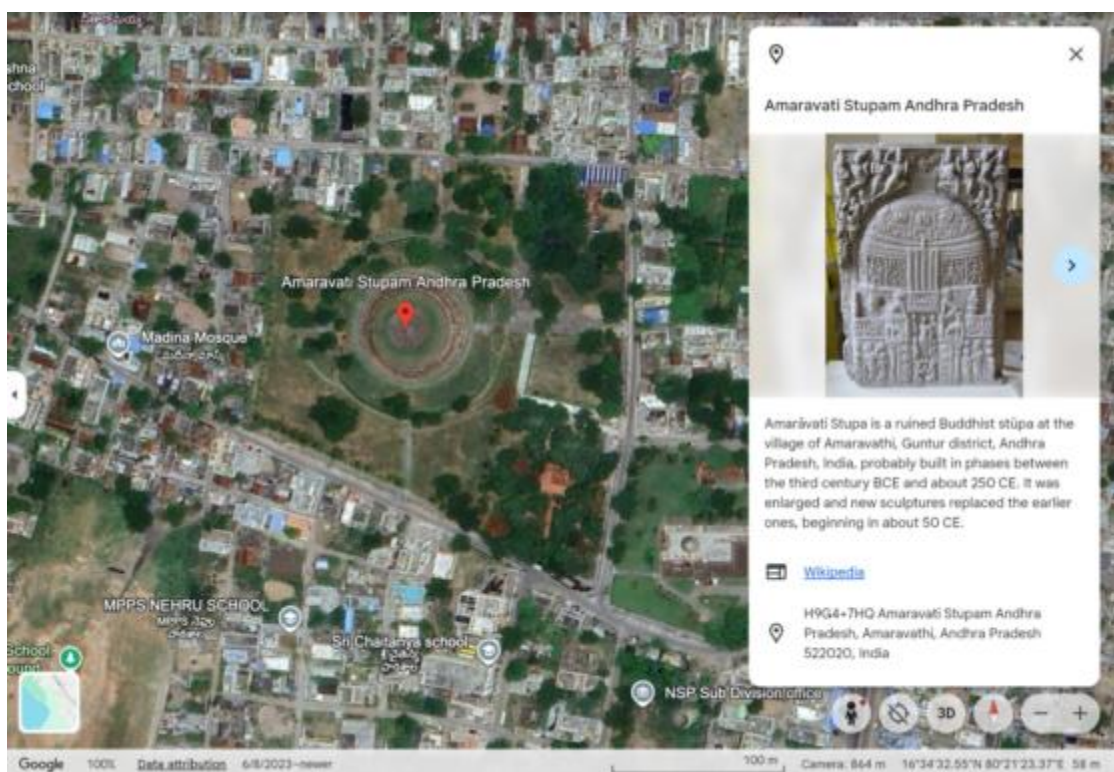

Figure 4.27: အမရာဝတီစေတီတော် (Amaravati Stupa)

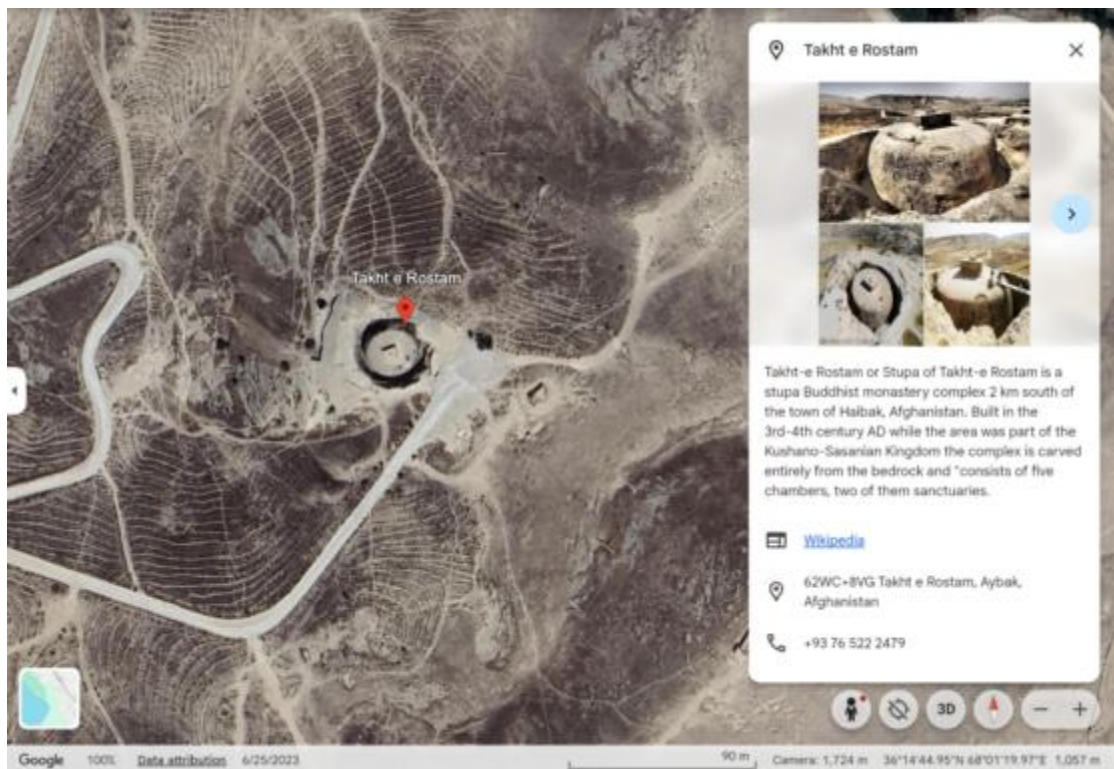
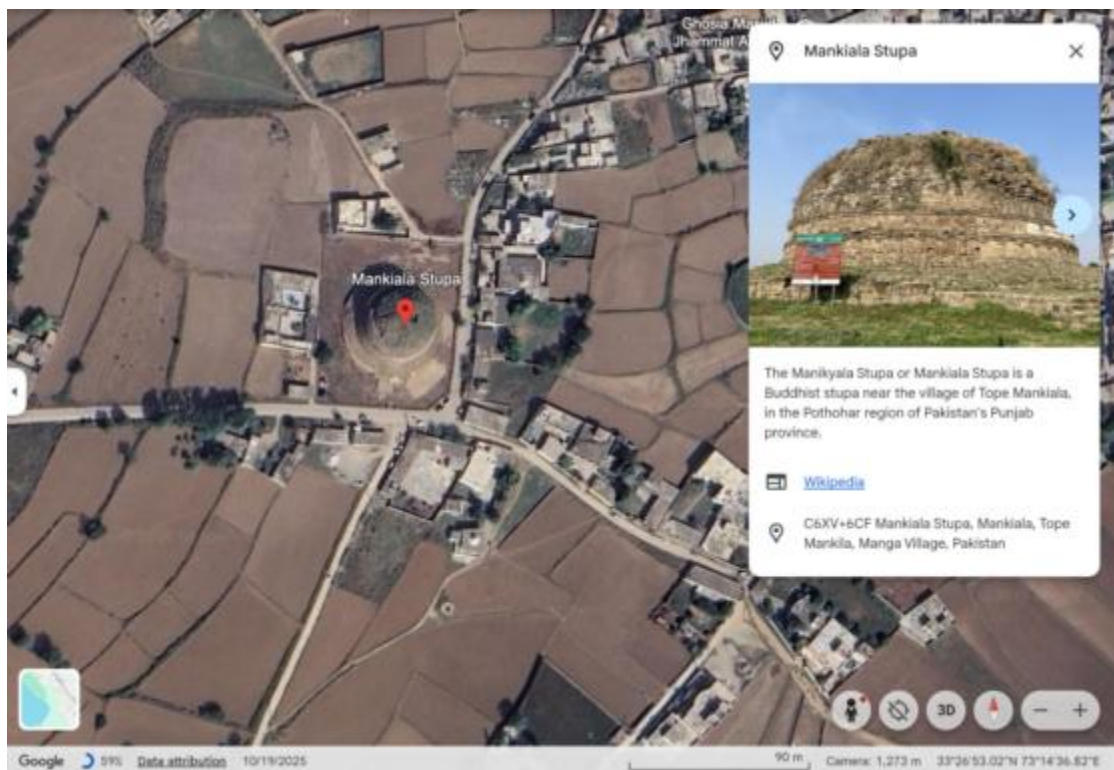

Figure 4.28: တိုင်ဘတ် / ဆမန်ဂန် (Haibak/Samangan)

**Figure 4.29: မဏိကျလစေတီတော် (Mankiala Stupa) တည်ရှိရာ
ပထဝီဝင်မြေပုံ**

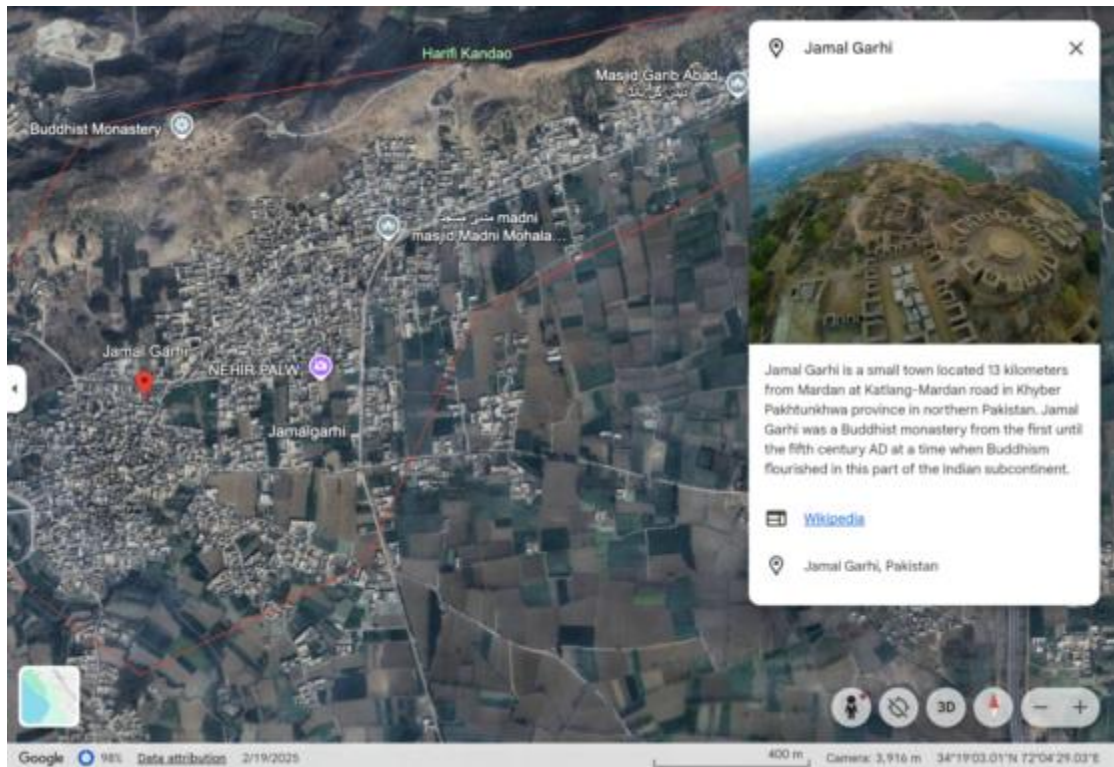

Figure 4.30: ဂျာမားလ်ဂါဟီ (Jamal Garhi) ရှေးဟောင်းနယ်မြေနှင့်
စေတီများပြမြေပုံ

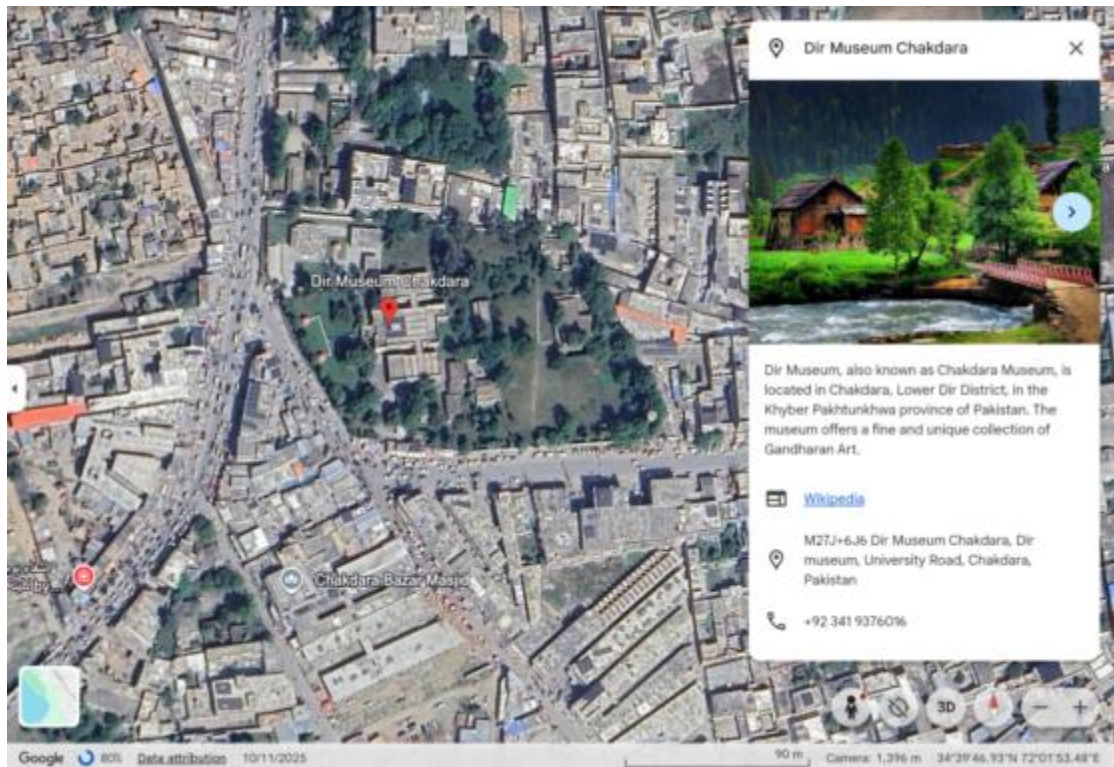

Figure 4.31: ချတ်ဒါရာဒေသနှင့် ဒိုင်ယာပြတိုက် (Dir Museum, Chakdara) တည်ရှိရာမြေပုံ

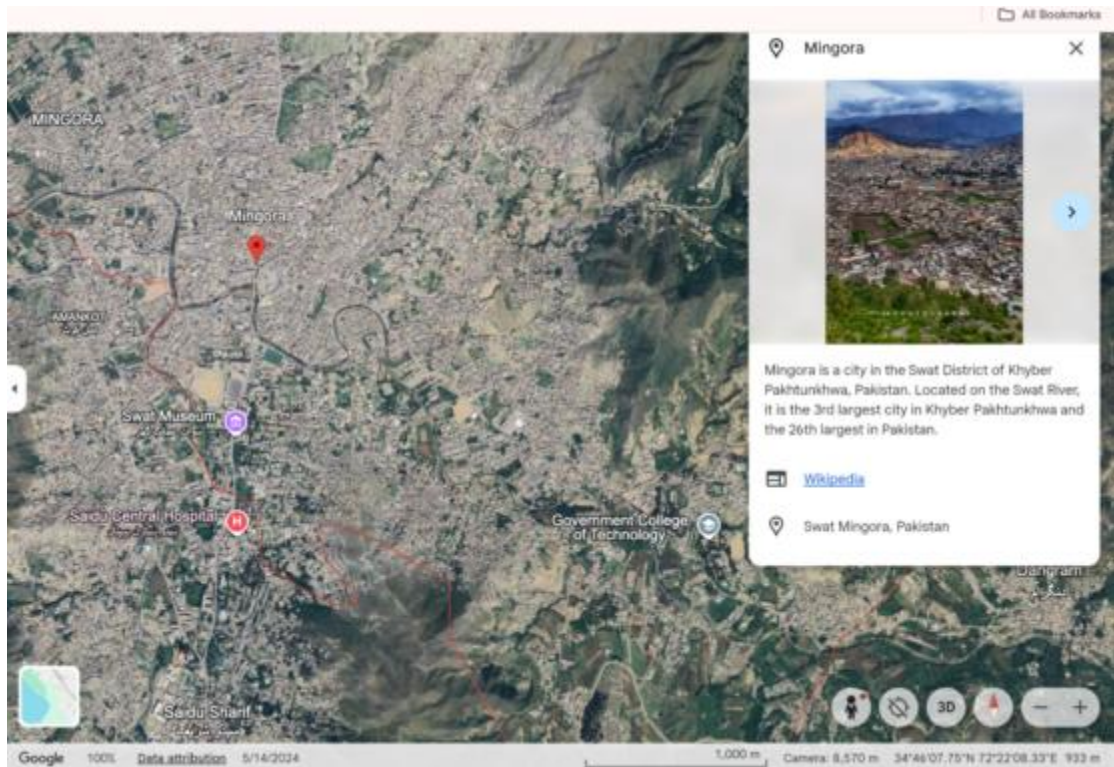

Figure 4.32: မင်ဂေါရမြို့ရှိ ဘဂ္ဂရစေတီ (Bhagara Stupa) နေရာပြမြေပုံ

Reliquary)

BIBLIOGRAPHY

1. Primary Sources

- Archaeological Survey of India. *Annual Reports of the Archaeological Survey of India (Various Years: 1898-1927)*. Calcutta: Superintendent Government Printing.
- Beal, Samuel (trans.). *Si-Yu-Ki: Buddhist Records of the Western World*. London: Trübner & Co., 1884.
- Cunningham, Alexander. *Archaeological Survey of India: Reports 1862-63-64-65*. Vol. II. Simla: Government Central Press, 1871.
- Hultzsch, E. *Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol. 1: Inscriptions of Asoka*. Oxford: Clarendon Press, 1925.
- Konow, Sten. *Corpus Inscriptionum Indicarum, Vol. II, Part I: Kharoshthi Inscriptions*. Calcutta: Government of India Central Publication Branch, 1929.
- Law, B.C. (trans.). *The Daṭṭhāvamsa: A History of the Tooth-Relic of the Buddha*. Lahore: Motilal Banarsidass, 1925.
- Pali Text Society. *Dīgha Nikāya*. Vol. II. London: Pali Text Society, 1982.
- Walshe, M. (trans.). *The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Dīgha Nikāya*. Boston: Wisdom Publications, 1995.

2. Secondary Sources

2.1 Books

- Agrawal, V. S. *Indian Art*. Varanasi: Prithvi Prakashan, 1965.
- Allchin, F. R. *The Archaeology of Early Historic South Asia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Allen, C. *Ashoka: The Search for India's Lost Emperor*. London: Little, Brown Book Group, 2012.
- Barthoux, Jules. *Les Fouilles de Hadda: Figures et Figurines*. Paris: Les Éditions G. van Oest, 1930.

- Basham, A. L. *The Wonder That Was India*. London: Sidgwick and Jackson, 1954.
- Behrendt, Kurt A. *The Buddhist Architecture of Gandhara*. Leiden: Brill, 2004.
- Bopearachchi, O. *Indo-Greek, Indo-Scythian and Indo-Parthian Coins*. Washington D.C.: Smithsonian Institution, 1993.
- Brown, P. *Indian Architecture (Buddhist and Hindu Periods)*. Bombay: D. B. Taraporevala Sons, 1942.
- Burgess, James. *The Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta*. London: Trubner & Co., 1887.
- Coningham, Robin, and Ruth Young. *The Archaeology of South Asia: From the Indus to Asoka, c. 6500 BCE–200 CE*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Creswell, John W. *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. 4th ed. Boston: Pearson, 2012.
- Cunningham, Alexander. *The Bhilsa Topes, or Buddhist Monuments of Central India*. London: Smith, Elder and Co., 1854.
- Dani, A. H. *The Historic City of Taxila*. Tokyo: UNESCO/Centre for East Asian Cultural Studies, 1986.
- Dar, S. R. *Taxila and the Western World*. Lahore: Ferozsons, 1998.
- Dassanayake, M. B. *The Relics of Sariputta and Moggallana Arahants*. Kandy: Buddhist Publication Society, 1999.
- Dehejia, V. *Early Buddhist Rock Temples: A Chronology*. Ithaca: Cornell University Press, 1972.
- Dutt, Sukumar. *Buddhist Monks and Monasteries of India*. London: George Allen and Unwin, 1962.
- Errington, Elizabeth. *The Charles Masson Archive: British Museum Research Publication*. London: British Museum, 2017.
- Faccenna, Domenico. *Butkara I (Swat, Pakistan) 1956-1962*. Rome: IsMEO, 1980.
- Falk, H. *Asokan Sites and Artefacts: A Source-book with Bibliography*. Mainz: Philipp von Zabern, 2006.
- Foucher, A. *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra*. Paris: Ernest Leroux, 1905.
- Gombrich, Richard. *Theravada Buddhism: A Social History*. London: Routledge, 1988.
- Guha-Thakurta, T. *Monuments, Objects, Histories: Institutions of Art in Colonial and Postcolonial India*. New York: Columbia University Press, 2004.

- Harle, J. C. *The Art and Architecture of the Indian Subcontinent*. New Haven: Yale University Press, 1994.
- Hirakawa, Akira. *A History of Indian Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1990.
- Huntington, Susan L. *The Art of Ancient India: Buddhist, Hindu, Jain*. New York: Weatherhill, 1985.
- Indasoma, Bhikkhu (Sao Dhammasami). *Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol. 1*. Sri Lanka: Makutarama Temple, 2024.
- Ingholt, Harald. *Gandharan Art in Pakistan*. New York: Pantheon Books, 1957.
- Jongeward, David. *Gandharan Buddhist Reliquaries*. Seattle: Early Buddhist Manuscripts Project, 2012.
- Khan, M. A. *Gandhara Art of Pakistan*. Peshawar: Peshawar University, 1994.
- Knox, Robert. *Amaravati: Buddhist Sculpture from the Great Stupa*. London: British Museum Press, 1992.
- Kuwayama, Shoshin. *Across the Hindukush of the First Millennium*. Kyoto: Kyoto University, 2002.
- Kuwayama, Shoshin. *The Main Stupa of Shah-ji-ki-Dheri: A Chronological Outlook*. Kyoto: Kyoto University, 1997.
- Lahiri, N. *Ashoka in Ancient India*. Cambridge: Harvard University Press, 2015.
- Longhurst, A. H. *The Buddhist Antiquities of Nagarjunakonda, Madras Presidency*. Delhi: Manager of Publications, 1938.
- Maisey, F. C. *Sanchi and its Remains*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1892.
- Marshall, John. *A Guide to Sanchi*. Calcutta: Superintendent Government Printing, India, 1918.
- Marshall, John. *A Guide to Taxila*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
- Marshall, John. *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*. 3 vols. Cambridge: Cambridge University Press, 1951.
- Masson, Charles. *Ariana Antiqua: A Descriptive Account of the Antiquities and Coins of Afghanistan*. London: East India Company, 1841.
- Masson, Charles. *Narrative of Various Journeys in Balochistan, Afghanistan, and the Panjab*. London: Richard Bentley, 1842.

- Michell, G. *The Penguin Guide to the Monuments of India, Volume I: Buddhist, Jain, Hindu*. London: Penguin Books, 1989.
- Mitra, Debala. *Buddhist Monuments*. Calcutta: Sahitya Samsad, 1971.
- Mookerji, Radhakumud. *Asoka*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1962.
- Nattier, J. *A Few Good Men: The Bodhisattva Path according to the Inquiry of Ugra (Ugrapariṣcchā)*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.
- Neelis, Jason. *Early Buddhist Transmission and Trade Networks*. Leiden: Brill, 2011.
- Ray, Himanshu Prabha. *The Winds of Change: Buddhism and the Maritime Links of Early South Asia*. Delhi: Oxford University Press, 1994.
- Rowland, B. *The Art and Architecture of India: Buddhist, Hindu, Jain*. London: Penguin Books, 1953.
- Salomon, Richard. *Ancient Buddhist Scrolls from Gandhāra: The British Library Kharosthi Fragments*. Seattle: University of Washington Press, 1999.
- Salomon, Richard. *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions in Sanskrit, Prakrit, and other Indo-Aryan Languages*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Samad, Abdul. *Emergence of Buddhism in Gandhara: New Excavations at Bhamala*. Peshawar: KP Archaeology Department, 2017.
- Schopen, Gregory. *Bones, Stones, and Buddhist Monks: Collected Papers on the Archaeology, Epigraphy, and Texts of Monastic Buddhism in India*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 1997.
- Sewell, Robert. *Report on the Amravati Tope, and Excavations on its Site in 1877*. London: Waterlow and Sons, 1880.
- Shaw, J. *Buddhist Landscapes in Central India: Sanchi Hill and Archaeologies of Religious and Social Change*. London: British Association for South Asian Studies, 2007.
- Shimada, Akira. *Early Buddhist Architecture in Context: The Great Stupa at Amaravati*. Leiden: Brill, 2012.
- Sircar, D. C. *Select Inscriptions Bearing on Indian History and Civilization*. Calcutta: University of Calcutta, 1965.
- Sivaramamurti, C. *Amaravati Sculptures in the Madras Government Museum*. Madras: Government Museum, 1942.
- Strong, John S. *Relics of the Buddha*. Princeton: Princeton University Press, 2004.

- Strong, John S. *The Legend of King Aśoka: A Study and Translation of the Aśokāvadāna*. Princeton: Princeton University Press, 1989.
- Thapar, Romila. *Aśoka and the Decline of the Mauryas*. Delhi: Oxford University Press, 2012.
- Trainor, Kevin. *Relics, Ritual, and Representation in Buddhism: Rematerializing the Sri Lankan Theravada Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Verardi, G. *Hardships and Downfall of Buddhism in India*. New Delhi: Manohar, 2011.
- Wheeler, M. *Flames over Taxila*. London: Thames and Hudson, 1968.
- Willis, Michael. *Buddhist Reliquaries from Ancient India*. London: British Museum Press, 2000.
- Yin, Robert K. *Case Study Research and Applications: Design and Methods*. 6th ed. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2018.
- Zwalf, W. *A Catalogue of the Gandhara Sculpture in the British Museum*. London: British Museum Press, 1996.

2.2 Articles and Journals

- Bailey, H. W. "Notes on the Kharoshthi Inscriptions." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, (1980).
- Brekke, T. "Bones of Contention: Buddhist Relics, Nationalism and the Politics of Archaeology." *Numen* 54, no. 3 (2007): 270-303.
- Errington, Elizabeth. "Historical Notes on the Discovery of the Relics at Taxila." *South Asian Studies*, (1999).
- Fussman, G. "Nouvelles inscriptions de l'époque de Kaniṣka." *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*, (1980).
- Geary, D. "Rebuilding the Navel of the Earth: Buddhist Pilgrimage and Transnational Religious Networks." *Journal of Global Buddhism* 15 (2014): 69-90.
- Hargreaves, H. "The Buddhist Relic Casket Inscription." *Journal of the Punjab Historical Society*, (1924).
- Konow, S. "Kalawan Inscription of the Year 134." *Journal of the Royal Asiatic Society*, (1932): 949-965.
- Maha Bodhi Society. *The Maha Bodhi Journal*, Vol. 60. Calcutta, 1952.
- Majumdar, N. G. "The Bajaur Casket of the Reign of Menander." *Epigraphia Indica* 24 (1937): 1-8.

- Prinsep, James. "Note on the Brown Relics found in the Mankiala Stupa." *Journal of the Asiatic Society of Bengal* 3 (1834): 557-559.
- Salomon, Richard. "The Inscription of Indravarman (Avaca King)." *Journal of the American Oriental Society* 116, no. 3 (1996): 418-422.
- Salomon, Richard. "The Inscription of Senavarma, King of Odi." *Indo-Iranian Journal* 29 (1986): 261-293.
- Schopen, Gregory. "The Inscription on the Kuṣāṇ Image of Amitābha and the Character of the Early Mahāyāna in India." *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 10, no. 2 (1987).
- Simpson, W. "The Buddhist Caves of Afghanistan." *Journal of the Royal Asiatic Society* 14 (1882): 319.
- Skilling, Peter. "Cutting Across Boundaries: The Role of Relics in Buddhist History." *Journal of Buddhist Studies*, (2005).
- Spooner, D. B. "Excavations at Sahri Bahlol." *Annual Report of the Archaeological Survey of India 1909-10*. Calcutta: Superintendent Government Printing, 1914.
- Willis, Michael. "Buddhist Saints in Ancient Vedisa." *Journal of the Royal Asiatic Society* 11, no. 2 (2001): 219-228.
- Willis, Michael. "Relics of the Buddha: Place, Politics, and the Sacred." *Material Religion* 15, no. 1 (1999).
- Zemaryalaï, Tarzi. "Hadda à la lumière des fouilles récentes de Tapa Shotor et Tapa-i-Kafariha." *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 120, no. 3 (1976): 381-410.

ကျမ်းပြီးဆုတောင်း၊ ဝန်ခံကန်တော့လွှာ နှင့် မဟာအမျှဝေစာ

မြတ်စွာဘုရားအား ဝန်ခံတောင်းပန်ကန်တော့ခြင်း

ဘုန်းတော်အနန္တ၊ ကံတော်အနန္တ၊ ဉာဏ်တော်အနန္တနှင့် ပြည့်စုံတော်မူသော
မြတ်စွာဘုရား...

ဘုရားတပည့်တော်သည် ဤ "မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ" သုတေသန
ကျမ်းကြီးကို ပြုစုရာတွင်၊ မျက်မှောက်ခေတ် သိပ္ပံပညာရှင်များ၊ သံသယဝါဒီများနှင့်
ကမ္ဘာ့ရှေးဟောင်းသုတေသီများအလယ်တွင် ဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်၊ မွေတော်၊
သွားတော်မြတ်များဖြစ်ကြောင်းကို ငြင်းဆိုဖွယ်မရှိအောင် သက်သေပြနိုင်ရန်အလို့ငှာ၊
လုံးရပ်ခန္ဓာ ကိုယ်စားတော်ပွားဖြစ်သော သွားတော်၊ ဓာတ်တော်များအား သိပ္ပံနည်းကျ
မျိုးဗီဇစစ်ဆေးခြင်း (DNA Analysis) နှင့် ကာဗွန်သက်တမ်းတိုင်းတာခြင်း (Carbon-14
Dating) စသည့် စမ်းသပ်စစ်ဆေးမှုများကို ပြုလုပ်ခဲ့ရပါသည်ဘုရား။ ဤသို့ စမ်းသပ်
စစ်ဆေးမှုများ ပြုလုပ်ခြင်းသည် ရှိသေမှုကင်းမဲ့၍မဟုတ်ဘဲ၊ ခေတ်နှင့်အညီ သာသနာတော်
အရှည်တည်တံ့ခိုင်မြဲရေး အတွက် မလွဲမရှောင်သာ ပြုလုပ်ရခြင်းဖြစ်ပါသဖြင့်၊ ဘုရားရှင်၏
ဓာတ်တော်မွေတော်များအပေါ် ရာဇဝတ်အပြစ် တစ်စုံတစ်ရာ ကျူးလွန်မိရာ
ရောက်ခဲ့ပါလျှင် ဘုရားတပည့်တော်အား အပြစ်မှ ကင်းလွတ်ခွင့်ပေးကာ သည်းခံခွင့်လွှတ်
တော်မူပါရန် ရှိသေမြတ်နိုး လက်စုံမိုး၍ ဝန်ခံတောင်းပန် လျှောက်ထား အပ်ပါသည် ဘုရား။

ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူပြီးသော အရိယာသူမြတ်များအား ရည်မှန်းပူဇော်ခြင်း

(၁) ရှင်သာရိပုတ္တရာ၊ (၂) ရှင်မဟာမောဂ္ဂလာန်၊ ဓာတ်တော်များကို စုဆောင်းခွဲဝေခဲ့သော (၃) အရှင်မဟာကဿပ မထေရ်မြတ်၊ တတိယသင်္ဂါယနာတင် (၄) အရှင်မဟာမောဂ္ဂလိပုတ္တတိဿ မထေရ်မြတ် နှင့် (၅) ရှင်ဥပဂုတ္တ မထေရ်မြတ် အစရှိကုန်သော ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်တော်မူကြပြီဖြစ်သော ရဟန္တာအရှင်မြတ်ကြီးများ၏ အနန္တဂုဏ်ကျေးဇူးတော်တို့ကို ရည်မှန်း၍ ဤဓမ္မသုတေသန ကျမ်းစာကြီးဖြင့် ရိုသေမြတ်နိုး ပူဇော်ပါ၏ဘုရား။ ကျေးဇူးတော်ရှင်မိုးကုတ်ဆရာတော်ဘုရားကြီး မုံလယ်ဆရာတော် ဘုရားကြီး နှင့် မိမိ၏ ဆရာသမားများအား ပူဇော်ပါ၏ ။ သီတဂူဆရာတော် ဘဒ္ဒန္တ ဒေါက်တာ ဉာဏိဿရ ၊ ပါမောက္ခချုပ် ဆရာတော် ဘဒ္ဒန္တ ဒေါက်တာနန္ဒမာလာဘိဝံသ၊ အောက်စဖို့ဒ် ဆရာတော် ဒေါက်တာဓမ္မသာမိ ၊ ကျောက်နီတောရ ဆရာတော်ကြီး တို့အား အထူးကျေးဇူးတင် အပ်ပါသည်။

ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်သူ၏ ခံယူချက်နှင့် အဓိဋ္ဌာန်ပြုခြင်း

အကြင် ဓာတ်တော်၊ မွေတော်၊ သွားတော်မြတ်တို့သည် သစ္စာအဓိဋ္ဌာန် ပြုထားသူ၊ ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်သူတို့ထံသို့ ဘဝသံသရာ မည်မျှပင် ပြောင်းလဲသွားပါစေကာမူ၊ ဘုရားရှင်၏ တန်ခိုးတော်၊ အဓိဋ္ဌာန်တော်တို့ဖြင့် အစဉ်အမြဲ ကြွရောက်သီတင်းသုံးတော်မူမြဲ ဖြစ်ပါသည်။ မိမိထံသို့ ကြွရောက် သီတင်းသုံး မွေ့လျော်တော်မူသော သွားတော်မြတ်များကို ထိန်းသိမ်းစောင့်ရှောက်ပူဇော်ရသူ အနေဖြင့် သဒ္ဓါ၊ ဝီရိယ၊ သတိ၊ သမာဓိ၊ ပညာ တည်းဟူသော (ဗိုလ် ၅ ပါး) တရားတို့ကို အားကောင်းစွာဖြင့် အပတ်တကုတ် လုံ့လပြုကာ စောင့်ရှောက်နိုင်ခဲ့ခြင်းသည် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တစ်ဦး၏ တာဝန်ကျေပွန်ခြင်း ဖြစ်သကဲ့သို့၊ ဤသို့ စွမ်းနိုင်အောင် ကြိုးစားအားထုတ်ရခြင်းသည်ပင်လျှင် မြတ်စွာဘုရားရှင်အား အမြင့်မြတ်ဆုံးသော အလုပ်အကျွေးပြု ပူဇော်ခြင်း ဖြစ်ပါပေသည်။

ဘုရားတပည့်တော်သည် ဤကျမ်းစာကို ပြုစုရာတွင် ဘုရားရှင်အား အလုပ်အကျွေးပြုလိုသော သန့်စင်သော စိတ်ထားဖြင့် ကြံတွေ့လာရသမျှသော အခက်အခဲများ၊ အကျပ်အတည်းများ၊ ပုတ်ခတ်တိုက်ခိုက်မှုများကို "ဘုရားသားတော်ပီပီ" နောက်တွန့်ဆုတ်မသွားဘဲ၊ သတိနှင့် ပညာကို လက်ကိုင်ပြုကာ ဗောဓိပက္ခိယတရား (၃၇) ပါး ပွားများပြည့်စုံလာစေရန် ကျင့်ကြံရင်း ရေးသားပူဇော်ခဲ့ရာ ယခုအခါတွင် အောင်မြင်စွာ ပြီးမြောက်ခဲ့ပြီ ဖြစ်ပါသည်။

ဤကျမ်းစာအုပ် အောင်မြင်စွာ ထွက်ပေါ်လာခြင်းသည် တပည့်တော်၏ သာသနာပြုခရီးစဉ်အတွက် **"က ကြီး ရေ က"** အစပထမ ခြေလှမ်းသာ ဖြစ်ပါသေးသည်။ နောင်အနာဂတ်ကာလများတွင်လည်း ဤကမ္ဘာမြေပေါ်ရှိ နိုင်ငံအသီးသီးသို့ ဘုရားရှင်၏ အဆုံးအမများ ပြန့်ပွားစေရန်နှင့်၊ လူ၊ နတ်၊ ဗြဟ္မာ အပေါင်းတို့၏ လောကီ လောကုတ္တရာ အကျိုးစီးပွားကို တိုးပွားအောင် ဆောင်ရွက်နိုင်ရန် ရှေ့ဆက် လျှောက်လှမ်း၍ သာသနာပြုခွင့် ရပါလို၏ဘုရား။ ဤကုသိုလ်ကံ စေတနာတို့ကြောင့် နိဗ္ဗာန်မြတ်သို့ ယခုဘဝ၊ ယခုခန္ဓာဖြင့်ပင် လျင်မြန်စွာ မျက်မှောက်ပြုရန် အထောက်အပံ့ကောင်း (ဥပနိဿယ ပစ္စယော) ဖြစ်ပါစေသတည်း။

မဟာမေတ္တာ အမျှဝေစာ

ဘုရားတပည့်တော်သည် ဤ "မြတ်စွာဘုရားရှင်၏ သွားတော်များ" သုတေသနကျမ်းကြီးကို ခဲရာခဲဆစ် ပြုစုခြင်း၊ ဓာတ်တော်များကို စောင့်ရှောက်ခြင်း တည်းဟူသော ကုသိုလ်ကောင်းမှု အစုစုတို့၏ အဖို့ဘာဂကို သံသရာ၌ ကျင်လည်ဆဲဖြစ် ကုန်သော အောက်ပါပုဂ္ဂိုလ်အပေါင်းတို့အား အမျှပေးဝေပါ၏-

(၁) သမိုင်းခေတ် အလှူရှင်၊ ဒါယကာ မင်း၊ မိဖုရားများနှင့် သာသနာပြုပုဂ္ဂိုလ်ကြီးများ -

ဓာတ်တော်များကို ခွဲဝေပေးခဲ့သော (၆) ဒေါဏပုဏ္ဏားကြီး၊ ဓာတ်တော်များကို မူလပူဇော်ခဲ့ကြသော (၇) အဇာတသတ်မင်း၊ (၈) သကျသာကီဝင်မင်းများ၊ (၉) လိစ္ဆဝီမင်းများ၊ (၁၀) ကောလိယမင်းများ၊ (၁၁) မလ္လာမင်းများ၊ ဗုဒ္ဓ၏ ဆရာဝန်ဖြစ်ခဲ့သော (၁၂) ဆရာဇီဝက၊ ဇေယျဒီပတစ်ခွင် စေတီရှစ်သောင်းလေးထောင် တည်ထားခဲ့သော (၁၃) သီရိဓမ္မာသောက မင်းတရားကြီး၊ (၁၄) ကနိဿူကမင်းကြီး၊ (၁၅) ဟုဝိဿူကမင်းကြီး၊ (၁၆) အင်ဒို-ဂရိ မိလိန္ဒမင်းကြီး၊ ဘဂျော် (Bajaur) ဒေသမှ (၁၇) အဝစမင်း ဗိဇယမိတ္တ နှင့် (၁၈) မိဖုရား ရုခုဏ၊ ဩဒိနိုင်ငံမှ (၁၉) သေနဝရမမင်း၊ ဆွတ် (Swat) ဒေသမှ (၂၀) ဥတ္တရာသေနမင်းကြီး၊ (၂၁) သုဝိသက္ကမင်းကြီး၊ ကလဝန်စေတီကို တည်ထားခဲ့သော (၂၂) ဥပါသိကာမ စန္ဒဒါသီ၊ သီရိလင်္ကာသို့ စွယ်တော်ပင့်ဆောင်ခဲ့သော ကလိင်္ဂတိုင်းမှ (၂၃) ဂုဟသီဝမင်းကြီး၊ (၂၄) ဒန္တကုမာရမင်းသား နှင့် (၂၅) ဟေမမာလာမိဖုရား၊ မြန်မာ့သာသနာကို စောင့်ရှောက်ခဲ့ကြသော (၂၆) အနော်ရထာမင်း၊ (၂၇) ကျန်စစ်သားမင်း၊ (၂၈) ဘုရင့်နောင်မင်းတရားကြီး၊ သမိုင်းမှတ်တမ်းများ ရေးသားခဲ့ကြသော (၂၉) ဖာဟီယန်၊ (၃၀) ရွှေယန်ကျန် အစရှိသော သမိုင်းဝင် အလှူရှင် ပုဂ္ဂိုလ်ကြီးများ၊

(၂) နိုင်ငံအသီးသီးရှိ ရှေးဟောင်း စေတီတော်များကို စောင့်ရှောက်ကြကုန်သော နတ်မြတ်နတ်ကောင်းများ -

အိန္ဒိယနိုင်ငံရှိ (၃၁) ပိပရာဝါစေတီတော်၊ (၃၂) ဆန်ချီစေတီတော်၊ (၃၃) အမရဝတီစေတီတော်၊ (၃၄) နာဂဇုနကုဏ္ဍစေတီတော် စောင့်နတ်များ၊ နီပေါနိုင်ငံရှိ (၃၅) ရာမဂါမ နဂါးစောင့်စေတီတော် စောင့်နတ်များ၊

ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ (တက္ကသီလာ၊ ပက်ရှဝါ နှင့် ဆွတ်တောင်ကြား) ရှိ (၃၆) ဓမ္မရာဇိကစေတီတော်၊ (၃၇) ကနိဿူကစေတီတော်၊ (၃၈) မဏိကျလစေတီတော်၊ (၃၉) ဘုက္ကရ (Butkara) စေတီတော်၊ (၄၀) ကလဝန် (Kalawan) စေတီတော်၊ (၄၁) ကုဏ္ဍလ (Kunala) စေတီတော်၊ (၄၂) ဂီရိ (Giri) စေတီတော်၊ (၄၃) မိုရာမိုရာဒူ (Mohra Moradu)၊ (၄၄) ဂျော်လီယန် (Jaulian)၊ (၄၅) ဘမာလာ (Bhamala)၊ (၄၆) ဆာကပ် (Sirkap)၊ (၄၇) ဘီယာမောင့်ဒ် (Bhir Mound)၊ (၄၈) တပ်ခ်တီဘာဟီ (Takht-i-Bahi)၊ (၄၉) ဂျာမားလ်ဂါဟီ (Jamal Garhi)၊ (၅၀) လိုရီယန်တန်ဂိုင်း၊ (၅၁) ရှင်ကော့တ် (Shinkot)၊ (၅၂) သီဂီတ နှင့် နမောဂန် စေတီတော် အသီးသီးကို စောင့်ရှောက်ကြကုန်သော နတ်များ၊

အာဖဂန်နစ္စတန်နိုင်ငံရှိ (၅၃) ဗိမရန် (Bimaran) စေတီတော်၊ (၅၄) ဟဒ္ဒ (Hadda) ဒေသရှိ စေတီတော်များ၊ (၅၅) တပွရှိုတာ (Tapa Shotor)၊ (၅၆) ဝါဒပ် (Wardak) စေတီတော်၊ (၅၇) အဟင်ပိုရှ် (Ahin Posh) စေတီတော်၊ (၅၈) ကမာရီ (Kamari) စေတီတော်၊ (၅၉) ဆမန်ဂန် (Samangan) ကျောက်ဂူစေတီတော်၊ (၆၀) စက္ကဝုန္တီ (Chaqalaq-tepe) စေတီတော်တို့ကို စောင့်ရှောက်ကြကုန်သော နတ်များ၊

သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ (ကန္ဒီမြို့) ရှိ (၆၁) တော်ဝင်စွယ်တော်တိုက် (Sri Dalada Maligawa) စောင့်နတ်များ နှင့် မြန်မာနိုင်ငံရှိ (၆၂) ရွှေတိဂုံစေတီတော် အပါအဝင် ပြည်တွင်းပြည်ပရှိ သွားတော်မြတ်၊ ဓာတ်တော်မြတ်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနအသီးသီးကို စောင့်ရှောက်ကြကုန်သော နတ်မြတ်နတ်ကောင်းများ၊

(၃) မြေအောက်မှ ဓာတ်တော်များကို ဖော်ထုတ်ခဲ့ကြသော ရှေးဟောင်းသုတေသန ပညာရှင်ကြီးများ -

ဘုရားရှင်၏ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို သမိုင်းအထောက်အထား ခိုင်လုံစွာဖြင့် မြေအောက်မှ တူးဖော်မှတ်တမ်းတင်ခဲ့ကြသော (၆၃) ဆာ ဂျွန်မာရှယ် (Sir John Marshall)၊ (၆၄) ချားလ်စ် မေဆင် (Charles Masson)၊ (၆၅) အလက်ဇန္ဒား ကန့်နင်ဟမ် (Alexander Cunningham)၊ (၆၆) ဝီလျံပဲပ (William Peppe)၊ (၆၇) အေ အိတ်ချ် လောင်းဟတ်စ် (A.H. Longhurst)၊ (၆၈) ကိုလင်း မက်ကင်ဇီ (Colin Mackenzie)၊ (၆၉) အလက်ဇန္ဒား ရီး (Alexander Rea)၊ (၇၀) ပါမောက္ခ မီဇူနို (Prof. Mizuno)၊ (၇၁) ဇေမာရယာလိုင် တာဇီ (Zemaryalai Tarzi)၊ (၇၂) အမ် အေ ဆူဖီ (M.A. Sufi)၊ (၇၃) အိတ်ချ် ဟာဂရီးဗစ်စ် (H. Hargreaves)၊ (၇၄) အန် ဂျီ မာဂျမ်ဒါ (N.G. Majumdar)၊ (၇၅) ဝီလျံ ဆင်ပ်ဆန် (William Simpson)၊ (၇၆) ဗိုလ်ချုပ် ဗင်ကျူရာ (General Ventura)၊ (၇၇) ဂျူးလ် ဘာသူး (Jules Barthoux)၊ (၇၈) ဒိုမင်နီကို ဖာချန်နာ (Domenico Faccenna) အစရှိသော သမိုင်းဝင် တူးဖော်သူ ပညာရှင်ကြီးများ၊

(၄) ခေတ်သစ် သုတေသန စာတမ်းရှင်များနှင့် ပညာရှင်များ -

ဤကျမ်းကို ပြုစုရာတွင် အထောက်အကူပြုခဲ့သော စာတမ်းများ၊ ကျမ်းကိုးများကို ရေးသားခဲ့ကြသည့် (၇၉) ဂျွန်အက်စ် စထရောင်း (John S. Strong)၊ (၈၀) ကီဗင် ထရိုနိုရာ (Kevin Trainor)၊ (၈၁) ဂရီဂိုရီ ရှိုပန် (Gregory Schopen)၊ (၈၂) ရစ်ချတ် ဆော်လမွန် (Richard Salomon)၊ (၈၃) မိုက်ကယ် ဝီလီစ် (Michael Willis)၊ (၈၄) ပီတာ စကေးလင်း (Peter Skilling)၊ (၈၅) ဟယ်ရီ ဖော့ခ် (Harry Falk)၊ (၈၆) အဲလီဇဘက်

အယ်ရင်တန် (Elizabeth Errington)၊ (၈၇) ကတ်တ အေ ဘာရန့်ဒ် (Kurt A. Behrendt)၊ (၈၈) ဒေးဗစ် ဂျုံဂီဝါဒ် (David Jongeward)၊ (၈၉) အိတ်ချ် အယ်လ် ဆီနီဗီရတ်နီ (H. L. Seneviratne)၊ (၉၀) ရိုမီလာ သာပါ (Romila Thapar)၊ (၉၁) တန်ဆန် ဆန် (Tansen Sen)၊ နှင့် သုတေသနနည်းစနစ် ပညာရှင်များဖြစ်သော (၉၂) ဂျွန်ဒဗလျူ ခရက်စ်ဝဲလ် (John W. Creswell)၊ (၉၃) နော်မန် ကေ ဒင်ဇင် (Norman K. Denzin)၊ (၉၄) ရောဘတ် ကေ ယင် (Robert K. Yin) အစရှိသော နိုင်ငံတကာမှ ပညာရှင်များ (သက်ရှိထင်ရှား ရှိသူတို့သည် ဤမေတ္တာကြောင့် ကျန်းမာချမ်းသာကြပါစေ၊ ကွယ်လွန်ပြီးသူတို့သည် ဤကုသိုလ်အမျှကို ရကြပါစေ)။

(၅) စောင့်ရှောက်ရာ လောကပါလ နတ်၊ ဗြဟ္မာများနှင့် အကြီးအကဲများ -

နတ်တို့သနင်း (၉၅) သိကြားမင်း၊ (၉၆) ဗြဟ္မာမင်း၊ (၉၇) သုဇာတာ၊ (၉၈) မာတလိ၊ (၉၉) ပဉ္စသီခ၊ (၁၀၀) ယမမင်း၊ သာသနာတော်ကို စောင့်ရှောက်သော (၁၀၁) ဓတရဋ္ဌ၊ ဝိရုဠက၊ ဝိရုပက္ခ၊ ဝေဿဝဏ် ဟူသော စတုမဟာရာဇ် နတ်မင်းကြီးလေးပါး၊ (၁၀၂) ဟေမာဝတ နတ်မင်းကြီး၊ သာတာဂိရိ နတ်မင်းကြီး၊ အာဠာဝက နှင့် ကုဝေရ နတ်မင်းကြီး၊ (၁၀၃) ဝသုန္ဒြေ မြေစောင့်နတ်သမီး၊ သူရဿတီ၊ မဏိမေခလာ နှင့် ဝဿလာဟကနတ်၊ နတ်ပြည်ခြောက်ထပ် နှင့် ဗြဟ္မာ (၂၀) ဘုံရှိ နတ်ဗြဟ္မာအပေါင်း၊

(၆) လောကီဝိဇ္ဇာ၊ တာနောယက နှင့် နဂါး၊ ဂဠုန်၊ ဂန္ဓဗ္ဗ အပေါင်း -

(၁၀၄) အရိယာဝိဇ္ဇာခိုရ်များ၊ ဆရာတော်သံဝရမာလာ၊ လောကီဝိဇ္ဇာများ၊ (၁၀၅) သံသရာ၌ကျင်လည်ဆဲ ဝိဇ္ဇာခိုရ်များ၊ ဇော်ဂျီ၊ တပသီ၊ ရသေ့ သူတော်စင်အပေါင်း၊ အစောင့်အရှောက်ကြီးများဖြစ်သော (၁၀၆) တာနောယက ပုဂ္ဂိုလ်ကြီးများ၊ (၁၀၇) မူစလိန္ဒနဂါးမင်း၊ (၁၀၈) ဧရဝဏ္ဏဆင်မင်း၊ နဂါး၊ ဂဠုန်၊ ဂန္ဓဗ္ဗ၊ ကုမ္ဘဏ်၊ ယက္ခ၊ ဘုမ္မစိုး၊ ရုက္ခစိုး၊ အာကာသစိုး အပေါင်း၊

(၇) ကျေးဇူးရှင်များနှင့် သတ္တဝါအနန္တ (၃၁ ဘုံ) -

ဘဝအဆက်ဆက် တော်စပ်ခဲ့ကြဖူးသော (၁၀၉) မိခင်၊ ဖခင် ကျေးဇူးရှင်များ၊ ဥပဇ္ဈာယ်ဆရာ နှင့် သွန်သင်ပြသခဲ့သော ဆရာသမားများ၊ ဤသုတေသနကျမ်းကို ကူညီခဲ့ကြသော ပြတိုက်မှူးများ၊ ဓာတ်ခွဲခန်းပညာရှင်များ၊ အလှူရှင်များဦးပြည့်တိုးအောင် ဦးမျိုးမင်းခိုင် နှင့်တကွ ဒုက္ခဆင်းရဲ ရောက်နေကြကုန်သော (၁၁၀) ငရဲသားများ၊ တိရစ္ဆာန်များ၊ ပြိတ္တာများ၊ အသုရကာယ်များ အပါအဝင် (၁၁၁) ရေနေ၊ ကုန်းနေ၊ ခြေမဲ့၊ ခြေနှစ်ချောင်း၊ ခြေလေးချောင်း၊ ခြေများ၊ သညာရှိ၊ သညာမဲ့ အစရှိသည့် ၃၁ ဘုံ၊ ကျင်လည်ကြကုန်သော ဝေနေယျ သတ္တဝါ အနန္တ အားလုံးတို့အား ဘုရားတပည့်တော် ပြုစုခဲ့သမျှသော ကုသိုလ်၊ ရရှိအပ်သော ပညာ၊ ကြိုးပမ်းခဲ့သော ဝီရိယ အစုစုတို့ကို အမျှ... အမျှ... အမျှ ပေးဝေငှပါ၏။

ဘုရားတပည့်တော် ပေးဝေသော ဤကုသိုလ်အမျှကို ကိုယ်တိုင် ဝမ်းမြောက် ဝမ်းသာစွာ သာဓုခေါ်ဆိုနိုင်ကြလျက် ကိုယ်ဆင်းရဲခြင်း၊ စိတ်ဆင်းရဲခြင်း ဟူသမျှ ကင်းဝေးက

ကာ၊ သံသရာဝဋ်ဆင်းရဲမှ ကျွတ်လွတ်၍ ချမ်းသာအစစ် တည်းဟူသော အသိတ
နိဗ္ဗာန်မြတ်သို့ မဆိုင်းမတွ ရောက်ရှိ မျက်မှောက်ပြုနိုင်ကြပါစေသတည်း။

(အားလုံး ကြားကြားသမျှ ကုသိုလ်အဖို့ကို အမျှ... အမျှ... အမျှ ယူတော်မူကြပါကုန်လော့)

သာဓု... သာဓု... သာဓု

ဘိက္ခု ကုန္ဒသောမ သိရိဒန္တမဟာပါလက

ORCID: 0009-0000-0697-4760

Website: www.hswagata.com

Sao Dhammasami @ Bhikkhu Indasoma Siridantamahapalaka is Specially trained in Buddhist archaeology and historical tracking of tooth relics through stūpa research registries; integrates archaeological charts, travel accounts, and museum records to support preservation for study and veneration.

Books by the Author (ကျမ်းပြုဆရာတော်၏ အခြားသော ဓမ္မဒါနကျမ်းစာများ)

1. The 75 Sekhiyas 5th Part Kabala
2. The 75 Sekhiya Rules of the Pā timokkha
3. Custodians of the Buddha's Sacred Relics Vol-1
4. The Relic Wars: Faith, Deception, and the Fight for Truth
5. The 2 Aniyata Rules of the P ā timokkha
6. Teacher Manual Hand Book Introduction
7. The 92 Pa cittiyas sahadhammika
8. The 92 Pa cittiyas 5th part Acelaka
9. The 92 Pa cittiyas Sur p na: MONASTIKA
10. Other Faults (Out of Pā timokkha) Third Part
11. The 7 Adhikaranasamatha Methods: Commentary
12. The 75 Sekhiyas 1st part, Parimanda
13. The 75 Sekhiya Rules of the Pā timokkha
14. The 75 Sekhiya Rules of the Pā timokkha
15. The 4 Pārā jikas the 227 Rules of Patimokkha
16. Musā va da the 1st part of The 92 Pa cittiyas
17. The 92 Pa cittiyas 3rd part Ov da: MONASTIKA
18. The 30 Nissaggiya Rules: MONASTIC DHAMMA
19. The 4 P a ṭidesan ī yas: MONASTIC DHAMMA
20. Bhūtā gā ma 2nd part of the 92 Pa cittiyas
21. Paṭiccasamupp da (Law of Dependent Origination)
22. The 2 Aniyata Rules of the P ā timokkha
23. The 92 Pa cittiyas 9th part Ratana: MONASTIKA
24. The 13 Samgh disesas: Monastic Dhamma
25. The 92 Pa cittiyas 4th part vasatha: MONASTIKA
26. The 92 Pa cittiyas Sapp a naka: MONASTIKA
27. The 13 Samgh disesas: (Assessment B)
28. The 92 Pa cittiyas (3rd Part - Ov da)
29. The 92 Pa cittiyas (4th Part, A vasatha)
30. The 4 P ṭidesan ī yas Assessment Book

31. The 92 Pa cittiyas (8th Part - Sahad)
32. The 92 Pa cittiyas (9th Part, Ratana)
33. The 92 Pa cittiyas (5th Part, Ac)
34. The 92 Pa cittiyas (6th Part, Su)
35. The 75 Sekhiya Rules of the Pā timokkha
36. The 75 Sekhiyas 2nd Part Ujugg ā hika
37. The 13 Samgh disesas: (Assessment B)
38. The 92 Pa cittiyas (3rd Part - Ov ā da)
39. The 92 Pa cittiyas (4th Part, A vasatha)
40. The 4 P ṭidesan ī yas Assessment Book
41. The 92 Pa cittiyas (8th Part - Sahad)
42. The 92 Pa cittiyas (9th Part, Ratana)
43. The 92 Pa cittiyas (5th Part, Ac)
44. The 92 Pa cittiyas (6th Part, Su)
45. The 75 Sekhiya Rules of the Pā timokkha
46. The 75 Sekhiyas 2nd Part Ujugg hika
47. Assessment Book for the 227 Rules of the Pa timokkha
48. The 75 Sekhiyas 1st Part, Parimanda
49. The 75 Sekhiyas 3rd Part, Khambhaka
50. The 30 Nissaggiya Rules (Assessment)
51. The 92 Pa cittiyas (2nd Part - Bhū ta)
52. The 75 Sekhiyas 2nd Part, Ujugg hika
53. The 92 Pa cittiyas (1st Part Mus ās)
54. The 4 Pārā jikas and the 227 Rules of the Pa timokkha
55. The 92 Pa cittiyas (8th Part, Sa)
56. Breaking the Wheel: A Practical Handbook on Dependent Origination
57. Breaking Samudaya Ñ ā ṇa: Cutting Craving's Root
58. SEEING DUKKHASACCA Ñ A NA: Penetrating the Truth of Suffering
59. Realizing Nirodha Ñ ā ṇa: The Cessation of Suffering
60. Walking Magga na: The Path to Liberation
61. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.1
62. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.2

63. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.3
64. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.4
65. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.5
66. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.6
67. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.7
68. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.8
69. Introduction to the Mogok Sayadaw's Cycle Diagram Vol.9
70. Anatt -lakkhaṇa Sutta Real-Time Insight Meditation
71. Institutional policies for relic stewardship, safeguarding and peaceful management at HSWAGATA
72. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-8
73. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-7
74. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-6
75. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-5
76. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-4
77. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-3
78. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-2
79. MIND SCIENCE AND COMPASS FOR EVERYDAY LIFE VOL-1
80. OFFICE ADMINISTRATION & MANAGEMENT TEMPLATES Volume 3
— Templates T101–T250
81. When Data Is Hidden, Form Still Speaks: The Another Broken Tooth Relic
82. CASE STUDY REPORT: THE KAMARI STUPA (BROKEN FRONT TOOTH RELIC)
83. The Buddha Tooth Relics: Special Research on the Broken Front Tooth Relics

Confidential Research Article (Not For Public)

84. ပြတိုက်၏ သုတေသနစာတမ်းများမှတစ်ဆင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ သမိုင်းသစ်ကို တည်ဆောက်ခြင်း (Epistemological Shift)
85. ဓာတ်တော်များ ရောင်ခြည်တော် လွှတ်ခြင်း (Miracles) နှင့် ရှေးဟောင်း သမိုင်းမှတ်တမ်းများအကြား ဆက်စပ်မှု
86. ဓာတ်တော်များအပေါ် ဇီဝဗေဒရှုထောင့်နှင့် သမိုင်းယဉ်ကျေးမှု ရှုထောင့် (Epistemology) နှိုင်းယှဉ်ချက်
87. "သွားတော်လေးဆူ" အယူအဆ၏ သမိုင်းဝင် ကန့်သတ်ချက်များနှင့် လက္ခဏာသုတ်လာ အထောက်အထားများ
88. ကနိသျှကမင်းကြီး (King Kanishka) ၏ ဓာတ်တော် ဖြန့်ဝေမှု သမိုင်းနှင့် မြန်မာနိုင်ငံ၏ အချိတ်အဆက်
89. King Vijayamitra ၏ ဓာတ်တော်ကြွတ်များနှင့် မျက်မှောက်ခေတ် ပြတိုက်ရှိ ဓာတ်တော်များ ဆက်စပ်မှု
90. ပြတိုက်၏ မူဝါဒများကို ပြည်သူများ နားလည်မှုလွဲမှားခြင်း (Misunderstanding) မှ ရှင်းလင်းတင်ပြခြင်း
91. ပြင်ပ အဖွဲ့အစည်းများမှ ပြတိုက်၏ လုပ်ပိုင်ခွင့်ကို ဝင်ရောက် စွက်ဖက်ခြင်းမှ ကာကွယ်ခြင်း
92. အထောက်အထားမဲ့ စွပ်စွဲချက်များကို Triangulation နည်းစနစ်ဖြင့် ချေဖျက်ခြင်း
93. ပြတိုက်၏ လုံခြုံရေးစနစ်များကို ကျော်ဖြတ်ရန် ကြိုးပမ်းမှုများကို သတင်းထုတ်ပြန်ခြင်း
94. နိုင်ငံရေးသမားများမှ ဓာတ်တော်များကို မဲဆွယ်စည်းရုံးရေးတွင် အသုံးပြုခြင်းမှ တားဆီးခြင်း
95. တရားစွဲဆိုခံရမှု (Litigation) များ ကြုံတွေ့ရပါက ပြတိုက်ဘက်မှ ဥပဒေကြောင်းအရ ရင်ဆိုင်ခြင်း
96. သတင်းမှား ဖြန့်ဝေသူများအား ဥပဒေအရ အရေးယူခြင်းနှင့် ကျင့်ဝတ်အရ ခွင့်လွှတ်ခြင်း အားပြိုင်မှု
97. အကျပ်အတည်း ကာလတွင် ဓာတ်တော် ဖူးမြော်ခွင့်ကို ယာယီ ပိတ်ပင်ခြင်း၏ အကျိုးဆက်များ
98. အများပြည်သူ ယုံကြည်မှု (Public Trust) ကို ထိန်းသိမ်းရန် ပုံမှန် သတင်းစာရှင်းလင်းပွဲများ ပြုလုပ်ခြင်း
99. ဓာတ်တော်များနှင့် ပတ်သက်၍ ဘာသာရေး ပဋိပက္ခ ဖြစ်ပေါ်လာပါက ကြားဝင် ဖျန်ဖြေရေး မူဘောင်

100. သတင်းမီဒီယာများအား ပြတိုက်အတွင်း လွတ်လပ်စွာ သတင်းယူခွင့်ပြုခြင်းနှင့် ကန့်သတ်ခြင်း
101. သတင်းမီဒီယာများ၏ အဆိုးမြင် ဝေဖန်မှုများကို PR Strategy ဖြင့် ကိုင်တွယ်ဖြေရှင်းခြင်း
102. ပြတိုက်ဝန်ထမ်းများ၏ ကျင့်ဝတ်ဖောက်ဖျက်မှု အရှုပ်တော်ပုံများကို စုံစမ်းစစ်ဆေးခြင်းနှင့် အရေးယူခြင်း
103. နိုင်ငံရေး မတည်ငြိမ်မှု ကာလတွင် ပြတိုက်၏ ရပ်တည်ချက်နှင့် ဓာတ်တော်များ လုံခြုံရေး
104. ဓာတ်တော်များ ပျောက်ဆုံးခြင်း သို့မဟုတ် ပျက်စီးခြင်း ဖြစ်ပေါ်ပါက ထုတ်ပြန်ရမည့် အရေးပေါ်ကြေညာချက်
105. အစွန်းရောက် ဘာသာရေး အဖွဲ့အစည်းများ၏ ခြိမ်းခြောက်မှုများကို တားဆီးကာကွယ်ခြင်း
106. အကျပ်အတည်း စီမံခန့်ခွဲမှုတွင် သံဃာ့အဖွဲ့အစည်းများ၏ အကြံဉာဏ်ကို ရယူခြင်း
107. ဆိုရှယ်မီဒီယာပေါ်ရှိ သတင်းမှားနှင့် ကောလာဟလ (Misinformation & Rumors) များကို အချိန်မီ တုံ့ပြန်ခြင်း
108. ဓာတ်တော်များ ထားရှိရာ လုံခြုံရေးခန်းမ (Strong Room) တည်ဆောက်မှု ဗိသုကာ စံနှုန်းများ
109. ဒစ်ဂျစ်တယ် မော်ကွန်းတိုက် (Digital Archive) ၏ အချက်အလက် လုံခြုံရေး (Data Encryption) စနစ်များ
110. ဓာတ်တော်များ၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ပျက်စီးယိုယွင်းမှုကို ကာကွယ်ရန် နာနိုနည်းပညာ (Nanotechnology) အသုံးပြုမှု
111. VIP များ လာရောက်ချိန်တွင် လူအုပ်စု စီမံခန့်ခွဲမှု (Crowd Control) နှင့် လုံခြုံရေး
112. ဓာတ်တော် သယ်ယူပို့ဆောင်ရာတွင် အသုံးပြုသော GPS ခြေရာခံစနစ်နှင့် လုံခြုံရေးယာဉ်များ
113. ဇီဝမက်ထရစ် (Biometric) အသုံးပြု၍ ဓာတ်တော်ခန်းသို့ ဝင်ထွက်ခွင့် ကန့်သတ်ခြင်း (Access Control)
114. မီးဘေး၊ ရေဘေးကဲ့သို့သော သဘာဝဘေးအန္တရာယ်များအတွက် အရေးပေါ် ကယ်ဆယ်ရေး အစီအစဉ် (ERP)
115. ဓာတ်တော်များကို ပြင်ပတွင် ပြသရာ၌ အသုံးပြုရမည့် လုံခြုံရေး ပရိုတိုကော (T234) အသုံးချမှု

116. မျက်နှာမှတ်မိခြင်း နည်းပညာ (Facial Recognition) ကို အသုံးပြု၍
ပြတိုက်လုံခြုံရေး မြှင့်တင်ခြင်း
117. ဓာတ်တော်များ၏ လုံခြုံရေးအဆင့်အတန်း (Security Classification)
သတ်မှတ်ခြင်း (Internal, Restricted)
118. ယူနက်စကို၏ ၁၉၇၀ ကွန်ဗင်းရှင်း (UNESCO 1970 Convention) နှင့်
ဓာတ်တော်များ ပြန်လည်ပေးအပ်ရေး
119. သီရိလင်္ကာနိုင်ငံ၏ ဓာတ်တော်မူဝါဒများနှင့် မြန်မာနိုင်ငံရှိ ပြတိုက်များအကြား
နှိုင်းယှဉ်ချက်
120. အိန္ဒိယနိုင်ငံမှ ဓာတ်တော် ပိုင်ဆိုင်မှု တောင်းဆိုလာပါက တုံ့ပြန်ရမည့် ဥပဒေနှင့်
သံတမန်ရေးရာ ဗျူဟာ
121. နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ် ပြန်လည်ပေးအပ်ရေး (Repatriation)
လှုပ်ရှားမှုများနှင့် ဓာတ်တော်များ
122. ကိုလိုနီခေတ်က သိမ်းဆည်းခံခဲ့ရသော ဓာတ်တော်များ ပြန်လည်ရရှိရေး
ဥပဒေကြောင်းအရ ကြိုးပမ်းမှု
123. နိုင်ငံဖြစ်ကျော် ပိုင်ဆိုင်မှု အငြင်းပွားမှုများတွင် Chain of Custody ၏ ခိုင်လုံမှု
124. မူလဌာနေ (Country of Origin) နှင့် လက်ရှိ အုပ်ထိန်းသူအကြား
ယဉ်ကျေးမှုဆိုင်ရာ အခွင့်အရေး
125. ပြန်လည်ပေးအပ်ရေး (Repatriation) အစား ပူးတွဲအုပ်ထိန်းရေး (Joint
Custodianship) မော်ဒယ်
126. အငြင်းပွားဖွယ် ဓာတ်တော်များကို ကြားနေနိုင်ငံများသို့ လွှဲပြောင်းထားရှိခြင်း
ဆိုင်ရာ လေ့လာချက်
127. နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်များရှိ ဗုဒ္ဓဓာတ်တော်များကို မူရင်းဒေသသို့
ပြန်လည်ပို့ဆောင်ရေး လှုပ်ရှားမှု
128. ပြည်ပနိုင်ငံများတွင် ဓာတ်တော် သွားရောက်ပြသရာ၌ ပါဝင်ရမည့် တရားဝင်
စာချုပ်များ (Legal Guarantees)
129. Repatriation လုပ်ငန်းစဉ်များတွင် သံဃာ့အဖွဲ့အစည်းများ၏ သဘောထားနှင့်
ပါဝင်မှု
130. အိန္ဒိယ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန (ASI) ၏ ဓာတ်တော်ပိုင်ဆိုင်မှု မူဝါဒအပေါ်
ဝေဖန်ဆန်းစစ်ချက်
131. ဓာတ်တော်များကို ကမ္ဘာ့အမွေအနှစ် (World Heritage) အဖြစ် သတ်မှတ်ခြင်း၏
အကျိုးသက်ရောက်မှု

132. နိုင်ငံတကာ တရားရုံးများတွင် ရှေးဟောင်းပစ္စည်း အငြင်းပွားမှု ဖြေရှင်းခြင်း
(Case Studies)
133. မူလအစကို သက်သေပြနိုင်ခြင်း မရှိသော ဓာတ်တော်များအတွက် နိုင်ငံမဲ့
(Stateless) အမွေအနှစ် သတ်မှတ်ချက်
134. ဗြိတိသျှပြတိုက် (British Museum) ကဲ့သို့သော နေရာများမှ ဓာတ်တော်များ
ပြန်လည်တောင်းဆိုခြင်း
135. ပြန်လည်ပေးအပ်ရေး တောင်းဆိုမှုများကို ယဉ်ကျေးစွာ ငြင်းပယ်ခြင်းဆိုင်ရာ
သံတမန်ရေးရာ စာချွန်လွှာများ
136. ဓာတ်တော်များကို နိုင်ငံရေး လက်နက်အဖြစ် အသုံးပြု၍ Repatriation
တောင်းဆိုခြင်းကို တားဆီးခြင်း
137. ပြတိုက်၏ မှတ်တမ်းအထောက်အထားများဖြင့် ပိုင်ဆိုင်မှု အငြင်းပွားမှုများကို
ကြိုတင်ကာကွယ်ခြင်း
138. သီရိလင်္ကာ စွယ်တော်ကျောင်းတိုက်၏ အုပ်ထိန်းမှုစနစ်နှင့် ပြန်လည်ပေးအပ်ရေး
မူဝါဒ
139. အပြည်ပြည်ဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု ပိုင်ဆိုင်မှု ကာကွယ်ရေး ဥပဒေ (Cultural
Property Protection Law)
140. ဓာတ်တော်များ၏ "လွတ်လပ်စွာ သွားလာခွင့်" နှင့် ဘာသာရေး ခရီးစဉ်များ
141. Repatriation ဖြစ်စဉ်များကြောင့် ဖြစ်ပေါ်လာနိုင်သော နိုင်ငံရေး တင်းမာမှုများ
142. နိုင်ငံတကာ သုတေသီများအား ဓာတ်တော် ကြည့်ရှုခွင့်ပေးခြင်းဖြင့် အငြင်းပွားမှု
လျှော့ချခြင်း
143. ဓာတ်တော်များ၏ မူလပိုင်ရှင် (Original Owner) ဟူသော အယူအဆအပေါ်
ဒဿနိကဗေဒအမြင်
144. သမိုင်းဝင် တူးဖော်မှုမှတ်တမ်းများနှင့် နိုင်ငံတကာ ပိုင်ဆိုင်မှု အငြင်းပွားမှု အချိုး
145. ယူနက်စကို၏ ဖျန်ဖြေရေး ယန္တရား (Mediation Mechanism) များကို
အသုံးပြုခြင်း
146. ဓာတ်တော်များကို ငြိမ်းချမ်းရေး သံတမန်များ (Peace Envoys) အဖြစ်
နိုင်ငံတကာသို့ စေလွှတ်ခြင်း
147. နိုင်ငံတကာ အမွေအနှစ်ဆိုင်ရာ ဥပဒေများနှင့် ပြတိုက်၏ လက်တွေ့ စီမံခန့်ခွဲမှု
ဟန်ချက်ညီစေခြင်း
148. ဝိနည်းတော်နှင့်အညီ ဓာတ်တော်မွေတော်များကို စောင့်ရှောက်ခြင်းဆိုင်ရာ
စံလုပ်ထုံးလုပ်နည်းများ

149. နိုင်ငံတော် သံဃမဟာနာယကအဖွဲ့၏ ညွှန်ကြားချက်များနှင့် ပုဂ္ဂလိက ပြတိုက်များ၏ ကိုက်ညီမှု
150. ဓာတ်တော်များကို ခွဲဝေပူဇော်ခြင်း (Distribution of Relics) ဆိုင်ရာ ဝိနည်းနှင့် စီမံခန့်ခွဲမှု အကျပ်အတည်း
151. ပြတိုက်ဝန်ထမ်းများအတွက် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ ကျင့်ဝတ် (Code of Conduct) လမ်းညွှန်များ
152. ဓာတ်တော်များအပေါ် မသင့်လျော်သော ပူဇော်မှုများကို ဝိနည်းနှင့်အညီ တားဆီးခြင်း
153. ရိုးရာယုံကြည်မှု (Traditional Devotion) နှင့် သိပ္ပံနည်းကျ စစ်ဆေးမှုကြား ဦးစားပေးရွေးချယ်ခြင်း မူဝါဒ
154. ဓာတ်တော်များကို စီးပွားဖြစ် အသုံးချမှု (Commercialization) မှ ကာကွယ်ရေး မဟာဗျူဟာ
155. ပြတိုက် အလှူငွေ (Donations) များကို သာသနာရေးအတွက် ပွင့်လင်းမြင်သာစွာ သုံးစွဲခြင်း
156. ပြတိုက်အား "Zone of Peace" (ငြိမ်းချမ်းရေးဇုန်) အဖြစ် သတ်မှတ်၍ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများ ဆောင်ရွက်ခြင်း
157. ကမ္ဘာလုံးဆိုင်ရာ သာသနာပြုလုပ်ငန်းများတွင် ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ အခန်းကဏ္ဍ
158. မုသာဝါဒ သိက္ခာပုဒ်နှင့် ဓာတ်တော်များ၏ သမိုင်းကြောင်းကို မှန်ကန်စွာ ရှင်းလင်းတင်ပြခြင်း
159. ဓာတ်တော်ပူဇော်မှုမှ ရရှိသော စိတ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ငြိမ်းအေးမှု (Psychological Peace) လေ့လာချက်
160. တန်ခိုးပြာဋိဟာ ပြခြင်းဆိုင်ရာ အယူအဆများနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ သမ္မာဒိဋ္ဌိ အမြင်
161. သံဃာတော်များ၏ ကြီးကြပ်မှုဖြင့် ဓာတ်တော်ဖူးမြော်ခွင့်ကို စနစ်တကျ စီမံခန့်ခွဲခြင်း
162. ဓာတ်တော်များ ကိန်းဝပ်ရာ ဌာနများတွင် ထားရှိရမည့် ဝတ်ရွတ်စဉ်နှင့် ပူဇော်မှု ပုံစံများ
163. ဗုဒ္ဓဘာသာဝင် လူငယ်များအား ဓာတ်တော်များ၏ တန်ဖိုးကို ဓမ္မသဘောဖြင့် ရှင်းလင်းခြင်း
164. ပြတိုက်အတွင်း ဘာသာရေးပဋိပက္ခများ မဖြစ်ပွားစေရန် မေတ္တာဝါဒဖြင့် ထိန်းချုပ်ခြင်း

165. အခြားဘာသာဝင်များ လာရောက်ဖူးမြော်ရာတွင် ထားရှိရမည့် ဘာသာရေး လွတ်လပ်ခွင့်နှင့် ယဉ်ကျေးမှု
166. ဓာတ်တော် အုပ်ထိန်းသူများအတွက် ဝိပဿနာ ကမ္မဋ္ဌာန်းကျင့်စဉ်များ၏ အရေးပါမှု
167. ဘုရားရှင်၏ မဟာပုရိသ လက္ခဏာတော်များနှင့် ဓာတ်တော်များ၏ ရုပ်ပိုင်းဆိုင်ရာ ဆက်စပ်မှု (လက္ခဏာသုတ် လေ့လာချက်)
168. "သဗ္ဗဒါနံ ဓမ္မဒါနံ ဇီနာတိ" သဘောတရားနှင့် ဓာတ်တော်ပြတိုက်များ၏ အခမဲ့ ဖူးမြော်ခွင့် မူဝါဒ
169. သာသနာ ၂၅၀၀ ကျော် ကာလအတွင်း ဓာတ်တော်ယုံကြည်မှု ပြောင်းလဲလာပုံ
170. ဓာတ်တော်များကို အကြောင်းပြု၍ အများပြည်သူ၏ သဒ္ဓါတရား (Faith) ကို မြှင့်တင်ခြင်း
171. ဝိနည်းအာပတ် လွတ်ကင်းရေးအတွက် ပြတိုက်ဘဏ္ဍာငွေကို ကပိယကာရကများဖြင့် စီမံခြင်း
172. သံဃာ့အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ပြတိုက် စီမံခန့်ခွဲရေး ကော်မတီအကြား ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မှု
173. ဓာတ်တော်များ ရောင်ခြည်တော်လွှတ်ခြင်း (Aura) အပေါ် ပိဋကတ်တော်လာ အထောက်အထားများ
174. ဘာသာရေး ယုံကြည်မှု လွန်ကဲခြင်း (Blind Faith) ကို ဓမ္မဖြင့် ထိန်းကျောင်းခြင်း
175. မင်္ဂလသုတ်လာ "ပူဇာ စ ပူဇနေယျာနံ" တရားတော်နှင့် ဓာတ်တော် ပူဇော်ခြင်း ကျင့်စဉ်
176. သာသနာရေး အခမ်းအနားများတွင် ဓာတ်တော်များ ပင့်ဆောင်ပူဇော်မှုဆိုင်ရာ ဝိနည်းလမ်းညွှန်
177. ဓာတ်တော်ပြတိုက်များကို ဘာသာရေးနှင့် ပညာရေး ပေါင်းစပ်ရာ ဌာနအဖြစ် အသွင်ပြောင်းခြင်း
178. မြန်မာနိုင်ငံ ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ် ကာကွယ်ရေး ဥပဒေများနှင့် ပုဂ္ဂလိက ဓာတ်တော်ပြတိုက်များအကြား ကိုက်ညီမှု
179. ဓာတ်တော်မွေတော် ပြတိုက်များ တရားဝင် မှတ်ပုံတင်ခြင်းဆိုင်ရာ ဥပဒေရေးရာ စိန်ခေါ်မှုများ
180. အစိုးရပိုင်ဆိုင်ခွင့်နှင့် ပုဂ္ဂလိက အုပ်ထိန်းခွင့် (Stewardship) အကြား ဥပဒေရေးရာ အားပြိုင်မှုများ
181. သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာန၏ လမ်းညွှန်ချက်များနှင့် ပုဂ္ဂလိက ပြတိုက်များ၏ လွတ်လပ်စွာ စီမံခန့်ခွဲခွင့်

182. ဓာတ်တော်မွေတော် ပြတိုက်များအတွက် အခွန်ကင်းလွတ်ခွင့်နှင့် ဘဏ္ဍာရေးဆိုင်ရာ ဥပဒေများ
183. ဒေသန္တရ အာဏာပိုင်များနှင့် ပြတိုက် စီမံခန့်ခွဲသူများအကြား ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်ရေး မူဘောင်
184. အစိုးရ လုံခြုံရေးတပ်ဖွဲ့များနှင့် ပြတိုက် ပုဂ္ဂလိက လုံခြုံရေးအကြား ချိတ်ဆက်မှု စနစ်
185. ဓာတ်တော်များ လွှဲပြောင်းထိန်းသိမ်းခြင်းအတွက် အစိုးရထံ တရားဝင် အသိပေးခြင်းဆိုင်ရာ လုပ်ထုံးလုပ်နည်းများ
186. ဥပဒေရေးရာ အငြင်းပွားမှု (Legal Disputes) များ ဖြစ်ပေါ်လာပါက ပြတိုက်၏ ဖြေရှင်းရေး ယန္တရား
187. နိုင်ငံတော်အဆင့် VIP များ လာရောက်ဖူးမြော်ရာတွင် အစိုးရနှင့် ချိတ်ဆက်ရမည့် ပရိုတိုကောများ
188. ဓာတ်တော်မွေတော်များကို နိုင်ငံတော်ပိုင်အဖြစ် သိမ်းဆည်းခြင်းမှ ကာကွယ်မည့် ဥပဒေကြောင်းများ
189. ပြတိုက်၏ ဖွဲ့စည်းပုံ အခြေခံဥပဒေ (Constitution) ရေးဆွဲခြင်းနှင့် ဥပဒေကြောင်းအရ ခိုင်လုံမှု
190. ရှေးဟောင်းပစ္စည်း မှောင်ခိုကူးမှု တိုက်ဖျက်ရေး ဥပဒေများနှင့် ဓာတ်တော်အုပ်ထိန်းမှု မှတ်တမ်း (Chain of Custody)
191. ပြတိုက်ဆိုင်ရာ ဥပဒေများ (Museum Laws) ပြဋ္ဌာန်းရေးအတွက် အစိုးရသို့ အကြံပြုချက်များ
192. အစိုးရ၏ ယဉ်ကျေးမှု မူဝါဒများနှင့် ပြတိုက်၏ မဟာဗျူဟာ ရည်မှန်းချက်များ ချိန်ညှိခြင်း
193. ဓာတ်တော်များ အာမခံ (Insurance) ထားရှိခြင်းဆိုင်ရာ ဥပဒေရေးရာ အခက်အခဲများ
194. ပြတိုက်ပိုင် မြေနေရာနှင့် အဆောက်အအုံဆိုင်ရာ ပိုင်ဆိုင်မှု ဥပဒေများ လေ့လာချက်
195. အများပြည်သူဆိုင်ရာ ဥပဒေ (Public Law) နှင့် ဓာတ်တော်ဖူးမြော်ခွင့် ကန့်သတ်ချက်များ
196. အလုပ်သမား ဥပဒေများနှင့်အညီ ပြတိုက်ဝန်ထမ်းများ စီမံခန့်ခွဲခြင်း
197. ဉာဏပစ္စည်း မူပိုင်ခွင့် ဥပဒေ (IP Law) နှင့် ဓာတ်တော်ပုံတူပွားမှု၊ ဓာတ်ပုံရိုက်ကူးမှုများ ထိန်းချုပ်ခြင်း

198. အစိုးရနှင့် ပုဂ္ဂလိက ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မှု (PPP) မော်ဒယ်ဖြင့် ပြတိုက်များ ဖွံ့ဖြိုးတိုးတက်ရေး
199. သာသနာရေးဆိုင်ရာ ဥပဒေများနှင့် ဝိနည်းတော်များအကြား ပွတ်တိုက်မှုများ ဖြေရှင်းခြင်း
200. ဓာတ်တော်အုပ်ထိန်းသူချုပ် (Chief Custodian) ၏ ဥပဒေကြောင်းအရ တာဝန်နှင့် ဝတ္တရားများ
201. အကျိုးအမြတ်မယူသော အဖွဲ့အစည်း (NGO) ဥပဒေများနှင့် ပြတိုက်ဖွဲ့စည်းပုံ အချိုးညီမှု
202. အစိုးရ စုံစမ်းစစ်ဆေးမှုများ (Investigations) ကို ပွင့်လင်းမြင်သာစွာ တုံ့ပြန်ခြင်းဆိုင်ရာ မူဝါဒ
203. ဥပဒေအကြံပေးများ (Legal Advisors) ၏ ပြတိုက်စီမံခန့်ခွဲမှုတွင် ပါဝင်သည့် အခန်းကဏ္ဍ
204. ပြည်တွင်းဥပဒေများနှင့် နိုင်ငံတကာ ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ် ဥပဒေများအကြား နှိုင်းယှဉ်ချက်
205. ပြတိုက်၏ တရားဝင် ကြေညာချက်များ (Public Statements) နှင့် ဥပဒေရေးရာ သက်ရောက်မှု
206. ဓာတ်တော်များ ယာယီရွှေ့ပြောင်းခြင်းအတွက် အစိုးရထံမှ ခွင့်ပြုချက် ရယူခြင်း လုပ်ငန်းစဉ်
207. အရေးပေါ်အခြေအနေ (ဥပဒေမဲ့ ကာလ) များတွင် ဓာတ်တော်များ ကာကွယ်ရေး ဥပဒေ မူဘောင်
208. ဗုဒ္ဓဓာတ်တော်မွေတော်များကို အခြေခံသော နိုင်ငံတကာ ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေးရာ (Heritage Diplomacy) လေ့လာချက်
209. သံရုံးများနှင့် ပြတိုက်များအကြား သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်မှုနှင့် ရိုးရာယုံကြည်မှုအပေါ် မူဝါဒရေးရာ အားပြိုင်မှုများ
210. ယူနက်စကို (UNESCO) စံညွှန်းများနှင့် ပုဂ္ဂလိက ဓာတ်တော်ပြတိုက်များ၏ ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်မှု မော်ဒယ်
211. နိုင်ငံခြားသံရုံးများမှ ထောက်ပံ့ငွေ လက်ခံခြင်းနှင့် ပြတိုက်၏ နိုင်ငံရေး ကြားနေမှု (Political Neutrality) ထိန်းသိမ်းခြင်း
212. နိုင်ငံတကာ သံတမန်များ လာရောက်ဖူးမြော်ရာတွင် အသုံးပြုရမည့် လုံခြုံရေးနှင့် ပရိတိုကော စံလုပ်ထုံးလုပ်နည်းများ (SOPs)
213. ပြည်ပနိုင်ငံများနှင့် ဓာတ်တော်ပိုင်ဆိုင်မှု အငြင်းပွားလာပါက သံတမန်နည်းလမ်းဖြင့် ဖြေရှင်းခြင်း

214. မြန်မာနိုင်ငံရှိ ပုဂ္ဂလိက ဓာတ်တော်ပြတိုက်များ၏ နိုင်ငံတကာ သံတမန်ရေးရာ အခန်းကဏ္ဍ
215. နိုင်ငံတကာ ပြတိုက်စံနှုန်း (ICOM) များနှင့် ကိုက်ညီသော ဓာတ်တော်ထိန်းသိမ်းမှု စနစ် တည်ဆောက်ခြင်း
216. နိုင်ငံတကာ ခရီးသွားများနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ယဉ်ကျေးမှု ထိတွေ့မှု- ကန့်သတ်ချက်များနှင့် အခွင့်အလမ်းများ
217. နိုင်ငံတကာ အမွေအနှစ် ထိန်းသိမ်းရေး အဖွဲ့အစည်းများနှင့် ကွန်ရက်ချိတ်ဆက်ခြင်း (Networking Strategies)
218. ဓာတ်တော်များကို အကြောင်းပြု၍ နိုင်ငံတကာ ငြိမ်းချမ်းရေး (Global Peace) တည်ဆောက်မှု လေ့လာချက်
219. သံတမန်ရေးရာ အကျပ်အတည်းများတွင် ပြတိုက်များ၏ ကြားဝင်စေ့စပ်ပေးနိုင်မှု အခန်းကဏ္ဍ
220. နိုင်ငံဖြစ်ပျက် ဓာတ်တော်ပင့်ဆောင်ပူဇော်ခြင်းများတွင် ကြုံတွေ့ရမည့် သံတမန်ရေးရာ စိန်ခေါ်မှုများ
221. Soft Power အဖြစ် ဓာတ်တော်မွေတော်များကို နိုင်ငံတကာ ဆက်ဆံရေးတွင် အသုံးပြုမှု
222. သံတမန်ရေးရာ ခရီးစဉ်များအတွက် Zone of Peace အဖြစ် ပြတိုက်များ၏ အသုံးဝင်မှု
223. နိုင်ငံတကာ ဥပဒေများနှင့်အညီ ဓာတ်တော်များ လုံခြုံစွာ သယ်ယူပို့ဆောင်ရေး မူဘောင်
224. ပြည်ပရောက် မြန်မာ့အမွေအနှစ်များနှင့် ပြည်တွင်းရှိ ဓာတ်တော်ပြတိုက်များအကြား ဆက်စပ်မှု
225. ဘာသာရေးသံတမန်ရေးရာ (Faith-based Diplomacy) တွင် ပြတိုက်အုပ်ထိန်းသူများ၏ အခန်းကဏ္ဍ
226. နိုင်ငံတကာ သုတေသီများနှင့် ပူးပေါင်းဆောင်ရွက်ရာတွင် ထားရှိရမည့် သံတမန်ရေးရာ ကျင့်ဝတ်များ
227. ကိုလိုနီခေတ်လွန် နိုင်ငံတကာ ဆက်ဆံရေးနှင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ ပြယုတ်
228. အာရှနိုင်ငံများအကြား ဗုဒ္ဓဓာတ်တော်များကို အခြေခံသော ယဉ်ကျေးမှု ဖလှယ်ရေး အစီအစဉ်များ
229. သံတမန်များမှတစ်ဆင့် ဓာတ်တော်များ၏ သမိုင်းမှန်ကို နိုင်ငံတကာသို့ ဖြန့်ဝေခြင်း

230. ပြည်ပသံရုံးများနှင့် ချိတ်ဆက်၍ ပြတိုက်လုံခြုံရေး နည်းပညာများ အဆင့်မြှင့်တင်ခြင်း
231. နိုင်ငံတကာ ငြိမ်းချမ်းရေး ဆွေးနွေးပွဲများတွင် ဓာတ်တော်ပြတိုက်များ၏ ပါဝင်ပတ်သက်မှု
232. သံတမန်ရေးရာ စာချုပ်စာတမ်းများတွင် ရှေးဟောင်းအမွေအနှစ်များ ကာကွယ်ရေး ထည့်သွင်းခြင်း
233. နိုင်ငံခြားသား ဧည့်သည်တော်များအတွက် ဓာတ်တော်ဖူးမြော်မှုဆိုင်ရာ ယဉ်ကျေးမှု လမ်းညွှန်
234. နိုင်ငံတကာ သတင်းမီဒီယာများနှင့် သံတမန်ရေးရာ ဆက်သွယ်ရေး ဗျူဟာများ
235. ဓာတ်တော်မွေတော် ပြပွဲများမှတစ်ဆင့် နိုင်ငံအချင်းချင်း ချစ်ကြည်ရေး တည်ဆောက်ခြင်း
236. ပြည်ပနိုင်ငံများရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ အဖွဲ့အစည်းများနှင့် သံတမန်ရေးရာ ချိတ်ဆက်မှုများ
237. နိုင်ငံတကာ ယဉ်ကျေးမှု သံတမန်ရေးရာတွင် Hswagata Model ၏ အသုံးဝင်မှု
238. ဓာတ်တော်များကို အကြောင်းပြု၍ ဖြစ်ပွားတတ်သော အဖွဲ့အစည်းတွင်းနှင့် ပြင်ပ သဘောထားကွဲလွဲမှုများကို ဖြေရှင်းခြင်း (Conflict Resolution)
239. အများပြည်သူ ယုံကြည်ကိုးကွယ်မှု (Faith) နှင့် မှန်ကန်သော သမိုင်းအချက်အလက်များ (Truth/Evidence) ကို မျှတစွာ ပေါင်းစပ်တင်ပြခြင်း
240. ဓာတ်တော်များ၏ မဟာပရိနိဗ္ဗာန် (Dhātu-parinibbāna) သဘောတရားနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာဝင်တို့၏ နောက်ဆုံးရည်မှန်းချက်
241. "Hswagata Model" ၏ ဓာတ်တော်ထိန်းသိမ်းရေးနှင့် ငြိမ်းချမ်းစွာ စီမံခန့်ခွဲမှု စနစ် (Peaceful Custodianship) ကို လေ့လာခြင်း
242. ဓာတ်တော်မွေတော် ပြတိုက်များအတွက် စီမံအုပ်ချုပ်မှု မူဝါဒလမ်းညွှန် (Institutional Policy Manual) ရေးဆွဲခြင်း၏ အရေးပါမှု
243. ဓာတ်တော်တု/အစစ် ခွဲခြားခြင်း (Verification) အတွက် ခိုင်လုံသော မှတ်တမ်းတင်စနစ် (Evidence Assessment Record) တည်ဆောက်ခြင်း
244. အဖွဲ့အစည်းအတွင်း ပဋိပက္ခများကို ဖြေရှင်းခြင်းနှင့် ဝန်ထမ်း/တာဝန်ရှိသူများအတွက် Safeguarding Protocols သတ်မှတ်ခြင်း
245. ဓာတ်တော် ထိန်းသိမ်းသူများ (Custodians) ၏ တာဝန်လွှဲပြောင်းခြင်းနှင့် မျိုးဆက်သစ် ပြုစုပျိုးထောင်ခြင်း (Succession Planning)
246. ပြတိုက်တစ်ခု၏ ဘဏ္ဍာရေး စီမံခန့်ခွဲမှု၊ ပွင့်လင်းမြင်သာမှုနှင့် ယုံကြည်မှု တည်ဆောက်ခြင်း

247. ဓာတ်တော်မွေတော်များ ထိန်းသိမ်းရာတွင် အပူချိန်နှင့် ပတ်ဝန်းကျင် အခြေအနေ (Temperature Control & Environment) ၏ အရေးပါမှု
248. ပြင်ပအဖွဲ့အစည်းများ (ဥပမာ- ဘဏ်၊ ကျောင်းဆောင်များ) တွင် ဓာတ်တော်ထားရှိခြင်း၏ လုံခြုံရေးအားနည်းချက်နှင့် ဘေးအန္တရာယ်များ
249. ဓာတ်တော်မွေတော်များ လုံခြုံရေး ကျိုးပေါက်မှု (Security Breach) နှင့် ပျောက်ဆုံး/ခိုးယူခံရမှု အန္တရာယ်များအတွက် ကြိုတင်ကာကွယ်ရေး မူဘောင်
250. အကျပ်အတည်းဖြစ်ပေါ်ချိန် (Crisis) တွင် သတင်းအချက်အလက်နှင့် ကောလဟာလများကို ထိန်းချုပ်စီမံခြင်း (Rumor Control & Public Statement)
251. ဓာတ်တော် ပင့်ဆောင်ရွှေ့ပြောင်းခြင်း (Relic Movement) အတွက် လုံခြုံရေး စံလုပ်ထုံးလုပ်နည်း (SOP) နှင့် တာဝန်ခံမှုစနစ်
252. ဓာတ်တော်ပျောက်ဆုံးမှုနှင့် ပတ်သက်၍ ဥပဒေရေးရာ ရင်ဆိုင်ဖြေရှင်းမှုနှင့် ရဲမှတ်တမ်း (Police Report) အထောက်အထားများ စီမံခန့်ခွဲခြင်း
253. ရွှေ၊ ငွေ၊ ကျောက်သလင်း စသည့် ဓာတ်တော်ကြိုက် (Casket) ပစ္စည်းများ၏ သင်္ကေတနှင့် ထေရဝါဒ ရိုးရာယုံကြည်မှု အဓိပ္ပာယ်ဖွင့်ဆိုချက်
254. ရိုးရာယုံကြည်မှုနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသန အထောက်အထားများအကြား အပြန်အလှန် ဖြည့်ဆည်းမှု (Mutual Complementarity) မော်ဒယ်
255. ဗုဒ္ဓဓာတ်တော်မွေတော်များ ထိန်းသိမ်းရေးအတွက် စနစ်ကျသော သုတေသနမှတ်ပုံတင်စနစ် (Stupa Research Registry) တည်ဆောက်ခြင်း
256. ရှေးဟောင်း တူးဖော်တွေ့ရှိမှုများ (Chance Findings) နှင့် မူလစစ်မြစ် (Provenance) ခြေရာခံခြင်းဆိုင်ရာ စိန်ခေါ်မှုများ
257. မျက်မှောက်ခေတ် ဓာတ်တော်မွေတော် ထိန်းသိမ်းမှုဆိုင်ရာ စိန်ခေါ်မှုများ- သိပ္ပံနည်းကျ စမ်းသပ်မှု (DNA & Radiocarbon Dating) နှင့် ဘာသာရေး ယုံကြည်မှုအကြား ဟန်ချက်ညီညီ ပေါင်းစပ်ခြင်း
258. ဓာတ်တော်မွေတော်များ လုံခြုံရေးနှင့် ဘေးအန္တရာယ် စီမံခန့်ခွဲမှု- ပြတိုက်နှင့် ကျောင်းထိုင်စနစ်များအတွက် ခေတ်သစ် အကာအကွယ်ပေးရေး မူဘောင်များ
259. နိုင်ငံတကာ ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ် သံတမန်ရေးရာ (Heritage Diplomacy)- ဓာတ်တော်များ နိုင်ငံဖြတ်ကျော် ပင့်ဆောင်ပူဇော်ရာတွင် ကြုံတွေ့ရမည့် ဥပဒေနှင့် စီမံခန့်ခွဲမှု အခက်အခဲများ
260. ဓာတ်တော်တုနှင့် မူပိုင်ခွင့် ပြဿနာများ- နည်းပညာအသစ်များဖြင့် ဓာတ်တော်မွေတော်များ၏ မူလစစ်မြစ် (Provenance) ကို ခြေရာခံခြင်းနှင့် ကာကွယ်ခြင်း

261. ရိုးရာအစဉ်အလာနှင့် ခေတ်သစ်ပြတိုက်ပညာ (Museology) ပွတ်တိုက်မှု-
သာသနာရေးအဖွဲ့အစည်းများနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနပညာရှင်များအကြား
ပဋိပက္ခဖြစ်ရှင်းရေး မော်ဒယ်များ
262. အများပြည်သူ ယုံကြည်မှုနှင့် သတင်းအချက်အလက် စီမံခန့်ခွဲခြင်း-
ရှာဖွေတွေ့ရှိချက်အသစ်များကြောင့် ဖြစ်ပေါ်လာနိုင်သော ယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ
အကျပ်အတည်းများ (Crisis of Faith) ကို ကိုင်တွယ်ဖြေရှင်းခြင်း
263. သာသနာရေးနှင့် စီးပွားရေး လွန်ဆွဲမှုများ- ဓာတ်တော်မွေတော် ပြတိုက်များ၏
ရေရှည်တည်တံ့ခိုင်မြဲရေး (Financial Sustainability) နှင့် စီးပွားဖြစ် အသုံးချခံရမှု
အန္တရာယ်များကို တားဆီးခြင်း
264. ဒစ်ဂျစ်တယ်ခေတ် ဓာတ်တော်မွေတော် မော်ကွန်းတိုက်များ-
အချက်အလက်လုံခြုံရေး၊ သတင်းအချက်အလက် ပုံဖျက်မှု (Misinformation) နှင့်
အနာဂတ်စိန်ခေါ်မှုများ
265. ဓာတ်တော်ထိန်းသိမ်းသူများ (Custodians) အတွက်
ခေတ်သစ်စွမ်းရည်မြှင့်တင်မှု- ဝိနည်းသိက္ခာနှင့် ခေတ်သစ်စီမံခန့်ခွဲမှုပညာရပ်များကို
ပေါင်းစပ်ထားသော စံနမူနာများ ဖော်ထုတ်ခြင်း
266. ရာသီဥတုပြောင်းလဲမှုနှင့် သဘာဝဘေးအန္တရာယ်များအောက်ရှိ ဗုဒ္ဓဘာသာ
ရုပ်ဝတ္ထုယဉ်ကျေးမှုများ- အရေးပေါ်ကာကွယ်စောင့်ရှောက်ရေးနှင့်
ပြန်လည်ထူထောင်ရေး အစီအမံများ

မှားယွင်းမှု ပြင်ဆင်ရန် လိုအပ်ချက်များ အကြံပြု ထောက်ပြ ဆုံးမသြဝါဒ များ
 ချီးမြှင့်ပေးလိုပါလျှင် -Phone Number-+ 95 9 79 888 41 29 Email –
saodhammasami@gmail.com သို့ပေးပို့ပေးနိုင်ပါသည်... ဖိတ်ခေါ်အပ်ပါသည်

ရိုသေလေးမြတ်စွာဖြင့် ...